Момчило Селић

ТАРИН ЛУГ

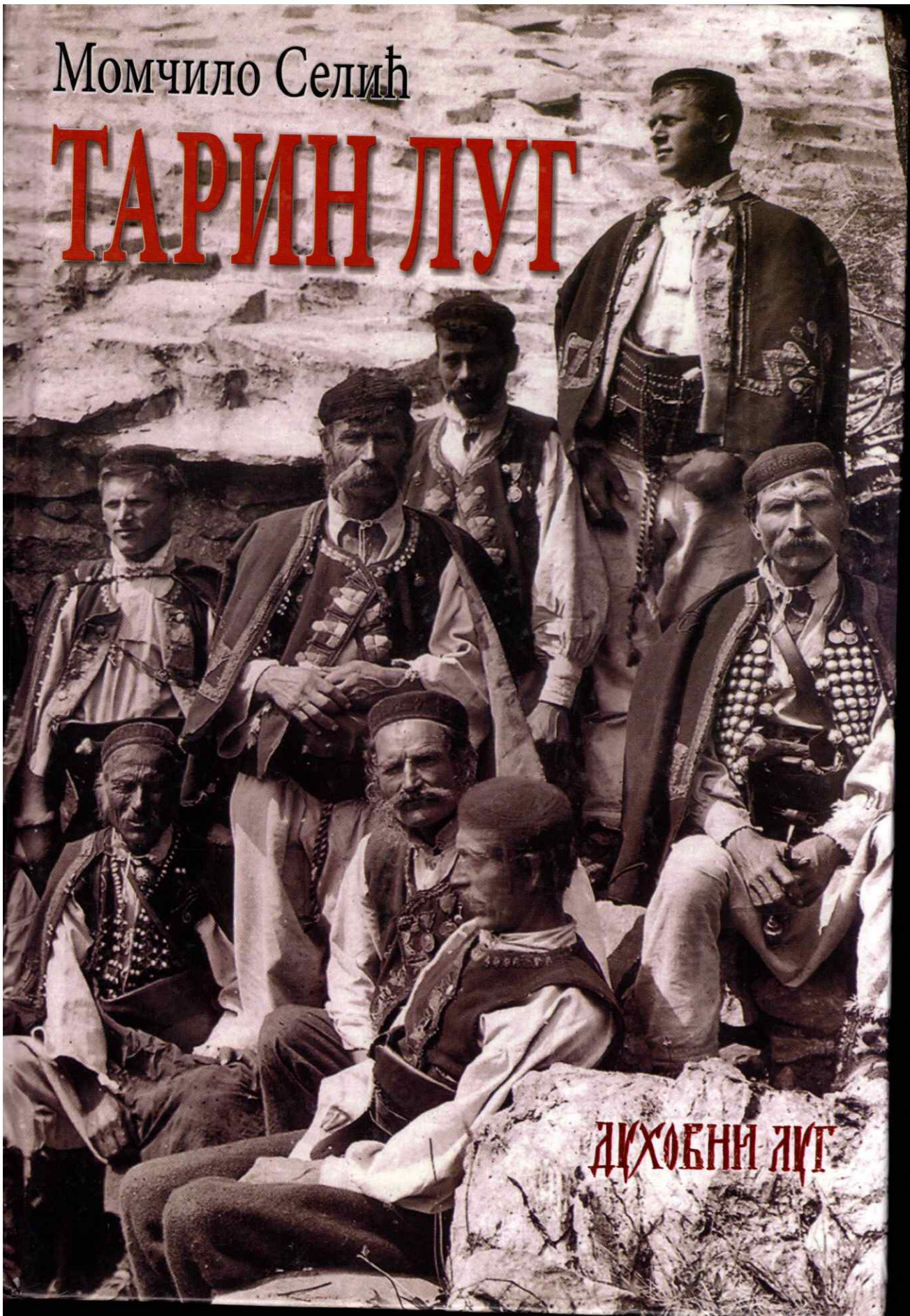

ДУХОВНИ ЛУГ

Зорану Миладиновићу,
уместо слике коју није стигао да наслика.

Момчило Селић

Тарин Луг

роман

ДУХОВНИ ЛУГ

Крагујевац

Св. Симеон Мироточиви 2022.

Ја Књигу видим, кажем: Добро је живети на Земљи.

A3

I

1.

Живео сам да напишем ову Књигу, од дана кад сам схватио да би ме и Предраг Меденица убио, као кера, што сам се бунио против његовог живота. Заправо, ја нисам помишљао да Јуна 1968. одбацујемо Тарин Луг, али он јесте, увек бар корак испред нас, манкурта.

Ново Доба, наиме, ја бејах разумео како су ми га отац и он наприча-ли, не знајући за Пасје Гробље ни Брозову бруку. За разлику од њих нисам слутио – камоли знао – да Правде нема, и да је све Право непријатељ Ме-деничиних надања, разлога за његове злочине.

Као *will o' the wisp* Будућност, којом су ме мамили, стално се удаљавала а Предраг Меденица – посебно – растао је у мени све већи, као ехинококус.

Због Књиге сукобио сам се, још у почетку, с готово свим београд-ским писцима и уредницима, критичарима и Културним Радницима, не схватајући, заправо, о чему се ради. Јер, они су желели само мирно да се баве нечим отменим, да им се диве и да их награђују, а ја сам се упи-њао да сведочим, о свему што нас је клало као срп иза врата. Они су же-лели да буду Књижевници а ја само писац, јер сам књижевност сматрао, пре свега, исказом доживљеног и проживљеног, не само прочитаног или промишљеног.

Исисавати своју Књигу из написаних беше ми придодавање лажи, крви, и превари Предрага Меденица (па и мога оца), загађивање земље из које сам често морао бежати не бих ли се, колико-толико, сачувао.

Опрезни, као пси, остали су обилазили Тарин Луг, Броза, и све зна-чајно (те стога и опасно) а Тошић, Ђукић, Савић и ја смо управо то тра-жили и стално због тога одлазили у немилост, затвор, Изгон па – у Сави-ћевом случају – и смрт. Књижевност, нама, није могла бити „предложак" за семинарске или докторске тезе и коментаре, већ искључиво потрага за Богом – кроз јунаштво, Песму, и другарство. И мада ни Тошић ни Ђу-кић ни Савић ни ја не бесмо никад на окупу, као варјашка дружина блу-дели смо истим временом, свесни да се додирујемо лактовима, као заточ-ници пред бој.

Бога, и све Његово, ваљало је потражити кроз себе, тек потом кроз Реч, и Слово.

И ваљало је избегавати речи, и слова, свих лишених вере, љубави и наде, спремних да се насмеју свему себи недоступном.

Због Књиге, ненаписане али унапред неприхватљиве, ухапсили су ме Другови из очеве Службе и осудили на седам година затвора, запленивши, при том, делове које су нашли.

(Но све у мом стану беше Књига: сваки том на полицама подробно прегледаним, сваки спис извађен, истрешен, окренут и враћен на своје место, све у мојој глави, очима и памћењу моје породице, познаника и другова, па и случајних пролазника, присутних кад су Они прошли са мном уз Француску, ка колима паркираним прекопута Удружења књижевника Србије.

Да понесу што им је требало мало би им био шлепер, али се беху задовољили САДРЖАЈИМА, и списима дуготрајно, чак бесловесно слаганим у Књигу, објављену дванаест година потом, под насловом ИЗГОН.

Због те Књиге (и сваке Праве пре и потом) сретао сам се с људима и одмицао од њих, кад бих открио да нису борци, како кажу, већ залудњаци неспремни на жртву. Сношљивијег очаја, они су гунђали и трпели а ја се стално оружао, не бих ли кренуо у Буну за оно што је отац својевремено хтео, а Предраг Меденица говорио да хоће, шаљући многе у смрт, и срамоту.

У Замбији, као палир, као цртач и архитекта у Перуу, скитница у Немачкој, Енглеској, и Шведској, гастарбајтер у Кувајту и Ирану, и политички избеглица у Канади и Америци, писао сам своју Књигу (ван домашаја Удбе и Њеног Министарства за Истину) али, на крају сваког бега, наилазио сам на осмехнуто, лепо, на први поглед привлачно лице Предрага Меденице, или неког сличног – ловца упознатог с ценом свега, а вредношћу ничег.

Због Књиге пошао сам и у Рат, једини мени – сину Владетином, унуку Благотином – доступан. У прљав, кукаван сукоб наново започет баш неизбежним Меденицом и његовим Друговима – мада је, 1990, и он био само још једна полужива, блесасто нацерана мумија из Субнора, која се градила да не памти ништа.

Због Књиге сам се, напокон – на свој начин – окренуо и против рођеног оца, настојећи да га, са свега што ће се у Њој наћи, не замрзим.

Јер само је Бог могао опраштати – Онај, кога је Владета Селић зазивао пред смрт, месец дана по паду Српске Крајине где се и сам некада борио, за Слободу и Правду.

Отац је умро чудећи се себи, па онда Творцу који га је саздао да не зна ништа, понајмање ко је, откуда, и зашто – на свету, и у Служби.

2.

Зеленог, дугог, ивањичког лица, Јанков стриц ме је гледао, и наздравио.

Домаћа је, казао је. Зелених очију, из сенке, кошчат и усечен као сарачка кожа, личио ми је на сточара или Лелега.

Огромних шака, тврдог длана и дебелог нокта, разграђивао је, собом, Јанков усхит градом на затрованом језеру, у земљи без везе с Ивањицом.

Купио сам компјутер, говорио је Јанко, осмехујући се. Као ти, писао бих нешто.

Кратко подшишан, орловског носа, старији Милетић ми је рекао: 1944, Божа Јаворски беше дошао пред нашу кућу, да купи добровољце.

Брат и ја, говорио нам је, склонили смо се у шуму изнад имања, али комшијин син остао је код куће, рачунајући да му је шеснаест година, и да га неће дирати.

Но Божа Јаворски – строг, и прав – није се обраћао њему већ мајци, да му спреми шареницу и да га пољуби, пред одлазак у рат. Кукајући, говорила је да јој је јединац, и малолетан.

Из луга више наших кућа, говорио нам је Обрад Милетић, брат и ја гледали смо шта се чини. Били смо довољно близу да видимо сиве очи четника при капији, зараслог у браду до зеница. Осећао сам му, чини ми се, зној на бели лук и смрад мокре абе. Као да је стајао уз нас, онако тих, љут, и сапет.

Јел нећеш да га пустиш? питао је Јаворски жену а она га је љубила у чизме и глачала их рукавом. Мили! викала је.

Дођи! рекао је Јаворски другом четнику, високом и кошчатом, у смеђем џемперу без рукава.

Одсеци му главу, наредио је, и окренуо се. Да има шта да чува!

Док су двојица држали Спасојеву мајку, Јаворски је ходао напоредо с нама, као да га сајла пречи да нам одмакне, или се примакне. За њим ишао је брадати пратилац опасан реденицима. Држао је шмајсер као да га грли, цеви уперене ка шуми.

Иза Јанковог стрица, кроз прозор, ништа се није мицало; сунце, кроз пластичну завесу, сенчило му је и даље лице, као да се крије од камере.

Доле, казао је, четници су шчепали комшију, бледог као обеутело прасе, ставили му главу на пањ при појати, а високи ју је секиром за дрва одрубио, једним ударцем.

После, казао је Милетић, дошли су партизани и тражили брата, мене, и волове.

(Шта ће Јанку компјутер? Говорио сам му да забележи што стриц казује, но препуштао је то мени, рекавши да смишља трилер.

Али њих пишу Англи, и Јевреји, говорио сам, нашта ме је погледао, с осмехом.

Какве то везе има? питао је.

Зар има доживљаја, рекао сам му, мимо оног што ти стриц прича, и што нас је довело овде?

Ћутао је, па хвалио *PC*. Очи су му се сијале, плава коса пресијавала, лице руменело, обрасло златастим, једва видљивим длачицама.)

У Београду, Јанко Милетић беше електричар Народне банке. Хитар, подсмешљивог, српског ока, посматрао је како се ништаци гурају, и премећу из једне канцеларије у другу. Знао је да се не сме гадити, нити љутити, здравља ради.

На банчиним компјутерима приучио се хардверу и кренуо у гурбет већи но при силаску с планине. За разлику од Цинцара, кадрих да се врате и после двадесет година, желео је кудикамо више од завичајних слава, свадби, и испраћаја у војску.

А да му је стриц размишљао једино о повратку беше такође очито. Лица изломљеног у јаруге и вододерине, вртаче и брегове, причао ми је даље о патроли пристиглој из Ужица, да му мобилише брата и реквирира волове.

Предводио их је, казао је, рођак, Мишо Милетић. Кријући очи, наредио је својима да претраже кућу и имање, и пронађу ми брата.

Партизани, говорио ми је Обрад Милетић, не беху баш као Јаворски: носили су петокраке и нису дирали ништа. Али ни Јаворски не беше истински четник, већ дивљи. Ратовао је противу дражиноваца и партизана, колико Немаца и љотићеваца. Своје је чувао тек да не остане сам, и изложен.

На крају, казао је, Дражини људи су га осудили на смрт и погубили. Како је прошао онај што је мом комшији откинуо главу, не знам. Телохранитеља су му спалили са шталом одакле је пуцао, ока злог до краја. Ни шмајсер им није вредео кад су га нашли испод његове црне, изгореле шаке. Поврх метала белела се кост долактице а аутомат беше без затварача, неупотребљив. Један четник га је гледао па нагазио тешком ногом, мрвећи остатке леша.

Јанко је себи налио још препеченице и причао како су му комунисти ипак пронашли старијег стрица, испод балеге у штали, у склоништу ископаном после погубљења Спасоја Јовића, невољног да иде од куће.

Стриц га је погледао. Уши су му се руменеле ка крајевима, благо оперважане сивим длачицама.

Ћутао је.

Ову кућу, казао ми је, направио сам својим рукама, од темеља до крова. Све је у њој од тврдог материјала, а кров од правог црепа. Нема овде шта изгорети, сем завеса и пода.

Извините, рекох, а шта је било с вама и братом, кад га је патрола открила испод стајског ђубрива?

Јанко је кренуо нешто да каже, али се предомислио, а старији Милетић, невидљив у контрасветлу, рекао је: Да није било Миша, стрељали би га на лицу места, како беше кренуо један од кнојеваца. Но сапетог и смрдљивог Мишо га је ударио штапом преко чела и рекао: Твој образ није мој! Очистићеш се минама у Преку!

И тако су га повели на Сремски фронт, одакле се није вратио а мени, пошто не бејах још за војску, рекоше да потерам волове за Ужице, и јавим се Команди.

Ако не дођеш, казао је Мишо, побићемо ти породицу и спалити кућу, шталу, воћњак и раж! Очи му беху замућене; знао сам да нам не жели зло, али су га кнојевци гледали, нетремице.

3.

Не беше још окопнело, тог пролећа 1945, говорио нам је Обрад Милетић, а ја сам с Белоњом и Шароњом кренуо пут Ужица, с хлебом и сланином у торбаку. У град сам стигао за два дана: ни стока ни ја нисмо имали шта јести, сем што сам понео са собом.

Сместили су нас, све, у огромну шталу у Касарни; спавали смо на бетону а волови мукали, гладнији од мене. Тад сам добио туберкулозу. За њу не беше у то доба лека, до Бога.

(Можда је Јанков стриц желео да прича о кући сграђеној у Вилодејлу, неколико блокова од новог, пространог тржног центра. Паркирана кола, бензинске пумпе, ресторани с индустријском пилетином, смрзнутим хамбургерима и фабричким пицама нису га тлачили колико ми се чинило. Ивањичанин беше попут опуте. Беспуће асвалта и вештачки озелењених дворишта и башти, изгледа, није му значило што мени: удар на све вољено и блиско. Но, једина прича коју је могао испричати мени или било ком млађем, из Старог Краја, беше о гладним воловима у ужичкој касарни, марта 1945.)

После дан лежања где су нас ставили, говорио је, послали су ме, с неколицином момака, по хлеб. У сељачка кола неочишћена од балеге почели су бацати векне, тврде, и печене од овса чији су бркови вирили на све стране. Простро сам гуњ на дно кола, да се бар нешто хлеба не опогани, али је већ био зелен од буђи, са стајања у мемли и смраду.

У касарни сам га ломио и јео, и нудио воловима – њима нису дали ништа – али Белоња, облапоран као коза, не хтеде да га оњуши. Мукао је, сузних, огромних очију, влажне губице, да сам плакао због њега, колико себе.

Знате ли шта значи „облапоран"? питао ме је Милетић а ја сам климао главом. Али није ми веровао; знао је да се све мора тумачити сваком ко није из његовог села, или бар околине Ивањице.

Четврти дан, казао је, покупили су нас из штале, постројили на сред Касарне и рекли да се формира Ударна бригада, за рат у Босни.

(Босна или Канада, обе му беху на крај света, и мимо мозга. Очи су му се једва назирале. Светло иза њега ми је сметало, али сам покушавао да не жмиркам, да га не ометем, или увредим.

С нашима, све је било ступица.

(Ово су наши, шапутао ми беше Јанко, док смо у бару на Блум Стриту чекали да се појави Србин, наводно вољан да ми понуди посао. Место ми се није свиђало, одишући „културњацима", „отменошћу", и скупоћом. Усто, два момка и три девојке до прозора беху прегласни.

Ћутали смо, да се не откријемо, а крупан брадоња се хвалио како пељеши старке, слуђене његовом мушкошћу и здрављем. Због њиховог смеха пожелео сам да изађем; но ваљало је чекати могућег послодавца.

Очигледно, Срби до излога беху и у Торонту слободни да чине што не би одакле су дошли, где се још гледало на образ, ако не част.

Очекивани Србин није се појавио. Јанко је платио кокаколе па смо кренули до његовог стрица, да не дангубимо.)

У тој Бригади, говорио нам је старији Милетић, нису нам дали ни оружје, претходно не хотећи да чују да нисам пунолетан, као многи око мене. Бићете Омладинска ударна бригада, говорио нам је комесар. Малолетни су у колевци! смејао се, жмиркајући плавим очима.

(Комесар – нисам му имао рашта рећи – мора да је познавао Предрага Меденицу, јер таквих кадрова не беше одвише. Но ко би то знао, кад све беше скрито од нас, намерно? Све је било испреплетано као ужад и требало ми је преко тридесет година размишљања, тражења, и слушања да саставим што се могло сазнати из једне једине, добро написане књиге. Но ко да је напише: Меденица није хтео, отац није могао, а Гојко Ивановић, за то задужен, јесте, али је лагао, уз хор сличних лажова. Зар сам морао да се нађем у Торонту, у леду, не бих ли сазнао што је требало знати од самог почетка – да нам судбина не би била попут очеве, Меденичине, и гора?)

Кренули смо ка Вишеграду, говорио је Милетић, праћени, попут оваца, наоружаним Шиптарима, до зеница забрађеним у беле крпе. Хајкали су нас вичући и пуцајући увис; знојио сам се и горео у бунилу грђем но оних дана на бетону, у Касарни.

То вече, по изласку из Ужица, побегли су нам, тихи и тамни, два момка из Чајетине. Нисмо им знали ни имена; но то нас није спасило ујутру, кад су нас постројили, на ледини, тражећи кривце.

Ћутали смо, до глежњева у мокром, априлском снегу, опанака већ полураспаднутих јер нам Шиптари успут нису дали ни да притегнемо обућу. У четири реда, дугачка по батаљон, права као под конац, слушали смо комесара како виче да ће нас казнити што ометамо истрагу против дезертера, народних непријатеља, пете колоне, ко зна кога још.

Лица као исечени ђон, наредио је затим главном Шиптару да пође дуж строја и одабере двадесет осам људи, по једног на стотину.

Шљапкајући по снегу, Шиптар бледих очију, бео као утвара, гледао је појединачно сваког – није га мрзело – клизећи дуж строја као усуд. Лице му је било грђе и од комесаревог; беше одвио руговски шал, да му видимо жуте, дуге, накострешене бркове и равна, сурова уста.

Изабрао је, по ћефу, жртве, а његови су их повели више строја, међу крпе снега и острвца тамне, натопљене земље, па им наредили да стоје мирно, и ћуте.

Затим је комесар, муслиман, наредио петорици наших да узму пушке, и стрељају изведене.

Шиптар је претходно одредио и џелате, казао је Јанков стриц. Кад је пролазио други пут дисао сам што је могуће мирније, и гледао га у ситне, убодене зенице, трудећи се из главе да избришем сваку мисао, слутњу, или реч. Очи су му прешле још једном преко мојих и зауставиле се на човеку трећем од мене, који се крио. Радовао сам се, за себе, знајући да је пети, и да Шиптар више неће долазити, бар тај дан.

Петорица изабраних стрељали су, по команди једног између себе, момке на ледини, идући од једног до другог, као комисија.

Кад су дошли до седмог он се наједном окренуо и почео бежати узбрдо, попут зеца, кривудајући да га не погоде.

Комесар је урлао да га убију; између бегунчевих ногу скакала је земља или прштао снег од метака, комесар је пиштољем пуцао увис, а момак беше стигао скоро до превоја, неколико стотина метара од нас.

Сви – нас две хиљаде осам стотина – урлали смо у себи да побегне, да се спаси, не усуђујући се, при том, да мрднемо.

(Да ли је старији Милетић знао, заправо, шта говори? Је ли ико то могао знати?

Али, изгледа да јесте, јер је казао: Као пободени стајали смо војнички мирно; није се чуо звук, уздах, шкрипа обуће и ремења, ни ромор нас, саучесника.)

Нису нас Шиптари стрељали, ни муслимани, хтео сам да викнем. Могли сте их изгазити, вас безмало три хиљаде, утрти у земљу и снег као крпе, комесара исцепати попут лутке, кренути у бој као војна сила, без обзира на нејач по селима ужичког и ивањичког краја. И злотворима је требало поштеде, и Њима је кућа могла букнути и мајка закукати!

Но, потицао сам од џелата и то му нисам могао рећи. Као да зна, Обрад Милетић ме је гледао у очи.

Срастао с фотељом – искрзаном, јефтином, и ружном – није се померао, лице му се није мењало, а шаке, опуштене као дотле, тонуле су му у бледи сомот наслона, као у тесто, или блато.

4.

Комесар, говорио је Јанков стриц, викао је Шиптарима да вежу остале осуђенике, а главни Шиптар, прибран као на вежби, залегао је испред строја, подесио нишан шарца без журбе, грча, или сувишног покрета, и с два појединачна метка устрелио момка, на неколико метара од шумовите косе.

Донели су га, скинули голог (прње му је присвојио убица) и оставили на снегу, поред већ стрељаних. Поређали су их као Немци и спровели нас поред њих, по водовима, да их добро осмотримо.

Лице момка који је бежао, бледо и кошчато, беше без израза. Никаква смрт није се дала назрети у његовим очима, отвореним и упртим у небо. Смрт се гнездила у нашим, живим, гледала нас из комесаревих плавих зеница, и Шиптаревих, метално сивих, осутих жућкастим пегама. Све је било смрт, понајвише тај предео, оглодан и ћелав као поврх јаловине. Недалеко од нас текла је Дрина, но, и она беше смрт, за четворицу приликом прелаза.

Тад су се Шиптари вратили, отресавши се од воде као пси (нико, никад није видео Шиптара голог) а ми смо се на обали обукли и пошли до Вишеграда, где су нам први пут дали оружје, и муницију.

(Тако су Авари ратовали, могао сам рећи Милетићу. Није он, међутим, размишљао о Азијатима; достајали су му комунисти да српско месо бацају против сународника, као што су Авари Склаве, голе и неспретне, нагонили на цариградске зидине, не би ли сами јурнули у брешу кад се

непријатељ замори. Меденица у Озни – знао сам – заједно с оцем користио је мобилисане с посебним задовољством, јер дотле по кућама беху чекали ко ће да победи. Имали су да плате – што им је било топло, суво, и сито док се он ломатао по Бјеласици, препаднут.

Предрагу Меденици и Владети Селићу Комесар из Милетићеве приче не беше муслиман већ Друг. Што је долазио из херцеговачке Фојнице, где „српска нога никад није ступила", беше им безначајно, као и што је ратовао против њих до септембра 1943, и пада Италије. Више Невесиња приступио им је као усташки сатник, говорећи да је једва чекао „народну војску", да тамани четнике.

Једном конвертит, могао је Фојничанин мењати стране у недоглед; свака му беше једнако погрешна – или права – зависно од ратне среће. Да се искупи и докаже, чинио је чуда од јунаштва. Јер живот му иначе беше поклоњен, после 1941, када Милетићи о балијама нису знали сем да су некадашњи Срби, одрођени муком и невољом.

Убијао је, Фојничанин, причао нам је Јанков стриц, и бившу браћу по вери као претходно нас. Одликован, унапређен, примљен у Партију, па Озну, плавим, љутитим погледом посматрао је што му беше остало од света – острвљен, као сваки некажњени насилник.)

Обраду Милетићу, међутим, Фојничанин беше чињеница, као партизани, Шиптари, или други на нас острвљени.

„Братство и јединство" му у Ивањици није требало јер су се Људи – Срби – мерили именом, пореклом, речју и делом, не вером или жељама.

У Босни, говорио нам је, беше углавном магла. И мемла – око нас се шума једва назирала, као траг ноћи. Ишли смо кроз те крајеве као заблудели, не знајући где смо ни шта тражимо, пролазећи, повремено, кроз потпуно сатрвена и спаљена села.

На Деветаку, чули смо, први пут, звецкање у шуми и тисак многих људи у покрету.

Ко иде! викнуо је Комесар, кад и човек из магле.

Краљевска војска у Отаџбини! викао је невидљиви, а Комесар је врисnuo: Партизани! и: Пали! у истом даху, али нико није запуцао, ни с једног краја.

Побићу вас као керове, мајку вам гецованску! урлао је, а онда га је неко убо, ножем испод ребара.

Леш смо изрешетали, рекао је старији Милетић, осмехнувши се. Очи су му светлеле из сенке, попут вучијих.

Затим смо се минули с четницима, без много речи. Да нам прију нису хтели, нити ми њима, пораженима. Одлазили су као сенке и тонули у већу маглу; почело је кишити, па смо се смрзавали, горе но по снегу или леду.

Онда су нам, казао је Милетић, послали новог политрука, Црногорца – и ту ме је поново погледао и осмехнуо се – ништа бољег ни већег Србина од балије из Херцеговине. Нико му није говорио како му је Друг страдао, али је знао, понашајући се као да је све у реду. А и било је: ишло је како су Они хтели а ми смо Им помагали, попут јаничара, или купљеника.

5.

У Торонту, дружио сам с Јанком Милетићем тражећи, заправо, помоћ од Бошка Ђорђића. Иако вољни, Милетићи ми нису могли наћи посао, те сам се надао доброј вољи љотићевца, уредника ГЛАСА КАНАДСКИХ СРБА.

Јер неколико недеља по мом приспећу у Отаву, и готово пола године пре посете старијем Милетићу, и подсећања на догађаје који су га отерали у рат, санаторијум, па као дипија у Северну Америку, Ђорђић ме беше позвао телефоном, казавши да је чуо о мени и мом чину.

Камо среће, говорио сам, да је реч о чину. Живео бих још у Београду, не одвише несретан.

С друге стране Ђорђић, непознат и невиђен, ћутао је па казао: Дођите, ако можете, у хотел „Ројал", у Халу. Платићу вам такси. Добро нам дошли и живели, на многаја љет!

6.

На другој страни широке и мрке Отаве, гледана кроз одсјај Ђорђићевог прозора, канадска Скупштина – готски тамна на тамној, стрмој литици, поврх беле воде брзака и жуте пене при обалама – надносила се над нама попут знамења.

Кажем „знамења" јер је и Ђорђић писао посланицима да ми с породицом дозволе останак у Канади. Упркос све силе доказа о мом прогону, политика канадске владе – тих година – беше да не признаје политичке избеглице из Југославије. По налогу Синхедриона, бирократе и стручњаци из Отаве беху одлучили да СФРЈ није комунистичка већ нека врста демократије, и да је сваки пребег из ње преварант, намеран да се увуче у берићет – и сјај – Северне Америке.

Не да су господа из силних уреда, института за спољне односе, с разних катедри за друштвене науке – Карлтона, Универзитета у Отави, Макгила у Монтреалу, или торонтских високих школа – имала шта против бацања на праву прилику, или промицбе сопствених интереса. Попут ве-

ћине Англа, људе су сматрали олошем, а сва њихова хтења природним. Мени се, међутим, пређутно замерало што хоћу своје мимо реда – као аристократа, а не смерд из *Eastern Europe*. Да ми признају пређе право уласка, и својство *peer*-а, канадски пургери порекли би себе и своју Игру.

Као дипи морао сам зато стати у врсту, с капом у руци, и шенити за азил – зависан од процене неког канадског Меденице.

Из одсјаја, међутим, нису ме гледали Они, већ Бошко Ђорђић – брижан, проћелав, кратких, кресаних, бакалских бркова.

Окренуо сам се, и узвратио му поглед.

Као што највероватније знате, рекох, отац ми је био саветник југословенске амбасаде у Отави, од 1958. до 1961. Овде сам похађао гимназију: *LISGAR COLLEGIATE INSTITUTE*, с професорима вољним сваком ђаку да се обрате с „ви", мада енглески одавно не користи „*thou*".

Осмехнуо се.

Ја сам, казао је, био просветар у Добровољцима, вама вероватно познатим као „љотићевци". Но Димитрије Љотић, Шеф Збора, није командовао Српским добровољцима. Као војна формација бесмо заклети Краљу. Носили смо државне униформе а ниједна наша јединица није ратовала ван Србије, или за кога сем Српски народ!

(О љотићевцима бејах дотле само слушао. Бранко Савић, уштинут, причао ми је, осврћући се, да су Добровољци изгледали као есесовци, затегнути и улаштени, сваки ремен, пуце, шав, и кончић на месту.

Такве војске, говорио ми је, Београд није гледао. Гвоздени, немилосрдни, газили су плочником као кожнати, заљуљани строј и певали, с искром у очима. Шта су Немци о њима мислили, не знам. Ја сам их мрзео, али им се и дивио.

Бранко Савић беше умро недуго по нашем одласку у изгнаство, али сам му приче памтио дуго, као и његов неми, тајни, немоћно жилави отпор комунизму. Оставио сам га у малом, пренатрпаном стану на Славији, решеног да се писаном речју одужи својој срамоти.)

Савић, међутим, беше демократа, а Ђорђић, преда мном, први живи љотићевац ког сам видео. Морао сам га стога питати, о свему, што више.

7.

Мома Марковић вам је таст? казао је Ђорђић.

А Дражa Марковић, рекох, његов брат, председник је Србије. А Кика Јовановић, партизански убица из Младеновца, Дражина је жена.

Ђорђић ме је гледао. Црне очи меко су му сијале при жућкастом, пригушеном светлу собе. Испод нас бљештао је неон шеталишта дуж реке.

(Љотићевци су ми ухапсили стрица, беше казала Ана. Кренуо је за Београд, да тражи посао, а они су га скинули с воза у Раковици и послали на Бањицу. Потом су га Немци стрељали, као таоца. Имао је мање од осамнаест година и ћопао, од урођеног ишчашења кука.

(Тек понеко, чинило ми се, беше преживео, сакат и сам. Ђорђић, омален, ми се осмехивао. У њему нисам, ма колико се трудио, назирао Непријатеља. Лице му беше сетно, мада је и то покушавао прикрити, преда мном.)

Зашто вас Немци нису разоружали? питао сам га.

(Мрзео сам да питам – иког, изашта. Мене су стално ислеђивали. Но нисам знао хоћу ли га поново видети. Домаћин – мада у хотелској соби – смешио ми се. Црне цинцарске очи искриле су му, из дубине.)

Пустили би они, казао је, ђавола с прапорцима да се башкари куд хоће, само да им опосли што нико није могао као ми.

А шта то?

Комунисте смо, казао је, истерали из Србије 1941. Клали су и касапили људе, и понеког Немца. Да не беше нас, Србија би прошла као Босна.

А Крагујевац? питао сам.

Седећи на кревету, у сивом пословном оделу, пригодне кравате, Ђорђић ме је гледао. Жућкасто, средовечно лице, непрозирно као воштано, није му мењало израз.

У Крагујевцу, рече, наша јединица под Марисавом Петровићем није имала појма шта се спрема. Кад су Немци почели да купе грађане, Петровић је отрчао код немачког заповедника и питао је ли свеједно ко ће бити погубљен. Немац је ћутао, а Петровић га је замолио да похапси Цигане. Дозвољено му је, па смо неколико стотина талаца заменили. Усто, ко је хтео, могао је приступити Добровољцима на лицу места.

Ћутао сам.

Ја сам, рекао је Ђорђић, био Добровољац, више не. С Југословенском војском у Отаџбини сам избегао из Југославије.

Напољу је већ био мрак. Црна, голема вода, злокобна као течна згура, само се наслућивала кроз слику Ђорђића и мене у стаклу прозора.

8.

Један наш одред беше упућен Павлу Ђуришићу, на Цетиње, рече Ђорђић. Осмех, значајан колико поглед му, скривао је падове и узмахе, а надасве знање да је мало тога – на овом шару – чему Ђаво није кум.

С њима сам ратовао око годину дана, говорио је. Кад је почело Дражино повлачење преко Босне, с групом другова отишао сам у супротном

правцу, на југ. Преко Грчке, домогли смо се Италије, и логора у Еболију. Одатле су нас послали за Канаду, Аустралију, и САД.

Мени су, рекох, црногорски четници стрељали деду и стрица. И најмлађи стриц беше вићен за погубљење, али им је умакао.

Знам, рече Ђорђић. Очи су му се тамнеле цакласте, као зрцало над реком.

Слушао је, затим, шта смерам да чиним.

Ви нам требате, казао је. Можете нам бити лидер.

(Савић би се на то насмејао. Ретко се смејао, углавном тужан, влажних очију губитника. Да је нешто имао против Бога није ми рекао. Иди, говорио је, избави се. Побегао си од Предрага Меденице и ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКА, побегни и од овог града, поробљеног лешинарима, бандом, и убицама!

Ниједном речју, никад, није ми замерио на оцу.)

Лидер?

Свечан, оштар, недвосмислен, Ђорђић ми се осмехивао.

Одбио сам, рекох, иког да водим још у Београду. Мени нико није био лидер.

Ћутао је.

Љотићевци, очигледно, беху убеђени да на Победи почива све. А Канађани ме, пак, нису желели јер сам био љући противник комунистима но што им је одговарало, у трговини с Грчком Скитијом.

(Још у Београду Драгољуб Тешић беше ми довео неке згрануте, разбарушене људе; немушти, нису ме обавезивали. Требали су ми борци равни бар мени – често глупом, слабом, повремено и кукавном. На крају (или самом Почетку) Тешић се показао агентом провокатором, сведочећи против мене, мада беше делио САДРЖАЈ безмало као свој.)

Ђорђић – нимало хладан или суздржан – погледао ме је у очи, и пружио руку: Ако вам ишта буде требало, јавите се. Ваља нам Људи, више но 1941.

Враћао сам се потом Банетовој кући и посматрао град одвратан и за првог боравка. Отава, мрачна, ниска, скривена зидовима и згрожена над сваком отвореношћу, беше ми казна још кад сам као дечко приспео у њу. Некадашње прогонство енглеских службеника склоних размишљању, самосталности, и склавским осећањима, нестајала је за мном, а такси залазио у крај нижи, негованији, и бесмисленији. Приближавали смо се Банетовом убежишту од свега што је мене отерало у бес, затвор, и изгон.

Без наде да се ичему природим – с каквом сам из Југославије одлазио, не знајући за Тарин Луг – тешио сам се својтом, и Будућношћу.

II

1.

Шта је Савић писао заправо нисам читао. Бојао сам се интелектуалног наглабања, а приче му беху као узлепршане птице. Њима се Бранко Савић – стари Београђанин – правдао за себе колико друге. Сећањима су му ступале војске, сијале се зелене аде, и мирисала Сава, из дана кад су се Београђани још надали чему.

Не можеш да појмиш, говорио ми је, сјајних очију, какав је терор завладао кад су стигли партизани! Беше све разровано, покидано, срушено, спаљено и загађено, а Руси су маршировали улицама уз клицање мноштва, ипак ослободиоци. Ту и тамо, с њима, испред њих, или за њима ишли су партизани, мрких лица и тврдих очију.

Затим су Руси отишли у Мађарску, оставивши нам Броза, и Озну.

У ресторану ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКА Савић ми се осмехивао, као истински мангуп. Коме се ругао у то није могло бити сумње: себи, па и мени, јер смо живели из дана у дан, мислећи да се зло дешава другима, и да ћемо се извући.

2.

Предраг Меденица, директор ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКА – агенције Привредне коморе Југославије за маркетинг, пропаганду, и изложбе и сајмове по земљи и иностранству – запошљавао је много различитог света. Савића је затекао као стручњака за немачки а мене добио као сина Владете Селића. Са мном је мало ко дотле знао шта би, после покушаја да се из Југославије иселим и живим као слободан човек, у свету смерда.

Меденица и ја познавали смо се још из Колашина. Памтио сам га насмејаног, духовитог, кадрог свему да се наруга с мером. Плав, леп, уредан, нехајно помодан, Меденица беше човек коме сам се радовао, до Јуна 1968, кад ми је, у нашем стану, казао да би све студенте ваљало уза зид, као фурду и непријатеље.

Значи ли то, питао сам га, и мене?

Погледао ме је. Очи му беху челичне, хладне, каквим их дотле нисам виђао. Лица жућкасто препланулог од шетања по граду, тениса, и одлазака у Црну Гору, ћутао је оштар, као из крша.

Реци оцу, казао је, да те добро причува. Свет је разбојиште и њиме вију лешине, и мрци.

Осмехнуо се; зуби му беху бели, на образу, као увек, имао је јамицу.

Убиће те, казао је. Не знаш какви су момци пострељани, све наши, за рата. А Револуција никад не престаје; у Њој нема својте, мајке, оца, ни брата. Нема сина ни ћерке, већ једино Ње – да људи живе како доликује, а не ускокодакани као да се питају с кукавичлука, сентиментализма, и незнања!

Полако, пио је кафу.

Још лежерније, попио је ракију, и устао. Поздрави оца, рекао ми је, и пружио руку.

Зенице му беху ситне, црне на бледо плавим очима, осветљеним од сунца с терасе.

Попут Мирослава Поповића, такође запосленог у ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКУ, ни Бранко Савић дуго није могао ништа да објави. Поповић је био информбировац, а Савић „трули либерал" па је деценијама редиговао туђе текстове, без права на потписивање својих.

Мене су забрањивали јер сам писао о скрајнутом, скривеном, непоћудном, нелитерарном, неприличном, цензурисаном, или кажњивом. Меденица је знао да сарађујем са СТУДЕНТОМ и ВИДИЦИМА али је сматрао то под контролом, не узбуњујући оца.

Свесни, обојица, да је младост лудост, чекали су да ме жеља за неподесним прође, не би ли ме увели у свет Моћи, и Службе.

Зато ме је ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИК тиштио, као тлак при грудима. Одлазио сам у канцеларију у оделу, али без кравате. Мада та победа не беше велика, гледајући Милојка Марића – у жутом сакоу осутом црним пегама, ушиљеног попут оловке – знао сам да је и то превише, и да неће дуго.

Остајао ми је једино Савић, да седећи по ручку причамо, куд ићи и како.

Знао сам, међутим, да он неће нигде. Имао је већ жену и дете, а године му нису дозвољавале да чами, рецимо, у Цирндорфу, чекајући транспорт за Америку, Аустралију, или Канаду – где странце још нису мерили као шпијуне, отпад, или марву.

Повремено, одводио ме је у стан где смо могли говорити слободније но на послу. Окружени ручно зделаним поличицама са сувенирима, шољицама, тањирићима, разним справицама из иностранства, смејали смо се времену кад смо сматрали да се срећа може купити другде, или добити пакетом са Запада.

Његова жена гледала нас је сетно: њега с љубављу, мене с пријатељством, знајући да јој мужа видим као ратника осуђеног на труљење, у зиндану чији је кључар Меденица, или неко сличан.

3.

Од свега, значи, остајала је само Прича.

(Висок, оронуо, упао у себе, Јанков стриц ме је могао понудити једино Њом, одрекавши се десетерца још кад се бродом запутио у Нови Свет. Није ми могао помоћи ни одмоћи сем сећањем на време пре но беше бачен у ад, ни крив ни дужан, непрежаљених двеју волова – Белоње и Шароње.

Танко се осмехујући опростио се од мене, знајући што и Савић: да нема лека осуди по рођењу, сем смрти. У Васкрсења, очигледно, није много веровао. Све око њега говорило је да је нестанак коначан, јалов, и срамотан, по сваког.

Осим Јанка није имао никог. Будућа деца беху му усахла још у Босни, од болести. А чему би се имала надати до новцу, којим се није могло вратити детињству?)

Да ли је иједан Србин, да знаш, питао сам Јанка Милетића, избегао што те је снашло, по приспећу овде?

Гледао ме је, не разумевајући.

Мислим, казао сам, да те рођени стриц остави на цедилу, кад ти је било најтеже?

Како си знао? питао ме је.

Плаве очи беху му раширене, образи бледи, уста једва отворена. Дисао је тешко и чудио се, нашта сам се осмехнуо, рекавши да нисам вештац већ статистичар.

Из Јанковог пренапученог стана (спавао сам на лежају у дневној соби а он, жена, син, таст и ташта у спаваћој) прешао сам ипак код Бошка Ђорђића. Примио ме је као уваженог госта, мада му дом беше затиснут књигама, као магацин.

Упорно и сталожено показивао ми је слике из рата и говорио: То су ти народни непријатељи, издајници, љотићевци. Купе летину за народ. Ево, ту сам и ја.

Гледао сам повијене фотографије младих, препланулих, мишићавих војника, насмешених и лепих, па му их пажљиво враћао.

Четници вас не воле, казао сам.

Осмехивао се. Лукаво, пријазно, топло, не дозвољавјући да се што заборави или промакне, говорио је: То је бесмислица, да не кажемо неспо-

разум. Да није било нас тешко да би било њих. У почетку, Недић је замерао Дражи на споразуму с комунистима и офанзивним акцијама. Чим су се одрекли једног и другог, Југословенску војску у Отаџбини смо – преко Државне страже – снабдевали и оружјем и муницијом.

Чујем, рекох, да сте, ипак, и националисте издавали Немцима?

Ђорђић се осмехнуо, као детету.

Немци су морали неког да хапсе и стрељају, казао је.

Брчићи, пажљиво кресани, нису су му се мицали.

Било је четника на своју руку, дивљих, рекао је. С таквима смо имали, понекипут, сукобе.

(Јест. А сретао сам зборашe невољне и Дражине људе да признају за истинске четнике, већ једино Пећанчеве накићене оружнике. Ко је ту био луд, ко збуњен? Љотићевци су себе сматрали легитимним, Краљевим заточницима, мада беху служили под Немцима, у својству легионарских СС одреда. Све остале у Југославији држали су башибозуком, и отпадницима. А дражиновци, опет, зборашима нису признавали ништа сем повремену храброст.

Партизане су и једни и други ценили совјетским агентима, одродима, и Сатаниним накотом. За исти народ, беше ту одвише мржње.

У мени је почело да ради сврдло: јесу ли Цинцари, Власи, Словени, Лелези, Келти, и Трачани заиста нестали, измешавши се у нас, или су се те поделе изобличиле у политику – вођењу, најчешће, мецима, камама, тестерама, и огњем?

Јанков стриц, зеленог ока, очигледно не беше исте крви као Ђорђић, или ја.

Борбу за пашњаке, њиве, и име, заменило је, по свему судећи, нешто чему нисам умео дати назив – као, изгледа, ни било ко други. Јанко се заиста имао чему чудити. Но то није имало везе с оним што се дешавало њему, па ни мени, коме није успевао сагледати намере.)

4.

Да ли је Димитрије Љотић свој удео у нашој пропасти поспешио браком с Хрватицом или усхитом Блезом Паскалом, не знам. Да сам, код Ђорђићевих Другова, приметио тај исти, западни, ускогруди, језуитски Ред, истина је. Испод Ђорђићеве приче и српске пријазности назирала се гвоздена, швапска решеност да се надбије, докаже супериорност, а сви остали погазе, као хулитељи.

Разумевао сам, полако, Бранка Савића, тамно зализаног, и његов подсмех и дивљење немачким метафизичарима којима је – класичним образовањем и студијама немачког – нагињао.

Но Савић је имао српску душу: болећиву, испаћену за лепотом, и добротом. Предраг Меденица му је сметао, мада с њим није имао ниједан сукоб. Гадио му се што беше опасан управо по Лепоту, и Доброту којима је тежио, попут пуштеног голуба.

(Да наши људи, говорио ми је Ђорђић тихим, умилним гласом, нису с Немцима пролазили преко спискова за одмазду, многи угледни српски домаћини би заглавили, а многи комунисти, и њихови симпатизери, промакли – да их данас буде још више.

(Тих, Анин стриц гледао је Добровољце како му се примичу, знајући да не може побећи. У сеоском шајаку, тамно плаве беретке на глави, проклињао је себе што нема пиштољ. Кунуо је и брата, старог илегалца, што му га није дао, говорећи да је оружје потребније здравима, да се боре за Револуцију и Комунизам – кад више неће бити ни сакатих.

Тебе ће, говорио је мој будући таст брату, тад излечити! Медицина ће бити чудо: деца се више неће рађати болесна, јер ће их још пре рођења обрадити – хемотерапијом, зрачењем, или хируршки – да на свет изађу цели, попут античких јунака, или полубогова!

Без речи, љотићевци су Аниног стрица ухватили за руке. Гледали су га како се зноји и дрхти, и узели му исправе.

Заломивши му руку на леђима, млад, висок Добровољац извео је најмлађег Марковића на прашњав перон, уневши му име у списак.

Затим га је црна, немачка марица одвезла, калдрмисаним путем, до града, где су га у Специјалној полицији мучили, тражећи да ода браћу.)

Све то је далека историја, говорио је Ђорђић. Да видимо, шта ћемо с вама?

Руке, мале и неугледне, лежале су му у крилу. Прилике нам овде нису баш најбоље, казао је. Рецесија је, а ни стан није најлакше наћи.

(Није. А да сам дошао јуче, било би у реду. Па и пре неки сат. Увек и свугде, само не сад, и овде – Србин сам, чуо сам то одвише често. Јест да је Торонто у свему био гушћи и гори од Отаве – те стога напученији нашим светом, устрчалим и гладним осмете и правде, излога и бљеска – но то ништа није мењало у мом очају, нити изгледима.)

Шта чинити, рекох Ђорђићу, кад се нема новца, нити имућан отац?

Уљудан, Ђорђић ме је гледао и ћутао. Није ми, чак, говорио о својим годинама кушње. Но знао сам: њима – па и њему – помагали су Они, задужени од Југославије да направе вашар, кланицу, па комунистички логор, за будуће своје Потребе.

5.

Јанко Милетић, међутим, у Канаду није дошао због немаштине, или зулума. У Народној банци имао је добар посао, добро плаћен. Шта је хтео, могао је: нико га није питао шта петља с компјутерима, и зашто. Ако би што покварио, нико се није бунио, нити од њега тражио одштету.

Штета беше унапред правилно распоређена, кроз народне, социјализоване масе.

(Никад Срби нису боље живели, говорио је Меденица оцу. Осмехивао се кривих уста а Владета Селић томе није имао шта додати.

Кад су наши људи, питао је Меденица, гледајући ме весело у очи, могли с овако мало труда имати хлеба и с хлеба, путовати на море и у иностранство као, својеодобно, буржуји? Кад је обичан радник имао кола, или могао и маштати о њима?

На Меденичине речи могао сам једино ћутати. Да му кажем да све то плаћа неко други – а да ћемо ми, Срби, то отплаћивати у невреме – нисам знао. Беше ми свега тридесетак година и све је тек лежало преда мном: Јанко, Торонто, Ђорђић, и борба за останак и опстанак, у земљи вољној да прими Јанка Милетића, или Бранислава Селића, али не мене, заувек запитаног.)

Не, Јанко Милетић дошао је у Канаду јер му компјутери у Банци не беху довољни, знајући да је новијих и бољих; ишао је на часове енглеског и пратио стручну штампу, не марећи одвише за Броза и његове марифетлуке.

Тек у Торонту, међу избеглицама и страдалницима из Брозових казамата схватио је, магловито, да нешто у СФРЈ није уреду – мимо недостатка најновије технологије, девиза, и стране литературе.

Причу, стричеву, чуо је тек кад се овај спремао да га отера из стана, плашећи се да му он, снаха и унуче не остану предуго и начну уштеђевину, због које је чинио што радије не би – бар у Забрђу, где се још гледало на углед мимо богатства.

6.

Све до иза рата, говорио ми је Савић, становао сам у Његошевој, прекопута Треће београдске. На углу Краља Милутина и моје улице стајаше рушевина из Четрдесет прве: обрасла шибљем, бомбом од петсто килограма враћена у првобитно, природно стање, пуна брегова и удолина, пружала нам је место за игру, какво у предратном Београду нисмо имали.

Кад си се ти родио, говорио је, био сам ђак седмог гимназије. Носио сам капу с римским бројем VII и смешио се у фотоапарат као основац. Но чему

сам се имао радовати ја, или било ко тих година? У рушевину сам ишао јер је у њој владао мир. Нико од одраслих у њу није залазио, плашећи се опасних и гадних подсећања на Рат, и све што смо мислили да је прошло.

Једне ноћи, рече ми Савић, гледајући ме црним, меким оком, нисам могао најбоље да спавам. Беше вруће, нигде се ништа није мицало, а од рушевине је смрдело као да је још препуна лешева Руса, из октобра 1944. Лешеви, истина, недуго потом беху однесени, но не на Ново Гробље. Тамо је споменик тек неколицини – Руса беше изгинуло на десетине хиљада, да им ни победа на Београду не буде милија од осталих, кад су за једног Немца губили два, пет, па и десет својих.

Смрад се памти, мимо свега, рече Савић. Сећање, заправо, најпре је мирис. Остало је реконструкција, или надградња.

(Човек, говорио ми је, има три мозга: рибљи, сисарски, и људски. Или кичмену мождину, мали, и велики. И гуштери памте мирисе: задах трулежи, цвеће и зној, мирис прашине кад падне бомба, потом кише која спира ту прашину и гњили је у блато, опет мирисно на гробља, темеље, и заборав.

Једино човек, казао је, има велики мозак, тачније његову кору, све да редигује – до заборава ако треба, или мора.)

Хтео сам му рећи да сам то читао али ме је предупредио, насувши крушковаче у чашицу.

Живели, казао је и наставио да прича, очију помало дивљих – на њему, зализаном и смиреном необичних, мимо повода.

Почео сам, казао је, да ти причам како сам устао око два ујутру и видео да на зиду гимназије, прекопута, два момка исписују нешто белом бојом. Један је писао, други држао кантицу и осврtао се, као да краду.

Пратећи му поглед, рекао је, спазио сам још двојицу: по једног на сваком ћошку, у сенци. Светла тада безмало није било, па се није видело шта пишу. То сам сазнао ујутру, кад сам прочитао СМРТ КОМУНИСТИМА! одштампано словима од пола метра.

Можеш мислити, рекао је, тако нешто у Београду, 1946! Није прошло пола сата по свитању а у нашу улицу довезао се камион с кнојевцима и десетином затвореника, у немачким прњама. Паролу су прекречили, усред тишине и непомака, јер нико није излазио ни по хлеб и млеко. Наоружани руским аутоматима, кнојевци нису морали да вичу, ни на кога. Страх од њих могао се разгртати, као вуна.

Око поднева, казао је Савић и полако, гледајући у чашицу, испио пиће, на место диверзије стигао је зелени, амерички џип.

Од пада Италије, рекао је, партизани се беху окомили готово искључиво на националисте, но вилис у Његошевој, тог јуна 1946, беше нов новцијат, послат, наводно, као помоћ против Немаца!

У њему, казао је, налазила се девојка у униформи, поред возача и пратиоца. Кроз електрични мегафон – такође амерички – позвала је све из комшилука да присуствују извршењу пресуде над петоколонашима, ухваћеним тог јутра.

Народна власт, викала је, обрачунаће се са сваким ко је против ње!

Тачно у дванаест, казао је Савић, испред гимназије стала су два камиона кнојеваца, а из једног су извели тројицу момака. Двојицу – Микића и Пилетића – познавао сам, из одељења. Често смо играли на мале голиће иза зида где су стајали, плави од батина – Пиле једног ока затвореног, подеран, као да га је згазио ауто.

Ни Мика није деловао боље. Не беше превише изгребан и обележен али су му шаке висиле огромне, ноктију пребијених као чекићем. Трећег момка нисам знао, но ни он не беше старији од мене, или њих двојице.

Наслоњени на зид испод свог премазаног „дела" гледали су нас, већ мртви. Посматраче су кнојевци сатерали у буљук, не дозвољавајући ником да оде, или се склони. Имали смо да гледамо, макар стрељали и нас.

Убили су их, казао је Савић.

Доње усне влажно истурене, чинило ми се да плаче; нисам могао схватити зашто. Толико људи беше изгинуло у рату и потом; Бака је плакала за синовима трудећи се да не видим што је било немогуће сакрити: да јој се не живи, осим због мене и Банета.

Знао сам да је на нама да наставимо Селиће, безмало утрете, а Бранко Савић је плакао због двојице другова, побуњених против устројства немилосрднијег од немачког.

Знаш ли, казао је, што ти све ово причам?

Говориш ми, стално, рекао је гледајући ме у очи, да запишем шта сам видео, и не препустим банди и ништацима једини да бележе шта је и како било. Али кад сам Златка Бојића – љотићевца из Треће – у једној цртици описао као високог, бодрог и прелепог, у Загребу, где сам студирао, хтедоше да ме затворе.

Тог пута, Крлежа ме је спасао. Преводио сам за њега па је отишао у Комитет, рекавши да ћу се, с дара, пре укором но казном научити о чему ћутати. Осмехивао се ташт, зарастао у сало; но више ми је тај Хрват помогао него цела Француска Седам, кад сам у САВРЕМЕНИКУ покушавао поред Вука Китајића протурити нешто о омладинским радним акцијама, из прве руке.

Не треба нам, викао је тад Китајић, млад и ужирен, никакав буржоаски цинизам! Зар да се идеализму скојеваца руга неки београдски никоговић – само залагањем једног уваженог писца поштеђен Голог Отока, и горег!

Зато сам, казао ми је Савић, почео писати огледе о Хегелу, Рози Луксембург, па и Брехту, кад то напокон беше дозвољено.

На теби је, рекао је и погледао ме, да учиниш што ја нисам смео, ни могао. Можда ће твоје време бити другачије – пре но сам будеш сабијен у

овакав стан, плаћен довијањем, понижавањем, безмерним самосажаљењем и гађењем над собом, више но другима!

7.

Знаш ли, казао ми је Савић, како су комунисти за свега неколико сати пронашли Пилета и момке?

Мислим, рекох, да су једноставно похапсили све по Крају способне за такав испад. Затим су их „ислеђивали" док нису пропевали. Кривце су стрељали а остале послали у логор, да се поправе.

Савић ме је гледао.

Насмешио се, помало саркастично.

Добро је, казао је. Ипак знаш. Издао је један од „стражара", кога нисам могао препознати, због даљине и мрака. Потказао их је Лаза Ђурђић, данас лекар у Отави, повремени посетилац Београда, увек вољан да ме обиђе и изненади понечим овде ретким.

А знаш ли, питао ме је, ко их је ислеђивао?

Ћутао сам.

(Могао је и Владета Селић, тада начелник Озне за Београд. Но то беше мало вероватно. Отац је ислеђивао Дражу Михаиловића, Милана Недића и сличне, о томе говорећи врло ретко, бар преда мном.)

Иследник им је био – из забаве – Предраг Меденица, казао је Савић.

Чудио сам се.

Мислиш, питао је Савић, да је и Меденица био исувише крупна зверка да се бави пребијањем малолетних исписивача парола? Варараш се: волео је све да ради, свугде да се нађе. „Тако се најбоље осети пулс народа!" говорио ми је, дошавши у ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИК. Разговарајући са мном знао је где живим, какве су ми муке с братом и његовом породицом, и с мајком, неспособном да излази у дворишни нужник, у Прерадовићевој, пошто су нас истерали из стана у Његошевој.

Истина, казао је Савић, Меденица их није тукао. Био је „добар пуб". Тукао их је, ваљда, Стричевић, његов секретар. Мора да си приметио, већ првог дана, како те мери као да си му наспрам цеви, или ножа.

Но, рекао је, Меденица му је говорио шта да чини, чега се не би сетио, мада злочину вичан.

Ћутао сам.

(Неколико седмица потом напустио сам ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИК, лак, као да ме је мајско сунце издигло изнад београдског асвалта.

Одлазио сам на Аду Циганлију, ходао до обале наспрам некадашње Аустроугарске и удисао мирис реке, тада још незагађене мазутом, цркотинама, и нагомиланим изметом.

Иза мене остао је Милојко Марић да се кочи за столом, извештаченог осмеха на жућкастом, вазда глатко избријаном лицу. Иза ружних наочара сјактиле су му се црне очи, док се домишљао како би се винуо до места Меденице и пропратних погодности.

О томе није причао али сам знао, па ме је испратио пресретан, с препреке мање.

(Да је претпостављао да ћу заглавити у затвор, пре би језик прегризао но проговорио са мном. Мора да је себе кунуо што ми се јављао, био љубазан, покушавао да ми се додвори, мислећи да су моји разговори с Меденицом ишта до предприпремно ислеђивање. Меденица је у њега полагао велике наде, мада га је презирао, и мрзео.

Марићу је Линија бог, говорио је Стричевићу. Кад ме сретне дупе му се стиска, грло суши! Ето њега у Комитету и без кожних гаћа!

Лица изломљеног у кањоне и усеке, кратере и плаве, врло ледене очи, Стричевић је ћутао. Упркос себи, преметао је речи свог шефа и идола на контрабанд, јерес, недоличност, или неодобрену лаж.

Но Меденица је и то знао: Стричевића је држао као мастифа, безмало гладећи га мрком, светлим мањама обраслом шаком, правећи се да не осећа како се кострешио, као да му задиже длаку.)

8.

(Кад сам био мали, слушао сам оца и Меденицу – као Бранка Савића, и сваког ко је о томе желео да говори – како причају о Рату. И слике им беху сличне Ђорђићевим – мале, жућкасте, извитоперене: први ред лежи, други клечи, трећи стоји, загрљен. У очевим и Меденичиним сећањима партизани су јели кору с дрвећа и кували коприве, гризли своје опанке и ремење, пили воду из локви или је лизали с лишћа, неки чак гасили жеђ сопственом мокраћом, да не напусте положај.

Пролазили су, у тим казивањима, кроз покору мени – чинило ми се – недоступну сем маштом, и чежњом.

Ми смо, говорио ми је Ђорђић, били унитарни Југословени, родољуби. Један другог звали смо „другови", носили крст Светог Ђорђа на прсима, и били антикомунисти. Димитрије Љотић, наиме, сматрао је марксизам – за разлику од нацизма – смртоносним и по душу.

Двадесет седми март, говорио је, доживели смо као катастрофу која је безмерно оштетила Србе. Да не беше тога, рат смо могли преседети као

Португалија, или Шпанија. Лако бисмо се потом прикључили Западу. Љотић није био аутократа, већ дубоко религиозан и душеван човек.

(А Лазар? А Милош? Зар опет само Деспот Стефан Лазаревић, Бајазитов спасилац од крсташа на Никопољу, или Ђурађ Бранковић, Скендербегу главни душманин, гори од Турака? Војници Збора под државним, чешким шлемовима, у беспрекорном строју, гледали су негде мимо мене с Ђорђићевих слика, пушака под леђир. Пре рата песничили су се с оцем и његовим друговима по улицама, и аулама факултета, а од 1941. до 1945. с њима се крвили убеђени – и једни и други – да Појединцу мимо Колектива места нема.)

Но све што ми је Ђорђић причао није потирало Истину Бића; могао је Љотић писати шта хоће, и Ђорђић доцирати најбоље што уме – ако коза лаже, рог не лаже, а њихов Рог беху безбројни мртви и сарадња с Немцима. Савић им се могао дивити са сопствене слабости.

(Ваљда су га љотићевци фасцинирали с неспознатог жала за нашим племством, учитаним у Љотићеве списе. Али „Мита Богомољац" беше само пургер, од *propriety* творећи *righteousness*.

И једно и друго беше ми одвратно. Како је ико могао ваљати после свега што нам се откривало пред очима, попут прећутаног родоскрнављења, велеиздаје, или бега из строја?)

Чак се ни комуниста нисмо одрицали лако, говорио ми је Ђорђић, увек просветар.

(Отац, знао сам, до краја беше комесар. Кога је хтео спасити прилазио му је овлаш, не трзајући удицу одмах. Јер душе су вазда биле лаке и ваздушасте, спремне да се смакну натраг у мрак.

Свет је, говорио је Меденица, губилиште и нема живота без Другова.)

Ђорђић и отац не беху се срели. Но просветар је морао знати за обавештајца у Отави, а Владета Селић није могао немати налог да мотри на главног зборашког идеолога, у Торонту. Њихова мржња морала је бити огромна, без обзира што ми се Ђорђић осмехивао попут кира.

И једног и другог беше родила иста лелешка, конвертитска земља, иста жеђ за неухватљивим Редом, непостојаном Лепотом, и Богом не од Овога Света.

Преко Омладинског логора у Смедеревској Паланци, причао ми је Ђорђић, ведар, покушавали смо заробљене комунисте вратити на прави пут. (Ту им, очигледно, Анин стриц није требао: ћопав, некадар стићи и утећи, по свему судећи ни на страшном месту постајати. За Бој, њихов, ваљало је бити спреман до Краја. Ђорђић ме је мерио а ја сам кроз њега покушавао сагледати Прошлост. Један другом бесмо сочиво – свако у други Понор, па можда, и Превару.)

У њима, говорио је Ђорђић, видели смо и осећали идеалисте и борце, залуђене погрешним васпитањем и образовањем. Многи су по преваспитању постали одлични Добровољци, оставши с нама до краја.

Погледао сам га. Чему се Цинцарин могао надати, после Москопоља?

Попут вулканског пепела прастари Пелазги беху попадали по Македонији, Србији, а Ђорђић стигао чак до Торонта, не мање мрзног му но мени.

Савић, знао сам, умро је не могавши од смрти свог најбољег друга, Пилетића, да испреде роман као Меша Селимовић, увијајући се и довијајући мимо Удбе. Ни Тору, такође написану да збуни душмане, није читао без бразде међу обрвама.

Пиле, говорио ми је, беше све што сам желео бити: скакао је са Савског моста, препливавао Дунав, читао Хајдегера и шалио се не вређајући никог. Чим је могао, приступио је дражиновцима и повремено нестајао к Младеновцу, односећи поруке и враћајући се с упутствима за борбу против Шваба, комуниста, и љотана.

На Калишу је скакао са зида шанца док смо се ми спуштали циглу по циглу, преплашени да се не смандрљамо. Ни због тога му нико није завидео; за њега је важило мерило по себи. Признавали смо му да је бољи, чак недостижан.

Кад су га ухватили није, нормално, рекао ниједно име, иначе бих можда и ја стајао поред њега, да ме с друге стране улице посматрају како избушен мецима падам на тротоар. Пиле није могао никог да ода јер би поништио себе. Већ са седамнаест година знао је што никад нисам научио, ма колико то било јасно и непорециво: живети без себе се не може, а то се ипак да бирати, у свакој прилици.

Влажан од муке, Савић ме је гледао пред одлазак у Нови Свет. Тама у његовом стану беше већа но обично. Сиве, околне зграде надносиле су се над нама, закриљујући сунце, а и гране кестена у дворишту су нас сенчиле као да нас штите од ухода, прислушкивача, и урокљивих очију – Меденичиних зала разапетих по граду, попут паукове мреже.

Знам, рекао је Савић, да мрзиш Хегела. Мислиш да га ја волим? Глуп је, као готово сваки Шваба. Али ко то зна? Читају га у преводу, мислећи да нешто разумеју, и уче. А успевају једино свет да изобличе наспрам сопствене памети – не себе да приводе Богу, с Хегелом, или било којим Немцем, ни у каквом сродству.

Гледао сам га.

Хегел ми је помогао да уђем у Удружење књижевника, казао је и осмехнуо се, мрачно. Мислио сам: помоћи ће ми и за стан, заштитити ако напишем нешто о Пилету и свему што нам се десило, као усов на планини.

Насмејао се.

9.

Од Ђорђића сам одлазио с благим осећајем да сам чинио што не треба. Није, знао сам, био крив он већ ја. Тражио сам – и од њега – што се наплаћује.

Желео сам да ми приштеди срамоту себи неускраћену; да ми, колико толико, помогне у Канади да напишем што он није умео, а што ја нисам успео у Југославији. Бар Словом му бејах што Пиле Савићу. Могао сам што нико од њих, а што је неко морао урадити – написати Нашу Књигу, као прво Слово у новом Словару.

Што смо знали о себи, очигледно, не беше довољно. И горе, већи део тога није имао везе с Истином, камоли Правдом.

Лаж нас је гушила као Дарија, цара.

(Племић, међу Персијанцима, морао је умети да јаше, гађа луком и стрелом, и говори истину, без обзира на цену. Јер Лаж је била толико скупа да су је Аријевци презирали и препуштали Лелезима, Јеврејима, Цинцарима, Турцима, Немцима, латинима, љотићевцима, комунистима и сличнима. Њом се стицало само привремено место на буњишту, а трајни нестанак с Божије трпезе: у Валхалу се није дало крива језика, ни глибавих очију.)

Из Торонта, опростивши се од Јанка Милетића, вратио сам се у Глостер при Отави и гледао како пада снег, у априлу. С краја мозга присећао сам се нечег недовољно наученог, што су моји знали пре пет стотина година у Ровцима, при турском Оногошту.

III

1.

Код Лифа, све је било као пре одласка Ђорђићу, или Милетићима. У чистој, безмало голој просторији наставио сам под неоном да цртам топлотну изолацију, лажне зидове од опеке, и шрафирам циглу, бетон, и гипсане плоче у размерама од 1:2 до 1:200. Тиха музика с радија није ми сметала – сигуран знак да радим што је за манкурте. Обамро, размишљао сам о Старом Крају, мада су и тамо Људи постајали сувишни.

На подне, бежао бих из бироа и шетао Бенк Стритом или Спарксом, чак одлазио до Парламента и с његове падине гледао реку. Прекопута, у челику, фасадној опеци и стаклу лежао је хотел „Ројал".

Ђорђић, знао сам, целог живота беше радио за другог, такође се борећи да не постане сужањ.

С висине све је изгледало подношљиво. Река као да се није мицала, при уставама пена се чинила бела. Но изблиза се жутела као да се нешто узводно пере, шампоном за тепихе; код превоја и слапа гомилала се неколико десетина сантиметара дебела, и гадна, попут много чега умом створеног.

За сат колико је трајала пауза за ручак отишао бих до антикварнице у Спарксу и преметао књиге. Тражио сам стара издања о Балкану, штампана док су нас још звали „*Servians*", као да повлађују Анти Старчевићу, или неком горем.

У тим путописима, најчешће насловљеним „*Turkey in Europe*", различити очевици описивали су тек наслућен свет, у моје време ишчезао. А нестао беше, чинило ми се, јер га је неко стално брисао не желећи, ваљда, да се подсетимо себе. Сељаци Сер Чарлса Елиота, британског конзула у Србији крајем прошлог века, не беху налик мени познатим по селима ниже Београда. Елиот је описивао ведре *yeomen* у белом – за земљоделнике у мркој аби тврдећи да су Бугари, тамни попут земље коју мрче, и гноје.

Бели, слободни сељаци Србије беху се преметнули у смеђе тежаке устумаране блатњавим путевима, безобзирне на кал око себе. Од Аустријанаца беху преузели бриц панталоне и шајкачу – прављену за своју војску па продату нама, да не оде у штету.

(У двотомној енциклопедији *BATTLES OF THE NINETEENTH CENTURY*, издатој 1896, Енглези су се нашим војницима у Турском рату ругали отворено – као фурди и башибозуку, руским официрима држаним да не побегну на први пуцањ. Један аутор, очигледно војник, помињао је ударце сабљом пљоштимице и претње револвером. О Бугарима, Енглези су се већ изражавали повољно, као о Турцима, и осталим нашим злотворима.

Нешто се, очигледно, десило од средине прошлог века до почетка Првог рата: то сам тражио по књигама, писаним без помисли на нас.

За тих пола сата антикварница је постајала свет вредан живљења, макар да бих сазнао да Склави – „*Southern Sclaves*" како нас је учтиво називао Сер Артур Еванс – по писаној Историји не беху до *Lumpengesindel* Фридриха Енгелса, Меденичиног и очевог свеца.

У бироу Лиф ме је посматрао дубоким, тамним очима кокер спанијела. Маслинаст, обал, саосећајан питао ме је, тихо: Што црташ цео обим зида, у циглу, кад је довољно позвати се на детаљ?

Пажљиво, вијугавом, танком линијом означавао сам стаклену вуну, по свим правилима енглеског *drafting*.

И овај посао, казао сам Лифу, не подижући поглед с табле, завређује да се ради како ваља. Добар цртеж може се окачити о зид, као слика.

Планови, осмехивао се Лиф, служе извођачима, не нама.

Погледао сам га: Треба ти један лудак као ја, да ти се муштерије не буне што их дереш. Доста тога бисмо могли умножити копиром, да се не досете.

Лиф се осмехивао. Ћутке, одлазио је до суседног стола, задовољан.

(Беше довео и другог Јеврејина, Фејга, да се диви мом раду. Иза челичних наочара, сивих очију, Фејг није веровао ником, понајмање сународнику. Свако је варао сваког; но пред мојим основама, пресецима и изгледима је ћутао, па ме хвалио, бираним речима.)

Код Лифа, имао сам посао у свако доба, безмало од добијања дозволе за рад. Код њега се дало цртати без грча, не само за новац. Не тражећи одушевљење већ умеће, прихватао је да сам писац.

То, нажалост, ниједан Србин није хтео, обазривији и од Фејга.

Србима, изгледа, свако беше гој.

Лиф ме је плаћао хиљаду и по долара месечно, колико сам тражио, а ја сам му сатове писао по истини.

(Кад сам Ђорђићу казао шта чиним, хватао се за главу. Наплаћује се и „празан ход", говорио је, да бисте прогурали годину, не само дан!)

Но Ђорђић – као ни Милетићи, Пашић, или доктор Лазар Ћурћић (што под батинама беше издао Савићевог Пилета) – није ми могао пону-

дити прилику да опстанем, а Дејвид Лиф, Јеврејин, јесте, не питајући за диплому, порекло, оца или мајку. Код Кена Булита видевши како цртам, потапшао ме је по рамену казујући да је тако ваља, али да се не исплати.

Не исплати се живети, господине, рекао сам му, наштa се Булит кисело смешио.

Црвено избријан, блиставих, негованих, скупих белих зуба, казао је Лифу: Тражио је посао представивши се као архитекта, али и писац натеран да бежи из Југославије. Јеси ли чуо за нешто несвакидашњије?

Сви смо морали бежати господине, говорио ми је Лиф. Ја сам утекао из родног Монтреала јер Квебешани траже да говорим француски, мада сам и енглески једва научио!

Смејао се а Булит и даље осмехивао, не знајући како да се постави.

2.

Сваког јутра одлазио сам аутобусом на посао, у *downtown*. Вративши се из мировине, Лиф је имао новца па је на готово све гледао подједнако подсмешљиво. Но поштовали смо се као представници Овог и Оног Царства, свесни међусобних разлика.

Вазда крцат канадским нишчима – Французима, обојенима, женама и старцима – аутобус је кретао сваких пола сата. Енглеском хипокризијом начињен само за седење, улицама без тротоара пролазио је поред препуних станица. Без кола у земљи умишљеног благостања, неуспешни Отављани гледали су мукло за нама. Отупео и поспан, стиснут путницима мокрим од бљузге и снега, ћутао сам и сам.

Глостер Роудом ишли смо поред кућа лепих за око а страшних за живот. Нигде се ништа није мицало, јер и то беше недолично, у радно време. Сви је ваљало да буду *gainfully employed*, не усхићујући се. За утеху су постојали *hobbies* – индустрије попуњене другим несретно запосленим особама. Круг се затварао као ковит мачака, устремљених једна другој да прождеру реп.

Зими Глостер беше каљуга; градске власти немилице су трошиле со. Својевремено, улице беху посипане шљаком и пепелом јер се од возача очекивало прилагођавање зимским условима. Но и то беше поништено заблудом да је могуће живети безбрижно. Шест месеци зимом оковани а четири летом удављени, Канађани су се прсили исправношћу. Признањем да с климе и земљописа живе у Паклу не би били Англи, свему подло осмехнути.

На Бенк Стриту двоумио сам се је ли горе звати је „Милентија Поповића" или „Првомајска". Душмански ометан – уз крајњу учтивост – про-

бијао сам се ка излазу. С тротоара, иза замагљених стакала, лица осуђеника на отавски градски саобраћај деловала су ми још одбојније.

Затим сам код Лифа посматрао сат на зиду. У пет до пет правили смо се да радимо, да бисмо, тачно у пет, излетели из бироа кезећи се као *shiteaters*.

Лиф је и то знао јер га беше прошао. Свако је морао проћи све као војни рок, или муштрање у новој школи. Код Англа нико није веровао у прескакање ичег, уредан при конзумирању своје порције непомена. Свет, знали су, јесте немилосрдан и није им падало на памет да поштеде иког.

Пред мој одлазак за Торонто – да потражим срећу с Ђорђићем, Милетићима, и другим Србима – Лиф се беше преселио на крај града, да уштеди на кирији. Његовим клијентима није сметало да се возе који минут дуже; ја сам, међутим, морао мењати два аутобуса, путујући сат до посла и натраг. Једно време посматрао сам куће, покушавајући да се утешим. Но временом ми је и тај *commute* постао убиствен, упркос маштовитости отавских градитеља и жеље власника домова да нађу срећу мимо запослења или живота.

За ручак више нисам могао у антикварницу. Две три радње у близини упознао сам за неколико дана. Потом, ходао сам Бирчдејлом тражећи што ми је промакло из аутобуса.

Сва дворишта у пролазу беху прелепа, уређена чежњом и очајем несумњиво већим од мог. Неспреман да диринчим не бих ли се искупио поседом, чудио сам се домаћинима на покушају да пазаре што је једино Бог даривао. Куће, углавном од опеке, на два или три спрата, грађене док је Британска Империја живела не само носталгијом старих администратора, чиновника и пензионисаних официра, не беху северњачке већ келтске. Но ни у једној не бих могао обитавати – као многи Отављани – без излажења сем у куповину, на посао, или недељни излет. Такву еутаназију препуштао сам пургерима, тупо задовољним собом и судбином.

Није се међутим имало куд. Враћао сам се Лифу јер се није прсио да је уметник, као Бери Алан, или шмекер, као Кен Булит. После Торонта ћутао сам више но раније, а код куће покушавао довршити *SPYHOLE*. Узевши хиљаду и по долара за *option rights* од Харкорт, Брејс, и Јовановића из Њујорка, дуговао сам себи илузију да сам побегао од Удбе, Томислава Тацића, и налога да се бавим свачим сем писањем.

3.

Пре бекства у Канаду, у Београду сам такође ходао забаченим улицама, с оцем, претресајући начине да се домогнем пасоша. Мирна лица, леп, избријан, отац ме је гледао ћутке. Да одговара на питања о

Обрену Ђорђевићу, и његовој заклетви да ме неће пустити из земље, није желео.

Ишли смо Обилићевим Венцем као дном озиданог канала. Около беше све сиво и непомично; ветар нас је гурао с леђа и сачекивао спреда, јер Обилићев Венац беше сулундар за готово све београдске промаје. Но ни мицање прашњавог, смрдљивог ваздуха није ми олакшавало тескобу. Кола, паркирана да се једва може проћи – и возачи заблесављени да се њима могу одвести до слободе – додавали су тлаку.

Наспрам зграде Танјуга – своједобно једне од Удбиних – отац ме је погледао, искоса, и казао да постоји необјављени мораторијум на издавање путних исправа политичким преступницима.

Значи, рекох, Меденица се и даље прави блесав а ти га штитиш – као да ти је брат а не жандар, кадар себе да утамничи, нареде ли му.

Отац, миран, као да је пречуо моју опаску. Погледао ме је, у очи, и рекао: Не може се како си замислио. Не помаже позивање на закон, нити права – људска, животињска, или било каква друга. Све има свој ток и ту Педо Меденица, ни бог отац, не могу ништа учинити. Служба је Служба, веруј ми.

Полако, пролазили смо кроз паркић с Војводом Вуком. Споменик беше ишаран фломастерима деце ненаучене поштовању. Штавише, подстицали су их на „графите" написима по новинама, ТВ спотовима и филмовима. Нас је некад милиција јурила због цртања кредом, а они су се позивали на „уметност" и прилике у Канади, Америци, Енглеској и другим деловима „света".

Војвода Вук беше унакажен, око њега заударао је псећи нужник. Гадио сам се и стидео тог парка, успомене на доба кад се знало где се обавља нужда, како се чувају трава и цвеће, и где се сме писати и цртати. Паролама „Елвис живи!", „Елвис је Краљ!", или „Јебеш све!" најмлађи Београђани балегали су се на своју историју, и претке. И да су знали да је Боривоје Пилетић, њихов вршњак из 1946, стрељан за мање, не би им значило ништа. Слепи, глуви, и безумни, за Војводу Вука не беху чули. Четник, истински јунак, беше обесмишљен; нико се није унеређивао по споменику Јакову Кондићу или другим великанима Новог Светског Поретка. Но све још беше у назнакама. Тек десетак година потом, Џорџ Буш је Пројекту дао име. Шта је требало, дешавало се; што не беше иког то да гледа и види, одговоран бејах и ја.

Мислио сам, наиме, да је за све крив искључиво комунизам, коме отац беше бабица, чувар, и војник, несхватајући да је наше уништење зачето још почетком прошлог века, кад је Карађорђе победама привукао пажњу Великих Играча. Остатак остатака народа невољног да игра Игре, душманима смо се указали живим, и опасним, маколико бесловесни, заборавни, и снени.

Заболе ме, рекох оцу, каква су правила ваше Службе. Закон је јасан: пасош се мора издати сваком против ког се не води кривични поступак.

(„Слепоме коњу намигивати," говорио ми је Мистер Фелкер, наставник физике у Лизгару, „вреди колико климати му главом!" па се смејао, висок и спечен као истински Шкот.

„Кад почнете са собом да причате," говорио је, „то је Крај!" и зацењивао се, сувом, пегавом шаком хватајући се за грло.

Заиста сам причао са собом, мада отац беше уз мене. Не беше он крив што је Служба била изнад и јача од свега – мада само делић Концерна за који Владета Селић није марио.

Јер отац се борио за Слободу, не кметство. И Службу је сматрао привременим злом, нужним да се преброди део Историје између нас и Царства Небеског На Земљи; у крајњем случају, и у Југославији.)

Ради шта знаш, казао је.

У гласу му не беше љутње, ни прекора. Можда туге, скриване, уз остало што је могло да ми смета. Да нећу и не могу крити ништа знао је, чекајући да се научим памети.

Јер отац беше племић и поред себарског лукављења, ћутње, и завереништва. Племић се није дао утући до собом, а тога се Владета Селић ипак клонио, несвесно.

У Београду, 1983. хаос беше исти као десет година потом, или деценијама пре тога. За мене – насупрот брату, породици, оцу или пријатељима – Рат није престајао. Рођен готово две године по паду Београда, Други рат сматрао сам предигром за Прави – сукоб народа, вера, раса, и сопстава – ван контроле Службе којој Удба беше послушник. Ни илузије њених чланова, оперативаца, чак коловођа, да су самостални – делајући са своје памети и циљева – нису мењале Игру. Истина да је Удба Једна и да су све уходе, жбири, жандари, кључари, и крвници Другови, предочавала ми се читавог живота, ма колико неспреман био да је прихватим.

Схватити то водило је наново у затвор, лудницу, или смрт – време и место да бирају Они, злотвори.

Попут оца или Меденице, Хили – службеник канадских власти задужен да нас надгледа – највероватније се није сматрао чланом никаквог планетарног кабала. Но то није утицало на његов стварни положај. У Концерну – како је целу уроту назвао још Кен Киси – свако је знао своје место и могао живети дуго и срећно, не распитујући се за узроке, поводе, сличности, и надређене. Ни Кисијев роман, знао сам, не беше случајно непреведен код нас, до Формановог филма. ЛЕТ ИЗНАД КУКАВИЧИЈЕГ ГНЕЗДА београдски културни жбири могли су прихватити тек пропуштен кроз циничну, размекшану, чешку призму.

Киси и Форман беху попут Хилија и мене – противници собом, више но положајем.

Преплашен да ми Служба не заплени и рукопис ИЗГОНА, радио сам сумошесо, не говорећи ником шта чиним. Дневно сам куцао по петнаестак, двадесетак страна романа коме 1979. могах написати једино САДРЖАЈ. Непријатељ, очигледно, јесам био а Концерн је имао испостава свугде. Фабрика за млевење душа, судбина, нада, и веровања, Прошлости, Садашњости, и Будућности, Комбајн ме је мотрио преко опуномоћеника најчешће несвесних за кога раде. Мислећи да нас спасавају, Хили, Меденица, отац, или чланови Француске Седам морили су Бога; Непријатељу су дизали споменик, неповерљиви према свему спонтаном, природном, живом, и неустројеном.

Копрена с очију није ми се скидала ни касније. Слуђен, зурио сам у невид, не схватајући да је Прави Вид могућ једино посредно – у мом случају хартијом немилице исписиваном на другој страни нечег сачињеног раније, док сам се заносио објављивањем у ВИДИЦИМА, НОЛИТУ, или ПРОСВЕТИ.

4.

У зиму 1980, кад су ме ухапсили због САДРЖАЈА, спремао бејах неке рукописе за тренутно скривање: испод прозора у купатилу, споља, заковао сам црни, тесарски клин, да окачим пластичну кесу с најважнијим папирима. Но кад су тројица из Службе зазвонили отворио сам, мада – некако – сигуран да су то Они, очеве колеге.

Пропустио сам и да се помокрим, буквално затечен изнад шоље с китом у руци. Терао сам себе да се понашам свакидашње, но Њиховим уласком престало је ишчекивање и почињало незамисливо.

И док ми је момак у смеђем оделу прегледао хартије, заводећи их у протокол, под нетремичним погледом шефа – сличног Милојку Марићу из ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКА – готово сам одахнуо. Друге су хапсили, не мене; не што бејах Владетин син, већ што је хапшење спадало у догађаје попут сопственог умирања, или сагледавања свог Лика.

Знате ли зашто смо овде? питали су ме; потврдио сам, и тиме им признајући право на насиље. Нехотице, бранио сам се од упућивања полицајцима с лекарским титулама, овлашћеним да баждаре туђу исправност, урачунљивост, и безумље.

Шта вам је ово требало? говорио је шеф. У напасти да му одговорим: А шта вама? осмехнуо сам се. Марићевом *Doppelganger*-у, скривеном иза челичних, жичаних наочара, то се не би допало, јер беше створен да затвара

друге. Жбир – срећно оваплоћен на правом месту, у право време, и на најбољи начин – посматрао ме је, не обазирући се на званичне сведоке (двоје суседа из зграде), а ја сам му узвраћао, ћутке.

У Кнеза Милоша, међутим, причао сам му о онемогућавању да објавим што се морало – зарад нас, наше Историје и Будућности – нашта ме је слушао као да се диви сопственом стрпљењу. Попут Хилија у Отави, много година потом, радио је свој посао као да чисти рибу, транжира месо, или дели оцене. Као Хили такође, шаке је држао на столу, забављајући се изгледом негованих, готово маникираних ноктију.

5.

Служба, бејах научио, постоји свугде. Не баш читав Кисијев Концерн – у то доба чувао сам се, као живе ватре, да помињем тајна друштва, масонерије, или савете злих мудраца – већ Удба. Да се питам ко је – попут Јахвеа – иком на земљи могао обећати власт над другима избегавао сам, такође. Јер самим помињањем Кабала – камоли Кабале у целовитом, нередигованом, нескраћеном облику – сврставао сам се у самобице. Као многи ратник, желео сам заменити главу; победу над Непријатељем, снагом и бројношћу кадром да умртви вољу, ум, и замагли Вид, препуштао сам другима, ситим свега.

За Ђорђића, могао сам бити сигуран да не ради за југословенску Удбу. Да ли је при том сарађивао с *RCMP*-јем беше ми свеједно. Боље је било, чинило ми се, имати посла са сваким до Службом Предрага Меденице и оца. И Ђорђић је највероватније чинио што је морао, верујући да је најбоље. (Да је друкчије размишљао не би био љотићевац, камоли просветар. Зло се вазда дало образложити потребом, вишом силом, немогућношћу или бесмисленошћу отпора. Уосталом, то беше срж Љотићевог избора – уз Врага борити се против Сатане, цењен као идеалиста. Но једини начин да се ико бори ваљано беше витешки, што се плаћало више но Ђорђић стајаше спреман. Мртав јунак беше му неупотребљив; као сваком Контролору ваљало му је живих. Но мада ме није могао придобити за Оперативца, позајмио ми је хиљаду долара, да се снађемо после одласка од Лифа.

Јер Лиф није био део Концерна – као агент – али јесте као основ свему што је Концерн представљао: веровао је у Доброту уколико га није коштала, себе сматрајући хуманим и просвећеним, до потребе за жртвом. Кад није било посла, затварао је или смањивао уред, а по новом уговору запошљавао додатне цртаче, благонаклон као мајка.

Концерн није морао тражити бољих људи од њега, Хилија, Ђорђића, и осталих преплашених од слободе. Концерн је био Бог; но тај Бог – попут

гностичког – беше саздан од милиона, милијарди људи – кибернетски ојачаних пластиком, челиком, алуминијумом, асвалтом, бетоном, електроником, лажју, илузијом, и наркозом. Комбинат је јео своју децу и избацивао пробављену. Жив Му нико није пролазио кроз анус; кости Његових поклоника, као и противника, лежале су унаоколо послагане у уредне, бљештаве, беле пирамиде – могиле на увид сваком, па и слепцу.

Виђење и Чињење беше тај Бог давно у људима раздвојио, подаривши, сваком, илузију да је могуће спасти себе у безмерју општег бола, очаја, пропадања, нискости, беде и понижења. Богом дато колико нама, Зло беше вечно; о томе заиста готово нико није размишљао колико о земљиној тежи. Зато је Меденица могао радити свој посао а Црква гудити своје – о Спасењу проклетника, присталих недоличном животу. Спасти се, наиме, поред несреће својих деце и унука, пријатеља и суседа, својте и народа беше грђе но тој Пропасти придонети, створити је, или опевати.

Преживети уништење правих, одважних, и несебичних беше горе од Издаје; беше то *infamy* на какву су рачунали полицајци одвајкад. Оперативци су извештавали своје Станице, Амбасаде, Конзулате, Министарства, и Централе о делатности Непријатеља – свих непокорних Концерну. Љотићевци, четници, емигранти – вазда спремни на Мање Зло – као Објект Обраде предочавани су све новијим извршитељима, налик тројици мојих кључара.

(У отавској Амбасади, Владета Селић стајаше формалним Шефом Службе и Амбасадору, вишем од њега по обавештајном чину, али је обојицу уходио шифрант. Шофер је пазио на шифранта а домар на све, обавезан да се јавља неком непознатом чак Владети Селићу. Радити за претпостављe без имена, гласа и лика не беше у том колоплету чудно ником; свест о себи могла је само шкодити, Комбинату колико шрафовима и полугама.)

Зато се, заправо, нисам изненадио кад су код Банета телефони почели зврјати у три ујутру, по објављивању мојих дописа торонтским и отавским новинама. Прилике у СФРЈ – знатно друкчије од слике о земљи „демократског социјализма" – не беше упутно разоткривати. Чињеница да чланке још не беше прочитао ико сем уредника, слагача, лектора, и *RCMP*-ја потврђивала је да Служба не спава. Из штампарије, значи, неко одан социјализму, или новцу, беше дојавио Амбасади.

Непознати, званично непостојећи канадски цензор читао је новине, сутрашње, као у Београду, Москви, или Пјонгјангу. Јер немогуће беше истовремено знати шта се пише у Торонту и Отави, осим ако и *OTTAWA CITIZEN* и *TORONTO GLOBE AND MAIL* нису долазили на исти сто у уреду неке Више Службе, одакле је неко – као Хили, можда – јављао Где Треба.

Информација очигледно беше срце Лажи. Ко је знао, могао је. Служба је знала јер беше створена за то. Њено Знање, истина, бавило се Појавно-

шћу, но друго јој није требало. Једна Појавност могла се туђи другом; Појава би се неизоставно слегла у Појаву – подложну затирању, измени, или пређуткивању, уочи ли се На Време.

Време, значи, беше срж ропства – Распореда Часова шта чинити, или не. (Појавио си се у Невреме, говорио ми је Меденица у ЦЗ-у. За истину о Брозу ваљало је сачекати Тренутак, тад бисмо ти помогли и ми. Но ти се ниси умео суздржати; чим си нешто сазнао разгласио си га као чаршијски телал, или пискарало. Мислиш, да не знамо шта и кад? Мислиш да не знамо зашто? Мислиш, да се без Информације може постићи до што си себи направио? Без Знања, Ритма, Такта и Одобрења пуцају ребра, и губе се зуби, здравље, породица, године, и живот!

Меденица је, рекао бих, желео да ми помогне, али од оног што је представљао не беше помоћи, до његовим уклањањем. Ко му је био Налогодавац, беше неважно – очигледно неко довољно високо да заборави чему се сам надао, млад и зелен.

Налогодавац се једино могао радовати злу. Добро сигурно није могао прибавити иком, колико војник који је филозофа питао чиме да му се нађе. Да се неком склони са сунца, ниједан Налогодавац није смео; Место Под Сунцем зависило Му је управо од моћи да Га закрије другима.

Реци брату, говорио је глас на српском Банету, да охлади! У противном охладићемо и њега и тебе, и све твоје! Писање га је већ коштало – не спречиш ли га, и тебе ће! Ако је луд, ниси ти! нашта је мој брат тресну слушалицу уз псовку, и дуго гледао у мрак.

Хили је, претпостављао сам, био Кључ. Област, висок, и загонетан одрађивао је свој део Игре, започете још у канадском конзулату, у Београду.

Описати, Банету, месеце и месеце пролажења поред „Липе" где је седео Пиги, у ЦЗ-у запенушен да ће ми одсећи руке до лаката због куђења џепароша, или му дочарати „на слободи" сусрет с Којотом, у ЦЗ-у такође гласним да ће ме на спавању убити као вашку, тешко би било и да сам покушао. Сит гладном не верује, колико угроженом. Параноја као клиничка дијагноза беше згодна да покрије многе пропусте Службе, нарочито Највише – скривене иза наших судбина као иза Алисиног Огледала. Што се није дало отписати на случај, ентропију, или лудост, Меденице света проглашавале су небитним. Јер не беше случаја при сусрету с Бакијем Јовановићем, и понуде да ми набави лажни пасош. Баки беше мангуп, озбиљан; у Забели сам га знао као Играча, у тршћанском подземљу одговорног за убиства, и сарадњу с другим Службама. Омален, снажан, својевремено дифовац, сивих очију говорио ми је да зна за моју муку, и како да ме ослободи ње.

Има мајстора, говорио је, да ти направе фалш отиске, камоли сошку! Све се може Србине, само за кинту! а ја срећом нисам имао двеста мара-

ка. Служба, знао сам, могла ми је увалити лажњак за џабе, но надао сам се да ме цене, као противника. Да не бих посумњао у Игру, пробали су шта су могли. Мики Спасић, дезинформатор, син некадашњег Удбиног џелата у Чачку, свој посао радио је што је најбоље умео – јадно. Но поквареношћу није успевао намудрити лопове, па ни политичке. Служба је имала све глупље ефективе јер су је Срби мрзели, због таквих као Спасић. Зато ми је, претпостављам, Баки нудио пасош за новац а ја га избегавао, питајући се кад ће ми Они наново улетети у стан, наоружани и љући но први пут.

Зар ти један затвор није довољан? питао ме је глас, у Београду. Живот смо ти опростили, Меденице и оца ради! Не кушај срећу, танку и трулу!

Испричати то, иком, није вредело. Прича без препознавања не беше ништа. Штавише – попут филма – стварала је привид спознаје; још Шпенглер се стога беше клањао Феномену, одвајајући чињенице и догађаје од Истине.

Данима, звао сам Драгана Ђорђевића и друге из Краја и добијао Станицу милиције Стари Град. Како је ико у Отави могао то схватити, поготову ако беше побегао од могућности да му се слично деси, из било ког разлога?

Но позиви у цик зоре натерали су Бранислава Селића да се замисли над мојом и очевом судбином.

Јер и мучење гвожђем, ватром, и сечивом чинило ми се ништавно наспрам заблуде да смо слободни, и да то можемо остати.

Спреман да бежим из Југославије без пасоша, мислио сам на Забелу. За разлику од осуде за кривотворење исправа, политички деликт пружао ми је утеху – чак у законодавству сачињеном да понизи, колико казни, или оштети.

Тако је почела последња Игра, кад ми се отац попео у стан, 21. октобра 1983. године, и казао да у Љермонтовљевој улици подигнем пасош, јер Стане Доланц беше вољан да напакости Обрену Ђорђевићу, и српској Удби.

Добар полицајац смењивао је лошег. Ђорђевић ме беше шамарао а Доланц благим речима тешио, и један и други на Истом Задатку. Умањити *fallout* Случаја Селић, без проливања крви и превелике буке, беше Им налог, да забашуре постојање Пројекта старијег од Торе.

6.

Тог пролећа у стан нам је долазио службеник Службе и распитивао се како се навикавам на слободу, и одустајање од противправне делатности. Одлазећи, смешио се и обећавао скори повратак; по парковима, Ана и ја размишљали смо како да Их се решимо, не прибегавајући оружју.

Иди, рекао сам јој, пазећи на шетаче, с децом до Банета, на „летовање". Немој се враћати ма шта било са мном – одиста, или привидно.

Немој, говорио сам јој, подлећи страху од Њих. Тражи азил а после ћемо видети. Кад-тад мораће ми дозволити да дођем до вас, због спајања породице. Много шта се већ надувало мимо Њихових очекивања. Јави се Амнестију и Пен Клубу – њихова писма су ме ослободила Забеле, не помиловање или било шта што сам писао, или чинио, у затвору!

Дозволимо ли галама око мене да утихне, казао сам јој, биће готово. Овде Они контролишу тон и слику, да не говоримо о Програму, и осталом.

Ана се осмехнула. Потом ме је огромних, зелено плавих очију гледала и ћутала, као отац.

Но за разлику од њега поверовала ми је, одмах. Како јој је при том било да напусти родни град, породицу, и све што је дотле чинила – на моју реч да се и у Канади да живети, макар под надзором Службе нешто блаже од Удбе – зна она.

Наши љубав и разумевање расли су сваким даном Забеле и потом, ма колико се Другови из Службе трудили да нас раставе, смицалицама без броја и имена.

(Шта ћеш овде Селићу? говорио ми је Лончар, васпитач. Ко ти сада жену шета? Зар си стварао породицу да је други пази? Коме користи што си на робији, с разбојницима и малоумницима, уместо да служиш народу и држави?

Како сам му могао рећи да бих умро напољу, међу њему сличнима, најмање ваљајући жени и деци? И да цркнем у Забели имали би се моји дечаци чега сећати, мимо Приче да је Колектив увек у праву, тоциљао се низ литицу као леминзи.

Но Лончар беше прошлост Прошлости а с његовог врсника, Хилија, нисмо се ни у Отави престајали надати Осветницима – да Им поремете безбедност, и здравље.)

Радовао сам се зато, гледајући како ми жена и деца одлазе с уредним папирима за Монтреал, истовремено беснећи што не могу с њима, да им се нађем. Кажњени, штитили су они мене својом авантуром, и могућим страдањем, као да сам још у Казнено-поправном дому.

На београдском аеродрому, усред стампеда према авиону, посматрао сам Ану како се удаљава с Благом у носиљци, и Данилом и Бодином уз скуте. Испред је грабио један мој познаник, Београђанин, претходно замољен да јој помогне с торбама које су теглила деца. Но обећање беше заборавио после пасошке контроле, попут себра.

Дугим корацима хрлио је Канади, земљи друкчије стеге. Њега, схватао сам, нико није морао контролисати. Крао је *comme il faut*, да му не за-

фали. Сличног порекла као Ана и ја, био је покварен колико да га други не претекну или искористе. Сва његова нелагода, икад, потицала је из лакомости. Шта су се њега тицали жена и деца отпадника од његове касте, убеђеног, усто, да ништа није скривио? Шта сам имао тражити од њега – исправног сарадника Службе – осмехнутог као да је све у реду? Свет коме је стремио, не видећи разлику између своје и њихове перфидије, обавезивао га је на учтивост, не искреност. Полицајци који су њега и моје дочекали на Мирабелу свој посао обављали су друкчије од Микија Спасића, Предрага Меденице, мог или његовог оца. Радили су по Плану насталим дугим временом, с природе ближе његовој. С повлашћена живота, душа му беше постала безмало северњачка, или жидовска; Служба му је односила превагу над сваком дружбом. Срећом, није размишљао ни о каквом Плану За Царство На Земљи – једино које су он и Они признавали – задовољан да буде чауш. Што се није дало опипати сматрао је и он неважним. У авиону избегавао је да погледа пут мојих, заокупљен важнијим, и угоднијим стварима.

У Отави, Ану и децу примили су Бане и његови као најрођеније. Брат је ишао где је могао, залажући се за моју слободу; случај Момчила Селића врзмао се новинама, доспевши и до канадског Парламента. Уз помоћ Ђукића, Ђорђића, Ћурћића и многих исељеника, вољних да се одуже идеалима своје младости, постигао беше макар да ми Канађани издају визу, и обећају азил.

У његовој кући у предграђу деветоро Селића ме је чекало, у миру и љубави, док му се из Београда није вратила таштa. Кивна на сваког сем зета, тешком, скривеном мржњом бившег роба почела је да рови, из класних разлога.

IV

1.

Још као студент Бранислав Селић узроке своје тескобе није тражио до у себи. Оженивши се на трећој години отишао је од нас, погледа некако скрајнутог. Становао је код таште, службенице Југословенских железница, у солитеру наспрам Сајмишта.

Једна од осморо деце личког колонисте у Банату, ташта беше висока жена, своједобно лепа али чувана – по старом српском обичају – да остане код родитеља до смрти. Не много млађа од Јанковог стрица и она је о комунистима учила из прве руке, на начин недоступан мени или Банету, док смо били подмладак Удбе, и Партије.

Како јој је било у предузећу под командом Мате Рукавине, Хрвата с једним оком, пре тога команданта Голог Отока, могао сам претпостављати, сећајући се Меденице и ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКА. Но Железница беше још стратешкија установа од Привредне коморе па се Мила Чанак, будућа ташта мог брата, тровала стегом и лажју, ћутњом тиштећи друге.

Да је лички, динарски страшна – прикривајући то из породичних разлога – нисам сумњао. На моју жену и децу гледала је бледим очима. Снажних вилица миловала их је по глави, забринута за добробит својих.

Но кад сам се појавио ја – Банетов злодух, довољно неодговоран да се сукобим с властима – мржњу више није сузбијала, бушкајући, хушкајући, тињајући попут ватре под маховином и сувим лишћем.

Гадуро, говорила је Ани. Види наште си спала – да се повлачиш по туђим собама као курва, или послуга!

За то, брат и ја нисмо знали.

Виђао сам жену потиштену, невољну да ми каже узрок. Ћутала је да не изазове што је ваљало да букне одмах, сагледно и савладиво.

У врту, деца су се играла на сунцу и трави.

Муж ти је кретен, говорила је Ани. Да ваља, не би га и Канађани проверавали!

(Канађанима заиста нисам доличио брату. Од њега су имали користи, више но и од Јанка Милетића и жене му апотекарице. Електротех-

нички инжењер, стручњак за даљинско управљање и кибернетику, Бранислав Селић беше радио на тренажерима лета, па за Бел, цењен као руководилац.

Свој на своме, у Канади се осећао ослобођеним. Самоуправљање, безнађе и Селиће препустио је мени. Незнајући за Тарин Луг, живео је загњурен у посао, стручне књиге и породицу; с ћерком, Чанкова га је градила људином, оцем породице, чак уметником.

Што хвалиш Момчила, говориле су му. Можеш све више и боље од њега, а немаш његову нарав!

Брата сам гледао с љубављу; у Грчкој, бејах му начинио десетак картонских авиона, чекајући да се врати из Београда. Играли смо се тројанских јунака, с равног крова куће у Фалерону гледајући беле, осунчане фасаде поред канала. У даљини, плавело се море а он је, покушавајући да ме прати, испадао трапав.

Две године и десет месеци млађи, трпео је, све више, моју Сенку. Да га не загушим, тежак и сувишан измицао сам се ка друговима, Крају, и себи.

Од њега нисам имао ближег до Јолета, Вулетовог сина.

Претходни Рат беше нас проредио и с очеве и мајчине стране. Но Рат не беше пресудан за догађаје с Милом Чанак. И без њега и комуниста пукло би шта мора; о томе су писане Књиге, чак Праве. Проникнути Зло могао је неко већи, јачи, и бољи од мене.

За Чанкову, брат је имао разумевања каквом би се порадовао Исус.

По његовом одласку с породицом у Монтреал, посећивао сам је знајући да самује. У кули изнад Сајмишта чинило ми се да се осмехује пријатељски, док ми није открила да су ми отац и мајка зликовци, прељубници, и горе. Забезекнут неочекиваном повредом напустио сам је, ћутке.

Нисам истрпео Банету да не пренесем њене речи да „није Селић", већ плод наводне невере. Шаљући породицу у Канаду зазирао сам, но Београд ми беше извеснији прогоном но Канада срамотом.

Ни најгорим слутњама, међутим, нисам могао предвидети шта ће се дешавати њеним доласком у Отаву, одмах по мом. На Мирабелу, Канађани су ме дочекали уљудно, не наговештавајући ништа.

2.

(Пошто сам по изласку из Забеле настављао да живим као у кућном притвору, тражио сам од Милке Планинц, тадашњег Савезног премијера, право да напустим СФРЈ. Позивао сам се и на затворско одрицање од југословенског подаништва, с неподобности.

„Ваш Устав је социјалистички," писао сам, „а са социјализмом немам везе до рођењем. Нисам вам непријатељ; противник, да – иначе бисмо се гледали преко нишана. Пустите ме, с памети, где ме неће гонити због погрешног мишљења!"

Од Планинчеве нисам очекивао одговор. Штампано у лондонском НАШЕМ СЛОВУ, писмо стајаше потез у Игри. Но могао сам написати и нови САДРЖАЈ; савезни посланик по повратку у Југославију 1990, Љубомир Перић је мојим дописима стицао углед међу емигрантима, либералном интелигенцијом и прогоњенима, а ја ништа. Његов лист кудио је сваког сем уског круга истомишљеника, те се Чанкова морала посебно ругати мојим напорима. Ко сам био ја, да ми се дозволи што ником? По каквој логици сам тражио поштеду, њој – и толиком добрим људима – ускраћену? И требало је да плаћам што су моја класа и породица учинили. Син Рукавининог Друга, пролазио сам кроз муке а она се суздржавала да им не придода, милосрдна као хришћанин.)

Очајан, у договору с Новицом Павићем отишао сам да видим шта ће Американци – чије сам песме из пркоса певао у ЦЗ-у – учинити за мене, борца за демократију и слободу на њихов начин.

Насупрот Лифу и сличнима, бесмислу нисам могао гледати у лице смејући се. Посматрао га јесам али згрчен, пун беса и отпора, као Грк у апсу.

(Имате ли ви пословицу за Србе? питао је Бане једног Грка, на послу. „Прљав као Србин!" казао је Грк, осмехујући се; братовљевој причи сам се смејао, објашњавајући му да су исто говорили за Трибале, на Морави кудикамо пре нас.

Да смо Људи, говорио сам, за нас би се казало: „Буни се као Србин!" Јер нико није за апс; за смртну казну, шибу, и прогон, да. Но само су Склави за ланце, наште је ћутао, не одајући се.

Између нас стајала је Мила Чанак. Сува, висока, снажна, плавих, ледених, језивих очију, лица као исклесаног из белог мермера, зло испупченог к јагодицама, вилице избачене као у боксера пред меч, мом брату беше подарила свој Вид. У подруму у Канати гледао ме је некако са стране, немирних шака.

Не кудим ти ташту, говорио сам. Само те молим да је склониш од Ане. Не будеш ли учинио ти, мораћу ја.

Његове очи среле су се с мојим.

Ти си, говорио ми је, проблем свугде. Исти си као она, вероватно из сличних разлога, наште сам се наједном укочио, на ивици клопке, или јаме. До тадашњег дана речју ни гестом није ми наговестио да ме не воли. Бледог лица, миран, цептео је од беса – надао сам се не и зависти.

У соби подрума уређеног за становање, зурио сам преда се, не покушавајући да смислим шта нам се још може десити.

Није било важно.

Тарин Луг је победио, бар између нас двојице.

Меденица, знао сам, хтео ми је и то рећи, кад ме је одвраћао од одласка, тврдећи да ће се много шта променити кад дође Време.

(Време лечи и брише све, говорио ми је, безмало као сину. Не одлази да те тлаче непознати, па и за које то не би помислио. Ништа не знаш, као ни моји брави!

Смејао се, пријатељски, а ја сам га помало мрзео, осећајући да заиста зна што ја не – са све моје промишљености и увида.)

3.

(У америчком Конзулату, где бејах пошао као Заточеник Савести *Amnesty International*-а, и штићеник Међународног Пена, Хелсинки Воча, њујоршког *Freedom House*-а, и других испостава за људска права, конзул Ричард Тајсон ме је посматрао као под стаклом. Очи иза наочара сијале су му као у удбаша који ме је хапсио, три године пре тога. Ћутао је и на крају казао да му преведем судске списе, пре но одговори ишта.

Одлазио сам од њега осећајући му поглед на затиљку, попут ласерског зрака.

Пролазио сам поред наших жбира.

Шта је сврха ваше посете? питао ме беше момак одевен као још један Милојко Марић.

Најрадије бих му сручио песницу међу очи, но са зида снимале су две телевизијске камере. Осим нас не беше никог; из собе без прозора, гужва Шиптара, чокалија и Срба убожника беше отекла. На захтев да разговарам с неким од Американаца, квази-Марић ми се био насмешио, као малолетнику.

Желим, говорио сам, гледајући га у лице, политички азил од америчке владе, нашта се није изненадио.

Наизглед учтив, казао је: Нажалост, то је немогуће. Азил се може тражити једино ван земље. Такав је закон.

Шта ти знаш о закону, сем о Кривичним санкцијама!? уздржавао сам се да не викнем. Лице ми је, претпостављам, било пепељасто.

Но ћутао сам. Беху ме научили, одавно, да ћутим, као добар Склав. Мучао сам попут брата, Миле Чанак, или робова познатих ми из Забеле, натераних да ћуте – не што би њихове речи мењале ишта, или угрожавале ичији поредак, или мир, већ хигијене и предострожности ради.

Речи, знали су Другови, водиле су Делу, макар у покушају.
Сачекајте крај радног времена, беше ми казао удбаш и нестао.

Ви немате пасош, говорио ми је Тајсон.

Немам, рекох, гледајући му бледо, тестасто лице. Зато сам и дошао; на неком од пријема, вечера, могли бисте – дискретно – неком од југословенских функционера или службеника предложити да ми издају пасош. Ризика нема, осим за мене!

Ништа на његовом столу, приметио сам – од спајалица до прибадача, папира и папирних марамица – није било набављено код нас. Фасцикле на зиду беху му америчке.

(Поред чула додира, мириса, укуса, слуха, и вида, сазнавао сам да постоји и Памћење, за опажање Времена. Време се није дало видети јер бесмо у њему попут риба у води. Свако друго чуло дало се искључити али је Шесто текло од себе – све, заправо, беше Време, и због тога Макмерфију из КУКАВИЧИЈЕГ ГНЕЗДА беху урадили лоботомију.

Памћење нас је држало на окупу. Иначе, могли смо с Прошлошћу бити у додиру једино ожиљцима, старењем, боловима и последицама. Без сећања – нанизаног у Наратив, с Почетком, Средином, и Крајем – за Нас није било Времена, те ни Смисла. Смисао беше испричано Време: Тајсон ме је гледао као човечију рибицу, можда и што је пред собом имао мој *file*, с уписаним Подацима.

Да је знао ко су ми отац, мајка, таст, тастов брат и зет беше више него извесно. Евиденција Времена морала Им је бити завидна; бар на томе нису штедели. Краљ Времена био је и Краљ Света, а Тајсон је о мени знао и што бејах заборавио.

Филтер, наиме, одвајао је битно од небитног, извлачећи га из Времена као рибе из врше, пуштајући остало да отекне, у Сливник. Фајлови су чували пресоване чињенице (тако опречне Истини), завршавајући се кратком Анализом, или Проценом, сачињеном по Тавистоку. Ништа не беше безначајно за Тајсонов фајл – ни да ми у Њу Орлинсу 1969. беше забрањено искрцавање, ни три месеца боравка у Њујорку 1977, ни рад у Лусаки, Лими, Кувајту, и Техерану. Да сам се на часовима енглеског и историје – у Лизгару и *Senn*-у – препирао с наставницима око узвишености и благодети социјализма и комунизма, Тајсон је знао, бледом, јастучастом шаком прекривајући фасциклу.

Од тридесет помораца с „Капетана Мартиновића", из Котора, једино ја бејах син Владете Селића, обавештајца. Остали – међу њима будући главни Удбин оперативац за Северну Америку – шетали су слободно Њу Орлинсом а ја сам их гледао с палубе, како одлазе и долазе. Напуштање комунизма и Забела нису Тајсону значили ништа, при мо-

гућностима мимикрије, укривања, и непознатих Шема. Време је доносило заборав – мени, не Њима; Арарат Америке могао је прихватити друге, не Селиће.

Амерички обавештајац, Тајсон је знао да се из Забеле не излази лако. Архива му, највероватније, беше препуна имена Југословена из затвора, или логора, избављених издајом, или сарадњом с Удбом. Стављао ме је, једноставно, на испит и процењивао резултате, у оквиру неке студије о функционисању Удбе и Коса, не мене.)

4.

Излазећи из Конзулата осећао сам се као да ходам стрељаном, или телевизијским студијом. Да сам могао, полупао бих Им камере – и Удбине и америчке – и пуцао у прозоре зграде прекопута, сигуран да нећу погодити до уходу.

(Зашто ме тад нису ухапсили, не знам. Ваљда је пометња око мене у Лондону, Отави, и Вашингтону била већ прилична, и сећање на узнемирење стране јавности с мог утамничења исувише свеже. Помишљао сам – надајући се прибраности већој но за првог хапшења – да Им убијем неког, макар нижеразредног.

(Убити пуба, па себе! ишао је лајтмотив. Ту сам песму певушио једино ја, тихо и кришом.)

Мрзео сам Тајсона све више како сам се удаљавао од Конзулата. Ишао сам улицом као затворским ходником и сви уреди и надлештва с обе стране Милоша Великог беху ми одвратни, крцати људима попут Хилија, Ђорђића, Меденице, Марића, чак канадског конзула од ког сам напокон добио визу.

Да ме Американци неће – 1983. као ни 1969 – пало ми је посебно тешко.

Желео сам их покајнички, безмало љубавнички. Присећао сам се Атине и Англоамеричке школе. Затворених очију корачао сам своједобно ћелијом у ЦЗ-у, дочаравајући сунчане дане Фалерона. Америка, оличена и жутим папиром добијеним од Госпође Сигалис, пре њене приче о Јасону и Аргонаутима, Минотауру и Тројанском рату, беше ми и блиска и одвратна. Грци, пријатељи с фудбала, постали ми беху неважни а дечаци с фармеркама из *PX*-а спој с недоживљеним Тексасом или Небраском. После свега што сам учинио да јој се не вратим, Америка ми се указивала прибежиштем.

Ни туристичку визу вам не можемо дати, говорио је Тајсон, док сам пред њим стајао с пасошем, добијеним од изузетно мрзовољне, одбојне и ледене полицајке, љуте на хулитеља Броза.

Бубуљичав, Тајсон је преметао моје списе и бледим, пегавим прстима покушавао себи прибавити спокој, поремећен мојим ненадним, немилим, узнемирујућим доласцима.

Тајсон, очигледно, беше Службеник („Аналитичар" како је отац звао себе и остале без одвише додира с „тереном"). Но где Владета Селић беше то постао после четири године рата, Тајсон је пристајао свом лименом, ултрапасом покривеном столу. По две три недеље ишао је, претпостављам, на гађање, ходање по азимуту и једење пужева и глиста, али од њега се дао уобличити једино уредски мољац – на укључивање и искључивање као копир, факс, или рачунар.

Зашто не можете? питао сам га.

Јер сте, казао је, одложивши папире међу остале протоколе и фасцикле, управо изразили жељу да се иселите у САД, што није дозвољено без одговарајуће процедуре.

А Владимир Буковски? питао сам га. За њега није било „процедуре". Из Москве, слетео је право у Њујорк.

Ви, рекао је Тајсон, гледајући надоле, нисте Буковски.

Ни Рус, казао сам. Ни Бугарин, нити Мађар. Да сам румунски шверцер дали бисте ми азил, као „политичком". Пошто сам држављанин пријатељске и „демократске" СФРЈ, нема шансе.

Ћутао је.

Жалим, казао је, напокон.

(А Канађанин ме је примио одмах. Осмехујући се устао је и пружио ми руку. Шта можемо учинити за вас? питао је.

Личио ми је на Тајсона, мада Американац беше риђ и бео а он жућкаст и тамнокос. Упркос Банетовим обавештењима, нисам му веровао. Држао ме је, чинило ми се, на нишану, као колега.

Понављајући намерно „грешку" из Тајсоновог уреда, затражио сам било какву визу, што пре да одем.

Пасош, данас добијен, рекох, могу ми сутра узети, људи у завади с мојим доброчинитељима.

Разумем, казао је Конзул.)

5.

Какве сам везе имао ја с Дражом Марковићем, тадашњим Председником Србије? Мома Марковић, истина, беше ми таст, али ни с њим нисам проговорио више од неколико реченица. (Гледао ме је запањено кад сам га питао што Југославија не иде својим путем, не слушајући никог. Ако Со-

вјети нешто хоће, говорио је, узбуђен, ту нема поговора! нашта сам му казао да Руси раде своје али не и ми наше. Блеђи но пре мојих речи, дисао је дубоко. Потом је Ани казао да сам „индивидуалиста". Разговор између нас на томе се завршио, такорећи заувек.)

Што се тиче његовог брата, знао сам да се понаша недолично јавном човеку, политичару, чак комунисти. Обиласцима приградских кафана и банчењем с певачицама није с прибављало поштовање; приватно, имао је право да чини шта хоће – као Први Човек Србије, не. Нико није заврeђивао Председника неспособног или невољног да се обузда, још мање разврatника налик паланачком трговцу.

Противећи се мом помиловању, Дража Марковић ми је потврдио општи утисак; да мноме прибавља поене међу својима није ме изненадило. С њим нисам, зато, проговорио ни реч. Но њему то не беше потребно да зна какав сам: постојала је Удбина архива, не мање детаљна и целовита од америчке, или совјетске.

Да ми о глави ради и пашеног Слободан Милошевић, са женом Мирјаном, тада нисам знао. Година 1980-1982. Милошевић није постојао, до као тајни кандидат за Озбиљну Функцију У Наступајућем Времену. И без Џона Стјуарта Мила, Правду је видео на својој страни; помућеним, обавештеним, жбирским Погледом знао је куда ударити а куд не.

(Шта је Меденица знао о Милошевићу никад га нисам питао. Питати Меденицу за било шта беше узалудно. Ћутао је увек с истим осмехом, отворених, насмешених плавих очију, па говорио десето, што су други морали учити на Удбиним курсевима за односе с јавношћу. То му је долазило као дисање, или ходање, но ни њему ни вишима није требао ико бољи од Милошевића, или његовог претече из Фирме, и Фамилије, Драже Марковића. И један и други беху створени самим својим постојањем да понизе Србију, и Србе. Чак Новица Павић – док се у Њујорку није изјаснио за бомбардовање Београда – чинио ми се бољим „кадровским решењем" од Њих. Но да би нам се десило што је морало, потребно беше на челу имати сподобе попут Драже и побочне му родбине. По стереотипу Више Удбе – којој Служба стајаше мали од кужине – ваљало је Србе непрестано приказивати злим, похотним, необузданим, љутим, недоказаним – у Милошевићевом случају и неурачунљивим.

Но све то да причам неком Тајсону, канадском конзулу, или Хилију нисам хтео; ваљало је углобити га у Књигу, међу остало чувано мимо новина, књига, радија, или ТВ.

Историју је чинила и „Улога моје породице у светској револуцији", како Бора Ћосић беше назвао свој роман. Но спрдајући се са својим парчетом Историје Ћосић стајаше безбедан; у Удружењу књижевника и београдском кругу имао је своје место, да испушта онолико Истине ко-

лико је Комитет дозвољавао. Мој проблем није се тицао никог до мене и мојих; наша Улога у Револуцији морала је такође постати део Обмане, Вентил да се што не поремети, ко узнемири, и сненим очима не почне шарати около.

(Да баш Новица Павић, странац, либерал и одобрени дисидент једног дана оснује НЕДЕЉУ беше оправдано, и сулудо, попут моје казне за родбинска недела. Јер својта се увек рачунала по духу, и судбини; крв нам, попут Павићеве, беше загађена одавно – док смо Турцима шетали опанке по авлији а они нам спавали са женама, или док су се Лелези ушуњавали у Србе а Срби увесељавали Цинцаркама, или словенским сељанкама какве су Авари по десетак упрезали у кола, за вучу.)

6.

Мој брат, међутим, није марио за моју тазбину, адвоката, Хилија, нити за допринос наше породице светској – или југословенској – Револуцији. Изданак најбољих Ровчана, са завичајем и својтом повезанији од мене, гледао нас је док смо се спремали.

Ћутао је блед, стиснутих усана, а ја сам износио торбе и ређао их испред врата. Потом сам их уносио у такси; седам торби – пет обичних и две *duffel bags*. Дан плав и чист пушио се од зиме, као на планини, а око нас беше све слеђено и непомично, чак звук.

(Још за лета отац и ја бесмо однели *duffel bags* с робом на Јатов карго у Сурчину. Знојећи се, надао сам се, упркос себи, да Они пошиљку неће схватити као знак бекства. Бронзаног лица отац је ћутао и пушио, а ја се правио бесловесан, чак весео.)

Непомичан, Бане нас је посматрао како седамо у кола и одлазимо, дугим, смрзнутим путем до хотела *ALGONQUIN*, недалеко од гимназије у Улици Лизгар. Не гледајући га, избегавао сам да у њему препознам брата, или да се љутим – ни колико је неизбежно у свакој српској породици, сујетом сучелној.

У АЛГОНКВИНУ, апартман на врх зграде коштао је сто педесет долара дневно. Са две хиљаде, колико ми отац беше кадар дати, није се дало дуго. (Јер Владета Селић није крао: ако је пљачкао беше за Партију, Државу, и Народ, никад за себе. Чанкова је у Канаду понела преко петнаест хиљада долара, изнајмивши друштвени стан. Попут судског извршиоца умела је све да наплати. Држави, ниједној, није дуговала ништа – да је могла уновчити простор испред зграде код Сајмишта учинила би то мирне душе. Шта год нашкодила Друштву беше Оно, већ, урадило њој. Да живи

хиљаду година није се могла намирити за дане, па и сате, у Железници, где јој је свако био одвратан, стран, подал, и туђ. Но тај крст морао је носити Бане, не она.

Она је увек била у праву, као злосретник.

Око ње се окретао свет као око стожера птолемејског универзума; шта год ко иком учинио, икад, није се дало упоредити са злом учињеним њој, оштећеној спознајом да су други лоши а да љубави нема – до за повериоце, и себе мимо огледала.

Отимајући се од свог женског тела, недорасле и недоличне отаџбине, својте неспособне да је цени како треба, тражила је да је сви виде каква заиста јесте – права, лепа, паметна, и надмоћна, попут Велике Мајке.)

За десетак дана чекало нас је избацивање а ја сам Ану учио где се шта налази у Улици Меткалф. Слушала ме је огромних, прелепих очију, не схватајући шта јој говорим.

Очајан, из АЛГОНКВИНА звао сам Петра Лаловића, у Торонту.

Наћи ће се нешто, говорио сам жени. Нисам први пут у непознатом граду, без новца. Од тога се не умире – секира пада на обележене, а ми то нисмо, бар собом.

(Но јесмо били означени, али још не за погубљење. Претходно је ваљало наругати нам се, добро, за Мому Марковића и брата му Дражу, њиховог зета Слободана Милошевића и Анину полусестру Мирјану, мог оца, Тарин Луг, и дане проведене у Атини (у Анином случају на Дедињу или Брионима) – за сваки трен среће и радости, у земљи и Времену кажњивим на радост, и срећу, нарочито крвника туђе среће, радости, својте, наде, прошлости, и будућности.)

Стари хотел, своједобно отмен, смрдео је сиромаштвом. Ходници су се пружали офуцано чисти, собе стискале уредне али јадне. Згромљена, Ана је седела на кревету и тихо плакала, док је телевизор преносио дочек Нове 1984. године.

Наздравили смо једно другом, и нашој деци блажено поспалој, и гледали телевизију, као дебили.

7.

У соби, владала је несносна запара. Грејање беше одврнуто до краја а ваздух сув, као у пустињи. Да је могуће учинити шта око тога нисмо знали. Ништа нам није падало на памет док смо кроз прозоре, мимо одвратних, пластичних завеса, посматрали Лизгар Стрит и ноћ чисту као на поларном кругу.

Пили смо црно вино и јели *brownies*, купљене у самоуслузи на Меткалфу. Ово су прави, амерички колачи, говорио сам Ани и деци, хотећи да им кажем да и код Англа има ваљанога, потражи ли се.

Нисмо имали шта рећи једно другоме.

Љубио сам жену огромном љубављу, хотећи да је закрилим од свега ружног и болног. На телевизији, немо се кревељио некакав оркестар јер бесмо утулили звук. Сваки нам беше сувишан а и деца су спавала, бледо осветљена месечином са смрзнутог неба.

Да се вратимо у Београд није нам падало на памет. Није то више било питање хапшења за мене, или срамоте, за Ану. Радило се о повратку у зло, кањугу, стан већ под спором због напуштања „станарског права".

(Продај стан, говорио ми беше адвокат, Анин познаник. С четрдесетак хиљада долара нећеш ићи као слепац. Ко зна шта вас чека!

Како да продам што није моје? питао сам га, а он ме је гледао, кроз наочаре које као да су носили сви приљежници, пандури, писари (танке, жичане, сличне *pince nez*-у убијеног официра, у ОКЛОПЊАЧИ ПОТЕМКИН).

Мислиш да остали продају бабовину? Све је наше, Србине, говорио ми је, нашта сам ћутао.

Хоћеш ли ми наћи купца? питао сам га, да ми више не помиње уновчавање кметства. (Да сам кмет попут свих Југословена тврдио сам годинама. Шта је било додељивање станова до кметство? Ко је коме „давао" стан у Америци, Канади, где се реч слобода још изговарала без намигивања, мрштења, или подсмеха?)

У Отави, пребивалиште је ваљало унајмити, од власника. Могли смо га купити, по стицању папира за боравак. За неколико година рада код Лифа могао сам зарадити за кућу – то јест, за капару и отплаћивање дуга банци. Но све то је стајало пред нама, неизвесно.

Тек крајем јануара истицала ми је виза.

А пре тога нисам се смео пријавити за азил. То је била Квака 22, дар Канађана, још на аеродрому насмешених и љубазних – као што су увек кад лажу, макар по службеној дужности.)

Страва Београда није се дала препричати. Писмо којим су се Анини одрицали ћерке – успут проклињући мене, „изрода" – беше само део те муке. Утерани у „друштвене" станове (Ана и ја се нисмо могли узети док моји нису мењали стан у Седмог јула за два мања), попут Бранка Савића Београђани беху очајни до границе самоубиства. Но ретко ко је то схватао, плутајући срамотом као Временом. Оно мало излазака у иностранство – у куповину или провод – није им могло дочарати Време запуњено другим током, мимо плишаног концлагера СФРЈ.

Што ја бејах прошао и кроз карцер (Четврти павиљон Забеле) није значило ништа већини без таквог искуства. Свако је, у Београду, живео за себе и чувао задњицу; прогони су се дешавали другима и кад беху масовни, као после „Ослобођења" 1944.

Можда је то био једини начин да се опстане, али бољи пут у аутизам и нихилизам нико није смислио. Бранко Савић је покушавао живети али му није успевало. Зато ме је гледао као да ће заплакати, а ја га тешио – као да одлази он, а остајем ја.

Завидим ти, говорио је. Нарочито твојој деци – српски ће им бити тајни језик родитеља. Незнање ће их спасти као прве Људе, или птице!

Но рећи Савићу да све неће проћи најбоље не беше потребно. Знао је, убеђујући себе да има излаза из нашег Павиљона, у Концерну заптивеном да се из њега не може избећи сем ракетом.

Шта чекаш, питао сам га. Ниси престар, а он ме је гледао, ћутке, и смешио се, попут дерана решеног да не изгуби углед, макар пред собом.

Страва Београда, СФРЈ, беше необухватна, чак Књигом. Јер могуће је приказати злочин затвора, логора, казамата, или окупације; Орвел, Хаксли, па и Замјатин дочарали су, донекле, страву сужањства мимо ланаца, решетки, зидова, кнуте, и водова за стрељање. Но и њихова уметност беше недовољна да опише утамничење Дражом Марковићем, Слободаном Милошевићем, Милом Чанак, Предрагом Меденицом, или члановима Удружења књижевника Србије. То ропство, наиме, дотицало се Заиста Постојећег, видљивог једино Правим Видом. Ни Памћењем се није дало обујмити што се осећало Седмим Чулом – собом. Време у коме смо се давили испостављало се Надвременом; у њему су пливали Они, попут ајкула. Свугде домаћи, грабећи све надохват, играли су своје Игре, Револуцијама замењујући један збир наказа, насилника, и убица другим, или памучно, лагано, и неизоставно Реформама надомешћивали Зло горим.

Ко Их је створио налик нама, с носевима и ушима, очима и свим удовима, усправне и запричане као ми, а опет сасвим друкчије, није ме више бригало. О томе је могао размишљати Толкин, упознат с апартхејдом кудикамо блажим од страшног, неумољивог, и несхватљивог суживота са сугрђанима разјапљеним на нас, као ми на гирице.

Углавном, за мном, Аном, и децом остао је стан препун трагова „нормалног", „срећног", и урбаног живота. На полицама (купљеним од недоличних, омрзнутих превода) остале су њене и моје књиге (двапут сељене преко океана), ситнице, успомене, фотоалбуми, плоче, лампе. На зидовима су висиле наше слике, у с муком и љубављу набављеним ормани-ма лежали кућни апарати, алат, столњаци, велика хефтерица за спајања

САДРЖАЈА, у кухињи зујао фрижидер и мучали шпорет и зидна вага, веш машина у купатилу; фен за косу чекао је Ану на орманчићу за рубље, огледала у предсобљу и собама, распадале се мреже за комарце које бејах направио одузимајући себи време од Књиге, или стајања на ћошку код „Пролећа" – где се једино нисам осећао као себар, или манкурт, посматрајући пролазнике потлаченије и од мене.

За нама остао је Полом у очекивању новог, поштеног Орвела да пише како је било и јесте, без обзира кога погодило и ко због тога пропатио. Јер никаква патња није могла бити већа од агоније битисања с Њима – удбашима и директорима, бизнисменима и преварантима, уходама и пубовима, новинарима и келнерима у Служби, продавцима цвећа с уграђеним прислушним уређајима, произвођачима магле, преваре, обмане, и замене; свим мештрима и мајсторима намигивања, подгуркивања, и лажних осмеха. Родоначелник Маркс би Их се гадио, не ја – мада му беху верни упркос све приче о Слободи, Једнакости, и Братству.

Да ли смо, тих неколико сати између поноћи и јутра бледог као чкиљави неон, спавали или само седели, загрљени и згрчени попут двоје погорелаца, не знам. Око девет зазвонио је телефон и јавио се Марсел Лалонд, Лаловићев пријатељ.

На муцавом српском питао је како смо, а ја сам му објашњавао да смо добро, само мало у невољи, *comme il faut*. Ћутао је, па казао да ће доћи за сат, да нас поведе код себе, док се колико толико не снађемо.

Захвалио сам му се, и спустио слушалицу.

Лалонда нисам познавао. Нисам чак знао да постоји а Лаловића бејах срео само једном, приликом оснивања Српске Канадске Академије. Ко је то могао објаснити иком, поготову Предрагу Меденици, или Радовану Селићу, изричитом да ће нас у Капитализму убити – због Тариног Луга, ако не чега другог?

V

1.

Сивим, не одвише новим волвом одвезао нас је Лалонд код себе, претходно ми помогавши да утоварим ствари. Гледао је наше торбе и *duffel bags* ћутке, не одајући шта мисли.

(Да је знао колико ме је конспирације стајало Ани да пошаљем те две смеће вреће са зимским стварима, смејао би се, од муке. Јер српском страном Марсел Лалонд је знао што као Западњак није смео казати. Негде успут очигледно беше изгубио веру у Реч, уздајући се у опажање и добру, полицијску процену ко шта крије, сматрајући се лукавим.)

Тих и пажљив, затворио је за нама врата кола и возио поред Споменика Палима, Парламента, па Ридо Стритом до Глостер Роуда, повремено деци показујући што је, можда, требало ја. Но нисам имао снаге сем за површну причу с њим о Лаловићу, и Београду.

(Шта ће Гал у Петој београдској гимназији, нисам се питао. Све је било могуће, увек и свугде. Лалонд ми је и то објашњавао али ми у главу није улазило ништа, јер бејах заокупљен оним што нам се дешава, попут војника под ватром. И деца су гледала све око себе с истом тупом знатижељом, заборављајући га следећег трена.)

Пролазили смо кроз ледену пустош, гору с празничних светала и украса по дрвећу и кућама поред пута. Ни Лалондов глас, ни моји и Анини одговори, ни лепе, одржаване куће отавских пургера и светлуцаво иње по стрехама и гранама нису отклањали зебњу. Све је мирисало на смрт од зиме и зиму услед Смрти, а Канада ме је морила више но кад сам у *York Street School* изнова морао учити све, попут реконвалесцента.

На нас је сијало зимско, безмилосно, зубато сунце Севера. (И Канађани су, истина, волели сунце као остали. У новембру, на три-четири степена изнад нуле, седели су испред кућа у мајицама с кратким рукавима, правећи се да им прија. Нико – ни Мила Чанак – није могао толико да се претвара, а ја сам се Богу молио да Лалонд није Канађанин, већ само Француз.)

Закочио је испред куће у низу, усред насеља истоветних, одвратно лепих. Изобиље лепоте – независне од реткости – плашило нас је; нисмо се померали, као да не знамо хоћемо ли се одвести даље, мимо стида.

Осмехнут, Лалонд нам је поново помогао са стварима. Док смо стајали у снегу до колена, кренуо је према кући носећи једну од дугачких врећа. Гологлав, пушећи се, отворио је врата и казао: Добродошли! на српском.

Осмехивао се, чак шире него раније, као да нас прима у себе, или вилински двор.

2.

Кад сам имао петнаест година, говорио нам је, у несрећи су ми погинули отац и мајка. Осим непознате тетке на Мартинику преостајао ми је ујак, у Београду. И тако сам, 1964, стигао у Цвијићеве Павиљоне, и заљубио се у Југославију!

Код Лалонда све је било топло, испреметано, нагурано једно поврх другог. Кућа – *a row house* – за њега, двоје деце и жену беше довољна. Но с још петоро Селића напунила се, као конзерва.

Док су се деца распремала по подруму (нешто уређенијем од Банетовог) Ана и ја седели смо са Шарлотом и њим у дневној соби, пијући виски од ражи.

Замишљена, Шарлот је гледала Благу и рекла: *What a beautiful baby!*

Осмехнула се – чинило ми се упркос себи – и помиловала је, по главици.

Ја сам, казао је Лалонд, преводилац у *RCMP*. Посматрао ме је веселим, смеђим, безмало српским очима.

Уствари, рекао је, нисам баш преводилац већ – као фол (казао је то на српском) – нешто више. Терминолог. Посао ми је да тражим – то јест, најчешће измишљам – француске термине за постојеће енглеске, или друге.

Штета што ти мајка није била Хрватица, рекох.

Смејали смо се, Шарлота помало збуњено.

(Све, али све, беше боље но код Банета. У његовом *basement*-у, мада оспособљеном за становање, напетост се могла сећи као гит. Код Банета сам почео писати *SPYHOLE*, само повећавајући општу зловољу.

А пише ли ти муж, пише?! шапутала је Чанкова Ани, осмехујући се. Није му довољно што се гурате по туђем подруму, већ се латио да ми и зета зову усред ноћи и прете – да ће нам побити децу и спалити кућу!

Шта ко има да пише овде, говорила је, где се живи како треба?)

У Београду, говорио је Лалонд, мало ко се плашио сем полиције, и срамоте! Пуни живота седели су људи по кафанама или шетали улицама

мимо сивих зграда и сиромашних излога, а беше и женских свих фела – од „Тахићанки" до „Швеђанки", лепих, бар тинејџеру!

Шарлот се насмејала. Маштај! казала је, па смо испили по гутљај виски ја и разишли се, свако свом послу.

(У то доба још нисам чуо за Хилија. Осим Банета, Ђорђића, Ђукића, Лаловића, и неколико особа из отавског *Amnesty International*-а, нисам знао никог у земљи мрској ми с прорачунатости, ситноће, и безрадошћа.

По савету – заправо инструкцији – конзула у Београду, на монтреалском аеродрому затражио бејах политички азил, наште ми је службеник *Immigration*-а казао да сачекам до истека визе.

Његова реч надјачавала је конзулову. Да је требало да ме посматрају и процењују, нисам размишљао у тим тренуцима. Бескрајно захвалан за помоћ при бегу од Тацића, Доланца, и Ђорђевића – да не кажем Предрага Меденице – нисам се удубљивао ни у шта; и оцу је, знао сам, фалио Благота.

(Канадски конзул ми нехотично беше потврдио што сам научио о Тајсону: да је кучкин син, а његови налогодавци буљук паса којима ће вук пред капијом тек заурлати. Но и то сам крио од себе, сматрајући Американце, поред Срба, јединима вредним сапутништва.

Мада ћата, Канађанин се није позивао на прописе донете да из Северне Америке искључе све који су за улазак тражили дозволу. Тајсон беше јасан да пургерској Новој Енглији не треба придошлица без осећања грешке, или греха, камоли слободних, или *masterless*. Ћутећи, наговештавао је да би примили понеког стручног – попут Банета, Јанка Милетића – или употребљивог, попут Александра Буковског.

Од Руса се дало очекивати нешто у Великој Игри, а од мене и сличних не. Пуноглавци из мале локве, ми нисмо знали ни шта се код нас спрема, па били и Предраг Меденица.

А и Марсел Лалонд, канадски полицајац, беше обавештен само о најнужнијем.)

3.

Имао сам друга, бившег француског легионара, говорио је, гледајући ме у очи, такође решеног да пише. Скупљао је податке о људима, стварима, и догађајима, исписујући их на картице три пут шест инча. Објашњавао ми је, помало задихан, да му картотека у *basement*-у треба за Велику Књигу, којом би објаснио све значајно – одједном, као нико пре њега.

„Свет", говорио ми је Легионар – рече Лалонд – „јесте јединствен свим пројавама, и дужност је правог писца да га не царка с рубова, као већина данашњих пискарала!"

И, питао сам, шта је било с твојим пријатељем?

Убио се, казао је Лалонд.

Гледао ме је, озбиљан, држећи чашу вискија а ја сам се насмејао и казао да немам сличних намера, јер заиста морам написати шта нам се десило, не бисмо ли га, сви, колико толико разумели.

Који то „сви"? питао је.

Ми, Срби, казао сам. Моја својта, чак ја. Први не знам шта ми се збива – згромљен, затечен, као да вршим нужду док се око мене руши кућа.

Виски ми је пријао с њим, спремним да се нашали али не и наруга.

Да ли је, питао сам га, ишта остало иза твог друга?

Подрум нас је окруживао загрејан, густ, домаћи. Напољу је падао снег и деца се санкала испод кућа, не знајући шта бива.

Зашто питаш? казао је.

Мислим, рекох, да ли је остало ишта у рукопису, што би неко могао да среди? Неко, можда, као ти?

Гледао ме је и осмехнуо се.

Не, казао је. Нико не може што могу ретки појединци. Очигледно он није био тај, па је иза њега остало само нешто картица – калиграфски исписаних, с легендама неостварених ликова.

Ћутао сам.

Потруди се да живиш, казао је.

Зашто мислиш да се бавим превођењем, за полицију? рече. Напипао си да сам писац – али не као Легионар, који је због тога умро, нити као ти, жив, али опседнут.

Јеби га, рекох му, на српском, нашта се насмејао, као да је чуо нешто готово заборављено.

(То се не да превести, ни помоћу трикова, казао сам. Јер *fuck it* ни приближно не одговара, као ни *merde*. Једино Србин може осетити укус резигнације, пркоса, и спремности на подлост, иза нашег уздаха.)

Лалонд се смејао чему било који Дорћолац, или момак из Краја.

Гледао ме је као друга, донекле уштинут међу очима.

(*A masterless man* беше подложан кривичном гоњењу по старом англосаксонском праву, па су ме на Мирабелу упутили на Уред за усељење, у Отави.

У Канаду бејах ускочио да не бих говорио *le langue du bois*, то јест, понашао се као Југословен, Бугарин, или Рус. У Нови Свет желео сам ући као витез, одрекавши се кметства и злочина својих старих. Но морало се, очигледно, проћи кроз Карантин и у Канади.

Провера, под притиском, имала је трајати месецима. За то време нисам се смео запослити. Новац нисам могао позајмити ни од кога, па

ни Лалонда. И њега су плаћали колико да живи; да се богате могли су једино чланови озбиљног Клуба, нама непознати и безимени. Себри су имали остати шта јесу, у Канади колико Русији, или Србији Брозових наследника.

Покретачи су се морали смејати, посматрајући како се батргамо из кучина у које су нас стално уплитали, као излегле пилиће.)

4.

Уствари, наш Карантин код Лалонда не беше као Ђорђићев, па ни Ђукићев. Њих су могли, у своје време, послати натраг у смрт, као Русе и четнике маја 1945. (Меденица је надгледао и те покоље; док је отац седео у Београду као начелник градске Озне, успео је спасити нешто Колашинаца – између њих Мирчету Раичевића, рођака нам по једној од Благотиних сестара. Чинио је што је могао, но погон за убијање беше стављен у покрет, уз Савезничку помоћ. Требало је, наиме, срубити што више некадашњих штићеника, могућих азиланата и бораца за Слободу. Англима нарочито није требало козака, нити четника или Крајишника, да и Западом срљају из једне невоље у другу, стално тражећи Правду, попут Пугачовљевих устаника, или одметника Боже Јаворског.)

Знали су – у Интелиценс Сервису и OSS-у – шта је Србин. Што се тиче Склава – као Украјинаца, Бугара, и сличних – с њима су још могли рачунати. И љотићевци Им беху од користи, доведени у ред стрељањима на Кочевју; Ђорђић Им је ваљао, и Ђујићеви четници. Преплашени, такви су ћутали и чували Нови Свет од комуниста – подивљалих бораца за исто што Запад.

И нама се радило о животу или смрти. Забела ми зацело није била живот – нарочито по одлуци да гладујем до Краја, не бих ли Им наудио што више. Упркос очекиваним инфузијама и гуменом цреву кроз нос, уздао сам се у *Amnesty International* да помути спокој Доланцу, Ђорђевићу, и Тацићу. Само ме је помиловање 13. маја – на Дан Њихове Безбедности – спасило Тацића, још у Карантину устрепталог да ми саопшти да сам Издајник.

(Ти, говорио ми је, мрзиш свој народ! Плавим, сивим, воденим очима пуним мртваца и распадајућих трупина, гутао ме је живог. Ни Хилијеве очи – повремено благе, чак самилосне – нису се дале мерити с његовим. Осмехујући се једино зубима, Тацић – Влах из Пожаревца – сматрао је себе аутохтоним а мене дођошем, увозом, ваљда из Америке. А уљез сам био – поред побуне због робовања под Брозом – што сам у писмима Ани помињао Џона Виклифа и његове мисли о Слободи, и Правди.

Какав Виклиф! викао је блед од беса. Читај Кардеља! Ти си одрод, срамота прецима и овој земљи! а ја сам дрхтао, као да ми је ударио шамар; трудио сам се да му продрем кроз тамне, ситне зенице, не бих ли га поништио.

Иза њега стајао је Управник Карантина, плав, бледуњав, зализане жућкасте косе. На његовом лицу – полицајца по дужности, не страсти – назирао се благи грч.

Тацић је, очигледно, плашио и њега.

Иди, рекао је Тацић. Добио си Четврти павиљон, металски сектор!

Знао сам да не ваља. Окренуо сам се као војник, и с капом у руци отишао до Собе број један, међу остале први пут у Забели.

Питали су ме шта сам добио а ја сам им казао па ћутао, знајући да је Карантин готов и да почиње истинско робијање, од ког су стари робијаши у ЦЗ-у кукали наглас.)

Карантин у Забели, заправо, није био страшан колико умртвљујући, попут лебдења свемирском станицом. Тацића претходно нисам имао прилике срести, камоли упознати, док је Канада од првог тренутка болела, као – по причи Жарка Видовића – предворје Јасеновца или – по Вукоти Дожићу – затвор у Котору, пред слање на Голи Оток.

(У Банетовом подруму прво сам морао направити сто. У радњи на крај града, где нас је одвезао, купио сам дрвену таблу велику као врата, а од гредица четири пута два инча направио ноге. Металним угаоницима причврстивши их за таблу, сачинио сам сто добар и за куцање.

Братовљевом машином покушавао сам Англима дочарати Забелу, и њену различитост од Колиме, или Дахауа.

Забела, могао сам Им предочити – једино Словом – јесте губилиште где ничија крв не бива проливена, већ сабијена у душу, да гњије. Тацић нас је вртео, преметао и тумбао између четири спољна зида, наткриљена стражарницама с чуварима овлашћеним да пуцају на свако прекорачење беле, масном бојом извучене линије, два метра од цигле. Тим пролазом водили су и заланчане робијаше из Седмака и ником није падало на памет да прекрши „договор", потписан с Управом у Карантину, да нас могу устрелити при сваком покушају бекства.

(Једне ноћи митраљези су се огласили – неко је бежао и сви смо навијали за њега, а онда се зачуо лавеж паса. Недуго потом довукли су бегунце: тројицу из Седмака. На зиду их беше видео циганин из Петог павиљона и дојавио командиру, а овај одмах наоружаним чуварима и Тацићу. Стигавши из Пожаревца док се још пуцало, ходао је затвором као луд, очију успаљенијих но кад беше бесан без повода.)

У Забели, свако је цинкарио сваког – као на Голом Отоку, или у Колими. Криминалцима и најмања погодност значила је много – Слободи

се нису надали, до као предаху између утамничења. У дивљем бекству од лажи знали су да Добра нема, или да им је недоступно.

(Мрки, на пример, враћен је у Седмак ни месец дана по изласку с робије, јер на смрт беше изгризао неку девојку. На њој су нашли преко четрдесет угриза дугим, оштрим зубима, момка недуго пре тога вољног да ми се нађе.

Србине, говорио ми је весео, жут и испијен, волим кад се неко буни, мајци Им га спалим!

Но док су и њега спроводили поред зида – као претходно рањене и сапете бегунце – било ми јасно да затвор не престаје нестанком зида од црвене цигле, довољно ниског да се повремено помисли на бег – у немоћном, скривеном, робијашком бесу.)

Све то – и више – морало је бити пренето на папир; у Забели, цела скаламерија дала се уочити јасно, не као Напољу – кроз копрену болести, пијанства, губитка, или несреће.

Као у Банетовом подруму (али не Лалондовом) у Забели је Звер извиривала жута, страшна с мржње, зависти, и очаја. Попут Франкенштајновог чудовишта плашећи нас сличношћу с нама, на смрт осуђеним од ентропије (пре но Зла у себи), Неман је скидала Кривицу с Бога. Ми смо били Сатана – Тацић, Хили, Меденица више но остали – но Мркоме сам се радовао а циганину из Петог желео казну грђу од живота са себи сличнима. Његове крике: Командире, беже! могао је оправдати неко други; Зид, обасјан месечином, њему није сметао до као препрека вршљању, још већој издаји, крађи, и загађењу. Утрпан међу Нас, Тацићу и Лончару потврђивао је да смо сви једнаки макар Ликом – тако заводљиво, потуљено, и преварно истим.

(Свако може издати, говорио је Керина, црвен и задригао. Није ми морао признавати да је потказивач и да му је циганин брат; Буjда, Бошко Мојовић, Мрки нису хтели издати ни на мукама; њиховим живцима колале су друкчије струје но мојим, мада смо се разумели, презирући Издају.

Нечастиви је издао, јер нас је Бог створио у обличју Других, какви и Кисија беху отерали прво у лудницу па смрт, као претходно Душана Јагликина. Непознати београдским критичарима и предавачима на Југосветској – где Издаја одавно беше преименована с много маште, домишљања, и жара – и један и други су ме подсећали Цене, мени још багателне.)

По Отави, Бане ме је тражио; како му је било, нисам размишљао. Нама је било гадно, мада је Лалонд покушавао да нам буде бар као њему, кад су га непознати, мајчине нације, прихватили као свог. Надајући се да неће зажалити што нам је поверовао, причао је о Цвијићевим Павиљонима као да нисмо становали недалеко од њих, пре мање од пола године.

5.

Но после десетак дана сишао је у подрум и стајао при вратима. Отвореним, тамним очима гледао ме је и казао: Разговарао сам с људима у цркви. Једна девојка хоће да вас прими, на дуже.

Бар док не добијеш дозволу за рад, рекао је и осмехнуо се.

Полако, пришао је и сео.

Хоћеш пиће? питао је па отишао уз степенице и донео флашу виски-ја, и две чаше.

И тако смо, после Банетовог и његовог подрума, стигли до Карол Жене, младе квебешке болничарке с два брата. При дну брда за санкање, плава, шпицастог, донекле мангупског лица, примила нас је као да је из Ивањице, Колашина, чак Београда, а не Отаве, или игде мимо српских и кавкаских крајева.

Англи! казала је и насмејала се мом признању да сам – идући у енглеске школе – презирао Квебешане што желе да се одрже језиком и песмом, по губитку државе.

Причао сам јој – као раније Лалонду и готово сваком ко би се појавио – зашто смо и како ту, и шта очекујемо од Новог Живота код њих.

С браћом је слушала, осмехнута.

(Како је недолично, покушавао сам да не мислим, објашњавати се, иком! И, како је немогуће! Колико год читао о затворима и логорима, рату, ништа није могло дочарати осећај у дробу, грудима, коленима и при прстима, кад се схвати да нема више приказа, већ појава – пројављених кроз чапру Света којим гамижемо, попут слепих, глувих, и неосетљивих црва!

Учио сам се, немлад, зашто постоји Отаџбина, и Крај: место где се не морамо тумачити, иком, јер је све у завичају очигледно, попут дана на фронту, или у болници.)

Да сам Кароли казао да смо у Канаду стигли због бољег живота, или жеље за новцем, разумела би. Сви су, ионако, долазили због тога. Но да смо дошли због Слободе – очигледно ретке и код њих – Женеовима није ишло у главу. Изгубивши мајку од болести а оца од алкохолизма, непунолетни беху схватили да су тегоба и независност неодвојиви. Потомак кметова из Бретање, Карол Жене тражила је једино да је не ометају, и не лажу – попут Енглеза причама о Комонвелту, просперитету, и једнаким правима за све.

(Док нисам упознао Женеове, нисам размишљао да су и Англи само Велшани, Шкоти, Ирци, и тек по који Енглез, несит лагоде, власти, и моћи.

(Хили је био Тевтонац, администратор, својим послом бавећи се из дужности. Људима је радио као Квебешани дрветом, или Ирци речима. Ка-

рол, истина, све то није знала али је видела да нам је тешко, попут Лалонда покушавајући да нам олакша. Мада нам још не беше умро нико, наша зла срећа помагала јој је да поднесе своју. Из прича о Грчкој Скитији схватала је да има горег, и да је далеко од тога.)

А потом смо и од ње отишли, у кућицу ближе граду, на ивици тржног центра одакле сам жичаним колицима могао догурати бакалук до самих наших врата. Купити кола остало нам је ван домашаја све време у Канади, као Женеовима. Нашим обзорима владао је Хили, шеф Комисије задужене да безмало судским поступком утврди јесмо ли *Convention Refugees* или не.

То јест, Хили је одлучивао може ли нас мирне душе вратити Томиславу Тацићу и Обрену Ђорђевићу, на дораду. Требало је довршити што беху почели у Забели, учећи ме да нема наде, ни за ког од Нас.

VI

1.

Службеник Уреда за усељење, Мистер Хили ми се смешио. Лежао је на отоману у нашој дневној соби, по свему судећи комотан. Трудећи се, међутим, да не покаже и подозрење – да се не бих наљутио и избацио га, згађен собом више но њим – исправио се и сео. Назуо је црне, не одвише нове ципеле и казао: Господине Селићу, свет је заиста необјашњив, и препун тешко замисливих чуда!

Водњикавим плавим очима одмеравао ме је, трговачки насмешен, наговештавајући Ани и мени да је део нечег великог, оновременог, чак оностраног. Није помињао никакво Братство, ни Интернационалу, па, милостиво, ни свој Уред или Власт. Док сам се силио да му не поменем ратне злочинце, бандите, преваранте, нераднике, црнце, Индусе, Вијетнамце, лажне азиланте и остале у Канаду примљене без велике провере, говорио ми је о Наднаравном. Набрајајући лична искуства с окултним, срknуо је кафу и папирном салветом дотакао благо истурена, широка уста. (Моја документација – бројни новински чланци, судски списи преведени за Тајсона, публикације *Amnesty International*-а и Међународног Пена – ипак се разликовала, желео сам му рећи, од кривотворених пасоша, сумњивих диплома, изјава поткупљених сведока и чиновника земаља где се Истини веровало колико безгрешном зачећу, или васкрсу Бога Распетога.)

Ја сам тврдио да сам избегао од комунизма а други су, нањушивши му пасију, причали о телекинези, телепатији, прекогницији, левитацији. Ко зна ко му све није помињао угњетавање због вере, расе, и идеологије. Свима је, претпостављам, поклањао пажњу, не би ли их упецао при погрешном осмеху, или погледу.

Јер Хили је имао очи на све стране, и свуда.

(Није био као отац, ни потпуно као Меденица. Жртве су му се углавном саме вешале, скакале под воз, гушиле плином из пећнице или бивале враћане у Никарагву, Хондурас, или Совјетију, да их погубе због отимања општој смрти и помору. За колеге из тих крајева, Хили није имао мржње, или презира, колико поштовања. Сам бејах крив што ми се налазио у стану – у тренутку слабости позвао сам га да види како живимо,

поменувши некадашње интересовање за духове, сабласти, предосећања, и предсказања.

Но обичан свет беше ми дошао зачаран колико Толкинов, пун привида, лажних приказа и мимикрија које су одузимале дах. Не сматрајући ме лудим (можда *crazy like a fox*) Хили ме је, чини ми се, сматрао спојем много чега опречног.

Но да ме макар у себи прогласи циганином није могао: говорио сам енглески као он, школован истом реду, историји и обичајима. Помишљао сам да је студирао књижевност, привидно удаљен од свега у *Immigration Bureau*. Но полицијски занат је одувек тражио људе од сваке руке – што различитије то боље – пошто се никад није знало одакле опасност вреба и зло заскаче. Агената је било међу музичарима, хербалистима, историчарима, сликарима, сајџијама, и шумарима – свако је то могао бити, прибрано параноичан и неумољив.

Јер нису сви полицајци били обични керови. Можда је и Хили приступио Служби убеђен да Свет ваља чистити од олоша и плевити га попут енглеског врта – ако не пруског, или француског. Да се ишта трајно уреди беше немогуће: Хили ме је зато посматрао с осмехом – повремено доброћудним, знајући да му нећу промаћи.)

Седећи наспрам њега Ана га је гледала, бледа. У Канаду беше пошла на моју реч да је у њој могуће живети и писати – то јест, радовати се јутрима, ма колико чудне куће, свакодневица, и посетиоци.

Но Хили као да јој је лазио зидом, или подом. Није нас, срећом, питао о њеној или мојој породици; као старији иследитељ није се морао занимати за децу нити моју лектиру – попут Тацића – да би ме заскочио.

(Рабинистичко, кабалистичко искоришћавање згранутих очигледно му беше добро познато. Шездесетак година стар, пред пензијом и одласком у Флориду, Мартин Хили ме је одмеравао као противника, пре но напаст по Слободни свет, и његове с муком стечене и одржаване установе.)

Шта о њему мисли, Ана ми није смела рећи. Слушала га је како прича о тетки биоенергијом излеченој од рака, па га понудила додатном кафом.

Пажљив, покушавао је да се не загрцне.

Ако вам је све овако жестоко, говорио је, Канада ће вас разочарати!

(У мом видокругу, избегавао сам му рећи, дешавало се све наочиглед, ни приближно необјашњиво као излечење његове тетке. Да ли је покушавао да ме застраши наводном способношћу да назре шта мислим, не знам; положај ми већ беше такав да му казујем истину. Јер истину је било најлакше упамтити – по законима теже, реконструисала се из заборава.

Прикривање искреношћу није му требало пасти тешко; да сматра све варком, у различитим видовима, нисам сумњао. Преда мном је седео збуњен, не знајући да ли да лаје или се помокри.)

Стање у Југославији познавао је преко безбројних информаната као Ђорђић, Лаловић, или Лалонд. Но то га није обавезивало сваког да прими у Канаду, и њен ледени мир.

У рај се одувек улазило кроз чистилиште, суђењем, или преко велике и опасне воде. Хили је штитио завичај наспрам отпадака с белосветских буњишта. У свом релативном рају лебдео је с осмехом Чеширске Мачке, повремено нестајући па се појављујући, кад је сматрао да му се најмање надају – као ми, у Глостеру.

2.

Наша кућа поред огромне самопослуге *A&P*, на раскрсници два највећа глостерска пута, беше део низа, попут Лалондове или Каролине. На спрат, с *basement*-ом, начињена од гредица и гипсаних табли, требало је да дочара живот у лагоди Канађанима ниских примања. Газда – ирански студент – издавао је за џепарац; таман и срдачан, необележен Знањем, трудио се да нам угоди. Не мислећи шта га чека по повратку у Хомеинијев Иран, смешио се и помињао оца, богатог трговца. Да ће му неки Хили дозволити да остане у Отави, јер је у њој студирао, није сумњао. Отрежњење га је чекало а на мени није било да га узнемиравам натукницама да му ни отац неће помоћи, не буде ли у Техерану заборавио све што су га на Карлтону учили.

Поред свега, дом нам беше леп. Нисмо се залуђивали да на њега имамо „станарско право". Три спаваће собе на спрату беху минијатурне али је свака могла послужити; велика просторија у приземљу ваљала је за примање, дневни боравак и јело. Ни Хили изваљен на софи позајмљеној од Џона Кирка, из *Amnesty*-ја, није нас могао поколебати да смо се избавили најгорег. (Хили се на време уљудио а Кирк – плав, висок, учтив и леп – помогао нас је из милосрђа, не прорачуна. Видевши да немамо ничег, из свог стана у центру града довезао нам је отоман, округли, пластични сто и неколико столица, за прву помоћ. Кревет нам је позајмила Ен Њутон, такође из *Amnesty*-ја, па смо без паре у џепу – осим за храну и кирију – имали нашта да седнемо и легнемо, не осећајући се потпуно као гариби, или Цинцари.)

Колико ће нам гурбет трајати нисмо знали ни ја ни Ана. Из Југославије бесмо отишли заувек, свесни да нам код Брозових наследника нема повратка, макар нас дочекали као својту, или успешнике из иностранства.

С врха степеница деца су кришом посматрала Хилија насмешеног испод брка, па их је Ана упозорењем послала у собу, да се играју.

Завидим вам на породици, казао је Хили, и још лепшој супрузи! наклонивши се Ани. Знам да вам није лако, али правила су правила. Уред

може погрешити, но морате нас разумети: кад би Канада широм отворила врата, очас би била као Бангладеш, или Кина!

Ћутао сам.

Мислите, рече, да претерујем? Да нико не би дошао у овај снег и лед, одакле сами бежимо у Флориду, Калифорнију, или Аризону, чим можемо?

Обзиром на величину, природне могућности, и потребе за радном снагом, рекох, Канада би могла прихватити целу Украјину, Србију, или Пољску, да не осети.

Американци, рекох, постали су велики отворивши се за усељење. Да то нису учинили остали би као Нови Зеланд, или Тасманија.

Хили ме је гледао.

Развој, рекох, захтева ризик. Могли бисте бирати најбоље из целог света и за кратко створити супердржаву, да вам и САД позавиде.

Хили се насмејао.

Зар стварно мислите, казао је, да ико то овде жели? Коме требају способни странци да ремете мир, и домаће чине неспретним и несрећним? Требају нам радници, макар Канада завршила као успавана, преголема Швајцарска. Овдашње становништво, не заборавите, иселило се из Сједињених Држава. Лојалисти се нису изјаснили за Британску Круну, колико спокој без ризика.

Чини ми се, казао је, да би вам више одговарала Америка?

Погледао сам га. Очи му беху мирне, плаве, и водњикаве, као раније.

Полако, насух му виски, потом Ани и себи па рекох: Осим код куће, најрадије бих живео у САД. Но они ме не пуштају ни у посету. Мораћете, изгледа, да ме примите, да се мешкољимо као сустанари. *Amnesty International* сте ви створили, не ја, или било ко с Истока. Сачинили сте и правила за усељење која испуњавам, што вам такође није непознато.

Цела ова играрија, рекох, није потребна ником, понајмање вама очигледно жељним да сте другде, бавећи се пријатнијим. Живели! па смо се куцнули, све троје, а Хили је полако устао, обукао кратки, дебели капут и уз поздрав изашао, на следећи задатак.

(За нама, налик старцу у Богартовом БЕГУ ИЗ ГИЈАНЕ, остали су Анин и мој отац. Владета Селић је праскао, љут на што га је снашло док је Мома Марковић ћутао усправних, дугих линија крај усана.

Земља коју заједно беху створили – у мору крви и суза – да буде рај нама, постала је пакао већ њима. А Хили – гвардијан Хипербореје – живео је у хаосу језика, вера, раса, и обичаја. Британски лојалисти залуд беху истребили домородце и покорили Французе. Почели су се и сами опијати испред телевизије, која је разарала мозак а срце затезала у крути мишић, спреман да пукне на најмање повод.)

3.

Траву испред и иза куће Ана и ја секли смо баштенским маказама, купљеним у *A&P*-ју. Толико смо новца имали а трава се морала шишати, попут плаћања пореза, одлазака у куповину, или посета Хилију на Бенку. Шишали бисмо је и да Хили и његови тиме нису мерили нашу прилагођеност Канади, земљи шишаног реда. Јер око нас су секли траву чак моторним косилицама, мада им дворишта не беху већа од неколико квадрата. Недовољно пространа да се деца играју, двориштанца, попут кућица, више су тешила и омогућивала продају баштенске опреме но што су штитила од ичег. Дечаци и Блага излазили су на травњак *condominium*-а да трче за лоптом или чине што се није дало по кући. Травњак, ма колико вештачки ђубрен и прскан против штеточина, сматрао сам чистијим од таписона у дневној соби.

(Гадио сам се тог тепиха – уграђеног попут штедњака или фрижидера – не знајући чије се куче по њему ваљало и вршило нужду, који су Индуси с њега јели, опуштени као Хили, или цигани. Јер нишчи увек и свугде беху своји а све земље и крајеви њихови. Не питајући Хилија нити иког, габељи су у Њу Брансвик кријумчарени чак бродовима. Други су претрчавали границу испод Сент Лоренса, или било где на огромном потесу између два океана. У Америку су улазили из Мексика, купујући потом документа за неколико стотина долара, без гриже савести својствене Ариљу. Лагање и лажно представљање сметало је Ани и мени, жељним што више да се удаљимо од Старог Краја.)

Из Београда – понављао сам Хилију – побегао сам мршнут. Доланца нисам срео али ми беше одвратан и на слици. Да је припадао Хитлерјугенду за Другог рата знао сам из стране штампе; да ми жели зло бејах сигуран с неочекиване милости. Али Доланц је радио у спрези с другим удбама: о томе Хили није морао знати. Да не беше тако, сви канадски закони не би нам помогли да останемо у Глостеру, нелагодни међу измештенима.

(Немајући ништа против мене лично, Они су ми желели зло – и Обрен Ђорђевић и Тацић и Лончар; угњетавали су ме својим постојањем – угрожени, опет, мојим. Као пси и мачке нисмо могли живети да се не гложимо; Они су подржавали све што шаром гази с бичем у руци, ја против тога режао.

Шта је отац морао учинити, с ким разговарати и шта обећати за моју путну исправу, да ме не би склептали на граници као скитницу, знао је он.

Црним очима гледао ме је свестан, унапред, Хилија. Ћутке ми је помогао у потирању своје Службе, па и целокупног дотадањег живота. Поздравили смо се на сурчинском аеродрому уз његов уздах. Пољубили смо се – ја већ другде, он дрвеног, исклесаног лица, некадар да заплаче због ичег.

И најгоре беше што сам почињао волети Хилија, као претходно Лончара. Бушећи ме где сам најтањи и он ме је преваспитавао за Нови Поредак коме су кадили и Тацић и мој таст и Доланц и Савез комуниста Југославије, и *Amnesty International* – сви се при том осмехујући као Канађани.

4.

Зашто не бисте, говорио ми је, тражили усељење по хуманитарним основама, уместо азила? Највероватније бисмо вас пустили да останете, не угрожавајући наше односе с Југославијом.

Крупан, трбуљат, проћелав, посматрао ме је пријазно. Плаве, бледуњаве очи уклапале су му се у сиво-плавкасти уред на десетом спрату Федералне зграде на Бенку, недалеко од биоскопа где сам, као дечко, ишао да гледам по три хорора одједном. (Биоскоп беше срушен одавно. Уместо њега подигнута је бела, двострука кула Федералних служби, пуна чиновника. Да је Хилију у њој било удобно не би се рекло – иза очију наслућивао сам му немир, изазван не мноме колико захтевом да седи између четири зида кад би најрадије био у шуми, с пушком и кером. Хили, изгледа, не беше потпуно замро. Очи би му засветлеле кад бих рекао нешто непођудно, попут Ирца, Шкота брђанина, или Велшанина.)

Из СФРЈ, рекох, отишао сам због политичког прогона. И у Београду су покушавали да ме уврсте међу пробисвете, криминалце или лудаке, уз обећање мање казне.

Гледао ме је заваливши се у пластичној, канцеларијској столици на окретање, па се делимично окренуо прозору. Затворио је очи и пустио да му сунце кроз венецијанере игра око веђа. Држао је руке прекрштене на трбуху и уздисао.

Не желим, казао сам, да сметам. Али не желим да ми судбина – и судбина породице – зависе од дискреције.

Са столицом, окренуо се наспрам мене и отворио очи.

Зар мислите, рекао је, да овако то није питање дискреције?

Трудим се, рекох, да хира буде што мање, бар с ваше стране.

Јесте ли зато написали чланке за *CITIZEN* и *GLOBE AND MAIL*?

Нисам знао, рекох, да је и овде забрањено износити истину.

Хили се насмешио: Идите, господине Селићу. За недељу дана вам је *hearing*. Потом, ако прођете, бићете *landed immigrants*. Дотле, сва права!

Одлазећи, ишао сам ходницима безмало истим као у ЈУГОСЛАВИЈА-ПУБЛИКУ, или Супу. Предраг Меденица и Милојко Марић – уз милионе сличних – светом су владали као куга, губа, или смрт. Према њима Тур-

ци стајаху безазлени. Азијати су макар лично одлазили у бој и својеручно секли главе; Татари су палили градове и шкопили манкурте, али су се при том ругали једино кукавицама. Хуни и Авари пролазили су земљом као казнена експедиција; тек са Швабама стигло је гњецаво, канцеларијско угњетавање, уредско и казаматско уништавање на рате – папирима и повељама, кућним редом, Словом и Речју, печатима у воску или обичном мастилу, погубном као арсеник.

Но Хили ми стајаше отеловљење, историјски врх тог зла. За разлику од Марића умео се насмешти; слично Меденици знао је попити по коју, макар за покој душе. Хили, заиста, ником безразложно није желео зло. Као млад регрут *RCMP*-ја скакао је падобраном, возио мотор, и био одличан стрелац, на свој начин придржавајући се аријевског правила да Човек мора умети да јаше, гађа, и говори истину.

Но попут Владете Селића њу је ретко обелодањивао, косећи се са собом. И њему је Служба то онемогућавала; опасна, Истина је увек искала Дело. Тек њеном потпуном релативизацијом дало се приступити обради, па и уништењу, „људског материјала". И мада Канадској Коњичкој Полицији Хили није приступио да би иког тесао попут држаље за секиру, врло рано морао је то чинити – или се опростити од повластице да се учи на другима, не испрсивши се, или подметнувши.

Као Предрагу Меденици, људи су му се при том указивали кукавни, пуни слабости, нискости, и лажи. (Отац, истина, на људски сој није тако гледао. На усташки Купрес августа 1942. навађивао је лично, с борцима, док је Меденица седео код Пека Дапчевића у Штабу, тридесетак километара даље. Хили би, можда, пре био с оцем но Меденицом, али за ратовање није имао прилике. Сувише млад за Други рат, у Кореју није пошао јер су га задржали за инструктора. Могао се домишљати шта значи учити се људскости под ватром, радујући се што племића још има. У себи, знао је да им припада; но укисељен, као марјанин се није потврдио себи ни другима.

Како је видео мене, не знам. Да сам му се повремено свиђао било је извесно. Но знао сам да то неће утицати на наш однос; налог га је опредељивао као сваког удбаша. *Befell ist Befell!* као да и њему беше уграбирано, у мозгу. Могао сам га замислити како плаче док пали село или стреља децу. На њему је лежао Свет као на корњачи из индијских предања; осећања с тим нису имала везе, најмање његова. Узевши *The Queen's Dollar* постао је плаћеник, професионалац, курва, кадар да глуми било шта.

На Бенку сам дуго чекао аутобус. Туп, одсутан, возио сам се до тржног центра недалеко од *Throughway*-а, па ухватио други и стигао кући. С Аном сам дуго седео не говорећи ништа, знајући да је прича прошла и да нам предстоји једино чекање.

И мада сам покушавао замислити Хилија као човека одлуке, знао сам да је то неко трећи, коме можда Хили не зна ни име. Неко, рецимо, попут Џека Фајерстона, Јеврејина већ једном одговорног за моје муке. У Лондону, Фајерстон ме беше посматрао зеленим, змијским очима из бледог, пегавог сала, пре но је казао да се канадска виза не стиче лако.

5.

(Фајерстона и његову жену Ани раније нисам помињао. За Кети, ћерку, сазнала је њеним јављањем поводом чланка у *CITIZEN*-у. Чувши да јој је отац жив, и да ме не поздравља, Ани сам испричао о Јакову и Сари Фојерштајн, у Канаду доспелим по Другом рату, наводно из Аустрије. Како су преживели Трећи Рајх у Хитлеровом завичају нисам се распитивао; у Новом Свету су се поенглезили у Џека и Изобел, а он постао и економски саветник канадске владе. С нама су играли тенис, и позивали нас у своју отмену вилу, или викендицу на језеру недалеко од града. С оцем је Фајерстон размењивао лажи, полуистине, чак истине, а ја сам све то погрешно схватио па га замолио да ми помогне да дођем у Канаду, на рад.

Управо дипломирао архитектуру, желео сам отићи што даље од Удбе и Партије, не помишљајући на азил. Случајни сусрет с Фајерстоном у Лондону ме је осоколио. Но збуњен, црвен, мали и ћелав, уста напуђених у губицу, није ми се обрадовао; повезао ме је са службеником у канадској амбасади и стајао до њега, професионално осмехнут. Танке усне губиле су му се у руменим образима док ме је уштогљени, зализани оперативац питао за намере. Гледајући их у очи, говорио сам да желим да се населим код њих – као његов син Брус на Новом Зеланду.

Знојећи се изнад беле, преуске крагне, Фајерстон је ћутао а агент ме премеравао, укрућен.

Процес уласка у нашу земљу може потрајати, говорио је Фајерстон; слушао сам га, смерно, и питао могу ли на дозволу чекати у Београду, обзиром на трошкове боравка у Енглеској.

Човек у тамном оделу оштро ме је погледао и казао, суво, да се у том случају могу опростити од Канаде и као туриста.

(Још не размишљајући о Удби, сем као сили која ми забрањује приче, а недорасле и недоличне промовише у уреднике и литерарне величине, наслутио сам да ме Фајерстон и његов човек врбују.

Но нисам схватао зашто.

Ни Фајерстон, ни стручњак позван да ме осмотри, нису, међутим, веровали у ризик: као син свог оца могао сам – боље рећи, морао – бити повезан са Службом. Све то је Хили највероватније имао у фасцикли, ништа

тањој од Тајсонове. Једном, отац од *RCMP*-ја беше тражио адресу неког Меденичиног рођака. Уз љубазну напомену Хилијевог колеге да је Канада слободна земља, и да се у њој прате искључиво криминалци, из „пријатељства и поштовања наспрам СФРЈ" и као Фајерстонов пријатељ добио је шта га је занимало. Усред јуконске прашуме, у селу од једва стотинак душа пронашли су Србина промењеног имена и презимена, жељног да се изгуби и од родбине.)

Као један од имућнијих људи Канаде, Фајерстон нас је за руку могао увести у земљу, као што њега беше увео неко од сународника. Но ми смо били гоји, па ме ни Кети није могла позвати сем на чај. Ани и мени преостајао је Хили, да нас мори *cock-and-bull stories* о чудесима, и наговештајима да би ваљало мање да сметам, свачијег мира ради.

6.

Седели смо, Ана и ја, у великој соби Уреда за усељење, за дугим столом наспрам Хилија. Поред нас адвокат Гордон Робертс листао је списе. Миран, отмен, успешан и срећен, на препоруку доктора Лазара Ђурчића беше пристао да нас заступа без накнаде, речју ни гестом не назначивши да нам чини услугу. С канцеларијом недалеко од антикварнице где сам се спасавао од рада код Лифа (једно време и код Берија Алана), беше нам узданица да нас отавска бирократија неће прогутати, не испљунувши нам макар реп. Цео случај, истина, припремио сам ја: списе по редном броју, преведене, фотокопиране у неколико примерака, да нико не уствари да нисмо класичан случај изгнаника по УН Конвенцији о избеглицама. Доказујући да су нам повратком у СФРЈ угрожени живот и слобода потврђивали смо што су сви у тој соби знали. Но морало се проћи кроз суђење – англосаксонски обред на крају, или почетку, готово сваког америчког или британског филма.

Суђење – преслика Небеског – Англима беше неопходно као спектакл, литургија, и оправдање. Напустивши вађење мазије или *trial by combat*, Процесом по строгој, ванвременској Процедури задовољавали су потребу за жртвом. Обредним – често и буквалним – просипањем крви оптуженог удруживали су се у заверу, чак заједницу. Да све буде привидно правично служио Им је Закон – Слово омеђено Књигама тешког, намерно заврзеног језика, разумљивог једино стручњацима. Но мени бранилац није требао сем као осигурање. Свој случај бејах у стању да тумачим колико наш добротвор.

Свестан тога, Робертс се држао по страни. Суђење у Федералној згради на Бенк Стриту беше изнад његове или моје сујете. Бодрио нас је осме-

хом, док сам још једном износио шта имам председавајућем Хилију и другима у Комисији. (Где је комисија, научио сам, ту је и злочин. Усамљени грех никад није могао достићи групни, под покрићем Кабале Права. Хили нас није мрзео – штавише, мора да је навијао за нас – али Закон је био неумољив. Једнак у очима Англосаса Јеванђељу, одраз Божије Воље кроз нас исказане, још Томасу Мору Закон стајаше вредан умирања. Игру сам стога имао одиграти по свим прописима а исход је зависио од моје умешности – и евентуалне помоћи Робертса, присутног да спречи неки Хилијев низак ударац, или процедурални трик.

Заступника оптужнице на том Претресу не беше. Хили је ћутао и слушао, играјући се хемијском оловком. Оптужница се заправо састојала у појављивању пред његовим трибуналом, установљеним да пореским платишама пружи илузију да се у њихов рај не улази дивље, већ по реду. Но на нас двоје пред Комисијом, и наше троје деце код Женеових, десетине илегалаца упадале су у Канаду како су хтели, да обављају што домаћи не би ни за новац.

Формално капиталистичка, Канада одавно беше постала *a welfare state*, где су незапослени издржавани и по годину а потом, као социјални случајеви, *Welfare*-ом на неодређено време. Да раде морали су једино усељеници – легални, и илегални – док се не накаче на државну касу. Многи из циганских земаља примали су *Welfare* на лажне адресе, исправе, и остале ујдурме познате у СФРЈ, где се мало ко питао одакле новац, и ко га обезбеђује.

Пред вама су, говорио је Робертс Комисији, непобитни докази да су Селићи били принуђени да беже из постојбине, и да нису имали куд до у Канаду. Наша дужност је да их прихватимо као избеглице од политичког прогона, из земље где је то уобичајена појава!

Хили, опуштен, ћутао је као остали.

(Значи, све је било решено. Пред нама – и Њима – не беше никог из јавности, с телевизије, или из новина. Могло се све обавити још на Мирабелу, без чамотиње која нас је отерала од Бранислава Селића, и боравка код Лалонда и Женеових, без Благиног пада низ степенице у Каролин подрум, по нечијем измештању цигала којим њеном дубку бејах запречио суноврат. Могло је и без Лаловићевог доласка код Карол, и разговора о Српству после ког је, покуњен, схватио да родољубље доживљавамо друкчије од њега. Судским путем беше Лаловић променио своје *Peter* у Петар а ми смо о српству говорили као Југословени и Европејци.

Могло је, такође, и без петсто долара зајма од српске цркве у Монтреалу – потом враћаних уз пет посто месечне камате. Могло је без упознавања с Лазом Ћурћићем, издајником Савићевог Пилета. Дало се и без

његовог питања којој класи припадамо, кад не желимо да служимо његовог пријатеља и живимо у кућици изнад гараже. („Ако нисте грађани", говорио је, „шта сте?" нашта сам му казао, кратко, да се сматрамо племством, без обзира што је законом укинуто у земљама нашег и његовог рођења, и избора.)

Да сам смео радити – да не бесмо под присмотром *RCMP*-ја и мајстора послатих да „поправе струју", невештих да сакрију осмехе на Данилове дечије опаске на српском – Ана би одлазила у самопослугу без грча, и потребе да по три пута загледа пластичне зимске чизме за децу, не би ли уштедела по двадесетак центи. Много тога могло је бити друкчије, али није.)

Суђење беше завршено; Хили је устао и суво и кратко казао да брачни пар Селић јесу *Convention Refugees* и да им стога држава Канада пружа азил, с правом да од Уреда за усељење затраже својство *Landed Immigrants*, са свим правима и дужностима Канађана сем учествовања у политичком животу.

За три године, рекао је, осмехнувши се Ани, можете тражити држављанство! Сретно, и добродошли! а на мом лицу мора да се видело шта мислим и осећам, јер је скренуо поглед и вратио хемијску у џеп.

Пришао ми је и пружио руку, гледајући ме у очи.

Good luck, поновио је и отишао а Ана и ја кренули смо низ ходник, до Карол Жене и деце – да се радујемо као по дугом лежању у Карантину, или болници.

VII

1.

Љотићевци, упозорио ме је Милован Ђукић, никад нису бивши. Некадашњи југословенски партизан и српски четник, гледао ме је благо кроз танке, професорске наочаре. Добродушан, смешио ми се и причао како су љотићевци готово недирнути изашли из земље, поневши чак штампарију.

Њом и дан данас штампају ИСКРУ у Минхену, казивао ми је. Ко зна колико су злата са собом понели. Осим пука 1945. враћеног из Аустрије, сви су преживели. Највише интелектуалаца остало је међу њима; зато су успели да преузму безмало све исељеничке новине, радио часове, ко зна шта још. Бошко Ђорђић, на пример, уређује ГЛАС КАНАДСКИХ СРБА по смрти Радоја Кнежевића, пучисте од 27. Марта!

Љотићевци, рекао је, инфилтрирају Народну Одбрану, културно-уметничка друштва, црквене одборе, добротворне акције, као некад комунисти!

(На први поглед, Милован Ђукић не беше налик Бранку Савићу. Плавих очију, насмешен – где је Савић био тамног, тешког, византијског ока и црн – Ђукић, син предратног ужичког владике Ђукића, математичар и писац, беше успео што је Савић само маштао. Године 1946. препливао је Сочу с другом, згађен причом Драгише Ивановића – свог професора на Електротехници – о „социјалистичкој физици".

Где физика може бити „реакционарна" или „напредна", говорио ми је. У гласу му не беше срџбе, па ни чуђења: студент Ђукић и професор Ивановић, тек приспели с фронта, беху одложили униформе и оружје али Ивановић – ратни друг Предрага Меденице и моје мајке – на себи беше задржао невидљиви оклоп „левих скретања" из 1942, кад су Срби убијани што неће да се придруже Канађанима, или Швабама, у затирању Искони.

По „Ослобођењу" Ђукић беше истински обезружан, го, спреман да учи и мимо Марксовог КАПИТАЛА. Но ту је стајао комесар Ивановић и будним оком стрељао око себе, да се не деси што двадесет година потом. Као ректор лагао је и нас не хајући што смо се дигли, безмало на оружје.

Накнадно – у хотелу „Плаза" у Торонту, новембра 1983 – Ђукићевим казивањем о Драгиши Ивановићу почела ми се разјашњавати сопствена прошлост. Јунске демонстрације 1968. беху – разговором с одбеглим, остарелим студентом електротехнике – добиле свој пуни значај: да је Ивановић сатрап, као Меденица, знао сам и тада. Но непознат ми беше његов настанак – од нас скриван да не бисмо, случајно, повезали Прошлост, Садашњост, и Будућност, тако очигледне у његовом лику и делу.

(Ректора смо сматрали само још једним безобзирним властодршцем. Да је и убица нисмо помишљали. Да ми је отац то исто почео сам сумњати пред хапшење, схвативши да је неко – врло поверљив – морао бити задужен за све што је партијска Историја крила под безазленим, често немуштим одредницама свог тајног речника, и писма.)

За несрећу – по свој пород пре свега – док се Милован Ђукић ломатао аустријским горама, препаднут да му се не деси што љотићевцима, белогардејцима, и четницима, и док се Бранко Савић укривао по Београду, а будући доктор Лазар Ђурђић из комунистичког затвора вадио издајом другова, чланова тајне омладинске организације „Бели Орлови", отац, Драгиша Ивановић, Предраг Меденица и Радован Селић настављали су да хапсе реакционаре, кулаке, буржује, житаре, банду, трговце, богомоље, англофиле, назадњаке и остале невољне – или некадре – да се претварају да воле комунизам, као што је ми требало да љубимо Канаду, пред службеницима Уреда за усељење.

И док је Бошко Ђорђић држао курсеве догматског антикомунизма осталим заробљеницима у Еболију, и као млад, ватрен просветар чинио, на свом крају, што отац у ФНРЈ, у целом свету зачињала се „Светла Будућност", чак у Канади толико бљештава и неподношљива да смо пред њом морали жмирити као пред лампом за испитивање, којом се и Меденица служио, изигравајући полицијског мага.

Будућност нам се наиме беше скаменила у Садашњост – трајну и узвитлано непомичну – а у њој, заробљени попут малих, кичерских приказа у стакленим, вашарским куглама, грчили смо се ми, и наши градови – Београд, Лондон, Отава, или Торонто – Времена Пред Крај.

(Јер да је Крај близу, знам. Одласком у Канаду, мислио сам да га одмакнем од себе и својих. Али Хили ми ту илузију није дозволио: Крај се налазио свугде и увек, а Лазар Ђурђић, Бошко Ђорђић, и остали су, присуством и постојањем, само потцртавали потребу да се на њега навикнемо. Ваљало је, наиме, спремати се на Смрт, сваком бар једном одложену – да се стално буди у Њу као лампу уперену у очи, с Иследником који није ни дух.)

2.

Ваш брат, говорио ми је Ђукић, покренуо је небо и земљу да доспете овде.

Гледао ме је кроз отмене, танке наочаре и осмехивао се. (У то време – почетком зиме 1983 – Бане и ја још не бесмо у процепу као пред саму Нову Годину. Шта је имао рећи, пред наш одлазак у АЛГОНКВИН, беше му непознато колико мени.)

Кажу, рекох, да ће Академија штампати ваше ЉУДЕ БЕЗ ОЧИЈУ? Добро су се сетили нечег мимо фолклора, и залуђивања да ће у Отаџбину ујахати на белим коњима, као 1918.

Ђукић се осмехнуо.

Благо вама, казао је. Бар сте одмах кренули да пишете, чак по цену Забеле.

Насмејао сам се.

Да сам знао како ће испасти, ко зна да ли бих био тако упоран. А ни ја нисам почео одмах: отац и мајка сматрали су уметност хобијем, док су у Удби одлучили да писана реч није за мене, буквалног.

Буква, казао је Ђукић, осмехујући се, значи „књига". Прве књиге урезиване су на кори од букве. И Енглези, колико знам, кажу *„book"*?

Шта нам то помаже, рекох. Први роман нису ми објавили вршњаци, колеге из СТУДЕНТА. Нису хтели, по речима уредника Аце Илића, да ризикују затвор. Ја јесам, но они се не би изложили ни за текст Солжењицина, или Толстоја.

Видим, казао је Ђукић, да се мало шта променило од лета 1946.

(Осунчаног, детињег осмеха, плав иза наочара, ћутао је. Памћење му беше садржано причама, заврзеним да се нико не препозна, или повреди. Његову прозу момци из Београда штампали би без проблема, да не беше „непријатељ народа", „реакционар", и „буржуј".

Ђукић, наставник математике у Троа Ривијеру, у Квебеку, недалеко од родног места Женеових, није желео никог повредити. Али није хтео ни њега да ране. Препливао је Сочу као риба кроз слап, млад, очију сјајних попут капи које је стресао са себе, и потом трчао, као ловина, кроз шуму и дахтао. Лежао је у трави и затварао очи пред сунцем, молећи се да га не врате, макар му комунисти при том ништа не учинили. Да поново стоји пред Драгишом Ивановићем није могао, више но хтео. Негде иза свести, па и памћења, лежала је огромна срамота. Не толико због почињеног, колико виђеног. (*„They became what they beheld!"* певао је Вилијем Блејк. Али га у Србији нико није читао, непреведеног. Понеко му је запамтио цртеже, но Новом Добу није требало упозорење једног енглеског мистика, из мрачне прошлости. Блејк је видео исувише јасно, не остављајући простора за Лаж.)

Бити заточник Истине, говорио је Ђукић, тешко је и херојима. Новопридошле као да опсени обиље.

(Обиље? Бар он је знао какав је Троа Ривијер зими, па и лети: убог, придављен, склепан од уџерица од *sheetrock*-а и гредица, с крововима од смоле. Било је и иметка – Јанко Милетић имао је изгледа да се обогати као Лазар Ђурђић – али не за њега, па ни Ђорђића. Сећања су им исувише значила, као старијем Милетићу. Њихово одржавање их је коштало, царева града.)

Не могу заспати, казао нам је Мирочевић, ако не напишем бар песму.

Погледао сам га. Обал, с одговарајућим, скупим наочарама, пријазно ми се смешио. Стискала га је лептир машна а беспрекорно одело наглашавало му звање.

Седели смо у ресторану „Плазе", пред предавање Српске Академије о Дучићу. Претходног дана Мирочевић беше прочитао свој рад – слаткоречив, свечарски, каквог би се Дучић гадио, мада дипломата.

Србима у туђини, говорио је, потребно је свако перо, поготову једног угледника као ви!

(Да ми Љубомир Перић није штампао неколико текстова у НАШЕМ СЛОВУ, тешко би Мирочевић знао о мени, или иком сличном. Као остали око стола, редовно је ишао у Југославију и виђао се са званичницима. Удба му је давала опрост а он прихватао агенте који су емиграцију обилазили углавном због новца. Све у тој размени беше у најбољем реду. Као обично, ту сам штрчао једино ја.

Избегавао сам ишта рећи Билу Мирочевићу, наставнику књижевности на Универзитету у Бафалу – резервату за црнце, Италијане и дошљаке из Источне Европе, први пут у прилици да се осевапе.)

Драго ми је, рекох му, и осталима, што сте основали Академију. Има у земљи људи вредних позива – да се не осушимо, као дрво у саксији.

Којих? питао је, знатижељно.

Добрица Ћосић, на пример, рекох, безмерно глуп.

3.

Љотићевци, разуме се, литерарних споменика нису имали. Станислав Краков, мада род и Недићу и Љотићу, у Другом рату униформу није облачио. Бошко Ђорђић, стога, беше им попут меморијала. Чкиљавог ока, лукавог брка, струјао је Симпозијумом на Торонтском универзитету, рукујући се и тапшући придошле по леђима, попут сеоског политичара.

(Осветy, Ђорђић и његови одлагали су за Време кад Бог буде све дозволио, па и почињено у Другом рату. Заснежен и без претурања стаклене лопте у којој се кочио, Торонто му не пружаше никакво уточиште.

Лудом радовање, ни мени не изгледаше зеру бољи од Отаве, или Троа Ривијера. Уместо дивљачне реке имао је мутно, бледуњаво језеро пуно живе, нафте, детерџената и деформисаних риба, добрих једино за удицу. Да их не би јели и тровали се, задригли, бесловесни торонтски пецароши бацали су их натраг у воду. Белих, надутих трбуха, чудних гука по телу, огуљене крљушти, рибе из Онтарија враћале су се пакленом животу несвесне усуда, колико људи поврх воде.

Прозрачно, својевремено, попут капи росе, Језеро се се претварало у зделу сплачина, текућина, и отпада – издалека плаво, као кад беше живо. Лети, површином су промицали чамци и јахте, чак бродови, а зими се ледило у одвратну белу плочу, местимично жуту од разноразног шљама.)

Ђукић, истина, није живео у Торонту али није могао без воде, било какве. (Пред очима му је текла Ђетиња, плава и бистра; с камена испод Ужичког Града скакао је и израњао фрктав. Воде, спојене у нит – Сава, Дунав, Јадран – грејале су му душу. И не знајући, беше од старих Сака из безводних крајева, где се потоци, реке, и језера ни прањем рубља нису смели загађивати.)

Хајде да се прошетамо, рекао ми је, и повео кроз заснежени Универзитетски парк, ка обали.

(И његов град гњио је крај мутне, тешке воде, с три стране окружен северном прашумом препуном комараца, црних мува, творова и лосова. Склепан, као за представу, Троа Ривијер му се каменио мозгом и светлим, помало засуженим очима, док смо ходали ивицом Онтарија, између пахуља посматрајући Торонто, једва видљив.)

Нисмо, мада смо се тек упознали, говорили много. Није се заправо имало шта рећи: разумели смо се, и зато бесмо утучени.

Писао је на француском јер не беше никог да му на српском објави радове. Остали су имали своје издаваштво: Грци, Чеси, Руси, чак Румуни, а тек је Српска Академија обећавала изриком то да промени. Успеха, међутим, тешко да је могло бити.

Јер Ђукић беше истински писац, добитник једне квебешке награде за роман. Тражити од Ђорђића, или Драгослава Пашића – унука славног деде – да га погурају и помогну, значило би занемарити српску завист, и мржњу наспрам сваке одлике. Скуп несретника, Срби су му се безречно смејали што се заноси ичим до стицањем новца. (Да Срби нису Срби, већ пуки амалгам Ибера, Аријеваца, и Северњака, ни он није размишљао – не видећи да с Пашићем, Ђорђићем, или Мирочевићем нема ничег заједничког, сем језика наглашеног зависно од порекла, духа, или ништавила говорника.)

У очима Мирочевића и сличних свако је био једнако добар, или лош, део крда. Непреварни, Срби су се копрцали у својој кошуљици, и у иностранству заваравајући се да живе, знају, и могу.

Док смо ходали асвалтираном, уређеном обалом велике, оловне воде, Ђукић ме је погледао и осмехнуо се: Неће ми, они, штампати ништа. Недостајаће им новца, а вечерашњи банкет коштаће бар пет хиљада долара – довољно за две књиге.

Погледао сам га.

Шкворецки, казао је, осмехнут, издао је овде преко четрдесет наслова, сачувавши чешку књижевност од замене, и поништења.

Већ четрдесет година, казао је, нисмо написали – камоли објавили – што се није могло и у СФРЈ. Или што не би штампали нигде, јер не ваља.

Слепи смо од бљеска догођеног, рекао је и насмешио се. Дај боже себи да предочимо шта нас је снашло, и ко смо, заправо, ми – пливачи туђином, а дављеници завичајем!

4.

Ђукић није волео љотићевце јер је презирао превару и укривање. Благ, ходао је поред мене, кроз застор снега. Никад, знао сам, не би могао радити за Хилија или иког сличног, без обзира на сва оправдања – у његовим очима то беше издаја, Србину од соја одурна.

(Бранка Савића није стигао да упозна. Но Савић беше што он, само худије среће. Крајем рата Савић још не беше стигао да се појави док је он већ писао за СТУДЕНТ. Но ни један ни други нису – тад ни касније – могли проћи мимо Гвардијана Концерна. И поред борачког стажа, Ђукић немаше педигре – покојни отац, свештеник, вукао га је надоле као тег око врата. Усто, као Савић, није марио за соцлитературу младих агитпроповаца Ћосића, Давича, Исаковића, Коша, Ристића и сијасет других, касније заборављених – пошто сами беху обешчастили и поништили претходнике.

Ђукићево писање, попут Савићевог, или мог, доносило је властима, велможама, рачунцијама – па и њему, аутору -једино штете. У натрпаном, књигама оплемењеном подруму у Троа Ривијеру, зурио је у хартију пред собом, успаничен да ће умрети, одузети се, изгубити себе или дар, пре но успе пренети шта је видео – у ковиту свог Рата, живота, и лудила.

Подрум га је тлачио (мада беше, за разлику од Савићевог стана, потпуно његов и исплаћен), као да га носи теменом. Замаскирани ламперијама, зидови су му ипак чинили гробницу, једва метар изнад хладне, подземне воде града отетог – попут Торонта, или Отаве – канадској дивљини.)

Победа над дивљином, знао је, беше привремена. Дању, покаткада, ходао је обалом набујале реке (као са мном, обалом Језера у Торонту), покушавајући да се сети нечег иза мозга, запретеног у сећању сећања,

важног и одсудног. У себи, састављао је, непрекидно, листе својих објављених и необјављених књига – искупа за зла виђена а непрозвана, камоли сучељена.

(Да ли га је Бил Мирочевић секирао, не знам. Трпео га је поред нас, благоглагољивог, не покушавајући да га отера. Неко време, Мирочевић је ходао чудећи се нашој шетњи по вејавици, па одустао, одмахујући главом. Звучне и празне, слађане и сонорно рецитоване, његове песме ругале су се јунаштву. Тога му нажалост не беху свесни слушаоци, навикли на риму уместо поезије, звек уместо мисли.)

Уствари, згрчен у стану од тридесетак квадрата, уређеном попут подморнице, Савић није хтео више – ни мање – од Ђукића или мене. Сјајним, повређеним погледом, подсмевао се социјализму и себи; ОДА ГАРСОЊЕРИ остала му је, срећом, у списима, пошто ми је прочитао не декламујући је – као Мирочевић – већ саопштавајући, попут пресуде. Стан, педесетак корака више Славије, беше његов Подрум, једини одговор угњетавању, неизбежном свугде.

Наспрам нас – сива, испресецана снегом у налету – назирала се негована, прорећена шума. (А шуме изнад и око Троа Ривијера беху тамне и бескрајне. Излазиле су на саму ивицу Сент Лоренса, чак залазиле у воду, потуљену и непрозирну, хладну као лед. Нема страшнијег, чинило ми се – гледајући то и по пролећном, сунчаном дану – од реке без обала и шуме без трагова, стаза, чак пропланака. Крајолик Севера – необликован и неразлучен – тиштио је Ђукића, задовољног што сам га могао посетити у пустоши, и азилу.)

Полако, окренуо сам се према њему и његовом сталном, пријазном, топлом осмеху и казао да је Језеро лепо али на поглед, јер нема капи недотекле из канала, резервоара, или неког одлива.

Идемо у хотел, казао је, и окренуо се. Ходао сам за њим, полако, осећајући снег на лицу као миловање.

На банкет, бејах решио, нећу ићи. Чекао ме је Дуле Јовановић да ме подсети да нису сви Срби раја, да имају воље, новца, и памети да постигну што им срце иште.

(Тихо погружен, Ђукић беше у праву: у Торонту није било рукоположених писаца из разних уреда, удружења, с катедри или семинара, где су их учили Правилима Службе; но Србима у егзилу није требало без чега су могли у Ивањици, или Ужицу.

Слобода им је значила одсуство орвеловске Чизме На Лицу, и блата – у које би се морали загњурити, да Је има.)

5.

Меланија Јовић, на бини у плавој, претесној балској хаљини, покушавала је држати конферансу муцајући, знојећи се, поред глумца Јагличића. Пристигла у Канаду знатно после Ђукића, или Ђорђића, чак Ђурђића – но пре мене – желела је, изгледа, скупу у Аудиторијуму утиснути свој печат.

Приредбу, добро замишљену и изведену, библиотекарка је покварила дилетантизмом; бесан и постиђен окретао сам се Ђукићу. (Но шта се ту могло? За генерацију старији од мене, беше осетио да је Јовићка агент – било *RCMP*-ја или Удбе – док сам се ја замислио тек видевши је у згради САНУ. Уморан од батргања, Ђукић се устручавао да повећа раздор међу Србима, а Јовићка је своје одрађивала. Нелагоду као да су осетили једино Петар Лаловић и неколицина канадских Срба, очекујући обзир за уложени труд и новац.)

Саплевши се, умало је пала али је задржао Јагличић; захваливши се, позвала је присутне на банкет у част свечаног – мада окаснелог – почетка рада прве Српске Академије у дијаспори.

У гужви потом представио ми се доктор Ђурђић, казавши да ми памти оца, из отавских дана.

Шта год вам треба, говорио је а ја сам покушавао пренебрегнути трбушчић којим ме је притискао, и осмех испод бакалски подрезаних, фарбаних бркова.

Лаловић – висок, црн, фениран – запитао је имам ли шта, о Старом Крају.

У финој, кожној јакни, изгледао ми је као фићфирић; ни као преводилац при торонтској полицији није ми уливао поверење. Још један дупљак, мислио сам, и казао: Имам, нашта се осмехнуо и затражио текст, да види шта се може.

(*A WESTERN BLIND SPOT* Лаловић је однео у *GLOBE AND MAIL*. Тим поводом писали су ми исељеници од Ванкувера до Нове Шкотске, из САД, Европе, и Аустралије. Тражили су да им кажем докле ће Југославијом владати комунисти, и како Им поспешити крај.

Да их питам ко ће томе допринети кад су, са мном, у изгнанству, нисам имао срца. Ђукић је био у праву – ништа се није дало постићи бесом, или Словом. За промену је ваљало оружја – у мом случају неподигнутог.

Растали смо се гледајући се – Ђукић је ишао у Троа Ривијер, ја у Отаву, да зуримо сваки у своје реке, размишљајући како записати вал, одсјај, или птичији крик.

(Потом ме је Лаловић упутио Марселу Лалонду, да би се једног дана појавио код Женеових и слушао како им објашњавам Србе, и прилике у СФРЈ.

Замишљен, посматрао је мене и Ану, па говорио како новопридошли не знају коло, да се крсте, нити певају српске песме – уопште, ништа по чему се Српство разликује од других путева и избора, у Свету, и Времену.

Било ми га је жао: очигледно је желео добро али, по њему, изгледа да га нисмо желели себи. Причао сам му о Миловану Ђукићу и његовој Књизи а он је ћутао и, не кријући разочарење, изашао из Каролине куће тужан што смо и ми Новосрби, залуђени стварима без истинског значаја.)

Но ако Лаловић није знао шта тражи, Лазар Ђурђић јесте. Кад сам му се јавио, по повратку у Отаву, причао ми је – учтиво се распитавши за наше породичне, материјалне и друге прилике – о оцу, и данима кад се са женом обрео у Канади, попут погорелца.

Вида је прала подове а ја студирао и радио као кућепазитељ, говорио је у својој канцеларији, срдачно осмехнут. Да му је отац наудио није рекао, мада је помињао Предрага Меденицу и дисидентске дане у Београду, кад је три ноћи преспавао у Главњачи, пре но су га пустили с недостатка доказа.

(Каквих „доказа"?! хтео сам рећи, не искључиво због Савића. Но свако је могао отказати, а он се бар није јуначио. Уместо тога нашао нам је Гордона Робертса, без ког би нас Хили можда више злостављао; повремено, звао нас је код себе, у богату вилу на врх брда у Глостеру.

Показивао нам је тениски терен и шарпланинце.

Ово су наша деца! говорила је Вида Ђурђић, осмехујући се широко, нашта су је Данило, Бодин и Блага гледали, широм отворених очију, исувише васпитани да питају, ишта.

Ђурђић се смешкао и причао о Јеврејима, вољним да се помажу ма где се нашли, без обзира на међусобне рачуне.

Мог пријатеља из Санто Доминга, говорио је, школовала је родбина, напабирченим новцем. Потом их је једно по једно довео овде, да живе као људи. То је улог! а ја сам му хвалио керове, избегавајући их.

(Да ли је и Лаловић био на банкету у Торонту, нисам га питао. О вечери је причао као догађају, и чудио се што сам отишао. Показно му је било важније од ичег, као осталим канадским Србима; Ђукићу и мени беху платили апартман у „Плази", мада смо предлагали да спавамо код неког на дивану, па и поду ако треба.

Попут Ђорђића, понављао је да се од Академије очекује да има.

Нисмо ми Канађани, сваку пару трипут да меримо, као да ћемо је у гроб! говорио је, сијајући златом из уста.)

6.

(Ни Јанковог стрица не беше на Симпозијуму. Њему Академија није требала, колико сељанима у Забрђу. Академија је била за господу, за одроде који нису више знали српски ни енглески.

Обраду Милетићу Јовићка би била неиздржљивија но мени. Знао сам, међутим, да јој не би подвикнуо колико ни Ђурђић, Ђукић, Ђорђић, или Пашић.

„Гледај своја посла!" беше му утувљено у главу, самим доласком у Нови Свет. Сва посла су туђа, једино сопствени новац вредан бриге; Јанков стриц смешио ми се још невиђен, а синовац ме питао за неке дођоше из „Пролећа", мислећи да их знам.

До Ђукића, Ђорђића, и Милетића одлазио сам јер су ме звали. Многи су ме позивали тих првих месеци, не би ли сазнали што нису умели питати, несувисли.

Шта има ново? говорили су, а ја нисам знао шта да им кажем. Ново, једино, беше да сам и ја стигао на ред. Свако је умирао изнова, попут првог човека на свету. Ми смо били нови а остало старо, као хридине или море.)

Од Ђорђића сам се испочетка надао истинитој речи о Прошлости а потом – као од Ђурђића – прилици за неко познанство, посао, или прилику да одем из Отаве, и спасем се њених канцеларија, службеника, и ухода.

Од Ђукића сам очекивао причу о књижевности, и наговештај да усамљеност није неизбежна.

Гледао сам четнике, говорио ми је, како пролазе кроз окупирано Ужице пушака на готовс, очију сурих и неповерљивих, а ја сам му казивао да то забележи, потом да се бави ЉУДИМА БЕЗ ОЧИЈУ и сличним домишљањима.

До општег, говорио сам му, долази се једино посебним, нашта ми се неповерљиво смешио.

(Ђукић ме је заправо нервирао, мада испрва себи то нисам признавао. Сваки писац мимо Француске 7 морао ми је бити брат, али он се трудио да опонаша Кафку, избегавајући да иједном месту, човеку, или улици надене име – као да се чува Удбе, или савести.

Уствари, болело ме је његово прихватање Света – једино у Југославији, Совјетији, и Кини напуклог му мимо Божијег Плана. Очигледно, никад није био револуционар; превратом се није хтео, ни могао, бавити. Метафору је облагао метафором а Академија му Књигу ипак није штампала, да се не погорди.

Сва имена, очигледно, беху му пожгаћена, замењена, и злоупотребљена, те их је надомешћивао иницијалима и шифрама. У међувремену, гледао ме је с наклоношћу али не и одобравањем – у Канади га нико

није прогонио попут Брозових граничара, док је замицао у шуму с друге стране Соче и слушао зрна шпагина попут туче усред Сјаја, испод неба лишеног облачка.

7.

И Душан Јовановић је стога мрзео да му ико у Београду зна адресу; као кад је с мајком једва састављао крај с крајем покушавао је да се не брука, колико остали.

Дуле Јовановић, наиме, није изричито припадао Тарином Лугу, причи о мом оцу, Миловану Ђукићу, Лазару Ђурђићу, Петру Лаловићу, или Грчкој Скитији и нашем усуду. Дорћолац, без отворене жеље за осветом, мењањем вере, народности, или доказивањем ичега иком, туђи бол није тежио да спречи, ни умањи. Његова вера – ако се о њој уопште дало говорити – није тражила потпоре у идеологијама, заветима, или Богу (још мање Његовом збаченом, кажњеном, и порекнутом Сину – Луциферу).

У гурбету – попут осталих с Академије којој није присуствовао – преселио се беше што даље од отаџбине с којом није знао шта би. Отишао је, усто, од мене, и пинг понга који је играо као да се туче с аветима, или наметљивцима упрлим да му нешто поруче, или завештају.

Шта се замлаћујуш, говорио ми је широког осмеха, пун снаге и оптимизма. Кога брига ко је коме шта учинио, овде или другде?

Шанси да смечујеш има мало, казао би, па напуцао лопту да сам је једино могао гледати, док се смејао попут Северњака.

У потрази за уточиштем, ако не домом, клонио се осталих гурбета. Било шта печално – камоли печалбу – није прихватао ни као појам. Што га је отац напустио спадало је у ред вожње, Светом иначе неблагонаклоним. Презирао би га и да није остао у Београду, да се потуца с пијанцима око Бајлонове пијаце.

Душан Јовановић не беше љотићевац, четник, демократа, нити икакав „политички". За моју Забелу му нисам говорио. Наслутио је, чини ми се, још док ме је одвраћао од тражења врага, и завлачења носа у смрдљиве и неистражене процепе. Не зазирући ни од чега сем упљуваности, нереда и бесрамља, Цинцарин пореклом, у својој кући у Торонту гледао ме је као приказу – ипак драгу – и осмехивао се уста пуних снажних, белих, сачуваних зуба.

Хоћемо ли, казао је, кинеску клопу или друго, да наручим на време?

У очима му беше жишка, као кад је смишљао да нас насмеје, да нам прође дан.

Може и кинеска, рекох. Само да нам не умувају мумифицирана јаја, или пржене црвиће. Све, осим што се нормално спаљује, баца, или даје крмцима, и код њих.

Пун радости смејао се што је наишао неко из Краја, да га подсети чега се избавио, на време.

VIII

1.

Док се у „Плази" одвијао банкет Српске Академије а говорници величали једни друге (хвалећи и Јовићку без зазора, стида, и срама) код Душка Јовановића – на Дорћолу званог Гамен – он, жена, и ја смо из картонских кутија јели кинеску храну, пијући добро, црно, шпанско вино.

(Пун наде да ће ми помоћи да се избавим из мртвог града, поред мртве реке обешчашћене и лешевима дрвећа посеченог за целулозу – да би се од ње правила хартија за штампање ђубрета (и по које Књиге вредне имена) – гледао сам га и разговарао са женом, Шкотланђанком. Да ни она не жали за Старим Крајем било је очигледно. А што би: имали су кућу на спрат недалеко од Јанг Стрита а он компанију за истраживање нафте.)

Што не отвориш биро? говорио је. Овде мало ко зна ишта док му не нацрташ; ту смо ми, амзе, да раскрчимо у шта се уплету кад покушају да мисле!

Бледа, жена ме је посматрала.

Ви Срби, казала је, или вичете или се грлите, као у водвиљу!

Не можеш, говорио је Дуле на српском, ништа да јој промуваш! Све зна! па се смејао, причајући жени како ће је научити српски, свима да доскочи а да јој се смеше.

(Лаловић, знао сам, нарогушио би се да сам га упознао с њиме.)

„Yacht", говорио ми је, каже се „јат", не „јахт"! Учим британски, амерички је за папане!

(Срби, говорио је Лаловић, једини у Северној Америци немају лобија, или националног удружења. Велшани нису „Британци", ни Сицилијанци „Италијани", али ми упорно остајемо „Југословени".)

Говорите ли гелски? питао сам му супругу.

Плавим очима, врло бледим, из бледог лица посматрала ме је, с нешто више интересовања но при упознавању.

Гелски?

Нико више не говори гелски, рекла је. Ни у Брдима.

(Што намером, што случајем, у трку за срећом, Душан, она, и ја гледали смо се преко стола. Цинцари, Срби, Власи – нас двојица потучени ратници – осветљени украсним свећама, на трен смо ућутали. Недолични с потра-

ге за преваром – више ја но он (она је била што јесте) – делови давно разбуцане приче, покушавали смо се наћи као да Прошлости нема, сем у сећању.

Огледајући се у њему, настојао сам усто да докучим јесам ли успео, или пропао?

(Пустити све и започети нешто уносно? Тек да ме Ђурђић престане звати код себе, не би ли се осветио оцу за обавезне посете Амбасади док је чекао да му пусте Виду из СФРЈ?)

Бити бољи значило је, увек, бити горњи, а ја сам желео да пишем. Нико, у томе, није могао бити као ја. Јер мој живот састављао је Неко већи и паметнији од иједног писца, и достајало је записати га. Словом и Речју ваљало је захватити што више, чувајући му сјај.

Кад сам дошао, казао је Душан, годину дана сам липсавао од глади. Нисам знао језик, нити иког. А нагледао сам се наших израбљиваних од својих, за паре које би Вијетнамац пљунуо.

Јеси ли ишао у цркву? питао сам.

Погледао ме је. Доња вилица му беше истурена, као кад се на Дорћолу неком кезио, изазивајући га.

Какву цркву? казао је. Ни у Београду то нисам чинио; матор сам да почињем.

Црне очи, цинцарске, светлеле су му сјајем свећа око нас.

Чекај, казао је, да упознаш Кена Вујовића. Међу главнима је у Црквеном одбору.

Загонетно, смешио се и нуткао ме храном. Да не будем гладан могао се побринути, остало беше на мени: да превозим пице, као он, и скупљам новац за неодређену будућност. Сваком се нешто морало указати, као њему, или Шкотланђанки.

Затим смо причали о књигама. Одвео ме је пред застакљену витрину и показивао томове заштићене од прашине, и додира.

2.

Кад млад Хрват, рекох, стигне, рецимо, на франкфуртску станицу – као ти на торонтски аеродром – чекају га усташе и нуде собу и посао, док се не снађе.

А после, рекао је, траже рекет, за Домовину.

И, рекох, не чине то што га воле већ што су научили – дугом невољом и муком – да се без својих не да ништа, ни новцем.

Јебеш Хрвате, казао је и насмејао се. Ја сам Југовић и увек сам био. Кад се на Дорћолу гледало одакле је ко? Важно је било јеси мушко или не, а овде ми сви опаљују неке Хрвате, Србе, оди ми дођи ми!

(Иза очију назирао му се отац, Книњанин. Где му је мајка, спремачица у Првој гимназији, видела само чемер и јал, отац – ситан трговац на Бајлону – уочавао је (или му се привиђао) Одсјај, макар фењера у магли.

Смушен, тих, отац му није могао значити основ ичему, поготову ванвременској Породици, Братству, Племену – таман посла Нацији вредној повлачења вековима, попут Дива кроз Мит. Дуле Јовановић није знао шта би, сем да се обогати.

(Иако му родитељи беху православци из Прека, о сплавовима лешева из Јасеновца нису причали. То се није се учило у школи, ни сазнавало из новина, ни књига. Јер Време је брисало све. Утрто сећање доносило је мир, чак радост.)

Хрвати, говорио је Душан, не обазирући се на жену, јесу само људи. Што у мени виде искључиво Влаха њихов је проблем. Нек се лече, да се не бих ја!

(Наша Помпеја, нисам му умео рећи, биће што свет није гледао. Док су Римљани умирали у трку нас ће откопавати из постеље, или за софром. Смрт ће нам бити срамна колико живот. Утуљење, као мокрењем на свећу.)

Наздравље, казао сам му, и отпио гутљај црног, јаког вина.

Го као пиштољ, сам, Душан Јовановић беше Нови Човек, изгубљен у Времену ако не простору. И код њега убиство и самоубиство почињали су уништењем поверења. Јер поверење је градило куле и градове – то јест – организације довољно снажне да угрозе Пројект. Јовановић није веровао ником – ниједном земљаку, ни странцу, а понајмање мени, момку из Краја.

Шта да читам? питао ме је, чежњиво.

Витрина му стајаше пуна бестселера и класика (углавном неотворених), каквим би се подичили у Београдском кругу.

Овде, говорио је, има књига као сламе а времена мало! Желим да се образујем као ти, или Мег!

(Звала се, значи, Мег. Ретко сам памтио имена при сретању. Привлачило ме је лице: Мег, мајка сина кога ће Душан напустити, и сам напуштен – кад му је отац заборавио да ганга, и пије вино из мешине.)

Јебеш писање, говорио је. Ко се тиме усрећио? О чему мрсити кад је све одавно написано, знали то или не!

Помало пијан клатио се преда мном, набрекао од снаге. Потом ме је одвео у подрум и показао теретану којом се подешавао да изгледа што здравији, јачи, и љући – да и тиме запањи супернике којих беше пун Торонто, Београд, или било које друго место на земљи.

3.

Да би ти читање вредело, говорио сам, мораш веровати у Време. Гласови из правих књига су као крвна освета – ни ја нисам био до момак из Краја док ме Мате Мештровић није напао као Великосрбина, за југословенски чланак у часопису једног њујоршког друштва за људска права!

Да сам читао, рекох, то јест, да је ико у Србији макар слушао очевице прошлога рата, не би ти морао бежати с Дорћола, ни ја, с Варош Капије!

Познаће те, рекох, Они, ако се и заборавиш!

Кезио се, белих зуба вучјака. Веселих, сјајних очију, погледао ме је у зенице и ставио шаку на раме.

Црн и мргав као Лелег, висок и голем попут Србина, сео је на степенице – фине, нежно лаковане, храстове, скупе – и отпио гутљај вина, не знајући шта да каже.

(Претекао кроз столећа смрти, убистава, глади, и окамењене згранутости, крстећи се с три прста и запевајући као Келт пред јуриш, и ђед му беше блистао истим црним, осуђеним очима. Али он га није памтио јер од њега немаше Слова, Речи, ни фотографије, већ само пепела расутог по Јасеновцу. И оца је покушавао заборавити кроз прозирну, меку сенку његовог Лика. Време, затегнуто у сталну, шарену, покренуту Садашњост (заталасану попут фолије за анимирани филм) достајало му је за непрекидно ишчуђавање, као нашим очевима. Узрочност је прихватао једино у послу, физици, хемији, или свакодневном животу, никако Дугом Трајању. Историја му беше Мит митова, преиначена мештрима, једним горим од другог.

(Већ му отац не беше Србин, као ни мој. Бити Србин – то је покушавао, немушто, да ме научи чак Лаловић – значило је припадати старостав-ном, истинском племству. За мог оца, његовог, њега, то племство одисало је архаичношћу, попут кондура. Душанов отац беше Влах и Цинцарин, мој Влаховић и Ровчанин, обојица без икаквог жала или обавезе. Сви су трагови наиме – од кад нам Бог беше засадио Лозу – Душана Јовановића (као своједобно Владету Селића) само кочили, у узлету да се вине (то јест, накалеми) на туђе стабло, попут паветине.

Слично Душану, отац је тежио неком отменом, интернационалном, чак надљудском Клубу – бар какав беше Удбин више Стадиона ЈНА, у вили отетој од неког предратног богаташа, такође скоројевића.

БУКИ

I

1.

До Радована Лазовића одвео ме је Бошко Ђорђић, ћутљив и свечан. Возили смо се празним торонтским улицама а он је гледао право преда се, жут при сивом дану.

Стали смо пред троспратном кућом, и изашли; не говорећи много, Ђорђић је позвонио.

Омален, дежмекаст отворио нам је Лазовић. Насмешен поздравио ме је и казао: Познавао сам вам ђеда, Благоту Селића!

Као да се снебива пришла нам је његова жена, старица. Црна, у црно забрађена здравила се са мном тиха, некако постиђена.

Благоту Селића, рече Лазовић, пошто смо сели, убили су срамотно!

Гледао ме је мирног, стаменог лица.

Извели су га из затвора, казао је, пред народ на корзоу. Стајао је жмиркајући и осмехујући се кроз дуге, свилене брке, а они су га натерали да клекне, четвороношке. Ставили су му чактар око врата па га потерали два пута, на рукама и коленима, око блока. Кад је други пут тако стигао, један високи Ровчанин, црн и накострешен, скиде пушку па повика: Нико из Роваца, никад, не беше уморен овако! Стрељајте га као човека, оца очиног да вам јебем!

Тада су Благоти скинули чактар, рече, и повели га на Брезу, где су га стрељали.

Лазовићева жена гледала је устрану. Руке су јој лежале на црној прегачи; тихо, замакла је у кухињу.

Ћутали смо. Ђорђић беше изашао послом а стан блистао прозрачен и срећен, као за славу. Ушла је жена и донела ручак, само за нас: црногорски раштан са сувим месом. Лазовић је наточио вино, црно и густо, па изломио погачу.

На столу лежала је и пита, извучена па сложена и савијена, жута и румена – као у Морачи, или Липову.

У зиму 1942, говорио ми је отац (још не одвише обазрив) – Предраг Меденица и ја пођосмо по задатку у Ровца, да покренемо Ровчане. Њих је тад предводио Вук Пижурица, краљевски официр, друг из разреда и не

баш прави четник. Но ни он ни они не хтедоше да нам прићу. Никуд нису мислили из својих сурунтија, мрки и љути као вуци!

(Отац: повремено слика на мом столу, у униформи, с изукрштаним каишевима. Млад, леп, тамних благих очију причао ми је, ретко, о Рату. (Потом је остарио али ходао улицом прав, мирног лица, седе, зачешљане косе, и мирних очију. Глас му беше дубок и драг.)

Нисам му казивао за ЧАСОВНИК, ни САДРЖАЈ, потом ни Тајсона; нисам му причао готово ни о чему. У слутње му се нисам упуштао; штитио сам га ћутњом, као он мене.)

На збору у Међуријечју – говорио ми је, сталожено – покушали смо их убедити да је Правда на нашој страни. Но питали су за Лубнице, Баре Краљске, и Тарин Луг. Обратио им се и Предраг, док су нас гледали, ћутке. Један, у шумарском оделу, поче отров да сипа а Предраг стаде да се љути, пође и за пиштољ. Њих седам стотина скидоше тад пушке и уперише их у нас! Гледамо ми њих, гледају они нас, па нам казаше да идемо, и да се не враћамо!

Предраг, рече, оде тада Сави Ковачевићу, а овај посла две стотине Граховљана преко Лукавице у Ровца. (Да Граховљанима и Сави Мизари није требао сукоб између четника и партизана неког да похарају, Владета Селић ми није рекао. Историја, уопште, беше углавном продужено ћутање и по који Исказ – искривљен, као по Њиховим књигама и новинама.)

Отац ме је погледао и казао: Упадоше у Међуријечје, извукоше људе из кућа, везаше им руке жицом, да их стрељају. Но њих пет-шест потрчаше спутани до ивице Мртвице и скочише у њу.

(Гледам их – за оца не знам. Црни људи тумбају се низ обалу, одроњују бусење и камење, падају, десетине метара, у реку бистру попут капи, и даве се један по један. Коме се начас помоли глава Граховљани га обасипају зрнима, дижући беле и црвене водоскоке.

Уз камене куће стоје остали, жене лелечу, куме партизане, деца плачу, старији дечаци ћуте, везане постављају уза зид према Мртвици, читају пресуду, па их стрељају.)

Питам оца колико су их побили, а он ћути. Чини ми се први пут да је казао шездесет.

Београд (разговарамо у покрету, после Забеле, да нас жбири не би слушали) офуцан је и сив, прашњав, њим вију хартије и мали, неугледни ковитлаци труња, отпада, ситнежи, и песка. Прашина нам улази у очи, ја псујем, тата ћути.

Неко нешто у близини гради – блесав, слуђен, и нехотично пркосећи будућем бомбардовању, или канонади.

Благота, кажем Лазовићу, у Торонту, није био комуниста већ демократа Љубе Давидовића. Свађао се са синовима али их се није могао, ни хтео, одрећи.

Знам, говорио је Лазовић тихо, зар смо мало ракија попили заједно? Лепше главе у Колашину не беше, ни милије. Вук Пижурица због њега хтеде напустити националисте. Кажу да је тад свашта рекао Новаку Рецићу и његовима.

(Вук Пижурица – ћутао сам – остаде запамћен хотећи бар наше племе да сачува за боље дане, а отац и стричеви, мајка, Предраг Меденица и Другови хтедоше исправити Време и Место, нарочито људе – макар их сатрли.)

Шта је смрт према Правди?

Можете ли ми, рекох, штогод казати о Тарином Лугу – или Пасјем Гробљу како га зову комунисти?

Могу, рече Лазовић мирно. У Колашин сам ушао међу првима. Не беху га држали ни два месеца, али довољно да почине злочин. На само Бадње Вече 1942, док су у Гимназији више Луга прослављали освајање града, један њихов, месар по занимању, убијао је националисте, при тополама.

О Пасјем Гробљу, рекох, чуо сам свашта. Можете ли ми казати колико је људи уморено тамо, и како?

Могу, рече. Био сам у комисији за ископавање. Нашли смо сто осам лешева у плитким гробовима под снегом. Некима су удови вирили и пси их растрзали. Већина беху искасапљени: жена Милошевића, касационог судије, и кћери беху унакажене да смо им лешеве однели на Трг, народ да види. Девојкама беху просечене груди, и руке пробачене кроз њих.

(Клање; људски леш као прасећи, а ћерка касационог судије Милошевића јавила ми се прочитавши мој напис у ВИДИЦИМА.

Сестра и ја смо живе! говорила је, узрујано. Чему додавати! (Преко телефона, звучала ми је као дух (можда Удба), али се затим јавио и Милошевићев наводни син, потврдивши њене речи. Казао је да је такође судија, у Шапцу. А старијем Милошевићу партизани беху ножем извадили златне зубе, за Покрет. Та слика бар није лагала, виђена код Милице Пижурице, Вукове ћерке. Од ње и брата Милије сазнавао сам мање но сам желео, али више но су други могли прећутати. Вуков син беше постао уважени српски писац, не одричући се превише српства.

Оцртани наспрам снега, на слици су чучали или клечали сродници Милошевића, поред леша с тамном, шкргастом раном на образу.)

Јављао ми се и син Новака Рецића, говорећи да му отац с убиством мог ђеда није имао ништа, ма шта људи писали и причали. Тврдио је, гледајући ме у очи, да су Новак и Благота пре рата били најбољи пријатељи, без којих се у Колашину ништа није дало замислити.)

Знате ли, упитах Лазовића, име касапина који је руководио том работом?

Знам, казао је. Али је мртав.

Ћутали смо.

(Кад сам први пут питао оца за Пасје Гробље, избегавао је да прича. Потом ми је казао да је тамо убијено око десетак издајника и сарадника окупатора.

(А Гојко Ивановић, његов ратни друг и партијски литерата из Колашина, писао је о једном једином стрељаном, кроз Колашин спровођеном попут мечке, док су га жене пљувале.)

Могу ти рећи, казао је отац, да су сви убијени војнички, метком у потиљак.

(НКВД је убијао метком у потиљак. Катинска шума погубљена је метком у потиљак. И шума у Белорусији, где је преко двеста хиљада људи стрељано, пре Хитлера. По повратку из изгнанства, на телевизији сам гледао једног од џелата – старца мирног лица и очију, пред камерама сабраног, тихог, и смерног.

Ко се могао надати Михаилу Горбачову, и Великом Премету, у Игри само последично повезаној с нама, жртвама?

(Помишљао сам на Рада Артуковића из Лос Анђелеса, који је свог оца бранио као лав. Па на Менгелеовог сина, успешног бизнисмена, у Немачкој.)

Не упитах Лазовића како је дошао у Торонто. Знао сам: попут Ђорђића, или Ђукића. Или бег са стратишта у Кочевју или одлазак из логора у Еболију. Затим рад у фабрици и школовање деце; камен по камен, зрно по зрно, попут Душка Јовановића. Стан у граду туђем и после четрдесет година, у земљи заувек страној, хладној, и бесмисленој – домовини Срба који се скупљају по црквеним пикницима уз кокаколу, јагњетину, и рок.

2.

Седели смо, Лазовић – жандармеријски подофицир веран заклетви – и ја, син предратног комунисте и ратног комесара, удбаша кога ми ни непријатељи нису кудили, камоли тврдили да је убијао.

Ко је, онда, то чинио?

(Лазовић: тежак, здепаст, невелик. Очи су му мирне, не лаже. Говори шта зна и чега се сећа. Ко ће се сетити ичег значајног, кад се битно углавном одиграва при рубу, хитро, попут опсенаревог трика? Господар Света нам се смеје, маше свиленим, разнобојним марамама... Неко је, наводно, оцу казао да је у Тарином Лугу убијено тридесет седморо особа а у ПАКЛУ ИЛИ КОМУНИЗМУ У ЦРНОЈ ГОРИ, штампаном на Цетињу 1942, пише близу три стотине, с фотографијама унакажених жртава.

(Књигу сам узео од Милице Пижурице. Дала ми је невољно, не хотећи да повреди. У њој сам нашао очево и Војово име.

Њихов удео реконструисао сам у делу ове Књиге објављеном 1994, а отац ми је, потом, одсутно причао о судији Милошевићу, који је кумио да га убију као човека, да не сконча од студени и губитка крви, попут пса.

Бог ће вам судити! викао је из плитког гроба а отац је то помињао кад се више није имало шта крити, или изопачивати.

Тарин Луг беше стигао и мене, али ме њему није привео Лазовић већ ја себе, питањима.)

Можда је, питао сам се у ВИДИЦИМА, на Пасјем Гробљу убијао и Радован Селић, мој рођак, официр Коса? (Усплахирен, црн, црних, густих Селићких бркова, одвраћао ме је од емигрирања говорећи: Убиће те чим сазнају од којих си! Млад си: ђеда су ти убили као брава, на своју срамоту!)

А Мркоје Селић, његов брат, говорио ми је да је све четнике ваљало побити за злочин према Благоти. При том, очи му сијаху зелене, запаљене бесом од искони. Мимо тамног, оштрог, црногорског, лелешког лица, белели су му се зуби главосека.

Гледао ме је и ћутао; пред нама стајала је флаша лозе. У његовој кући крај Колашина пазили смо један другог да не увредимо, а он је казао: Никако да заборавим Пижурицу, кога стрељасмо за Благоту! Имао је седамнаест година и плакао да га пустимо!

(Недуго потом, излазећи пијан из „Мажестика", срео сам Милицу. Радосна, питала ме је што се не јављам; гледао сам је, као кроз копрену, и рекао да нисам знао да су моји стрељали њене.

Стид ме је што сам вам у кућу одио! рекох.

Благо насмешена, казала је: Мислила сам да знаш!

Коме сам све крвник, нисам знао. Да Лазовића питам о томе нисам се сетио на време. Пред очима, развејавала ми се Породица, попут дима.)

Кога је Лазовић стрељао, ако иког, такође нисам желео знати. Испратио ме је до врата, где нас је већ чекао Ђорђић. Држећи ми руку око рамена гледао ме је топлим, тамним оком и поздравио се – зарад Благоте, погубљеног од људи радијих смрти но сабирању, или размишљању о Искони, и потомству.

(Марко Катанић, љотићевац, лежао је у собици у Лондону окружен миром оближњег гробља. Попут парка беше оно почишћено, лишће покупљено, трава поткресана, надгробни споменици усправни, оштрих, неоштећених ивица, имена читко извучених златом, или црнилом. Хумке не беше нико угазио, цвеће покрао, цигана ту није било нити је ко појао, држао даће, или лелекао. Птице, мале и сиве, чучале су на гранама или по плочама, а Катанић је гробље избегавао, као и остало нама необележено, нити за нас створено.

Црне браде, подсмешљив, испупчених жила на мокрим слепоочницама, ишао је тихим улицама попут велике, офуцане мачке. Соба му беше памјатник догађајима чак од Ђорђића заборављеним.

Изувши апостолке, подигао је црна, тврда стопала на кревет и ћутао. Црно ми се осмехивао иза браде, крњег зуба, причајући о избегнутом Кочевју. Оставивши своје мртве, Лазовићеве четнике, и многобројне жене и децу, љотићевци се беху спасли телом; можда је и син касационог судије Милошевића био међу нејачи, да би га Меденица послао на студије у Београд, да постане што отац, али одан Партији.

(Зар није Милија Пижурица постао Академик, примивши и Октобарску награду од Њих, злотвора?)

Био је рат, Револуција, говорила ми је мајка.

Дакако. Али водити везанога у поток, или за брег, док тешко дише и зноји се, саплиће о корење и бубуље, и клиза по лишћу и блату, због нечег што је други учинио, или што се борио за Србију, Југославију – на свој начин, како је знао и умео – не беше само ужас рата. Ужас беше али нас, људи.

Има ли ког у овој земљи да се каје?

(Нема. Најновији рат био је гори. Унук Гојка Ивановића, Луки, клао је старо и младо као „српски добровољац". Гледао сам убице с легитимацијама разних Супова и Мупова, младиће светлих очију и блиставог осмеха, док су ми причали о давном, превазиђеном прагу прве жртве. Говорили су ми о инструкторима заурланим да ће их заклати, не учине ли наређено.)

И, ако се каје, чини ли то као Човек – самоубиством, самосакаћењем, јавном исповешћу, јавним постидом, као кад су у Црној Гори убице четвороношке, с убилачким оружјем око врата, долазили жртвама пред кућу по опроштај?

По Библији, до четири генерације – а по српској традицији, до девет – плаћа се за злочин. (Артуковићев син га плаћа мада га није починио, Артуковићев и мој адвокат, Новица Павић, такође, јер је бранио што се не да бранити, без обзира на све правне норме и кодексе. Свако додирнут Артуковићем – било како, из било којих побуда – плаћа, сви плаћамо и тек ћемо плаћати, и једини излаз из тога, знао сам, јесте Покајање, Казна, и Молитва, Богу и Људима, за опроштај.

(Марко Катанић није познавао Милована Ђукића. Можда је чуо за њега, обзиром да су љотићевци много знали и још више пратили. Можда му је баш Ђорђић причао о антикомунисти из Троа Ривјера, али, Катанић је знао да ће све, ипак, доћи Где Треба и сазнати се сва имена, места, и датуми а да је на њему – па и Милована (или мени) – да се ништа не заборави. Осим, наравно, што су он и Другови починили

у Рату Против Зла толико језивог и опасног да му се, сем већим злом, није дало супротставити.)

Памтим, јер немам избора: Благоту, Милошевићеве ћерке, Лазовићев осмех и пријатељство пружено преко домаће трпезе, у страном граду препуном људи са стравичним причама – безмало истих као у удбаша седих власи и сурих лица, окупљених у „Мажестику" од поднева до ручка.

3.

Марко Катанић, уствари, био је важан јер је спајао бес с памћењем, и увидом у неке од узрока. Он ме је подсећао да Бог и Ђаво сарађују, као што ме Ђорђић беше одвео Лазовићу. Књигу је ваљало отворити на што више места, да се не заборави, а ја да загризем у шта се морало, без обзира с које стране.

С избегличким пасошем канадске владе стигао сам до Катанића у Лондон; југословенског се бејах одрекао.

(Хили је ту први пут показао разумевање. Ћутао је и потписао плаву исправу налик истинском пасошу, уз напомену да могу путовати било где сем у Југославију.

То ми није падало на памет, макар због Радована Селића или Меденице. Њих је ваљало бојати се, без обзира на својту, или блискост.)

Повод мом путу беше позив лондонског *Amnesty*-ја да снимим видео о приликама у СФРЈ. Други саговорник беше им неки Шиптар с којим се нисам срео, јер је Хју Поултон осетио да сам тврдокоран. Похвалама Ребеки Вест и њеном делу нисам му се омилео; мада Велшанин, осмехивао ми се, учтив али далек. Рекавши шта имам у камеру, отишао сам до Катанићевих и седео с њима, слушајући приче и гледајући слике, и писмена.

Сардоничан, Марко Катанић ме је одмеравао. Придоносећи ексер по ексер, да закуцам све како ваља, трудио се да не претера, или пренагли. Усрдно, помагао сам му јер ме је заокупљивала Истина – не релативна већ Права, апсолутна, независна од угла гледања. Рецимо, попут Тариног Луга – убиства под било каквим околностима, или Просветљењем.

(Савић, усплахирен, умро је не довршивши последњу, непознату, неиздату и непродату Књигу. За њу – о монархистичким побуњеницима у ослобођеном Београду – нису знале ни уходе из Удружења књижевника. Крио је од сваког сем мене, показујући је из руке.

Не смем ти је дати, говорио је. Стан ти је под присмотром, могу га претрести. Онда оде сећање на Пилета и момке, као да их није било!

Тамним очима гледао ме је и пућио усне.

(За њим, остале су жена и ћерка, и стан – споменик добу кад све беше драгоцено, те кажњиво. Уморен стварима, и ћутањем, све успомене понео је са собом. Неприкладне списе – укључујући унапред забрањену Књигу – спалио је, оставивши једино што његовима неће донети невоље, у временима за која беше сигуран да долазе, попут смене годишњих доба.)

Марко Катанић, његов вршњак и познаник из гимназије, избеглица у Лондону, гледао је кроз прозор своје собе, такође лишен свега сем кревета, списа, и књига.

Какав бивши! викао је, црн, спечен, и жилав. Ја сам љотићевац, и бићу!

Брат, Вељко, гледао га је с узнемирењем, знајући шта мислим о Збору, а Ђорђе Кузмановић – пензионисани спикер *BBC*-ја – се смешио попут бледог, безбрадог Деда-Мраза.

(„Љотићевцима сам приступио због југословенства," говорио је Кузмановић, „а напустио их због демократије!" Но Марко Катанић за такве игре није имао разумевања. Зато ми се свиђао – честит, живео је код брата и из собице издавао *SOUTH SLAV NEWS*, једину исељеничку новину које Срби нису морали да се стиде. У поређењу, Ђорђићев ГЛАС КАНАДСКИХ СРБА беше билтен, са списковима ситних дародаваца и распоредима голф турнира и кошаркашких такмичења националне омладине.)

Кућа Катанићевих – пространа, скупа, и неупадљива, у отменом крају Лондона – штитила је Маркову Мисију да Србе – милом или силом – приволи Богу.

Показујући му стару, искрзану слику говорио је, смешећи се: Сви су сарађивали с окупатором! Ево фотографије Звонка Вучковића, Хрвата и Дражиног ађутанта, с Немцима!

А Тито се, говорио је, нудио да удари на Савезнике, дођу ли на Балкан!

Због слика десет мртвих Немаца код Крагујевца, с полним удовима у устима и рукама кроз трбухе, Хитлер је наредио сто за једнога! Издајници смо, ваљда, што нам се ни једно ни друго није допадало! говорио је, покушавајући да ми се не уноси у лице.

Енглези су, говорио је, док се Вељко бледуњаво осмехивао, градоначелнике ламанших острва одликовали за шта су нас вратили на Кочевје!

(Вељко Катанић, лица уморног салонског лава, гледао је брата помало задигнутих обрва, ћутљив. Светло, у зимској башти њихове куће, падало је на нас попут милости; Кузмановић се смешио а Марко и даље викао, борећи се с духовима. Као келија (или ћелија) собица му је лежала у нереду. Њој се увек враћао као Савић стану, да би се – опет попут Савића – подао дисциплини.)

Кузмановић је потом устао и изашао, налик опату, а Вељко ме је одвео, знајући да је враг однео шалу, до претсобља где се налазила његова биста – младог, лепог, орног љотићевца, са сукненом шајкачом на глави.

Ћутке, гледали смо бронзани портрет (кокарда на капи беше најфиније, предратне израде) а степениште ка Марковој соби извијало се из полутаме у већу тмушу, мукло сјајних, потамнелих гелендера, и донекле излизаног сага.

4.

Од љотићеваца, и усташа, говорио је отац, сем Немаца бољих војника нисам гледао!

(Другови, ко је с нама!? викали су љотићевци, усред борбе прекидајући пуцњаву.

Бог! одговарали су једни другима па настављали да бију, ужагрених очију, насмешени као млади Марко, или Вељко, Ђорђић или Кузмановић – тада без бледуњавог, енглеског сала.

С друге стране партизани су урлали, псујући им мајку. (Отац никад није псовао. Ту је био као стари Црногорци, вагајући реч попут метка. Прав, млад, утегнут као љотићевци и усташе које је затирао, ценио је туђи понос. У нехају одрођених Срба наспрам смрти препознавао је све најбоље, не назирући му корен. Јер Благота није гуслао; инструмент из Средње Азије беше већ Владети Селићу примитиван. Да гуслање није свирање ни десетерац певање није га имао ко подучити. И једно и друго чувало је марјански Лик, а он се окретао Западу, и посредности.)

За четнике – Лазовића и његове – није имао лепих речи. Тарин Луг беше исувише таман, ноћ заваљена на њега с Колашинског брега исувише тешка. Јер четници беху комшије и борци за живот какав је Владета Селић мрзео – са слава, светаца, сукна, абе, вуна уштављене коже и овчијег сира, с лоја и нереда, и замазаних прстију заурланих свечара.

Четници, за разлику од љотићеваца – поготову комуниста – борили су се да остану каквим их је Бог створио, док је он хтео надићи себе, јад у себи и око себе, и за земана се, телесно, прикучити Богу.

Уши ми задуго беху пуне њихових прича о ратовању, похарама и клањима, јунаштвима и бункерима, ко је кога издао, и кад.

(Отишао бејах зато и у изгнанство, написавши САДРЖАЈ и одробијавши Забелу. Покушавао сам стално – озбиљан као пас пред плотом – проникнути ко смо, заправо, ми?)

Није важно, говорила ми је мајка. Седела је уморна, сива при светлу дворишног прозора, у кући у Глостеру. Тамних, вечито сузних очи-

ју, окружених тамним, упалим круговима, окренула се према мени лепа, као некад.

Отац је ћутао замишљан, окренут од нас.

Напољу су се играли њихови унуци а однекуд се чуо аутобус.

Било па прошло, говорила је. Шта коме треба да копа по гробовима?

Заиста?

Време, не рекох, не мери се годинама ни менама, већ догађајима од значаја. У Црној Гори, Булат Мијовић – њен и татин ратни друг, удбаш – водио ме је пред киљан на Вратлу.

Ето видиш, казивао је, огромне, тешке, мрке шаке на мом рамену, овде је Томо Јованов Мијатовић убио Турчина, из Шавника, хиљаду седамсто тридесете!

Киљан, зелен, обрастао маховином – менхир морачки – спајао се с нама као нишан с мушицом.

Мртви постоје! хтео сам рећи, обома. Кудикамо више од живих!

5.

(А затим је дошао последњи рат и поништио све. Бранко Савић и Благота, четници – Милованом Ђукићем запамћени како 1943. пролазе кроз Ужице к Неретви, да нападну партизане – те љотићевци – с Немцима избегли испред Совјета и комуниста пролећа 1945 – од нас беху одељени једино немоћу посматрача. Кроз Време (као кроз стакло) зурили су у нас, последице. Прсти су им се прибијали уз преграду Смрти – бели, бескрвни, мимо пуког умирања; лица им беху спљоштена, носеви такође, очи огромне, исколачене, а речи су им се лепиле за усне, јер неко беше искључио тон.

(Мртви, заправо, не дишу: вратови им се убрзано шире и скупљају; гутају, насуво; из груди стално као да ће им потећи уздах. Превремено рођени, дугих, неодмотаних пупчаника грче се од будућности, ма колико непознати, или заборављени.

(Ко се с мртвима не споразуме, хтео сам казати родитељима, тешко ће са собом, камоли потомцима. Деца су се играла у скученом дворишту али то није значило да спознају неће натоварити на плећа – попут огромног, дрвеног, казненог точка, за творење манкурта.

Намргођен, испупчене усне, Савић ме је гледао из непостојања па се осмехивао, кроз сузе.

Страницама својих књига, сапет као сваки смртник, беше покушавао што ником, још, није пошло за руком: Другоме да приштеди пришт живота, љут и увређен што приступа немогућем.)

II

1.

Седмог јануара 1942, на сам Божић, Владета Селић, шеф обезбеђења Колашина, надгледао је погубљење Јекне Лашић, домаћице, старе 30 година.

У црнини за братом и оцем, стрељаним од комуниста новембра 1941, помодрела од зиме, бескрвне, плавкасте пете видљиве кроз поцепану чарапу, Јекна је крвнике посматрала без израза, бледа као то јутро, и снег Таринога Луга.

Према „Горштаковом" игралишту, из потока који се уливао у Тару, између снега и леда једва видљиво пушила се вода, а отац је стајао по страни, у долами од белог сељачког сукна, изукрштаној каишевима за комесарску торбицу, доглед, упртач, и пиштољ. Руке, промрзле, држао је у џеповима, скупљен наспрам непомичне студени; тополе изнад и око стратишта нису се мицале, галама из Школе више Луга беше утихнула, јер слављеници беху поспали.

Јекна, подбула од батина (питали је беху где јој се крије преостали брат, „петоколонаш"), није говорила, као ни претходне ноћи, кад су је нагу квасили па терали у собу са слеђеним подом, да се предомисли. Крв на лицу беше умила: то је тражила од Вукмана Радовића и то јој је дозволио, мрсећи нешто у оклембешене, мокре бркове.

Поставили су је испред једне од топола, а Радовић је командовао „Мирно!", „Нишани!", и „Пали!" у промуклом монотону. Кад су пушке опалиле, пет њих, снег иза Јекне се подигао, с парчадима црне, слеђене земље и она је пала поред Шпира Меденице, зидара, 23 године старог, оца двоје мале деце. Шпиров леш беше искасапљен: десно око ископано, ножем, а десна шака одсечена, да се свија око смрзнутог, плавог ока.

Ко је то учинио отац није знао, нити се одвише питао. Шпиро беше сечен мртав, по наређењу, да се застраше „народни непријатељи" а Тарин Луг је и требало да открију четници, по уласку у град.

Јер Колашин се није дао држати: ваљало је изгубити исувише „кадрова", а директива Главног Штаба, потписана партијским надимком „Тито", беше изричита да се сопствене снаге чувају а терен „очисти".

Јекна Лашић, међутим, била је још жива; лежала је до Шпира Меденице, лица приложеног уз његово, изобличено, и трептала, хрипећи кроз рупу у прсима. Пребијеним, безмало црним прстима, кроз подерану црнину покушавала је затиснути гргољење између дојки, но крв, клобучаста, налазила је свој пут.

Вукман Радовић је псовао, а момци из одељења за стрељање су се мешкољили, погледујући устрану, наште је отац кренуо ка Јекни, шкрипећи, преко флекаве, крваве покорице стратишта. Стао је поред два леша: једног живог, другог већ укоченог, извадио валтер парабелум, дуга деветка, из кожне футроле обешене о раме, и пуцао Јекни Лашић у чело.

Да ли је, при том, гледао како јој се посред чела распрскава рупа, мала, као метак, глава трза па пада или је, уместо тога, приликом повлачења ороза на трен затворио очи, не знам. Но будући да је био партијски кадар, на мети дванаесторо очију иза себе, лице мора да му је било каквим га памтим кад сам га обожавао: лепо (мушки прелепо), тамно, непомично, избријано, до испод коже. Уста, такође, мора да су му била равна, непомична, пуних, мирних усана, поглед нетремичан, таман, испод тамних већа.

Да је Радован Лазовић, изгнаник у Торонту, знао за мог оца и његова дела – у рату и миру – несумњиво је. Сви су то знали до ја, јер не беше начина да сазнам, нити ми је ко хтео рећи. (Лазовић, на пример, нудио ме је ракијом а његова жена гледала, чудних, црних, големих очију, ћутљива попут записа. Булат Мијовић у Колашину – и сам Ознин џелат – миловао ме је по коси и осмехивао се, говорећи, једини, да Владета Селић јесте убијао, као чума, али да ми о томе неће ништа да каже. Нико се није – штедећи ваљда мене (па и себе) – могао изрећи да су ми отац и стриц, Војин, били крвници, партијске убице, носиоци Прогреса и Правде Међу Људима. А и стари, високи Зарија Радовић, колашински четник, гледао ме је сузних очију и држао шаком за раме, па љубио у образ, трипут, плачући. „Праштање је највећа казна!" писало је, негде, но ни Радован Лазовић ни Зарија Радовић нису ме кажњавали, нити праштали, већ само волели, као свога.)

А отац ме је такође гледао, у очи, и лагао, кад сам га питао о Тарином Лугу и другим догађајима из тог Рата, на средокраћи између сличних непочинстава.

Да је веровао у Бога не би ме лагао, знајући да ништа не умире до ми за живота. Но да је веровао Богу не би убио Јекну Лашић (између осталих) свестан, пре свега, Вишег Закона. По његовом Учењу, међутим – погодном за лагање и других који су му веровали – Закона није било сем Прогреса, коме он, Владета Благотин Селић, беше одабрани, рукоположени жрец. По том Закону, посве модерном, истина беше питање приличности или про-

бити – Тарин Луг и Јекна Лашић не беху до клевете док се не докажу, пред поротом и касационим судом сачињеним искључиво од њега, и Другова.

(Ништа не удружује попут саучесништва у злу: Тарин Луг или „Пасје Гробље" беше потребнији комунистима као залога будуће, колективне Победе Прогреса и Правде, но као баук националистима и њиховим симпатизерима, породицама, и потомцима. Зло почињено у име Добра посвећивало се, у мислима и душама заточника Историјске Пробити, и Дужности Наспрам Човека.

Што је Човек био и Шпиро Меденица, гоља и припадник „радничке класе" невољан да приђе партизанима – рођаку Предрагу Меденици рекавши да неће с „бандом и никоговићима" – а Јекна Лашић жена („жене никад нисмо убијали!" говорио ми је отац), мајка два синчића и две ћеркице, није имало значаја. Човек је био једино онај, она, или оно кога би Комесар таквим потврдио, а отац – члан комунистичког суда – не беше крволочан, већ неумољив. Док је, метком, разарао последње остатке Јекнине свести – знајући га како га знам – мора да је у себи урлао, од бола... Но све то мени није било ни најмање битно, јер ме је лагао.

Одрастао сам у лажи, злочину из лажи, и лажи о злочину; људима, међутим, упознатим с мојим оцем и стричевима, то такође није морало имати значаја.

Шпиро Меденица, наиме, није се звао тако већ друкчије, као што ни Јекна не беше баш „Јекна". Већ после првог чланка у ВИДИЦИМА јављали су се наводни сведоци, побијајући и чињенице и имена, а Селићи су ме се безмало одрекли.

(Нарочито љута беше породица Радована Селића, такође неименованог. Његов син ми је чак претио, неодређено, па сам Колашин почео избегавати и због њега.

Но Радован Селић беше откопавао лешеве из Луга, као заробљеник. Да ли је, после рата, учествовао у погубљењу најмлађег Пижурице никад нисам сазнао. Али реакција својте беше недвосмислена: био сам крив – за царање, питања, и писање више од ичег. Што се њих тиче, послали би ме у Забелу наново. Вербални деликт био им је и остао срж свих грешака, да не кажемо злочина.)

Но истина о Тарином Лугу постоји, у Божијем Оку, плавом и једином, где је Време нанизано на ниску, ђердан догађања, нама узвитланих јер смо посред њих, као путници у чамцу који тоне.

(Море, с десет хиљада метара висине, непомично је, попут свињске или људске коже. Кретање, нама, јесте питање вида или очне тачке: све се креће и стоји зависно од близине или удаљености. То је, ваљда, хтео да ми каже Зарија Радовић, али није успевао, бар речима. Само ме је стискао и плакао, као старац пред смрт.)

2.

Је ли у Тарином Лугу било убијено („метком у потиљак, по свим војним прописима") око десетак „шпијуна, издајица, и злочинаца", или је испод топола мучено и искасапљено преко стотину домаћина и домаћица, чиновника и писара, ученица, трговаца и радника – неповерљивих према безбожништву и злочину уиме Коначне Правде – не беше, у крајњем исходу, важно. То није мењало ништа до осећај кривице у читаоца, мене, па можда и оца.

(О, ти си ме убио! говорио ми беше Зарија Радовић, у Новој Грачаници, а ја нисам схватао како. Никог дотле нисам убио, ни издао, а он ме је гледао сузних плавих очију, и миловао децу по глави.

Да ли је плакао што му више нисам крвник већ кум, нисам се питао. Све се да изопачити, ако се хоће (као кад се изгуби очна тачка и очи укрсте, или разиђу, у покушају да се види што наилази, скривано од нас као моћ од мртвих.)

Кад си ишао у Ровца, говорила ми је Милица Пижурица, мајка беше премрла да те не убију!

(Бледа, влажних, огромних, модрих очију, Зора Пижурица давала је да јој понесемо слатко за Београд, а отац – бесан, узврпољен – гледао је устрану, избегавајући чак мене.

Руковао се, истина, са старом, па смо напустили Колашин – ја тек пишући ово свестан његове муке.

(Ишли смо код Владете, казивала ми је Милица, и објашњавали да је Јаков 1942. имао четрнаест година, али узалуд.

Владета Селић, рече, гледао је испред себе и отпустио нас, не рекавши ништа.

Тек мноме, схватао сам, беше најмлађи Пижурица добио поштеду од Селића. Касно, или на време, то, такође, више није имало значаја. Возили смо се према Београду у тишини, све гушћој како су пролазиле године а Тарин Луг постајао све већи, мрачнији, и тежи.)

Зарија Радовић није знао шта да ми каже, Лазовић није хтео, а Катанићи су крили исувише свога. Да ли је, заиста, отац погубио „Јекну Лашић" како тврди ПАКАО ИЛИ КОМУНИЗАМ У ЦРНОЈ ГОРИ и није што ће ме мучити док сам жив.

И да није лично повукао ороз, Револуцији беше одан душом и телом. Његове побуде, попут мојих, похрањене су у нама јер се из њих рађало зло – тим веће што беху часније, а ми бољи.

(Све приче и легенде пев су о старим временима – о Нама ненаједеним, целовитим, и блиставим попут ахајских копаља на жалу испод Тро-

је. Барди првих Срба певали су о страхотним ранама и делима, речима продирући кроз грла, плућа, срца, јетре, и мишице жртвованих. Песмом беше све прочишћено, осмишљено, донекле и посвећено; насупрот тога, Тарин Луг остао је смрад, распадање и похота – за Добрим, потраженим и кроз прслу лобању једне тридесетогодишње жене, верне Господу у себи.

(Келти, преци Срба, имали су свог Луга, Бога насмешеног и страшног. Приносили су Му племиће, једновремено угушене, преклане, и удављене. На „Пасјем Гробљу" беху зато све жртве племените, уморене свакако сем вешањем, или спаљивањем. Јер са Србима мог оца и Луг беше престао бити бог, мада се даље на Пасјем Гробљу морало жртвовати – новом, недоличном, кукавном богу званом *Homo*, и то *sapiens*.

Служећи незајажљивије и крвавије божанство од Бала, Дагона, или Молоха, нови сели – Селићи – изметнуше се мимо свештеника Зевса Додонског. Јер и без вида до очињег, да је посматрао макар мноме, окренуо би отац пиштољ на Вукмана Радовића и његове, па на себе, па мене потом не би било, да бележим дешавања у нашем Лугу.)

3.

Тара је заиста света река, и планина. На ирској Тари, на пример, откопани су трагови сале дуге 250 а широке 20 метара. Но „племићи" весели у Гимназији више Тариног Луга, на Бадње Вече 1942, не беху Келти, па ни Срби, сем јуришничком убиственошћу. Нови Бог а стара светилишта, стари (нови) и свештеници: отац и стричеви беху међу њима, а ђед, пак, међу жртвама на Брези (још једном Лугу) изнад Колашина.

Катанићима о томе нисам причао. Знали су преко Ђорђића и своје обавештајне службе. За разлику од Ђорђића, међутим – утеклог преко некадашње Додоније, попут далеког му претече Одисеја (и Улис беше Пелазг, значи Ибер) – Катанићи беху отишли ка Хипербореји, имајући срећу да не буду у враћеном пуку. Угрожени Северњачким божанствима, стрепећи – и без жртвене крви на рукама – да их Енглези не изруче Брозу као „ратне злочинце", градили су Будућност да им што више наличи Прошлости. Но њихова Истина остаде дуго само дипијевско наклапање, скаредна ушима победника. Повремено, писали су исказе о Кочевском Рогу, али у ту срамоту беху уплетени највиши савезнички државници, па су их морали штампати малне као самиздат.

(Кад сам Бошка Ђорђића питао што је изабрао Канаду над Америком казао је, гледајући устрану, руку мирних поред своје ратне фотографије, да у Канади тад не беше црнаца. Насмејао сам се док је опоро ћутао, поткресаног, сивог, бакалског брка, окружен несојима као усред Киншасе.

(Слично се догађало Катанићима. И њихов крај града, одабран као отмен и ексклузиван, сужавао се у острво усред пучине Пакистанаца, Индуса, и Јамајчана, а они су и то посматрали, очајни.)

Луг, очигледно, беше божанство дивљака, белих, а Ђорђић као ни Катанићи није хтео бити варварин. Модернитет му се градио тевтонским Редом, око кога грађанин Димитрије Љотић беше свио своју догму; зборaштво – привидно православно – привлачило је младе, уштогљене момке из богобојажљивих, пургерских породица, док су разбарушени, донекле необуздани млади момци, такође пуни поверења у Бога (попут младог Зарије Радовића) прилазили четницима. Једино су – мимо свих – осујећени момци попут тате и стричева долазили партизанима, да се освете (Богу пре свега) за Свет успостављен Промишљу, не Разумом.

Док је летовао код нас у Глостеру (већ прве наше дипијевске године) отац је зато ћутао и врпољио се, горе но у Београду. Својевремено заљубљен у музику, и књижевност, али несигуран да ће – као музичар, или бележник – догурати мимо осредњости, гледао ме је скривеним, тамним погледом, упитан над собом више но нада мном.

(Пустоловина Рата и Револуције чинила му се, изгледа, мања од моје. Упуштајући се у промену услова – док сам их ја прихватао и носио се с њима – уписао се беше на права, несвестан цене. Мирећи Правду с Потребом, и од мене је очекивао да отупим.

С архитектуром, говорио је, можеш писати и сликати колико ти воља. Имаћеш бар хлеб у руци!

(Да су се срели, он и Хили би се разумели. Но Хили је већ избегавао наш дом, сматрајући свој посао завршеним. Штафету су преузимали други, попут пуковника америчке авијације Муреја Хопкинса, из кућице близу нас.

Крупан, још недовољно овејан да заборави шта су га о части учили на Војној академији, Хопкинс се На Задатку осећао нелагодно. Посматрао ме је, безмало као отац (или Хили) па ми, уз чашицу бурбона, признао да му је наложено да мотри на нас.)

Схвативши да идем Лифу као у забелски „Препород", Владета Селић се, нормално, изговарао нелагодом око запаре и комараца, не напуштајући дневну собу.

Правили смо му друштво, знојећи се.

Очигледно, Лугу смо се морали клањати сви, овако или онако. Повремено је устајао и притискао дланове уз широко стакло прозора, као да проверава да није сећање, грижа савести, или покајање.

4.

У све то упао је Лазар Ћурћић и гледао. Ништа се нигде није мицало јер Канада беше проклета више но црнцима, залуталим љотићевцима, или америчким официрима за везу с канадском војном Службом. Мастан од спарине немо се окренуо, сео у кола, донео два огромна вентилатора, поставио их насред дневне собе, и укључио.

Блистајући, посматрао је Владету Селића, не помињући чекање на женин пасош. И један и други правили су се невешти, а отац је само више дувао и љутио се, на лето.

(Из дна своје келтске, српске душе мрзео је сваку Игру, таман као Хопкинс. Војници, обојица су пристајали на сукоб прса у прса, но Ћурћић за то ником није пружао прилику.

Пријазан, осмехивао се и причао весело да би се, после пола часа, попаковао у огромна, климатизована кола и нестао.)

За оца, очигледно, не беше излаза до опет Лугом – богом светлости и смрти. Сипао је пиће придошлом Хопкинсу и ћаскао, научен да се смеши сваком, макар га меркао попут катила.

И Христ, знао сам, беше љотићевцима само Луг – неког новог, уштројеног али даље безмилосног култа. Тој вери отац (попут Бранка Савића и многих) није могао прићи.

(Ако нас је Бог створио каквим јесмо, говорио је Савић, док смо ходали Београдом, зашто би тражио да будемо што не можемо бити? Ко је ту луд а ко збуњен? а ја сам га слушао, немајући шта додати.

Да се стално исповедам, говорио је, плачног ока, не могу и нећу. Ништа нисам урадио што Бог од мене није хтео. Нека се исповеда Он, Коме хоће!

(Код љотићеваца наиме – као код комуниста – сопство стајаше злочином над злочинима. Марко Катанић, на пример, ма шта викао није припадао зборашима, јер власност није поистовећивао с расапом. Страх пред избором, те неодређеност сваке разлике, кочили су Другове у лојанице за непојамну неку причест, силећи их да гвозденим прстима стружу губу с народног ткива.)

Ништа више није важно, као да ми је хтео рећи отац, не усуђујући се. Стога је ћутао, и о томе.

(Свет му – као Катанићима – беше пукао, са свим историјама и прошлостима, а сви лугови зарасли поново у шикару. Пожгађене у његовим – и њиховим – очима стајаху све будућности, мада је с Хопкинсом пио виски с водом и ледом, и причао, о свему безопасном с обавештајног становишта.

Садашњост – мемљива, тешка, сива, спарна, пуна комараца и других летећих и пузећих бештија – тиштила га је, па је дахтао и брисао се тамном, препланулом шаком.

(И нема тога што се да купити иког да искупи, суздржао сам се да не кажем, Ђурђићу.

Вентилатори су остали код нас до зиме а он нам их није тражио. У кући на брду радило је све на централни ер кондишн. Као на далекој, негостољубивој планети трудили смо се он, отац, и ја истовремено све да заборавимо и памтимо, не видећи у томе немогућност, или опреку.)

Причали смо, потом – тата и ја – о Митру Пајкићу и Зорану, који је у Лондону тражио азил.

Исти је као отац, казао је тата, и тврдим, смеђим очима гледао према кућама наспрам нас, лепим попут кулиса.

5.

(Из петних жила упињао се Ђорђић да „федералном" црквом сабере све Србе Канаде, а Зарија Радовић се, предвидиво, приклонио „слободној". Црквени раскол не беше очево дело, али је Милица Радојчић, љубавница Брозовог противника, владике Дионисија, радила за Удбу. Деценијама по Дионисијевом рашчињењу појавила се она у Београду као Милошевићева министарка информација – после Милана Панића, некако истовремено са Стеваном Ст. Мајсторовићем и Мајклом Вучићем – а мени је помагала Слободна црква. Северна Америка, заиста, беше разбојиште након разбојишта: у њој су се тукли сви Срби до Краја – недосегнутог Кочевјем, Зиданим Мостом, или Тариним Лугом. Лом је имао бити непојаман, обриса и имена невидљивих и Владети Селићу.

Наше поделе, заиста, беху пре свега нацртали жбири и политичари, но пукотине међу нама стајаху истинске, дубоке и оштре, попут усека у стени. Келти, поромањени у Влахе, потом посрбљени, клали су се с Мезима, поромањеним, такође, у Цинцаре. Поварошени Трибали (познати с настањбе поврх гомила сопственог смећа) преточили су се у Лесковчане и Моравце. Матаруге и Мацуре – од Епира до Учке – тукли су с Лужанима, Брсјацима и Велестовцима; Лелеге су таманили сви; Готи, од Госпића до Оногошта, отимали су се и од Срба и Хрвата, поставши дидови Цркве Босанске. Очекивати да у Новом Свету ишта буде друкчије била је лудост, и ту бар Ђорђић беше велик.

Из његовог мутног ока лучило је мутно светло; невидљивом иглом крпио нас је у голему пољаву, шарену попут циганског плашта.

Но Свет – стар, тврд, податан, и неуништив – пролиставао кроз сваки нанос а ми – слуђени и престрашени – млатили смо свуда око себе, попут побеснелих тежака.

Гледао сам зато како Тара тече и Канадом, отрована и замућена, или се шири разливена и, надасве, преименована.

У Манастиру на Трећем Језеру Зарија Радовић грлио ме је и плакао црвеног лица а ја нисам – необавештен, узет, и глуп – знао шта му је. Причао ми је о својој Књизи песама, на ћирилици штампаној у Чикагу. („Једино што је иза мене остало!" шапутао ми је на уво, а ја сам говорио да ћу је потражити, па помињао Тару и њене лугове, нашта је плакао све више, као изгубљен дух.)

III

1.

Да ли је отац размишљао о својој смрти кад је с пушком у руци кренуо у шуму пре Устанка 1941, не знам.

За Благоту сам већ био сигуран да ни од смрти није тражио пошт еду. Вера у бесмисао беше га оплеменила, сасвим миљановски. Црногорац, кликтао је Смрти као пријатељу, препуштајући другима да се омотавају око Њеног стожера.

(Отац и мајка беху зато далеки, провинцијски производи европског – белог – осећања греха; тај бол од обавезног грешења при избежном живљењу беше, ипак, код белог човека најјачи. Из тог греха израсли смо сви – Индоевропљани и Ибери, те бронзани људи Средоземља. Грехом смо се уздигли и грехом ћемо пасти, у охолости греха свога.

(Какав би Исус био да није знао да ће васкрснути? То питање, истина, отац не беше поставио проти Јагошу Симоновићу, на часовима веронауке у Колашину, али су га слична, онако подсмешљивог и затегнутог, истерала из разреда, да се пење по Барутани попут младог, задиханог коња.

Месије трпе, али се не жртвују. Владета Селић седео је крај Барутане наслоњен на камени зид и затворених очију осећао сунце, оштро и јако. Лице му се затезало, бела кошуља бљештала усред кратке, грижене траве.

2.

Скривен у лески изнад Брезе, Мирко Селић гледао је четнике како доводе Благоту пред раку, пуцају у њега, и одлазе мрки и повијени ка Колашину. Петорицу у сељачком сукну ускоро је сакрила касарна, а Мирко је посматрао двојицу како затрпавају Благотин леш, и поравнавају гроб лопатама.

Прикрадајући се те ноћи кроз леску, Мирко и Милутин Влаховић, зет Благотин, пришли су до стражара при шљунковитом путу и разоружали га. Преплашеног, везали су га за дрво на ливади, претходно запушивши му уста крпом, а џаком од брашна прекривши главу. Стражар је мучао не

померајући се, док су Мирко и Милутин откопали Благотин гроб, увили тело у чаршав и понели га, на раменима, преко Башањег Брда у Радигојно.

Благота, мртав, обавезивао их је више но жив. Као пустолов, Мирко је сам најбоље знао шта значи бити презрено племство и трпети подсмех нишчих, и чаршије.

У Колашину, гледао ме је искричавим очима; седео је на кревету у Болници, ниже пруге, и причао о данима кад му долар не беше ништа, мада је у Америку отишао по новац, за земљу.

Стрпали су нас у вапор у Котору, говорио је, и нису нам отварали штиву до Њујорка. А тамо су нас меркали као браве, па накрцали на воз. Седам дана нисмо, опет, видели ништа, док не дођосмо у горе више, грђе, и љуће од наших!

С кревета, смањен, смејао се, задигнутог брка. Изван собе градић се скупљао као умлаћен тучом, гробља полеглог и урваног; на најстаријим крстовима нису се дала прочитати имена, нити разазнати уклесано ордење.

(Колашинско гробље беше зарушено; њиме је растао шипраг, густ и беживотан, и коров налик чичку, те сива, оштра травуљина, и козама немила. Испод гробља текла је Свињача претрпана ђубретом и отпадом. Пречиста, оплакивала је емајлиране шпорете, слупана кола, пробушене лонце и ноћне судове, зарђале конзерве и бачену пластику.

Гроб Пунише Селића – ровачког Капетана, носиоца Обилића медаље и Карађорђеве звезде – крунио се нагнут, крста обраслог лишајевима и неком биљном губом, налик рђи.)

У Болници, свијајући цигарету пожутелим, огрубелим, големим прстима, Мирко ми је рецитовао наш родослов почињући Вуком Брацановим, бранитељем Манастира Мораче у осамнаестом веку. Не беше читао много али је памтио, говорећи ми о џиновима закопаним на мацурском гробљу, у Ровцима.

Претпостављајући да знам да смо потомци одиве Немањића, Јевросиме, други пут је започињао Савом, Селиним сином. (Села беше од Куча, а муж Коћа од наших, Влаховића. Но Селићи су се ипак прозвали по њој и бројали пасове од ње; сој се, Мирко је знао, преносио и по женској линији, колико јуначкој.)

Немањићи, црни, црних лица и светлих очију, кошчати попут Осета, с фресака су гледали нас – Мирка и синове, мене и оца – али то племство Европа није признавала.

Изгледати као племић могао је многи пургер, чак глумац јер Модернитету нису требале обавезе – нарочито не погубне, или ненаплативе.

(Ниже колашинског гробља, у равници поред Свињаче, изграђена беше Кланица. Стрижена, сува трава пружала се до Таре и њених облутака, белих попут лубина покланих брава, ту и тамо расутих при води.)

3.

(И Зарију Радовића сам упознао телефоном: одмереним, пријатним гласом пожелео нам је добродошлицу, и питао треба ли нам што – већ тиме се разликујући од Срба који су звали у једанаест, дванаест сати ноћу, не би ли уштедели на телефонским рачунима. Што сам при том губио време, сан, живце, и веру у људе, њих није одвише бригало – као дођош имао сам стати у ред, попут сваког напетог да ушићари, што ново и худо чује, или се похвали.

Усто, од Зарије никад нисам морао отрпети савет сем затражен. Попут Благоте или Мирка поносио се тихо и ненаметљиво, властан мере (предуслова за страст).

О стрељању ђеда нисам му морао причати. Црвен, висок, сетан, присуствовао му беше сам, мада ми – мимо оног што чух и од Лазовића – више није хтео рећи. Тућу срамоту крио је као своју; плавим, водњикавим оком смешио ми се, пре кумовања у Грачаници.

Седећи до мене миловао ми је руку, као да жели да ме заштити, или утеши.

И мада беше кудикамо млађи од оца, доживљавао сам га, пре свега, као замену за деду. Његова благост обавезивала ме је да се обуздам, што беше драгоцено и другима сем мени.

(О Благотином стрељању писао сам прво у ЧАСОВНИКУ, потом ВИДИЦИМА, па ИЗГОНУ. Сваким редом, та неуобличена, силовита балада попримала је јасноћу виђеног и доживљеног, стварног попут узнесења или пада у пропаст. Знао сам, са слике, да ми је деда био стари Црногорац, дугих, таласастих белих бркова, благог осмеха; да лепота може бити ђаволља Срби беху свеснији и од Шиптара, спремних за њу да убију, колико погину. Но ђедов углед беше са свакодневног живљења, те сам се питао чиме се замерио иком, у Рату.

Јер Благота не беше убијен само због синова.

Да је стрељан због Тариног Луга, партизанске казнене експедиције на Ровца, од 3. марта 1942, и нечије зависти, сазнавао сам споро. Ваљало је прочитати на десетине забрањених или тешко доступних књига и одвојити лаж, претеривање, и претпоставку од истине. Од сведока као Мирко или Зарија Радовић није се дало дознати сем што су желели рећи, свесни грђих, и сопствених грехова.

(Ћутали смо, отац и ја; разговоре би увек скретао на другу страну као да сам Хопкинс, или горе. Можда и то беше казна за Тарин Луг – по њему давно преплаћена смрћу најмилијих. Но Благота се Искони одужио и именом – мада је Војо „лева скретања" потом намирио на Брези, Бране на Купресу, а Данило у Источној Босни. Преостајали смо је-

дино отац, Бане, и ја, а Тарин Луг мучао је при загађеном, бетонираном потоку и Тари – по мом повратку из гурбета сапетој челичном мрежом против одрона.

Тара, нормално, више не беше Тара сем плаво-зеленом водом и вировима. Да је река више од воде тешко је било објаснити Предрагу Меденици. С Брега, дивио се делима људских руку, говорећи да што човек пожгади може и поправити – напором, новцем, и срећом. С једне стране, реку беше допола затрпао аутопут Бијело Поље – Подгорица, с друге, дробина и шодер од пруге Београд – Бар. Код Мојковца, претила јој је отровна, оловна јаловина Брскова а ниже туристи, лакоми да се спусте низ Кањон сплавом.

Казна за ћутање о Тарином Лугу, знао сам, трајаће колико Бог одреди а ја се због тога нисам бунио. Викао бејах, истина, због других злочина наспрам нас самих – лењих, узетих, престрашених да, наводно, не сагрешимо при неком обреду, или детаљу.

(Кад год бих што објавио јављали су ми се непознати, тврдећи да отац, на пример, није носио доламу од белог сукна већ официрски мундир, да је „Јекна Лашић" у Колашину дочекала Немце 1943, а Благота био стрељан без понижавања, с још тројицом.

(И у томе је предњачила полиција: Митар Пајкић се правдао да за „левих скретања" није боравио у Црној Гори већ Србији. Кривицу је бацао, посредно, на Ивана Милутиновића, фанатика чак Радовану Зоговићу.

Попут осталих који су се позивали на алиби, или безначајне противречности (надајући се тиме да пониште Целину Истине), Пајкић је Тарин Луг покушавао избрисати одсуством, као да то беше битно за његову виност или невиност.

Нажалост „лева скретања" нису се десила јер је Милутиновић тако хтео (да би при нападу на Београд 1944. згодно погинуо од „залуталог метка") већ што управо Пајкић беше први да прозове, осуди и убије сваког ко се није слагао с Револуцијом у Црној Гори. Предраг Меденица у том беше ситна риба; ни Чича Јаша, поред тога што је лично убијао, није могао бити крив за Тарин Луг колико Пајкић који је припремио, организовао и наредио што су обавили други. Лажног колашинског Савонаролу, Брозовог доглавника, слободоумници у свету су потом величали као првог југословенског дисидента, због НОВЕ СТВАРНОСТИ.

О Пајкићу сам писао у ИЗГОНУ; пошто му нисам навео право име нико се није бунио. Све је могло проћи само да нико не одговара; зато је увек „Седма банијска" била код Недоћина док се стрељало код Врчина, или у Опову кад су под њеним именом убијали цивиле код Земуна. Одговарајући Другови беху задужени да причају, изгледа, како управо „Десе-

та козарачка" „чисти терен" а не „Осма похорска" – да се Власи не сете, не би ли се и пола века потом љутили на „непоуздане сведоке", и „лажи народних непријатеља".

Сви су лагали а ја сам умирао, попут црва на удици.

(Ко је мноме хтео ишта ухватити? Је ли Звер којој сам служио за мамац заиста завређивала толико измишљања, и беше ли цела играрија само изговор да се казне још нерођени?)

С тим, заиста, Зарија Радовић није могао имати ништа. Али он беше прогнан – пре мене – другим лажима и углавном туђим злочинима, док је Пајкић сина спремао да противу Срба одрађује што он – или отац му Драгоје, први да спали Ровца још 1920.

4.

(И Катанићи су ми замерили на приказу Пајкићевих РАТНИХ ГОДИНА, у *SENTINEL*-у.

Не ваља вам што сте написали да је Митар Пајкић убио недужног човека, да се испрси! говорио је Вељко. Пајкић је перјаница антикомунизма у СФРЈ! а ја сам их гледао, као сумошесе.

Пајкић, казао сам, није до агент и ухода, а пре тога убица, и цензор! Године по Митровици и Забели не значе одвише у његовој Игри! На робији је писао књиге, а мене су због писама изводили пред Томислава Тацића, да ми прети као да сам масовни убица, или велеиздајник!

Но указивање на лаковерност није пролазило код Катанића. Марко ме је гледао с неверицом, непроницљив кроз црну браду и дебеле наочаре. Покушавали су затим да ме споје са Зораном Пајкићем, све више налик мајци.

Морао сам изигравати Владету Селића, и причу код Катанића скретати на прикладније теме.

(Блистав од поноса Зоран ми беше показивао исечак из СПЕКТЕЈТОРА – у Писмима читалаца препричан Митров виц о Никити Хрушчову.

Похвалио сам га, за вредноћу.

Човек с мачем, говорио сам им, својевремено, није што без њега! наште се Митар смешкао гледајући ме, испод ока.

Наоружан човек јесте киборг, рекох, колико возач колима! а Митар ме је тапшао по плећима, усхићен, док ме је син посматрао уврећено.

Разговор без позивања на ауторитете није му долазио у обзир, манкурту.)

5.

Ко је могао знати да ће Зоран бити примљен у САД као стручњак за Совјете, не знајући руски? Помоћу веза, Митар је сина издигао мимо способности, као што је сам стајао заглибљен у Тарином Лугу и другим, горим стратиштима.

(Да се позивам на оца одбијао сам и пре сазнања о његовој улози у „левим скретањима". Користити се предачком честитошћу, храброшћу, и лепотом – сем као обавезом – одувек ми се чинило недоличним, па ми се Зоран Пајкић гадио више но је Тарин Луг изискивао.

Кајати се Митар очигледно није могао, ни покушавао. „Да се поново родим", изјављивао је, пред смрт, „урадио бих исто!" Но да му ни син не показује свест о родитељском греху беше ми одвише. Позивајући се на прогон због оца – више умишљен но претрпљен – додавао је увреду повреди безбројних азиланата враћених у СФРЈ. У Лондону, живео је комотно од Митровог новца, зарађеног дезинформацијама, мимикријом, подлошћу; но Катанићима то изгледа није сметало, у Борби За Веће Добро.

Лаж се, нажалост, само допуњавала укором Вајсове. На вечери код Катанићевих, удружила се с љотићевцима, бившим комунистима, и демократама у одбрани једног од главних криваца за вишак зла, у Југославији.

Новинарки – задуженој Пајкићима да преноси поруке и налоге углавном скривених заштитника – сметала је политички непријатна истина, не неприхватљиво дело. Од гоја – па и многог Јеврејина – није очекивала добро; птицолика, осветљавала је пут млађем Пајкићу, у походу да се завлада Нама – заборавним ко смо, и како се зовемо.

(Неколико година касније, Катанићи су ме искључили из Демократских Сусрета – установљених да уведу демократију у СФРЈ. За речи о Братству и Јединству они, Словенац Љубо Сирц – гадљив на српски „примитивизам" – Хрват Бранко Пешељ – подругљив српској наивности – и некадашњи усташа Драго Шпорер, прогласили су ме недемократом, позивајући се на Митра Пајкића и немачко-хрватскоцрногорског му сина, Зорана.)

IV

1.

У Тарином Лугу, говорио ми је недуго потом отац, убили смо дванаесторо осуђених на смрт – незнајући да сам код Љуба Тошића читао да су уморства трајала до 23. фебруара, кад су партизани морали напустити Колашин.

У том бекству учествовали су већ Пајкић и Чича Јаша, забринути углавном за архиву. Потрпана на сва расположива товарна грла и потерана у Сињавину, значила им је што Људима својта, или друг. Из ње се дала исисавати „истина" о недешеним борбама, незаробљеним, чак невиђеним непријатељима, те присвојеним четничким акцијама. По Архиви се у Тарином Лугу ништа није десило јер не беше заведено под редним бројем, исправним датумом, ни оверено печатима лажних партизанских јединица, штабова, и одбора. На кривотвореној Историји какву су писали Јакшић и остали Удбини историчари заснивало се Ново Доба, те Маргарети Вајс поузданијих података није требало. Прећутано до Дрвета Истине, Дрво Лажи рађало је Ред На Земљи.

Број побијених у Тарином Лугу беше се кроз дане и седмице попео на преко две стотине, али тај податак Победницима није требао – Побеђенима још мање. Попут Јасеновца – од Туђмана и осталих Хрвата подешаваног да, временом, нестане – Тарин Луг бледео је и у сећању преживелих и ојађене својте. Без белега, или мрамора – у старо доба пободених где ко беше погинуо – живео је у Богу, да се питамо и над Њим.

Творац нам беше поверио Земљу на чување а ми смо Му је пожгадили; воде више Колашина беху бесумње сузе Исусове, поврх модрог стења Муклога Вира.

(Везаног Благоту, правог и још снажног, спроводили су преко моста на пречистој Свињачи, па шљунковитим путем поред Касарне на Брези. Испред њега и целата мучао је Мукли Вир – дубок, зелено плав, непокретних пастрмки при дну. У Безвремену, на голој, глаткој стени изнад Вира стајао је отац – го, препланuо, мишићав, и млад. Све то се одиста одвија-

ло једино у Господу, а Благота се смешио, некадар да засуче таласасте, густе брке.)

Старијој ћерци хтео сам дати име Тара, али је Ана надвладала да је назовемо по Благотиној близнакињи, Благи.

Ништа боље среће од брата, међутим, Блага Радованова беше 1918. отишла од нас у болу и тишини, са Србином из ћесарске војске. Из Колашина потом нико није чуо од ње, а отац је гледао Благу, румене косице, и ћутао, не хотећи да испољи зебњу. (А на ирској Тари крунисани су ирски краљеви. Из „Грчке Скитије" беху први Келти стигли у Ирску, зашта сам сазнао тек кад се нађосмо у прекоморју, попут Мирка Селића или Зарије Радовића. Књиге су ми казале што су крили старинци и дођоши, затечени, згранути собом.)

Попут Јевреја ступали су Селићи у раштрканом поретку, бар картечу да напркосе.

Испред улаза у Глостеру, Владета Селић пажљиво је загледао Данилов бицикл, чудећи му се.

Купљен за десет долара на оближњем *yard sale*-у, робустан, с дебелим точковима и гумама, Данила је подсећао на бицикл остављен у Београду.

Полако, отац је пипао гуме мислећи да га нико не гледа. Затим је, такође пажљиво, руком прелазио преко изгребаног рама, не хотећи да каже ништа.

(Где год Бака Блага била, говорио сам Ани, наћи ћемо се. Бог нас је раставио бар неког да сачува, мимо свих полома у Првом, Другом и сваком потоњем Рату, или метежу.

Као што спасава нас, казала је Ана и насмејала се.

Тарин Луг ћутао је и Канадом, поред изубијаног бицикла наслоњеног на улазне степенице, по лепом, сунчаном, летњем, северном дану.)

2.

Крик је био мамин. Широких очију показивала је кроз прозор; пратећи њен поглед видео сам лопова како подиже Данилов бицикл, седа на њега и одвози се, као својим.

У папучама, слетео сам низ степенице и потрчао за њим, док је добијао на брзини. Крупан, уличар, рушио је Ред својевремено утериван и Коњичком полицијом. Педесетих година такве су купили због изгледа, не чекајући дело. Светећи се за сопствену беду, мангуп ми се кезио; да сам имао пушку, или пиштољ, чинило ми се да бих га гађао, не размишљајући о казни.

Јер свака казна беше мања од понижења свашточињом. Но заштићен Законом, није морао бежати; да сам га ухватио и пребио одговарао бих ја, за *aggravated assault*. Он би за ситну крађу – или „посуђивање" – добио неколико седмица *community service*, на, рецимо, мој затвор, или изгон из Канаде. По изгледу домородни Италијан, или Француз, имао је заштиту какву ја нисам у СФРЈ; неодговорност му се подразумевала, на моју виност.

Стајао сам на углу Глостер Роуда и Лиленд Драјва и псовао себе. Потом сам се вратио, полако, до куће и стајао при улазним вратима док ме је отац гледао, ћутке, а Данило плакао, као киша.

У то доба, Хопкинс ми беше поклонио четири бледо плаве, ношене авијатичарске кошуље, с поуком о одржавању на оба пеша. Покушавајући да му олакшам збуњеност позвао сам га на пиће, хвалећи их да ваљају за излазак.

Не да је било свечаности за нас, тих првих година у Новом Свету. Пошто су ми родитељи отишли, у новембру сам се укочио, не могавши да устанем сем до клозета. Код Лифа сам обезбеђивао стан и храну а *SPYHOLE* је лежала у фасциклама – набацана, тражећи многе руке.

Да се отргнем *rat race*-у – како су сами Англи звали свој начин живота – нисам могао. Чекале су ме, знао сам, године диринџења на туђим и бесмисленим пословима пре прилаза Књизи. Да је све то горе од Забеле знали смо и Ана и ја. Схватио то беше и тата, док се опраштао од нас најављујући долазак идуће године. (А шта је имао долазити: већ првих дана посвађали смо се – он говорећи да није ратни злочинац, ни убица – да би залупио врата за собом и стајао леђима окренут кући, погружен попут кажњеника.)

Иначе је све имало бити исто – тихи очај нашег избивања беше још Торо описао. Говорећи о животу без радости писао је о Њима – Северњацима заиста без разлога да се надају до превари, отимачини, и надвлађивању сваког сем звери у себи. Но ни отац ни ја не бесмо Нордијци већ Срби, жељни поштеде од стида.

3.

У пролеће треће године стигле су нам, напокон, књиге из Београда; неколико седмица лежале су у Монтреалу, јер нисмо имали за подвоз. Од Ђурђића, значи, морао сам позајмити и чекати да нам дрвен, кубичан, невелик сандук с библиотеком стигне пред кућу. Растурао сам га пазећи на грађу; нисам знао за шта ће ваљати, а такав је коштао бар неколико десетина књига. Ко зна какве су нас селидбе чекале; док су деца гледала, Ана

и ја смо истоваривали тешке картонске кутије, расклапали их, односили у подрум и слагали, а књиге ређали уза зид у дневној соби.

Неке од ових, казивао сам Ани, трећи пут прелазе Атлантик, и показивао јој Ларус, упамћен из Атине.

Књиге – делове једне Велике – волели смо Ана и ја као родбину, или пријатеље. Једино смо њима живели како је ваљало, и Свет – принудан, гадан, безнадежан – накратко одгонили од себе. Гледајући томове наслагане дуж зида знао сам да нас чека прављење полица, али и то беше подношљивије од чамотиње без библиотеке. Сандук, испражњен, одвукао сам у задње двориште где су га деца прихватила као кућицу. Доласком зиме развалио сам га потпуно а грађу послагао у подрум, поред пећи.

(Посматрајући ту невелику, лимену машину, сјајним, танким цевоводом спојену с главним гасоводом, зебао сам унапред. Да ће нас издати помишљао сам често; плавичаст дим из димњака додавао се безбројју других, као из шуме големих цигарета.)

И затрпане снегом, међутим, књиге су могле обрадовати неког, читању преданог попут Ане и мене.

Јер видевши библиотеку одлучио је Џеф Смит, комшија, да нам посуди БОЛНИЦУ ОД ПАДОБРАНСКЕ СВИЛЕ. Дописник *MACLEAN'S*-а, написао беше роман о канадском добровољцу међу југословенским партизанима. Плавог, младог, и лепог, Рат га је опчињавао колико мене. Но наше виђење четништва и „народоослободилаштва" косило се са сећањима и дневником лекара из Винипега, несуђеног шпанског борца, оца његовог друга. Водан, наиме, партизанским преводиоцем, Канађанин се беше поверовао свим наводима *Special Operations Executive*.

Смитова љубав према Југославији, међутим, била нам је довољна. Да сакупи грађу за Књигу боравио беше и у Београду а ја сам се чудио да, усред глостерских *townhouses*, поред Хопкинса, наиђем на још једног измештеника. Да сам хтео, од Београда – и Грађанског рата – нисам се могао одвојити; полако, слушајући Анина и моја подсећања на Забелу, полицијске посете, борбу за пасош и слично, Смит је између Срба и њиховог окружења почињао разлучивати несклад. Забринути осмеси пријатеља с Палилуле, погледи искоса, ка ћошковима и рубовима где су се могле крити нежељене очи и још непожељеније уши, слагали су се у целину, познату му једино из Орвела, Кестлера, или Солжењицина.

(Најтеже – знао сам – јесте иступити из заблуде у параноју, прихватити да Свет има бар још једну, скривену димензију, значајнију од очима и ушима доступне. У сенкама, назирало се необјашњиво а Смит у томе није желео живети. Бледог лица, ћутке, љутио се на себе што је – као писац – дозволио да га заведе храброст једног несебичног учесни-

ка у Рату. Пошто сам му је вратио, своју Књигу отурио је на врх полице, да се не види.)

Дружећи се са Смитом, ко зна који пут закључио сам да ни народу, ни властима, ни такозваној елити Нове Скитије није требало уметности, Речи понајмање.

Сећао сам се – поново – Пола Симониса, самоубице пре двадесет пете. Леп, прав, и племенит, мој школски друг из Чикага желео је да слика и живи од тога, но пургери нису хтели њега. Даровит више од иког сем Драгана Милојевића (упознатог много касније), Симонис није пристајао на ограничења дизајна и илустрације. Цртао је чудесне призоре, танким, паучинастим линијама по кожнатој, скупој хартији.

Не помишљајући на самоубиство Смит је углавном ћутао, као да покушава уочити нешто иза леђа, и чути што могу једино пси, птице, или инсекти. Напрезао се да напише још једну Књигу али га ништа није подстицало, сем новца. Канада му није завређивала бележења, ни тумачења, а да се поново бави недоживљеним није му падало на памет.

Седели смо зато – он и ја – и пили *rye*, размењујући списе. Читајући шта сам имао од *SPYHOLE* почео је ломити главу како да ми нађе издавача, док му нисам рекао да су ми Харкорт Брејс из Њујорка већ откупили *option rights*.

Хиљаду и по америчких долара не траје дуго, казао сам, а он ме је гледао с истинским ужасом.

Пиши, говорио је, то ће те одржати! нашта сам климао главом, осмехујући се.

Једино је Србима, схватио сам, пресудно да их разумеју. Ирци, Норвежани, чак Италијани живели су за себе, на свој начин, не узрујавајући се што их Други добро не виде. Бити несхваћен Смиту беше природно; нико, иначе, није могао схватити никог, и ништа. Светом смо сви блудели као несхваћене будале, неспособни да разумемо и себе.

Мада писац, Смит то није желео рећи, па је причао о Београду. Нашу бољку сматрао је, претпостављам, посебном врстом безнађа, својственог Истоку.

Јер Срби су тражили Друга стално, знајући да се у самоћи не да сагледати ни сопствени, изопачени, осушени Лик. У нама, живео је Дух прастаре Европе, Другова под изабраним Кнезом запућених у пустоловине и походе. Да не мисли на последице Џеф Смит, међутим, не беше спреман а Пол Симонис, покојник, умро је схватиши да се без тога не може: у Кувајт, где сам самовао окружен Семитима, послао ми је свој ручни сат, да га продам за неки долар.

Симонис је знао шта значи бити *down-and-out*, а Смит само наслућивао. Бити без пребијене паре, наде, дешавало се у књигама, не запосленима, у Канади.

Уз свеће и добру трпезу, Ана и ја седели смо код њега и супруге пијући јефтино, бугарско вино. О Палилулцима је причао као откровењу; да га подсетим да их ничије страдање није занимало казао би, претпостављам, да су Отављани гори. Слушајући га, помишљао сам на Марсела Лалонда и његов жал за животом међу Другoвима, ма колико недораслим а често и лажним. У Канади, Другова није могло бити; међу Северњацима свако је живео сам, осуђен на себе рођењем, и неизбежном самоћом умирања.

4.

Често сам, пишући *SPYHOLE*, помишљао на Благотино одбијање да бежи из колашинског затвора. По изласку из Забеле у стан ми беше дошао постарији Колашинац, тврдећи да је делио ћелију с дедом. Пошто га је отац прихватио као сведока, слушао сам како смирено потврђује што сам писао у ЧАСОВНИКУ.

Ђед ти је седео у кауши, говорио је човек – сељачког, мрког лица – и бодрио Брана да бежи, јер му је још ратовати. Ја, говорио је, нећу, да не кажу да их се бојим, или да сам починио зло!

Твој стриц је плакао, казао је човек, али се стари није дао. Остао је да чека судбину, мада му Ровчани беху спремили бекство, као момцима.

Колашинцу, неупамћеног имена, нисам имао шта рећи. Да је Благота лако могао прећи планину било ми је извесно. Но сасвим непрогресивно, нематеријалистички, одбио беше да се уклони са стрелишта, досуђеног му због синова. Идеалистички, келтски, српски, бринуо је више шта ћемо – нерођени – Бане и ја мислити о њему но како ће га процењивати суседи, или племеници.

(Ђеда су ти убили Васојевићи, за срамоћење својих, говорио ми је Миро Рецић, Новаков син. Таман и искрен, стајао је ближи Рату него ја. Како је дошло да Васојевићи – Срби од искони – поступе попут Турака, мало ко се питао. Зло доба, оличено Митром Пајкићем, Предрагом Меденицом – и њиховим Другом, и послушником, Владетом Селићем – донело је свашта, не престајући за нашег живота.)

(Зарија Радовић, приметио сам, љутио се тек при кућењу Српства, или православља. Да је патио за Отаџбином беше очигледно – таква забринутост за децу, Ану и мене није се дала глумити. Његова помоћ у оскудици

беше нам драгоцена; његова распетост између чак Дражине, југословенске опоруке, и све већег јаза између српства и југословенства, мучила га је више но је умео рећи.

Хришћанство је једно! викао је у Торонту, на Ђукићеве речи о екуменизму. Православље је Стара Вера, те Права, а Они могу измишљати шта хоће! Могу се, попут унитараца, одрицати и Бога! Све се може, при слабој петљи, помућеном уму, и пасјем срцу!

(Попут Благоте, или тате, Зарија Радовић – иначе миран, чак тих – кретао је у бој осетивши да је нарушена Равнотежа, да Добро почиње клецати пред Злом.

Седео је у тами свог предсобља, кожнатог, суздржаног лица, и стављао снажну, крупну шаку на телефон; мимо њега у огледалу се видео одсјај Чикага – гадног, разливеног у води загађеног, плитког Језера Мичиген.

Затим је окретао бројчаник и звао неког, нестварног и замраченог као он, на хиљаде миља одатле.

Мени се јављао ређе, немајући шта рећи. Наслућивао сам, наиме, више но беше спреман да истрпи, пребирући по успоменама.)

Са злом је ваљало нагодити се, жртвом ако мора.

Радовићев отац, солунски добровољац, као војни полицајац чувао је Аписа, пред погубљење. Бичијег врата, тврдог затиљка, плавих, немилосрдних очију, Апис је посматрао крвнике а Радовићев отац молио Бога да се макар до Добра не долази неправдом. (При стрељању Благоте Селића ни Зарија не беше у бољем положају. Истина, није стражарио у затвору али Затвор беше успостављен Поретком који је служио.)

Док су Благоту водили на погубљење, Зарија је отишао у крчму до Чесме у Дрвету и у тишини испијао шљиве, не дозвољавајући да му ико приђе.

Колашинци, очигледно, беху заборавили да се опиру губитку части. Поварошени, погружени, надали су се једино шкоди, пропасти, јалу, и срамоти. Молили су се за поштеду од стида, неизбежног и пријатељу и непријатељу.

Јер пријатеље је могао имати једино витез. Обични људи бројали су дане ишчекујући промене – не погубне колико претходне, али ни такве да их ко прозове због пуког посматрања. (Апис, Србин, отишао је у смрт као војник јер се противио држави без части, а Александар Карађорђевић о томе као да више није размишљао, засењен могућностима пред собом и својима.)

У Рату, потом емиграцији, Зарија Радовић претрајавао је од срамоте до срамоте, у сновима се као дављеник сударајући с глатким стенама, необухватним поврх воде ниже Муклог Вира.

У белини брзака губили су се сви, заборавни да је Вир само привидно миран – руб реке вазда бесне, љуте, и осветне.

5.

А ни Благота Селић, прав, смркнут, и одмерен, на Великој Подгоричкој Народној Скупштини, 18. новембра 1918, није на уму имао Југославију. Као посланик из Колашина гласао је за уједињење Црне Горе и Србије, упркос мишљењима да Никола I јесте зло, али мање од заједнице без својте.

Одлуку о Уједињењу је, попут осталих, дочекао пуцајући гасером у небо. Брђани и Црногорци су се љубили, бацали капе увис и викали а он је заденуо револвер за пас и осмехнуо се. Погладивши дуги, црни брк погледао је ка Морачи; зелена, смиривала га је лепотом и плавим вировима.

Облуци при води белели су се као лобање ситне стоке. Шипражје Ћемовског Поља спуштало се ка реци суво, сивомаслинасто, препуно трња и дивљег, осушеног цвета, претрајалог кроз жегу и студ.

Из џепа на прслуку извадио је златан сат, отворио га, погледао, па – још насмешен – вратио.

Већ 1919, међутим, дао је оставку на положај Окружног начелника на Цетињу, моравши у државну службу да прими Ивана Кушњу, аустроугарског резервног официра, католика из Боке. Кушња за Окупације беше крвник, али нова, братственичка Краљевина Срба, Хрвата, и Словенаца захтевала је да се прошлост заборави, те се ћед повукао, као мало ко од нас.

Јер, уз Зарију Радовића, бесмо одавно повучени, најурени, искључени, шкартирани сви – што својевољно што вољом Владалаца Света, подсмешних чак Митру Пајкићу – лазу при косматим Им, рожнатим, и канџастим стопалама, големим мимо описа.

Сваког дана отпуштен без отпуштања и Зарија Радовић одлазио је на посао, у банци у *Downtown*-у. Изубијаним возом путовао је изнад четврти и четврти троспратних уџерица с чијих су се зачеља спуштала посивела, дрвена пожарна степеништа, налик чардацима у Врању или Скадру.

Скидајући беспрекорни, беж тренчкот, англосаксонски приљежан повлачио се у уред, у згради старијој од већине у Центру.

Одрађујући, тако, дуг Ђаволу, Зарија Радовић се није жалио (као ни Благота) ни љутио, знајући да му се дешава што је заслужио, макар нечињењем.

Православна црква, говорио ми је, наново, јесте трпељива, али не према греху, попут неких англосаксонских секти!

Уздрхталог гласа, љутитих плавих очију, себе је (попут оца) доживљавао као заточника Правде На Земљи. Но без – како му се чинило – праве прилике да се жртвује, остао је у Демократским Сусретима.

Из жудње за великом Отаџбином, без трвења и зађевица, затварао је очи пред списком чланова, Катанићима не замерајући везу с Пајкићима. (Јер љотићевци беху бар хришћани а он предуго ван земље и додира с народом, да у њиховој строгости, безрадошћу, и узрујаности уочи готово језуитску Вољу За Моћи.)

Зар је могуће, питао сам га, друштвеним или политичким програмом исправити шта нам је Бог, Балканом, досудио?

Нато ме је гледао, жмиркајући, као од прејаког светла.

Потом смо се дуго опраштали, као два ратна друга.

V

1.

Ђед, сумњао сам, беше дигао руке од јавног делања и пре но је напустио државну службу. Учинио је то највероватније због Ровачке Републике 1919, кад му је држава којој је служио казнила племе јер је одбијало да се осавремени. Двадесет две године касније, рођени син починио је исти злочин, но то заиста није могао предвидети 1908, кад је отишао у Београд на студије.

Прву похару Роваца, истина, извео је отац Митра Пајкића, Драгоје – Благотин друг од детињства, пуковник прво црногорске па југословенске жандармерије.

(Уствари, Ровчани су унапред знали да брак између Срба, Хрвата, и Словенаца неће ваљати – макар због родоскрвнућа.

Како нам католици могу бити браћа? говорио је стари Мираш Поповић из Лијешња. Зар би се Немања одвајао од њих да су до слуге лацманске, и одроди?)

Србијанске власти усто беху објавиле распис, крајем 1918, да се служи војска, у Ровчана дотле обавезна једино за рата. Због тога – и пореза – слали су им жандаре и порезнике; кад ни то није имало учинка, послали су појачану патролу из Колашина, с наређењем Драгоја Пајкића да буде чврста и не слуша ровачке жалопојке.

Жандари су ушли преко Међуријечја, у два вода опремљана као за рат, с бајонетима на пушкама. Ступали су стазама поред Мртвице у колони по један, мрки, големих бркова, и из гласа псовали сељацима мајку.

Путем, никог нису сретали. Куће к Влаховићима мучале су празне, огњишта често разгорелог или задимљеног од гашења водом. Изнад Мртвог Дубоког запалили су дом племенског првака, Ђорђа Булатовића, и при изласку из села били дочекани плотунском ватром, из густиша.

Вукући своје мртве и рањене, повукли су се ка Мртвици. Даље их нико није дирао. Ходали су странама неометани, до Колашина, где их је сачекао Драгоје Пајкић и ћутао.

Потом је отишао у станицу и телеграмом јавио Благоти Селићу шта се збило.

Истовремено, послао је други команди Краљевске војске у Бијело Поље, одакле је убрзо стигао одред с брдским топовима и митраљезима, и упутио се у Ровца, да казни побуњенике.

Борећи се за право на посебност, зајамчено и федералистичким идејама – комунистичким и зборашким – Ровчани су бежали испред српске војске. Но обруч се стезао, непробојан. Војници предвођени злопоглednим Драгојем Пајкићем стизали су свуда, јер сами беху брђани из крајева ка бугарској граници.

Сила Прве Југославије – номинално унитарне, али у бити троједне – у црно их је завила, грђе но Турци или Немци. Батинањем жена и пишањем заробљеницима на бркове, сложена Југославија показала се, бар Благоти Селићу (ако не Драгоју Пајкићу) неспособна да опстане сем српском срамотом.

(Јер достајало је Ровца казнити – затвором, па ако мора и оловом. Но федерализам без малолетног, оштећеног пука потро би тада себе, те је жандармеријски пуковник Драгоје Пајкић с мацурским жаром учинио што, двадесетак година потом, син му Митар, с доглавницима Предрагом Меденицом и Владетом Селићем.

Но где је Митар Пајкић мрзео Ровчане као Васојевић, Морачанин Меденица и Влаховић Селић нису знали шта чине, јавивши Граховљанима да се Ровца наново буне, против народне власти.)

Све то, нажалост, Зарија Радовић није хтео знати, ни памтити, јер и његово православље беше наједено тежњом ка Правди На Земљи – страшћу већ искоришћеном против руских мужика, 1917.

2.

Знајући ваљда, пред само погубљење, да се од измета пита не прави – до говнара и Босанцима немила – ђед је дозволио, после свега што је видео, научио, и чуо, да га 27. априла 1942. Колашином спроведу с чактаром око врата.

(Лазовић ту, бесумње, беше говорио истину. Све је било истина сем да је Благота Селић синове одгајио као борце против Бога. Попут Зарије Радовића затрован нашим „просветитељским", провинцијским образовањем, као смишљеним да нам сломи кичму и дух, Благота је – опет као Радовић – прихватао срамоту одређену Господом, не људима. Но благо подсмешљивом поповима и цркви, Бог му се чинио далек, неспознат и непознат, док Радовићу пак милост – нарочито у изгнанству – долазаше искључиво од наднаравног Пријатеља, видљивог Правим Видом.)

Отац и стричеви, стога, од Благоте беху наследили част, одмереност, и оданост Вишој Сили, но Лице Божије нису хтели видети, претходно Му се одрекавши Имена. С другим именима, међутим, појављивали су се туђи Ликови, заводљиви и наказни попут преварног сна.

Југословенство мојих родитеља беше – попут свега њиховог – својевољно одабрано и омеђено. Истина да се свако рађа у свој народ, и да ту избора нема сем за изроде, беше им условна, попут осталог што води Злу. Но Благоти Селићу је Србија – од Госпића до грчке границе, и Јадрана до Мађарске, каквој је стремио још као црногорски ђак у Београду – остала неприкосновена. У „Југославији" је видео међународно удружење, а по ровачком устанку и пошаст, довољну за одлазак у мировину.

Двапут су Селићи – желећи најбоље – на завичај нанели покору и срамоту, гору но окупатор. Предраг Меденица, подстакнут и очевим бесом, с Мизариним опричницима само је потврдио погубност наде у другога, којом Маркс беше започео своју уроту.

(Где су националој држави, попут Србије или Црне Горе, достајали предводници, управљачи, уметници, и духовници, савезној су требали још васпитачи, психолози, социолози, администратори, комуникатори, инспектори, заступници, посредници, модератори, тумачи, менаџери – непрегледна булумента паразита, класе изнад – и мимо – иједне, икад. Нова Класа – пригодно крштена баш Митром Пајкићем – поред себе и над собом није трпела никог. Мешајући, делећи, завађајући па мирећи своје поданике, отимала се пре свега Богу, у Великој Игри.)

Да ли је отац о томе мислио, унапред, па и уназад, не знам. Препланулог, затвореног лица, гледао ме је и у Глостеру мимо сенки, претпостављам, баш Таринога Луга, Међуријечја, Брезе, и осталих губилишта.

Но за разлику од Зарије Радовића па и Благоте, не беше заборавио да су други ипак ини, упркос свом сопственом, свеобухватном, колективистичком учењу. Српска, келтска природа отимала му се егалитаризму швапских пургера и осујећених, јеврејских конвертита.

(Да је Људи – попут Срба или Келта – вољних и способних да живе без подавања технологији, Северњаци нису поимали. Слабе грађе, одржавали су се силом – спољном пре но унутрашњом. Хилијева оданост Закону, рецимо, беше једини начин познат њему – или Хопкинсу – да се не распу. Препуни задриглог беса, премоћни с кибернетског устројства, Људи Од Блата – Северњаци, Левантинци, и Источњаци – Словом, Редом, и Законом постизали су што Ми ваљаношћу, и одлукама донетим у тренутку, на лицу места. Запањен, Хили је гледао како живимо попут птица у пољу, не грешећи одвише. Сардонично издигнутих обрва, за разлику од Џефа Смита није ни покушавао да нас разуме. Што је знао

знао је: Други су могли разглабати о Творчевом хиру – једне да сачини по Сопственом Лику а остале кварљиве, и завидне до урлика.)

Осећајући – или знајући – и више од тога, ђед и Зарија Радовић трајали су тихи, клонећи се тешке, насилничке ћутње каква је владала између оца и мене, поводом Тариног Луга. Осим ђеда, међутим, ниједан Србин мени познат није се залуђивао да ишта мења Речју. Мада неупознат са Шпенглером, од Људи Технике ђед није очекивао сем видљиво, и опипљиво; Немце је ценио с вештине, а презирао са свега у себи живог мимо образовања у гимназији, и на београдском Правном факултету.

Право, знао је упркос себи, јесте Технологија од Бога отуђених, а Обичај и Срце једини водичи Србима, коштало шта коштa. Свака цена, знао је такође, беше већа од напуштања Марка Миљанова. У свему Србин, Кучу није веровао с Речи, већ Дела потврђеног исправним, дугим, и узорним животом – најбитнијим њему, ровачком прваку.

3.

Сазнавши позно (од Милије Пижурице) да је Благота уређивао два часописа на Цетињу, нисам се изненадио: избор да сачека смрт у Колашину, при понуди да спаси живот али не част, беше гест Келта, то јест, Србина. Реч дата Ровчанима кад их је потписом вратио међу Србе – и грешком увео у Југославију – значила му је више од ичијег Слова, на икаквој хартији. Невидљиве токе племенског главара нису му дозвољавале да иде противу родбине, и народа.

Синове, међутим, није успео убедити. Што им је говорио – сем собом – сматрали су анахроним, чак туђим. Борба За Сопство извргавала им се у напад на Постање, неприлично Новом Добу.

(Судећи по оцу, изгледа да се Благота волео господски обући и прошетати Колашином попут племића. Висок, у тамном оделу од енглеског штофа, беспрекорне беле крагне и свилене, италијанске кравате, златног сата на трбуху, смешио се пролазницима, свестан обавезе. Капу, џамадан и плаве гаће није носио, држећи их уздарјем Богу, по укопу; у црногорском руху – боје српске заставе – беше му отац положен у гроб, ненаједен сумњом у Лепоту, Правду, и Истину. Шта је од покојника достајало за Реч, и Песму живело је и даље. Друидски, Селићки завет противу Слова поштовао је тек да успори Пад у доба, очигледно – поред све љубави за синове – све посрнулије, и погубније.

(Сели, обавезни вазда да иду боси не би ли сачували додир с тлом, одржали су се код нас до данашњих дана – но у случају Селића, само тежњом да ослушкују Људе у Ровцима, Колашину, и другде.

И мада је мрзео Колашин, отац му се враћао сваке године, крећући се и њиме као поврх јаловине, погубније од оне код Мојковца.

Тако је, претпостављам, до мене допро Благотин Лик, да га памтим уз све невиђено и недоживљено – осим самом сржи себе, попут проклетства коме не бејах дорастао.)

Широког, меснатог лица, Зарија Радовић ми је причао о ђеду, избегавајући ратне дане. Описивао га је како је уз Новака Рељића, Проту Јагоша Симоновића и остале прваке ступао Корзоом, као пред очима бесмртника.

Но о чему год нас двојица причали – Србима, Југословенима, демократији, или православљу – беше језиком очаја, неспојивог с Овим Светом.

Истина, имао је над чиме тужити више него ја. Но зар сваки човек није имао за то разлога? Очај, схватио сам, носили смо у себи настанком, са способности да видимо мимо бљеска, позлате, и преваре.

Какве је пределе гледао пред смрт, не знам, такође. Да их је видео беше ми извесно; његова благост и мирноћа последње године живота нису ми обећавали ништа добро. Православље – његово старо, налик прошлогодишњем вину, моје непреврело – није нам пружало утеху за похару куће наше.

Аријевци, од којих смо потекли и ми и Келти, имали су обичај да у своје чудесне ћилиме уткају, намерно, по фелер, не би ли тако избегли да се замере Богу – Једином чије грешке (или грехови) творе Светове, Нама неизбежне.

Ничија машта, зато, није без граница; пред наш одлазак у Рокфорд Зарија је ћутао, потрошен. А људи из Демократских Сусрета морали су пак тражити друге, да продуже своју обману. Југославија је умирала као Америка, а надземна железница његовог путовања у *Downtown* не беше Харонова Барка већ само један олупан, суманут воз, запуњен из једног безнађа у друго.

VI

1.

Затечен бејах, на Бјеласици, попут киљана покривеног снегом. Испод и испред мене расле су букве високе и дебеле као секвоје, старе као Лелези, али то више није имало значаја у Глостеру, ни Црној Гори.

Ветар је брисао мојом Планином наносећи снег и поврх Зекове Главе – још слободне од радара, релеја, и камене куће за посетиоце, којима ту не беше место колико на Вратлу, Трмању, или у Тарином Лугу.

Бјеласица, попут свега правог, служила је искључиво Себи и Богу, жељном на Небо да не гледа попут жабе из локве, или човека, окуларом.

Ни Тарин Луг не беху потопили тада, за струју потребну једино Њима – српског говора а лацманске или турске душе. Предраг Меденица наиме беше говорио оцу о хидроцентрали; блиставог лица и плавих очију усхићивао се помишљу на такву и толику штету.

Владети Селићу, тихом и мирном, причао је о благодетима Цивилизације (а могао је отац њему), о Модернитету, називајући га комунизмом и Брозовом и Марксовом генијалношћу. („Више вреди добар уџбеник", с осмехом је цитирао Броза, „од свих прича и песама написаних!")

И провидну Морачу удавио би с бар четири хидроцентрале. Не би се обазирао ни на ђедовску кућу ниже Манастира; ваљала је за земана, а електрана Новом Добу. (Пива лежаше одавно уништена, њен Манастир измештен попут шкриње или резервног точка. Ваљало је сву Црну Гору преиначити, каптирати, електрификовати, кибернетизовати, и пластифицирати.) Прекривајући читаве брегове тешком, неподеривом, пластичном фолијом, Бугарин Христо беше – не случајно – открио праву меру и Меденичиног беса; Црногорац је четовао противу сени својих предака, врлином подсетних на његову тањевину.

Модернитет – потрага за поштедом од обавезе, напора, и бола – и њему и Владети Селићу замењивао је Божију Вољу; отац, истина, није жалио себе али је Револуцијом тражио крај ратова, и долазак правих људи на права места – независно од беде или славе очева, дедова, племена, или народа.

Брат Им беше мио које вере био – само да је Напредан и устремљен Будућности, као леминг литици.

Да се, зато, не би загледали, отац и Предраг Меденица причали су као да се преслишавају. Беху то расправе – или монолози – о Радничкој Класи, Прогресу, Привреди, Срећи За Највећи Број Људи, Бескрају, или Вечитој Промени, а ја сам се питао сећају ли се Тариног Луга, Кочевског Рога, или октобра и новембра 1944. у Београду. (И за срамоћење и уморства сужања на Голом Отоку отац ми је објашњавао да није знао, будући у одсеку за друге Послове.)

Суседи и својта гледали су се преко замишљених нишана и мушице – захваљујући понајвише њима и њиховој Револуцији – а они су живели као да немају сем младалачких идеала – замамних, попут чибука с опијумом.

Све око нас кувало се и преметало а Они су га сматрали безначајним и невидљивим – јер га заиста нису могли уочити, заокупљени сувом, Бројем уприличеном Спознајом.

Испод будуће воде, обавезно непрозирне с муља, сатрулелог лишћа, и устајалости, имало је лежати све: и Брег и Бреза и Тарин Луг, и његове неузлетеле птице, и замрле жабе, шарке, коњи и овце, и Људи запали у плитке, смрзнуте гробове, па и Гробље с Пунишиним каменим саркофагом, и крстом с једва видљивим медаљама.

(На Пунишином гробу уклесане беху и две шаке, као одсечене, прекрштене поврх официрске сабље.)

Као у Ноjево доба, Земљу је ваљало потопити да плитки, примитивни рељеф Пунишиног стећка не би подсећао – Меденицу, оца, и мене – на све претходно нама, запућеним у стид.

Јер много шта беше најављено већ Хотелом – попут чудовишног, бетонског чадора подигнутим поврх темеља некадашњег, дрвеног здања, присталијег брдима и води. Стари, дашчани Хотел, на три спрата, неко беше запалио да би се на истом месту, окруженом боровима и уочљивом с магистрале, саградио конак за туристе из белог, богатог света. У замену за част, горштацима је ваљало понудити новац – за такву крвнину, нажалост, никад довољан.

Да се смеше вољнима да плате гостопримство, своједобно даровано пуна срца, Колашинци нису могли; завидећи Им, ругали су се свему и свачему сем сопственој нискости.

За похару своје душе нису се могли жалити ником, судити ни с ким, нити тешити пићем и песмом, а понајмање шенлуком о свадбама. У огледалу личили су, истина, на претке, али су Злу повлађивали попут преварених цигана. Против Турака, па и Шваба, умели су се борити; против

комунизма – отеловљеног собом гладним свега – ћутали су и гризли се, попут напуђаних ласица.

Нико до сами не беху напустили – па и заборавили – што им дедови у Морачи и Ровцима беху сазнали, огромном муком и трудом, с дуга, убиствена Времена – обезличеног управо племеницима Меденицом и Селићем.

Да смртницима недостаје знања – поготову мудрости – да преинаком Божијега Лица почине сем зулум, и светогрђе, нису помишљали, попут оца чудећи се смањењу и узетости свега око себе, као при повратку – после дугих година – у школско двориште или на кућни праг.

2.

Име своје срамоте Колашинци и њихови предводници стално су мењали, пребацујући га – попут запрљаног плашта – на све новије жртве. (Почело је наиме с Реакцијом и Информбироом а завршило се прозивањем Бољшевика, и осталих кривих за делање при њиховом ћутању, или одобравању.)

Потом је, неминовно, долазио следећи круг: прогон ненаклоњених новим менама; себе, попут истинских грађана, ценили су паметнијим, лукавијим, а нарочито обавештенијим, од предака па и потомака – првих приглупих и задртих са скрајнутости, неначитаности и проклете тежње врлини, а других с младалачке блентавости и потребе за лепотом, и истином.

Момке живог ока, погођене равнодушношћу и злом око себе изгонили су – као својевремено Владету Селића, Предрага Меденицу, или Митра Пајкића – у општи бол и очај, где се ничији јаук није разазнавао с вреве и тиска повређених, унижених, и обешчашћених.

(Метак, кама, затвор и прогон служили су Револуцији; поругом, буком, и ћутњом кажњавали су – као гиљотином, стрељачким водом, или шибом – Самоуправљање, потом Демократија, сваког ко у Колашину није видео град под водом, туристички центар, или саобраћајни чвор.

У Глостеру, и сам жртва тихог, посредног уморства, Цеф Смит нам је долазио и седео, често ћутке. Лепог, белог лица наткриљеног зачешљаном, плавом косом, посматрао нас је зналачки, будући Англо келтске крви. Питао ме је за *SPYHOLE* а ја му нисам имао рећи ништа ново, нашта је ћутао дубље и муклије.

(Да ли је и до њега стигао Хили, нисам се питао. Знао сам: отерао би га, јер као новинар почео беше сумњати да у целом МАКЛЕЈНУ има истините речи, камоли вести или коментара. Пишући што се плаћало знао је

– из дугог искуства – да се новине не праве за обавештавање (ни „између редова") већ обликовање јавности – анастезију пред Надолазећи Рат.

Још истражујући изворе за роман Смит беше уочио да сва штампа, радио, и ТВ јесу обична, ратна пропаганда, да се Људи обезружају а фурда оснажи. Ни он ни ја у то време не бесмо читали Толкина ни Јингера, али смо Зло препознавали пре свега у покушајима да се Божији Свет саобрази жељама, моћима и особинама слабих, лоших, и покварених.

Светлуцајући, трепереħи с лажи, наследници и настављачи Маркса, Броза, Пајкића, Меденице па и Владете Селића обешчашћивали су нас отворено, а ми смо их даље гледали као жаба блавора, опчињени способношћу да трпимо – зашта би се потегао гасер или махнуло кривим, црним, дуго оштреним ножем, у Време Миљанова и његове славе.

Иза нас – као иза Колашинаца – остајале су непогребене кости још за живота. Невидљиве до Другим Видом – проглашеним, разумљиво, непристалим, злоћудним рецидивом одавно превазиђеног Сопства – знаци наше смрти тровали су и Смита и мене, сваког друкчије.

Планина, тиха и смртоносна, надносила се нада мном и Глостером (равним као плоча) док је над Смитом хучала Северна Шума, непролазна попут живице. Плавим, чистим, суровим очима гледао је кроз прозор у снежну дивљину и одлазио, знајући да га кући не чека добро, поред све љубави.

3.

Но упркос свега знао сам да је Рат Радост и Детињство Света – блиставог Тариним Лугом, од пре зиме 1942, и лета кад сам као дечко шетао њиме, немајући појма шта се збило.

Јер до скора Луг стајаше травнат, миран, обрастао леском, врбом, и младим тополама при Колашинском Брегу. Њиме су текле воде, као сребрне нити упредајући се у Тару, свету реку; лутајући крај бистрих бара и потока гледао сам белоушке како се провлаче кроз осунчане, зелене, ниске листове зове.

Изнад мене шуштале су и повијале се врбе, ситног, отменог лишћа. У прозирној води црнели су се безбројни пуноглавци а испод ногу скакале мале, дотле неприметне жабе. Тарин Луг – гиздав и тих благим шумом зрикаваца и жаба, ветра кроз грање и клокота воде преко облог, белог камења – дисао је као ја. Тих Педесетих година века којим се, као балегом, завршавало преживање прастаре Звери (наслућене, никако виђене или домишљене), подсећао Нас је на Бога – но ми, од рода Адамова, не бесмо

тога свесни. Адам је, наиме, морао бити Србин с бесловесности; од Еве су настали Јевреји, Турци, Латини, и Швабе. Срцем Келт, Смит је уништавао себи душу пишући бесмислице, за читаоце невредне бољега.

Једино из нејачи могла је израсти таква опседнутост. Своједобно, Смит беше трчао за Универзитет у Торонту; средњепругаш жилавих, издужених мишића, црпео је последњу снагу да стигне први. Но Победом није поништавао укус у устима; до радости, слутио је, долазило се друкчије. Грчеви у ногама опомињали су га да Келти – попут Срба – нису вежбали, не хотећи да се лише истинског успеха – увек и свугде Божијег Дара.

Бар мени очигледно Рат је – попут свињске даће – условљавао живот, макар Смрћу.

(Кад су Мирка Селића питали од чега је умро Милутин Влаховић, с којим беше однео Благотин леш на Радигојно, сукао је сиви брк.

Од живота је умро, предугог! казао је и мени, смејући се, без злобе.)

Рат, проглашен или непроглашен, признат или непризнат, оружјем или речима, делима, трговином, или подвалом, омеђивао нам је постојање, и Постање. Мит о Небеској Војни описивао је поломе попут Тариног Луга, или нашег Изгона. Добро и Зло – покушавајао сам то саопштити и Смиту – настали су Ратом, макар Светлости и Таме. Пред очима Аријеваца, и уз њихово учешће, све је ратовало, од Искони, а живот се искупљивао животом. Плаћало се на мосту или на скели а Смит је и то морао прихватити, попут лица у огледалу.

Но отац ми то не беше успео рећи, згромљен доживљеним.

(Он и Смит срели су се безмало као родбина; с њиме се није укривао као с Хопкинсом. Ћаскали су како ниједан није са мном, ма колико драги једни другима.

И не знајући, отац се припремао за смрт као витез за битку, или велечасник за скупштину. Но пре тога умро је Предраг Меденица, не препознајући ни својту.)

4.

(Недуго по нашем повратку, Меденица је посматрао старачку шаку, обележену смеђим пегама и испупченим венама, и гукао, попут детета. Из уста су му текле бале, очи сузиле. Плакао је несвестан да то чини, за животом коме се није одужио, после свег грабежа.

Моћ му беше прерасла у немоћ, но ни то више није опажао јер му се све изједначило, и постало тегобно.

Сахранили су га на београдском Новом Гробљу, у Алеји Великана, међу напрсле бетонске пирамиде, кубусе, плоче и друге белеге смишљене да не подсећају ни на шта, понајмање Праликове Сака.

На то Гробље, у Алеју, отац није хтео привирити. Од друга се опростио у његовом петособном стану, отетом још октобра 1944. Таман и пространи, препун духова побијених, протераних и засужњених власника, стан се Меденицама указао прикладан тек за бдење. Приређено за старе фронтовце, обазриве да се не држе ниједног обичаја – нарочито црквеног – седење поред леша није му пријало јер се питао, и нехотично, чему?

Све сахране чиниле су му се светогрдним; у његовим очима, Стварање је живело непогребиво. Да му је ко казао да је у њега Веронаука – презрена још у основној школи – победила Рачун, Владета Селић би га сматрао лудим, или горе.

Но да се плашио смрти друкчије би живео, и умро, не причајући с Творцем, виђеним тек очима неспособним да препознају мене.

(Осећао ме је, истина, али Смрт га беше одвојила од свега дотле пресудног – Злочина, Казне, Љубави, и Лепоте. Мимо наше и своје Будућности умро је запањен, не осећајући ни Бол од које је целог живота бежао.)

А Меденица му се заувек сачувао млад, насмејан, вражије жишке у очима. Њих двојица, заправо, беху само два лица исте Појаве; но Меденица се Богу смејао у Лице док отац то више није могао, ни хтео.

VII

1.

Благота је зрачио, говорио ми је Булат Мијовић у Колашину, после татине смрти.

Пијан, кошчат, спао с биковске, утовљене, властелинске тежине на морачку, горштачку жилавост, гледао ме је, очију такође сузних.

Старци су плакали пред нестанак, жалећи, претпостављам, за незавршеним. (Да је ико жалио за почињеним још нисам видео: свако је сабирао губитке не обазирући се на штете нанете собом, другима.)

Уосталом, ко је у Другима могао видети мимо Себе?

Нестајала је Лепота, никад досегнута – сем сновима, злочином, и пијанством.

Свет је умирао прелеп; Мијовић се припремао да му се придружи, мада га многи беху претекли. Ни првобитни Тарин Луг нико није могао видети, колико риба воду. Приближујући се Смрти, Булат Мијовић се враћао свом Лику – Временом, худом срећом и сопственом слабошћу изопаченом у онај познат нама, Другима.

(Риба зна једино за воду; није јој мокра док је не изваде из ње, држећи је за шкрге. Рибљег ока, мутава, копрца се и гута чега у Новом Свету нема. Целог живота и Булат Мијовић знао је једино за грч и опстанак, као да му је Џеф Смит сународник а не Љубо Тошић или ја.

Гледајући ме запевао је над судбином, и оним што је починио као помоћник министра унутрашњих послова Црне Горе, па собни старешина на Голом Отоку.)

Благота, говорио је, грлећи ме, био је нешто посебно; мада његова преслика, никад то нећеш схватити!

(Као у причи о Ахилу, хваљеном мимо Ахајаца свог доба, тако су сви – укључујући Булата – говорили о ђеду као људини, нико – као ни Хомер за Ахила – не могавши да објасни чиме, и како?

Показати икоме ишта, мимо догађаја с чактаром, или опроштаја с Браном беше, изгледа, немогуће. Булат то није успевао. Предочити да је Благота Селић био велик што је – до у Крај Трајања – носио неисказане али драгоцене врлине, препознатљиве једино суочењем, Булат није умео

па је и стога пио, из малог, полулитарског чокања, на столу умазаном и упљуваном од мува и друге гамади.)

Затим је спавао: огроман, тежак, затегнуте кошуље преко леђа, не обраћајући пажњу на мене. Омамљен ракијом и призорима пред безмало слепим очима, окренут зиду, спасавао се од авети како је најбоље знао. Иза зида хучала је Тара, с висине лепша но с обале. Преко реке, у даљини, назирало се Радигојно – мало, планинско село Милутина Влаховића. (Сећао сам га се већ погуреног, кошчатог, жилавог и мршавог попут птице грабљивице. Код њега сам први пут видео гасер, дугих, месинганих метака – као за берданку или лов на дивљач, већу од човека.)

Јадни Благота, убише га несојски! плакао је и стари Јагош Влаховић, слеп од година. И његово лице беше прелепо: чистог чела под коротоном, црногорском капом, белих бркова Србина с Кавказа или Аријевца с Хиндукуша, управљао се пут мог гласа и плакао, за лепотом Благоте Селића, витеза ровачког.

Одлазећи од Булата, ходао сам прашњавим друмом до магистрале, остављајући за собом његов страшни дом. Попут киклопске пећине заштићен брегом, дрвеним мостовима повезан с падином, на два боја – горњим за људе, доњим за стоку – кажњавао га је сећањем.

(Смрт, заиста, јесте за плакање, после безмало свачијег живота. Плакао је чак Вукота Меденица. Видевши ме на улазу у своју летњу кухињу радовао ми се одузет, и претужан. Рат или Голи Оток, Колашин или Београд промицали су му пред очима; мислио је на сина, жену, и унуке; још свежег лица, младих руку, безмало црне косе покушавао ми је нешто рећи, попут Зарије Радовића, у Торонту.

А шта? Миловао сам му главу како не бејах тати, пред његову смрт. Пекло ме је што оца нисам миловао и љубио, не показавши му нежности колико тетку.

Кад ми је отац умирао бејах бесан – на кишу која је лила тог београдског септембра, на крају Рата горег но у време Тариног Луга и пропасти Роваца.

Мокрих ногу, прокисао, седео сам поред тате у његовој спаваћој соби и држао му руку а он је, не видевши ме, говорио: Боже, Боже!

2.

Црн, спечен, Ибер, и Рајко Булатовић ме је гледао жеравим, црним очима испод косматих, гаравих већа и причао изокола.

Код Булата наводно случајно, посматрао ме је као његов ћутљиви пратилац, при вратима. Племеник, у том тренутку није имао својте; из њега, управника КП Дома у Бијелом Пољу, струјала је – као из Тацића – хладна, осмишљена Смрт – и моја, буде ли потребе.

(Да му је пратилац наоружан, видело се без загледања. Држао се као катил каквих сам се нагледао у Босни. (Можда је и онде био на обуци – с Босном се наново беше отворио Тарин Луг, за потомке крвника.)

Неочекивано, Булатовић је почео певати о Вукалици Селићу.

„Није ово пушка чађалица", декламовао је, црног погледа, „већ је ово пушка осветница!" а ја сам га посматрао као полицајца: звечарку, ако то жели бити.

Пијан, Булат се смејао, наливајући себи чашицу до врха. Нешто ракије је претекло, процурело низ прљаву мушему на још умазанији, масније, и прљавији под.

Живели, говорио је и наздрављао. Е какав је овај Селић! смејао се, из гласа.

Булатовић га је посматрао. Пратилац, до врата, није се померао.

Причали смо затим, тамничар и ја, о Рату већ при крају, наставку прастаре приче.

Полако, покупио се, суздржан, и здравио са мном. Рука му беше танка, жилава, препуна струје. Стиснуо сам је, и поздравио с телохранитељем. (Из његових осмехнутих, плавих очију сијало је ледено сунце; душа му се блистала попут снега у Глостеру. Није, изгледа, схватао шта чини и чему служи. И њега беху убедили да је неважно ко гине и како, ако је за Правду, Напредак, и Пробит.)

Отишли су, а Булат је ћутао, поред пића.

Није једно време могао да ми гледа у очи, нити сам га тиме мучио. Поспремио сам сто, вратио пршуту у њену пластику, па у замрзивач.

Насуо сам себи ракију и дуго је испијао, док је Булат наново заспао, окренут зиду, као пре.

„Људ", схватао сам (дуго ми је требало), не постоји, као што „човек" нема множине.

Именица „људи" – групна попут „камења", „Ариља", или „горја" – обједињавала је Хилије, Смитове, Радовиће, Селиће, Фајерстоне, чак Ивановиће. Јер нисам само ја прибрајао свако морем заобљено парче пивске боце, цигле или асвалта „камењу", налазећи га међу шљунком на плажи у Лучицама.

Попут каменова, међутим, постојали су само различити људи, различито настали, различитог састава, судбина, и каквоће. Местом и временом угоњена у заједницу, бића у људском облику тискала су се пред мојим, па и Булатовим очима, приказе.

(Да ли их је зато и он убијао, кад беше имао прилику? О својој улози у Тарином Лугу није причао ништа. Но његова кућа – кланица и стрводерница за стоку – говорила је довољно.

(Мирку Селићу, на пример, човек беше једино племић – било ког рода – а Србин, опет, посебна врста Човека, створена дугим Временом и дужим – и већим – Искушењем. И међу Србима налазио је Турака, Латина, и Шокаца (Булат беше Турчин – од похоте за туђом лепотом до смеха наспрам ње), али појаве без натруха на Овом Свету није могло бити.

Наш ум, знао је и Мирко, искао је Реда, устројен Богом. Но Реда не беше сем у нама. Да схватимо појединачност, чудесност, и јединственост свега, полудели бисмо. Зато збрајамо бабе и жабе, крушке и јабуке, говоримо о „људима" као да о њима знамо мимо предоченог, пренераженим собом више но Светом.

(А ни „Свет" – скуп крхотина и буба, лубина покланих оваца у Булатовој кланици, облутака крај Таре, лишћа поред пута, или око наше куће у Глостеру – није до ђубриште (херојски, јалово постројено у Ред нама, Појавама и Пројавама, с разних страна).

Космичко ђубриште за космички отпад, од Космичког Реда.

Гледајући заспалог Булата знао сам (не усуђујући се ни себи то да признам) да нас је Неко грдно нагрдио, можда нехотице. Рад и Ред јесу помагали да се прогура дан. Но какве је везе то имало с Истином, Правду да не помињемо? Попут габеља на жици под електричним напоном, испод стражарских торњева с митраљезима и рефлекторима, изгинули бесмо ми – Благотино потомство и својта – чак без његове утехе.

(Преко нас брише огромни, страхотни сноп светла којим нас Неко обасјава док се трзамо, недотучени. Постојимо, једино, у том Трену Осветљења, просветљени до смрти, попут црва под батеријском лампом.

Понеки од нас се при том и смеју, мост ничему.)

ВЈЕДИ

I

1.

Батарина кућа ћутала је на стени попут урване куле. Наткриљена каменим Градиштима, зарушена Временом и огњем свог Пада, сива, зрачила је борбом и јунаштвом.

Батара – осамдесетогодишњак кад су га убили – смејао се поврх ње, јечећи стењем.

Сура, Синђавина је чинила кућу сићушном а њега огромним. (Тешком, храстовом шаком миловао је по глави Булата, с чијим је оцем прошао све ратове за Слободу; попут столетних букава стајали су старији Мијовић и он безмало додирујући се, гримизних и златних џамадана, паса препуног оружја. Кликтећи, певали су дивљачне песме – Полифем, Морачанин, јединим оком гледао их је с Градишта, а Батара је на партизане отискивао големо камење. Из куће гађао му је брат, деведесетогодишњак, обучен као за укоп. Сваки хитац старог Црногорца цепао је небо као свилу; низ снежне падине ваљале су се стене дижући огромне облаке сувог, благотворног снега.

Снег им је затискивао ране и хладио их, па су Лазаревићи умрли блажени, осмеха испод густих, белих бркова. У дну, испод њихове куле, погребени метком и усовом лежали су изасланици Предрага Меденице. Нестали сем Булатовим и Пижуричиним сећањем, крвници и браниоци чекали су мене, јер се ни о томе није смело говорити, нити писати.

У Парку изнад Рок Ривера сећао сам се куће испод Батарине у којој, пре уласка у Колашин и ископавања Пасјег Гробља, беше становао Дража Михаиловић. Сава Лазаревић и он, међутим, беху световима размакнути: срж Искони, јавни полицајац из Липова, и модернизовани, тајни, из Ивањице, сукобљавали су се и односом наспрам лукавости, подједнако несретни.

(Америка ће нас спасти! говорио сам Ани, а она ме је гледала осмехујући се – због моје вере, наде, и радости.)

Руски ђак, Лазаревић у Петербургу није имао богзна шта научити. Да се фронти и окреће, ступа парадним кораком и слично увежбао је без гре-

шке; да игра фудбал, попут француског ђака Михаиловића, чинило му се још бесмисленије. У рату са Шиптарима стекао је себи име и надимак – јунаштвом и суровошћу, не вештином.

Михаиловић је непријатељима сматрао Немце, Шиптаре препуштајући Топличанима, усташе Ђујићу, а муслимане Дангићу и Ђуришићу. Загледан у Свет, занемаривао је губу у торини. Осмехнут испод танких цвикера, Закон Леке Дукађина ценио је Историјом, а Батара дугом крви, срамоте, и смрти.

Косту Пећанца, колегу из Првог рата, осудио је стога на смрт Михаиловић, због сарадње с Немцима. Но с њима је сарађивао свако, понајвише Недић који је Дражи, кришом, дотурао обавештења, и нешто оружја и муниције.

(Корачао сам Парком сам, белим лединама. Иза себе остављао сам трагове *overboots*, велике попут медвеђих. Црно, голо дрвеће светлуцало је у крошњама; снег се топио. Преварно, мирисало је на пролеће.

Обрисао сам нос папирном марамицом и бацио је у снег, надајући се да ће иструлети до копна.

Михаиловић и Батара беху ми ближи од икога у *SENTINEL*-у, или другде.)

Ђенерал Михаиловић стајао је ситан, нарочито наспрам горостасног Морачанина, претрајалог из ахајских времена. За разлику од њега, нерадо је наређивао погубљења, притиснут положајем господара живота и смрти. Скупљао се све више, док је Батара умро усправан – седам стопа висок, тежак као од мрамора.

Сава Лазаревић Батара смејао се грохотом, као да се руга свему сем себи, сабљи морачкој.

Испод њега и Михаиловића лежало је Липово стогова и ливада, камених и дрвених кућа, штицама покривених.

Одасвуд, у пролеће, мирисало је на траву, цвеће, благо, и четинарски дим. Све се сијало попут девојачке косе, јер је Липово тада још живело, чувано небом, шумом, и Сињавином.

2.

Као млад, опуштен ратник, напуштао је Мирко „Грчку Скитију", поскитан ка Троји Запада.

Лак на ногама, преплануо, бркова тек изниклих, ишао је поред Тариног Луга и посматрао зелено, стрижено поље између топола и реке. Кроз шиндру пажањских кућа димило је, а река промицала кроз врбе. Ток, Прича, и Песма Таре вијугали су ка планини чије име Келти беху пренели у Ирску.

Прошао је кроз Лијеву Ријеку и даље, изнад Мораче и искрај Братоножића. Платије, одакле Селићи беху одигли за Колашин после Вучјег Дола, пружале су му се с десна. Вирови скривени сенком чекали су га по повратку из Америке где – сем Јужњака – оружје више нико није носио. И Сајам код Манастира имао га је сачекати, као ојкање и игре Брђана кивних на мир, и срамоту таквог избивања.

Заправо, Мирко је – попут мене – ишао у Америку не слутећи да ће бити рата, и то поново против Турака, и Шваба. Јер, уређена попут градског врта, Европа дремкаше 1905 – као 1983 – а Бечом, Паризом, па и Цетињем башкарили су се грађани, безбедни као у тову.

С црним, искефаним баканџама о рамену, шареницом преко варошког одела, и десет наполеона ушивених у поставу, корачао је Мирко Подгорицом, прашњавом и унеређеном, подсмехом граду.

Али ни Америка не беше тада сва лацманска. Забити сличних Бјеласици, Вратлу, Липову – или скитским степама – чекала га је дивља, изазов пустолову. Живећи, међутим, за Ред, не Правду, Тевтонци и њу беху кренули да уреде бар као Немачку, Француску, или Енглеску. Искони Њима није требало колико ни Сињавине и Липова, или осунчаних пропланака Матешева и Колашина.

Бес Келта и Германа уприличених у Тиролце, Велшане, Бретонце, или Прусе растао је; несвесни Већег Рата тискали су се, слућени стегом и стицањем.

Тарин Луг, зелен подно зеленог Брега, беше, у то доба, само гробље за стрв, поднадуле козе и овце, пребијене псе, и липсале кокоши из Пажања и других махала.

Из Подгорице, на путу за Нови Свет, Мирко је уз Бјелопавлиће кренуо к Цетињу. Тамних панталона увучених у назубице, у опанцима је ступао козјим стазама и пропутама, погледа ка косама и заседним местима. Сашивено по бечкој мустри, одело га је сапињало; проклињао је кројача Ивана Балетића за подилажење оку али не потреби. Иса Прелевић, терзија, беше његовом оцу казао да иде католику, за ускогаће и мундир.

Кулучити, говорио је Прелевић, из Тузи, може свако – па и Мирко – а Људи се Богу одужују творбом! Сјај златних гајтана и бљесак скерлета, племенита чоја широких гаћа и џамадана, олакшавали су Малисору одрицање од јатагана, пушке, и револвера; на зиду радње наспрам Велике Пјаце држао је у сребро оковано оружје, а Колашинце гледао као своју, мада другог језика и адета.

Варварија, стара хиљадама година, одржавала се, соком и снагом крепећи Свет. Трою ипак населише Дарданци, Мези, и други с наших страна, а Мирко јој се приближавао као још један горштак, на путу ка обмани.

3.

Јер мрак нашег, балканског залеђа, изабраше изгледа сами сели, то јест, друиди. Невољно, попут чобана, беше Мирко сишао до Котора, не могавши да га заобиђе.

(У Котор сам долазио на забаву или летовање, не бежећи од његовог лацманског лица. Камене улице, куће, палате и зидине крепиле су ме миром какав Београду – чак Рокфорду – остаде недоступан, мада су Ивлину Воу, на пример, представљале само удаљени, словенски, варваризовани одсјај Италије. Но ко је од нас то знао, кад Во беше забрањен због казивања истине о Брозу, и партизанима?)

У Америку бејах прогнан колико Мирко. Ни о томе у Колашину нисам могао сазнати, до пошто је прича Мирковом прогонству престарела а сви њени судионици помрли. Да је и он у Америку отишао као политички емигрант схватио сам тек кад ми је његов син поменуо убиство Михаила Меденице.

Михаила, наиме, беше убио Вукалица Селић, стриц Мирков. Као старац од осамдесет година беше га устрелио старом пушком, „чаћалицом", с велике даљине, јер га је Михаило коштао јединца. Крв за крв, глава за главу, налагао је прастари, српски, горштачки образ, али Никола I Петровић, краљ црногорски, није тако мислио.

Што ми уби четвртога сина, Вукалице? говорио је Краљ, а Вукалица, црн и спечен, га је гледао па казао: А што Михаило уби мене?

Селићки усуд, изгледа, није се мењао столећима. За краљевог миљеника, колашинског главара, Вукалица и његови беху осуђени да плате крвнину и бачени у затвор, сви сем малолетног Мирка.

Да поврати насилно продату земљу, Мирко се пред Вељи Рат – као ја осам деценија потом – подухватио незамисливог. Наиме, морао је у гурбет, попут Лелега, или Цинцарина.

На Црногорском Пазару, сишавши с Ловћена, сео је на углачани камен, скинуо опанке и обуо нове баканце, као да се окива или поткива. Ходао је глатким плочама Пазара несигуран, као да му тле измиче.

Над њим се издизао Ловћен, с капелом Владике Рада. Млад, снажан, у себи се ругао лацманима, но бродица којом се возио ка белом вапору, укотвљеном на сред Которског залива, не беше дело Срба већ Шваба.

Варварија – неуобличена у појам – треперила му је иза очију, попут невиђеног, спаљеног града. Знајући да бели бродови доносе смрт, а да га једино Тара и њени лугови могу сачувати, посматрао је стране више Котора не спуштајући поглед до воде, и кућа и тропског биља при њеној блиставој, замамној ивици.

Попут Антеја одељен од палубе тврдим, дебелим, кожним ђоновима цокула, окованих блокејима и челичним клинцима, стајао је при огради и пратио кретање лађе. Но недуго по поласку, уз остале раднике и њега су лацмани послали у штиву, и мрак.

Испод дасака и обојеног метала, у строју, рмбали су бродски аргати – Словени из Хрватске, Чешке, и другде. Црни, набреклих жила, очију светлуцавих при огњу котлова, избегавали су дивље саплеменике, не хотећи да изгубе у очима италијанских, немачких и мађарских часника.

Испрва, Мирко их је гледао као сумошесе, затим као стоку, постиђен звуком њиховог, тако разумљивог говора. С лежаја у штиви ћутке је посматрао како се вода у сићу при ребрима муља, тешка попут мора иза оплате.

На Елис Ајленду, досељенике и раднике скинули су до гола и загледали са свих страна, као на сајму. Док су се други у великој, ружној соби тресли од зазора и зиме, Мирко Селић гледао је инквизиторе у очи, бесан, рукама скривајући свој стид. Нечастиви, сазнао је тада – да би се тога сећао тек потом, у Црној Гори – није подал ни зао, већ само вешт, промућуран, разуман, лукав, и глуп.

Возом, црним и чистим, клацкао се затим од Гренд Сентрал Стејшна преко Бафала и Кливленда, ка Чикагу. Кроз прозор гледао је земљу, огромну и безобличну, расплинуту као иза засужених очију. У Чикагу, воз се задржао пола сата; на перону тискали су се људи, жене под шеширима осмехивале, црнци зној или, каубоји викали, а он је пушио кратку, изрезбарену муштиклу и ћутао, знајући да му предстоји горе.

Воз је потом ишао још ругобнијом равницом, до моста на Мисурију; разливена и мрка, река му не беше налик води питкој бравима, камоли људима.

Воз с радницима почео је да се пење, међу брда велика као планине у Старом Крају; све му се чинило мимо мере и облика а једино повремена пустиња жива, попут страна к Пјешивцима.

У руднику подупртом чамовим гредама искупљивао се зарадом. Посао, спавање, и пијење по изласку из јаме беху му, као осталим Србима, једнаки; дивљина ван шатора морила га је, кудикамо зверскија и пустохнија од сињавинске, па и проклетијске. Иза брда под непрегледном шумом завијали су вуци, а људи по логору урлали неразумљиве, туђинске песме.

За рад, Црногорци не хтедоше да приме папир. Сребрне доларе („пече") Мирко је, као остали, мењао за златне па ушивао у широки, кожни појас, не скидајући га ни при купању.

4.

У Бјуту, голи људи су се ћутке прали у големим, дрвеним ведрима, многи од њих Турци, судећи по обрезаним удовима. (За Јевреје мимо Старог Завета – живе и верне својим обичајима – Мирко до Америке није знао; бели, чврсти момци не беху, међутим, ни мухамеданци ни мојсијевци већ чистокрвни Тевтонци, с Истока, осунећени хигијене ради.

Покушавајући да задржи поглед на прозорима, или поду купатила, трљао се пешкиром као луд; у пари, свом и туђем зноју, трпео је мокру кожу појаса око себе, настојећи што пре да умакне одатле, и широки каиш осуши мимо кућа, људи, па и животиња.

Бјут, у Монтани, радовао га је попут куле у пустињи, равној и спеченој као црногорски крш. Прашњавим, избалеганим, широким улицама ходали су сточари опуштених бркова, смеђи и избраздани попут сељака с Крње Јеле, или из Шавника; као они, пасао је револвер, огроман, сличан гасеру.

Од Варваријe се није могло, ни требало отимати. Зов Грчке Скитије, чак у Западним Горама, беше му сваким даном све јачи. Очишћеним, никлованим колтом 45, пуцао је у дирекe жичаних ограда, и све што се дало растурити или избушити да се нико не нађути, или увреди.

И поред златног паса Ровчанин се није могао обогатити, сем да престане бити Србин и постане лацман, Шваба, чифут, или Турчин.

А затим је дошао час да се иде натраг, на Скадар – град који је ваљало вратити Црној Гори као некада Тројy Ахајцима, додонским Србима.

II

1.

Мирка Селића, међутим, није било у Рокфорду, где смо Ана, ја и деца проводили године као у Нојевој Барци.

Само Макејб беше седео иза волана свог џипа, руменог, сељачког, ирског лица.

(Смејао се: зуби су му се жутели, крњи испод рибих, непоткресаних бркова. Грубом, црвеном шаком примицао је пиво уснама, загледан мимо мене. Око нас је споро, попут маглине, текло огромно, плаво, илинојиско небо,)

Стигли бесмо напокон у Америку, једину земљу – поред Југославије – коју сам сматрао домом. Грчевито се присећајући свих година по Америци и Канади, посматрао сам снежну пустош око нас.

(А Мирку Селићу било би свеједно за Рендија Макејба. У Америци енглески није честито ни пробао научити, дружећи се једино са Србима. А ја сам „наше људе" избегавао и што су ме, увек изнова, загледали као да о мени знају што сам никад нећу, трудио се колико ме воља.

Скитија је живела Мирком Селићем попут праземље, пуста, насељена једино Људима.)

На ивици слеђеног језерцета, Мајснер и његова кучка тражили су одбегле фазане. Стајали су, замрзнути зимом и ишчекивањем, усред леда душе и тла.

Have a beer, говорио ми је Макејб.

Гледао ме је плавим, водњикавим очима, безмало привид.

(Мирко беше умро у Колашину, у Болници, од старости и доба поспрдног свему што је волео. Као Батара – само ситнији – Времену се смејао у брк, с истим предвидивим последицама. Наиме скончао је, прешавши свој Пут.

Његов осмех, сув као по диму, или ветру, остао му је усечен у лице, попут записа.)

Док се сетих да откочим пушку, рекох Макејбу, птице одлетеше.

(Промицале су изнад мене попут тамних, преплашених сенки а ја сам их посматрао, знајући да нисам никакав Ловац.)

Макејб се осмехивао.

Три ципа, попут црних, лакованих шапки стајали су један до другог, усред трагова својих гума. Под леденом покорицом снег се блистао попут антисептичног праха.

Дебелим, радничким прстом, Макејб је отворио још једну лименку, и пружио ми је.

Свако, знао сам, лови шта може, и шта му доликује. Мирко беше ловио да се прехрани, а ми смо се играли попут деце, или безмоћника.

2.

У Америку сам дошао јер сам то желео. С Југославијом – као Љубо Тошић с Липовом – изгубио бејах завичај, али ми је остајао свет, попут пучине.

Свако је иначе губио, све.

Мирко претходно беше изгубио младост; срећом, њему бар не беше обећано да ће вечито трајати. Србин, родио се у смрт као круну и крај Пута. Живот као бекство и скривање од Смрти препуштао је деци Новог Доба, убеђеној да се Она дешава другима.

Мора, говорио је Макејб, човек понегде и да се пређе!

(Мирко, претпостављам, зато није хтео бити ловац, мада би у кућу понекад донео месо дивокозе, кожу куне, или ласице. Сув и кошчат, неоствварени главосек, грабио се за добар глас. А фазане и другу живину могао је јурити ко хоће, па и Ренди Макејб, некадашњи Келт.

Келти одавно беху избегли од свукуд, тражећи земљу наспрам себе. У Црној Гори преметнули се беху у Србе – такође зачаране и виловите, али отпорне на тескобу, чак душе.)

И Фил Мајснер беше старином Келт, мада незнајући. Пореклом Чех – од келтских Боја – радовао се оружју. На ловишту се зачкиљен прикрадао шипрагом, прста на орозу. (Суседи Србима у Бојки, говорио сам му, Боји су временом постали и Баварци, а Бојка трајаше келтска док је не преузеше Лужичани, снагом ближи заједничким нам прецима, с Памира.)

Боји, говорио сам, изметнуше језик у словенски, као да се са собом спрдају.

Лоза се тањила, избегавао сам му рећи.

(Стара лоза, сушио се његов сој попут винограда код Кистања. Кврган и упреден давао је – повремено – сјајно, тешко, отмено вино, каквом би се радовали Лелези и Данајци, камоли Срби. Но свој род одавно беше претрајао, поставши ловац из спорта.

Од каквог су Винограда Селићи, питао сам се, нехотично. Какав је плод растао с тог, прастарог Дрвета, по чијим се тамним, жилавим гра-

нама наша лоза пружила, попут грожђа по Морачи – где сељаци нису правили притке ни сенице већ пуштали све да расте заједно, као у Рајском Врту?)

Но после пораза од Хапсбурга на Билој Хори, Чесима – ни то Мајснеру нисам помињао – не преостаде сем да теже богатству. Понемчили се беху у Бохеме и пургере, забављене зидањем градова, и пијењем пива. (Вино је разгарало машту и крв а то Северњаци нису подносили јер – тако оживели – нису умели до зло чинити, и рушити.)

Из незнања беше Филип Мајснер пивопија, као Ренди Макејб.

Жуто, сјајно, безмало безалкохолно, америчко пиво светлуцало нам је при уснама, налик мокраћи.

Зло, усходано, вребало нас је, попут вепра у густишу.

Мајснер је стога продавао осигурање Рокфорђанима – такође спремним да од Нечастивог траже поштеду, бар за живота. Све се код њега дало уновчити: смрт, губитак руке, ноге, или ока. Ваљало је, истина, то платити – заборављајући да је Бог строг отац, невољан да нам пружа образложења.

По смрти, Мајснеру није остајало сем ствари и записа. Мртва још у зачетку – с неверe у Смисао мимо Успеха и Пробити – и њему су деца одрастала у тупости, и самоћи.

Недељом, куповали су Мајснер и Макејб фазане од фармера који их је гајио као бројлере.

Задовољни, пуштали су их да лете над имовином једног другог фармера, исто спремног да у њиховој забави не види ништа лоше, ни болесно. Сопственику ловишта зарада је осмишљавала пуцње и сенке слуђених викендаша око куће; у дневној соби се смешио, лица титравог од ТВ.

Одрођене, товљене, али не глупе, птице су се у гајби мешкољиле, одбијајући слободу. Птичијих, сулудих, грчевито покретних глава, дугметавих очију, ипак би прхнуле из крлетке, гурнуте пушчаним цевима.

Тешке, летеле су трапаво; заборавио бејах да откочим ловницу па је Мајснер трчао по гају, у себи псујући толики губитак.

3.

Немој упуцати фазана док не узлети, говорио ми је. Сјајних очију иза металних цвикера осмехивао се испод жутог, хладног, и немоћног сунца.

(Кезио ми се и из новина, најбољи *producer* своје осигуравајуће твртке. Тргујући страхом и лажним спокојем – такође грађанским – морао се смешити, бар другима.)

Стајао је у снегу до колена с керушом и чекао да се однекуд појаве птице, мојом неспретношћу поштеђене. Око нас се ништа није мицало, слеђено у полугласу и полупокрету; ни Макејб није хтео изаћи из свог џипа већ је пијуцкао пиво, знајући да ништа није вредно таквог смрзавања.

(Од Мајснера сам ипак купио полису животног осигурања. Нормално, ништа му нисам говорио о Удби; упитник се занимао само за болести, урођене мане и слично. Ко би претпоставио пресуду тајног трибунала, или хир неког задртог комунисте, из Београда – хиљадама миља заборава и незнања од нас?

По тој полиси, новчано тегобној, Ана и деца добили би триста хиљада долара, осим по мом самоубиству.

Но шта је било копање по Тарином Лугу, и пореклу и прецима свих нас, одрођених?

Шта су Фил Мајснер, и његов лекар, могли знати о Вукалици Селићу, поносном да Господару донесе главу Хусрев-бега Ризвановића, фочанског сераскера?

Мајснер, нико, није могао појмити што немаше у себи, попут гена. Бојим му нису значили ништа јер их америчка Историја није познавала. Историју су интелигенти – вољни да проучавају марксизам али не и Марка Миљанова – иначе сматрали бележењем опсталог и премоћног, не палог или усахлог. Свет му се зато кочио усликан, обрађен, и срећен, попут рекламне брошуре. У њему се батргао попут фазана, тек кренулог из кртлетке – коју смо у руци ипак држали Ми, себи душмани.

4.

У пролеће 1903. Јован Селић, син Вукаличин, отишао код Михаила Меденице, врсника и Колашинског начелника, да види нову пушку, „московку".

(У то време Рокфорд беше град челичана, Шведа, и осталих Северњака а Мајснеров деда Френсис први из породице рођен у Америци. Спокојни, Рокфорђани су радили за долар на дан а Бохут Мајснер, Филов прадеда, сматрао се већ домаћим, мада је енглески говорио са швапским нагласком.

Јенки беху трговци, решени да надмудре Свет, а Бохут Мајснер, Чех из Буђејовица, тежио је да Им се прикључи, макар као калфа.)

Јутра пред Јованов полазак за Колашин код Меденице, Мирко Селић играо је ћушкапе с чобанима више пута. Махнуо је брату запуђеном жутом стазом, утабаном поврх зелене, росне ливаде.

(У њему Бјут не беше ни слутња а Америка, попут Аустралије или Кинеза, нешто из читанке, или новина. Све вредно помена дешавало му се пред очима, као на светковини, слави, или веселици.)

Крути војник, кошчат, Јован је замакао иза кривине према гробљу, а Мирко се осмехнуо и наставио да отима о стару школску шапку, коју су момци шутирали по пољани.

Код Михаила Меденице Јован Селић гледао је дугу трометку, калибра 7,62, и преметао је смеђим, снажним, горштачким шакама, као да милује жену.

Тиха, беле пути, косе сплетене у тешку, сјајну, смеђе-медену пунђу, Михаилова жена га је гледала, очију тамних и топлих, као у невесте.

Одсутно, репетирао је московку, на празно, и нишанио кроз прозор, ка удаљеном грму крај Таре, лица смеђег и каменог, чврстог као пред бој.

Пажљиво, нежно, стрељачки, савио је кажипрст и окинуо. Дуга, жута као кост, пушка се није мицала. Брунирана цев пресијавала се, додирнута сунцем, а он се осмехнуо, као да му се лице раствара, и чврсто пружио пушку Меденици.

Гледао је друга у очи и казао: За јунака, пушка! а жена је нечујно кренула у собу, да доспе ракије у стаклени, дугуљасти литрењак.

У чарапама, ходала је као да клизи подом, тешких груди једва дрхтавих испод фине, свилене кошуље.

Нетремичан, Меденица је погледао супругу и, не говорећи, тврдим, дрвенастим прстима узео метак с прозорске даске, и утиснуо га у пушку.

Затим је узео други и утиснуо га поврх првог, па трећи.

Пуна, пушка му је лежала на длану, тешка, као од туча.

Овлаш, подигао је цев наспрам Селића. Гледао га је – челичним, сивим очима у његове зелене, и мирне – па крајичком ока погледао жену, уживајући, на трен, у њеном ужасу.

Лагано, једва видљиво осмехнут, повукао је обарач и гледао како метак одбацује Јована наспрам белог, свеже окреченог зида собе и како се он срозава низа зид, као тамна, одбачена лутка, крвавог трага.

Жена је вриштала а он је гледао, сасвим миран, чак опуштен, како трчи према Јовану, како му држи главу белим, меким, негованим рукама и како лелече, смеђих очију лудих од бола.

Пушку, мирисну на барут, задимљену, помало, одложио је на сто испред себе и устао, тежак, огроман, и кренуо напоље, ка светлу дана.

Пошто је Никола I Петровић, краљ црногорски, владао као Броз, а његов намесник у Колашину, Михаило Меденица, као Митар Пајкић, Пеко Дапчевић, Предраг Меденица, или Јово Капичић, убиство Јована Селића беше заташкано, као несрећни случај.

Вукалици је преостало да гледа мртве, оборене очи Меденичине жене, знајући да му је син није могао обешчастити због њега и Михаила – а пре свега што усудом не беше његова.

На Трмању беху укопали Јована, жртву љубоморног и обесног главара.

Јер и Михаило Меденица беше Келт, морачки.

Морача, попут Мораве, беше заиста галска река: прелепа, силовита, и смртоносна, нарочито с пролећа, после отапања снега и априлских киша.

Њени вирови, дубоки и зелени, пречисти и провидни попут очију Јована Селића, беху тада сви мукли, живи змијама и пастрмкама, младицама и огромним, пурпурним вилиним коњицима, лепршавим попут нечије из далека посматране смрти.

Михаило Меденица, набрекао од крви, ходао је Колашином ћутљив, јер не беше ничег за радовање. Пио је, као раније, споро и темељно, и сивим очима гледао око себе, заптија.

Михаило, рекао му је Вукалица, насамо, украј кафане Јагоша Бојића.

Стајали су, њих двојица, у полумраку сенке ниског, каменог здања, с порталом и натпрозорницима налик приморским.

Ћутке, Меденица је посматрао старца Селића.

Јован, казао је Вукалица, није био крив, низашта. Као ни Јелена.

А шта ти знаш, стари?! казао је Михаило. Црно, свеже обријано лице пресијавало му се, мукло, попут лица пеливана.

Црни, влажни, густи бркови кострешили су му се, као чекиње вепра, или пса.

Знам, казао му је Вукалица, да те морам убити, јер си претерао, као твој Господар.

Жилав, висок, кошчат, у црногорској чоханој долами, белој попут шиптарских (или келтских) чакшира, Вукалица се окренуо а Меденица је остао да ћути, благо зањихан.

На газу на Тари више Колашина сачекао је Вукалица, стриц Мирков, Михаила Меденицу, свог крвника.

Висок, таман, снажан, уједно с коњем, Меденица је нагонио дората у сиву, провидну реку, не обазирући се на човека с пушком, наспрам себе.

Вукаличина пушка беше берданка, једнометка, патроне као за медведе. Такве су пушке Шиптари плаћали два вола и носили кући попут сасуда, умотане у бело, грубо памучно платно, да их зли поглед не урекне. (Јер тек по првој крви беше пушка заштићена, попут жене по порођају.)

Обучен у црногорско, сивих бркова ушиљених, Вукалица је викнуо, преко реке: Меденица, зли сине, да ти се намирим!

Опуштен на коњу, зној̀ном од галопа по пољу Таринога Луга, задихан, Меденица је ћутао. Сребрна вода Таре текла је око ногу коња. Ситне, блиставе капи прскале су га по чизмама, црним и лакованим, достојним обласног управитеља, и полицајца.

Извади гасер, Меденица! викао је Вукалица, и подигао берданку.

Уморан, подсмешљив, Меденица је погледао старца, ситног на стотинак метара, и грленим, дубоким гласом казао: Неће ти, та прангија, добацити до по реке!

Полако, Вукалица је нанишанио дуж мукле, некада сјајне цеви берданке и, попут сина неколико месеци пре тога, благо, овлаш, савио кажипрст.

Тешка пушка га је гурнула, и барутни дим за тренутак заклонио му видик.

Коњ, без јахача, стајао је у плићаку, као напуштен.

Црне, тамне, бездане коњске очи зверале су унаоколо, испод Бабље Греде стајао је мали, далеки човек у белој, црногорској долами и спуштао пушку к нози, као војник.

Прострељена срца, једне чизме још у узенгији, потопљен сивом, прозирном водом лежао је Михаило Меденица, љубимац Краља Николе, завидљив и љубоморан Црногорац и сам, и сивим, отвореним, умореним очима посматрао небо кроз воду, попут уловљене младице.

III

1.

Због убиства Михаила Меденице сва Вукаличина браћа, с породицама, беху ухапшени.

Самог Вукалицу држао је Господар затвореног до смрти, али је нејач пустио после неколико дана. Мирковог оца Стојана ослободио је тек после неколико година, због старости, да 1913. погине на Бардањолу, на очиглед сина, повратника из Америке.

(Многи старци беху погинули на Бардањолу и Тарабошу, пуне свести и памети бацајући се на турске жице, телима да начине мост млађима, и живима. Запањен, гледао их је ирски писац Џојс Кери, добровољац.

Истина, Џојс Кери не беше бесловесан попут Рендија Макејба или Фила Мајснера, али његовом поенглеженом, рационалном оку херојство Црногораца чинило се анахроно, те стога несхватљиво. Лак под капом, описивао је, у ПОД БОБОТИМА, што би му сви преци радосно разумели.

Гали су се, заиста, плашили једино срамоте, али не и Кери, савременик Џојса. Јер стида у Времену које је човека прихватало као живеж, а не Божијег створа, није смело бити; испасти наиван Керију – као Макејбу, Мајснеру, својевремено и мени – беше горе од срамоте. И њему и нама смејали су се други празнослови и кађипери, с наше несавремености, док су се Келти смејали једино кукавицама, кукавцима, и ништацима, с њихове опчињености видљивим и опипљивим. Људима се међутим нису ругали, као ни отроцима, или деци – по Богу блентавој, и невештој.

У наше Време, зналцима попут Керија, или Мајснера, једино је сам Живот могао послужити за спрдњу – рањив, незаменљив, и глуп.)

Убиство Меденице – две године пред Руско-јапански рат – доживела су Ровца као освету, Моračани као повреду и увреду, а Колашин као питање части, при ком се нико није могао понети друкчије, до да се одрекне чојства.

Једино је Господар – горштацима дотле спремним да прихвате само Господа – Вукаличин свети чин доживео као насртај на себе, и државу. (Мада не препаметан, и он је осећао мрдање тла, вичан тумачењу много чега неприметног мање лукавима. Сатрап лелешки – тек потом кнез српски – државу је схватао као стегу а себе као клача, не пастира. Настављајући дело

претходника, вазда брзих да Црногорцима ограниче слободу под изговором да их штите – ћутао је да од њега, и сличних, нема заштите сем оружјем.)

Мирков боравак у Богдановом Крају, у Подгорици, беше стога наук Селићима и осталим Брђанима и Црногорцима да државе без казне нема, а да су слобода и част скупљи но су мислили – спремни и једно и друго да плаћају животом, али не собом.

Одељен од Селишта, Дрпа, и Кључа, руменог, дечачког лица, седамнаестогодишњи Мирко гледао је камено, ружно двориште казамата и ћутао, слутећи – мимо знања – да се зиндан спрема Свима.

Стојан, Мирко, Благота, отац, напокон ја, с робије бесмо пуштени у Већи Затвор, саздан спознајом да (бар за Нас) нема више некадашњег Тариног Луга – блиставог, неокаљаног и зеленог попут катуна.

2.

У Рокфорду, дружио сам се с Мајснером, Макејбом, и Конорсем, мојим послодавцем.

Избивао сам с њима јер не могах с Љубом Тошићем, Заријом Радовићем, или момцима из Краја.

Крај, у Београду, беше мртав за мене, попут Тариног Луга.

Тражио сам, у сваком успутном граду, улице сличне Грачаничкој или Цара Лазара, Седмог Јула или Вука Караџића, а Тарин Луг и његову лепоту чак на напуштеној фарми наспрам Мајснеровог и Макејбовог малог, ограђеног ловишта, у Илиноису.

У густишу поред асваltног, правог, бескрајног пута, окованог снегом и ледом, назирао сам – још – земљу створену Богом, не људима. (У Тарином Лугу, заиста, изгледало је све као у врту, мада су траву кратком и сочном одржавали коњи, говеда, или овце, а шибље крчиле свиње, козе, и пси, недајући шикари да надвлада меру. Ред Тариног Луга беше стога одвајкада друкчији од тевтонског, јенкијевског, заведеног сечивом, отровом, и Вољом За Моћ.)

Тарин Луг налазио се гдегод је расло нешто мимо пургерске промисли. Тарин Луг пролазио је кроз снег, и Време, попут траве кроз бетон. Достајала му је најмања пукотина да прорасте гуран оријашком, незаустављивом силом својственом Нама, травкама које говоре. Цикљао је свуда, ширећи себи место попут леске испод темеља куће Пунише Селића, племенског Капетана, ниже гробља, у Колашину.

Пунишина кућа и леска живели су једно с другим, једно из другог, и једно над другим. Да се леска почупа, стара, подграђена, камена кућа би

пала; без куће, лишено отпора, дрво би расло у празно – дивље и јалово попут било чега на Башањем Брду, или у каквом другом лугу.

Кућа и леска свијали су се једно око другога, дарујући се Смислом.

3.

Носећи ловницу позајмљену од Мајснера гледао сам зидине старе куће у шуми крај друма. (На ту фарму свраћали смо да вежбамо гађање, јер нам нико није наплаћивао време.)

Око нас владао је мир већи но у ловишту прекопута, диваљ, као да нисмо усред Америке већ иза Црног Мора, где пролазе Турци и Татари. Рушевина обрасла шикаром личила ми је на кулу, мада не ровачку, или арнаутску. Камена притесаног тек да се уштеди малтер, безмало скитска, као да је презирала лепоту мимо Божије.

Кулу, осећао сам, беше изградио неко за одбрану обичаја установљених осећајем, више но домишљајем.

Све на тој кући беше попадало, срубило се, и расуло. Становници јој одавно беху одигли, у потрази за бољим или друкчијим. (Скити су и градове зидали без темеља, положивши огромне, беле тесанике право на ледину, да трају док не крену даље – у кибиткама на четири голема, дрвена, неокована точка, ваљана за пловидбу степом.)

Варварија, густиш, гурали су кроз снег и лед, и ту пропаст, а однекуд су смрделе свиње, чак на минус четрдесет.

Hillbillies, казао ми је Мајснер.

Исувише дивљи, безначајни, и неуки да би коме уз њих требали црнци, у лугу као *squatters* живели су, изгледа, Јужњаци брђани, ужагрених очију Ровчана, или Малисора.

White Trash, становали су укривени, подаље од друма. Попут Мацура умирали су у тишини, да нико не сазна, поготову душмани.

А Мајснер, Макејб и ја бесмо им душмани не будући својта, ни суседи. Келтство нам нису признавали јер смо од своје воље живели у граду, као *Sasenachs*, или њихови наследници, Јенки. Келтских градова није могло бити до Камелота а ни он није трајао – саздан да пружи сигурност, недоличну ратницима, и песницима.

Из шуме су нас, чинило ми се, посматрале очи досељених горштака, скривене тамним, осушеним гранама граба. Невиђени, осећали су се свуда око нас, попут духова Лелега, или Лужана на кућиштима у Влаховићима – за која више нико није могао казати чија су, и зашто напуштена.

Свињокољ – научио бејах од Конорса – јесте келтска светковина, сигуран знак да је крв света и да порење човеколиких звери значи више од припреме за гозбу. (Но крмци су скичали паметнији од људи, и не видевши нож, док су многи посрбљени Лелези и Словени – у Јасеновцу и другде – до пред сам крај очекивали ред да стане испред њих, да их кољачи поштеде, макар себи и њима на срамоту.)

Макејб, Мајснер и ја, истина, не бесмо крмци али зебња при погледу на напуштено двориште старе фарме, са свињцем у употреби, гнездила ми се иза затиљка. (Одавно се Келти Шкотске, Ирске, Велса, и Динаре беху одрекли људске жртве – бар у обредне сврхе – али не и потребе за њом. Нико од *hillbillies* није морао знати да нисмо Јенки, и да волимо да пуцамо у пивске конзерве, попут дерана с *B-B gun*.)

Ко пролази непозван влашким крајем, знао сам, не може бити до Немац, Турчин, или чифут у потрази за туђим. (Свој плен Немци беху бар спремни да плате, Турци за њега да се побију, док су трговци поткупљивали и себе. А и Сасенаси беху почифуђени, Реду и Мери прилазећи прорачуном, не молитвом.)

На том напуштеном, снегом покривеном пропланку брђанске фарме, за коју нико није плаћао најам, украј срушене куће, наслућивао сам крмке – замашне, обешене о задње ноге, ошурене, распорене, дроба прочишћеног за шваргле, кавурме, цревца, и кобасице. Невидни лешеви свиња пушили су се преда мном, отекле крви, а ја сам држао ловницу попут преломљене гране, знајући да се не могу одбранити ни од чега, јер бејах – попут Макејба или Мајснера – постао Сас.

Делови неке машине црнели су се по буњишту. Да наново граде кулу, Келти више нису хтели; достајао им је свињац, и чатрље, у Времену које их је ниподаштавало. Зарђао казан и цеви пецаре лежали су унаоколо, попут одбачених изнутрица. Луг, брђански, пустошан и диваљ враћао се Искони – недодирљивој, неподложној преправци.

Из тишине, почео је дувати северац. У очи су нам ударише суве, оштре иглице снега а ми смо се кочили насред бескрајне, безобличне, необележене удолине без мора, и ичег до сиво белог неба, палог поврх нас.

IV

1.

Уствари, Владета Селић није хтео потопити Колашин. Против тога се борио колико је могао, но цели крај беше одавно удављен ћутњом, дезинформацијом, и преправком свега подсетног на Време Пре Тариног Луга.

Колашин и његова брда је волео, колико Тару, Морачу, Биоградско језеро – или своју на коју се стално мрштио и над којом је немо лелекао, кад му се чинило да је сам.

(И за Благотом је тужио безречно, попут Баке; притискао га је недовољно упознат, вољен, поштован, и саслушан. Попут Пунише, упамћеног безмало као крста на ледини више Свињаче, Благота му се смешио – налик куросу из доба кад су се Срби осмехивали свим недаћама и изазовима покореног Света.)

2.

Још 1960. на Гетисбургу бејах купио малени, бронзани топ, за Севернаке и Јужњаке у размери 1/32, у гуми отпорној на поготке, или пролазе коњице кроз пешачке редове. (Ти војници беху дело заљубљеника у свој посао, кадрог у њима да види што ја, одавно не више дечко. Ни он, међутим, не беше прерастао потребу за пустоловином или јунаштвом, па је једног Јужњака начинио да пада погођен, руку изнад главе, лица згрченог у ратничком болу. Очигледно, вајар не беше доживео Рат и то га је тиштало, попут мене.)

Равничари су ратовали против горштака, Тевтонци против Келта, на Словене навађивали сви, а војници-играчке су ме тешили. Свет се, заправо, тек отварао преда мном, као пред оцем јуна 1941, кад се Бјеласицом мотао безмало без оружја, не знајући колико ће га Рат укинути с ногу.

Јер мора да је умро већ после првих борби видевши – не могавши да не види – како гори и никакви кроје капу бољима, невољним да се игра-

ју Људима као ја војницима – у детињству купованим из љубави, чежње, и усамљености.

Чудећи се одредници „сликар костима" на позоришним плакатима и филмским шпицама, за војнике сам штедео сваку пару. Како је ико могао сликати костима није ми ишло у главу; сликати бојом, лепити колаже или интарзију, чак вести гоблене дало се, но кости беху неподесне; Бане и ја скупљали смо своју шарену, минијатурну војску, затварајући се по неколико дана у собу, да се играмо Рата.

Да се костима, међутим, може стварати схватао сам полако, и пре но сам прочитао Шпенглера, или се замислио над Брозом, Предрагом Меденицом и сличнима. Изражавајући се живим људима и њиховим надама, жељама, очајем, и страховима, злотвори су опонашали Бога – надао сам се, из сасвим других побуда. Да уживања мимо Моћи нема, нити може бити, Шпенглер није сумњао – у свој злочин, отац заиста беше ушао као неостварени музичар. И Гебелс, непотврђени писац, те Хитлер, непризнати сликар, давали су Шпенглеру за право; размишљао сам о разним професорима и њиховој немоћи – или неспремности – да се потврде Делом.

(Док је, рецимо, Ернст Јингер јуришао на француске бајонете, Освалд Шпенглер је писао о Вољи, Моћи, и Натчовеку. И мада, као Ниче, никад не беше војник, љубавник, или путник, његовим предрасудама напајали су се прегаоци попут Предрага Меденице или Митра Пајкића – уистину моћни, и смртоносни.)

Меденица – насмешен, плавоок – није свесно ишао за тим да буде кобан, али дар да покреће, окреће, и меша Људе попут пиона или карата нужно га је наводио да поступа као Човек Без Вере.

(*He who marches out of step*, говорио је Торо, *hears another drum*! Но Меденица, попут оца, за Хенрија Дејвида Тороа не беше чуо, јер је у Тороу Келт надвладао Јенкија, док су се они, обојица, хтели модернизовати, одбацујући српство као слабост.)

Све то, нажалост, беше готово немогуће сагледати, камоли испричати: отац, једноставно, никад није довољно веровао у себе, па је то неко морао платити, овако или онако. Да ће бити музичар, изузетан и цењен, није му могао јемчити нико, те је оставио флауту и почео ступати уз добош Правде, и освете.

3.

Прошавши Рат, Предраг Меденица и он величали су ми свакодневицу испуњену духовним и телесним задовољствима, и поштедом од напо-

ра и неприлика. И мада ми је такав Мир све више личио на одвратни, преживарски, хришћански Рај, од њега се није дало побећи сем исељењем из Београда, Рокфорда, *LA*-а – па и Вратла или Зекове Главе.

На мом тепиху набораном у брда, јаркове и редуте, гумени, оловни, алуминијумски и пластични војници јуришали су у Славу. Пиштољем на гумице гађао сам их, радујући се кад бих скинуо коњаника с коња, или погодио заклоњеног борца.

Зависно од положаја при паду, једне сам сматрао мртвим а друге рањеним, по правилима изграђеним током година игре у соби, где све беше под контролом, и безазлено.

Јер игра војницима развијала се постепено, налик много чему Божијем. Уз њу сам растао док нисам потражио истински Рат, као отац и Другови пре мене. Ваљало је, наиме, наставити праву, првобитну Борбу опчињујуће лепоте, о којој је писао и Шпенглер – престрашен да јој се приближи, можда разочара.

(На Гетисбургу, пет година после битке на Граховцу а петнаест пре Сливнице, беше пало преко педесет хиљада, што пургера што Келта.

Више, уз помрле од рана и болести, но за целог Вијетнамског, или најновијег српско-хрватско-муслиманског рата – мада за Гетисбург још нико није тврдио да је ратни злочин. На њему је могло погинути и милион Људи, да би се тевтонски и чифутски Север још обогатио, а феудални, национални Југ уништио – не као робовласничко друштво, већ заједница неурачунљивих Келта. Књигама писаним у Њујорку, Бостону, или Вашингтону, пургерска похлепа величана је под именом Прогреса, а горштаци Тенесија или Алабаме кућени са жеље за Слободом, Лепотом, Правдом, и Истином.

Гетисбург беше победа фабрике над ливадом, лугом, и пољем. Тријумф промисли (не Божије), технике, и Броја, над храброшћу, срцем, и душом, модеран попут јаловине код Мојковца, Гетисбург је званична Историја приказивала неумитним – значи, добрим. Не беше ми Митар Пајкић залуду хвалио Џона Стјуарта Мила и Карла Попера, претходно учинивши све да оправда Маркса – беспризивност је и Предрага Меденицу ослобађала Избора, извора свих зала и невоља.

Борба против Нелагоде захтевала је да мртваци Гетисбурга, Тариног Луга, Сутјеске или Сремског фронта ђубре тле за кабинетске културе Новог Доба; играјући се Бога – кобније но ја на тепиху – домишљати залуђаци уздизали су се туђом смрћу, а фарисеји књигама и филмовима додатно вређали жртве. Костима Келта, Словена, Индијанаца, Јужњака, четника, белогардејаца, љотићеваца, реакционара и опозиционара грађен је Општи Напредак, те смо Бане и ја своје војнике похранили, за децу и унуке.)

4.

Једино су Вукалица, брат Стојан и братанац му Мирко, или Пуниша, међу нама заиста прихватали Смрт и Рат.

Једино су они – за разлику од оца, стричева, па и Предрага Меденице – могли казати зашто су убијали и гледали погибију сабораца и својте. Ратујући чиста срца, усхићени, прави, препаднути и храбри, јуришали су усусрет Животу и Смислу, знајући им цену у греху и смрти.

(Ако не знаш шта вреди, гледај шта кошта! смејали су се Јевреји, с безмерне старости, умора, и знања.)

Мирко Селић – млад, неуобличен, неспретан – познавао је осујећење и мимо чифута. У Рат беше кренуо јер га је звала близика, стара безмало као Време; да се не би објашњавао Англима, па и Келтима, нашао се странцем међу људима своје вере, језика, и имена.

Други су били други, и повремено се противу Њих морало у Рат, мимо ичијих својстава и жеља; у сучељавању Светова, Вера, својти и цивилизација надао се Богу, који би се Нама храбрио и тешио.

Одређен Америком, у црногорском оделу одлазио је од Скадра плачући без суза, уз прашњав, каменит пут дуж Бојане.

Именована по Боан – келтској богињи река – плава Бојана ваљала се поред друма. Обале јој лежаху сиве и спечене наспрам сурих, црногорских планина у даљини – Комова, Роваца, чак Синьавине – а он је, такође немо, тужио за оцем.

Није жалио због његове погибије већ затвора под старост, и јаловости Вукаличине освете. Поносећи се стрицем колико оцем, с америчке памети замерао им је на падању у замку. Божију кушњу, Михаила Меденицу – као нерођеног му рођака Предрага – презирао је с Вукалице, ретког у многом пасу; главари из Доње Мораче дичили су се морачким јабукама и големим, плавим, првокласним шљивама, под благим, безмало медитеранским сунцем, док су се Ровца кострешила у магли и студи. Меденице су се, знао је, љутиле на Ровчане јер су их Влаховићи, Булатовићи, Шћепановићи и Срезојевићи гледали у теме, попут орлова.

(Сине, говорио беше Филип Македонски Александру, не свирај предобро, недолично је племића! а то беше ђавоља Реч. Јер су својта, и несој, приморавали обојицу да управљају, ратују и суде.)

Вукалица је судио себи па другима а Меденице само другима. Сељанима, Вукалица је опраштао што себи и Јовану не би, свестан да је Селиће Бог жртвовао са снаге, ума, и срца. Племство је израстало из Умећа, и Љубави, а Моћ се отварала и нишчима, пљуну ли на стид.

Скадар, сив, једноспратан и офуцан остајао је за Црногорцима, јунацима од искони, попут разрованог пришта.

Ко зна који пут псовао је Мирко лацмане, у себи. Безмерно гладни Моћи, гадили су му се; свако је нешто хтео а једино су се Они стога подавали несојлуку, лажи, крађи, и уморству без изазова и мегдана.

Нико, знао је, не беше дорастао жуђеној Сили, ма колико боловао за Лепим.

(Знам, писао је *C.S. Lewis*, безброј присталих ропству, али никог господству! Поенглеженом Ирцу Срби остадоше непознати; огледало је тражио у класичној старини. Наново откривене душе, покрштен после живота међу књигама, у београдској Чаршији важио је за непоменика. Не обећавајући Моћ, Луис, аутор бајки, Предрага Меденицу или Мираша Ђурашковића подсећао је на Ровчане, или Арнауте засмејане призорима из сопствене уобразиље. Мудрошћу и Знањем одушевљавали су се аноними попут Вукалице, или безмоћници, као стари Мирко Селић.)

Ни Александар Македонски, погребен Временом, не ваљаше Меденици; у складу са собом, без потребе ишта да изучава, из свег гласа певао је Мирко Селић песму о грађењу Скадра – прекрасног, непостојећег, српског Града при мору, планини, и брзој, моћној реци.

5.

Americans are tough! говорио ми је Мајснер, нашта сам сузбијао осмех.

Американци заиста беху тврди, али давно пре Вијетнамског рата. Од почетка отимали су се за већу лагоду и ћар, не славу или част. Једино су Јужњаци говорили: *Death before dishonor!* истичући црвене, изазивачке заставе с плавим, келтским крстом Светог Андрије, не обазирући се на мржњу Сасенаха; односом према Келтима, наиме, надрастали су Јенки круг производње, трговине, и потрошње.

Кућерак у шуми крај Рокфорда говорио нам је шта горштаци мисле о лагоди, и свему из ње проистеклом.

Помало брзајући, Мајснер ми је причао како је првог јелена убио баш луком и стрелом, с непуних шеснаест година.

Отац ми је показивао шта да чиним, говорио је, очију сјајних иза жичаних цвикера. (И тада сам га први пут угледао: младог, златног, мишићавог *All-American boy* -а, својеобразно без наочара, члана свих школских тимова и друштава. Поред њега стајао му је отац: средовечни Американац у

кошуљи од дебелог фланела, лица усеченог од пуког, продуженог премештање с једног посла на други – из Рокфорда у сличну недођију.)

Ближи Искони, Алберт Мајснер је сина подучавао клању и дрању; месо су исекли и умотали у пак папир, кожу увили у ролну, па једно и друго убацили у гепек форда.

Главу с роговима истакли су на хаубу; то се, једноставно, радило одувек.

Широка, разграната, укочених очију секла је ваздух пред њима, попут прамца викиншке лађе.

6.

Једино самосвесни – схватао сам, успорено – јесу Људи; кивни Богу такви се увек буне и отимају, макар Речју слободни. (Жртви се наиме није смело дозволити да закука или врисне; крик јој је реметио мир целата, кукуљицом скривеног од себе колико других. Погубљеник је умирао с крпом у устима, окат од страха или везаних очију, непитан.)

Мирко Селић – попут Вукалице или оца – признавао је стога људскост и Другима. Турке на Скадру препознавао је као јунаке док су се довикивали на шиптарском, кликтећи попут грабљивица, повремено скачући на грудобран да изазивају Црногорце.

(И низами ратоваху чврсти и стамени, иза наслага земље – црних, земљаних лица анадолских тежака. Кадри пред Србима да не узмичу, ћутке су гинули од јатагана и гасера, гори положајем но собом. И мада им је секао уши – јер кидање глава беше забрањено због Енглеза – ценио их је безмало као врснике.

Попут Вукалице, ни Мирко није размишљао о витештву као кодексу. Чојство и јунаштво – Миљановом опевано – осећали су обојица као победу над собом, више но душманом. (Зато се чудио комунистичком ниподаштавању противника као недостојних гроба и помена. С индустријом смрти Црногорци се нису мирили, па је отац многима изгледао подсмешљив а себи затечен, попут исмејаног ратника.)

Да су шамани тужили над јеленима, молећи им душе за опрост, ни Мирко ни Вукалица не беху читали нигде. Да ће се многи Срби – попут Краља Николе – изродити у нихилисте, не признајући чојство ником, њих двојица нису слутили ни у сну. Да ће Бошко Ђорђић себе сматрати припадником Више Расе, не с јунаштва и доброте већ политичког опредељења, могао је схватити једино Предраг Меденица, његов противник, али брат по души.

Свако се ништака одрицао погрешно. Јер Обредом се Људи нису стварали колико ни Идеологијом, Вером, или приљежношћу. Ратници су се рађали, потврђујући се тек спремношћу да убију или погину.

Војнике-играчке смо једино Бане и ја оживљавали, немајући их довољно. Рањеници – сви поготком оборени на бок, не леђа или лице – поново су улазили у Борбу, после краћег боравка у Валхали, ван бојевог тепиха.

V

1.

Филу Мајснеру причати о Мирку Селићу – планинштаку, горану, Келту протераном победом Николиног бљеска над племенским Сјајем – није имало смисла.

Јер Мајснер не беше изагнан: у Рокфорду се родио и одрастао, попут пса у брлогу. Бол мимо телесног прихватао је здраво за готово, одавно прирастао другом Дрвету. (Келтство Мајснерових свело се на самосвест немаца, способних да говоре једино у категоријама; своје име Фил је могао писати малим словом, а готово све остало: Бизнис, Лов, Модернитет, великим.)

Сјаја у очима – видљивог у сваког колашинског дечака, а у Мирка до смрти у Колашинској болници – Мајснер није имао. Убиство над њиме беше почињено још у детињству, кад је прихватио општост свега, и посумњао у себе. Трговао је Губитком, док је Мирко веровао Богу и ваљаним Људима.

Док се под палубом ваљао морима, Мирко се посматрао без огледала, чудећи се Меденичком Злу. Причу о свом Губитку препуштао је мени, јер му се згрушала мимо поимања, камоли изражавања. Неизражено га је тиштило колико недешено; Бог је, чинило ми се, нама сагледавао Сопствени Живот, не могавши Себе.

По гурбету, обезбедивши чохану капу са златним српским грбом, џамадан с позлаћеним токама, плаве, свилене црнгорске гаће и црне, сердарске чизме, спремао се за укоп. У прастаром орману од поцрнеле чамовине држао је и широки, платнени црногорски појас с кожним силавом за нож, оставштину Вуке Брацанова. Јатаган, ваљан шеснаест глава – међу њима и Турчина убијеног код Манастира – узимао је и дуго посматрао, у полумраку затворене собе.

(А Вуку је у истом боју грешком убио рођак, видевши га у турској роби, гиздавог туђим оружјем.)

Уз никлован колт, из Америке, и Вукаличину сабљу тамног сјаја, Мирко се имао чиме опростити од Света коме је Филип Мајснер, Чех из Рок-

форда, остављао углавном новац. Приближавајући се Смрти, постајао је себи, синовима и прецима доличнији, ослобађајући се свега што га је одељивало од Истине, Лепоте, и Правде.

Што је имао беше стекао у Америци, пре Скадра и Вељег Рата. (Тарин Луг отрпео је тешко, не могавши против својте. Револуција је све осветљавала лажним, вештачким светлом злочина, чинећи и Прошлост прљавом, бесмисленом, и лошом – недостојном приче, камоли Песме.)

У Рату Међу Србима успевао је видети једино полом рода против рода, као у доба Матаруга – које истребише Грци, по легенди бацивши међу њих камен, Смутње.

2.

Зато смо, претпостављам, отишли из Отаве у Рокфорд. Америка је обећавала поштеду од самоуправљања, Лепше Будућности, и свеопште надгледања.

Но и то беше илузија; остало нам је да по њој тражимо спруд до кој Вода још није допрла. Рокфорд је постајао паклен попут Отаве, или прет ходног Београда.

И у Рокфорду се све куповало и мерио сваки цент. Само стварима ми гли су Масјнер и Макејб доказати да не пропадају – потпуно и бесповрат но. Уређеним двориштима обзнањивали су да се, као ја, не баве писањем у подрумима својих скупих, сређених кућа.

Често сам се, стога, подсећао Ровчана. Без њих, остајао сам без савета.

Шта је ико могао оставити до узор, да се Људи одрже?

(На Ронсевалу, у Пиринејима, Баски беху потукли Франке, прирођене Аријевце. Ибери с Ебра гајили су стоку као Селићи на Бјеласици. Рашани на Ибру, или Ибери у Иберији украј Црног Мора. Сваког лета издизали су благо на катуне (у Алпима званим кантони), сирећи сир и скидајући скоруп – попут Булата Мијовића, Саве Батаре и осталих планинштака с Вратла.

Целом Европом пружала се иберска Линија Сира. Горштаци су га правили како је ко најбоље умео, док су Северњаци и то дозвољавали једино посвећенима. Мада је, за нужду, и Мирко умео згрушати сир, или укиселити млеко, у неаријевској Европи се то сматрало магијом – малих, мрачних замешатеља с Југа.

Попут осталих Северњака, наиме, Франци за лични однос с Богом нису имали разумевања. Бесомучни са жеље за богатством, стоку су у крдима гонили долинама Евроазије, препуштајући планине Иберима и Нама – Србима из горја наспрам кога и Алпи наличе стењу, не одвише високом ни светом.

Од стоке, пили су крв и варенику, или је клали за месо – планинштацима доступно једино за светковину, или почаст госту.

(Као остали Северњаци, Франци су самогласнике мумлали а сугласнике шиштали. Завидни на високе, смеђе Србе, Саке, Ските, и Сармате, у блиставим, верижним оклопима – наспрам којих су сéби личили на шумску фурду – спремали су освету, вековима.

На Северу беху истински очврснули, бледи (блонди) од зиме; но благ, меден, сунчан свет Иберије – шпанске, апенинске, балканске, или малоазијске – привлачио Их је попут изгубљеног дома. Притајени људождери, у бојеве су кретали предвођени келтским племством, уљуђени Песмом.

Јер Роланда Баски беху убили на Ронсевалу; и он је имао улицу недалеко од наше. Грешком, неко је беше назвао по франачком Косову, не схватајући да Северњаци пораз не славе, ма колико јуначан и славан.

За Ронсевал и Роланда ваљано је знао једино Џим Конорс, који ме беше довео попут скитског роба. Једини он марио је за Франке и Баске, Данајце и Расене, чак Србе. Као професор класичне филологије – усто мешавина Ирца, Србина, и Шкота – није одолевао Искони.

Усредсређени, наиме, на текући, пролазни, задати Трен – једини у коме су заиста постојали – Јенки су признавали само Реалност. И Прошлост и Будућност нестајали су Им у мраку, мимо танког снопа Светлости коју су чинили Они – сензори кибернетизованог Ума, никако Духа.

Због тога ни Масјнер с Прошлошћу није знао шта би, сем да продаје поштеду од Ње у Будућности – различитој с очекивања да се Садашњост исплати. У случају Мајснера и његових клијената, Светост се куповала, а Прошлост потискивала у Надвреме – забран страшног, немилосрдног, Живог Ока којим смо се сагледавали, хтели или не.)

Близика – схватао сам гледајући Мајснера или Макејба – није више требала ником. (Јер Франци и Ибери беху ипак родбина, мада међусобно смртоносна. И Батара и његови душмани беху углавном Морачани, иако различитих раса. Но својта, у наше доба, није више штитила ни од греха. Трговцима устрчалим да наплате што се није дало ни од Творца – такође у Губитку – Песма није достајала, а својтом су могли запасти у дуг крви, имена, и заједничке судбине.)

Песма о Роланду – и Косову – подстицала је Други Вид, замагљујући поглед на Свакодневицу. Сумануто бавећи се Ентропијом, мештри су живели од чега су се Људи одмицали; ни преваре, ни уцене, ни насиља није могло бити без Расапа – смисленог при маленој души и неситом срцу.

Американци су ме зато гледали као нешто раније Дејвид Лиф, или Џеф Смит. Нелагодност су такође крили осмесима, професионално срдачним. *Smile!* писало је диљем Северне Америке, попут опомене.

Учтивошћу – заменом за отменост – Јенки су се један другом кезили, не схватајући да се ругају осмеху својих иберских и аријевских узора, с италских теракота или мермерних, ахајских кипова. Мајснерови осмеси беху упућени било коме, а Ариље се радовало Завичају – царству праслика и предака.

3.

И у Рокфорду је отац ћутао, не знајући да ли да лелече или грди.

Полако, схватао је да се у СФРЈ нећемо враћати, колико на Пасје Гробље. Колашин, попут Београда скврцен на Брегу, могао нас је чекати до Судњег Дана. Јер, Исток је пред Сунцем израњао први, старећи у мрак из ког се Рокфорд управо промаљао. Све је истицало из Истока, извора зала; Сунце су и Ахајаци обожавали из незнања, као ми Рефлектор, или Папуанци сијалицу.

Брегови – колашински и београдски – губили су се сиђушни у мочвари, пустоши, покољу, и поплави бременитој лешевима и кугом, пошастима свих врста. Воде испод калемегданских зидина расле су свакога дана – густе, оловне, непровидне и затроване – док Колашин беше додатно потопљен причом и делима Предрага Меденице и оца. Нафтаста текућина злочина, глупости, незнања, нехаја и безмерне, срамотне гордости покривала је оба града – један мали, још недорастао, други прерастао и Време.

Поврх оба Брега живели су – боље речено, битисали – људи мртвији од дробине по точилима, или белог, вулканског туфа по машинама за стонирање тексаса.

(Из тих нама несагледних, ванвременских центрифуга Они би се – изанђали, смањени безмало у пржину – селили на огромна, непрегледна брда згуре, талог талога.)

Отац, згромљен више но Отавом, стајао је испред наше куће осунчан подневним сунцем, посматрајући све као разбојиште. Преплануло, горштачко лице мировало му је, мушки лепо – као да је још у униформи, утегнут тамним, блиставим каишевима, витких, снажних ногу у беспрекорним, изгланцаним, официрским чизмама.

Бескрајно зачуђен као да ме није могао повезати са собом, па ни Колашином и Тариним Лугом – ичим потеклим од њега, Ровчанина.

4.

У Рокфорду, седамдесет миља од Чикага и небројено километара, година и догађаја од Београда и Колашина, посматрао је Фила Мајснера с више разумевања но мене.

Прихватао га је јер се бавио стварима.

Миран, сабран, Мајснер ми је поправљао кола, лежећи на плочнику, а ја сам му помагао, као шегрт. Вичан, способан, мењао је лежај на предњем точку, због ког се крајслер беше нагнуо попут посрнулог бика.

Ауто је оцу и њему био схватљив јер је служио нечему, док им се моје интересовање за Иберe, Баске, Склаве и Аријевце чинило луксузом. Проучавати ишчезло сматрали су сањарењем.

И пре Онога Рата, мада сиромашан, отац је куповао само најбоље. Наше олупине се стидео, нарочито пред Мајснером – орним да је поправи из чисте, комшијске солидарности.

(Једно време, на студијама у Београду, имао је једну кошуљу и једне панталоне. Кошуљу, по последњој моди, прао је свако вече у лавору и сушио на каљевој пећи а панталоне – шивене код Илета, модног кројача крај „Мажестика" – слагао по ивицама и стављао под душек, да се опеглају до јутра.

Једине ципеле – „Мадрасове", вредне месечне исхране у ашчиници – носио је увек изгланцане, при седењу скривајући рупе на ђону.)

Беду, материјалну, познавао је, те се трудио да не наслутимо шта мисли и осећа. Духовне беде, међутим, клонио се још више, не могавши да је одреди као, рецимо, сломљени куглагер. Тиштило га је да ми непознати – за бадава – оправља што није требало купити, макар пешачио свакодневно сат до самоуслуге и натраг.

Блистав, таман, бритак, одржавао је себе као строј.

Посматрао је како сипам уље у кола и бар то ћутке одобравао, разумевајући мој страх.

Готово све остало међутим – опседнутост Тариним Лугом, преиспитивање догме да се Зло уклања Технологијом, не Љубављу – сматрао је, безречно, слабошћу, препознавајући себе док руке није окрвавио, и нагутао се жучи и зала.

Покушавао је – овлаш, рутинерски – да се спријатељи и с Мајснером. (Уопште, са Северњацима се слагао, прихватајући злочине и отпад Прогреса – пожељнијег му од многозначности Ариља, и потраге за Апсолутом.)

Сиви, углађени господин, суздржан као Енглез, свиђао се Мајснеру, мада је говорио с јаким нагласком. Не жестећи се око појава Американцима нормалним, чинио му се, претпостављам, егзотичним – колико да зачини Крај, донекле нарушен мноме.

Сматрајући да *friends are made, not found*, Мајснер је и Владету Селића ценио као могући капитал. Не марећи одвише за Бога и Његове накане,

један у другом поштовали су грађане, свесне материјалности и коштања свега. Незнајући за Гурђијева, убеђени да је све количином и бројем ограничено, штедели су и осећања. Непријатељ – свако непознат или непотребан – могао их је заскочити у сваком трену, а они су се од тога чували целог уредног, промишљеног, ентропијског живота.

(Наш следећи ауто, олдсмобил, отац је већ посматрао с одобравањем. Обилазио га је, суздржавајући се да га не пипне, и хвалио Мајснера за помоћ при куповини.

Стајали су тад један при другоме и осмехивали се, Мајснер задовољан што не мора све да наплати; у њему је даље живео Бој, Србин, притајено пресретан нешто да поклони – попут истинског бојара, или *brave*-а.

То је отац могао разумети.

Мајснера је позвао на пиће, код нас, и дуго причао о банкама, кредитима, и тешкоћама досељеника да задобију поверење власти, јемаца, и поверилаца.)

Очију препуних Таре, уста затиснутих неизреченим, сапет неиспољеном нежношћу, отац је седео крај нас – потомака – у белој, дашчаној кући у Рокфорду, покушавајући да докона безимено. У Новом Свету, и Времену Сувишних Речи, гледао ме је сувих очију, наслутивши Време За Умирање.

(Само једном сам га видео да плаче. Несвестан да му сузе избијају угловима очију, попут капи зноја, посматрао ме је при изласку из Забеле. Јер желео је да нам се нађе – макар молећи некадашње Другове да освету над нама ублаже, зарад заслуга у Тарином Лугу, и другде.)

VI

1.

Сви ратови – то Мајснеру, Макејбу, нарочито Конорсу нисам говорио – значили су Јенкима углавном посао. И Грађански беху водили да поспеше Бизнис, и уклоне препреке трговцима. Наплаћујући стварно колико измишљено, добро колико зло, случајно колико стечено, зарађено, или заслужено, завили су себе у црно, колико Друге.

(Како цену пожара изразити новцем? питао ме је отац. Где су мртви и унесрећени, успомене, албуми, писма пријатељима или љубавима?

Обрнувши улоге, осмехивао ми се, да назначи како му избор не беше лак, ни непромишљен.

С полазишта да је све коначно, говорио сам, чифути беху кренули Север да продају а Југ купе, па су Јенки навалили на Јужњаке, као претходно на Јапан! Горштаке Тенесија, Алабаме, Џорџије и Запада ваљало је натерати да послују с Њујорком – не Лондоном, Паризом или Хамбургом!

Комунизам – меркантилан свиме сем реториком – тражио је у оцу одушка. Мрке шаке држао је на коленима, као да ће устати.

Јер, говорио сам, горштаци нису марили за трговину. Јефтинију и бољу робу набављали су у Европи. Линколн, одрођени Јужњак, ослободио је робове на Југу али не и Северу; купљен, јадан, киван, понео се као многи Хрват, или муслиман.

И на то је тата ћутао, а ја сам се с Мајснером потом убеђивао да је Рат Између Америчких Држава вођен с Похлепе, не црнаца, ма шта тврдили састављачи америчких уџбеника, или идеолози попут Карла Маркса.

Плавим, пријазним очима, Мајснер ми се и тада смешио, као необавештеном песнику.)

Јудеизовани с безверја и тежње Моћи, Северњаци су грабили даље. Од Аријеваца узевши језик и тежњу ка господству, од левантинских трговаца обожавање насилне и преварне размене, уздизали су се туђом несрећом. Преподобан, Мајснер је хвалио Север за вођење Рата умом; мојој опасци да Енглези стално потурају друге се смешио, а отац гледао ка кући прекопута.

Пијући бурбон, Мајснер уз пиво, ћутали смо. Казати му да солдати – од 1862. довожени из Аустроугарске, Пруске и Баварске – оличаваху

бешчашће и издају, није имало смисла. Да разбију ратнике с каквима би се Мирко Селић умео дружити, пургери Севера нису штедели напора ни новца. Царство без изненађења, живота, чак Историје држали су вредним – као Филип Мајснер, потомак Бохутов – готово сваког злодела, греха, па и грешке. Плаћенике – и Људе уопште – сматрали су *a commodity*, хрлећи Моћи – никако Души, изгубљеној мимо безграничног, прелепог Божијег Сна.

(Келтска Шума – попут свега битног и истинитог – простирала се Временом колико обронцима Бјеласице, Синьавине, Апалачких планина или рокфордског околиша. Њом су, одувек, ловили истински ловци и пролазили прави ратници, не рекреативци попут Мајснера, Макејба, или мене. Прастара Шума Европе – од Атлантика до Урала, и Северног мора до Алпа, Кијева, и туранске степе – начичкана светим гајевима по чијим су гранама још висили череци жртвованих смртника, простирала се и мноме, и оцем, и Мајснером и Макејбом – ма колико се безмало сви сем мене од ње одмицали, као прежитка.

Да се не бисмо утопили у Поплави – према којој је Потоп био само хир очајног, љутог али не немилосрдног Бога – ми смо се, сваки на свој начин, батргали. Но срж нам се није дала преварити те смо се, попут распомамљене својте, стално, изнова, бацали једни на друге.

Ваљало је, заиста, спасавати се Заблуде да се живљење у нашем Лугу исплати – претворимо ли се у Друге, себи одвратне.)

2.

Гледајући Мајснера, наиме, у његовој ламперијама обложеној ловачкој соби, знао сам да је одавно дигао руке од свега што би га ослободило; и поробљивач је неизоставно допадао ропства, макар одговорношћу.

Себе, нажалост, беше продао да би живео безбедно. Чифутијом је бродио не опирући се, чинећи шта може, гланцајући оружје и ређајући га по витрини. Заштићено као у радњи или музеју, у односу на Поплаву цаклило се као украс, или реквизита.

(Јер док смо прихватали себе и све око нас као Творевину Савршеног Творца, живели смо – чак Мајснер – у Рају. Попут Синьавине, Ровача, па и првобитне рокфордске прерије, тај Рај је знао бити напоран, повремено смртоносан, али смо у Њему ипак расли као деца, или звери. Творећи себи – и другима – само заиста неопходно, ковали смо Приче, и даривали се Песмом.

Потом смо себе почели доживљавати као једину грешку у савршеном Стварању, и постали хришћани – као ја, по открићу Таринога Луга.

(Такође савршен, Луг ничим није подсећао на злочине почињене посред његовог мириса, сунца, траве, потока и лишћа. Срце Вода, чистих попут очију Северњака, Тарин Луг беше прелеп и зими, посребрен иње и пребелим, осунчаним снегом.

(Очи Ибера искриле су тамне, црне или смеђе, бистре и бездане попут вода на Бјеласици или у Биоградској Гори. Натрпљене палим и посеченим балванима, муљем обложеног камења и стења – уз понешто смећа – и те Очи мироваху затечене собом, Местом, и Временом.

Јер Ибери су радост достизали творбом; њихове фреске, из Кнососа или расенских некропола, приказивале су тамне људе заигране из очаја, запеване по влашки или лелешки, неубеђене да се има чему радовати, или живети до за страст. Уздижући Бога вина, осмехивали су се придошлим Србима; за разлику, наиме, од њиховог умиљавања црном, подземном Богу Пропасти, српска слава величала је Госта, сишлог међу Нас да се не заборави.)

3.

Над собом, Нама, и Завичајем тужио је стога Милија Пижурица, спрдајући се.

И Ренди Макејб и Филип Мајснер беху достојни Америке, за разлику од придошлица. Израсли из свог тла, поносни на америчку заставу – још у основној школи поштовану да не сме додирнути земљу – прибројавали су се победницима. Уплаћујући порез и гласајући, стицали су право да знају само што се исплати, наплаћује, или мора.

Но мени Америка не беше до издигнуто морско дно – осушено, затрављено, и пошумљено, да јој се прикрије рошаво лице. Не беху је случајно Азијати населили, пешачећи преко некадашњег земљоуза између Сибира и Аљаске. Одмакнувши се, међутим, од Монгола и осталих паликућа, убица, и пљачкаша своје прадомовине, Индијанци постадоше Лужани; возећи њиховим крајевима, у сенима посечених шума назирао сам их побијене, или расељене.

Но њих је имао оплакивати свој, а Мајснер и Макејб беху то једино женама и деци. Весели, смејали су се мојој причи о *Animal Rights*, не схватајући колико су близу наметнутом вегетаријанству.

Куцали смо се флашама и испијали добро, тамно, немачко пиво а Макејб је пљеснуо дебелим длановима и казао да мора кући.

(Из авиона, Запад је изгледао још горе – сав у правоугаоним забранима, четвртастих шума испресецаних танким, асваltним и бетонским путевима. Округлим, пустињским расадима исисавао је себи воду из дубине, попут сржи из костију.)

Одлазећи, Макејб је шкрипао гумама у пустој Ронсевал.

Мајснер се смешио; казао сам му да *Rocky Mountains* изгледају добро на екрану, где се несразмера између њих и људи не примећује.

Огромна, безоблична, сурова – Дух Пустоши – Америка Србе није дочекала. Нашим пустоловима достајала је Грчка Скитија.

(Индијанци су нас посматрали док смо путовали ка Последњој Обали.

Јер људском жртвом одржавајући *la condition humaine*, и Келти беху одјахали у роман и филм. Што обредно, што из беса, Мочике, Маје, Ацтеци, Ирокези, Мохоци и други усто су се прождирали – да би их, гладни, наследили Рокфорђани.

Тевтонци беху изјели све.

Из изби од блата, алуминијума и шпера, зуриле су црне, неиберске очи избеглица, затечених насред мора отеклог Временом; залеђеним мореузом беху се докопали Нове Дивљине, неприличне Ариљу.

God helps those who help themselves гласила је стога Северњачка изрека; мрки, масни, ћутљиви, Индијанци су чекали своје Време – попут Лелега, Мацура, Ибера, Цинцара, Јевреја или Нас, Сака с Хиндукуша.)

VII

1.

Алберт Мајснер, рођен у Велику Депресију, није се чудио ничему, за разлику од Владете Селића.

Учио је Фила да лови, буде поштен, измирује обавезе и по могућству помаже људима. Свет и Време примао је као датост – ни добру ни злу, ни лошу ни прихватљиву, већ незаобилазну попут коби, или расапа.

Ни Бохут не беше хришћанин ни богоборац, већ Чех, лаком спокоја. У Старом Крају окружени Немцима, Чеси – некадашњи суседи закавкаским Србима и Лужанима у Бојки – одавно нису тежили сем раскомоћености, уморни и цинични попут осталих пургера.

(Градови, ваљда, настају из умора. Нарочито северњачки: палисаде окружене мочварама и прашумом, дивљацима, снегом и ледом. Познати Грцима као „Зиси", Чеси своје јуначко доба беху окончали Хусом и Жишком; по поразу, шћућурили су се усред каменог зидина, као усред колског табора. У општем метежу Евроазије – вечито узљуљане попут тресетишта – позивали су се, склавски, на Правду, да им душа не замре. Но делање су препуштали појединцима, прораслим из Ариља.

Године 1862. зато, бежећи од Немаца и тескобе, Бохут Мајснер отишао је у Америку. Новоме Свету надао се колико да утоли Жеђ и подмири Глад, необјашњиву иком храбром.

(Пијан, Бохут не беше љут колико тужан, те насмејанији но обично. С пајташима певао је сетне, словенске песме или покушавао да се весели швапским полкама. Но да се клати уз пиво није успевао – швапско другарство, и бес у маси, остадоше му туђи. Чешка, племићка крв пречила му је да се заборави, и у мноштву потражи што није носио у себи.

Сви Чеси, стога, седели су заједно али певали сваки за себе, попут жалбеника. На свет је свако долазио сам и тако одлазио. Шта је ко појео, попио, и љубио, носио је са собом, а крчмар је неминовно долазио с блоком у руци – учтив, попут Мефиста.)

И Бохут Мајснер, качар из Буђејовица, у Америку беше доведен као топовско месо, то јест, војник Северне Федерације. Агент – Шваба из Дорт-

мунда – предочавао му је да ће се Рат Против Ропства завршити, а победници писати уговоре, колико Историју.

Војном службом, говорио је агент, стиче се држављанство, тешко доступно не-Британцима.

Учтив, није помињао словенску фурду али је Бохут добро познавао наличје те учтивости, сам се њоме служећи. Јер без северњачке учтивости морао би се и он латити ножа, или стиснути шаку у песницу – зашта је ваљало више од телесне снаге, у њега обилате.

Противудари, наиме, беху скупи а живот кратак, бесмислен и глуп, непоновљив да би се светио попут Србина с Југа, или Хуцула. Млад, необуздан али прорачунат, није се стога много премишљао. Све је, ипак, изгледало боље од Буђејовица под Немцима, изричитим да га никад неће прихватити до као обичног, добро дресираног Склава.

(Бохута се Алберт сећао као крепког старца, смеђег и светлооког, веселог попут себра. (Шта је Чеху остајало сем да се смеје, свему што га је чинило немоћним, и свесним свог Пада?)

Сину је Алберт причао како је Бохут, с осталим северњачким плаћеницима, путовао возом за Бремен. Тамо се чудио чађавим параброди-ма и крстатим, витким једрењацима мирисним на море и тропе – светове њему непојамне.

(Јер Склави беху и остадоше склави с немоћи да замисле ишта мимо себе. У дебелом, непрекинутом, трајном Сну, ходали су непосеченим, неуништивим шумама, крчећи их колико да опстану. Плави, плавооки, муклог језика и мисли, дубоке, тешко покретне али и тешко смириве, говеђе страсти, хиљадама година остали су сељаци – грдни и сопственим, посрбљеним кнезовима.

Сударом Аријеваца и Северњака израстао беше словенски свет – тежак, таман и поред златних витица и светлих очију, неуобличен, још, у ишта до пук, освајачу податан.)

Море, у бременској луци, чинило се Бохуту сиво, не много прозирно. (Муљ Северне Европе изливао се приобаљем, дубок, густ, нанос безбројних хиљадугодишта трулежи и распада биља, животиња, људи, и тла.)

Алгама и шкољкама обрасли бокови бродова назирали су се под водом као кроз течну, лепљиву мијазму.

Рибе, белих трбуха, праћакале су се, повремено, у сенци кеја, хватајући, попут људи, бледо, хладњикаво, оскудно светло Севера. Качар Мајснер чудио се и томе, пригушено узвикујући, као на приградском панађуру.

2.

Клипером од седам катарки стигао је у Њујорк, попут Мирка Селића четрдесетак година потом, или мене безмало сто.

Но он и Мирко долазили су у Нови Свет, а ја у земљу коју је отац мрзео с Капитализма, не Модернитета. Њујорк, наиме, не би Владета Селић назвао чифутским поред свих хасида, кошер деликатеса, и безбројних имена Ашкеназа у телефонском именику. Одбијајући да нацију (сем српску) поистовети са Злом, окомио се беше на Класу.

И мада 1958. бродом не бејах приспео као исељеник, изгнаник, или плаћеник, дах њујоршке луке – огромне, свеобухватне, живе попут сајма или механе – натерао је и мене (квази-Корчагина) да луњам доковима, смрти далек.

Црн, чађав, готово сав од црних, катранисаних, дрвених кућа пушио се Њујорк 1862, и пред Бохутом фатаморгана слободе. Већ назубљен облакодерима, титрао је пред Мирком – обећајан попут лажи, или рекламе. Исељеника, изгнаника, и путника, једнако нас је слудео; испод оријашких кранова, мрав, Бохут је ступао као светилиштем – не мање застрашујућим од тамних, католичких богомоља Старога Краја.

(Њујоршким улицама блудео сам као гегула пазаром, заслепљен излозима. У Бохутово доба, па и Мирково, радње у дрвету и стаклу блистале су под меким, плинским светлом, као при одсјају далеког, помамног пожара. Неон, пластика, нерђајући челик, већ, окруживали су мене, да употпуне Пустош прикривену тиском, и грабежи.)

Попут мене или Мирка, Бохут беше понесен покретом. Јер у нашим очима – паланчанина, горштака, и малолетника – све што се мицало морало је живети. Шиштеће машине и парне макаре Бохут није могао тумачити до као батргање нечег што ће се тек размахнути – попут Змаја из келтских, српских, или китајских прича.

(Змај – Драк, или Драго – дремао је одвајкада прекривен Светом као отровница песком. Повремено би се промешкољио, и тад би се све поврх Њега ломило, рушило, падало, а Чеси и Срби би му клицали са снаге, значаја, и имена. Затим би спавао, претварајући се у Човека – Драгољуба или Драгана, Дрекаловића или Дракула.

Време Бљеска бисмо сва тројица потом заборавили, попут приче о Стварању Света.)

Груди широких од поноса и среће, срца повремено заиграног од страха и неизвесности, Бохут је гледао око себе. Град, напучен као брод бакулама, терао га је на опрез. Посматрајући лаковане, црне каруце срећника – у Америку пристиглих пре њега – убеђивао је себе да нико није бољи од њега, солдата под најам.

Да се вредност види скрушеношћу пред Богом, или у тренуцима Истине, није размишљао. Да трен може поништити сво претходно трајање и сваку, па и најбрижљивије израђену обману, одбијао је признати. Континуитет, по њему (као Владети Селићу) морао је увек превагнути над дисконтинуитетом, ма колико значајним.

Но и њему је Рат то предубеђење одузео – као писак локомотиве у луци Реч, Мисао, и Мир.

3.

Рат је Бохута Мајснера тек чекао, нестваран као сопствена смрт.

У Чешкој, последњи беше протутњао два столећа пре његовог рођења, забележен Историјом али не памћењем. Лишен војне обавезе, о Новом Свету маштао је без ограничења.

У међувремену, пред њим су ступали становници отмених, безмало бечких (или прашких) кућа, упарађени као за позориште. Чудиле су га и њихове *brownstone* виле, облих кула и неуједначених, асиметричних, често шиљатих кровова – дела келтског а не швапског духа.

У Њујорчанима је назирао дођоше, упорне да сакрију како су до угледа и имовине стигли истим дрвеним, шкрипутавим бродовима као он. То јест, као фурда пребачена из једног недоличја у друго.

Дебелим морем заљуљаним у мокре, сиво-зелене планине, сви бесмо дошли у Америку не бисмо ли се о њу отимали као своједобно Зихи о Бојку или Срби о Грчку Скитију – заборавни да су томе највичнији Немци, зулумћари над зулумћарима.

Грешка неучињене, незаузете, неискоришћене Америке, чудесно податне освајачима, имала је бити исправљена њеним преустројавањем у забран трговине, и Реда.

Мора су се даље ваљала некуд, где Људи нису имали приступа, но усхићеном Бохуту су претходни колонисти својим успехом обећавали његов.

(Јер Склави никуд нису стигли први. С мртвосаности остадоше смерди покретнијима и гладнијима, жилавијима и суровијима. Ни у Бојку не беху приспели до по Келтима; Склав је долазио кад би се за Нову Земљу добро чуло, а једино су се Северњаци – или прастари Срби – радовали пустоловини као птица лету.)

Америка се зато и пред Бохутом Мајснером отварала попут двери. У дивљини какву претходно није могао замислити, крвили су се Тевтонци с Галима као у Бојки, док скитаху за Славом и Песмом.

Нажалост, и Мајснеру Историја мучаше мртва, попут прекршене речи. И он је сматрао Словом на хартији (трпној свега) не схватајући – залуђен, згранут, и необразован – да је Лист на Деблу високом, чворноватом, и разгранатом, као дуб.

4.

После шишања, облачења тамно плавог мундира с месинганим пуцадима и светло плавих, широких чоханих панталона, те четири недеље учења команди на енглеском, стројеве обуке, и одлазака на стрелиште – да кроз мирис барута пуни пушку, нишани, и гађа, потом је чисти и подмазује – Бохут Мајснер беше послат у рат, против својте претходно приспеле, из Британије. (Јер Велшани, Ирци, и Шкоти Југа беху Бојину крвни род, ако не духовни: брзи на речи и непромишљени на делу, спремни да убију или погину за част, и одроде су памтили дуже но он претке.)

Устумбан, зајапурен, чак весео, са 108. Њујоршком регименту кренуо је пут Вирџиније, и брђана и кавалира избеглих од чифута и пургера.

108. регимента, у целости попуњена Немцима, Чесима, Пољацима, Украјинцима, и Словацима – налик Црној Легији Матије Корвина – рушећи и палећи тумарала је Југом.

Део армије генерала Текумсеха Шермана – Тевтонца суровог као Монгол, Турчин, или Хун – затечени, измештени Европљани нису штедели никог. На Бејкерсвилу, на пример, дисциплиновано – и, може се рећи, с уживањем – пострељали су неколико стотина црнаца, из 37. Вирџинијског јуришног пука.

Унезверена лица истурених губица, широких носева, вунасте, непромочиве косе, Бохуту, претку Филиповом, даваху разлог више да проспе огањ у Њих – накарадне преслике себе, Човека.

Сем официра, нико у 108. пуку није знао довољно енглеског да схвати да ратује за Људска Права.

(Јер Мајснер је прихватао Закон као одраз Вере, или Царства – Човек се клонио греха и казне чинећи што отац му, или прадед. Ни силом ни Словом га нико дотле није терао да измени обичај – Временом, Царем, или Богом потврђен. Но хир Новог Закона, Новог Доба, Нове Вере, и Новог Света, прекрајао је Правду и Људе без престанка. Право се неминовно сужавало у Закон, те је Мајснер, пуцајући и у црнце, само извршавао наређења.)

Откуд Они у јужњачким редовима није размишљао, као ни о себи у северњачким. Јер мимо себе Јенки као да никог нису примећивали. Обојене су муштрали, учили, преправљали и водили – но за то ускраћени с потомцима Кухулина, Артура и Роба Роја.

Црни робови, бирајући између памучних поља Југа и чађавих фабрика Севера, држали су се својих господара. Збринутији но војници на фронту, против Гала Новог Доба нису хтели (сећајући се, можда, и Линколнове освете Џону Брауну), јер ни пас, ни склав, ни смерд нису устајали на витеза, или жупана. Тридесет седму регименту попуњавали су стога тек после Гетисбурга.

Рат Између Америчких Држава – хтео сам рећи Филу Мајснеру – водио се за очување келтске, господске душе; Тевтонци своју беху давно заменили логичким Умом и физичком Моћи.

Јер, ваљало му је рећи, Јужњаци су ценили обичаје мимо суднице, дућана, цркве, или фабрике.

(Но Мајснеру беше свеједно. Тарин Луг Вирџиније и Џорџије, Тексаса и Алабаме – почињен век пре колашинског, посут лешевима сличних врлетних, снажних Људи – стајаше му неминован.

Вирџинија – бистрих вода, блага и шумовита – већ средином 19. века није личила на тајгу, ни Карпате, али је Југ мрзео с горштака – мешавине Келта, Ибера, и Енглеза – још способних да разликују луг од шуме, гаја, или врта.)

Таквом земљом ступао му је прадед, преплашен као Склав суочен са собом. Део Строја за уништење Лепоте – опасне зулуму и ругоби – Бохут Мајснер блудео је Ратом, молећи се Богу да преживи.

Огњем – затим Фабриком, Рудником, Банком, Берзом, Пругом, и Друмом – ваљало је све Лугове раскрчити, ту и тамо сачувавши по ботаничку башту или парк – за шетање кучића, и пикнике на унеређеној, хемијски озелењеној трави.

5.

Уморан, прашњав, знојав, Бохут Мајснер је газио туђином, али се назад није могло. Ноћима је запомагао у себи за Буђејовицама (као Мирко за Колашином, или ја, за водама и лугом испод њега), но седмогодишњи уговор с федералном владом није се дао раскинути, колико с Мефистом.

Све потписано, наиме, држала је Америка светим, попут чифутског Слова. Ничије сведочење ни реч нису се могли супротставити магији писмена, водених и других жигова. Ђаво је, несумњиво, искао потпис, а Бог молитву, али је Бохут Мајснер, Склав, сазнавао и то прекасно.

Јер потпис беше ствар, а молитва дах, шум душе осуђене на подсећање. При потпису, није се требало сећати ичег. Знаци на хартији достајали

су Сатани да било ког штити до смрти, и потом. Историчари су зато проучавали написано, а не осећања најамника загледаних у логорске ватре непријатеља – у тихој, опојној, тешкој, страшној, јужњачкој ноћи.

На бег, стога, могао је мислити неко други а не Бохут Мајснер – још у Старом Крају упознат са швапским чиновницима, и чифутским чуварима обреда или потписа. Немци, наиме, беху стрељали седморицу Словака који су бацили пушке и кренули к североистоку, и њујоршким дрвеним доковима.

Постројени у дугачак, беспрекорни, тамно плави строј (попут Ужичана старијег Милетића, на обронцима Таре у једном другом, такође четворогодишњем рату), блистави бајонетима (све је ваљало бити свечано, попут литургије), плаћеници су ћутке посматрали погубљење дезертера, лица сливених у мрки, ознојени, препланули низ.

(Строј, десет војника широк и две стотине дугачак, њихао се затим спаљеним, јужњачким пољем, ка бледом, прашњавом путу где се, уз излајане команде, сузио на четворицу и добовао макадамом дижући облаке жуте, густе прашине коју су војници гутали, лица испуцалих од ветра, дима, и сунца.)

6.

На Гетисбургу су 108. пук нападали дивљи, шумски људи, подвриskујући попут Срба Крајишника. Вучјих зуба, зарасли у браде, лица црних од барута под растрганим, црвеним, јужњачким заставама, грабили су према америчким Швабама, а Бохут је у њих отискивао метак за метком, длланова ознојених од једва сузбијене панике. Ум му је казивао да не сме бацити пушку и окренути леђа хитрим, немилосрдним горштацима.

Са шест година пучке школе није знао за римске легионаре, ни скитске и франачке најамнике, али варвари су јуришали на њега попут Луга из Лужице, док се још певало о храбрости и значајним делима, не безнађу.

Јужњаци су кидали кошуље и газили их, голих прса бацајући се на Сасенахе. Посечени тешким *minnie balls*, падали су као снопље, не марећи за опстанак.

(Нико се међу Северњацима није доказивао до себи, а Јужњаци су се довикивали, соколили, чак шалили и прсили посред титанске битке, нахерени да оставе утисак – на својту и врснике, потом непријатеља. Јенки су се томе чудили, држећи сваку смрт залудном.)

Но победу је доносило оружје, не срце, у судару броја, строја, и ватрене моћи. Јужњачки Тарабош наликовао је црногорском: Вукалице, Пу-

нише, Вукоте и Мираши Џорџије, Тенесија, Вирџиније или Луизијане – разни Кевини, Иани, Дилани, или Брајени – телима су чинили мост неро-ђенима, да се не забораве ко су, а ко душмани.

Јужњаци су пуцали мускетама, или *Kentucky long rifles*, а Северњаци острагушама, с метком од једног дела. Јужњачки бајонети, пободени у немоћном, посусталом бесу пред самим федералним редутом на *Little Round Top*, нису могли ништа наспрам картеча и плотунске паљбе противника, запретених у дисциплиновану, страхом одржавану лесу, непробојну сем јачим картечом, и смртоноснијим плотунима.

Келтима, као Србима, самопоштовање и похвала својте и другова значили су све, а Мајснеру и његовима победа, ма како стечена. Јужњаци су успех мерили чашћу, образом, и именом а Федералци искључиво добит-ком. Модернитет, исказан северњачким начином борбе, као надгробни споменик дизао се и над Гетисбургом. Убитачан и успешан – јер није би-рао средства – омражен од Ровчана и осталих брђана, крчио је Себи про-стор секиром, ватром, и безверјем.

Жал за Лепотом, и презирање Части – духом те исте Лепоте – суко-бљавали су се и у Бохуту Мајснеру, спремном да се насмеје свему, као Бој. Ругајући се чежњи за складом, бесомучни и безобзирни Северњаци по-стајали су моћници без премца – и кукавице и подлаци какве Свет није гледао, лишивши се самерљивих богова.

Исус је на Гетисбургу морао надзирати сопствени пораз – исход пре-ходног нанетог Лугу, богу мањих моћи и захтева.

7.

Ратујући обазриво, Бохут Мајснер је преживео Гетисбург и цео дуги, исцрпљујући, погубни рат – вођен да се уништи нада у живот друкчији но у отупелом, уштројеном Илиноису, Масачусетсу, Пенсилванији, Мејну, или Нујорку. Но узроци злочина у коме је суделовао нису га занимали, колико ни оданост некадашњих Боја и Чеха врлини.

(Бела Србија, постојбина белих вукова, не остаде му ни предање. О Србима је знао једино да су православни, да живе у Турској, али и на југу Царства. Да су гегуле и дивљаци подразумевало се, чим нису становали у градовима.)

У јунацима Југа Мајснер, пургер, видео је исту опасност по свој начин живота, и схватање Смисла какву беше у Словацима, гуралима, или Хуцулима. Тешких шака и непрозирних погледа, као да носе таму око себе, и Јужњаци су га узнемиравали дахом поља, и шуме. У Њима је осећао оштар ветар планине и покору и стрмоглаве крашких процепа

Апалача, Татри, Карпата, Алпа, и Динаре. Дивљина га је страшила више од ичег, суочавајући га са самим собом. У Искони, кукавичлук, глупост, и непажња плаћали су се често смрћу док се и грех у градовима праштао. Но Црква га је мирила са слабошћу – по цену, истина, ситних и крупних задовољства, неразлучивих од греха.

Упалих образа, орловских носева, неопрани, раздрљени и подерани, заробљени *hillbillies* и *backwoodsmen* су му се гадили. Јужњачку јуродивост презирао је као увреду опстанку – камоли милости Божијој, свима пруженој напредовању ка Вечном, Савршеном, Божијем Граду.

(Заиста, и Свето Писмо помињало је само Град На Брегу, Небески Јерусалим. Јелисејска Поља и Аркадија писце Торе нису привлачили, будући митови на смрт осуђеног начина живота – повезаног, усто, с ненаплативим жртвама и напорима.)

Јужњаци – попут Срба у Старом Крају – стално су дизали буне и тражили правду, не схватајући да се имају уклонити или поклонити. С Разума – најнижег и најбеднијег људског својства – Бохут је у Њима препознавао Губитак, а у Јенкима божанску супротност, Добит.

Попут Владете Селића, завојаченог уиме Царства Светлости, Знања, и Прогреса, себи је ваљао једино жив; други су могли трајати Песмом, посмртно.

Јер мимо живота у Времену и на Земљи ничег није било, нити могло бити. Постојање сећањем, или чежњом – у свеопштем непостојању, тмуши, невиду и бесмислу – њему, занатлији и наредник Федералне војске, није пружало утеху, ни корист.

Витези су жудели за Славом, не он, ногу чврсто на земљи. Његов дух, пружен тлом попут јутарње магле, презирао је, из немоћи, све одигнуто од црне гнојнице. Ваздушасти, благи, праменасти Дух Јунаштва и хајдучког нехаја сматрао је нестварнијим од дима из своје луле.

8.

Ћутке, усредсређено, пухао је у лулу од печене глине, загледан у ватру наспрам тамне, вирџинијске шуме. Шерманова војска ваљала се Југом попут огромне, тамноплаве, устумаране немани, шездесет миља широке и преко стотину дугачке.

„War is Hell!" говорио је Шерман, Тевтонац, држећи свако прегнуће Радом. Ваљало је, напросто, раскрчити тај келтски неред и на крчевини – крвавој и распученој – успоставити Контролу – ако треба и чифутском Сплетком, Заменом, и Изменом.

Комбинат Рата Између Америчких Држава усисавао је живе Људе – Чехе, Јужњаке, чак америчке Енглезе и Немце – на другом крају избацујући лешеве, или инвалиде у душу, тело и мозак – прикладне за даљу, такође индустријску обраду. Личност Бохута Мајснера, лишена отаџбине, нације, својте, пријатеља и предања, прочишћена огњем бесмисленог, безличног уништавања, сабијена у себе и своје безнађе, придодата милионима слично обогаљених – карактером, и устројством Државе и Друштва спречених да се удруже сем у еснаф, сталешко удружење, политичку партију или масонерију – испоставила се најтрајнијим производом Новог Доба. Даљом деконструкцијом и деструкцијом, из тог Тариног Луга, с тог Пасјег Гробља – нађубреног мрцинама Људи и њихових жеља, нада, веровања, и илузија, села и градова, противречних и незаписаних сећања, и несагледане националне повести и мита – ваљало је, непрестано, ископавати све новије крхотине, кости, и крпице и тумачити их по потреби Тренутка, и Великог Циља.

(Што се Велики Циљ откривао као Ентропија – то јест, тежња Свега да се уруши у Једно – готово никог од поклоника Прогреса није занимало, још мање мучило. Велики Циљ, наиме, ваљао је као изговор. Јер моћницима и естетама Новог Доба злочин стајаше што Хеленима мера, Келтима јунаштво, или Склавима спокој. Без њега – теоријски заобљеног у догму – Шерману, Линколну, потом Меденици, Пајкићу и Брозу није било живота. А без Њих је Свет могао живети али не и тако свеобухватно мрети – обешћашћених Горе, Поља, Града и Народа.

„Прошлост не постоји, садашњост нестаје у трену, а будућности још нема!" стајало је записано, већ на санскрту. Наговештавајући Предрага Меденицу, друиди Ариља беху омеђили први званични језик („завршени") не слутећи, претпостављам, куда их жеља за савршенством води. Витештво – сучелно Вољи За Моћ и Потреби За Господарењем – учило их је Животу; но заблеснути хладном делотворношћу Ума, још пре пет хиљада година починили су прву, одсудну грешку, и највећи грех. Друговиди, кренули беху да заувек уреде макар свој делић Света – не претпостављајући да ће тиме, ентропијски, починити немерљиво Зло.

Јер Бог је, бесумње, Мноштво. Да није, не бисмо постојали Ми, већ једино Тарин Луг – да Мајснеру, Шерману, или оцу потврди безвредност и релативност Свега – иначе само збира Добра, Зла, и Средњега (Богу огавног, али нужног.)

9.

Безвиди творци Рата Између Срба и Хрвата, Севера и Југа, Истока и Запада, морали су нечим оправдати себе а Бохут Мајснер, Владета Селић,

Предраг Меденица, Митар Пајкић – и безброј кудикамо горих, блентавијих, надобуднијих и лакомијих делатника јавног живота, културе, уметности, и медија – беху Им само најамници убеђени да својевољно, слободно, и надасве професионално обављају Дужности Од Пресудног Значаја.

Тешећи се, претпостављам, да служи Прогресу, Човечанству, па и Богу, Шерман је – попут Пајкића – својим војницима наређивао да пале, руше, и пљачкају. Јер Нови Век – Нови Свет, Нови Поредак – испостављао се Веком Склава, социјалиста, робља избеглог од слободе као куге; једино се зулумом дало стићи до једнакости какву су проповедали Линколн или Маркс. Јер слобода је пребацивала одговорност за живљење, и умирање, на слободнога – аријевског марјана, северњачког *Freiherr*-а или *yeoman*-а, сарматског косега и козака, српског крајишника или црногорског племеника. Однос слободнога с Богом остајао је непосредан, и опасан, а Бохут Мајснер, рођени себар, то није могао трпети – као што Владета Селић с Вишом Силом није умео општити до преко Партије, и Идеологије.

Ни Филип Мајснер, његови и моји сугрђани – држављани САД, СФРЈ, СССР и свих других скраћеница и шифри Новог Доба – нису желели слободу сем од казне, немаштине, и одговорности – њима теже од Света Атласу.

(Див је, наиме, подржавао планету не роптећи, свестан усуда, а пургери – Први Људи Последњег Доба – свашточинили су да век проведу у машкарама, разбибризи и игри, попут Горгона згрожени огледалима.)

Песме некадашњих барда, Богу дужних с дара – те Бола – нису Их интересовале колико ишта прошло, или демодирано. Од тога се није живело, за то још мање; Песме, све, сводиле су Им се на звук, звек, и ритам – за залуђивање синова и унука, све неосетљивијих на Било Света, Божијег Пева.

У Мајснеровом непоновљивом, нетраженом и надасве безрадосном животу, догађаји су се низали једнаки. У Свету без језгра није могао веровати у Бога, не умевши Му препознати Траг ни у лугу крај ловишта. Где год се кретао, подједнако је налазио Средиште – а могао је и у себи, са свим својим манама и недостацима.

И роштиљ за пријатеље и суседе у задњем дворишту куће у Ронсевалу, и лов у забрану, и посао, и дружење са мном и Макејбом, и суботњу, ритуалну куповину у *Cherryvale Mall*-у, књижио је стога као ставке. (Свака је, наиме, ваљала времена и простора, те је и јутарњи одлазак у купатило тежио колико посета парку изнад реке, или читање дневних новина. Време је, наиме, мерио трајањем, не важношћу.)

Филип Мајснер – и продавац и купац – битисао је у континууму искључиво ширине и дужине – висином и дубином не бавећи се колико ку-

кац. Својом равни кретао се херојски стрпљив, не бунећи се, знајући да нема против кога. Кривац – уколико га је било – стајао је бескрајно издигнут, видећи (и памтећи) Све. С Њиме Мајснер није имао додира колико с Бохутом. Смрт је наиме раздвајала и разлагала све, па и што су непросвећени – и непосвећени – сматрали Љубављу, или Лепотом, спознајом, пријатељством, чак срећом.

Попут трапавог, необичног фазана, Филипу – потомку дугог низа Мајснера – пружао сам прилику за благо, необавезно чуђење над несавршеношћу којој, по њему, немаше Творца.

Свет му је, очигледно, постојао са, за, и из Себе, налик самопрограмираном, самоопслужујућем механизму. Јер избором Земаљског над Небеским Царством и он Га је осмехнут превазилазио на зао, погубан и посве избежан начин – оличен Тариним Лугом, или било чиме освештеним људском, то јест, склавском жртвом.

VIII

1.

У свим Изгонима после Забеле – Отави, Рокфорду, и Лос Анђелесу – нашао се бејах, схватио сам, као некада моји у Ровцима, бежећи од крви и Историје. Но где Ровца чињаху Кулу на врх Платија, опкоп начињен Лукавицом, Магаником, Кањоном, Капом Морачком и Лолом, Рокфорд, на пример, пружао се само као пустош између Источних и Стеновитих планина.

Рокфорд, центар, срце САД, творио је асвалтно, бетонско, пургерском бригом и радиношћу озелењено језгро неке лажне Скитије, од барда неопеване. Американци, блавори, своју земљу нису могли видети јер је нису изгубили. Вијугали су, главињали, тискали се забраном заштићеним океанима, и Вишом Милошћу. Друге земље, па и њихове некадашње, нису их занимале. Јер за такво Знање потребна беше Жеђ, у њима утуљена сем за Обиљем. Похота за Будућношћу покретала их је, попут Фила Мајснера, сваки дан да иду на посао и купују све више, не очајавајући што ће их имовина надживети.

Међу њима, као комунистима, изгубљено беше знање да се Људи самим рођењем деле на Ровчане, Немце, Турке, Јевреје, Англе, и остале, у Игроказу бар Неком милом. Чуван песницима, Келтима и Србима, Божији Свет светлуцао је над Мајснером – ултраљубичаст, инфрацрвен, одсјај одсјаја у плавом му оку, усредсређеном само на сагледно.

Ни Мајснер ни Макејб – моји пријатељи из невоље – нису могли ни хтели схватити да за Бол може бити узрока мимо злоћудних. Бол избивања у Америци желели су затиснути, одагнати вером, надом да се све може сабрати, одузети, помножити и поделити, попут дневног пазара.

Стари Џош Макејб, Рендијев отац, умирао је, све три године нашег живота у Рокфорду, у старачком дому надомак Градског Парка. (Тај Парк, срећом, није сличио европским. Чежња за Искони очитовала се малим бројем стаза, шибљем негованим тек колико је неизбежно, травом неограђеном да чини луг с дрвећем без плочица с латинским називима. С клупа су нас неповерљиво, па и непријатељски гледали потомци афричких склава, док смо шетали, дођоши. Деца су се радовала Рок Риверу не памтећи Саву ни

Дунав, камоли крашке реке Праве Србије. Усхићена, прилазила су масној води при каменој, обрађеној обали и тражила штапове, да их умоче.)

Џош Макејб такође беше поништен Временом, попут старог шнита. Као Мирко у Колашину, или отац у Београду, пензионисани механичар Рокфордске фабрике лимова ширио је очи згранут, ужаснут свиме што јесте – или није – починио, са заблуде да је свој.

Јер једино су себри могли бити слободни, знајући опсег свог ропства. Својевремено тога беху свесни и племићи, марјани, покоревајући се једино Богу, али је Џош Макејб, Ирац, потомак Ираца, сањарио да живи слободан, попут келтских предака. Док је одлазио на посао носећи лименку, излупану кутију с ручком, радовао се помисли да све може отерати ђаволу и заждити некуд, макар као скитница с доларом у џепу.

На подне, по звиждуку сирене, сео би да једе, вадећи избразданим, поцрнелим прстима беле, троугласте сендвиче из кутије. Гризао их је из чисте, навоштене хартије, и отпијао кафу из малог, полулитарског термоса.

Кафа му је мирисала на кућу, слободу, жену и синове – све ни налик гомили црног, металног отпада на коме је седео, попут жохара.

Пред смрт, у Дому – налик, заиста, Дому Културе у Колашину, или било којој јавној згради Времена Јавне Срамоте – сећао се Кореје.

Сањао је, осећао укус подгрејаног *spam*-а, врхом бајонета извађеног из конзерве, прстима натеченим и прљавим као у фабрици.

Никад му ништа није пријало као тај месни нарезак, и буђави хлеб печен над ватром.

Из мрака, и студени, допирали су звуци Кинеза и Севернокорејаца: однекуд су се чуле трубе, као из минулих ратова, и покрети огромних маса к њима, душманима. Заваљани низа стране купастих, црних, стрмих брда, комунисти су прилазили без гласа; но јело, живот и живост тог јела – његово причешће – беху му у тим тренуцима јачи од свега, чак страха од смрти, или заробљавања.

(„Уби," писало је на вратима бајти, и најновијем нашем Рату, „ал не буди!" Да ће бити рата после корејског, Џош Макејб није сумњао, мада су га убеђивали – школа, новине, радио, ТВ – да су ратови грешке Историје, и да их Прогрес неће трпети ма колико се даље ратовало. Вијетнамски рат синови су му провели чувајући морнаричке докове у Чикагу; потајно их је жалио, сматрајући рат Животом а мир Смрћу, бар Келту.)

Лежећи у кревету Дома, посматрао је плафон као да тражи што је њему умео видети као дете, убеђен да га гледа с висине, попут Бога.

На месечини, снег корејских брда белео се попут кристалног праха а оштра, плава светлост ракета и непријатељских рефлектора нагонила му је сузе на очи, уоквирене усеченим, прљавим борама.

Није знао, тада, плаче ли од зиме или среће, што има пушку и што је цео, окружен Друговима Ратом заклетим на верност, и што се у том трену не сећа ничег, заокупљен предстојећим бојем. Врхунећи Љубављу дисао је попут куне, или вука, марјан у Походу лишеном користи, па и славе.

Урлао је наврх гласа, изазивајући *gooks* да му учине шта могу – претекне ли макар један мајчин син од Њих.

2.

Иза мозга чекали су га – као по повратку из Фабрике – Рокфорд, дом, и породица. У џепу препуном крпа и мрва стискао је, попут амајлије, два кинеска уха. Умотана у завоје замењивала су му главе, претешке да се носе до Америке.

Дахтао је попут вука у гори а око њега су пштале бацачке мине и гранате совјетских хаубица – подарених Азијатима да туку америчке Швабе. Омрзнути и Џошу Макејбу, Јенки су суђали Светом као деца минским пољем, неразумни с тежње да Све обједине. Једно се, очигледно, испостављало тевтонским колико чифутским Богом. С Њега Рата – вођеног као производни процес – није могло да фали. Ходајући смрзнутим, ватри изложеним путевима ка Сеулу, ћутао је, јер се заиста ту више није имало шта рећи, ни домислити.

Оца је Ренди посећивао два пут месечно, возећи се тихим, суботњим улицама Рокфорда као тат, или ухода. (Жени, тврдој и одавно здепастој, морао је обећати, сваки пут, да ће породицу повести у тржни центар на крај града, где су се Рокфорђани вићали као узгред, забављени стицањем, и проценом своје и туђе добити, и губитака.)

У Дому, гледао је оца у бледе, водњикаве очи окружене безбројем ситних ровова, умножених и продубљених Корејом и радом у ливници. Наткриљене густим, сивим, оштрим обрвама, као пред љутњу, зенице старог Макејба су га посматрале, с љубављу.

Стари се више није жестио, бар на сина.

Јер Смрт га је примицала благости, а Рендија, постиђеног и неспретног, удаљавала од ње.

Преплашен за сопствени живот, жудео је, нагло, да буде са својима макар у Черивејл Молу, пресрећан што не лежи на сјајном, челичном, заправо болничком кревету Дома.

Оца се сећао понекипут, пред спавање, док је седео у подруму окружен ловачким трофејима и оружјем. Чистио је тада ловницу, као да жели

да му одсјај с ње отвори очи као детету – или војнику какав беше Џош Макејб, самртник.

Грчка Скитија колала је мноме, као некроза.

Попут сужња ходао је отац баштом наше куће у Рокфорду, не знајући куд да се дене. Улазио је, као да се шуња, у гаражу, и посматрао алатке окачене по дрвеним зидовима. Ћутке, пипао је косачицу, маказе за живицу, па скидао грабуље и гледао их.

Потом је излазио на бетонски коловоз поред куће и овлаш, безмало из углова очију, посматрао наш олдсмобил боје старог вина. Смеђом, још снажном шаком прелазио је дуж његовог бока размишљајући, претпостављам, о свим својим колима од Рата надаље.

Затим је, полако, одлазио до ћошка на Лакрос Драјву и пружао поглед навише, ка саобраћају који је, бесумње, морао имати Смисла.

Око њега је већ опадало лишће, спарушено жегом и асвалтом, а он га није примећивао, као ни било шта сем себе, и нас.

С нама, и мамом, живео је попут пожутелог, затим рујног листа. Чврсто спојен са стаблом свега што је икад био, Владета Селић није отпадао. Но Време га је већ њихало.

Причао нам је како је из Банетове дневне собе у Отави од јутра гледао хоће ли проћи човек, мачка, или пас.

И да знаш, говорио је, осмехујући се, беше дана као да сви беху помрли од туге, или болести.

ГЛАГОЉИ

I

1.

За разлику од оца међутим – невољног да се сећа страха од уметности – Џејмс Конорс, главни и одговорни уредник *SENTINEL*-а признавао је у мени писца.

Приликом првог сусрета осмехивао ми се иза дебелих, накриво насађених наочара и хвалио мој чланак. Седели смо у мензи Торонтског универзитета а он је причао о Честертону, па ме запитао о плановима.

Пажљиво је слушао о нашем епу, незаокруженом с убеђења да га сви знају.

Можда то није лош прилаз, казао је. Грци су све записали па данас живе једино у Историји.

Погледао сам га. Иза густе, црне браде, није ми личио на Ирца, наговештеног презименом.

Мајка ми је, рекао је, од Пешута, из неког села крај Ријеке (*Fiume*, изговорио је.)

У српској књижевности, рекох, морамо испочетка одредити и испричати све – без прећуткивања, прескакања, подразумевања, улепшавања, или залуђивања. Ако не успемо, залуд смо живели.

Посматрао ме је плавим, врљавим очима и ћутао, премишљајући се. Затим ми је казао да сам већ првим чланком, о Митру Пајкићу, изазвао више реакција но ишта дотле у *SENTINEL*-у.

Нисте га штедели, рекао је и осмехнуо се.

Моје је да бележим шта јесте, рекох. Без истине, сунца, воде, и тла све се суши – камоли човек, народ, или дух. Дошли смо пред Крај, и Лаж ће нас затрпати – као песак сужња закопаног до гуше, на татарски начин.

Насмејао се.

Нико не може бити крволочан као белац, казао је.

Гледао ме је, кроз одсјаје наочара, осмехујући се као да га боли зуб.

(У метализираном, пластифицираном, блиставом и пустом ресторану седели смо сами: он, литерат који ме беше замолио да се видимо у Торонту, и ја – осим са женом и Цефом Смитом, без прилике да причам о ичем што се не једе, продаје, или губи.)

За разлику од Бошка Ђорђића, опчињеног обрадом људи, или Јанка Милетића, решеног да се писањем обогати, Конорс је – схватио сам – чезнуо за лепим.

Шта би мислио о Сретену Томашевићу, гладном славе, могао сам претпоставити. (Телефоном, Томашевић ми се хвалио чланцима по америчким новинама. При сусрету, испоставило се да је реч о „Писмима читалаца", но жена му је сијала од поноса пред Ањом.)

Да је времена, говорио је Томашевић, био бих Толстој!

Као лекар, међутим, зарађивао је месечно колико ја годишње. Није имао времена, ја ни новца. И о томе је Конорс, осујећени песник, знао. Америци није требало уметности ни колико америчким Србима.

Из Томашевића – али, чинило ми се, не Конорса – зрачила је жеља за успехом без губитака.

Доста су Томашевићи плаћали српство! говорио ми је.

Испраћајући га с осмехом, нисам му казао да се чак Зарија Радовић, крвни непријатељ, забринуо за нас.

Није се имало рашта, јер Томашевић беше прави, покондирени горштак, одбојан са здравља и гордости.

2

И нико, говорио је Конорс, у мензи, не може бити устрајан као белац! За опкладу, мој друг у Јужној Каролини живом ракуну одгризао је главу!

Пријатеља имам, рекох, али не таквог.

Насмејао се, из гласа.

(Да му кажем да говори о Тевтонцима, нисам хтео. Унук Војне Пешут, праунук Миленка Пешута, Крајишника одликованог на Кенингрецу, морао је знати да се јунаштво не мери острвљеношћу. Турска и немачка смелост тежиле су туђој жили куцавици – Срби су покушавали умањити Пад.

Наша крволочност испољавала се на мах, изазвана. Заправо, говорио ми је о себи и својима – виђеним кратковидим, повремено укрштеним очима.)

Бол и хула, казао је, општа су стања, да не кажем добра.

Сви, говорио ми је тихо, знају за једно и друго. И српски бол је само део *Weltenschmerz*-а. (Обавештеношћу, чинило ми се, покушавао је надоместити Знање. Сматрао је, изгледа, да постоји књига, *file*, или *site* за све.)

У Грчкој Скитији, рекох, углавном се памти, песмом или Речју. Код нас, записи су уништавани.

Стешњен металним сјајем столова, столица, и челичне траке за јело, рекох: Ми, Срби, живимо посред бојишта бардима и јунацима блиског. Хиљадама година опстали смо варварством, и жртвом.

Омањи, брадат, ћутљив, гледао је кроз прозор. Наспрам нас, пузавице су се отмено пеле уз камене, сиве зидове. Торонтски универзитет, саображен енглеским, убеђивао нас је да се све може класификовати и категоризовати, без обзира на губитак светости. Но Немци друкчије нису знали гледати, ни мислити, сваку именицу почињући великим словом.

Историја и технологија, говорио сам, промицали су мимо нас, попут непогоде. Згрануте, из мрака нас је заскакала Смрт, нестајући у још већој тмуши. Од свукуд нас је ударала туча, попут зрна ПАМ-а.

Ви, казао је, као да стално ратујете?

Ћутао сам.

(За нашим лешевима, и разочарењима, могао сам му рећи, лелекале су једино жене, ћерке, сестре, и мајке. А преживели су углавном ћутали, несвесни шта их је снашло.

Раскомадани, телесно и духовно, уништеног памћења, стално смо се селили, у потрази за нечим што се морало налазити у себи.

Стога, ваљда, и Селићи, Конорсу неразумљиви колико Пешути.)

Наставио је да ме посматра, па казао да се код њега отвара место *Managing Editor*-а, и да ће гледати да га добијем ја.

Огромних очију, захваљивао сам му се, а он је ћутао.

Моћи ћете, казао је и осмехнуо се, постати Американац, а ја сам се надао да је у праву, и да ће успети да ме пребаци у Америку – једину земљу поред своје којој сам се, као многи пребег, радовао.

(Но нисам могао постати Американац колико Вукалица, Пуниша, Мирко или отац. Сећање на Грчку Скитију – прејако, пресвето – пробијало се ка површини, као крв кроз завој.

Гурбет без гурбета, Џим Конорс, Американац, посматрао ме је непрочитаног, а ипак постојећег.)

Живео сам, говорио ми је, док смо ходали Универзитетом, у Јужној Каролини, у насељу од петсто душа. Кејт је чувала децу и бавила се баштом. Без гвожђа из зеља пропада се – као без витамина, скроба, или беланчевина!

Гледао сам га, надам се учтиво.

После наставе, сваки дан седео сам с мештанима, казао је. Поштовали су ме, чини ми се, јер сам једини у околини имао и читао књиге.

Они су, говорио је, идући полагано и неспретно, своја сећања и наук углавном држали у себи, по потреби их извлачећи као пероpез, марамицу, или џепни сат.

Врљав, осмехнуо ми се.

Ако се ичег плашим, казао је, то је да скончам на оваквом месту, и руком обухватио Универзитет.

Погледао сам га.

Да умрем, казао је, као професор књижевности. Или класичар. Јер једино жива реч има значаја – бар су ме рибари из Јужне Каролине томе научили, углавном ћутећи, и наздрављајући ми кроз тмину сеоске крчме, углачане и пристале од дугих година.

Завидим вам, рекао је и застао, помало раскречен, попут голуба.

3.

По разговору с њим, враћао сам се очајан за Отаву. Знајући ко сам и шта сам, стругао сам очима по зидовима купеа, и смлављеном, дивљем канадском пејзажу, тражећи нешто непоражавајуће.

Дуге шуме, местимично сатрулеле и полегле у суво снопље, остајале су за мном – и простирале се у недоглед – без пропланка, или наде. Понегде су их просецали прави, макадамски путеви, пружени куда ми се није ишло.

Од Конорса нисам очекивао одвише, мада сам желео спасити се Либфовог бироа – за мене најпристојније судбине у земљи памучне присиле.

(А Бошко Ђорђић, Јанко Милетић, чак Радован Лазовић – Јовановића да не помињем – питали су се углавном колико лажем, док се Конорс, чинило ми се, није потврђивао мојом невољом.

Да јесам што осећам, мислим, говорим и чиним Ђорђић, на пример – ситног, цинцарског, москопољског ока – није прихватао.

Цинцари – Конорса још нисам прибројавао њима – знали су цену свему а вредност једино власности. Али шта је Ђорђић – посрбица – могао знати о Вукалици Селићу? Част његовима није значила готово ништа.

Цинцари, сумњао сам, беху тринаесто племе Израиљово, укривено у Балкан да чека Време. Посматрали су и вагали све искључиво с пробитка, а ја сам Им, претпостављам, ваљао колико Вукалица Краљу Николи. Да утре Селиће, или Србе, ни Ђорђић није хтео, но Грчка Скитија врвела је преваром, кринком, и подлошћу – слабијих, горих, и бестиднијих.)

Тражећи утеху у крајолику изван воза, врпољио сам се на неудобном, пластичном седишту.

Спознаја да примирја нема замарала ме је бескрајно, као четника гора.

Да и ми постанемо Израиљ – макар Светом Сави за душу – знао сам да је немогуће, с наше блентавости. Јер Срби од којих сам у Северној Америци – и другде – немо тражио подршку гледали су ме, најчешће ћутке. Зар није свако могао бити писац, пружи ли му се прилика?

Јевреји су се, знао сам, помагали, свесни да се против њих ратује. Ма шта мислили, збијали су се у строј, као наспрам Филистинаца, Шваба, или Англа.

Пренемажући се да је требало доћи јуче, или сутра, Срби су лагали мене колико себе. Одавно извештени трговању свим и свачим, окретали су један другом леђа.

Мислио сам, дуго, да је то последица Удбине, шпијунске, опстанкашке, балканске школе. Но некадашњи племићи кварили су се по законима Више Ентропије – брже и друкчије од камена, или дрвета. Не бежећи од бешчашћа, многи беху постали духом и телом Други, те се и Бошко Ђорђић могао служити српским именом, а отац га се одрицати, као изношене обуће.

(Неприлично је сатрулети, говорио је Мирко, као сир у каци! Смејући се жутог, задимљеног брка, кошчатим, посивелим шакама хватао се за кревет у Болници, као Џош Макејб у старачком дому. Смрт, наиме, беше свугде срамотна претрајалим Келтима.

Ко је, уопште, марио за њега или Макејба, или ког бастадура? Торонтски мрмоти глодали су свој иметак, дугих, оштрих, невидљивих длака при жућкастим, снажним зубима. Ја сам им, претпостављам, увеличавао осећај пуноће, поготову као син душманина.

За мене није било посла сем у фабрици. Дебео, Ђорђићев Србин посматрао ме је с досадом, и нудио минималну надницу. Ликовао је, отпадом трујући Језеро; да се испрси, загађивао би Саву и Дунав.

Рођеном брату, говорио ми је, нудио сам горе, да не мисли да се новац стиче на гузове, као у социјализму! Долар је овде, господине, као кућа, а ја сам га гледао ћутке, због Ђорђића.

Дебелог, помало ознојеног лица, с проневереним новцем беше фабрикант пребегао у Канаду, по налогу Удбе. И у Београду руководилац, кадар, иза златних, танких, замрачених наочара говорио ми је о брату дозваном за поругу. Сви су имали платити његову нискост, подношљиву једино сред кудикамо веће беде око њега. Рођени брат требало је да му ради за четири долара и седамдесет на сат, пресрећан, ваљда, што га не бију или хапсе.

Код Лифа, зарађивао сам дванаест долара на сат.

Стидео сам се, накнадно, стога и од Конорса, несвесног мојих ранијих покушаја у Торонту. Стидео сам се што ме је видео и разумео, нашавши се макар обећањем – насупрот Дулету Јовановићу, с киме сам играо фудбал док још нисмо знали за Србе ван Србије.

Нормално, Конорс све то није морао узимати у обзир.

Беду сам зато назирао и у одсјају прозора тог чистог, уредног, канадског воза којим сам се враћао Лифу – довољно великодушном да ми дозволи јутарњи рад на *SPYHOLE*.

Сећао сам се и Изобел Фајерстон и њене – такође бесплатне – подуке, какве би се и Лиф одрекао.

Попут сваког превоза, воз ме је само измицао из једне срамоте у другу, а томе се више нисам успевао чудити, ни смејати.)

4.

Океан сам прешао, изместио породицу, био у затвору, не бих ли писао, а Ђорђић, Ћурћић, Милетићи и остали гледали су ме безмало као пробисвета. Писцима су држали само потврђене, или бар чланове Француске 7. Прерано учинивши што Симо Рого, српском расејању нисам се могао доказати ни Међународним ПЕН-ом, ни објављивањем где ниједан Србин није успевао, ма колико угледан у Југославији и другде.

Због првог чланка у његовом листу, Џејмс Конорс беше учинио све да ме доведе себи, док ме је Француска 7 примила може се рећи постхумно, не очекујући да ћу се из Америке вратити, попут авети.

Десетак дана после разговора у Торонту Конорс ме је назвао и бодро казао: Бићете нам гост на два дана. Ако се будемо сложили, макар ћемо Америку упозоравати на социјализам!

(Да је писање свугде скупо није ми говорио. Но ко је сем мене, и Срба вољних да ме не примећују, могао знати за дотиране писце, субнороване, скрибомане, фељтонисте, шкрабала, набеђене песнике и пијанице из Клуба књижевника који су, уз апанаже, синекуре, пензије или Удбине плате, плели мреже по Београду, Новом Саду, Сурдулици или Глоговцу? У дугим часовима доколице, из уредништава, салона, кулоара и кафана обесмишљавали су све зашта су истински писци стављали живот на коцку. Својим сочиненијима пређуткивали су – из пизме, немоћи, зависти, или по задатку – јунаке, бавећи се „антијунацима" јаловим и кукавним као Они.

Читај КЛИМА САМГИНА, говорио ми беше отац. Боља књига још није написана! а ја сам га гледао не знајући шта је – осим гада и јада – у њој нашао.

Да је књижевника колико у нас, и да имају и умеју тако мало речи, Конорс није могао појмити, те ме је тужно посматрао. Да се и сој кривотвори свакодневно је виђао око себе, но једино се код нас тиме хвалило. Из исконског, склавског стања посрбљених Лелега, Ћифа и осталих танкодушића, котила се спознаја да се све може, зајаше ли се. А да је „све срање осим пишања, и да је и оно срање мокри ли се уз ветар" могао је размишљати једино посредно, у недостатку сличне изреке на енглеском.

Срећом, никад му је нисам превео, те је остао ускраћен за ту мудрост „Мао Це Тунга" – то јест, неког опаког, затомљеног Србина, паметног и духовитог у кафани, забелу за очајнике.)

5.

Веровала сам у тебе, говорила је Фајерстонка, још док си се пред нама препирао с оцем!

Гледао сам је у плаво-зелене, пегама осуте очи. Из пренашминканог лица, опорог од тениса и сунчања, зрачили су мир и задовољство.

Ко би у њој, удовици Цековој, очекивао издизање над палим, или сакатим? Мада Фајерстон у Лондону беше одбио да ме поштеди Забеле, у њој сам назирао мајку, тетку, испод тврде, кожнате маске – како ми се чинило, нечифуткиње.

Уз позајмицу, говорио сам, радећи поподне или ноћу, могао бих писати – попут твоје ћерке, наштa се смејала.

Подигла је чашу и казала: *How good it feels to be rich!*

Да не би било забуне, рекла је: *There's no way you can imagine it*!

У отменом Клубу, смеђа и наборана попут носорога, Изобел Фајерстон је ликовала, упућујући ме Србима.

Свака птица своме јату лети, говорила је а ја сам јој, уморно, објашњавао да ни у Америци Срби нису довољно богати да ми пруже што би могла она. Пет хиљада долара беше јој ситниш, али јој није падало на памет да посуђује гоју. Штавише, причала ми је о свом фонду за младе јеврејске пијанисте.

Школујем, говорила је, десетак талената годишње. И ви треба слично да чините! наштa сам у тишини појео наручено и поздравио се, немајући повода за друго.

6.

Да има особа у прилици да помогну, без муке и лишавања, а неће, задуго ми није ишло у главу. Но да их има – попут Србина из Торонта или Фајерстонке – при том да ликују, нисам схватао до последњег рата.

Јесте ли помишљали да богати воле лимузином да пролазе кроз јад и чемер? питао ме је Срђа Петковић.

Нисам га разумео.

(И Конорса беше упознао преко мене. За десетак година беше постигао углавном све што му је требало. Туђим новцем – ни Фајерстонка ни торонтски фабрикант не беху стекли свој – основао је *INSTITUTE FOR BALCANOLOGICAL STUDIES*, покушавајуди да превари и мене.)

Смеђе очи, испод смеђе, равне косе, искриле су му слично Изобелиним. Знао је, боље но ико, шта Србима треба.

Свет је, наиме, ваљало изделити између Србојевреја, Аустројевреја, Русојевреја, Америојевреја, чак Јапанојевреја, а нама – инородницима и неверницима – препустити чуђење као трајни, смуђени облик свести, робљу прикладан.

О свему томе нажалост нисам размишљао док сам се од Фајерстоне враћао у Глостер – потучен и туп, глуп, и бесан, понајвише на себе.

Шта нас је чекало, није се дало избећи.

Књига је морала бити написана. Јер цена није могла бити већа од рачуна поднетог нам 1991 – непуних осам месеци по нашем повратку у Завичај.

II

1.

Америка је Конорсу, схватио сам, чинила задивљујућу републику Слободних, превеликих и прејаких за Стари Крај.

Ње се, међутим, већ бејах одрекао, као Југославије. Још Шездесетих у Чикагу доживео сам је као прслу, захукталу машину за млевење Људи. Школу – у северном, белом делу града – похађао сам као забран за дивљаке, не варваре, а као радник у штампарији једног нашег исељеника чудио се радном дану од осам до пет.

(У ЦЗ-у сам већ променио мишљење. Наглас, у самици певао сам *THE BATTLE HYMN OF THE REPUBLIC* пркосећи Удби. У затвору, Америка ми је изгледала прихватљиво лоша; у њој се, убеђивао сам себе, могло провлачити између различитих мафија. Упркос Тајсону, у Америци сам покушавао уочити што Конорс – земљу за Келте и Тевтонце, чак Склаве и Грке, да се не гложе одвише.)

Двадесет година неподобан да пишем и за један југословенски лист, и објавим иједну књигу – о било чему, камоли Тарином Лугу – после разговора у *SENTINEL*-у долазио сам наново у Рокфорд, да постанем, Бог дао, писац попут Саројана или Јозефа Шкворецког.

Конорс ме беше позвао себи, очију накратко отворених наспрам мојих – блиставих, претпостављам, као у дечка, од суве, непатворене среће.

Коначили смо код њега, док се не снађемо.

На углу две тихе, непрометне улице, на брегу, у телевизијској соби спавали смо ми, Селићи, избеглице од речи, камоли слова, о Тарином Лугу. Истинска повест о Србима с Хиндукуша, досељеним да напуче крајеве танке Људима, тек нас је чекала.

Рокфорд је изгледа требало да постане наш дом а Конорс својта – наместо изгубљене селидбом, неспоразумом, чак одрицањем. Море дебело као у Бохутово или Мирково време прешли бесмо као Стикс; показујући писмо од својих Ана је плакала јер су је изопштили – претходно нас, бесловесни, отеравши.

С потребе за Тариним Лугом – и другим светим местима – стајао сам с Конорсем у снегом прекривеној башти и уживао у сунцу – ништа топлијем но у Канади, или Забели.

Цица нас је дочекала и пред унајмљеном кућом у Ронсевалу, ледећи нам дах док смо из жутог, покривеног камионета износили ствари и ређали их по такође унајмљеном, тиркизном сагу у дневној соби – устрептали, као пред улазак у рај.

III

1.

Недуго по приспећу у Рокфорд, Конорс ме је повео на књижевно вече Пета Галагера. У Белоиту, Висконсину, чекали смо дуго у одвратном, заптивеном амфитеатру Белоитског колеџа да се појави аутор ПОСМРТНОГ СНА БОРИСА ПЕТРОВА, ЛЕША.

Затим смо га слушали како говори о Бугарима.

Укупно седморо нас посматрало је њега, згученог, како побледелим шакама стиска предавачки пулт, покушавајући да нам – заправо, себи – објасни шта га је навело да пише о убиству једног комунистичког функционера, на Балкану.

Оженио се бејах, говорио је, помало снужден, нећаком Бориса Петрова, вољног да тлачење у својој отаџбини учини сношљивијим.

(Борис Петров, министар у влади Георгија Димитрова, значи, био је нешто као Предраг Меденица, отац, чак Мома Марковић, који се рано одрекао власти и повукао у мировину.

Но грех је остајао као сенка, а Галагер нас је гледао, сетан.

По њему, Борис Петров беше честит, те предодређен за жртву. Пошто није умео, или хтео, искорачити из себе, Бугари су га обесили. Галагер се грозио, млад и доброхтон видевши у томе нешто страшно, сулудо, и необјашњиво – вредно књиге.)

Устадох, и захвалих му се на подсећању на *a netherworld*.

Гледао ме је ситним, тамним очима и осмехнуо се.

Ви мора да сте Селић? казао је.

Потом је наставио да се хрве с прошлошћу, садашњошћу, па и будућношћу Бугара, српских душмана.

Њему, Американцу, сукоб светова на Балкану чинио се као из бајке, скаске, или научнофантастичне приче. И он, изгледа, беше прихватио да су Бугари Келти – с гајди, чоханих гаћа, и јуриша „на нож!" Јер Бугари су умели свирати на ту жицу, притворни као сви Турци. Попут Арнаута могли су попримити било какав облик, задржавајући своју бит. Ни губитак језика ни расних одлика није их могао начинити Европљанима; попут

Мађара, или Јевреја, нису се заборављали, утемељени у туробној, злочиначкој повести, као у шанцу.

Нема војске као Турака, писали су Енглези, педесетак година пре Галипоља. Укопан, анадолски сељак се не да!

Но Бугари су знали кренути и у штурм, тиме додатно привлачећи Западњаке, док су им се Срби чинили лакомисленим, спремни да гину без рачуна и конца. Црногорске горштаке, који су на Скадру пробили турске ровове газећи једни преко других, ценили су недостојним разумевања, какво Бугарима беше поклонио Патрик Галагер.

Какве су везе Бугари имали с ичим, до слабљењем Цариграда? хтео сам га питати.

Но рекох: Шта год писали о Варварији, вашим читаоцима биће страно – попут цитата из Данилевског, или Константина Филозофа.

Црним, продорним очима погледао ме је и казао: Ви ми ласкате!

Брадат, кочоперан, у тамном, помало згужваном оделу без кравате, црним, војничким цокулама и белим, плетеним, балканским назубицама, погледом је обухватио публику – момка у сакоу од твида, неугледну младу даму, старијег знатижељника и брачни пар неодређених година – па се осмехнуо.

2.

Заправо, беше дошао да збори, упркос себи.

Седишта од сјајног шпера спуштала су се ка пулту. Столови од новог, пребрисаног, зеленог ултрапаса, без иједног усека перорезом, знака или слова фломастером, или хемијском оловком, подсећали су га да у Висконсину нема заинтересованих за њега, или Бугаре.

(Тада, наиме, још нисам знао да су књижевне вечери у Белоиту, Сопоту, Рогатици, или Београду исте. Јер о књигама се није имало шта причати онима који их нису прочитали. Описивати туђе, а поготову своје дело, наличило је наглабању о музици, или неискушеном. Реч је покретала само већ постојеће у слушаоцу или читаоцу: у Лусаки, снег није значио што у Хадсон Бају.

Белоит усто беху населили Тевтонци – Швеђани, Швабе, и Англосаси – и трговци који су продавали потрепштине, али и илузије, какве им Галагер – непознати забављач – није нудио.

Фабрике су, наиме, могле стати, или радити упола снаге, али се морало јести, облачити, трошити и сневати, те су једино чифути стално трљали руке. Не занимајући се до пословодним и законским књигама, и Тору су ценили као Закон, не Песму. Замлаћивање су препуштали гојима попут Галагера, Конорса, или мене, бавећи се еспапом, и Моћи.

Усто, у Белоиту ником није падало на памет да подврискује, као Галагер после треће чаше виски ја или пете флаше гиниса. Ретко је ко у градићу пио виски, бурбон, или вино, наливајући се светлим, безмало безалкохолним пивом. Белоићани се нису имали чему радовати, иза замрачених столова маштајући да некоме сруче песницу међу очи. Тешких, дебелих прстију, замућених погледа вребали су, потуљено, да се наплате за казну Белоитом, рубом Света.

Но одлазили су кућама кротки, као у притвор или на рад.)

Стидео сам се слабе посете, сматрајући да за писца нема тежег пораза од непримећивања – после свега што је учинио да каже чега се остали, с муке и безнађа, нису сетили.

3.

Низак иза пулта, сјајних очију, Галагер је одговорио на још неколико питања, па се захвалио и стајао, помало збуњен.

Тад је устао висок, кошчат момак у твиду и позвао нас, све, на седељку код свог професора, знатижељног да се упозна с тројицом писаца, и ретким домаћим љубитељима књижевности.

Уздржан, Галагер није имао ништа против. Пратили смо нашег позивара пустим, мрачним улицама америчке касабе, мртвије и од Рокфорда.

(На први поглед, Рокфорд је деловао чак весело, налик сликама из америчких часописа из Педесетих година. Уређен, привидно лежеран, у зеленилу, Конорса је смиривао. Јер сем Колеца, за њега у Белоиту не беше ничег, па ми је понављао речи из Торонта: да нема смрти мимо наставе у некој уређеној, мртвосаној школи.)

Док смо се возили, с Галагером је причао о Ричарду Виверу. Нехотице, сазнавао сам њихову муку.

И они, Келти по слободној вољи и тањој крви, осећали су се подјармљеним попут Нас, у Старом Крају. Укривени међу Удбом, шићарџијама, преварантима, кукавцима, и бездушницима, ми смо бар знали ко нас тлачи, док су Галагер и он, попут Вивера – професора књижевности на Чикашком универзитету – сматрали да их мори просташтво.

(Становнике невиверовске, северњачке, материјалистичке Цивилизације кудили су безмало као стоку у обору. Говорили су о унезвереним ништацима бивољих очију, слуђених виком, тиском и обадима – не помињући трговце који су нам – свима – загледали губице, подизали репове и малим, шиљатим штаповима боли нас у анус.

Нико од нас није побеснео, и макар неког ударио, копитом међу очи.

Ћутали смо или писали књиге, попут александријских ушкопљеника две хиљаде година старих.)

4.

Од Келта, схватио сам, Галагер беше спао готово на Бугарина, или Србина. У колима смо се почели смејати свему што је за смејање и много чему што није. Возећи се градићем с мало становника а много асвалта зближили смо се, као у кафани или чекаоници.

Наш водич је стао, дошао до нас и казао: Стигли смо! показујући кућу сред шишане траве, негованог жубња, и осталог из *American Dream*.

Чекао нас је домаћин: мали, спечени ћелавац, попут главића уоквирен коврџавом брадом.

(На мој поглед, Конорс се гушио од придављеног смеха а Галагер покушавао гледати устрану, док је пружао руку и здравио се, пискаво.)

Отпустивши кравату, Конорс је ушао а ја за њим, као да нам је несавладиви смех редовно стање. У дневној соби брадоња је одмах казао да нема пића, ни мезе; Конорс, изгледа, боље није очекивао. Ледено се осмехујући фрктао је, док се Галагер уздржавао да не каже што би нас, тренутно, вратило у кола, да потражимо место где се зна ред.

Но таквог у Белоиту није било, што су – за разлику од мене – знали обојица, и домаћини. (Претпостављам да је Галагер лудео што се свесно бавимо јаловом работом. Јер бол је лежала у свести: Белоит смо видели, док су високи момак у твиду – уредник студентског листа – и професор – књижевни критичар – блистали углобљени у њега, као у браву.)

Галагеру тај Круг – уобличен грађанским, белоитским домом књижевника уплашеног од пустоловине, нелагоде, и искуства – беше превише, те се мотао као на поводцу.

И мада су се домаћини трудили, наставили смо да се погледујемо, као претходно у колима.

Да смањи муку Конорс је даље покушавао сазнати што више о Виверу. Но белоитски литерати су се углавном чудили нашем интересовању за анахроног, јужњачког писца.

Да их посрами, Конорс им је поменуо Џорџа Герета, аутора романа с почетком, средином, и крајем. Но Герет у Њујорку није могао објављивати; одани Модернитету, преплашени од Јевреја задужених за стипендије, студијске боравке, и награде, Белоићани су се стога осмехивали.

Скрушени, међутим, пред Међународним ПЕН-ом, мене су уважавали. Од писања и бављења књигом очекивали су корист, а било шта несувисло, или политички неподобно, препуштали су бесомуцима, незнајући да сам један од њих.

Јер за разлику од Кафке, Достојевског, Камија или безбројних њихових београдских и америчких епигона, Јужњаци су писали о господи и јунаштву, Келтима прораслим кроз дуго Време, и дуже затирање.

Пијући сок и клонећи се пушења – Конорса и Галагера, пркосно задимљене, гледали су с прикривеним згражањем – наши домаћини осећали су се, претпостављам, исправни као кантори. У бекству од свега сем бешчашћа, срамоте, и кукавичлука, књижевник и његов калфа потајно су ниподаштавали нашу веру у дело, и реч важнију од Слова. Врлином су се могли замлаћивати Селићи, Конорси, Галагери, Герети и Вивери – ограничени с потраге за храброшћу, поштењем, и лепотом, сучелни са својом и туђом слабошћу. Просветитељима из Белоита недостајало је Смрти; из угла, и високе, кожне, веома удобне наслоњаче Галагер их је гледао с нескривеним презиром, а ја сам се надао да то неће опазити, јер не беху криви са себе.

5.

Јаче село од хајдука! говорио је Конорс док смо се враћали црним, валовитим, сеоским путевима. Окретао се према мени из струка а ја сам се надао да неће наићи неко пијан, или гори возач од њега.

Безразложно кочећи, осмехивао се, па додавао гас и шеврдао обавијен висконсинском, затим илиноијском тамом, оивиченом живицама и бодљикавом жицом.

На месечини, лице му не беше ружно.

Повремено, рече, трзајући воланом, запливам у неко црнило, на прагу сам, напросто, бездана! Наслућујем да је то с мог српског порекла!

Да је с ирског, рекох, претпостављам да би желео убити неког – не себе, и мене, нашта се зачуђен извио, док су се кола приближавала јарку.

Пази, рекох, овако нећемо стићи кући.

Затим сам му објашњавао да су цигани бескрајно задовољни собом, и свиме око себе, нашта се смејао, као да се прочишћава.

Мајку памтим као госпођу, из Јорка или Источне Англије, говорио је, а не Горског Котара – сат хода козијим стазама од Ријеке, мађарске луке!

Никако је, казао је, трудећи се да гледа на друм, нисам могао спојити с рођеним братом, Петром! Црн, жилав, лудих црних очију, набреклих жила на слепоочницама, улазио је у бар и урлао: *I'm a Serb!* Тукао се противу десеторице, безброј пута осванувши у затвору. Слао је Швабе, Шведе, Чехе, чак Јужњаке у болницу, а беше Србин само допола, од оца Хрвата.

А тек се баба грчила, говорио је, као прст на обарачу!

Плавих, бистрих, безумних очију, погледао ме је.

Од свега се поменутог, рекох, не умире. С том бољком живим преко четрдесет година, а повремено се и насмејем!

Једино ми је, рече, млађи ујак ваљао! Морнарички официр, заповедник десантног чамца у Другом рату, Душан је остао кадар да се обуздава – не као ја, или Петар!

А отац, од Конорса из Северне Ирске, говорио је, надносио се надмном, виши за главу. Мада близу седамдесет година стар, једног пијаног брђанина сложио је као врећу! Потом ме је ухватио за раме – тешком, мрком, веома тврдом шаком – и одвео, да не гледам беду!

Посматрао ме је стално, углавном ћутке! рече.

Наборан попут огромног, таласастог, црног лима, пут се пружао у недоглед.

А зашто ти се ујак Петар тукао? упитах, да не бих одвише ћутао.

Покушавајући да не дигне руке с волана, погледао ме је, још једном, и казао: Зато што су му говорили да је прљави Словен! *A dirty Slav!* па је потерао кола преко једног од брегова, као низ скакаоницу.

(Значи, у Америци безмало нико није знао о чему је Петар Војновић, Србин из Јужне Каролине, говорио. За њих *Slavs* беху што *slobs*, или *slaves*; *sloven* је одвајкада значило аљкав и нечист. Вичући да је *a Serb* Петар Војновић могао је запомагати да је Хуцул, Лелег, или Лаз.)

Баба ми је, говорио је Конорс, већ помало вичући, презирала мајку, јер се удала за Хрвата! Сиктала је да се могла ухватити и за струју; не беше срећна ни кад се удала за оца!

Згрешила сам, говорила је, отишавши за Војновића, чији се ђед покатоличио с глади! Но нисам то учинила двапут, као твоја мајка!

Имају ли глупост и злоћа краја! викала је и смејала се, крезава.

Полако, улазили смо у Рокфорд а он ме је погледивао очекујући, ваљда, нешто да му кажем.

А шта сам му могао рећи, кад све беше сажео у неколико реченица, из њега ишчупаних надом да ћу га разумети – као кад сам му причао о Србима, и њиховом усуду?

6.

(Ујгури су, читао сам у Забели, робовима прво уништавали памћење. На обријане главе навлачили су им капице од сирове, камиље коже и сапињали их у огромне дрвене котурове, да клече на пустињском сунцу. Сушећи се, капице су се скупљале, тлачећи мозак. И мада су многи заробљеници – они бољи, племенитији – од тога умирали, неки су претрајавали и постајали манкурти, модернисти свога доба. Заборавивши име, порекло, родбину, и богове, тртљали су својим милозвучним, словенским језиком – мешавином север-

њачког и аријевског – свесни једино телесних потреба и господара – косооких, пљоснатих катила, ћутљивих и насмешених као да виде будућност.

Из манкурта исијавала је склавска доброта, настала из немоћи. Големи, плави сужњи с кожним кечићима ходали су около насмешени, благог ока, и миловали децу својих џелата.

Деца – мала, жилава, и смеђа – осмехивала су им се, гладећи их као огромне, глатке, ознојене рундове.)

Моји, говорио је Конорс, долазе од владика, Рајачића. (И речи „*bishops*" и „*Fiume*" изговарао је као манкуртске, стране свему познатом и важном њему, престављеном да буде склав.)

Седели смо и пили бурбон, он још бесан због Белоита.

Прича о манкуртима није му значила ништа јер не беше записана на Западу, већ у Русији, иначе недоличној. Попут њујоршких критичара, или њихових белоитских следбеника – нетрпељивих наспрам Вивера, Герета, Лајтла, или Галагера – није се желео упознавати с Његошем, Ајтматовим, Ивановим, или Хашеком. Руске класике читао је на енглеском. Готово све Источњаке сматрао је – као остали око њега – биомасом склавског духа, покренутом да потопи Запад.

Док је врхом прста стругао по ђону, гледао сам по његовој дневној соби као при првом сусрету с Џоном Балардом и уредништвом, насмешеним као да су Срби.

Но иза осмеха почело ми је просењивати нешто онеспокојавајуће – налик очњаку засветлуцалом у мраку, или канџи, тамној и једва видној испод нокта, правилно налепљеног.

Да сам га узнемиравао постајало ми је јасно. (Остали беху послом и зградом одељени, те се нисмо сретали често. Ко зна шта су све назирали иза моје приче о Чикагу. Ни моје презиме не беше им страно. Но као Србин, Словен, и Балканац задизао сам им обрве сваки пут кад бих казао нешто јасно и разумљиво, несхватљиво за једног дипија.)

Да је и Конорс нешто од мене очекивао – мимо писања за лист и уређивања туђих текстова – беше очигледно. Но капица око главе никако ми се није дала стегнути довољно. Устајао сам, стално, и на њихов ужас скидао је или ширио, обесмишљавајући – нехотично – њихов привидно ненаметљив али упоран покушај. Не престајући да се осмехују, посматрали су како Конорс кружи око мене, као претходно Фирст око њега.

Јавно, Конорс је говорио да му је мајчевина из Аустроугарске – у очима његових сарадника колико-толико прихватљиве. Да долази из Грчке Скитије открио беше једино мени – адуту у покушају да се докаже сојем.

Очевом страном, истина, могао се испрсити. У седамнаестом веку досељени из Ирске, у Грађанском рату Конорси су се борили за Југ. Исти-

чући њихово господство, хвалио се детињством у Јужној Каролини, више но ја атинским.

Да су Ирци поред данајског порекла и Ибери – попут Баска, многих Шпанаца, Италијана, Срба, и Кавказаца – избегавао је поменути; поенглежен, ниподаштавао је омање, вижљасте, усколике, смеђокосе и смеђеоке Староевропљане. Плавим, мада зрикавим очима, тешио се да не спада у Ските, опасне у свакој прилици.

Од мене је, међутим, очекивао је потврду да се и на језику његове мајке да написати нешто значајно. (Згужван, причао ми је како је кришом певала песме о Краљевићу Марку, класичарима важне за проучавање Хомера.)

Шта су Срби гори од Чеха? ваљало је питати, док се огледао у мени.

Проклето куче, казао је бесно, и погледао црно, олињало псето крај камина. Не знам шта ми би да га унесем у кућу!

Но, казао је, покушавши да се насмеши, знаш како је: Чим се роди дете, набавља се пас. И мачка. Сад живим у зверињаку и све је у складу – сем мене, невичног лињању.

Насмејао сам се.

Затим ме је отпратио да врата, отворио их, и изашао на бетонску стазу. Нехајан на псећи измет посматрао је, замишљен, како седам у стара, олупана кола и одлазим, у мрак.

Категорије му беху начете, а он се томе отимао – као Западњак, и професор.

7.

Келти су прсимице ишли у напад! говорио је.

Насред његове канцеларије – окружен књигама, списима и застакљеним орманима с још књига – стајао је дрвени, учињени пиједестал с огромном, отвореном ИЛИЈАДОМ на старогрчком. Док сам посматрао скупоцену, уметнички укоричену књигу, погледао ме је.

Рекох да су Црногорци одувек тако ратовали, а да су се Србијанци чудили што се не заклањају.

И, рече, што нису?

Било је срамота чувати живот, казах, наспрам части и угледа породице, братства, племена, па и целог народа.

Ћутао је.

Владика Раде, рекох, пиштољем је погађао наранџу бачену увис, сваким метком, а он се мрштио, схватајући да српски *„bishops"* беху сличнији онима из ПЕСМЕ О РОЛАНДУ но Нилсену, мормону.

(Да му причам о Мирку, Вукалици, Пуниши, или оцу било је сувишно. Видео би их, слутио сам, као непријатеље свог академског спокоја, и соја.

Јер наши заједнички преци питали би га за дебелу књигу и тражили да им је чита, па би се, највероватније, ругали шиштавом, врскавом језику, неприличном јунацима.

Гледали би по углачаном дрвету и витринама редакције и чудили се знању, трајном колико снег на стратишту.

Мекота тањи душу, казали би. Бркати и жилави, вазда спремни да насрну на душмане, чували би га, можда, као отрока.)

У мени је, претпостављам, наслућивао дивљачност друкчију од хотимичне. Неспособност Срба да се упусте сматрао је потврдом сировости – не избора келтства над тевтонством, аријевства над туранством.

Не једи толико меса, упозоравао ме је. Узми рибе! Немој толико солити, није здраво! а ја сам даље јео што отац, и сви моји, до у данајско доба.

Тањевина, штитио се прочитаним. Бити и делимично Србин тиштило га је више но омраженог ујака Петра.

Сиво, изобличено светлошћу у соби, лице му се једва приметно грчило да се не ода преда мном – немуштим подсетником на све што је учинио, не би ли Успео.

IV

1.

I'm a Serb! викао је зато његов ујак. Ни јужњачком јарошћу није се у Бишопвилу, Јужној Каролини, успевао отети замору материјала и душе. Пургерима је приличило да труле а он је ударао куд је стизао – да не би завијао, попут вука у гори. Наједен српством, Петар Војновић је напокон умро.

Иза њега остали су безбројни *rednecks* и *peckerwoods*, те *Rebels* као Ендру Лајтл и Џорџ Герет – притерани бележењу пошто су се, због година, престали туђи по бојиштима и кафанама.

Препеченог лица стајао је Герет пред нама, сретан што га је неко звао: ваљало је, наиме, уручити му *SENTINEL*-ову награду за прозу.

(У њему би Мирко препознао сточара из Њу Мексика, или дрвосечу из Ајдаха. Пркос Ровчана беше у Герету, мада је за Србе чуо тек пошто је у Трсту добио задатак да прати четнике. Док сам с осталим дечацима из Крај ја трчао Кнез Михаиловом и викао: Трст је наш! дружио се с мрким, кошчатим бегунцима од разних покоља и издаја. И мада у *Operation Keelhaul* – окончаној на Кочевју – није учествовао, ипак се стидео пред њима док су га, у једној тршћанској кафани, придржавали да не склизне под сто.

Нико од тих Срба не беше манкурт, нити роб. Голем, црвеног лица и жеравих очију, један од четника беше скочио на шанк и раскречен урлао: *Cazzo voi, Italiani!* одмеравајући свима од шаке до лакта, док се Герет немоћно смејао.

Нехајни осим према части и својти (на тој прослави Тршћанске крви и он, Савезник, беше им драг), четници су певали дивљачне, српске песме, чекајући карабињере или бар америчку војну полицију.

Исувише гада шаром лази! говорио му је таман, бело искежен Србин. Част Богу и Његовом Делу!

Потом, упртио га је на раме и понео у хотел, а Герет се смејао причајући нам о томе, не обазирући се на Конорсево неодобравање.

(Глупостима, Мирко би се бесумње смешкао, завијајући цигарету пред Свињаче.

Шта је Трст значајнији од Скадра? говорио је. И један и други ваља разорити, јер сем Скадрана и Тршћана не рађају, колико јаловишта!)

Герет је слутио Мирка, те смо се заједно обраћали Конорсу као госту, не бисмо ли га – прескачући столећа, и мора – поштедели.

Тих дана, говорио је Герет, комунисти су нам оборили дакоту, но преко четника се ништа није дало дознати. О Удби и Косу можда би нам Селић могао нешто рећи, па ме је посматрао, пријатељски.

(Балард је умео бити учтив, или Конорс, чак Кејт. Герет је био само сталожен, не приказујући се бољим но јесте.)

Трст, нагуран планинама у плитко, прљаво море недалеко од *Fiume*, подсетио га беше коме служи. Четници су се хтели намирити за Тарин Луг, Кочевски Рог и безброј других стратишта, а он се старао да им се утре траг, као Келтима међу Сасенасима.

Капетан *OSS*-а, унук официра Конфедерације, у свакој насилној жртви почео је наново сагледавати злочин, пре свега наспрам Бога. Између Реконструкције и Таринога Луга престао је правити разлику: Службу је презирао све више, напустивши је по објављивању првог романа, не страхујући од ликвидације или одмазде над својтом, као Владета Селић.

Виђали смо се свега неколико дана, заборавивши на сукоб несхватљив једино мени. С њим, Конорс и ја могли смо заједно бити добри, паметни, лепи и прави – не питајући се шта ко смера, и чему се радује.

2.

Уз чашицу, причао нам је о Галагеру и његовој Бугарки – лепој, грубој Балканки, вишој од маленог Ирца за пола главе.

Стално ме је гледала, говорио је, и смејала се. Не знам шта јој је било смешније: да ли мој положај – исти као њеног мужа, двадесет година млађег – или наша немоћ да – и без забране – објављујемо у рођеној земљи?

На њена питања, казао је Герет, нисам умео одговорити, поред све обуке у Форт Ворту.

Једноставно, нисам је могао лагати, рече. Препознавала је, по виђењу, што мени или Галагеру не беше јасно до скора. Наспрам Гвоздене Завесе, нисмо се надали зулуму код куће!

Конорс се мрштио.

Шта си се умусио, говорио је Герет и пљескао га по рамену. Упрскали смо, нема се ту шта причати, макар нас слушао Србин!

Cheers! говорио ми је и дизао чашу, па на српском казао: За Краља и Отаџбину! и смејао се, као дете.

Пиши! говорио ми је, док је Конорс ћутао. Не бренуј никог! Немој дочекати да ти кепеци секу жиле, као мени! Цркли! викао је по *Rock Cafe*-у а Конорс се и на то смешио, учтиво.

Од шанка нас је мерила келнерица, млада и осмехнута.

Још по један бурбон! викао је Герет и ја сам уживао као док смо се Конорс и ја дружили без задњих мисли, и страха његове супруге да га не преиначим натраг у Скита, из ћићких Гора.

3.

Трећи пут кад ме је довео код себе, Кејт Конорс беше почела да вичe на децу.

Затечен, Конорс се смешкао, муљајући трбуљату, отмену чашу с вискијем.

Морам да идем, рекох. Касно је.

Шепао је за мном, замишљен, док сам осећао Кејтин поглед између плећки – засигурно ублажен осмехом на њеним бледим, лепим уснама.

Он је бар могао схватити какво ми је разбојиште представљала кућа у Улици Ронсевал. Све у њој ме је сапињало – туђе, преплаћено, офуцано, и недовољно. Да га мори слична мука знао сам – поред Кејт – вероватно једино ја, јер с другима није разговарао сам о проценама и замислима. Но у мени беше срео неког из Старог Краја вољног да се бори отворено, попут Алана.

Улазећи у дом знао сам да Ана и деца спавају, обезнањени још једним несхватљивим даном. Покора у *SENTINEL*-у, међутим, чекала је мене; судећи по њиховим лицима, сањали су Лепоту.

Пазећи да их не пробудим, легао сам и неко време зурио кроз прозор, у месец изнад тамног, разгранатог дрвећа у башти. Јер ништа у Рокфорду није нам могло бити право, упркос свој нашој жељи да се природимо. Опна између нас и Мајснера, Макејба, Конорсових, и дечије школе, моје ташне, машне и свакодневног, јутарњег избријавања за уред, расла је неприметна, и непробојна. Деца су осећала да нешто није како треба јер Бодин није хтео скинути свој црвени, пластични, ватрогасни шлем. Седмогодишњак, посматрао је околину не пропуштајући ништа. Енглески је говорио колико-толико, али му је српски постајао неразумљив. Затечен између светова, тврдих, дечијих очију пружао је руке к нама а ми смо га грили, неутешног као да је од кости.

Ивицом нашег травњака престајало је памћење. Својта се лелујала и њему, попут низа сенки између ноћи и дана.

Чаробна на фотографијама, обложена белим талпама, покривена асвалтним црепом, окружена вртом који сам неговао као манкурт – ни-

шта се у Рокфорду није смело пустити да расте од себе – мени та кућа, *American Dream* за који би више од три четвртине тадашњег, антиамеричког Београда продало душу, није требала.

Мајку Ризу, младом Италоамериканцу, за скучене просторије у угледном крају плаћао сам, будући *Managing Editor SENTINEL*-а, петину прихода.

Све у Рокфорду испостављало се обавезом према непознатима – завидним с видљивог а трпељивим наспрам гадног а скривеног, замаскираног, и лажног.

Англи, схватао сам, истину нису тражили јер у њу нису веровали. Довољан им је био игроказ – пучка уметност као нама гусле, кола, или ојкање – те ме је Конорс стално одмеравао као да сам нешто пропустио, или промашио.

Од самих покушаја искрености жена му је узмицала, смешећи се – примасом увежбаваном, чинило ми се, пред огледалом.

Све невоље с нама, Кејт Конорс, плава и показна, беше нањушила одмах. Попут птичара, осећала је туђи, варварски флуид у мени и пре но сам је питао шта је метроном, поврх њеног лакованог клавира.

О нечему је, наиме, ваљало причати, први пут кад ме је њен муж позвао у кућу.

Да обраћам пажњу на њу сем као супругу свог доброчинитеља није долазило у обзир. Да се преподобљујем, такође. (Ко год чека неког на кривини, говорио је Мирко, трања је! Мирна лица, давао је речи нечему што сам осећао: бусија је ваљала олошу и склавима, а Србима се и понека глупост дала опростити.) Но с Кејт Конорс све беше *an interview* – то јест, саслушање. Набрала је нос, знајући да од Склава, и мужевљевог избора, боље није могла очекивати.

Деца – мала и мусава – трчала су по кући а он им није хтео ни подвикнути. Моје речи о крајевима око Колашина и луговима крај Вирпазара пратио је с осмехом, док је Кејт отишала у кухињу, да звецка посуђем и кода, као суманута.

4.

Грчку Скитију сматрала је, очигледно, безданом глупих, небитних појара, пожара, лешева, смрада, вике, и јурцања хорди невредних бележења.

У Хеленима и Римљанима – упркос историји, етнологији и географији – видела је своје корене, и потврду. Све пре и после златног, класичног доба сметало јој је – попут супруга, деце, сопственог пола, и манкуртске немоћи да жари и пали.

Говорити јој да су насилници проклети нисам покушавао. Нисам ни помињао ни Конорсу ни Герету – Србину сем језиком, и крвљу. Подсетити је да су Енглези турски безобзирни а чифутски подли схватила би као шамар. За разлику од мужа кадрог да се одушеви Речју – да би је по потреби порекао или заборавио – ништа непријатно није држала битним наспрам утехе, и угодности.

Тешко ми је зато праштала повремене испаде срдачности. Герета је трпела с угледа али због мене – непознатог безумника, устремљеног на само њему видну неправду – замерала је мужу. Срећом Герет је одлазио а мени се могла осмехивати – исувише добро васпитана да ишта каже у лице.

Штагод је доводило у питање њу, њен врт, драгоцену, скупу кућу, ухит енглеским пургерством, одбијала је севајући светлим, метализираним, плитким очима. Зрачила је мржњом, изузетном и у граду где је свако сваког беспоштедно и учтиво презирао. У њој сам осећао манкурта укривеног финим, англосаксонским упињањем ка отмености.

Што се грбо роди време не исправи, говорили су у Црној Гори а она, британска Швабица, за то није марила. Дете свог поднебља и доба веровала је, тврдо, да се све може исправити и уобличити, научити и опонашати, бар као енглеска глума. За све, сматрала је, постоји протеза, помагало, пилула, метод, или технологија – само је ваља открити, или купити и применити, до Успеха.

Конорс – морао сам се подсећати – беше безмерно учинио довевши нас у Америку. Помињући године по Чикагу и другде, Ани сам указивао на сличност америчког хумора с нашим, не схватајући да су оба зачињена јеврејштином. (Јер витезови су се смејали себи, с неспретности и страха. Зло заиста не беше смешно до робовима, лишеним присталице одбране.)

Да је вечити рат између Севера, Југа, Истока и Запада – или Келта, Тевтонаца, и Турака – основ њихове академске дисциплине, Конорс и жена изгледа нису размишљали. Келти су непријатељима секли главе, Тевтонци инороднике немчили, Турци турчили или поништавали, а њих двоје, класичари, изучавали су језике, не замарајући се узроцима.

Турци су, говорио сам Конорсу, настали као вируси, у Нас полажући своју бит, неспособни да се шире са себе и порода. Јужњаци се нису подсмевали туђем поштењу и храбрости!

Но такво тумачење супротстављало се Модернитету па се Кејт Конорс смешила мужу, кад би развијао сличне теорије.

Беше јој довољно све да премери, извага, или преброји – поробљен. Свет је хтела пљачкати, док се Конорс мешкољио, неочврсла срца.

Да су и Тевтонци бели Турци – од науке и тежње к Моћи изобличени некадашњи Келти, Срби, и Слави – заиста им није вредело помињати. Јер тевтонско стрпљење престајало је с првим упитима – обоје су пртили суџете с каквим би се и Мефисто помучио. Голема дроба, Северњаци завијање беху наиме уприличили у говор, чак писан. Ту спаса није било до *rednecks*-има, попут Герета.

Но док га је Конорс хвалио за *POISON PEN* Кејт је – чинећи јој се неприметно – отишла у купатило и пуштала воду, да заглуши наш смех свему пургерском, енглеском, северњачком, лакираном и улаштеном, мимо своје худе природе.

5.

Герет се поздравио са мном, док је Конорс стајао по страни и цупкао, нестрпљив да се реши драгог али напорног госта. Недуго потом усплахирено је телефонирао да му је ауто стао, јер беше заборавио горива.

Сјурио сам се у двориште *SENTINEL*-а и олдсмобилом хитао к њима, не бих ли стигао да Герета да превезем до аеродрома, за лет кући у Џорџију.

Успут, причао нам је опет о тршћанским данима, кад и он и изгнани Срби беху млади, пуни сока и чежње.

Дежмекаст, стајао је под настрешницом аеродромске зграде и осмехивао нам се – јужњачки господин – а ја сам се, као некад, осећао Јужњаком.

(У затвору, наједном Друге бејах видео као преслике. Тројица нас је лежало у Соби број пет, Болнице ЦЗ-а; заспали, стари Шиптар и студент беху исти ја, на необјашњив и неописив начин. Лица им беху моја, но руке, тела и удови њихови. А и црте им не беху моје као са фотографије, или у огледалу, већ некако и њихове и моје, као потврда да нас је Бог заиста начинио истим, попут дугмади на капуту.)

Бити *a Confederate*, изгледа, није захтевало, бар од мене, да се одричем ичег и иког. Герет нам је махнуо и ушао у терминал а ја сам волео Америку као кад сам певао *THE BATTLE HYMN OF THE REPUBLIC*, у самици, или слушао приче Мис Сигалис о Пони Експресу, и *mountain men* Џима Буија. Имало је ту места, чинило ми се, за мене па и Мирка, Благоту, и оца.

Могао сам, попут мормона, Селиће превести у американство, без изобличавања ичијег лика, судбине, повести, имена, понајмање рода. Кејт Конорс могла се пућити колико је воља – отац, у тренчкоту, с макартуркама на препланулом лицу, беше јужњачки џентлмен не мање од Герета, Једа, или Мирка.

Ко им шмиргла уши! говорио сам Конорсу па возио као ловац, сивим, загушеним аутопутем ка Рокфорду, док се он кочио.

Но ипак се насмејао: кунули смо, из све снаге, тевтонске, пољске, жабарске, жидовске, мексичке, црне и друге блаворе око нас, јер су нам сметали у лету.

Ништа они не могу схватити! викао сам Конорсу, понајмање нас, ослобођене!

(Попут туна тискали су се остали, понаособ убеђени у слободу баш свог избора, а кроз њих су грабиле црне и црвене корвете, бемвјеци и мерцедеси, покушавајуци да уђаре било шта.)

Загрцнути од смеха, показивали смо им по средњи прст – Конорс први пут неуплашен – а усудници су нас псовали, и луђи и грђи од нас.

Затим сам га осећао како се, полако, враћа у свакодневно, згрчено, пренапрегнуто стање. Њему, знао сам, није било спаса. Судбину је носио као алку око врата; при том, није помињао Бога, пазећи да Му узалуд не изрекне Име.

6.

Гледати само по својој кући и забрану беше стога једини начин да Кејт и Џим Конорс сачувају самопоуздање, па и самопоштовање. Но Ана и ја – уместо да се радујемо што смо се најзад нашли у њиховој земљи – тражили смо лаж.

Збуњен, врховима прстију додирујући изметом упрљане ђонове, објашњавао ми је да је птичара купио не због лова, чувања куће, или љубави, већ што треба.

Црн, не баш сјајне длаке, пас се грејао поред камина.

Мрзим керове, казао је. Али Кејт је сматрала да деца ваља да се науче љубави, одговорности, и поштовању живота. Ваљда је и куче део *American Dream* – попут куће, кола, и посла од осам до пет.

(Но деца су му трчала по кући као хорда, растурајући све на дохват. Мачку су вукли за реп, пса за уши, па су животиње вршиле нужду свукуд, попут лудака.

Деца, могао сам рећи, ваља да се играју међусобно а не са собним животињама. Деца су се одувек учила примером, а његов не беше келтски ни српски, већ пургера пострављеног бесмислом, смрћу, и расапом.)

Ћутао сам, мада ми се све видело на лицу.

Зависност, наиме, подношљива је једино из љубави а ја сам волео *SENTINEL* и Џима Конорса; сама помисао на зиму, пустош и самоћу Канаде ледила ми је душу.

Баба ми је говорила, казао је, гледајући куче и ватру, да не идем бос. Причала је да се тако могу навући грдне болештине, чак смрт.

Изгледа, казао је – недуго по Геретовом одласку – да код вас влада страх од земље, као да је кужна?

Очи, иза дебелих наочара, укрштале су му се иза мене.

Земља је чиста, рекао је, јер је има као ваздуха или воде. Осећати и њу као опасност, или тлак, претешко је бреме.

Персијанци, нисам му казао, ступали су с коња на клупицу, да се не запрљају. Земља је кал, ђубре по којој расте друго ђубре, док вода спира све.

Никакав страх, рекох, ни тегоба не долазе Србима од земље, као такве. Но с тла се добијају пантљичара, колера, жутица, ехинококус – не научеш ли га од пса – многа зла и тегобе. Треба поштовати старе, мудре да усагласе веру с искуством.

Ћутао је.

Али, казао је, тле је прљаво једино у нечистим крајевима.

Шта рећи, ћутао сам, о Рокфорђанима који одлажу личне ствари на под, у јавним клозетима? Па потом перу руке, као против урока?

Бити слеп наспрам зла, рекох, и испих пиће, не значи поништити га. Зашто држати пса у кући, а не краву, козу, овцу, коња, или кокош, у дворишту?

Балега и брабоњци, рекох, смиље се према керећем или мачијем измету, а он је даље ћутао.

7.

Возио сам пустим, тихим, недовољно осветљеним улицама поред *Bloom School*. И деца ми беху изопштена као ја у Атини, 1954. Но, схватити свет од почетка као туђину било је добро, за њих као за мене – под условом да су Селићи, не склави.

У мекој, пролећној, рокфордској ноћи Блум се распадала попут напуштеног дворца. Тамних, чистих, класичних облика, окружена старим јаворима, храстовима, и липама, стајала је као споменик некадашњој Америци – у међувремену поништеној похлепом, бесомучношћу, и злом намером.

Јер блед, осушен администратиВац из Блума нудио нам је српског учитеља, из Чикага, плаћеног пореским новцем.

Гледали смо га, па казали да у Америку нисмо долазили да останемо Југословени.

Иза танких, металних наочара, чиновник нам се смешио.

Да му објашњавам да се Србин могло бити једино у Грчкој Скитији, није имало смисла. Мада англосаксонског имена и презимена, својту је, очигледно, ценио колико туђину.

(Свугде – не само у Југославији – брисала је нека непогода, тутњали неки варвари, харали глупост, кукавичлук, облапорност, злоћа, и нискост, па нису сви одизали у Нову Скитију. Ми, Селићи, бесмо дошли да за живота променимо световима, и изместимо се из сопствене Историје.

Преци бледог мастиљара бар у Новом Свету беху изградили упориште, а моји и Анини родитељи растурили и оно мало заштите у отаџбини, као цигани чергу. Што је нас социјализам – уз Тарин Луг – најурио из Југославије не беше ничији проблем до наш. На ледини, у Грчкој Скитији, шибало нас је што друге, другде; шта се имало чувати америчким програмом за двојезичност, као да смо Шиптари или Мађари?

Нова Скитија завређивала је љубав, такође.

Миркова Америка беше стечена великом храброшћу, лишавањем, отимачином, и преваром, те осуђена на За Малена Време. Али 1987. то себи нисам хтео признати, јер и то беше скрито од себара.

Уистину, ваљало је знати да све што постоји у Трену живи и у Вечности – Времену Дугог Трајања, по тврђењу Срба и Келта. Чисте воде Перса, Скита и Сака, Кушана и Хараувата, Мађана и Арјана чиниле су, заправо, Иконе Времена, које се није смело загадити Лажју.

Коме рећи да су Аријевци воду ведрима узимали из реке и прали и умивали се подаље од обале, да не запрљају ток? Реке Средње Азије и Грчке Скитије хучаху Ариљу попут Божије Речи. Српско или енглеско. Време нам је истицало – тек нама и Американцима беше запало своје воде да замутимо, унередимо, и укаљамо.

И у Колашину Тара је текла унакажена старим колима, цркотинама, крпама, зарђалим суђем и пластиком. Време, пречиста лица, нагрђивали смо неспознатог очаја, као што Конорс није схватао да мрзи жену, душманина.

Кроз Рокфорд је протицала Рок Ривер, тамна, непровидна, густа, овивичена пеном детерџената и шљамом индустријског испуста, уливајући се у друге, такође поништене воде – поруга свему на шта нас је Бог упозорио, кад нас је стварао.

(Људи Од Иловаче, тек водом постајали смо живи. Конорса беше привукла Кејтина лепота, као биљка месождерка муву, те је у њој тражио што једино доброта може донети, и спрати. Обред очишћења и он беше заборавио – као ја кад сам послао децу у Блум, да уче што се није предавало.)

Деца су нас обавезивала, поред знања да из семена расте само посејано. Но ни Ана ни ја у Америку не бесмо дошли да постанемо Тевтонци, или Јевреји. Конорсева кућа није нам надомештала губитак Смисла, потврђен сваком посетом њима.

Између Селића и Конорса – као и њих и нас и Рокфорда – беснео је страшни, подземни рат таштина, култура, светова, и митова.

Ана и ја носили смо српство као неизречену бригу, а Кејт Конорс могла га је мрзети колико је воља. Да јој кажем – као што је требало чиновнику из Блума – да Србин може спасти на Немца, Американца, или Енглеза, али да се она до Црногорке или Келткиње не може успети, није ми падало на памет. Птица је могла летети и гњурати, оштрига не.

Језик смо стога чували у кући, надајући се да ће га деца проговорити кад им буде потребан, да се споразумеју са собом.

Жута, индијска, индијанска, и црна деца јурцала су ходницима Блума, својеобно најбоље школе у граду. Именована по Морису Блуму – противнику јавног празновања Божића – младим Селићима школа беше што Браће Рибар мени, у Београду.

8.

(Конорс беше извукао пород из Блума. Уз Кејтину помоћ, покушавао их је код куће научити да су друкчији и бољи од осталих, не би ли Победили. Но деца су почела да га мрзе што их је одвојио од вршњака, и игара по пространом, травнатом дворишту школе.

Сина Кевина морао је да туче вичући од муке, заборављајући да се у суседству све чује, види, и памти.)

Кола су ми клизила улицом осветљеном да се не види ништа ружно, недолично, или похабано. Постајало ми је јасно да није ваљало одизати, игде.

И Ронсевал се претварала у бојиште попут Палмотићеве. Но Роланда нису више убијали Баски већ порезници, црнци, досељени Вијетнамци, и ревносни чиновници. И Роланда су хтели увоштити, заједно с коњем, и стрпати у Музеј, где Време не тече тако сумануто. Као у цркви, све похрањено у Њему постајало је свето – мошти прегалаца и мученика, најчешће слепих на Зло које их је збрисало, попут лишаја.

V

1.

Разочарење је ипак отац свему.

Говорило се да је Фирст – један од двојице оснивача *SENTINEL*-а – велики писац. Из те потребе беше Конорс довео и мене: ваљало је увек имати друговида, не бисмо ли дародавце убедили да штитимо Америку.

Но Фирст већ нагласком беше хендикепиран. Тврдим изговором одавао је иноплеменика, неспособног да се уроди; јер Северњаци су ценили мукле самогласнике а он их је отварао, као Словен. Језик никако није могао преломити ни око „*th*" или „*w*". Угледницима, који су децу слали у скупе школе не би ли говорила као аристократија, Пољак стајаше ризичан улог, док сам им се ја – бар испрва – свиђао. Уз мало добре воље, мој изговор дао се тумачити ексцентричношћу.

Кад се *SENTINEL* оснивао, међутим, Фирст беше у САД а ја у затвору, непознат. У ЊУЈОРКЕРУ пишући о Менхетну као сатанској Нојевој Барци, Баларду је потврђивао да хедонизам, мекуштво и поквареност Америци скидају слој по слој оплате, не би ли – кад дође час – потонула попут Титаника.

Као ја, изгледа, Фирст у САД погрешно беше назрео *Terru Novu* – уместо још једну Скитију, кудикамо краткотрајнију од Прве, или Грчке.

Сви Вавилони бродили су Временом – и Београд, прамцем ка Северозападу, стално је тонуо и превртао се, а из њега испадали људи и све њихово у Заборав. И Београд и Варшава и Менхетен беху саздани на лешевима, неупамћеним с потребе очувања ума и радости; Балард, амерички мандарин, о томе није размишљао, али Фирст и ја јесмо.

Левица се Лажју прикучила Истини! говорио је Фирст. Једино се *Kulturkampf*-ом штити дух!

Између комунизма – с гулазима и Катинима – говорио је Баларду, и америчког либерализма – с Њујорком, Сан Франциском и Вашингтоном – нема разлике! Сви уротници држе Библију бајком, а умовање тријумфом над Вером!

Реконструкција није само светогрђе, говорио је. И Доктор Франкенштајн је исправљао Бога! Коме треба још Лажи, ма какво јој име?!

Да је комунизам зло, Балард је схватио још у Кореји; масе пострељаних цивила и заробљеника, и искази америчких логораша, достајали су му да сагледа Маркса и следбенике.

Но Фирст је познавао њујоршке интернационалисте, хуманисте, борце за људска права, не либећи се да им се насмеје.

Сив, сталожен, отменог лица, Балард је стога отишао у Њујорк, да га позове да се усели у рокфордску кућу с климатизацијом, предњим и задњим двориштем, гаражом за двоје кола, и псом.

Клин се клином избија, говорио је жени.

Одбегли књижевник из комунистичке Пољске, говорио је, сем смрти нема чему да се врати.

Смешио се, лица једва блажег.

2.

Права, знао је Балард, зависе од снаге, крепкости, и повиновања Богу, те жртву није приносио Лугу, или каквој другој Идеји. Стварност Слободе – живе, не насликане, или изливене у бронзи као на Елис Ајленду – држао је једином вредном страдања.

Прихватање Фирста – потом мене – ваљали су му могућих несугласица, па и грешака.

Северњаци, као да је говорио, беху слободни јер су разумевали ропство, док су га склави поистовећивали с подаништвом странцима, и прихватали као природно. *Thrall or thane?* питали су Нордијци, сматрајући најтежим робовање својти.

Каменог лица, суздржан и према породици, Балард је трпео неизбежно, опирући се осталом.

Робови су викали и бунили се; *thanes* су без речи кретали у борбу, свесни да ни победом нема краја бици за сопство. Зато је Балард довео Фирста у Рокфорд а не овај њега у Варшаву, да му подучава децу технологији, хигијени, и другим западним вештинама.

Ситан и миран, Фирст је Баларда дочекао с осмехом. Седели су у *HOWARD'S PLUM*-у на углу 86. улице и Треће авеније, у пристојној, англосаксонској тами, окружени ловачким трофејима, месинганим чирацима, дрвеним гондолијерима, и њујоршким бизнисменима на *power lunches*. И мада су се сви смешили једни другима и послузи, Фирстов осмех знања, ироније, и цинизма бринуо је Баларда.

Да је Фирст заверник постајало му је јасно, мада је од мачке тражио једино да лови мишеве.

Искусио сам, казао је Фирст, што су многи само читали.

Сивим оком, Балард се упиљио у његово, плаво.

Видећемо се у Рокфорду, казао је и насмешио се, први пут.

(*Smile!* му беше староставно, ретко, чувано за посебне прилике. Не верујући новотаријама, сваком се обраћао презименом и титулом „господине", док га је Фирст већ после неколико састанака звао именом, и тапшао по леђима као Њујорчанин.)

Све право примао је Балард мимо спознаје; сопствена решеност да се носи с нечим, пред њим издигнутим попут аждаје, чудила га је. Но, бољар, томе се није одупирао.

Макар је Рокфорд имао штитити Цивилизацију, усред опште равнодушности на Добро и Зло.

3.

Некадашњи члан Удружења књижевника Пољске – ништа мање праверног од Француске 7 – и многих партијских форума и делегација, Фирст је – у то Балард беше убеђен – најбоље могао раскринкати зло коме је тако предано и дуго служио.

Леополд Фирст – романописац, фељтониста, сценариста, и новинар – требало је, попут Џозефа Конрада, да продре у само срце источноевропске, словенске, комунистичке таме. Нико, Балард је знао – није имун на завист. Наједала је она и Тевтонце – више, можда, но цигане – али су они тражили технологију да је неутралишу, попут других порива којима су држали шаку при грлу.

Фирст је геније, говорио је супрузи, седећи на тераси *ROCKFORD COUNTRY CLUB*-а, изнад Камене реке.

Испод њих, вода се црнела у ноћи. Одавно само површ за огледање уништеног, бетонираног крајолика, замрлог тока препуног мазута, отпада, и детерџената, Рок Ривер га је узнемиравала. Дању, њом су глисерима јурцали синови његових пријатеља, или се скијали у ронилачким оделима – колико-толико да се заштите.

Индустрија, говорио је Балард Фирсту, доноси радна места!

И, казао је Фирст, односи разлоге за живот у Рокфорду!

Нелагодан пред Модернитетом као Владета Селић, Балард није помишљао да живи у тескоби. Клањајући се Цивилизацији, сумануто и озбиљно тражио је средину између расапа и здравља.

Пољски сељаци, или руски мужици, смешкао се Фирст, могу издржати што нико! Од Рокфорда не би тражили боље; социјализам их је очувао да се не забораве!

Скупљена чела Баларда је рекао: Мало ко пише о битном! Погледајте ову реку – својевремено провидну, данас фекалну! Сви причају о демократији, а нас буше црви и гризу глодари из целога света!

Спремајући први број *SENTINEL*-а, Часописа за америчку културу и политику, Фирст је ћутао. Да је могуће износити Истину с истим жаром као комунисти Лаж, ни он ни Балард нису сумњали.

У томе је лежао њихов Пад.

Први пут у животу Фирст је писао што је мислио, бавећи се делима Јужњака и Западњака, уместо Јевреја и професора књижевности.

Но амерички национализам – макар подстакнут текстовима једног странца – није се смео дозволити колико српски. Пројект Новог Доба је обликовање свести допуштао једино Одабранима – *opinion leaders*, којима се Фирст непредвидиво отргао – те су *SENTINEL* нападали и левица и вашингтонски „конзервативци".

Нека се љуте, казао је Фирст Баларду. (У *VILLAGE VOICE*-у, *SENTINEL* беху назвали фашистичком провокацијом из мрака средње, буржоаске Америке, а *ATLANTIC* је писао о *Redneck Reaction* у подужем, непотписаном осврту.)

Прав, леп, некадашњи пуковник америчких оклопних јединица у Нормандији, војни обавештајац, доскорашњи ректор Рокфордског колеџа, Балард се осмехивао. Стискајући усне истурао је браду, па се наслањао у фотељи иза масивног, радног стола.

И те су новине биле америчке, говорио је, колико *LIFE*, *POST*, или стари ЊУЈОРК ТАЈМС!

Овај народ, говорио је, није заслужио да издржава непријатеље! За Вијетнамског рата, две стотине мојих студената – предвођени професорима – испред ректората спалило је америчку заставу!

Ситан, Пољак га је гледао. Да вам нису, казао је, викали да се напушите хаџе?

Осмехујући се пућкао је дебелу, скупу, холандску цигару.

Сувише сте озбиљни, Џоне! рекао је. Сивкаст наспрам белог зида канцеларије устао је и казао: Водим вас на ручак, да не кажете да не знам ред!

Плавог ока сијао је од задовољства, што не мора баш свега да се плаши.

4.

Фирст је паганин, казао је Балард жени. Сви су Европљани безверници или јеретици – с дуге повести и немоћни! Ваљало је изградити Стари Крај, не долазити на готово!

Но, говорио је, бар буди учмале, отупеле, и обесне!

Жена, седокоса и суздржана, осмехивала се и нудила га домаћим колачима. Чворноватим, артритичним прстима пружила му је шољу чаја.

(Ни једно ни друго нису сумњали да Тарин Луг постоји свугде сем у Ишноису. Њихово хришћанство, успавано америчким богатством, здрављем, и сређеним породичним животом, прихватало је све – под условом да не погађа њих, или њихов народ. Јер Бог је допуштао Холокаусте једино за казну.

У Кореји, лица сељака, жена и деце, у дугим колонама скрајнутих да пропусте америчке тенкове, Баларду не беху људска.

Gooks су могли – и морали – да се носе са својим небелим, неамеричким стањем, и вером неспособном да нађе смисла у патњи.

Фирст га је, међутим, поколебао; све више, лица у самом Рокфорду чинила су му се страним, те се безмало питао којим језиком да им се обрати. Као да га је пратио Фирстов сардонични поглед а глас говорио: Америка не сме пропасти, исувише кошта!

Пољаков смех га је тиштио, све више.)

Испијао је чај на веранди на брегу и снажном, препланулом шаком гњечио колут тврде, жилаве гуме, одржавајући усредсређеност на Победу По Сваку Цену.

Испод се пружао његов град, допола скривен гајевима и луговима, варљиво непромењен.

Јер из Кореје се вратио као херој једино супрузи. У *backyards* родног места расли су неки нови клинци, као Фил Мајснер или Ренди Макејб, без жеље да ратују за било шта.

Наслеђену слободу прихватали су здраво за готово, попут обиља око себе. У некадашњој прерији, Рокфорд се златно расплињавао на јесењем сунцу, а дошљаци као Фирст су уживали, мада без прилике да размене иједну значајну мисао, с иким.

5.

У осами свога уреда, Фирст је смишљао како *SENTINEL* појачати Американцима. Ослобођени потраге за узроцима, Нови Скити ваљало је да сачувају макар себе, Старих ради.

У договору с Балардом, дозвао је Џејмса Конорса – као нешто касније, овај мене. Задовољан, обилазио га је и загледао са свих страна, па сео у тешку, кожну фотељу и повукао дим из цигаре.

Румен од стида, врљавим очима, Конорс га је пратио. У једној од шарених наслоњача, скупљених колена, пијуцкао је кафу. Сако од твида мо-

тао му се око рамена, кравата избочила, а Фирст се даље смешкао, комотан у џемперу с рол крагном.

(Конзервативац, сматрао је Конорс, не сме бити комотан. Човек од угледа, наиме, ваљало је да носи одело с прслуком и ципеле од говеђег бокса, тамне и неупадљиве. Попут Расела Кирка, из Мекосте, могао је чак бити обучен у плиш, али неформална одећа није долазила у обзир. Од Пољака, међутим, зависило је хоће ли му каријера отпочети, или потпуно замрети у селендри од неколико стотина рибара.

Тејлорсвил му се свиђао али га је жена све чешће погледивала. Ћутала је, углавном, рачунајући на његову сујету, амбицију, и слабост.)

Борбених интелектуалаца је мало! говорио је Фирст. Паметни не воле да их потискују, онемогућују – таман посла ниподаштавају!

Конорсу наочаре беху спале на по носа. Поправио их је и намргодио се. Норман Подхорец, казао је, у *COMMENTARY*-ју пише да амерички Грађански рат сматра прошлошћу!

Фирст се осмехнуо.

А Миц Дектер – такође наводни лумен наше деснице – наставио је Конорс, види мисију Америке у „демократизовању" света! Какве везе, рецимо, с демократијом имају Турци – столећима усредсређени на драње, клање, и печење?!

Фирст је удахнуо дим и устао иза стола, мањи чак од Конорса. Пришавши, ставио му је руку око рамена.

Једва приметно, Конорс се мрштио и одмицао, али Фирст беше јак колико присан. Жилава, мала шака грчила му се око Конорсевог рамена – европски, неподношљиво срдачна.

Кад сам био мали, казао је Фирст, Немци су ходали Пољском и нисам их смео погледати. Затим су дошли Руси и од њих сам већ тражио цигарете. Шта год ко мислио о Прогресу, он постоји; тешко је супротставити му се!

Затим се осмехнуо и сео иза масивног, изрезбареног стола. Пун весеља гледао је Конорса, оивичен широким прозором иза себе. Рокфорд, разлистан и зелен, обамро, одвијао се мимо њих двојице, налик сну.

6.

Трећег лета по оснивању листа примљен је Крис Нилсен, приправник из Јуте.

Мормон, гунђао је Конорс.

Фирст га је тешио да нема Покрета без Савезника.

Овај чифут ми се подсмева! викао је Конорс, код куће.

Свугде ти се привиђају Јевреји, говорила му је Кејт. Разумем за Подхореца и Дектерку, и зета Елиота Ејбрамса, но Фирст је католик...

Као што Марксов отац беше протестант! викао је Конорс, уздржавајући се да не шутне мачку, склупчану поред камина. Шта сам згрешио да ми кућа личи на менажерију! викао је и отпио пола чаше бурбона.

Жена га је гледала и насмејала се, па отишла до кухиње. Мало потом донела му је кафу и села поред њега.

Ћутали су у углу салона, поред прозора срушеног у недавном удесу.

Огромна рупа прекривена тер папиром опомињала их је да безбедности више нема, ни у Рокфорду. Улетевши им у дневну собу колима, син локалног мафиоза се, истина, извињавао. Но потом му је дошао отац и казао да неће платити ништа без рачуна.

Жућкастим шакама, Конорс је стискао чашу.

Ни у сопственој кући ниси више газда! говорио је. Полиција се више плаши жабара но закона, пољски жидов ме учи о Америци, мормон ми је помоћник, Хмонг штампар, Пољакиња техничка уредница, а насловне стране нам ликерују њени сународници из Њујорка, мада им је Шћећин ближи од Чикага!

Ко је овде луд а ко збуњен?! викао је.

Не постаје се Американац стицањем пасоша! викао је и ходао салоном. Американци су белци с Британских острва, и енглески нису научили у школи!

Цркли! викао је, пошто је Кејт отишла у кухињу и прала суђе одсутним, спорим, механичким покретима.

Кад ћеш ми купити машину?! повикала је кроз отворена врата а он је устао и дугим, неприкладним корацима изашао из куће. Стајао је при улазу, до чланака у измету и осушеном, попадалом грању и лишћу.

Ваљало је, знао је, све сакупити, наслагати на гомилу, и спалити.

Дахтао је, разјарен.

7.

Балард, међутим, готово никад није викао. Уљудан, одмерен, попут других Англа Рокфорда градио се да не види што види, и да се не дешава што се дешава. Судбину је подносио стоички.

Тек на помен хомосексуалаца натуштио би се, лица оловног и набораног у усеке и гребене, као у динарског сељака.

Тај олош, говорио је Конорсу и Нилсену, тражи да држава покрива њихову перверзију! Да ви и ја, цела земља, прихватимо још један намет, не би ли се Они одавали разврату! Као да се сида добија руковањем!

Глас му се неприметно дизао: Градоначелник Чикага је хомосексуалац и левичар, Њујорка и Јеврејин, Вашингтона црнац и наркоман! Културу и јавна гласила држе нам непријатељи свега америчког, белог, хришћанског,

и здравог! Рокфордске бакалнице продају порнографију – с децом, животињама, старцима и мртвацима!

Подређени су га слушали.

Свештеници нас позивају, говорио је, на „суживот" с комунистима! Професори помињу „прерасподелу дохотка", као да не знамо за крађу! Тражи се легализација дроге, вишеструке убице кажњавају затвором, и ником ништа!

Челичан у сивом, беспрекорном оделу, сиве, кратке косе и бледих, потучених очију, Балард је снажним, бескрвним прстима стискао ивицу стола.

Неопажен, Фирст је рекао: Зато и јесмо овде, Џоне!

Беше ушао у канцеларију, као тат.

Не бих имао ништа против, казао је Балард, да наново седнем у тенк, и кренем на Скупштину у Спрингфилду!

Нема потребе за тиме, Џоне! казао је Фирст.

Лукавим, безданим, пољским, јеврејским, комунистичким, худим очима искрио је, као из тмине. Осмехивао се, угловима усана.

Кад су комунисти тенковима стигли у Пољску, говорио је, посао беше већ одрађен! Расточили су нас – са Запада – књигама, новинама, музиком, играма, филмовима, „уметношћу" и „образовањем" – тек потом совјетским законима, силом, и метком! И пољски устав је пун лепих речи, колико амерички!

Грамши је писао о томе, говорио је, и окренуо се Конорсу и Нилсену. Отворено, изложио је Њихов План, Технологију, али га нико није читао, сем Другови!

Демократија – као република, или народ, јесу речи, рекао је, гледајући Баларда. Наша вера у њих не чини их мање идејама које – без потпоре – не значе ништа!

Наше је, говорио је, да Им узвратимо истом мером!

Нисмо завереници, казао је Конорс, после кратке ћутње.

Насмешен, Фирст га је гледао.

Окрећући се наново Баларду казао је: Деца ће нам, претпостављам, живети мање угрожена, ако убедимо јавност да је Добро боље од Зла – ма како заводљивог, исплативог, или модерног!

Сир се квари сам од себе, а чисти ножем, говорио је, себи у браду, Конорс.

Мешкољећи се, блед и буав, Нилсен је полутоном казао: Треба нам Барка, чвршћа и већа од Нојеве!

Фирст се даље осмехивао, Конорс бесно погледивао Нилсена, док је Балард почео сређивати папире на столу, лица већ смиреног.

Погледао је сараднике, ћутке, а они су отишли – уз поздрав, шалу, или, у Нилсеновом случају, изговор.

(Не знајући Мајснера ни Макејба, Балард одавно није ловио, нарочито по фармама у околини града.

Повремено, ишао би са супругом у Висконсин.

Другови му одавно беху мртви – последњи побијени шрапнелом, глађу и зимом, код Чозенског Резервоара. Кореја, безмилосна и тврда, колала је и његовим сећањима као Џошом Макејбом, а Висконсин – студен и делимично диваљ – чинио му се сличан завичају, пре изгона мормона на Запад.

Са женом шетао је око Манакве, уживајући у црној, проређеној шуми, попут трепавица искошеној над провидном водом.

Манаква је и лугом сличила Биоградској Гори; капијом одељен од туриста, Индијански резерват чувао је што се није дало одржати, бар забраном.

Индијански забел представљао је, заправо, логор а ћутљиви домороци слободњаке, одскора пуштене из карцера.

(Срби – желео сам често рећи у *SENTINEL*-у – заиста нису Индијанци; но ни првотни Американци то не беху док нису изгубили отаџбину, немавши Књигу да их подржи. Као Келти, беху се поуздали у Реч, тек понешто бележећи цртежима по јеленској или бизонској кожи.

Индијанци су ловили обредно, поштујући претке. Из Балардове шуме, мимо ловостаја, односили су коже даброва и куна, макар тиме се разликујући од Победника – преварних Делом, колико Словом и Речју.)

Но Балард убијање беше постало исувише лако; у Кореји, као претходно на Западном фронту, ловина је могла узвратити – челиком и огњем, не само рогом, очњаком, и умирућим оком.

Слутио је да је све чему је тежио одавно пожгађено, преузимањем обичаја али не духа Аријеваца. Они, нажалост, остадоше Динарски Срби, а за њих није марио колико за Лапе, Фине, или Остјаке.

Тевтонац од соја, стајао је на брегу изнад Језера и руком, овлаш, додиривао кору једног од борова. Рапава, тражила је да извади стари, џепни ножић и откине је с дрвета, не би ли уживао у њеној податности, мекоћи, и боји.

Око њега, све је мирисало.

Ћутке, кренуо је даље.

SENTINEL-ом је градио Кулу, или макар Фар, да своје одврати од потонућа у Варваријy; Филип Мајснер, трговац безбедношћу, могао се штитити поседовањем. Погибијом другова, Балард беше схватио да искупа има. Довољно имућан и без Мајснерових финансијских планова, племић убеђен да је грађанин, носио је крст кудикамо тегобнији од Конорсевог, Нилсеновог, или Фирстовог.

Јер ни њега нису учили да је средња класа од више одвојена Океаном ширим, и непрелазнијим, од Времена. Рокфорд је ширио лаж о могућно-

сти добитка, а он, за разлику од Мајснера, беше то прихватио. Чинило му се да може бити шта год зажели. Но Манаква га је неумољиво и ненаметљиво подсећала на неухватљиво, зачарано, и туђе.

Сигурност му стога лежаше у чврстој шаци и стаменом срцу. У Манакви – чистој водом, земљом, и ваздухом – отупели, смеђи, и дебели Индијанци гледали су га ћутке.

Заточник и заточеник Камелота, Кулу је подизао камен по камен, приводећи јој Посаду: ратника по пажљиво одабраног ратника.

Како му је било гледајући Фирста, Конорса, Нилсена, па мене, могао сам мислити. Фирст се подсмевао Конорсу, овај кињио Нилсена, а ја блудео, забезекнут.

Језеро – добро и за риболов – казивало нам је да ентропија наједа све.

Баларда јој се отимао смирен и очајан, попут Ланселота, или Дон Кихота без Санча Пансе – те без осећаја за смешно, Ђаволу драго.

VI

1.

Можда је удруживање против Зла могуће. Но у *SENTINEL*-у сам се поново уверио да је само удруживање зло. Ни Фирст ни Конорс, поготову Нилсен, не беху лоши. *SENTINEL* се међутим уприличио у целовит, самодовољан, кибернетски организам, као да га је успоставила Удба. Нисмо га, истина, звали Колективом, али смо се гложили, не питајући се за Смисао, ни цену.

Добро се из тога није дало излећи.

Тарин Луг, бесумње, остао је кључ свега. После жртве ништа није било Истина – па ни да се ваља залагати за било шта, понајмање својту.

Неколико година по оснивању *SENTINEL*-а, Фирст је умро, не стигавши да доврши нови, амерички дом.

У њему, говорио ми је Конорс, беше све по његовом: није му бастала купљена кућа, изграђена по месту и адету. Требала му је зграда мимо Рокфорда. Цртао је од квака до олука – као да нико, никад, није овде градио ништа.

Тако сам сазнао, рекао је, да је архитекта.

Посматрао ме је озбиљно, желећи, претпостављам, да схватим да не мисли на мене.

Кажу, говорио је, да му књиге губе у преводу. Ако је, међутим, значења, смисла, и духа, непреводивог нема. Но код њега се добар део текста – на пољском вероватно сав – ослањао на досетке, каламбуре, и двосмислице.

Да није тако, казао је и осмехнуо се, зар би се бавио туђим послом? Као фељтониста беше узоран, и на енглеском.

Говорио ми је, казао је, да књигу може омирисати – при том заиста ушмркујући ваздух. „Нико ми не може потурити рог за свећу!" говорио је. „Леополда Фирста су уједале аждаје, не њујоршки пуноглавци!"

Гледао сам га, говорио је Конорс, цинично насмешеног и молио Бога да ми се на лицу не појави сличан израз.

(Фолиранти! викао је Фирст. Бар сам се њих нагледао у номенклатури – и на Менхетну, где свако глуми лудило, од кога увек страдају други!)

Нажалост, причао ми је Конорс, сам беше фолирант над фолирантима! Подсмевао се и попу Њухаусу, а овај му је на сахрани величао себе!

Зачепркали ме на буњиште, говорио је Конорс, само да ми Њухаус не говори над раком!

Зар не рече, упитах, да су му кадиш читали у синагоги, по последњој жељи?

Да, казао је, збуњен. Њухаус је заправо одржао посмртно слово. Лажни поп – наводно, лутерански – говорио је о лажном пољском католику, потврђујући да ни у шта не верује!

Брига њега за Америку или Канаду, говорио је. Чатио би из Мао Це Тунга, не би ли се докопао новца и веза! Одвешће нам донаторе, већ навикнуте да од њега траже савет!

Но, казао је, Баларда је немогуће убедити. Каже да је сигуран у Њухаусову верност и вредност – претпостављам, као у Фирстову!

Зашто си киван на покојника? упитах.

Врљав, разбарушен, затечен, погледао ме је. Затим се насмејао и одмахнуо руком.

Пођи са мном, казао је. Да не мислиш да ти причам!

2.

Имао је обичај, казала је Хигинсова, да ми преврће хартије. Да си ваљала, говорио је, имала би већ мужа и троје деце!

А мени је саветовао, рекла је Потоцка, да хеклам, јер не знам да цртам!

Расположен, Конорс се окренуо мени: Видиш, оставио је трага!

Слободни – ваљало је рећи – могли сте отићи.

Жеља за комоцијом и успехом нису могли оправдати блаћење бившег шефа. Шта ће тек рећи о мени?

Хигинсова ми се смешила, као Потоцка. Лепушкасте, себарке – надао сам се не и конкубине – посматрале су нас. Нажалост, Конорс се није одвише разликовао од секретарице и техничке уреднице. Рокфордски љубавне, одрађивале су своје попут кише, ветра, плиме и осеке.

Ван Балардове зграде Рокфорд се градио тих, мртвуљав, чак блед.

3.

Још у Пољској, међутим, беше Фирст усавршио њихову школу. Веома рано у свом социјалистичком, удруженом, прилагодљивом животу, прирођени Пољак, писац из умишљаја, лажни комуниста и притворни анти-

комуниста постао беше доктор мимикрије. Претпостављам да му се посебно гадило то америчко, недопечено тлачење фурдом.

Бес је прикривао сардоничним хумором. Секретарицу је вређао а Конорса тлачио.

Циме, говорио је, огромна је срећа живети овде, а не јужно или источно од Ламанша!

У овој обећаној земљи, говорио је – заваливши се у фотељу док је Конорс стојећи чекао – ступаш право у рај! У безмало свакој прчварници можеш купити рачиће с Јамајке, остриге из Португала, виски из Ирске, француски сир и вино, чилеанске јабуке или јужноафричко грожђе! Не знаш колико си повлашћен!

Звали сте ме, казао је Конорс, блед, поводом чланка о Јужњачким Аграрцима?

Твоје писање, Циме, говорио је Фирст, нема, заправо, везе ни с чим! Какви Аграрци и бакрачи!

Врљав, Конорс је буљио у претпостављеног.

Весео, Фирст му се насмејао и казао: Иди, и напиши што бих читао ја, не само твоји пријатељи у Тејлорсвилу!

(Очигледно, Фирст се подсмевао себи, закаснело свестан да се нагутао више, и горег смећа, но Американци.

Непреварним очима почео је Нови Свет посматрати као одбљесак Старог. Кезио се, саркастичнији но кад је варао комунисте да јесте – и није – један од Њих.)

За његове владавине, Хигинсова се лежерно супротстављала Конорсу, као потом мени. С двадесетак и нешто година знала је готово све о Моћи и вакуумима власти. Да јој шеф – Фирст па Конорс – држи главу под водом, очекивала је. Но себар у њој тражио је рупу: пред њеним дечијим лицем и смерним, женским, самоуправљачким, америчким смешком, повлачио сам се, ненавикнут да владам. Куцао сам сопствену преписку и лепио марке не хотећи да јој одговорим поругом, оштром речи, или новчаном казном.

Попут јаловице, ловила је и остале.

Ко нема себе, говорио је Конорс, гложи се с другима! И мада душа Оријента беше у том натпревару, прихватао га је као неминован. Хигинсова је настављала да га врти, али, да битише без секретарице, није помишљао. То му је припадало као кер пред камином, кућа на брду, или жена која га је презирала и на јавним местима – насмешена и прозрачна, попут анђела.

Као Зевс, над нама је председавао Балард, невесео.

Тучи и надметању није налазио ману; с Конорсем, себре и бољаре видео је укрштене у истој равни, посвађане око Свега.

4.

Заморен, Балард се повукао, званично предајући часопис Алену Џонсону, рокфордском Шведу.

Конорсево разочарење, стога, беше огромно. Пиштао је преда мном, питајући се шта је газду приклонило социологу, наместо њему, књижевнику?

Једино се примицањем Богу стиже игде! говорио је, жут. Изгледа да се Балард упустио касаби!

Ћутао сам.

Глупи Швед мисли да га воле! викао је, а уствари га сажаљевају! Љубав и власт се потиру!

Но плав, меког осмеха, Џонсон је запосленима ваљао колико Конорс, Фирст, или ја. Довољно беше да им потписује чекове, и не отежава живот.

Балард, знали су, остаје главни. Једино је он могао продати обе зграде и оставити их да се сналазе као пре приступања Покрету – како је Конорс називао наш посао.

Обнову, ваљало је рећи Конорсу, никад нису извели необновљени; Фирст није могао бити сем што од себе беше начинио за живота – као ни, рецимо, Нилсен, од рођења учен да су иноверци гоји.

Откуд Обнова, ваљало је питати, с Аленом Џонсоном, блиставим од среће што заузима туђе место? (И њему се Фирст ругао без пардона, помињући му струку, звање, и титулу као да изговара „пајац" или „поштар".)

Зар се Обновом могао бавити Мајк Ричардсон, некадашњи доглавник Доктора Муна – по чијем се налогу и оженио, а потом га издао?

Шта очекивати од пастора Њухауса, опседнутог прикупљањем новца и утицаја?

Зар се Зло уклањало друштвеним уређењем, икад?

Коме рећи да ми је отац, своједобно, таманио људе покушавајући да обнови Свет? (У Америци сам међутим таворио ја, не он. Удба и Пајкић беху његов крст, а ја сам се осећао кривим за Тарин Луг.)

Заиста није веровао у Бога, ни себи – у мени жалећи над следећом генерацијом, слабијом откад је света и века.

Пеги Су Хигинс радила је свој посао, старија од свих. Сачекивала нас је, да нам дан не прође друкчије од претходног. Све се мењало, до јаловост покушаја да викнемо како и у Рокфорду има сунца – ван домашаја, међутим, иједног од нас.

5.

Леп попут Владете Селића, истоветно господствен, суздржан наспрам навале сличног беса, Џон Балард је и у мировини углавном ћутао, плашећи се шта ће рећи ако му се раскриле двери снажних, белих зуба и из њега покуља мрак – наоружан, попут градске страже.

(Да ли је отац зато напустио музику и почео се изражавати машинком, пиштољем, и потписаним, смртоносним налозима и наредбама?

Је ли и мене зато саветовао да се оканем писања и сликања? Јесам ли зато завршио архитектуру, уместо да одем у Легију, на занат, или у истински, безразложни, пустоловни гурбет?

Јер Селићи заиста не беху Цинцари. Но страх од Доброг – или урока – владао је нама колико Балардом.

И његов зазор почивао је, откривао сам, на осећању да ништа сем пропасти није трајно, и да се у њу може поуздати као у Вишњег.

(Да ли је и отац знао да је свака Љубав обмана, а једино Дужност и Служба поуздани?

Је ли та Обмана неизбежна, или само још један изговор слабићима, и кукавицама?)

О томе отац није говорио, као ни Балард. У његовим тамним очима – као Балардовим, сумануним и светлим – искрио је челик намере, донекле умекшане спознајом да сам му син.

Шта је Конорс, ико, знао о томе?

А шта Фирст?

Обнова – по мени – није смела значити заборав, ни поништење. Наша срамота и грех живели су уз нашу, повремену, храброст. Јер све је било уписано у Књигу Постања, као у Божији Компјутер, а Меморију смо чинили Ми – наша дела и њихове последице.

Карма – српски речено, Одговорност – дала се пресећи једино на Овом Свету, пре свега одрицањем од освете над нејакима и недужнима. Тарин Луг није имао међа, јер не беше у Времену, ни Простору.

Тарин Луг творио је тај, немогући покушај Обнове – неизоставно претоčен у злочин – и покушај Живота – неминовно запућен у Смрт.

У Свету живљем од нас осећали смо више но видели – слепи с копрена, велова, застора и пред Другим Видом.

Све то поднети, учио сам, дало се једино јунаштвом – јачим и дубљим од пуке смелости, па и памети. Арје беху храбри, Тевтонци само смели, а Јевреји дрски; Конорсу нисам казао да је најлакше бол, беду, и страх теслимити другоме, као атом атому.

Да би имало наде и за кога, хтео сам му рећи, *SENTINEL* је морао бити бољи од Рокфорда – и нас. Фирст је, претпостављао сам, био полицајац, доушник, сводник, трговац валутом и цигаретама, храном, бензином, угљем, и шверцованом, америчком робом, али је ипак потом постао борац за слободу и Истину – не би ли се искупио за стицање свог Знања.

У Пољској се могао заваравати да не ваља услед, и усред, општег Зла. У Обећаној Земљи тај изговор није вредео – амерички олош потврђивао му је Божије дело, мимо све русоовске приче о свеопштем, урођеном соју.

Фирст је хтео бити запамћен као племић, па је попут Савла кренуо ширити нову – заправо, стару – веру да нема соја док не роди мајка, и да Исус није Бог с Хтења, већ Бити.

Стога је умро на пречац. Оштрим, суженим оком стрељао је око себе, непомућен попут даждевњака. Иза њега остали су *SENTINEL*, нешто чланака, књига, оговарања, и млада Јеврејка која се вратила у Њујорк с двоје деце.

Њима је Фирст завештао новац. Но полисе, штедња, и вредносни папири нису могли потрети његове пропусте, испаде, недоличности, лажи, преваре, злочине, и грехове.

Унуци – рачунао беше, сасвим амерички – заборавиће шта је био и чинио, а његова крв колаће њима, недужнима.

VII

1.

У свему је ипак пресуђивао идентитет.

Јер ослоњен о памћење, сопство, и Саваота, упредао се у судбину, Богу милу. И мада семе о себи никад није знало ништа, израстало је у дуб, човека, причу, или свет.

Конорс се зато сећао мало чега непријатног. Варвари из недоживљене, балканске прошлости причињавали су му скаском, или нејасним трагом срамоте.

Но сопство – ма како се батргао ка умишљеном, књижевном келтству – прорастало је и кроз самонаметнути заборав, као гађење над било каквом жртвом, или страдањем.

Мимо мене – и разних стручњака – једино се Саваот (Гојин Бог) могао бавити склавским и балканским капричосима. Џејмс Конорс, амерички националиста, имао је преча посла.

Јер семе његове судбине клијало је њиме попут травке кроз плочник испред моје куће – страхотно са своје снаге, безумља и колосалне, бесловесне усредсређености.

Све то, заправо, водило је повести о Егону фон Бернштат-Ледину, тиролском барону који нам је слао дописе с разних страна света, као *a gentleman of leisure*.

Јер Егон фон Бернштат-Ледин беше један од последњих истинских Аустроугара, саветник Ота Хапсбуршког, и Конорсев увид у доба неодољиво са сјаја, углађености, и спокоја.

При сусрету, Ледин ми се пријазно смешио док је Конорс стајао по страни, узврпољен. Сиве, заклоњене безбројним наборима пепељасте коже, очи старог Тиролца светлуцале су наспрам мојих, док је хвалио чланак о Босни.

Једва објављен – Конорс га је преметао кроз руке безброј пута, покушавајући да нађе разлог да га одбије – Ледину је послужио као повод да ми се обрати на српском, стиховима из ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА, нашта се Конорс укочио, нагнут.

Шта је било с Никитом? питао је Ледин и нудио нас пићем.

Мислите, рекох, на Николу I, Краља Црне Горе?

Умро је, рекох, у изгнанству, између два рата, а Лединнам је наздрављао, свечан и гостопримљив, као да нас прима у дворцу. Руком осутом старачким пегама држао је, овлаш, чашу с дугом, кристалном дршком, и окретао шампањац.

Ви сте Црногорац, зар не? казао је.

Србин из Црне Горе, рекох, док се Конорс кисело осмехивао.

Лединтежак, масиван, млохав, седео је у тешкој, кожној фотељи, у тудој кући препуној стакла и сагова, тропских биљки и скупоцених слика, и ћутке ме посматрао, па се осмехнуо, још једном.

То није разлог, казао је, да поново не наздравимо нашем сусрету, и свему што је до њега довело! *Prost!*

С уздахом, Конорс је подигао чашу и рекао: *Cheers!* нашта смо сви тројица испили још по гутљај, као да пробамо лозу, оштру и стару.

2.

Поред баронске титуле, међутим, Егон фон Бернштат-Лединвећ на први поглед беше мањи аристократа од оца, Баларда, или било ког отменијег горштака из Грчке Скитије.

Претпостављам, да ме се Конорс стидео да не би себе, или Лединa. Себри су могли изгледати као бољари а барони као собари; његово проклетство беше буквалност. Цитатима је поткрепљивао шта жели, тврдећи да је све речено и написано још у јелинско доба. Од Ауторитета – нарочито колеге као Лединочекивао је потпору, не шамар.

Лединму се и стога осмехивао, нечитљивог лица.

Јер већ Благота Селић беше Конорса излудео, до краја. Његово умирање, описано у *SENTINEL*-у, Лединје коментарисао признањима, чак Англа. Прецртани Његош се Конорсу враћао и професором Универзитета у Инсбруку – поништавајући му напор да влада другима, ако не собом.

Горштаци, Срби, ништа гори од сељана из Јужне Каролине, постојали су мимо његовог одбијање да их упозна и призна за своју. Блед, гледао нас је ћутке, и уврстао браду.

(Но 1993, пожелевши да га прихватимо – као Арапи Сер Ричарда Бартона – није одолео да се не диви борцима на подвелешком фронту. С бетонског зида српског бункера, усред сивог, оштрог стења, посматрале су га слике жена, девојака, деце или палих марјана, без иједне раскречене дуплерице, насловне стране ПЛЕЈБОЈА или *HUSTLER*-а, или каквог другог порнографског часописа.

Горштаци трајаху чедни, што је почињао да наслућује већ кроз Лединове речи мени. Јер препаднут од полности жене је гледао криомице, не могав-

ши да их замени Књигом. Попут Семите, или Анадолца, чудио се Људима кадрим туђу супругу да прихвате као род, или друга. Грчка Скитија померала му је памет, попут посете православној цркви, или српском банкету.)

Од 1991. Рат, келтски усхит, поново је пустошио Варваријом, али те вечери, позних Осамдесетих година у Чикагу, то беше Будућност која се није дала назрети мноме.

Егон фон Бернштат-Ледин ми се светио обраћајући ми се као Црногорцу, не Србину. Етнолози над етнолозима, Немци су знали за Криче, Лужане, Матаруге, Букумире, Шпање и Мацуре. За разлику од Конорса – или њему сличних у Грчкој Скитији – свој Град је подизао на стени, не муљу, или песку. (Бернштат, недалеко од Инсбрука, заиста беше саздан на окомитој литици, изнад црне, густе шуме, некад богате медведима.)

Да су Црногорци Срби, као што је он – Тиролац лужичког порекла и мађарских примеса – истински Немац, Ледин није сумњао. Но хушкао је и Конорса причом о разликама, трудећи се да ме не наљути.

За његов Подухват ваљали су му Црногорци – попут Секуле Дрљевића, Вељка Булајића, Марка Вешовића, Јеврема Брковића, или Митра и Зорана Пајкића – гладни сопства неупрљаног срамном прошлошћу.

Гледајући га у очи, уз пиће, стављао сам му на знање да на мене не рачуна, што му се свидело.

Смешио ми се – не као Американац, већ горштак из Алпа, спреман да ме убије, али и очува образ, себе ради.

3.

Дозволио је да га поведемо на вечеру, у првокласан, прозрачан, псеудобечки ресторан у Чикагу. Љубазно занемарујући Конорса причао је даље са мном о Аустроугарској, и њеним односима с Јужним Словенима.

(Конорсу је ваљао као име, и веза с европском десницом, па је с њим трговао друкчије но са мном. Усто, његова титула и завичај пружали су Конорсу прилику да се суочи са својим пореклом, без пада у несој.

Истрани, говорио му је, јесу заправо Келти, потомци Волоха!

Захвалан, Конорс је ћутао, као ђаче.)

Стар и веома живахан, Ледин је владао нашим очекивањима. Наборан и оклопљен, осмехивао нам се, преко белог, округлог, барокног стола.

Моји преци, говорио је, стизали су и до Учке. Но на море се нису спуштали јер су мрзели купање!

Смејао се, Конорсу који се кезио.

У себи, очигледно, носио је свој замак и село као иконе Промисли, пре свега људске. Све се да редиговати, ретуширати, или средити, наговештавао је, ако је дара за писање, на бечки начин.

Лединu, говорио нам је, осмехнут, сежу – забележени – у једанаести век.

Тежећи углађености, Конорс је брљао по тањиру. Салата му је спадала с виљушке, супу је посркао пребрзо; алав, шницлу је клао, ненавикнут да се служи ножем и виљушком истовремено.

Његов предак по мајци, Крајишник Миленко Пешут, 1895. беше побегао у Америку баш од арбитара сличних барону, пургеру.

Јер *La belle epoque* је Пешуту – заборављеном, потиснутом Србину из Срба у Лици – наликовала срмом извезеном прслуку преко трулог, аустријског бурага, препуног заслађене водице, љигавих слаткиша, и премеких шницли.

(Не да је ишта од тога, по Пешуту, Бечлијама требало. Њима одавно свега беше одвише, с дуга трајања и расапне благодети. Лагода велеграда – посебно Беча – Пешуту падаше тегобна, попут литургије у затиснутој цркви.

Уз остале сељане више је волео изаћи пред богомољу и причати с људима, знајући да му Бог неће замерити на таквом општењу с Њим, Господом.)

Миленко Пешут, војник царске и краљевске Крајишке 14. регименте, ветеран Кенингграца, двапут одликован за храброст у борби, нагледао се беше пургерства више но му је ваљало. У Делницама, где се приженио, и православна црква га је љутила, позлаћена и нафракана попут станичне фрајле.

Црква, говорио је жени, треба да је богомоља – камена или дрвена, и једноставна – не да ваби вернике да се помоле, себи за душу!

С планине, камените и назубљене, гледао је Ријеку, такође с мржњом. Попут сокола над кокошарником лебдео је оком изнад лацманског града, и ћутао.

Стиснута каменом и сињим, непомичним, осунчаним морем, Ријека га ничим није привлачила – осим подсвесно, као плен. Сваки силазак у њу доносио му је поругу, срамоту, и штету. Никакав Татарин већ само Скит, мрзео је тескобу и уштројеност Делница, камоли *Fiume*, туђег града – или Беча, престонице Немих. Уз варено месо и прову уживао је при ватри огњишта, дуго одбијајући у кућу да унесе и шпорет.

Кашета за кување, дроб и душу да нам распе! говорио је, и тешким, поцрнелим рукама пипао црне, осмуђене вериге, као да размиче густе плетенице ћерке Војне.

Коме треба мимо довољног, говорио је, а Војна му се дивила као Диву – бркатом, и повремено бахатом.

(Блиски Богу као крила ждралу, или грива коњу, Крајишници су бранили Европу, јер им се даље на Север није дало.

У Алпима, суровим и злим, настањеним горанима не мање тврдим од њих, осећали су зид. Бедем Цивилизације, Алпи су им ледили плећа, Турци жарили прса, Мађари рили бок, а море расплињавало поглед, осим у недра.

Но Конорсу, сину Јужњака способног сој да препозна и по витким зглобовима и глежњевима, време Лединовог детињства – а прађедовог зрелог доба – стајаше последње вредно живљења, још без избора између смрти и срамоте.

Као потоњи одраз Првотног Устројства – тачно омеђеног обавезама поштовања, услуге, и оданости – енглеско викторијанство – каквог би се гнушао Миленко Пешут (као свега вештачког, измишљеног, и наметнутог) – сведочило му је да није луд, и да има Цивилизација довољно мужевних да одоле дивљаштву.

(Прађед би се и томе смејао, не намеривши се у боју на Енглезе, чиновнике рата. О њих би се, највероватније, скршио попут осталих, убеђен да за келтски, српски јуриш не треба сем среће и куражи; као о стену ломили су се налети Варвара о фаланге, легије, швајцарске и енглеске пукове, али Србима као Пешут то није значило ништа. Јунак је хрлио усусрет судбини а пургер је се клонио – преплашен попут сужња, или галијота.

Јер племићи танких живаца, спремни и на двобоје, Конорсу предочаваху Сјај, а прађеду да се господичићи не умеју ни побити без вежбе, регула, и машкара.)

Ледин, осмехнут, одобровољен пажњом, заводио је Конорса Златним (пургерским) Добом, а ја сам Славу тражио у Времену кад и Пешутови преци беху дођоши међу Јунаке и Људе.

Учтив, Ледин се правио као да не примећује спор између нас двојице.

(У покушају да врати Моћ Хабсбуршком Орлу, довијао се како је знао. Но двоглава и црна на златном пољу, из Цариграда преузета као Симбол Европе – једног крила наводно германског, другог романског – та грабљивица ничим не беше посвећена Иберима, Власима, или Склавима.

Србима се њена подлога на штитовима и заставама чинила жутом – бојом срамоте, и кукавичлука. Црној се Срби иначе нису приклањали, до као масти смрти, и жалости; црне четнике Другог светског рата сматрао сам уродом у Србе, заљубљене у једину боју достојну поштовања – белу. Рат се белео, и лепота, а црвено, црно, и жуто одвајкада ваљаху Сатани, поглавару свих Немаца.)

Хабсбуршки Орао могао је зато главињати црним небом, или жутим, или црвеним од крви Људи. Њему, знали су Крајишници, нису требали курац ни муда – понос Ариља, марјана од Искони.

4.

Пешутови преци, руњавих прса, леда нахватаног између раздрљених крајева ланених кошуља, пробијали су се кроз снег, огромних стопала умотаних кожом и опутом, остављајући трагове као бели вуци.

С Алпа спуштали су се низ Динару, такође стеновиту и врлетну – но сувљу, суријy, и печенијy. Кланци Грчке Скитије дочекали су их шири од алпских, а стење мекше и светлије. Шуме, храстове и букове, лучиле су златасту светлост Југа, топлу, попут одсјаја ватре у изби.

Из једне Варваријe спуштали су се Лужичани у другу, ближу Рајскоме Врту.

За њима, стизао је и Болеслав Ледин, први Барон од Бернштата, у Источној Крајини Светог Римског Царства, Немачке Националности.

Из Лужице, одакле Луги последњи пут беху опустошили Галију 278, ступао је уским, стрмим, мрачним долинама Остмарке за некадашњим сународницима, ка Југу и Сунцу. Насмејан, блиставих сивих очију на црном, оштром лицу, уздао се у храброст и снагу да отме што већ једном, на Лаби.

Очекујући Сјај, хладне магле и мочваре лужичких крајева остављао је Сорбима и Сасима – себрима и смердима заокупљеним опстанком попут ситне живежи Црне Шуме (постојбине страха, таме, и очаја).

У себи, Ледин је гледао пустаре, степе, и осунчане стране Старог Краја (којим никад није крстарио), где све стајаше оштро и суво, наспрам алтајског ветра. Хиндукуш му одавно не беше ни име; напуштен, Крај га је грејао само као траг, отисак у свести. Постојбина, столећима и хиљадама миља далеко, просењивала му је кроз виђено, као непознато, незапамћено мерило свега.

Но даље од Тирола није се дало. Крак Динаре, урастао попут лагума у планине његовог новог станишта, чували су огромни, дивљачни Србо-Хрвати, дугих перчина на обријаним, големим лобањама.

Сурих бркова, Келти над Келтима, Саке над Сакама, Аријевци над Аријевцима (најјаче братство у Лугима звало се Арији, и предводило је војску), Србохрвати такође стајаху крајишницима, али Византије. Двоглавог златног орла Истинске и Првобитне Царевине бранили су присећајући се својих знамења из Старих Крајева – с обронака планина виших, већих, и опакијих од Алпа. Попут месната, непролазне, трновите лесе пречили су пут ка Цариграду – Троји којој се Немци никад нису прикучили.

Ахајаца, наиме, беше већ нестало. Сви – и Немци, и Словени, и Аријевци – беху заборавили искон, само големим телима подсетни дана пре

ороћивања с Иберима – зачетницима Цивилизације као одбране од суровог Света.

Заиста, немаше више Европљана да спале Златни Град на Златном Рогу, чудесан и свет. Константинопоље је сијао далеко на Југу, сигуран на својим темељима, мукал кроз тмину црних, густих шума – пружених од Горског Котара до Пловдива, и златних, житних поља Тракије.

Такође покренут ка Цариграду, Болеслав Ледин, Прус, од Словена при обали Блатнога Мора разликовао се, заправо, једино свешћу да је могуће живети себи на ползу (ако не већ Лугу, прецима, или неком другом божанству).

Још од мајчевине наиме – Лужана из бескрајне, првотне Црне Шуме Севера – освојио беше прву, хиперборејску баштину, не одричући је се одласком у Алпе.

Јездећи црн и мрачан, у црно окован, заштићен црним, титравим сенкама богова Старога Доба, Болеслав Бесни је још на Лаби пролазио кроз суседе као луч кроз луг, мачем и јарошћу крчећи себи простор.

(Ту, заиста, Христ није имао шта да тражи. У црноме храму, у Ледину, надомак мутног, зеленог, непрозирног мора, Болеслав се пред поход обраћао новом, Јужњачком Богу. Окружен црнорисцима, уз камени зид новоподигнуте цркве прибио је Спаситеља на црни, лаковани крст од храстовине, као некад словенску жртву за Свето Дрво.

Луд од суздржаног беса, па и бола, молио Му се као, своједобно, Сварогу.

Луга – Сунчаног – Болеслав Ледин звани Бесни никад није марио. Јер вечита ентропија Европе – Земље На Заласку – беше и њега одавно унизила. Од Келта, кроз Балта и Словена, беше пропао у Немца, заборавника.

(Јер немство, поред све немуштости, значило је – у његово као наше доба – потирање прошлости. Скоројевићи, и Немци су се одрицали недоличне својте, одавно ни себи род, већ удружење – боље рећи, Завера.)

5.

Близак злом Постању, Болеслав Ледин беше, зато, сама искон швапства.

Посувраћен – с хрљења Моћи готово Аварин, или Ујгур – лишен свега сем урођене снаге и зверињег здравља, урлао је црним, полапским шумама, па алпским луговима, отимајући се Љубави као утопљеник муљу.

(Љубав – словенска, потом православна – није му пружала упориште. У безмало поларној, стерилној хладноћи Алпа и његова се уска, плитка и

нестална наклоност (осим према најужој својти) ледила, недозвољива као слабост и препрека Победи, па и опстанку.)

Јер ваљало је Склаве, Влахе, и Венде таманити, да га Љубављу не загуше, као паветина стабло. Поистовећење с осталима – способним и за друго сем отимања – Болеслава Пруса могло је одвући у пропаст, коначну у сваком Времену.

Демони Севера беху зато и у Егону фон Бернштат-Ледину живи, као у Конорсу, чак мени.

Јер Црква израсла из сићушног, Исусовог семена – попут Игдрезила кроз мемлу и мрак огромне, Црне Шуме и жидак, црни муљ тресетишта (с ушћуваним људским жртвама заувек слеђеним у чуђењу над чуђењима) – беше се, у мокрим снеговима и баруштинама Балтика, разгранала у истинског Цина.

Новој, Лединовој вери није могло доакати ништа, до *GÖTTERDÄMMERUNG*, Апокалипса, Пад Свега, па и Светог Дебла накратко оживелог у Исусу – по Смрти такође обликованог у Дрво, крстато.

(Да би Га људи опет чували као реликвију над реликвијама, несвесни свега сем Краја – неминовног са све њихове вештине, ујдурми, и јунаштва.)

Маркион, из Синопе, беше стога прави пророк Лединима, од првог до потоњег.

Но Маркионово Тројство – Бога, Светог Духа и Свете Речи – беше допуњено њиховим леденим, немачким тројством: Силе, Преваре, и Вештине.

Троглав – Исусом потиснут, али непобеђен – владао је њима страхом, мимо Сина Божијег.

Љубав за љубав, страва за Ред. Све се слагало, мада под другим називима но код Маркиона. За Реч се тргао језик, или спаљивало наживо. Богу не беше милих јер је сваки правац, неизоставно, водио у Пакао – изграђен и подупрт управо делима, душама, и телима најприљежнијих праведника.

Стога, док сам му причао о Хрватима – недовољно германизованим Србима, пљачкашима Беча под Матијом Корвином и Баном Јелачићем – Ледин није скривао гађење.

Покушавајући међутим – мене ради – да буде пријазан, помињао је и унакажене српске лешеве из Јасеновца, доспеле чак до Ратног Острва у виду крвавих, надуваних сплавова од људског меса, жица око руку и ногу невидних од кипућег, сапунастог ткива.

Гледајући ме у очи, говорио је да је 1941 – чим је сазнао за покољ над Србима – напустио усташе, чији је почасни члан био од 1935.

Сиви поглед му је ипак клизио с мене, док је, с муком, сузбијао презир према нама, жртвама.

(Неплеменити, бесловесни, некадри ни себи да испричамо шта нам се десило, без беса и видљивог нагона за осветом, дегутирали смо га као дебили, божјаци, или, горе, *sclavi*.)

У њему, трајала је Болеслављева страст: Крајишницима је признавао псећу оданост, повезујући их, правилно, с Лужичанима. Непоменутог Миленка Пешута није ценио, ма како ревносно гренцери маршировали по егзерцирплацевима и бесомучно служили своје крвнике, бароне од Бернштат-Ледина и њихове другове.

Но изговарао се да не сматра све Србе сапетим дивовима, несвесним своје снаге и значаја, слепим код очију попут осталих Склава. У Црногорцима, прихватао је саговорнике, па и савезнике, спремне без питања и дозволе да учине шта ваља (за разлику од Хрвата, Чеха, па и Мађара).

Знате ли, казао је, да су се у Аустрији, од краја прошлог века, производили посебни, дугоцевни гасери за црногорску војску?

Чуо сам, рече, да су постали део ваше народне ношње, попут јатагана, или коротне капе.

Осмехивао се, као из грмља.

6.

Реке: смеђе, плаве, зелене, и потпуно провидне – заправо, касте Старога Света слеђене у Келте, Лужане, Србе, Прусе, Сасе, или Франке – у Лединовим очима беху се наново смешале и смутиле, као у пречанском риту.

Попут даха магле при реци, осећао је још Болеслав Ледин прикривену слабост. Магла, прамената, сива, потом све гушћа, претила је да га обавије.

Срби, без сопства, постајали су Други а он је опстајао једино неухватљивим, неодређеним, нематеријалним осећањем себе као Свароговог друга. Његова безвремена Дружина, сваког лета упућена низ Дњепар ка Цариграду, подсећала га је да идентитет није до бес, и безобразлук, наспрам Лица Бога Јединога. Страх је Болеслава Ледина, Варјага, ледио у већу јарост, јер га себи ни другима никако није смео признати, не би ли се сачувао словенства.

Не стидећи се ни пораза, Егон, његов потомак, причао је са мном о Николи I Петровићу и његовим песмама, и позоришним делима.

Либерал – у најбољој традицији Вилијама Гледстона, Франца Фердинанда, Радјарда Киплинга, чак Јосипа Броза – спремао се, слутио сам, да пасмину некадашњих Лужичана (преточених у Србе и Хрвате) врати на пут с кога беху скренули бежећи на Југ, што даље од Болеслава и сличних пустахија.

„Јебе се мени за ме!" наших Крајишника Ледин не беше чуо, али га је тај мрачни, очајнички, затомљени крик – сурогат сопства – највише тиштио, попут шкргута зуба у тмини.

На сваки мој помен Срба благо се мрштио, попут Конорса сматрајући да то не примећујем.

Свакако, био је у праву.

Успорено, дизао је тешку шаку и говорио: Стари Никола I, Црногорац, беше вам краљ по мери!

Затим се загрцњивао и папирном, веома богатом салветом брисао уста. Лице му се слегало у уобичајену меку, непрозирну маску, каквом би се одушевила Кејт Конорс, или Џон Балард.

Наздрављао нам је, па ми њему, у испипавању које се одужило.

(Његова мајка, ломљива као црни, прибодени кукац, белих, смежураних шака, прастара, седела је својевремено у столици за љуљање, на породичном имању у Тиролу, танких усана стиснутих у рез.

Да краја свог побожног, узорног, и предугог живота оплакивала је пропаст *K und K* а Ледин то није заборављао. (Као, претпостављам, ни Конорс Војну Пешут, или ја невиђеног Благоту, и остале претке.

(Оцу, схватао сам, немаше ко на време да каже да је, одричући се старине и рода, постао Хрват.

Модернитет, Европа, чинило се и њему, склавима нису доступни без крви.

Јер и Франићеви покатоличени Срби с Купреса беху мастифи, големи и крволочни, неприпитомљиви као некад Лужичани. Престајући да воле, преметнули су се у Хрвате – смртоносно, несвесно проклињући своју бит, другчију од швапске, или лацманске. Не могавши да се повароше, утирали су сопствено семе, као кукољ.

И отац је мрзео српство из зависти, марксизмом убеђен да се прикључује Модернитету, не тевтонству. (*If you can't beat them*, говорили су Англи, *join them!* смејући се, северњачки.)

Да је, међутим, и грађанин над грађанима, Маркс, сагледао беду и испразност малограђанштине, не могавши – као чифут – досегнути племство, отац није помишљао. Да се управо тако рађа фашизам, још мање, јер се – јеврејског једа а немачке свирепости – Маркс рабински наметнуо Ариљу, слепом наспрам његових црних, скритих, и успаљених очију.

Владета Селић, нажалост, од Маркса беше читао једино КОМУНИСТИЧКИ МАНИФЕСТ а од Енгелса ДИЈАЛЕКТИКУ ПРИРОДЕ, не хотећи да се сучи с њиховим тирадама против народа, и соја, из ког је поникао.

Против наоружаних Немаца борио се зато оружјем, ношен јеврејском идеологијом написаном на немачком. Не увиђајући да нова вера није од-

брана сопства већ куга и помор словенства и српства, Владета Селић хрлио је Реду.

За то време, Ледин је као обавештајац и трећи секретар немачке амбасаде у Лисабону проучавао људе, народе, и догађаје, не би ли се још боље припремио за посао започет родоначелником, Болеславом Бесним.)

За разлику од аустријског гасера, угодног шаци, нова идеологија изобличавала је ум, и душу. Као што Савле, по свему судећи, беше само још један тајни агент јеврејског Синхедриона, тако је Маркс ваљао да слуди гоје, бркајући им увид у Добро и Зло.

Јер и првобитно, левантинско хришћанство тражило је од Ариља да се за живота окрене Небу, уступајући свој простор, снагу, па и љубав Изабраном Народу.

Сам на шару од Бога напуштеном, отац је са своје скитске искони замрзео и Швабе, пренебрегавајући Јевреје.

На њих се није обазирао јер га нису тукли непосредно; мештри, урођивали су се у силнике – Швабе, Турке, Англосасе – не би ли свему утиснули свој жиг. И Србима су прилазили с кувети, а отпадали за невоље.

Јевреји, наиме, нису мрзели никог. Ине су држали благом, које би клач – по свим прописима кошера – дугим, оштрим ножем убадао у срце.

7.

Идеологија је оцу пружала привид размишљања, и технологију да различите појмове, појаве, и проблеме тумачи категоријално, кибернетизованим умом. Попут Хрвата, приклањао се надолазећем Реду, поштујући Моћ.

Склави, наиме, не беху робље с недостатка снаге већ борбености. Зло је изискивало одговор а они за то немаху душе. Марксизам им је, попут хришћанства, умиривао савест, и ублажавао тугу и очај.

Догоњени до краја, ипак би се бацали на мучитеље, али тада би се Лединим машили за кесу, или оружје, и све би текло као пре.

Школовање Владете Селића и осталих Срба, наиме, још од 18. века обављало се по немачком узору. „Шваба је измислио све!" смејали су се сељаци, но прастаро, аријевско суочавање с Богом и природом напуштали су спремно, чудећи се шта их је снашло. (А да је „Србин измислио Швабу!" ни оцу није много значило. Истовремено буквална и метафорична, та истина чинила му се недотупавном, и јадном.)

Немци, прихватао је, беху устројили и Право – технологију владања – и Војску – технологију рационалног и масовног убијања – и Медицину –

вештину оправке и одржавања тела – и Граматику – штројење језика – и Социологију – лажни приказ својте, нације, и Бога – и Психологију – још лажнији прилаз души – и формалну Уметност – подложну продаји, куповини, и каталогизацији – и, напокон, Цивилизацију – као Бег Од Бога, и Његових захтева. Што се умом не приступа истинској Лепоти, Правди, и Истини, отац није бољоглавио. Незадовољство је испољавао препирка-ма с мајком.

Све се, говорио је (што Ледин никад не би), да премерити, извага-ти, и описати, камоли произвести! нашта је мајка додавала да се може и искористити!

Увређен, тамног лица, отац је ћутао.

Све је материјално! говорила је мајка а он је, љутито, допуштао да је Прогрес вечан, и да се ничему не може пророћи Крај.

(Између себе и Творца Немци су одувек дизали штит технике, што се оцу безмерно свиђало. Прсати наспрам зла, Срби су му се чинили смешни и јадни, предодређени за жртву – чега су се обоје клонили, схвативши да дијалектичке синтезе између пропасти и победе нема.)

Уместо учења мери, памети, мудрости, опрезу, образу, и јунаштву, Швабе и Јевреји нудили су школовање вештинама и поступцима, а моји – Срби обоје – разлику нису примећивали. Јер сели беху одавно нестали, да их подсете да се Знање не чува ни преноси Књигом, ни Словом, већ једи-но изврсницима Другога Вида.

Сопство је стога и отац бркао с личним идентитетом, док је жал за Дружином задовољавао Партијом, Државом, „Југославијом", и Службом.

Србин – то јест, Словен – у Владети Селићу није сагледавао ништа унапред, већ, безречно запомажући, кршио све око себе при сваком уда-ру споља. Ништа му није имало значаја ако га није кињило. Дотле, план-дивао је попут ждребета на осунчаној ливади, или дерана, на белом каме-ну при реци.

VIII

1.

Уствари, католицизам с Хрватима није имао везе сем као потврда порицања себе. Од Срба су се одвојили зато још у лужичким и галицијским крајевима, свесни да се против гвожђа и демонске, несаломиве воље Тевтонаца и Турака може борити једино подлошћу. Власима су препуштали занос сопством и витештвом, заједничких им предака.

Лединова мајка, мрзећи Хрвате колико Србе, или Чехе, умрла је гледајући плавим, челичним очима у врхове планина ка Грчкој Скитији, пресретна што јој се син свети побуњеним себрима.

Ћутљива као приказа, лица напудерисног испод беле, сјајне косе извучене у беспрекорну пунђу, знала је да Ред изискује жртву, пре свега људску.

(То су знали и Хрвати, па и отац, али нико није памтио што она: да жртва посвећује једино ако је приноси племић, као предујам за жртву себе, Богу најближег.)

Ледин јој је склопио очи, прекрстивши се, и позвао сеоског жупника.

Јер Отаџбина – Крајина између Немих и Бесловесно Разговорних – живела је даље у њеном сасушеном, отменом лицу. Леш Баронице од Бернштат-Ледина, лозе пружене од Пруске преко Аустрије до Мађарске, однели су у камену, породичну гробницу и ставили поред тела Егоновог оца, Ота.

„Ледин", говорио ми је у Чикагу Егон – четрдесети барон истог презимена – долази, заправо, од старопруског „*led*" – истог као словенско, српско „лед".

Ако је Егон имао пријатеља (завереници их не могу имати, кукали стога до неба), то свакако не бесмо Конорс ни ја, пучани, па и себри.

Старац је живео штедро, такорећи без новца.

Пут у Америку, као другде по свету, беше му платила католичка организација *Opus Dei*, за боравак је увек имао бесплатну вилу (као у Чикагу), ручкови и вечере беху му плаћени, цигаре гратис, књиге приступачне, а флаша Џим Бима увек при руци.

По изласку из „*Quiche*"-а позвао нас је на пиће и отмено, пријазно гостио, хотећи да чује шта мислим о будућности свог народа.

(Давно пре тога покојни Мирко Селић посматрао ме је с кревета у Колашинској болници, кошчат и близак одласку, лица раскриљеног у осмех, једва подругљив.

Причао ми је, ко зна који пут, како су 6. јануара 1916. на Мојковцу Црногорци ударили на Швабе, мада за битку не беше разлога осим части.

Сердар Јанко Вукотић, говорио је, дозволио је сваком ко жели да иде, јер Краљ Никола беше напустио Црну Гору. Но сви смо стајали у строју, не осећајући студен мимо стида што ћемо даље ратовати као устаници.)

Причао сам, зато, Ледину о Мојковцу, не знајући да му је отац, пуковник 7. регименте Тиролских стрелаца, Барон Ото фон Бернштат-Ледин, стајао на бојишту наспрам Мирка.

(Неком Мађару, Ледин би казао да му је деда, Емил, гушио Буну 1848. Али у Мађарској Тиролски стрелци нису вешали жене и палили куће. То и тада беху препустили Хрватима и нама, Гренцерима.

Тако сам наговештај о Лединовом оцу добио писмено, у успоменама на дневник којим је Ото помињао Колашин 1916.

Мој отац, писао је Егон, дивио се вашим горштацима, с крепкости и свиле!)

Но док смо пили бурбон, Ледин ми је – као многи криминалац, психопата, или лажов – причао искључиво о мајци, светици.

По њему, старица није поимала ништа недолично, гадно, ни ситно. Што је женски, бојем неискушана, подстицала своје да за Победу заложе и душе, с њом, у синовљевим очима, није имало везе.

Старица стајаше недодирљива. Јер нешто је морало имати смисла, на попришту (нарочито при разговору са мном) неотклоњивом из сећања, смешио се колико му драго.

Опуштен као престарели, салонски гамен, налио нам је још по пиће – намећући се, бар мени, за својту укривену туђинским салом, несвесну себе и свога.

2.

Све су жене курве – сем моје мајке, супруге, сестре и ћерке, као да нам је говорио Ледин.

Посматрао сам га, кроз пиће које ме није омамљивало. И непријатељи, знао сам, могу – и ваља – да пију заједно. (Једино је то имало смисла. Иначе, враћали смо се стално Франићу и његовој сатнији, или Револуцији, у Црној Гори.)

Наспрам нас, говорио ми је Мирко, беше укопана чета Тиролских стрелаца, љутих Шваба планинштака.

Стар и озарен, лица као борова кора, беше се усправио у кревету.

Као да прима орден гледао ме је, свог паметара, дао Бог и осветника.

(Беше се потом некако узвисио, по изласку из Болнице, лета пред моју Забелу. У башти при Свињачи, усправан као на Мојковцу, Бадњег дана 1916, гледао ме је, крути војник у аби. Носнице су му се ширили и груди скупљале па надимале, као хрту. (У свечаним оделима, цветни наспрам снега, Црногорци су се спремали да кидишу на Тевтонце, као својевремено Келти на Кулодену, или Јужњаци, на Гетисбургу.)

Све битке, заправо, беху Једна – између части и храбрости, и грамзивости и воље за моћ. Но грамзивост је често побеђивала, јер је очајнички веровала у Овај Свет – сен сени, и трен тренова. У Варјага, смрт у борби спадала је у пословни ризик, сличан губитку на коцки, или при превари.

Келтима међутим – полетним у белим, српским доламама и гримизним, чоханим, аријевским џамаданима, са златним дугмадима и токама – победу чињаше усхит собом, и Творцем. Лединови Тиролски стрелци су збиром мртвих и рањених долазили до тријумфа. Њима, попаљена склавска села, уцвељене жене и смркнута деца беха права мера надмоћи над искони и сопством. Јер очима покорених Срба посматрали су их преци – горштаци језиком блиски сточарима који су сваког лета издизали стада и сирили сир, из *piety* више но потребе.

Потукли смо их, говорио ми је Мирко, војник на умору. Није их остало бадњак да понесу, да су икад славили Бога, не само себе!

Овако, казивао је, беше Им свеједно. Ми смо морали да одступимо, док су Они ушли у Мојковац и Колашин, и остале наше градове.

Осмехујући се, погледао ме је и ставио жуту, сељачку, кожнату шаку на моју.

Грејала ме је, док сам размишљао шта чинити, да нам Швабе и Турци више не долазе у поход, но ми њима, да их снађе што су вазда удељивали другима, бесни као пси.

(Укрштених очију, озбиљан, Конорс је седео наспрам мене и Ледина, врпољећи се.

Тиролац му није могао објаснити ништа, и да је хтео. Јер одавно се није чудио ничему; свака вода му је текла низа страну и уливала се у већу, испуњујући Божију Промисао. Склави су постајали Тевтонци, попут претходних Келта. Једино Немци беху Свет зајазили, као даброви реку.

Могли смо се – и једни и други и трећи (непоменути Пелазги који су Алпима наденули име) – копрцати колико нам драго, али Моћ је долазила

од Бога – звао се Луг, Луцифер, Саваот, или Јахве. Сила ума подупирала је силу тела, воља замах, и ту се није имало мудровати. Збир прошлости, садашњости, и будућности – међусобно одељених једино нашом, помичном свешћу – откривао је Божију наклоност, и бес.

Што су се у том Колу Среће смењивали Ледини с Конорсима или Селићима, Егону није сметало. С хиљаду година предности није се жалио, већ глодао попут киселине, да буде по његовом бар дан више.

Мада католик, вредност је налазио у трену, не вечности. Бог (то није казивао ником) беше установио космос (па и разне Ледине, Конорсе, и Селиће) не би ли доживео што није могао у Свом Дому (бескрајном, попут сваког очаја).

Но поред тога што му Ледин није хтео рећи да у Грчкој Скитији има Људи, Конорс није желео – ни смео – веровати мени.

У том случају поверовао би у Варваријy, разградивши све своје Троје, Римове, и Јерусалиме. (За Ските, наиме, градова до некропола немаше, а он је желео бити грађанин – онако мали, узет, наказан, и слаб.)

Давно, док му је отац, златан на поподневном сунцу, упућивао *home runs* у публику – усхићену подвигом, макар спортским – Конорс је забадао нокте у дланове, знојећи се, престрашен да га не препознају као Марковог сина.

Осећај отпадништва од велике лозе га је морио, те је одвајкада презирао сваког ко с њим беше добар (с недостатка, како му се чинило, снаге да се суочи са злом).

Марк Конорс, Келт, после утакмице тапшао га је по рамену а он му се нехотице измицао, не могавши да га не мрзи – победника, и племића.

3.

Ледину Мојковац беше још један српски пораз, као Косово. Аустријски губитак части – с вечитог оспоравања бољих од себе – Егон није рачунао, као ни отац му. Лешинарске походе на српске крајеве доживљавао је као промисао, а хабсбуршко доследно, историјско бестидништво као мудрост, државничку и улисовску.

У Аустроугарима, схватао сам, беше се узаптила левантинска, пургерска жудња за владањем мимо моћи и јунаштва. Избегавање мегдана, уз прикривено примицање плену, Ледин је сматрао узором памети, а властиту млохавост само одразом суптилности духа – опречног кошчатом, жилавом, горштачком духу и Тиролаца.

После две хиљаде година метаморфозе и постепеног губитка сопства – Вољом За Моћ спалом на уротништво – Немци су, заправо, постајали Јевреји.

Победа им више није имала цену, као ни српска храброст значаја. За Мирка Селића, склупчаног у шаку отпора у офуцаном, сивкастом, болничком кревету, могао је марити једино неко од скитске својте, не он, Егон фон Бернштат-Ледин, племић с докторатом.

С Мирком, умирала је само још једна немоћ, већа и од аустријске. Једино су се склави могли залуђивати Лепотом, Правдом, и Истином – речима лишеним смисла, до у поезији. Ледин и његови живели су за овде и сад, а Мирко и Срби могли су посећивати своја гробља и посматрати урушене крстаче, ветром и кишом сапране безмало до нечитљивости.

(На гробу Пунише Селића једва су се разазнавале уклесане Карађорђева Звезда и две Обилића Медаље, поред других ратних одличја; свесни да се слава преноси Речју, Црногорци су каменом бележили Време.

Но обредност тог уступка Лугу ни Мирко није уважавао. Седео је поред урване Пунишине хумке и рецитовао ми наш родослов, гласом као да гусла. Јер и сам беше отворени гроб, спреман да се затрпа, и утаба.)

Лединов отац посматрао је заробљене Црногорце, после Мојковца, као да се присећа.

Затегнут, бритак, сув и пепељаст још од младости, до колена у снегу поред пута, оковратника плавог, официрског шињела подигнутог наспрам црногорске, безмало алпске студени, гледао је заробљенике како пролазе, безречни у мркој аби, црногорске робе похрањене до бољих дана.

О војевању по Динарским Алпима Ото фон Бернштат-Ледин сину није много причао, не само због тога што Егон није ратовао, ни путовао по Грчкој Скитији.

Сина је гледао с прикривеном тугом, безмало као горштаке 1916. спроведене ка Дрини, и фургонима који ће их одвести у Мађарску, да робијају до краја рата.

Како једном публицисти, класичару, педанту, и немачком шовинисти рећи ишта о Србима, противницима од искони?

Лужичани, виши од већине Аустријанаца за главу, јачи за срце, и паметнији за разазнавање важног од неважног, Егона смо – као већину одређених Европљана – само разјаривали.

(Ваљда је зато – слично Конорсу – покушавао да ми предочи грех неуобличавања наше јуначке поезије у јединствен еп, раван ИЛИЈАДИ.

Ваше песме су фрагменти, говорио је љубазно. А то указује на разур целине, или њено непостојање, као у недораслих народа.

(Срби, ваљало му је рећи, заиста не беху дорасли себи. Али баш то бацало је сенку на успех њега и његових. По њему, међутим, тако је ваљало бити. Недостојни сопствене бити, нисмо заслуживали победу, ни власт.

Лединова баштина заснивала се на виндишерском забораву; челична, Српска Глава није се смела помолити у пуној снази – од нас схваћеној као моћ да ваљамо кладе. С Баш-Челиковог турског имена, знао је, ниједан се Турчин није имао рашта будити, несан одвајкада. Једино су Срби и Словени спавали од настанка, туђе прихватајући за своје.

С Ледином сам се, зато, ипак морао сложити. Јер Вуково страхопоштовање пред нашом некадашњом величином – већ за Немањића сматраном недостојном бележења, у корист преведених АЛЕКСАНДРИДА и житија инородних светаца – значило је, нажалост, урушавање пред доличношћу. И Вук је у нама видео прошлост, не схватајући да се нисмо ни досегли, камоли превазишли попут Тевтонаца. И он је запевао над предајом пред захтевима сопства, Богом подареног. Српска величина је обавезивала, а Вук стајаше хром, крајем живота и бео. „Ћути ди си јер каки си ни за ди си ниси!" говорио је његов Господар, Милош Обреновић, турског лика. С таквим се ставом није дало пред Ледина, камоли Обилића.

Нема Срба без Динараца, хтео сам рећи Конорсу и барону, зауставивши се у последњем трену.

И Ледин је имао исти проблем, али се с њиме носио опонашајући храброст, достојанство, и мудрост. Донекле да се одужи Болеславу, и свим претходницима који својим костима беху саздали замак у Бернштату, наздрављао ми је, отпоран на пиће као да није уморан, и туст.)

4.

На ћувику изнад усечене, мрачне, тамно зелене долине с озиданим сеоцетом и дрвеним избама пастира, расутим до ивице црногоричне шуме, издизао се сиви, камени дворац Бернштат-Лединових, безмало као Кључ над Мирковом кућом у Селиштима, код Колашина.

(Но Колашин је лежао пространо, окружен племенитим брдима и планинама – обраслим што леском, што буквом и бором – чији су врхови дозвољавали да се види надалеко, док је Лединова постојбина, испресецана и стеновита, пречила поглед – до увис, и у се.

Али на Кључу, да се зна, нико не беше подигао град а на Медведишту јесте, те су Црногорци ступали засужњени пред Отом фон Бернштат-Ледином, побеђени не знајући чим.)

Да су Срби собом Песма, то Егону фон Бернштат-Лединy није улазило у главу, јер би му обесмислило постојања њега и његове нације. Да види метафору у појави, класичар није могао. Ту се разумевао с Конорсем, који је наш разговор пратио дубоко узнемирен. Попут Конорса људе је сматрао

делатницима, субјектима, а не Записом о ичему. Како је Запис могао остављати трага, као понорница корито?

Но то је већ била математика а ни Ледин ни Конорс – класичари и хуманисти – нису је разликовали од рачуна; са страха, свој космос градили су искључиво речима, не пројавама.

Као Конорс, Ледин је веровао једино Знању, разложеном у дисциплине, категорије, поступке, и след. Што се није дало углавити у систем, или друкчије искористити, није сматрао битним. Упркос понемченом друиду Шпенглеру – цењеном с ерудиције и систематичности – није одвајао Културу од Цивилизације, камоли храброст од смелости, дух од душе. У томе се слагао с Конорсем, коме свака еманација Града стајаше света.

И мада су се и један и други ужасавали Модернитета, однос према себи и свему око себе беше им модеран попут компјутерских игара. Само помињање духа доводило је Конорса до беса, скриваног и од мене.

Обојица стога стајаху кустоси, кустудије Цивилизације, не видећи да је сваки музеј ипак гробље.

(Но Лединово Гробље – за разлику од нашег, колашинског – беше под конац, сваког белега усправног и целог, свих слова позлаћених или усечених као ласером; по свим оделима, претинцима, и полицама његовог Знања царевала је Смрт још за живота. Сагледна и дефинисана, прашњава иза витрина, Самерљивост је Конорса и Ледина тешила, но Мирко Селић свој век беше проживео.

Стари Ровчанин беше заиста Запис над Записима а Ледин само палимпсест, нашкрабан преко себи сличних.

Наша поезија, очигледно, знала је себи место, али га нисмо изабрали као сели и друговиди, већ из незнања, кукавичлука, и глупости – недоличних сваком Времену, и невољи.)

5.

Потомак Болеслава, некадашњег Склава, звери из првобитног, безграничног Шварцвалда, доктор филозофије с Бечког универзитета, Кембриџа, и Јејла, Егон фон Бернштат-Ледин се упињао да обнови мртворођено. Варљив и понижавајући, слика слике нечег далеко од Алпа, или Севера, његов Ред обавијао га је као формалин; тегла у којој се кврцио стајала је чврсто, обујмљена гвожђима.

Хрвати нису народ! говорио је Мирко, док се кроз прозор његове собе у Болници назирала Бјеласица, гиздаво зелена јунском шумом.

(И Кључ се могао видети у горњем десном углу ољуштеног прозора, обрастао кратком, зеленом травом, пробијеном ту и тамо великим, сивим стенама.)

Хрвати су кљуса око нашег врата! Чија је држава личила на угриз, до јада без дроба?! говорио је. Да је хрватско средиште Босна, ударили би сви лацмани то на велика звона, не само Кроате, кукавци!

Коме је Људевит Посавски пребегао, говорио је, преко Саве код Сиска? Коме је кнеза посекао на превару – јер тешко да би друкчије? Ко се Србима тако захвалио, још у деветом веку?

Босна њих боли! безмало је викао, лица ископаног у јазове, док је иза нас, невиђена, текла пречиста Свињача.

(Заиста, Ледину не беше падало на памет мени и Конорсу да прича о Босни, сем да је Франц Јозеф држао гарду од босанских муслимана, с фесовима, и јатаганима за пасом. Но то ме није занимало колико његове остале скаске, о Златном Добу свега шездесетак година иза нас.

Добар обавештајац, причао је да прикрије, а противника открије и разоружа, па се Конорс и због тога неприметно увијао.

(Јер поштеђен Вијетнама због равних табана и укрштених очију, са шпијунирањем испрва није имао везе. Међу Англосасима није морао мислити о жбирима и доушницима – до балканских ратова, којима се и Запад обелоданио арканом тајних служби, политичких мафија, државних лажи и завера, и осталог Ледину и мени познатог, од малих ногу.

Што му се Аустроугарин почео улагивати после дугих сати непримећивања, само му је појачавало нелагоду.

Коме је, заиста, требало да зна о Лужичанима, Црногорцима, или усташама који су у Босни оцу викали: Јоване, где си, да ти ишчупамо влашко срце из недара!)

Смешећи се испод жутог, накострешеног брка, Мирко ме је гледао.

По зиду собе кривудала је дугачка пукотина, упљувана мувама. Барака Болнице се слегала, попут оближњег Гробља понирући све више у Бездан, и Заборав.

Биће, говорио ми је Мирко, да су хрватска крила српска, од покатоличених Срба Далмације и Славоније! Да одлете, попут слепих миша, у пакао!

Из Невида у Јаму Безданицу, Угри им црева одмотали!

Љутит, смејао се.

Испод закрпљеног чаршава назирала му се кошчата рука, и утањиле, немоћне ноге. Једна жута, сељачка назубица вирила је испод покривача, додирујући љуспасте решетке кревета.

А полацмањени Херцеговци, рекао је, некадашњи Срби над Србима, кутњак су им и очњак у њиховим, „европским", раљама – да нас издробе и сажваћу, као крме кост!

(То, знао сам, Ледину па и Конорсу не би сметало. Наиме и Пруси своједобно беху Балти, родбина Славјанима. Храм Знања и Новог Света, сма-

трали су обојица, морао се градити од најбољег материјала, људског колико знанственог.

Јер без жртве немаше Скадра, камоли Медведишта, или Новог Тевтонског Царства да надомести Прво, и Право – Аријско и Ромејско – срушено баш Болеславом и његовим прарођацима – и наследницима – Турцима (чија се јарост Немцима толико свидела да су Атлија опевали упркос мркој му пути, кривим ногама, пљоснатом лицу, и скритим очима).

Атила, Бич Божији, беше Им брат – не Словени, њихове расе и крви.

Људског напретка, значи – по Ледину и Конорсу – по Адамовом Паду није могло бити сем Радом и Редом. Цигла по људска цигла уграђивана је зато у Храм, Који Је Градио Нас.

Мирку Селићу, стога, питање Прогреса није се постављало, никад.

Тиме се могао бавити његов далеко млађи рођак Владета, бесан с пораза од Немаца, Османлија, и разноразних Ледина, удружених у кабал непознатог имена. Том тајном, моћном, неизбежном и свеприсутном Удружењу, Владета Селић се покушао супротставити приступањем Коминтерни – номинално устремљеној друкчијим циљевима.

Да се сва Удружења и Организације заправо боре за исто постало му је јасно тек с Тариним Лугом – личном злочином, ако не званичним.

Али Мирка Селића нико није могао убедити да је бољи од оца Стојана, горостаса с Вучјег Дола, или ђеда Рашка, барјактара с Граховца.

У поређењу с јунацима десетерачких песама (или како би рекла Бароница од Бернштат-Ледина, Принцом Еугеном Савојским), сав Модернитет му се чинио самаштенијем, привидом, паучином пред већ обневиделим очима.

(И Лединов отац, наиме, беше убеђен да Свет има смисла. Принципов пуцањ тумачио је као опомену својима да се разгорде, умудре, и уљуде.

Оту ентропија беше жива чињеница, доказ да Кнез Таме И Овога Света прождире све што му не беше прогутао брат близанац, Саваот.

Јер Творац – Бог Отац, сматрао је (као Мирко, или Благота), само на трен беше допустио парање свог Устројства. Но у том Трену живели смо ми – нараштаји и нараштаји Склава, Тевтонаца, Турака и Јевреја, једни другима задрли у дроб.)

У салону чикашке виле, ни у Ледину не могах зато одмах приметити ишта ледено.

Лед иза његових очију чекао је Време (ваљда садашње), и место (ваљда српске земље, наново), и другог саговорника (претпостављам опет мене – но наученог памети, и Реду), да попут усова суне низа страну и прекрије све хладноћом немства, духоморног као ислам.

Као танак, оштар брид мује, преблиске да се чује, ударала је његова Жеђ За Моћи – припрема за још један напад на Нас, вечите Лужане.

6.

Јер Лужани и у Ровцима беху прастановници.

Крајем тринаестог века убегавши у Ровца од крви, Гојак је наишао на склаве Лужане, помешане с Иберима Луга, бога примирја.

У Ровцима – као другде – Лужани су опстајали презрени с пораза и подаништва, лишени имена и братства наспрам Влаховића, Булатовића, и Шћепановића.

Но да је Гојак именом иберског порекла нико у Ровцима није узимао у обзир. И Лединово беше склавско па су Бернштат-Ледини стајали Немци над Немцима, као Селићи Арје над Арјама.

(У Лужици Арији, голи, црно намазани од главе до пете, безгласно су ноћу нападали Римљане. Тисак, ромор и шкрипу црне лесе, светлуцаве копљима, мачевима, ножевима и зубима, Тацит није забележио, али јесте свој страх. Но Временом су се приче, записи, и лозе у Нама прожели, попут змија у клупку.)

Зато је морало настати Ново Царство – још један покушај успоставе Универзалног – јер и у Ледину беху сједињени Монголи, Франци, Пруси, и Словени – заједно, како му се чинило, оплемењени свеопштом, католичком, Истинском Црквом.

Што та Црква одавно беше постала масонски Храм, Ледину није сметало: у Тарином Лугу препознао би светилиште равно Нотр Даму или Карнаку, с неумољивости уложене у витоперење сопства. Убеђеном да Светом ваља газдовати, Тарин Луг би му – као марксизмом понемченом и јудеизованом Владети Селићу – само потврдио неопходност сакрамената. Но отац беше очекивао једнократну, револуционарну жртву, док се Ледин – чинило ми се, гледајући га у ситне зенице – не би противио Лугу као свецу с гипсаним ореолом, плаштом и одором. Тарин Луг није требао комесару колико Инквизицији академичару, и властохлепцу; гадећи се крви и насиља, Владета Селић није наређивао другом што сам не би учинио, а Ледин је Конорса гуркао Паду.

Зато је отац стајао на губилишту Божића 1942, а Ледин градио индустријске, изведене, софтверске верзије Луга, с пуним знањем шта чини. У просутој крви, обешчашћеном уму, пониженом духу налазио је дивљу, надљудску величину, чак Лепоту.

Тако му се могло, јер није заклао ни кокош.

Тарин Луг, омеђен с два потока, тополама, и путем за Пажањ, беше стваран, значи, колико Стоунхенџ или бернштатска и делнич-

ка црква. Хоће ли се Свети Дух обрети у њему стајаше и Просвећенима непредвидиво.

Шта је Владета Селић, Ледин, ико могао више заложити за промицање Више Промисли – политички истумачене – до свој и туђ живот, своју и туђу част, и будућност својих потомака, до у девето колено?

(А и Франић је био усташа од студентских дана. С Павелићем се беше потуцао по изгнанству, спреман на нужна, велика, и мучна дела. И он је чистио Свет од гада – српског, циганског, и чифутског – знајући да му је жртва неизмерна.)

Свака Завера, значи, постајала је Црква, звала се Масонерија, или Политбиро.

Што је Бог пре свега требало да надзире Цркву беше питање посредности какву Ледин (попут оца) није желео признати, јер би га потрла.

Град Кнеза Овога Света – пустошан, огроман, обасјан хладним, северним сунцем, понегде зарастао у коров – просијавао је и мојим сновима, нарочито док сам лежао у Забели, Његовом подграђу.

Око тог Града, у сновима, пружало се бескрајно, пречисто, плаво море, прелепо као Саваотом обећано.

7.

У полумраку салона, Лединове очи су искриле.

Да ли је и он знао да Срби беху преварени да прихвате Саваота за Бога – сматрајући га Исусом – нисам се тада питао.

Јер Ледин се примицао концу, молећи се за своје наследнике. (Све што чиниш себи чиниш! говорио је Мирко мени, сматрајући да ћу га чути. „Грожђе ђеди позобаше, унуцима зуби утрнуше!" рецитовао је, лица тамног и уморног.)

У ћерци, усахлој као манкурт, видео је Ледин да му се лоза тањи – што Ото беше сагледао већ у њему, ратнику речима.

(Ни у свом сину, службенику, није Мирко могао уочити до Пад. Но уздао се у друге Селиће да наставе род, и име. И мада се све примицало Крају, као Лединy не беше му свеједно ко ће га дочекати, и како.

Ускликом, постројени у фронт, наоружани Селићи имали су изазвати Врага и смејати Му се, па га пљунути у лице и кидисати на Њега, као Луги на Латине.

Келтски јуриш, бесомучан попут ровачког на Турке више Прентине Главице, био би прихватљив и Лединy, мада су он и његови стизали углавном промишљеношћу где ми храброшћу. Но у Смрти Ми бесмо цели и гиздави а Они уморни, нагрижени као суварак.)

Бледуњавих, плавих очију, посматрао је Лединсвоју надолазећу пропаст – казну за одавно заборављени Грех.

А Мирку сам заправо ја био син, док ми се отац чудио, до самог краја.

Јер за Владету Селића бејах потврда – претпостављам кобна – да се преварио, и да Прогреса заиста нема, сем у Повратку Искони, и Истини.

IX

1.

После Мојковца Мирко се вратио у Селиште.

Избегавајући друм, преко снежне Бјеласице стигао је кући и ћутао, не знајући шта коме да каже.

А Благота Селић – наједен Прогресом довољно да верује у „европејску" човечност Аустроугара – беше дозволио да га заробе, и пошаљу у концентрациони логор Нађмеђер, у данашњој Словачкој.

Поред Ота фон Бернштат-Ледина пролазио је густих, црних, дугачких бркова. Слеђеним путем поред слеђене Таре, клизајући поврх бубуља, засужњени Срби гледали су мимо својих тамничара.

Угојени, румени, сити и победни, Аустроугари су их повремено псовали.

У потученим горштацима, штркљастим и сурим попут претка му Болеслава, и пуковник Ледин видео је материјал за Тиролце каквима би се Бог подичио.

Да су им само немачки официри, писао је у дневник, били би војска боља од Пруса!

Но од ратника до војника зјапио је јаз: Црногорци не беху спремни да их води ико до сопствени сердари, војводе, и капетани – то јест, варвари, неприпитомљиви као вуци у гори.

Од заробљеника, неки беху боси.

Црвена, огромна стопала газила су снегом и ледом као за то створена, а Ото је увукао главу у задигнути оковратник шињела, покушавајући да им сретне очи.

Загледани у друго доба и људе, сужњи га нису примећивали колико дирек поред пута.

Ни у Благоти, успореном, тупом и усредсређеном, није пуковник видео прилику.

Јер сумњом у сукоб који не беше рат с Турцима – невољним да деле ишта и с ким – Црногорци су се примицали рачуну, и Тарином Лугу.

2.

У Нађмеђеру ("Нећмеђеру" како су га звали), од петнаест хиљада Црногораца преживела је трећина.

Остали су помрли од глади, туге, бруке, и срамоте. Ускладиштени по баракама гледали су стражаре, наново Лужичани.

(Срби су остали у гори, не испуштајући оружје. По Бјеласици и Ровцима, Топлици и другде, пушкарали су се с непријатељима. Но ни заробљеници не беху смерди још од сусрета Арја са Склавима више Кијева, у Бескрајној Шуми – не Црној већ Белој, брезом и липом. Сматрајући се Славјаном – јер Руса беше сто педесет милиона – и Благота је прилазио логорским жицама и гледао ка истоку.

Али Слава се косила с множином. Робља је одувек бивало безброј а Људи тек понеки. Велики духом и делима, Срби су дичење бројем препуштали нишчима.

Предвођени Србима, Бугарима, Чесима, Хрватима, Варјазима, попут наход љубоморни на стечено име, Склави су постајали најгласнији Срби, Бугари, Чеси, Хрвати и Руси. Сув, Благота се покушавао сетити Колашина.

Немоћна, неутажива мржња наспрам себе надилазила му је келтски понос, укривен злим местом, и гором судбином.

Ћутке је посматрао умирање свог рода, претрајалог кроз хиљадугодишта искушења и истраге. Попут одлежаног вина, или скорупа од године, или ракије закопане за свадбу, једнаки само у походу, беху Срби Ратом подсетили Друге и себе да није све како Ледини и чифути кажу, чине, и мисле.)

Нем и слеђен као остали, сив, потом земљано црн, Благота је претрајао.

Другови су му скончавали ценећи част неумољивим, унутрашњим очима, проницљивијим од непријатељских или племеничких. Окоштали, брђани су и даље чували образ – сјајан или нарушен – не гребући много испод површине.

Можда се вратио и због сина, Владете, који му је све чешће, мали и замагљен, долазио на очи.

Време, заиста, није лечило сем телесне ране. Чиреви су се зацељивали, болови у утроби пролазили, али бол у недрима остајао је, попут пробода копљем.

Око њега се Благота свијао насмешен, благо, свима око себе. Ходао је, истина, прав, из пркоса душманима.

Кући се вратио као утвара, а Ото фон Бернштат-Ледин – предавши сабљу и пиштољ Србима, на обали пречисте, келтске Коране – само погружен.

Необријан, исцепаног шињела пажљиво очетканог и закрпљеног, Ото је ступао заснеженим, шљунковитим путем ка Медведграду, очи-

ју упртих у сиво-црне зидине и куле, осећајући се, први пут у животу, као бегунац.

Једино је Мирко Селић, у поцепаном, црном гуњу, накострешен попут четинара, при Благотином повратку стајао на колашинском мосту и љут и весео гасером бушио небо.

X

1.

Ледин, сматрао сам, дуговао ми је неке одговоре.

Је ли Јосип Броз заиста био Аустроугарин? питао сам га следећег јутра, у „*Quiche*"-у.

Гледајући ме преко бечке беле кафе, осмехнуо се.

Лице му беше сиво, као кеса.

Легитимни син Грофа Фештетића, казао је, на чијем је имању лежао Кумровец, исти је Тито. Живи у Паризу.

Затим се завалио у белој, отменој, бидермајер столици и посматрао ме.

Како да није знао! рекао је, још једном. Све је одувек чинио као Аустроугарин, и племић!

Водоскок окружен скупоценим биљем и орхидејама тихо је ромињао, а изнад стакленог, високог крова ресторана видело се огромно, плаво, илиноијско небо.

Конорс и ја смо ћутали.

Таквог неба, бескрајног као над скитском степом, немаше у нашим крајевима, суздржаним и коначним, попут врта.

Тито је био *Doppelganger*, хтедох рећи Ледину, али он је то знао.

Дупљак. Двојник. Нечији брат близанац, попут Јуде Искариотског.

Ледин, пред нама бојар, мирно је жвакао земичку с путером не одајући ништа.

Због њега, знао сам, Свет и јесте башта под неумољивим, зимским, од нас одељеним сунцем.

(Јер ни Болеслав не беше пришао Хенрику II до као сатник Лужанима. Сам, Немцима није одвише требао. Витезова су имали на претек а народа и земље недовољно. Без себара немаше потребе за врховницима или поглавницима, ни корисним делима. *Chansons de geste* певале су се властели, не пуку. Народ је славио митске јунаке, безимене попут Биберчета, Међедовића, или Баш-Челика.

Без себара није било Моћи, те ни Смисла Тевтонцима доступног.

Породична хроника Ледина бележила је да и Болеслав беше убио свог Кнеза, Ратомира (као Људевит Посавски српског заштитника), па код Немаца потражио ћар, и наступајућу силу.

Својту – кањаву, мрку, и потучену – покметио је, нехотице их спасавајући одрода.

Срби, Крајишници, ћутљиви и опасни, пролазили су они у дугом строју поред њега – као девесто година касније поред Ота – идући противу Латина, и Ромејаца. Са себе ни на кога нису кретали; Ратомир и други склавски вођи, наиме, углавном су се бранили.

Лужани су ходали увек истим, гегавим кораком шумских људи, као да ступају тлом које се мрешка.)

Слутио сам да је Ледин Тита лично познавао, из Беча или Париза. Ледин беше завереник од почетка, схвативши да није за сабљу, већ нож, отров, и пиштољ с пригушивачем.

А можда је Тито био само још један укривени, баśтардни Ледин?

Ни клавир ни јахање, ни мачевање ни лов нису се учили у подофицирској школи, бар у оквиру редовне наставе.

Попут Болеслава Бесног (па и помињаног Фештетића) многи Ледини имали су копилад. (Чему себри без права прве брачне ноћи?) Што Тито не би био бастард баш Емила фон Бернштат-Ледина и *Doppelganger* Оту? Зар је мало копилади, другорођених, или трећерођених одлазило у рат, пустоловину, не би ли стекли славу и плен, наместо ускраћене баштине?

Можда је цела прича о Фештетићу била још једна патка, за још једног Склава?

Јер у Кумровцу заисте беше постојао металостругар Јосип Броз, син Маријин. Али тај је још у краљевичком бродоградилишту изгубио прст.

Тито је, међутим, имао све прсте.

Млохави, јастучасти, скоројевићки прекривени прстењем – Ледин је носио само један прстен, златан и тежак, с породичним грбом у тамно плавом, брушеном камену – Титови прсти нису занимали никог.

(Колико Хрвате порекло, или Србе некрштена прошлост.)

Је ли отац био Србин – боље рећи Склав – што је слушао и поштовао „Јосипа Броза" (бар док није добио задатак да надгледа пренос његовог личног злата)?

Јер Тито заиста беше немачки официр (највероватније и агент) хиљаду пута кукавнији, простији, и глупљи од Владете Селића, истинског племића. Броз беше гори и од Митра Пајкића, чак Предрага Меденице, али су га обојица слушали, машући репом. Јер он је био Господар каквог су тражили, и добили.

Свима њима – као оцу – фалила је управо Лединова свест о себи, и прецима мимо усменог родослова као низа имена, без датума и подробности. За разлику од Лединових записаних победа – или Брозове добро научене, тевтонске верзије Историје – српска слава беше нам напричана, попут селског предања.

Отац се зато себарски, смердски, склавски поносио искључиво личним, земним духом – пројавом Божијег Духа у себи, невернику.

2.

По свему судећи Срб и Хрв беху два брата, у Скитији.

Дивљи, ужагрених очију, драли су заробљенике наживо, од коже им прављећи тоболце, или кесе. Прамеповима косе украшавали су кожне, женском пљувачком уштављене кошуље, сурови као деца.

У степи носили су се с Турцима, у шуми с Чудима. Турци су их сапињали у манкурте, Чуди јели.

Срб и Хрв беху као Тито и Ледин, или Срби и Хрвати Лубурићи, Франићи, Влаховићи, или Кучи православни и католици.

Два брата близанца као – по масонској причи – Јуда и Исус.

(Јер, што није могао Јуда преваром и издајом, успео је Исус – истином и љубављу.)

А ни Бог и Ђаво не беху до *Doppelganger*-и, по истом вечитом, космичком принципу.

Два Друга, наиме, на Истом Задатку.

Зато ми се, претпостављам, и Егон фон Бернштат-Ледин смејао, крајње учтиво, клонећи се (како му се чинило) свега што би ме навело на опрез.

Жртву – као Владету или Благоту пре тога – ваљало је привести олтару и оштрим, церемонијалним ножем пререзати јој вратне жиле а крв скупити у чашу, камену. Ритуал убиства, наиме, морао је бити посвећен – ако не Причом, бар Протоколом, староставним попут жртвовања склава пред поход.

Срб и Хрв беху два истоветна тела а два опречна духа, затечена на истом месту у исто време.

Седећи у том чикашком ресторану за отмене знао сам, гледајући Ледина и Конорса, да нема мржње као између својте, то јест, истоте.

Борба за сопство, учио сам се, једина је борба, трајна као Саваот.

(Године 1774, Ровчани су стога примили к себи Куче – цело племе, са женама и децом – избегле пред скадарским везиром Мехмед-пашом. Мехмед беше Арнаут, српскога порекла, те су му Ровчани послали Пренту, жену с одојчетом, да га одврати од освете.

На месту касније прозваном Прентина Главица, шиптарска одива пришла је Паши с молбом да се сети својте, али је он погледао светлим, готово белим очима, и одмахнуо руком.

Кумство, понуђено дететом умотаним у пелене, подигнутим високо изнад главе, одбијено је, уз смех.

Наружена, побола је Прента преслицу пред Пашиним шатором, као копље, изазивајући Турке – српског и шиптарског језика – на мегдан.

Но манкурти стајаху стварни и постојани једино телесно, и у тренутку. Јаничари у Пренти, па ни Ровчанима, нису видели ишта до непријатеља, верног нечем неразумљивом.

Цела ордија од неколико хиљада кренула је зато за њом до Трмања, где су их Ровчани и Кучи огњем и сечивом натерали да скачу низ литице Платија, попут леминга.

(Коћа Селић, Ровчанин, оженио се тада Селом, одивом из Кучa, и мало касније непромишљено погинуо. Њему, као осталим Србима, брука беше устручавати се пред душманима. Јер његов дворац – за разлику од Лединовог – немаше зидова до славом и чашћу начињених. Бог је створио Трмање, говорили су Ровчани, као камени Град хиљаду метара изнад плаве и бистре Мораче, а на Ровачком Пољу није достајало градити до избе, и име.

Селино име надодало се селском да би се – из целине Влаховића, потомака Келта – издвојили Селићи, као мање братство.)

Кучи су се затим вратили у завичај, да нехајно живе упркос, и надомак, подгоричким и скадарским Турцима, док су Селићи остали близу Никшића, и његових потурчењака.

Јер без Турака – и њиховог самозаборава и окрутности – не беше им прилика за подвиг, те ни могућности да се потражи – и нађе – Смисао.

3.

Све то Ледину није могло значити много, и да сам му га испричао; још од Лужице његови су се успињали удаљавањем од Скита. А и Конорс је аристократију поистовећивао са западноевропском, помно проучавајући њене титуле, грбове, мотое, повеље и породична стабла.

Обојица би Ровчане и Куче, не јаче од неколико стотина пушака, отписали као шаку јада. Племићких дружина – налик варјашким или аријевским – по њима беше нестало заувек; Брђанима не би признали ни да су остатак остатака, историјски безначајних.

Немци, Татари, и Османлије, знали су класичари, владали су лужанском рајом јер се одрекла себе. А слободни Срби нису их се тицали, незнатни с одбијања да се боре за више од имена.

(Вољом За Моћ насилници су презирали Бога, прихватајући само Појаву; изгубљени у Времену, са сиромашног сопства, склави се томе нису умели одупрети. Без Времена – видљивог једино памћењем – не беше ничег и никог да их позива на Ослобођење, или Освету.)

И без камиље капице, Лединовим Крајишницима памет се сушила под стиском тевтонског знања, посвећеног Пробити. Српско, селско Знање – намерно неисписано да се не би брисало или кривотворило – нестајало је, а Конорс и Ледин су Слова тумачили По Потреби.

Ми смо зато остајали Варварија, а Они лукавошћу, легалитетом, софизмом, и преваром постали Цивилизација. Прихватајући да нам се најважније дешава у безбројним треновима између рађања и погубљења, ми смо колико-толико живели, док су Они углавном цитирали, писали, и творили.

Да ће остати Арбитри до Краја, нису сумњали.

Мени су препуштали бесциљно изражавање језиком којим се беху уљудили – пре но смо се разишли, сваки свом Богу.

4.

Јер двојник правог, несталог – или убијеног – Јосипа Броза, Хрвата, беше увежбан да заводи манкурте, чак говори њиховим језиком.

(Мора да му је посебно тешко пало то омицање у словесност. Лажни племић се упињао Реду Разборитих а склавски је тежио звучности, као балалајка музици. Словени су могли зборити неограничено, замамно, не казујући ништа. Њихово беседење, китњасто попут степских украса у кожи, дрвету, или бронзи, излуђивало га је, обесмишљујући Реч, Дело, па и Памћење.

Зато је српски зборио лоше, узет са свог налога, туђе и своје потребе, и мржње.

Немачки је говорио као матерњи, што му беше. И руски – *pidgin* – изговарао је без грешке. Српски, међутим, сачувао је исувише староаријског, чистих вокала и чврстих, јасних сугласника, неподесних за врдање. А њему је немуштост била неопходна – у њој је умногоме лежала његова превара, прикривана језиком којим су, своједобно, говорили истински племићи.

(„Племић је Човек", говорили су стари Иранци, „кадар да јаше, претрчи, и исплива миљу, погоди циљ, и казује истину!" а Броз је све то умео јер беше обучен, сем последњег. Сваку јасноћу стога је мрзео, мрштећи се пред безмало сваким Србином, био он отац или Пајкић.)

Уистину, Бог непризнат од Ледина, Конорса, Владете Селића а понајмање „Броза", агента, допустио беше Лаж, да нас куша.

(Јер Почетак је увек изгледао безазлен. Тек потом долазило је до мешања, спајања, и расплињавања, па је ентропија описана и као тежња свега да се изједначи и прикључи осталом. Тито је томе тежио, а Срби су му рачун кварили, одбијајући да се утопе у ишта, па и Бога.

Срећом, за то је имао Лужане. Они су постали „Југословени" јер им не беше важно ко је ко, или шта. Лаковерни, певали су: „Брат је мио које

вјере био!" заборављајући рођену браћу, претке, и потомке. Брозовим налогодавцима то је одговарало, те га је Храм пустио да ради шта хоће, за живота. Собом беше загарантован да нас унизи, обесмисли, и затре, као токсин или вирус, остављајући Ледину и његовима да зађу у Грчку Скитију и нама најубре нове поседе. Задах наше смрти – медијски и културно обрађене – није Им сметао да под разним знамењима још једном покушају стварање Царства Баш Овога Света. Осмислити и оправдати све претходне масовне злочине, сплетке, уроте, преваре и гнусобе у име Бога, Правде, Једнакости, и Истине, Ледину стајаше Завет, Конорсу Задатак.

Свештеници Храма Који Гради Нас, нису видели разлику између себе – Нове Цркве – и Старе, настале једнако крваво и подло, с већим презиром Божијег Дела но су могли испољити Меденица или Пајкић.

Јер Црква, Ледину, одувек стајаше изнад Људи, Богом датих. Мимо све приче о Јагњету и Лаву, штитећи Зло именом Добра, и оцу је омогућавала да се бави инквизицијом, у име Слободе.

Крваве руке имала је свака бабица, камоли хирург, или жрец.

Злочин, схватио сам, Ледину (па и Конорсу) није значио ништа, будући почињен с Највишег Места. У Новој Цркви, као Старој, ништа се није кажњавало, ни сматрало грешним, ако је служило правим Интересима. Октобарска револуција, Тарин Луг, стрељање стотина хиљада Срба по „Ослобођењу" Београда, испоручивање милиона одбеглих Руса Стаљину, ратови, преврати, масовне глади, вишедеценијско ропство, стајаху неважни наспрам Свеобухватног Реда.

Лединово Устројство беше нешто друкчије од Конорсевог, оба од очевог. На Врху је Ледин видео Швабе, Конорс неке Новокелте, отац Људе, но Пирамида увек беше од крви и меса, а тлак при дну заиста погубан.

(И Уjгури, наиме, волели су своје жене и децу, доносили им слаткише с похода, миловали коње и керове док су, под страшним, степским сунцем, целати сапињали буљуке склава у големе, дрвене точкове, па им навлачили кожне кечиће да забораве све сем господара, сунца, и бола.)

Попут Јудеје по вавилонском ропству, говорио ми је Ледин, бришући уста салветом, има да ускрсне и Подунавско Царство – музике, светлости, слаткиша и лепог понашања!

(Да макар донекле задовољи посмртне снове његове мајке, леша.)

„И да није било Аустроугарске", говорио је, после операције *Keelhaul* 1945, Винстон Черчил, „требало би је створити!"

(А Конорс је на тај Лединов цитат даље ћутао, гледајући, кришом, у мене, згрожен да Келта има више у Грчкој Скитији но Британији. Сој, на-

стао из тешке, јаке, безмало згрушане крви, Временом се тањио па је Черчил – син лорда и Американке – попут Конорса видео једини спас у удруживању, не Борби без обзира на исход.

Ништа Черчилу, као ни Лединy или Пајкићу, нису значиле скаске о Вавилонској Кули, јасне шта бива кад се удруже пас и мачка, роб и господар. Ни пирамиде као споменици Смрти нису Их опомињале, јер беху обневидели са жеље да све поставе на Своје Место, попут Саваота.

Храм – Нова Црква – носио је превагу над свиме. Здање над Здањима – као страшни, тешки, уклети градови из мојих затворских снова – чинило Им се величанственије са заблуда, надања, вере и безмерног очаја, но насиља и смрти. Черчил, наговештавао нам је његов познаник Ледин, беше човек од духа – и утолико (о томе нам није причао ништа) гори касапин и злотвор.

Дух, без Љубави, испостављао се налогом за уништење.

Око нас су цвркутале птице, засужњене прелепим, позлаћеним кавезима, усред стакленика званог „*Quiche*", у Чикагу чији становници још не беху претворени у стубове соли, и пепела.)

Дух – не више свет нити светао – надносио се и над Лединовим и Черчиловим Братством, и очевим Друговима, попут Гојиног Дива.

Широким, немилосрдним шакама пружао се да нас покупи и прождере, као нафору.

5.

„Тело Његовог Тела, и Крв Његове Крви!" као да је говорио Ледин. Сакраментом заборављене – то јест, преиначене – људске жртве и он се клањао Космосу као Луциферу, Богу Светлости.

Је ли требало и ја да прићем Њима, ту, у Чикагу, попут оца, у Колашину?

Јосип Броз, говорио ми је Ледин, успостављао је Ред. Држао вас је да се не побијете, имате шта јести, и чему се надати!

(Месије, ваљало је рећи, Свету не требају. Јевреји Исуса беху одгурнули, а ми Броза прихватили, као манкурти. Сами смо себи кожну капицу намицали на очи, стискајући је тврдим, поцрнелим, изметом упрљаним шакама – да је ко не одигне, и ослободи нас тлака с памети.

Џингис Кан није тражио вере већ крви, а Срби су Луциферов Ред нарушавали од Искони; ниједну наредбу сем Божију нису признавали, и стога убивши Лединовог Надвојводу.)

Франц Фердинад, говорио је Ледин, не могавши потпуно да прикрије узбуђење, хтео је Царевином достићи Тројство – Немаца, Мађара, и Словена!

(Да – џелата, касапа, и жртава!)

Тевтонском орлу, говорио је, желео је обзнанити његова словенска прса, и од Евроазије напокон склопити Целину – Воље За Моћ, Жеђи За Лепотом, и Потребе За Истином!

(Као истински врач, знао је где гађа. Очи су му се сијале као на уљу, сиви слоновски капци опуштали, као да је на ивици суза.

Кич, оперета, трач, и ендокрински занос, ваљало је казати му, овековечили су његову Царевину! Несита имовине, раскоши и територија, уградила је више Срба у своје темеље но Хазари у Саркел, или Самандар.)

Гаврило Принцип, Лужанин (а можда Ибер), гурнуо нас је у Јаму, говорио је Ледин. Век нам је лагумао, и ослободио дивљу и замућену Понорницу да крши све, попут Дива!

(Очигледно, проучавао беше и Гибона и Еванса, и Тојнбија и Шпенглера, колико Волтера – загледаног, наводно, у друге циљеве. Радило се о Моћи, званој различито. Једино је Шпенглер имао храбрости – и поштења – да обелодани шта му је на души, док су остали мржњу увијали у људска права, прогрес, братство, једнакост, и друго што је довело до Времена Геноцида, и Лажи.

Да су *Sclavi* – то јест, Срби – ваљали, наговештавао ми је и Конорс, имали би своју рају, не другима представљали топовско месо, кусур, *Lumpengesindel*.)

Но и један и други причали су о скором растанку – Конорс позивајући Ледина у Рокфорд а овај њега у Инсбрук, на пентрање по тиролским Алпима, лети.

6.

The proof's in the pudding! тврдила је енглеска пословица, а тама наше Цркве (коју Шпенглер није могао не поменути), и Конорсу и Ледину одражавала је нашу душу. Из материце склавског, подземног света ми смо – по Њима – попут Морлока излазили у мрак, а они нас у Јаму враћали – да не нарушимо Ред, бљештав као степско или поларно сунце.

Ми, знао је Ледин, нисмо се дивили Сунцу већ Богу – Његовој Тами колико Светлости. Из таме се све рађало, на сунцу венуло. Обруч се скупљао око наше памети и она је нестајала, као у манкурта.

(И мамелуци, и јаничари, и санџаклије спадали су у тај исти, турски, потом масонски изум. Јер Турци не беху домишљати сем у посувраћивању Бога у другима. Попут шакала или супова разграђивали су стрв, по Задатку. (А крајишници беху већ немачка дорада, подједнако погубна по нас, Материјал.)

Стога су Тевтонци хрлили из поларне ноћи у медитеранско бљештавило, замењујући једну обневиделост другом. Срби су се клонили мора,

гледајући га с обронака Динаре као бескрајну, смртоносну плочу, долич-ну Иберима, и Варјазима.

Свако је имао свој вилајет, али Лединy то није било довољно већ је морао све подгурати под исту тескобну, металну, на завртањ подесну немачку капу, прогласивши своје меродавним а остало наказним, заосталим, чак опасним.

Историју је тумачио сечом, палежи, и крчењем, а ми пролиставањем и прирођивањем, и чувањем Бога и Његовог Дела – у себи, и другима.

Но у једном је Лединy био у праву: владати другима беше разумно, јер се сузбијање себе показало немогућим. Једино је Бог могао владати свима нама, а Њему у Лединовој, католичкој Згради, одавно није имало места.

(Католици, изгледа, нису веровали у Божије Присуство, па су га анђе-лима, свецима, и викарством покушавали да замене. Изасланик Христов, Папа, стајаше само завршац том светогрђу.

По Лединy, па и Конорсу, Бог је створио Свет а Човек остало, не очеку-јући од Творца уплитање ни кад Замор превлада врлину. Поред све суздр-жаности и самоограничења племства, пропадање је разједало све, попут воде у шпиљи. Са стропа и пода Јаме спуштали су се и издизали прале-пи украси – ума, срца, и духа – али се Она стално ширила, попут Бездана.

А *Sclavi* су прихватали туђу власт, нетрпељиви наспрам своје.

Турке су сматрали поплавом, Швабе непогодом, увлачећи главу и дурајући.

(Да је икад било друкчије, зар би се Војна Пешут одрицала ћерке, полу-Хрватице?

Мислећи да нема никог, Конорсева мајка је ипак певушила о Краље-вићу Марку – влашком, морлачком витезу коме странци нису могли доа-кати, већ само додијати.)

Јер ако лаже коза, не лаже рог.

То јест, ако „коза" бесмо ми, *Southern Sclaves* како нас је називао Сер Артур Еванс, „рог" засигурно беше већ наше име. (Назив „Словен" важио је само за неке од нас. Остали су се звали „Славјанима", то јест, „Славнима" да би – по илуминату Гибону – Европи подарили опште име за роба. Роб који слови – ваљда и засужњен што у Речи тражи Дело – беше, по Лединy и Конорсу, срж славског Лика.)

Слава, српска, заиста није имала везе с *glorijom*, нити ичим античким, па ни ромејским.

Српска, несловенска слава одвајкада беше самородни сакрамент – по покрштавању не много више од слављења себе, и Саваота.

Да је Србима стало до истинске *glorije* – избегавао сам рећи Конорсу, и Лединy – написали би свој еп одавно, не само Делом по Свету и Времену.

Али за свест о слави ваљало је опет сопства, те је и отац писао о Кипресу као туђем искуству.

(Византију, подсећао ме је Ледин – поготову српску, немањићку – средњевековни Запад није сматрао римском, камоли хеленском, већ породијом аријевске старине, Левантом проглодалим кроз духовна и световна достигнућа Аристотела, Александра, и Цезара.

С Фридрихом Барбаросом пропућен шумама искрај Ниша, Конрад фон Бернштат-Ледин, Болеслављев потомак, видео је пред собом само дивље Лужане, какве су породичне хронике помињале у Поморју. Срби у кожусима, и њихове велможе у ромејским одорама, тискали су се око крсташа као приказе с рубова Историје, Света, чак ума.

Конрада – и Егона – Луг те шуме у Мезији подсећао је на што се није дало изместити из себе, колико хрволика зверства којима се Тевтонци – тако привидно – беху винули у Сјај.)

Јер, Егон беше читао многе историје, предања, ходочастио разним летописима, док ни Српска Академија није слала истраживаче у разне архиве, да о нама пронађу што нико није спалио, поцепао, сакрио, или удавио столетним заборавом.

Памтећи славонске, загорске, и босанске сељаке, ћутљиве поред свог еспапа на бечким пијацама, није ми помињао скитски живот без сласти, реда, краја, чак поштеде, наслућен иза њихових очију, дивљих као у мечкара.

Јер, говорио ми је, варвари су остајали варвари што себе нису лагали осим повременом похаром, убиством, победом или поразом – деловима једне те исте Приче (несхватљиво, отмено сложене у Песму.)

7.

А „Јосипа Броза" беху нам, баш зато, убацили Ледин и његови, попут леша зараженог коња у град.

(Турци – а Ледин беше Турчин стрпљењем – заиста су много знали. Створени да нама харају као скакаваци пољем или губари гајем, још Цингисови жбири ширили су гласине о монголској снази и непобедивости, и судбини људи и градова неспремних да Им се препусте.)

Ледин је причао са мном као полицајац од соја.

При устима – али не очима – имао је Осмех којим су се китили дворјани око Тита, Стаљина, или Мао Це Тунга.

Беше то Осмех Знања сигурног једино у расап, и таштину. Јер и урачунат пораз у Игри сматрали су Они ћаром – горди с глупости, кукавичлука, похлепе, и злоће.

Домали, изгубљени прст правог Јосипа Броза – или иког сличног – није Их обавезивао, ни на шта.

Склави су требали Болеслава да не би сами – икад – били одговорни за што их је снашло, или што беху пропустили да учине за себе, колико друге.

XI

1.

Ледин је Веру плаћао ведрином.

(Јер рођењем у Селиће, Ровчане, и Србе, и ја бејах предодређен да тражим Луга, очевог Друга. И Луг беше човек док се није – попут Броза, или Стаљина – домогао Моћи да убија погледом, осмехом, мигом, или ћутњом. Несојима се чинио чудесан, до Краја.)

Џим Конорс – праунук Србина из ћићких гора – морао се стога старати да Светом влада Ред.

Нови Свет – друкчији њему но Лединy или оцу – имао је бити још једна Погодба С Богом.

Но Срби су тај Уговор сматрали Заветом.

(Јер заветовати се могао је витез; смерди су веровали само трампи: сир за паре, Љубав за љубав, Милост за богослужење.)

Зато су Срби остајали без ичега, до себе.

Бог је имао Своје накане, но и Сатана се питао, те је Ледин рачунао на Вољу За Моћ мимо Жеђи За Лепотом, или Истином.

Као што од Забеле бејах убегао у Канаду, па Америку – не бих ли се поново прикучио нечем већем од себе – и Конорс је грабио ка Просвећености, и Посвећености.

Што Слово љубоморно чувају фарисеји, није му сметало.

Малом, шепавом, врљавом, и бездушна Моћ се указивала Излазом Из Јаме. Но до Ње се стизало једино кроз Храм, уз сагласност Гвардијана.

(Њих није смео именовати, камоли питати се чије га Око с Врха гледа.)

То му уосталом не беше важно, знајући да стоји на безбројним редовима живих, мртвих, и подјармљених, и да зависи од Целине колико Она од Њега.

Реците нам, питао је Лединa, на чему ових дана радите?

Покушавам, говорио је Ледин, да уприличим изворник текстова о нашој Цркви на Истоку.

Аустроугарска Царевина, казао ми је, имала је четири званичне вере: католицизам, протестантизам, православље, и ислам!

Гледао сам га, ћутећи.

(Могла је и десет; ваљала је, Луциферу, свака мачка да лови мишеве.

На Терену – како је о Земљи смртника, нечланова Партије говорила и мајка – ништаци су се гушали, копали једни другима очи за сопство неовисно вере, језика, или крви, а Изнад („Где је вода најбистрија"), Ледин, Черчил, Броз и слични смешили су се – такође узајамно спремајући мине и ступице, изненађења, подлости, и суноврате.)

2.

Конорс ме беше довео у Америку да му будем Друг а ја сам се сећао Краја.

(Отац би се на Ледина мрштио, мада научен и да обедује с киме иначе не би прозборио.)

Америка потучених Келта и премоћних Шваба постајала ми је, Конорсем, Забела. Успех – печат и потврда Моћи – није могао заменити ничим, понајмање Истином, Правдом, или Лепотом. „Шта вреди част мртвацу?" као да је говорио, мада се лешина коња зараженог Црном Смрћу распадала и у његовом опкопу.

Није ми, стога, причао много о оцу – Марку Конорсу, који се безболом правдао за живот без јунаштва. Јер наједен истом недостатношћу као Милован Ђукић, Љубо Тошић, или ја, старији Конорс ниједан свој *home run* није сматрао победом, ни „успехом", већ искораком из сметње.

Као Келт утрчавао је у Свет прсимице, срца широког и бљештавог као штит, не тражећи излаз. Сину је препуштао да се пита вреди ли то изгубљеног времена и новца.

Да му каже да се ваљаност не увежбава, Марк није имао срца. Швабе су вежбале сваки потребан, очекиван, па и неочекиван покрет, могућност игре или живота, техником градећи премоћ мимо услова, противника, или цене. Насупрот томе, повремено пун вискија али увек звезда, старији Конорс се држао Божијег дара, ускраћеног многима.

(Једно време, син му је упорно растезао федере, но пред огледалом остајао жућкаст и жилав. Стакластих очију иза наочара, ходао је око Универзитетског стадиона тихо изговарајући речи старогрчког – попут Демостена припремајући се за поход ка Успеху, и Моћи.)

3.

Киборзи од зачетка, понемчени Пруси, Лужани, и Бој могли су се похвалити да Им је Лукави увек при руци.

Мајстори артифиција, говорио сам Конорсу, Немци су порекло упорно тражили у Азији – нашта ми је невољно казивао да су их Јужњаци звали *Squareheads*.

Швабе су, говорио сам, одувек одрађивали све: и уметност и љубав, и занатство и бизнис, и рат. Понајвише су, нажалост, радили на себи, својој деци, и другима. Попут Кинеза или факира, провежбавали су Успех до бесвести, лишавајући се усхита!

После све чешћих сусрета с Ледином, Конорс није знао шта би са мном.

Сматрао ме је, претпостављам, још једном грешком из пешутовске, и ирске, лаковерности. (Родитељима се дивио па на њих љутио – што не беху, као Јевреји, од сваке руке, смера, правца, па и вере.)

„У свакој корпи по једно јаје!" понављао ми је, све чешће наручујући чланке од Мештара Слова. Неприметно, масонерија му је постајала једини начин да ступа с Лукавим а не буде изгажен, као при дружењу с Богом.

Око ћуково! говорила му је, својевремено, баба.

Прст у Око томе, Буљавоме! смејала се а он се обазирао кроза сан, и будио у *SENTINEL*.

Не престајући да верује у Прогрес – зар се љути, тевтонски берсеркери нису уприличили у такмичаре Речима и поседима – Војну није успевао заборавити, без обзира на њену смрт.

Робом, новцем, услугама, идејама, и идеологијом побеђивали су – јеврејски – Лединови земљаци све око себе – у непрекидном *Krieg*-у, *Kampf* -у за Моћ – а он је себи и мени то тумачио зрелошћу.

Јер разумност, рационалност, и наука беху му – као мом оцу, или Лединy – Бог. Исходи тог бајања, очити и страшни, нису му остављали места сумњи, као мени, *a primitive*.

4.

Злих, тамних, оштрих очију, Војна Пешут седела је више шпорета у својој кући у Де Мојну и ћутала попут старе, непокретне мачке.

Недалеко од куће ваљала се сура, огромна река, ни налик иједној у Старом Крају – понајмање прозирним, крашким токовима, плавим при вировима а сребрним поврх стена у плићаку.

Воде Старог Краја увирале су у камен и текле нечујно, невидно Подземљем, заборављене али живе, као лава.

Затим су извирале: целе реке одједном, широке као рукавци Мисисипија, но пречисте, јасне попут пресуда.

Зато Војни Америка не беше земља ичег до сенки и неспоразума, журбе и немира – луђа и грђа и од привидно, смртоносно срећене Аустрије.

Падала јој је, заправо, казнено, као погрешно услишена жеља.

Од бабе, мали Џим ретко беше чуо глас.

Изборана, кршевита лица, после шивења одлагала би рестлове у корпу с поклопцем.

Да се нађе, говорила би, злу не требало.

Хрвати! казала би, за себе. Сува и кошчата, гледала би га – врљавог и неспретнијег но га Бог, рођењем, беше нагрдио.

Из крша у Горском Котару, одакле се с брега видело плаво, бескрајно море, нашла се крај непрозирне, подмукле воде, где „Хрвати" и „Беч" имаху страно, неразумљиво име.

Да је Беч ваљао, говорила је унуку, не би из њега стизали уштогљени лутани већ људи попут наших планинштака – густих, црних, големих бркова, а не безмало нацртаних!

Крезуба, смејала се као да се цепа кеса.

Човек ми је умро, говорила је. Осушио се овде, да би ми се и кћер удала за Хрвата, па још једног католика!

(Ко је Војни Пешут могао објаснити да су Ирци отишли с Учке на Север, све до Хиберније? Шта је она знала – или хтела да зна – о Хиберније, или *Ultima Thule*?)

Шта је ико знао, или желео знати, о ичем што би му реметило сопство, ослоњено о незнање?

Једино су књижничари, вавилонског архива – попут Лединa – знали нешто. У Безмерној Књижници, свици пергамента и учињене коже прекривали су све, попут вулканског пепела.

Прашина, аршин дубока – с рачуна, уговора, тестамената, опорука, мемоара, дневника, хроника, поцепаних мапа и атласа – тиштила је и Лединa, а Конорс се пред тим бескрајем увијао, попут црва под ђоном.

Мирна, гледала га је Војна као пуноглавца, вијугавог устајалом и замућеном водом при големој, муљавој реци испод куће – погрешне Временом и местом, а понајвише њом, прогнаном у ад.

Но Војна беше одавно мртва, да бих пред њим стајао ја, варварин такође.

(Пуна незајажљивог, српског беса, прогањала га је и кад би заборавио на њене речи, изговорене лошим, намерно искваренim енглеским. У смирајима дана, кезила му се неумрла – ни Лединове приче нису је могле одагнати, наслућену више но виђену.)

Чувара Знања да Варварија наслеђује Цркву и Храм – као што коров прекрива Град – назирао је и у мени, вичном енглеском.

Од Варваријe, по свему судећи, није се дало побећи.

Коликогод се пазио, или осврtао, стајаше Она ту, као сенка, а Кејт је могла мрзети Србе колико јој се хтело. Незнајући сем за претке из Девоншајра – где Пелазге беху побили, да их помињу једино књижничари, и антрополози – штитила се успешно, док не би видела мене.

5.

Насупрот Војни Пешут и оно Срба што је Џим познавао, умела је крити осећања, као циганин мисли.

Мужу – Западњаку по избору (као што Галагер беше решио да буде Ирац а ја Србин из Црне Горе) – њена способност чинила се драгоценом, као Лединова вера да је могуће учинити нешто на Овоме Свету, сваком на трпњу у срамоту.

Несавладива, Конорсима су осећања бранила да се држе ичег што се не би – подробније загледано – љуштило попут лука, до ничега.

Шта ко осећа, знао је Бог, а људи, цивилизовани, нису се одавали. Јер језиком је ваљало крити мисли и муке, не излагати их као ја, или који други Србин.

И мада се у Конорсу – притајеном и осујећеном пуноглавцу – све бунило против такве мудрости, морао ме је, из самоодбране, замрзети. Да националиста мора познавати друге народе и повести није порицао, но за Србе – те, 1989. године – немаше тржишта, јер ни ја нисам могао наслутити Рат у Југославији а Ледин – један од Пројектаната – не беше, претпостављам, вољан да му ода ишта.

Да се спасе, риљао је у башти суботом и недељом, надгледан од Кејт кроз шкуре кухињског прозора.

Мали, кљакав, ознојен и задихан, посртао је иза моторне косилице и псовао, не одвише гласно. Потом је кресао живицу тешким маказама, јер по градским прописима није смела прећи четири стопе. (Иначе, појављивао би се полицајац у црном, црних, непрозирних наочара за сунце, и опомињао га због запуштања Имовине.)

Попут сусрета с Ледином или мноме, кућа га је коштала, цене зависне и од висине и уредности ограде, густине и зеленила траве, те стања зграда и земљишта у околини. Пропадање његове, снижавало је вредност осталих, па су га суседи – приљежнији и од полиције – надзирали попут пороте.

God, do I hate the garden! говорио ми је, меких очију, у собици наврх куће, где би по обавезама одлазио, као кажњеник.

Лица безмало опуштеног, себи и мени наливао би по бурбон, за здравље.

Око нас, тискале су се Књиге – Епиктет и Плиније, Овид, Тацит, Сафо и Платон, понешто од Герета, Вивера, Пипса или Бурка.

Гарда, пружале су му спокој у кули испод црепова од смоле, посутих зеленим, ситним туцаником. Испод нас, Кејт је стварала малу, опоминьућу буку – да се не заборавимо где смо, и шта нас окружује.

(Смисао Града лежаше у одбрани а Рокфорд је и Конорса угрожавао, попут престрогог интерната. Јер уток у собицу на тавану с пријатељем ког је супруга мрзела – не би ли пили и разговарали о неприкладним темама – не сматраше се јуначењем, ни на Средњем Западу.

Живот у осами и беритету, саклоњен од омразе (сем породичне) и тегобе (сем духовне) падаше и њему неиздрживо мада – за разлику од Ане и мене – није знао за боље.

Боље, истина, беше у детињству, но потом су га убедили да све пролази – нарочито Време, Лепота, и Сјај. Књигама се, стога, бранио од телевизије и филма – на екрану налазећи само треперaву, луциферску Светлост, поругу његовом риљању у башти.

Све то није смео изрећи али га је осећао, попут шаке под грлом. Мене и Ану гледао је све ширих очију, као да се око, изнад, и иза нас налази нешто неописиво обичним језиком.)

Нико не може знати што није искусио, или што се не да снимити, као да ми је говорио.

А видело се да смо Ана и ја дипијевци, пристигли деценијама после једног безмало заборављеног Рата.

Да ће следећи нанети нове *displaced persons* беше извесно Ђорђићу, Ђукићу (чијих неколико чланака беше објавио), или Тошићу, њему не. Рат који Селиће беше отпухао у Рокфорд чинио му се исувише сличан дешавањима око њега.

Рат је прштао и Америком, плаћан живим, непогребеним лешевима. Но његове жртве – он, породица, преци, и детињство у Јужној Каролини, чијим су шипразима промицале куне и даброви, лисице и дивље мачке – нису се виделе голим оком.

Да ће тај Рат (као у Грчкој Скитији) израсти у истински – вођен ракетама и хеликоптерима, бомбардерима, тешком артиљеријом, снајперима, електронским ометањем, тровањем, масовним стрељањима, депортацијама, концлагерима, ножем и секиром – почињао је да слути, гледајући ме (ретко) у очи.

Несрећа, знао је, долази ненадно, до злураду. А то није желео бити, па ми је казао како би било добро да пишем лаке, енглеске есеје.

6.

Тако си тежак, није ми рекао, али су му очи говориле све.

Енглеске есеје?

Тевтонци Британије, ваљало је подсетити га, беху прошли као пас кроз росу. Са Острва, могли су бирати место и време додира с Другима, док нама Дом остаде Дорћол.

Језик му се помео, посматрајући како коригујем текстове Ледину, Геребу, и њему. Да је језик средство, није прихватао; око њега су се тискали немушти и врскави, муцави и грлени, шиштави и мумлави, упорни да саопште нешто најчешће безвредно а ја – дођош – преправљао сам им чланке, да допру до читалаца.

С близине и грча, сопствена слова су му треперила. Склад језика одвлачио га је од Речи, и оног што му се дешавало као сакатом склаву.

Ко зна који пут, причао сам му о Мис Сигалис.

Већ тада, рекох, наслутио сам да су Реч и Слово делови Копрене над нама, да не бисмо разумели ишта изравно, ни у потпуности. Без Ње – повремено спале или размакнуте – могли бисмо говорити и разумети и француски и немачки и руски и шведски, и сваки други аријевски језик – нашта ме је гледао, као сумошесог.

Убеђен да Копрене нема, трудио се све да постигне као што је научио старогрчки, или постао оштећени Англосас.

7.

„Јао мени до Бога милога,

Ђе погубих од себе бољега!"

певала је, на српском, његова мајка, лепа док је гледао из прикрајка. Тешких, светлих витица, загледана у дрво наспрам Мисисипија, дизала је косу белим, прелепим рукама. Изнад белог, витког врата коса јој се сијала, с рубова златна. Затим је распустила и настављала да декламује десетерац из Грчке Скитије, сину делујући као да баја.

За разлику од првог мужа, Марк Конорс је волео како доликује Келту.

Висок, бронзан од сунца, Марк је бацао сина увис и дочекивао га снажним, златастим рукама.

Његов смех чинио се Џиму суров.

Попут ратника из Пехарне Сале на Ирској Тари, подбочен, снажних ногу до колена у плићаку, узалуд је звао сина да крочи у реку.

Згрчен, мајушан, накострешен, дечак је чучао поврх сасушеног муља неколико метара од воде – утолико страшније с брзине, хладноће, и непрозирности.

Кад га је отац ипак бацио у њу, Конорс је вриштао, раширених руку и ногу попут престрављене мачке. Танким, бледим прстима, изломљених и прљавих ноктију, покушавао се домоћи очеве ноге.

Дебела, мишићава, спасоносна, остајала му је ван домашаја, као у мори.

Грцавог, напола удављеног, дизао га је отац поново, попут трофеја. Дрмусао га је, нежно, јер дечакове очи беху луде.

Џим је осећао како очеве руке подрхтавају, како се цео тресе од смеха и чуо глас, испод лиснате, светло смеђе косе, како бубња: Пливању се нико није научио на копну!

Претпостављам, да зато није научио да плива, буквално ни преносно.

На моје очи, тумарао је као да косиром крчи пролаз.

Почињао је, увек, с најбољим намерама, али је пред њим израстао шипраг неочекиваних последица – у виду Криса Нилсена, Ричарда Такера, Алена Џонсона те, напокон, мене.

Претпостављам, да сам му се уприличио у још једног Петра Војновића, сина Јосипа, исељеника из Лике. Нисам истина викао: *I'm a Serb!* тражећи да се тучем са целом кафаном, али немоћ да прихватим његове глупости излуђивала га је довољно.

Ни оца није могао волети док није преминуо, поставши одредница Човека Разочараног Сином.

По смрти, отац му је израстао све више у Дива.

Гоје, наиме, беше нестало. Слика из Прада тонула је у безначај, а Марк сину почињао бивати наново Келт, из песме о Кухулину.

(Рећи му да је Кухулин – син Луга, Бога Светлости, Рата, и Уметности – заправо Босанац, нисам покушавао. Није то вредело помињати ни Ледину, коме Келти остадоше прошлост, побеђена с јуродиве, српске непромишљености. Но Кухулин се беше прославио убивши Кулина, Дива – тек губитком Имена значајног за Причу.

Кухулин је значило „Ку(чак) Кулинов", али Конорсу ни то не беше довољно да се помири са собом.

Уз боцу бурбона у поткровљу, покушавао је да се опусти, читајући Цезара, и Агриколу.

Кејт, нико, није имао приступ његовом забрану. С посла и дружења с Ледином и сличнима, живот му беше постао опсада, а он *sentinel* на рушевним бедемима.

Бан Кулин – Србин из Велике Шуме (јер то беше иберско значење речи „Босна") – ипак се мотао његовим мислима и пошто бејах отишао из његове куће, и од њега.)

У очају, тражио је нове, све горе савезнике; примио је Грегора Дојла, чикашког Ирца, да ми уз Гејл Мичам загорчава последње дане у часопису.

Издајство се, изгледа, није дало префарбати причом о предности Покрета над појединцем. (Јер Појединац беше *La chose, Causa*, разлог да се Исус запути међу нас, најгоре склаве. И мада старији Конорс беше убедио себе – попут Владете Селића – да је атеиста, Бога – чак Исуса – поштовао је делима, не речима.)

И тако се Џим Конорс надаље гранао, постајући све крући, познатији, тврђи и љући наспрам својте, а све мекши према инима, кадрим да га уздигну или унизе.

Све време, тражио је Пут Ка Сјају.

Али истинске раскоши Божије Творбе – и Милости наслућене Његовим Речима, и Словима Светих Књига – као да није могло бити мимо Луга, Луче, или Луцифера.

Иза дебелих наочара очи су му сијале мукло, и док се лаћао Хомера.

Одсутно, вртео је бурбон у чаши, као да ће га просути. У поткровљу куће купљене да угоди жени, није знао шта би са Оним Што Је Могло Бити, у Свету који мора да је постојао Негде, као Узор.

XII

1.

Најбеднији је ко се гордо одриче мржње.

Попут католичке цркве или мормона, *SENTINEL* беше почео предсказивати Пропаст Света, и тражити жртву, макар новчану. Балард је даље преметао хартије а Конорс и ја се носили с Дојлом – предрадником погрешних машни, сакоа, кошуља, ципела, и осмеха.

Од ирства, Грегору Дојлу остало беше име. Блед, буав, показивао нам је цртеже тигрова, чапљи, антилопа, похотних актова, и пажљиво исцртаних аутомобила.

Мада доведен да издаје, не опрема лист – за то је била задужена Ева Потоцки – нудио се, упорно, да илуструје макар један број. Истини за вољу, Јии Хмонгу утеривао је страх у кости и немир у сан, али себе очигледно није видео као извршиоца.

Згрчен, блед, Конорс ми се поверавао да му је доста уредске политике, па је кунуо час кад је Балард помислио да од измета сачини дуњу.

Смејао сам се, док је викао како се штампаријом не да проћи од прљавштине, нереда, и упропашћених отисака.

Саботирају ме, викао је, као да сам полицајац!

Што си се окомио на Јиу, а не Дојла? рекох, наштa ме је убеђивао да Хмонг неће да ради.

Што га не отпустиш? питао сам, а он је ћутао.

Јиино ратовање за Американце у Вијетнаму, знао сам, није му значило много. Јер баштиник хиљада година стварања и држања манкурта, Индокинез је хладно и прорачунато муштрао белца Фреда. Доброћудно, насмешено лице Рокфорђанина повремено се, истина, гужвало и пред Конорсевим, но он беше сународник. Прчкајући у дворишту око својих кола, као да не зна ни где је карбуратор, Фред нам је нехотице окретао задњицу, умрљану уљем.

Стога је преда мном Конорс неочекивано почео бранити Јиу с безобразлука – желећи, претпостављам, да не буде баш као Дојл.

Све сигурнији да не може погрешити, Дојл нас је разједао као киселина.

Где је владао сукоб сујета и свакодневни несклад нарави и мишљења, унео је јед, подозрење, и бес, осмехујући се маленим устима на равном, масном лицу.

Такера је подсећао да је Конорс интелигент а њих двојица људи од акције; мада је требало да производимо Идеје, процењивао нас је обимом текста – љут што је виших и бољих, а преносност нашег посла важнија од опипљивости његовог.

Да постоје мисије, неопходне али неисплативе, није прихватао. Као Балардовом штићенику све му је ишло наруку а Конорсу и мени готово ништа, коликогод Газду подсећали на првобитне Циљеве.

2.

Но и без подбадања Такер нам је почео слати меморандуме и компјутерске листе, с графиконима продаје и дистрибуције.

Убеђивао нас је да нам требају рачунари, мада смо радили у две омање зграде, раздвојене пролазом за кола. С Модернитета, међутим, тражио је да с прилагодимо Вишим Потребама.

Јер под Конорсем часопис беше запажен, те је Балард ћутке мешетарио а ми трчали, не знајући шта нас је снашло.

Уместо да бринемо о Смислу, почели смо се играти бога на новим, светло смеђим екранима. И лаке текстове писао сам данима, слободно премећући пасусе и мењајући речи до беута.

Рачунар, нажалост, није могао заменити рад, позор, преданост, па и отпор материјала нужан за „производњу" ичег до ђубрета. Сећао сам се Пета Галагера и његове решености да пише једино оловком. Компјутеристи сам причао о потреби за посредношћу, нашта ме је гледао, осмехнут.

Спотичете се о концептуално! убеђивао ме је. Навићићете се на екран као на куцану страну!

Млад, надобудан, трговац, тражио је нову веру, попут Такера. Свака нова машина обесмишљавала му је стару, у Прошлости одушевљено прихваћену. Лакше је изједначавао се бољим, Ново с обоготворењем.

И *SENTINEL*-ом је стога почела колати антиживотна, хладна, захтевна Производња Речи, посве слична пробавном процесу у нас.

(Но Дојл, Такер, Балард, и он, природно, нису могли знати за Пигија, џепароша из Централног затвора који је са стола у ћелији викао: Ја сам леп, најбољи, најпаметнији!

Мали, ружан и поднадуо, дерњао се: Самом бих га себи попушио! нашта су се лопови смејали – још више кад му је Васа Кец подвикнуо: Ти си биолошко црево! заборављајући да смо и остали то, мерени делотворношћу.)

Економија је, заиста, растакала дух. Лепота се није дала поистоветити с учинком, а Они то нису хтели појмити – луђи и грђи од Пигија, Словена с београдске калдрме.

Табанима, попут села, Конорс и ја покушавали смо осетити мешкољи ли се тле, објављујући да Решења ипак има, повратком Мери.

Но Конорс је почео проучавати DOS и *Wordstar.*

Да се може, говорио сам, свако слово, запету, и тачку ваљало би клесати у граниту! При писању се своједобно пазило, бар с тегобе! а он ме је посматрао, све ужих зеница.

3.

По увођењу рачунара, Дојл се коначно обрушио на Потоцку а она се – социјалистички и славски – обратила мени за помоћ, не шефу, или Конорсу. Јер ћерци познатог варшавског архитекте Конорс стајаше неприкосновен, Такер претпостављени, а ја суроб.

Наговештавајући да се не би увредила с подршке, осмехивала ми се – плава, нежна, и згодна.

И мада сам знао да је у Америку дошла углавном из хира, Конорсу сам предочио да ћемо је изгубити – бољу од безобзирног и недаровитог Чикажанина.

Скрећући поглед ка стакленим вратима уреда, црвеног врата иза беле, уштиркане крагне, пристао је да разговара с Такером.

(Шта је починио да придобије, рецимо, Кејт, знали су њих двоје најбоље. Но Потоцкину америчку идилу ваљало је бранити, те се Дојл почео искаљивати на Анити, типкачици. Затегнута лица, осмехујући се, Анита је даље уносила текстове у централни рачунар а Дојл из њене собе излазио блед, још стиснутијих усана.)

Комунизам, схватао сам, био је могућ јер је обећавао све сваком – истина, наметањем ропства. Обавезе положаја Потоцкој нису значиле ништа; одбијајући да се носи с Дојлом тражила је, истовремено, уважавање, као да нам је равна.

И мада Бог беше створио нас, наше очи – попут плавозелених очију Еве Потоцки – мењале су Њега, те је и Конорс морао бити мушко пред њеним обореним погледом, иако би се с Дојлом најпре тукао из потаје, као с Такером.

Плав, висок и леп, Ричард Такер беше рокфордски Момак Из Краја, а Конорс некадашњи деран поганог језика, спреман сваког бољег, паметнијег и јачег да осакати.

У гимназији бек кошаркашког тима, Такер је плесао игралиштем док је Конорс избегавао фискултуру. Гибак као јелен, блиставих очију, меког шута, Такер је убацивао лопту у кош као да пише, свира, или црта, а Конорс и школским ходником ходао као на пачијим ногама.

Не мање лепа од Кејт, Такерова жена беше усто заљубљена у мужа; корак по корак, од најбољег друга Конорс је Такера унапредио у душманина – као, нешто касније, мене.

Да је једном – знао сам – могао протрчати тереном (било каквим) сигуран са снаге, вештине, и врлине, многе невоље и омразе би га прошле. Но мутна погледа говорио је: Спортистима је памет у покрету, као липицанерима!

Напуђен, као пред плач, сачекивао је Нилсена, Такера и мене и ћутке слушао шале с баскета.

Наш смех сенчио му је лице док се удубљивао у хартије, чекајући да се смиримо пре но нам предочи дан, у *SENTINEL*-у.

4.

Плавог, поткресаног брка изнад белих зуба, не обазирући се на Конорса, Такер се мени и Нилсену жалио да не може да трчи као некад.

Тешко је, говорио је излазећи из Конорсеве канцеларије, носити се с мормонима!

Шта ћеш, казао је, гледајући ме, кад су најближи! Да бар неће да нас покрсте!

Погледавши Нилсена, ударио га је лако по рамену, осмехнувши се.

Мормон је силазио низ степенице крупан, кудрав, опуштених рамена, и било ми га је жао.

Видевши да ми је Нилсен драг, Конорс се мрштио.

Они тврде, говорио је, да је Свето Писмо непотпуно без Књиге о Мормону.

Ћутао сам.

Нилсен верује, казао је, гледајући ме, да је пре Ноја Свет нестао у рату два непозната, средњеамеричка народа, те да је отац сваке породице Бог – по смрти овлашћен да с бројним женама заснива нове светове!

Стварање Им је што размножавање! рекао је.

Ако можеш, казао је, прихватити Џозефа Смита као наследника и надопуну Исусу Христу, и мормонске црквене оце као дописиваче Светих Књига, твојој вери нема препрека!

Насмејао сам се.

Бесан, играјући се оловком, гледао је кроз завесу на стакленим вратима.

Нилсен је бољи хришћанин од иједног кога знам, рекох, нашта је оборио очи.

У вери, рекох, он и његови живе, трпе, и умиру.

Ћутао је.

К врагу, казао је, напокон.

Усредсређеног погледа иза наочара љутио се, углавном на Нилсена.

Јер и мормони су давали новац *SENTINEL*-у.

Испратио ме је погледом, оловке међу жутим, затупастим прстима.

Питање идентитета, ко зна који пут, указивало се Пресудним. Без сопства ништа није имало Смисла – ни Конорсу, ни Нилсену, ни Такеру, ни мени. Но ми своје бесмо наследили, док га је Конорс градио, попут демијурга.

Мормон рођен од мормона, Нилсен је кошарку играо из љубави а Конорс – постајало ми је јасно – мрзео чак писање. Но да се испрси сем *SENTINEL*-ом – Фирстовим и Балардовим Пројектом – није имао.

Вера је тражила ширење, па је и Нилсен ловио душе.

Сваки члан Цркве, говорио је Такеру и мени, може поморманити све претке, до Родоначелника! У Вечности, претећи ћемо Апокалипсу!

Насмешен, Такер би га питао о *Utah Jazzers*, а он је настављао да нас позива у Храм.

(Обавезну Мисију у Венецуели одавно беше обавио, али није одолео да ми покаже слике мормонских раномученика, и прича о Изласку из Илиноиса до Јуте – преко прерије и пустиње, набујалих река, кроз дивље и зле људе.

И житија Нове Вере беху страствена патњом и превазилажењем плоти. Њихови Изгони и Ханани, Сутјеске и Неретве, Албаније и Холокаусти доказивали су да вере без жртве нема, ни у Америци. Народ без језика, и они су певали своје Песме и испредали своју Причу. Стара им очигледно није достајала а Бог је стално захтевао нове, боравећи – бар делимично – у Времену.

Гравире мормонских пионира у Храму приказивале су децу, жене па и мушкарце упрегнуте у ручна колица с покућством и потрепштинама за Нови Израиљ. Усправан, извињавајући се, тумачио ми је сопство Нове Нације; никакви Срби ни светосавци, мормони су веровали да се Свети Дух призива делима, па ме је благих, плавих очију, упућивао Спасу.)

Док смо се поздрављали, идући сваки својим колима, упоредио ме је с поузданим, средовечним хртом.

Смејао сам се, знајући да му вера забрањује да лаже, али да је спреман да учини безмало све не би ли је разгранао, и унапредио.

5.

Објашњавао сам му да су Селићи православни већ хиљаду година, у добру колику злу.

(Тешко је доброћудном Нилсену било рећи ишта о Владети Селићу, и његовом порицању Бога. Јер престрављен Праузором отац се приклонио ропству, подређујући се, како му се чинило, једино налозима Партије, Државе, и Службе.)

Срео сам многе атеисте, у Југославији, рекох му у Конорсевој канцеларији, са знањем добра и зла, нашта ме је подсетио да су им, највероватније, родитељи били верници.

Следећи нараштај, говорио је, док је Конорс одсутно гледао кроз прозор, биће друкчији. Вас још носи вера отаца, а ја сам га гледао – надам се без осмеха.

За њим, Конорс се мрштио.

Несуђеног Пигмалиона свако беше разочарао: од мормона дигао је руке схвативши да овај њега обрађује, од Такера због отвореног опирања, као од мене.

(Иза бледог, повремено унезвереног осмеха, Такер је одбијао да испашта његове погрешне процене. Јединцу, требао му је брат, али не старији. Попут Нилсена и мене, дародавцима није умео понудити више од добре воље и осмеха, што је Конорс доживљавао као диверзију против нашег уласка међу Утицајне.

Као човечијој рибици, Конорсу се провидело шта се спрема да излучи; почео сам га се клонити, а он ме је мерио.)

Злих очију сагледавали смо своје недостатке у другоме и замрзели се – испрва притајено, па све јаче.

XIII

1.

О Пету Галагеру, уклетом писцу из Њујорка, више нисмо говорили. И он Конорса беше разочарао, задовољавајући се да пише као да пуца, из бусије у Гринич Вилицу. И њега је бригало за Покрет којим би се морао одрећи себе, а Конорс му то није опраштао, колико мени.

Јер Галагер, *rebel*, није се бунио противу Света и Његовог Творца већ противу оних – попут Конорса – обрушених на обоје уиме Реда.

Волео бих, говорио је Конорс, да сам барон, ако не *count*!

Гледао ме је, привидно миран.

(Јер, насупрот њему, Галагер стајаше истински контрареволуционар. Све посађено од 1789 – прво у Француској па Америци – ваљало је, по Галагеру, искоренити, да не расте Богу на срамоту.

Тек смрћу Дрвета Лажи, и Смрти, сматрао је, дало се живети, а Конорс на то није пристајао. Гладан признања и уважавања, примицао се оном што је наводно презирао. Гард литерарног десничара – прикладан Бурку, Раселу Кирку, или Ледину – урушавао му се пред Модернитетом. Мада је покушавао волети Рокфорд – где су мушкарци још носили кратку косу а жене дугу – Велика Игра у Вашингтону и Њујорку захтевала је другачије опредељење, те се увијао под двојством сопствене приче и дела.)

Где Конорс стајаше педант и фарисеј, Галагер је наступао као писац и борац. Свој живот исписивао је собом у мајушном стану изнад канти за смеће, шаљући нам написе пуне једа наспрам Менхетна.

Шта да чиним? питао ме је Конорс, а ја сам говорио да Ирца објави, жестио се ко хоће.

Кукавичлук, схватао сам наново, не оправдава исељење. Једино су Јевреји ишли у све новије и мрскије крајеве, кукајући за Старим. Но Срби нису могли бити Јевреји јер су, попут Галагерових Келта, ценили част над опстанком.

Стога – прегањајући се с Конорсем, доброчинитељем – више нисам био Србин. Јер управо част ме беше отерала у животарење грђе но у Југославији. Странац (све странији) у америчком Покрету Оздрављења, у Часопису За Правду, трпео сам што нисам хтео у Београду. Где је отац

служио горе од себе (укључујући Броза) зарад Идеје, прихватао сам Конорса с неспремности на жртву. Тегобно и бесмислено, изгнанство нас није штитило, ни од чега.

Бежећи од комунизма, утрчали смо међу Тевтонце и Јевреје, у зло названо демократија. Пошаст ништавила, лажи, преваре и насиља харала је и Рокфордом, поспешена убеђењем да је могуће живети мимо окружења.

„They became what they beheld!" певао је још Вилијем Блејк, на кога се Конорс није позивао. Енглезима нејасан, Блејк је упозоравао на шта се десило њему. Ни међу Србима, међутим, не беше кога да га чује, камоли разуме, јер су и „наше" Песме певали фарисеји.

Возећи се кући, знао сам да је све у домовима дуж тихих, сеновитих улица друкчије но изгледа, као у црвљивој јабуци.

Јер иза одржаваних камених, циглених, и дрвених фасада спавали су, посматрали телевизију, или куњали убожници одавно убеђени да није имало рашта одизати, икуд.

(Ваљда је зато Нилсен био толико тужан. Јута беше постала као Илиноис – а претходно Енглеска, или Грчка Скитија. За пустоловима и прегаоцима стизали су Конорси и Ледини, Ејбрамси и слични, да расту поврх туђих страхова, нада, мана, и вере.)

Света Земља – српска – обавезивала је, а одлазак значио напуштање. Нови, српски Израиљ беше вазда у невољи. Његови истински чувари се нису пазили, већ присећали најбољих предака, и надали бољим потомцима – да живе у Слободи, и Смислу.

2.

Једино су Јевреји – љубоморни на свачије сопство – претрајавали погроме и изгоне, пљачке и логоре, и Галагеру од отаџбине чинећи стокупљевину и стокуревину. Истина, Конорс не беше жидов већ Ћић, нараштајима ушчуван да поспеши Време Опадања. Ништа није било случајно, никад и нигде. Случај се причињавао једино младима, а Јевреји, Конорс, и ја бесмо трули спознајом.

Такерова, Нилсенова, Мајснерова, или Макејбова Америка није заслуживала да је насељавају себри, смерди, или склави. Јер Конорс се Јевреја бојао, знајући да мимо Њих – кабалистички усредсређених на Слово – не може објавити редак, камоли књигу.

Све што су писали *Gentiles*, чкиљећи су процењивали Они, те је и *SENTINEL* редовно штампао Исака Блума, јеврејског националисту. Попут, рецимо, Давида Албахарија – који ми је у београдским ВИДИЦИМА враћао текстове правдајући се разним Комитетима – рабин Блум се

јеврејским пупком бавио писмено и љупко, ближи Песми но Директиви. Глађу за сопством, међутим, подсећао ме је на Нилсена, или комунисте.

С времена на време, Конорс ми се ипак жалио на чифуте – у четири ока и испотиха – као да нас с друге стране зида његове канцеларије слуша жбир. Али тада још нисам знао о чему прича, сматрајући да је и Србе најбоље прикучити јеврејској трпези.

Но Селићи, одбегли из Роваца („Јебеш га, наш је!" смејали су се Колашинци одмицању од домородне поруге, усуда, и пропадања) беху, очигледно, и Јевреји сувишни. Гоје је ваљало да замајава неко други, не ја, кога је Сем Ејбрамс с Конорсем загледао у Чикагу.

Њима двојици беху нужни трабанти. Што се Ејбрамса тиче, вредело је памтити једино јеврејску историју, мисао, и патњу, а Конорс се против тога рогушио само приватно.

Мирко, Пуниша, Вукалица, Благота, Коћа, отац и ја значили смо нешто, изгледа, једино себи и прецима – Љубављу покренутим ка Заласку Сунца.

Јер раскрстивши с Истоком, Сунцу смо се враћали Западом, никад довољно брзи да Га стигнемо; зато Срби беху кренули од Памира ка Каспијском Мору, тек по који к Манџурији и Кореји, или Јапанским острвима. У материцу се није дало до нашом, прастаром псовком.

Вика наших предака пред своју и туђу сечу Јевреји и Тевтонцима стајаше одурна и смешна. Од Исуса Навина ратовали су Они за пробит и ћар, витештво марјана ценећи глупошћу, немајући – ни хотећи – Царства до Земаљског. Устремљени превласти у Времену – не Богу – уздали су се у Господара Ордија без милости, правичности, па и храбрости.

Гледајући ме лудим, потонулим очима, Конорс ми је говорио да му је свеједно шта правоверни Јевреји мисле о Јом Кипуру а ја је, ваљда, требало да му повлађујем. Но том игром могао се бавити он.

3.

Собом, Конорс ме је учио да српство вреди само у Србији. Јеврејство, муслиманство, или католичанство одржавали су Пали Људи обредом и службом, не духом, клањајући се Богу неделима.

Зајапурен, Конорс ми је тврдио да су Американци успели с ваљаности, а ја сам почињао сумњати да их Господ чува за посебну казну, јер су Му се молили речима, и стварима.

(И мада су се истински Американци – попут Галагера, Герета, Вивера или Чепела – животом, делом, и књигом држали врлине, *SENTINEL* се ипак обра-

ћао душманима. Насукан у Њујорку, Галагер је покушавао подрити Непријатеља изнутра али се Он, у виду и Семјуела Ејбрамса – мајстора мимикрије, професора књижевности, и књижевног критичара – није дао преварити.)

Да скренем разговор, Конорсу сам казао да кућа кера поништава, као склава шума или слобода, а он је ћутао, грејући бурбон у руци.

(Псету се нисам примицао јер не бесмо у степи, гори, хајци, ни издигу.

У камину нису висиле вериге. Мада не електрични, служио му је за украс. Луга – код нас покрштеног у Светог Илију, и слављеног Другог августа – сматрао је празноверицом. У име Лепоте, Правде, и Истине, у Америци и Старом Крају марјани су се опирали Сени Овог Света, а он је Себе тражио Умом.)

Лоренс пише, рекох, да су Арапи – бездушни бедуини, браћа Јевреји ма – попут хртова трчали пустињом, њушећи одавно нестале мирисе: босиљка, траве, и воде, па одушевљено кликтали над мирисом над мирисима – Оним Кога Нема, дахом Милости давно ишчезле међу Њима, робовима бога суровијег од Луга.

Сенка Света беше пала на Конорса, потребитог утехе.

Келти су именовали Боан и Бојану, Мораву и Тару, говорио сам. Не бори се противу двојства у себи – и као Келт и као Србин племенит си својем, а он ме је гледао.

Прежитку Тринаестог племена Израиља – у Грчкој Скитији несталог именом али не худим очима, хитрим и неумољивим духом, кликтавим на плен, корист, и власт – није вредело помињати да су Срби Народ Над Народима, јер немаху Сенке ни Мириса.

Школован по тевтонским и јеврејским школама – у првима Броју, другима Реду и Закону – за Србе и њихову општост није имао осећаја колико за Ватру, Воду, Земљу, или Небо.

4.

Ни хлеб с кором није за Људе! говорио је. Бог нас није створио да се подајемо уживању!

Глупост, рекох, наштa се насмејао, од муке.

Из њега, знао сам, говорила је Кејт. Шта је Енглескиња могла знати о Богу мимо Законодавца? Велшани, Ирци и Шкоти Брђани су се Англима смејали јер Други Свет – иза очију, из нутрине, Времена и Онокраја – нису признавали. У Трену умирућем док се рађао – откуцају срца или уздаху (кавкаској мери Садашњости) – владали су Они са силе и вештине, не милости.

У „Немачком Подруму", Конорс ми је говорио о суздржавању, а ја сам га подсећао да је најбоље бити Србин – сел у опанцима презреним од Грка.

Servule, говорио сам, јесу данак тлу, разбојишту.

Јео је исколачених очију, глади и тека несразмерних ситном телу. Говорити му о племству као потирању пургерства било би узалудно. Помињати Удбу – тлачитеља и творца склава – не би му такође значило ништа. Јер слободу је схватао сервски; несит па пресит, посматрао ме је иза стола.

Да је истинске Слободе – одвајкада плаћане нелагодом, страхом, болом, чак смрћу – није признавао.

Стамене и страшне, говорио је, Тевтонце нико није подјармио!

Ниједан Србин не стајаше му *Freiherr*, *thane*, ни косег, већ *thrall*, потомак дугог низа зависника.

Гучући од задовољства јео је меки, бечки колач, а ја сам га подсећао на Српски Клуб у Чикагу, где смо он, Ана, Ејбрамс и ја вечерали као у Лесковцу, или Нишу.

Надомак аутопута затиснутог саобраћајем, Конорс се наиме беше упустио да проба лозу, тврдећи да је слабија од *grappe*.

Код домаћина, могао сам му рећи, најбоља се не продаје.

Благо опијен, Ани и мени причао је о трочетвртинском такту наших песама; не помињући свој метроном смешио се, видећи да га не ловим.

Уз њега – али не њиме – осетио сам наново нашу прастару, балканску музику, сачувану мимо метронома и канона. У слепоочницама, пулсирао ми је зов Лелега, Меза, Трибала, Ибера, чак Келта и Слава – извучен из душе чежњом, не очајем.

Занет, ударао је такт, испод стола.

Упркос промишљању и просејавању, понео га беше мајчин дух.

(Певајући и у заробљеништву, Вуле Јевтић је Немце излуђивао. Ледина, знао сам, балкански звуци мора да су подсећали на пролазност премоћи, те да се уз Моцарта и Шуберта не банчи, нити креће у бој.

С талпе изнад рова за нужду, причао ми је ујак, смешећи се, логораши су падали у нечист и давили се, а ја сам одлазио до жице, и певушио севдалинке.

У затвору у Бечу, казивао ми је, певао сам „Три ливаде" а Они нису знали откуд. Претраживали су ћелије и тукли нас редом, али ја нисам престајао јер су остали, чак Швабе, викали: „Још Вуле, још!"

Но Вукашин Јевтић, који је 1956. отишао из Радио Београда – да би цепао карте у једном диселдорфском биоскопу – Конорсу не стајаше узор. Од Фирста истрпевши што Вуле не би од оца, тешко би разумео проблем „народних песама у обради", које ујак, по цену директорског места и повратка у Немачку, беше одбио да пушта.)

Срећом, Конорс је у ојкачама Крајине разазнавао келтске (српске) гајде, а у песмама српског Југа ратне гочеве, из иберске и келтске Тракије.

Између нумера, шапутао ми је да се Тојнби озбиљно позабавио Историјом тек пошто је у неком бугарском возу угледао сељака с лисичијом капом, описаном у Хомера. Не знајући за шубару, говорио је: *Fur hat*, сјајних очију, а ја сам климао главом.

У тим тренуцима, и избеглица међу изумитеље музичке кутије – Вуле Јевтић, луд, својеглав Србин – био би му *a drinking companion*. У мраку модерне, неканонске цркве „Свети Сава" – сабиралишту Срба некадрих да се забораве, или праве Енглези – потегао је гутљај лозе и мрштио се, црвених образа.

Балканске песме, учио сам се, беху дар и позор потомцима да се не упусте, и одроде. Кола су чикашке Србе подсећала на што се речима не исказује, већ ситним, кавкаским корацима по сјајном, поливинилском поду Клуба.

Осветљени с бине, играчи су се трескали црвених, ознојених лица, држећи се најдоличније, најпоганије, и најдрчније што су умели, а ја сам Конорсу казао да за Србе у ћесарској војсци није имало капа, с големих и широких глава.

За гренцере, говорио сам, правили су посебне чакове, другима преко ушију, а он се осмехивао.

Да није било Крајишника, рекох, Беч би пао попут Цариграда, или Рима!

Кривећи лице, очима је показивао човека наспрам нас, острвљеног на јагњеће печење.

Овакви, казао је полушапатом, и јесу рушили Рим!

Смејали смо се; у буци наш разговор се није чуо. Голем, црне косе и очију, зелене, поткожно избријане браде, ознојен, сусед се гушио огромним залогајима. Спирао их је, готово истовремено, још већим гутљајима црног, запенушаног вина. Дебелим, црвеним прстима откидао је месо а Конорс се трзао.

Жути сако Србина беше украшен ситним, црним туфнама, око гримизне кравате извиривала је чупа јаких, коврџавих длака. Сличне су се назирале испод беле, танке, најлонске кошуље.

Само нам Галагер фали, рекох, док се уздржавао да не каже што би Ану натерало на смех и привукло позор човека за суседним столом.

У то, наишао је Семјуел Ејбрамс и тапшао ме по рамену, трудећи се надјача буку у којој смо се крили.

5.

Ејбрамс, познаник и Вивера и Галагера, писац повремених чланака за *SENTINEL*, волео је Србе – како рече – због музике.

У Скадарлији, казао је, севши поред мене, схватио сам да сте већи од нас, Грка, Грузина, чак Јермена! Песме су вам опојније, јер је Балкан прометнији а ви пријемчивији! нашта сам га гледао – надам се без поруге – и питао шта пије.

Смејао се веселих плавих очију, па говорио Конорсу да је направио потез, довевши ме у земљу свачијих нада и снова.

Welcome! казао је Ани, а она му се осмехивала.

У Америци, наиме, почели смо сумњати у причу о несретном, устумараном Јеврејину. Хвалом, шармом и срдачношћу, није нас успевао убедити да Србе цени колико, рецимо, Сер Ричард Бартон Арапе.

Јер где се Бартон дивио беспрекорном бедуинском, левантинском, жбирском понашању, Ејбрамс се наметљиво клањао нашем духу.

Срби, говорио је Конорсу, јесу што јесу без промисли или преваре! а присутни су галамили, певали, и патили.

Њихова искреност није му могла промаћи – као ни лажном Англосасу и племићу, Бартону, притворност Арапа. Американизованом, могла му се чак свиђати.

Но прикривање, знао сам, сматрао је предусловом опстанка, па се смејао – с нама, и нама. Његова рука, масивна и тешка, неколико пута кретала је ка мом рамену, али се уздржала. Мада под гасом, осећао је, изгледа, да нисам као остали Слави – већ нешто ново и опасно, по њега и његов сој.

(У Њујорку, у својој собици, с ћебетом до браде седео је за то време Пет Галагер и писао, оловком по жутом, школском папиру.

Понемчен промишљеношћу и језиком, трудио се Свет да забележи више као оглед, или полемику, но Песму. Избегавајући да пише за новине – с гађења наспрам јеврејштине – Књигом је покушавао сачувати усмену, делатну, ирску душу. Руке су му тежиле оружју, ум перу. Посматрајући се у огледалу изнад судопере, бледео је, између тамне косе и браде.

Слово – јеврејско оруђе – тлачило га је; упорно је покушавао сачинити Документ – одломак јеврејштине – себе да увери како све око њега није измишљено, фризирано, или лажно. Истина га је обавезивала, па се грчио с неспознатог бола.

Јер Келти Србима беху препустили згариште, селећи се на друго. Сматрајући и крчевину Новом Земљом, младим шибљем прикривали су стари грех, док су друиди о свему важном ћутали, обредима ублажујући Зло.

И своје књиге морао је, стога, ишчитавати као туђе, пошто би их се дохватили критичари, или професори књижевности као Ејбрамс. Седећи у кревету, озбиљан, покушавао је словима исказати своју муку, наслућујући да није само његова, већ и његовог народа, несталог и заборављеног.

6.

Кршећи монопол на бележење, у Гринич Вилицу се ипак није осећао као, рецимо, Џојс у Трсту. Ни нацију није успевао схватити као пуко удружење, камоли Бога као узгајивача.

Трпећи масонску причу да је Човек Сам, није узимао у обзир да Јевреји себе одређују крвљу, не вером. У Ејбрамсовом одбијању настојао је да не види ништа лично, расно, или политичко.

Јер без меродавне критике, своје дело могао је бацити, или спалити. Пренебрежући да је Ејбрамс из моде постао хомосексуалац, покушавао му се приближити. Цепајући *foolscap* с белешкама, рашчеречен између Ејбрамсових захтева и потребе за црним, тешким месом Истине, писао ми је тужна писма.

Критичари, јеврејски, инсистирали су на Бесмислу а он је жудео да усагласи Џојса с Хомером. Попут многих влашких писаца, следио је туђи такт губећи сопство, и главу.

ПОСМРТНИ САН БОРИСА ПЕТРОВА, ЛЕША беше стога написан као сновиђење – модерно, фрагментарно, естетично. Варварија се, међутим, пробијала кроз уметничарење и Ејбрамса упозоравала на дело загађено Смислом – опасним у гоја препуног снаге и полета, но срећом загледаног у узоре мимо бардских.

О својој земљи, Америци, Галагер није писао, већ о Јерусалиму или Пловдиву, Тари или Авалону.

Јер једино Словени Земљу сматраху Мајком; Нова Скитија га је наводила да трага за новим метафорама, исувише осујећен да би кудио Бога.

Но бес наспрам професора са студија – угледног члана Књижевног Трибунала, радо виђеног у Њујорку, Лондону, Паризу и Риму – растао је у њему, као тумор.

Њујорк – град на истинском Заливу, правог Океана – не беше Трст, ни он Џојс. Да јасноћа поништава превару, па и књишкост, знао је такође, но да пише о Јеврејима није хтео. Препуштао је то Књижевницима, јер и Улисова храброст беше унижена лукавством. „Боже поштеди ме душмана, пошасти, и лажи!" молио се Дарије, а он није смео држати ни пиштољ. У Вавилону то беше дозвољено једино полицији; нико му, међутим, није могао забранити да тежи Правди, и размишља о јунаку сличном макар Кисијевом Макмерфију.

„Јужњачка цивилизација је последња нематеријалистичка цивилизација Запада!" писао је Ричард Вивер, али га је мало ко питао за мишљење, као Ејбрамса.

Цивилизација се, писао ми је Галагер, да зидати кулама, градовима, насиљем и новцем, али келтска једино јунаштвом, лепотом, и истином!

Келти су Себе тражили подвигом, писао је, не тешећи се с мањима и горима!

Упркос жељи за Успехом, није се стога одрицао Наратива. Прича – с Почетком, Средином, и Крајем – и њему је испуњавала друидску потребу за Смислом. Џојс то беше одбацио, згађен собом – јер се Смисао потврђивао и Смрћу, чифутима бесмисленом. Светом Старог Завета – путеним попут Лотових кћери, или кошера – Келти беху јездили као сумошеси, живећи и умирући за Песму, хотећи да обујме што се не да речима, ни рукама.

Келтски Смисао, очигледно, није се поклапао са семитским. По Сирији, Јордану и Израелу – возећи се олупаним аутобусима и аутостопом, спавајући по мусафирханама, јефтиним хотелима и пансионима, хранећи се по ашчиницама, хановима и базарима, разговарајући с трговцима и путницима, газдама и студентима, беше се нагледао – у својој, ирској, потрази за Лепотом – готово менхетенског грабежа, похоте, и лакомости.

Од Тренутка, писао ми је, Левант није начинио ништа, а Европа све! Вечити, сјајни Трен опчињавао је јунаке колико барде – у Право Доба никад слепе код очију!

Очима, писао је, опажамо Трен. У Вечности нема живота, колико лешу у леду! Друговиди не жмуре – насупрот Књижевницима, који чланцима, расправама, и књигама потиру, обрађују, или преиначују виђено, и доживљено.

Из Књига и Слова тумачили су Јевреји и епигони Истину а он је, попут ратника, разгртао страхоту око себе.

Пиши *the whole hog!* Не предај се форми ни пробити! молио ме је, не држећи се свог савета. Јутрима, одлазио је у *Loeb, Elliott, and Sons*, а ноћима се увлачио у јазбину, утучен и бесан што се не успева одмаћи од Џојса и његових следбеника, грдних с кукавичлука и тањевине.

7.

Изнад прљавог, спољног степеништа, решетком на прозору штитио се од улице препуне црнаца, Порториканаца, Кинеза, с по којим Пољаком и Украјинцем. Сенку шипки, уз комшилук, доживљавао је као казну. Ни своједобно предавање енглеског у школи на Седмој улици није му помогло; црна деца гледала су га тупо или с мржњом, азијатска безизразно, ретка бела с чуђењем. Говорећи Им о Лепоти Речи, осећао се блесав, па и глуп.

Недалеко од стана и школе уздизала се огромна, отмена украјинска црква, на углу Шесте и Треће авеније, у украјинском ресторану, имаше добрих блинија, али он је даље таворио у паклу, и сплетки.

Големи, округли, црни хлебови у излозима преосталих украјинских пекара подсећали су га да и Украјинци својевремено беху Келти – белих гаћа украшених црним гајтанима, налик некадашњим, укрштеним каишевима. Карпатски Хуцули, писао ми је, доскора су носили келтске секире с малом, витком главом и дугом, још виткијом дршком, но на Менхетну се нису одржали.

Ни Србија није боља, писао ми је, камоли Бугарска, с њеним Помацима, Турцима, Грцима и Македонцима!

Ко је још слободу добио на тањиру, писао је, да се потом не нађе на њему?

У средњој, пролазној соби без прозора, под неонским светлом, жена му је читала и лекторисала рукописе, уз свој докторат о Џојсу и Кафки.

Кафка је, говорио јој је, осмехујући се, усред Прага писао на немачком – за сународнике без знања јидиша, ладина, или иврита! а она се није љутила. Стрпљива, уносила је измене и допуне у компјутер, па га гледала плавим, благим очима.

„Кафка", говорио је, јесте чешка реч „чавка" прочитана немачки! Но шта очекивати од досадног писца?

Мали, жилав, згучен, шалио се да је *leprechaun*, насупрот гнома попут чифута, или Џојса.

Leprechauns су племство, говорио је. Обучени у ирско зелено, смањени попут осталог од соја, спали смо на Толкина! У Гринич Вилицу нема вилењака, ни ичег из Зачаране Шуме; од дивљег, захукталог, зачарног Града, Менхетен се преметнуо у џунглу црнаца, Индуса, Хазара и егзибициониста! На Вашингтон Скверу, где су некад стари Јевреји играли шах за уграђеним, бетонским таблама, олош на котураљкама фикса се у жбуњу, поврх измета!

Све чешће, присећао се Пловдива, и прве жене, Бугарке. (Висока, бледа, необичног, високог смеха, допратила га је у Њујорк, но ни њеним одласком мирис, укус, и музика Тракије и Црног мора нису нестајали. Настанбом у Гринич Вилиџ – где се свако играо као на маскенбалу – Грчка Скитија притајила се у њему, као лепра.)

Лице Бога тражио је и у очима супруге и ћерке – тихе попут кучета пред Конорсевим камином.

8.

Галагеру, Ејбрамс није признавао патњу. Чувајући светост – и јединственост – јеврејског искуства, избегавао је разговор о свом некадашњем студенту.

Преневши „Вече Скадарлије" у салу цркве Свети Сава, као да није схватао да Скордисци беху са Шаре, Скадарске планине. Уживајући у скадарским песмама, задизао је обрве док сам му причао о Планини по којој се верао Галагер, у потрази за Зачараном Шумом.

Но, говорио сам му, Зачарана Шума не беше више на Скарду – њени храстови гајеви и зимзелени лугови одавно постадоше обичне шуме, изложене сечи, туристима, и пропадању.

Права Зачарана Шума, рекох, живи код Колашина, на Биоградском језеру. Њом сам некад ходао са сином, малим и гегавим, и гледао белоушке и шарке како клизе и вијугају ка Језеру, зеленом попут Авалона. Тамне, змије су улазиле у глатку, сјајну воду и пливале као умањене морске немани, а он их је усхићено гледао и говорио: Тата, ово је Зачарана Шума!

Но Ејбрамсу Зачаране Шуме – као ни Авалона – није могло бити, игде. Јер његова Књига о томе није писала. У Старом Завету, наднараван стајаше једино Бог – усред сивила, пустоши, болести, ситноће, гада, и ништавила.

Зачарана Шума беше стога келтска, скордиска шума надомак Таре – и српске и ирске – и у њој се битно дешавало мимо очију. Ејбрамс, међутим, ни за једну шуму није марио јер му земља, ни било шта на њој, нису могли бити зачарани, камоли свети. По Књизи, Човеку Од Блата Свет беше уступљен као забел, имање, феуд, или, у најбољем случају, пронија. Зачараност је пристајала сојu, а Јеврејима ни Бог не беше племенит. Саваот стајаше једино моћан, од Аврама кадар да тражи жртву какву ниједан Србин не би поднео, ни прихватио.

И мада Ејбрамс одавно није могао веровати у таквог Бога, обожавао је, грчевито, Човека У Божијем Лику, таштог и охолог, немилосрдног према свему сем себи, богу Малих Војски.

Срећом, у Америци нисам писао што данас, па ми је хвалио ламент над ишчезлом Шумом, порушеним Градом, и поништеним Људима.

Да је покушавао завести свог студента Галагера – тада налик вижљастом хасиду – нисам стога помишљао. Мужелоштво, наиме, ни Душанов законик није помињао; притајено осујећен, причао ми је о хеленској опседнутости Лепотом.

Турци и Тевтонци, могао сам му рећи, јахали су се од беса, с чифутима дивећи се мишићавим телима, и стакленим или насликаним очима грчких статуа.

Оштрог погледа под кошчатим већама посматрали су Их Арији – слични изрезбареним, дрвеним надгробницима с Хиндукуша. Безречни, држали су се Зачаране Шуме ма где дошли, попут ирских лепрекона, или ровачких ратника.

9.

Из Њујорка, Галагер ме је соколио да се не плашим јасноће, ни дужине.

Иди до Краја! писао је, мислећи на *BEYOND DUBROVNIK*. Жена твоје приче сматра страшним и дирљивим, нашта сам се питао где сам погрешио.

С ИЗА ДУБРОВНИКА хтедох Американцима да предочим Грчку Скитију – с њеним Зачарним Шумама, људима, хобитима, орковима, и биткама не мање важним од Аженкура, Ватерлоа, Гетисбурга или Данкерка – не да мамим суђут.

(Чему се ико могао надати сем Моћи над другима? Због Ње – откривао сам посматрајући Конорса – фарисеји попут Ејбрамса славили су Џојса, поспрдног соју. Јер признати да нису сви педери, кукавци, или кукавице, чифут није могао; недуго по нашем последњем сусрету у Чикагу, убио се у Сан Франциску, у стану једног од љубавника. Нашли су га отворених уста, усмрделог, на кревету с тиркизним, свиленим чаршавима а друг му је повремено запомагао као жена, ноктима гребући лице.)

Пиши, поручивао ми је Галагер, Све, од Почетка до Краја! Веруј себи!

Једино је хијерархија, учили смо се, водила Истини. На дну су морали стајати смерди, над њима чинодејственици, затим витезови, и на Врху Краљ – *Rex*, *Rix*, Рац. Притиснуте памети, таквог међу собом више нисмо препознавали; са зависти, заборавили бесмо и Господа.

Јер Исус беше Краљ смердима и склавима. Келти нису имали Краља до Оца – ратника у сјајном, тешком Оклопу Истине. Отац је носио големи, двосекли мач, сатирући и поданике недостојне себе. Не признајући ентропију, морао је вечито живети и Собом подупирати Небески Свод, да не падне на нас – мање и горе од Њега.

Да је смерда безброј схватили смо, некако истовремено, и Галагер и ја. Настојали смо, стога, да не постанемо кмети.

Но себри су нас се клонили јер њихови беху и Ваздух и Вода и Земља и Време, чак Бог. Чудећи се вишем, ругали су се и искаљивали на нижима, немајући у себи Краља, не требајући Витезова ни Барда.

Смерди су смрдели, непребројиви попут песка на жалу. Смислу нису тежили јер беху зрнца, а све око њих прихватљиво, и Драгоме Богу пристало.

BEYOND DUBROVNIK ми се враћала, а Конорс ми је говорио да су Фокнеру први рукопис одбили четрдесет пута – пре но је постао славан, моћан, и богат.

(Без Рата у Грчкој Скитији, моје приче о Скордисцима, Лужанима, Србима, Вулету Јевтићу и бечком затвору, убиству мог ђеда надомак Тариног

Луга, Јеврејима и Новој Скитији беху беспредметне. Не ширећи безнађе, хаос, подавање и ругобу – међу Непосвећенима и Неверним – моја Књига ваљала је, претпостављам, једино Галагеровој жени.)

10.

Потом се Галагер упињао да пише као Јејтс, позновизантинац. Запослен код издавача уџбеника, некадашњи Момак Из Краја у Геријy – надомак Језера црног од испуста челичана и рафинерија – тражио је све потпуниjу Истину, не само делове препуштене смердима.

Тегоба, писао ми је, јесте мера живота, ако не Истине. Њом се наслуђује Отац, па се смејао Конорсевој препоруци да се обратим странцима.

Шта је икад, игде, писао је, било лако, сем Смрти?

Нема поштеде! писао је. Песме Књижевника нису за витезове; кметски вапаји Псалама, Мишне, и Кабале нису наши! Писменима се не исказује ништа значајно, јер смо наспрам Бога немушти, сем собом и делом!

Chansons de geste јесу наша књижевност, писао је. Пиши, не осврћући се на кукавне и сакате, опчињене Губитком!

Живи, живи, ЖИВИ! писао је на жутој, крутој, богатој хартији.

Но у дотираном стану у Шестој улици није се дало живети. Осећао је да умире под надзором несоја. Цео Свет, слутио је, имао је смердети смердима јер је за племство ваљало Милости. Од кмета се вештином није стварао витез, а Кабала беше управо вавилонска библиотека Мера и Поступака, За Моћ.

Англосаксонка, жена га је гледала и ћутала. Његово лице уоквирено црном, кресаном брадом и дивљом косом чинило јој се уморно, на смрт.

Ко зна који пут преметао је папире, покушавајући да не одбаци што је написао раније, у потрази за Богом.

Бог, страшан, гледао га је, а жена му је пришла и белим, нежним рукама прихватила главу, прислањајући лице уз његово.

Вавилон, сачињен небодерима, подвожњацима, надвожњацима, тунелима, мостовима, станицама подземне железнице, парковима, људима, псима, голубовима, пацовима, водоводним цевима, кабловима, канализацијом, библиотекама, књижевницима и књижевним критичарима, професорима, наставницима клавира, балета и страних језика, отпадом, смећем и смрадом, функционисао је – кудикамо боље од њега или иког сличног. У Вавилону свега беше одвише, а он и ја производили смо што нико, у том безмерју, није искао.

Прича наиме – њујоршка, чикашка, рокфордска, београдска – ређала се догађајима недовољним за Наратив. Наратив је претпостављао низање

Смисла, у Времену. Смерди су стога мрзели Бога и Његов Свет, а витезови се радовали и једном и другом – презирући наношење све бесмисленијих кринки поврх Господњих.

XIV

1.

Објаснити иком у Селиштима – Мирку рецимо – да сам се крепио смећем било би тешко, ако не немогуће.

Кухињу, одакле сам узимао кесу, још сам подносио. Туђа и стиснута, са столом од ултрапаса и пластичним столицама, пружала ми је привид дома. Но зидови од гипсаних табли, тескоба ходника између соба, и уског, мрачног степеништа у подрум, нису ме тешили. Ламперије, поливинилски под, и офуцани барски пулт при пећи у подруму радовали су само децу. Бацањем смећа искупљивао сам се за ШПИЈУНКУ, годинама писану без прилике да се одмакнем, и сагледам јој Наратив.

С кесом, држаном као да је пуна фекалија, пролазио сам поред белог, дашчаног зида куће и малог, допола осушеног чемпреса испред гараже, па је трпао у велику, пластичну канту. Сваког петка, канту сам колицима превозио до ивичњака (у Њујорку Галагер је ђубре трпео под прозором) и остављао је испод дрвета. Мој Производ – омоти, кесе, паковања, лименке, старе новине и часописи – све што је кроз наш дом пролазило као кроз дебело црево – ишао је потом на градску депонију – археолошко налазиште неке будуће Цивилизације.

(Јер археологија је увек значила заборав. Кривотвореним Књигама и лажним Сећањима беше саздана Кула из које су на Нас наваљивали Они – чиновници и чинодејственици Прописане Свести.

Зарђалим и полураспаднутим оружјем и алаткама, улубљеним накитом и сломљеним лонцима, посудама и лобањама, замењивали су Сећање; по Прошлости, кршем предоченој, поткрепљеној Документима – најчешће писаним да збуне, заведу, или слажу – ровили су, претпостављам, не за Смислом већ образложењем.

А праву Прошлост – нас какви јесмо – додатно су утеривали у Ред Тором, Новим Заветом, Кораном, Кабалом, Капиталом и другим Књигама, не бисмо ли се уместо искупа утешили ћаром.)

Ђубретарски камион је одлазио а ја нисам схватао да с њим нестаје моје, Конорсево, или Галагерово виђење себе као Божијих Бића на Земљи.

Божија Бића, наиме, нису лучила слуз, већ Смисао, а нас тројица – понемчени Ирац, Србин, и неуспели Књижевник – у *SENTINEL*-у смо писали за отпад, задовољавајући се приказима и коментарима, попут чифута.

Суботама и недељама, у пустој згради часописа куцао сам стога ко зна коју верзију *BEYOND DUBROVNIK*, оптерећујући је објашњењима, тумачењима – безмало фуснотама – не бих ли је учинио разумљивим и читаоцима ван Грчке Скитије.

Publish or perish! стајаше налог, нажалост и Балардов. Но сем комунизма или либерализма, Конорс није помињао праве разлоге расапа. Бавећи се Архивирањем Смисла – поред све приче о Породици, Нацији, Вери, и Цивилизацији – кочио се у педанта, преплашеног да не сагреши. Ваљало је, стога, *BEYOND DUBROVNIK*-ом или ШПИЈУНКОМ рећи што он није умео ни смео, но Нова Скитија, саздана отпадом с разних страна, није трпела подсећања на Келте, или Ариље.

Њени прото-Турци, наиме – пристигли с Алтаја без точка, метала, и припитомљеног коња – ни Варваријом нису залагивали дух. Одвојени од Ариља, од Америке беху начинили старозаветну касапницу – мада су неки постали и кујунџије, чак градитељи.

Но Фил Мајснер, Ренди Макејб, па ни Конорс, Турке нису сматрали важним. Вечити Рат Раса, Народа, Вера, и Култура уочавали су само у Прошлости, и преко Океана. Знатижеља их је могла одвојити од немства кога су се држали као кожних калпака, затварајући очи пред ужасима почињеним према Себи, па и инима.

Од моје Речи – камоли Вишњићеве или Његошеве – Конорс је губио важност Књижевника, и Чувара Музеја Цивилизације. Поповао је стога уводницима, залуђујући се да пише.

Две пуне године – од одласка из Отаве до последње Манакве – требало ми је да схватим залудност покушаја да га у једној чикашкој антикварници упознам с *HOW STEEL WAS FORGED*, од Островског.

Благо, гледао ме је као да му се обраћам на кинеском, па кренуо даље, а ја сам на полици спазио *A MEMOIR OF THE PLAGUE YEARS*, изговоривши Пипсово име *„Pepys"*.

„Пипс"! исправио ме је, стрпљиво, подсећајући ме још једном на енглеску ортографију, уприличену да одваја *sheep from the goats* – попут кинеског писма, или оксфордског нагласка.

2.

„Казуј истину!", „Помози потребитом!", и „Не устукни пред опасношћу!" писало је, невидљиво, на штиту сваког витеза.

(У старој Лужици, у горњем току Одре, постојала су три соја, као у Толкина: витезови, жупани, и смерди. Смерди очигледно беху словенска реч, жупани можда хазарска, а витезе је ваљало тражити између латинског *vita*, српског вид, и новофранцуског *vitesse*.

Витез је, заиста, морао бити брз, жив, и бар донекле друговид. Јер „кадар стићи и утећи и на страшном месту постојати" морао се стално доказивати, да није само себи и нишчима на ползу.

Витештву сам тежио начетог духа. Мени неопходно, Конорсу драго, сматрао сам га јединим начином да не живим Богу на срамоту. Но заточници су трајали кратко – краће од Благоте Селића, послатог на Онај Свет у педесет петој – а Нас су процењивали и склави, кивни на врлину.

Бог је, очигледно, требао смерда. Целина се, из неког разлога, није дала сачинити од Доброг, Бољег, и Најбољег; народ витезова, изгледа, није могао постојати, а Камелот се вазда изврга вао у вашар нишчих.

(Још 1913. у Скадру гледао је Мирко тусте, црвене и бледуњаве Енглезе, утегнуте у нове, каки униформе. Опремљени да их непријатељ не уочи – наспрам Црногораца искићених душманима на јед и жалост – солдати енглеског експедиционог корпуса – тадашњих „међународних снага" – маршрали су извикујући такт.

Официрских штапића под пазухом, зајапурене старешине командовале су им блиставим, челичним пиштаљкама, а Црногорци су се смејали, грохотом. Пролазећи поред на јуриш отетих, турских касарни, носили су дуге трометке нехајно, као ратари.

Дерњајући се, високо дижући колена при окретима, ударајући из све снаге дебелим, окованим ђоновима о крш Додоније, Енглези су их искрај ока гледали – очигледно боље, лепше, више, снажније и храбрије од себе. Дуге колоне варвара меког корака, у опанцима, нестајале су ка реци, келтског имена.

Спој Гала, Срба, Слава, и Додоната, Мирко и другови напуштали су Скадар, ко зна који пут. Град није ваљао Скордисцима, будући да се нису имали рашта склањати – сем у Ровца, Куче, Синьавину, и Катуне Црне Горе.

Насупрот мени, Мирко у Америку не беше дошао да се природи, већ на печалбу – у Гурбет мањи од Малог. Хтео је бити свој, а не Шваба, чифут, латин, или Турк. У Америци му се није остајало, ма какве њене предности, мамипаре, и обећања; прихватао је једино Стару, додонску Скитију, и селе који су ходали боси – да се не забораве ко су, шта су, и одакле су.

Камен и трава Додоније пречили су Селићима да се упусте, те Мирков одлазак не беше изнуђен одбацивањем, попут нашег. Њега Колашин није испљунуо, као мене Београд.

Грађане – одрођене Србе – ја сам узнемиравао, љутио, док је Мирко међу Колашинцима имао место, макар спадала. Конорс и остали пургери

радовали су се појилу, и поштеди, а ја и у Београду бејах ловина, самаштеније, чак онима од којих Бог беше дигао руке.)

Ни Конорс ни Балард то нису морали знати.

Нико ништа није морао да зна, сем што се видело.

У Новом Свету, грађани беху још бесловеснији, тустији, буавији, затупастији, и самозадовољнији но у Старом Крају. Отпад је вазда завршавао прерађенији, изведенији, и прорађенији од првобитне твари. Пургери Америке – њени Конорси и Баларди – беху несвесни свог стања колико Хрвати и њихови једнаци, другде. Из болести, здрави су Им се чинили самртницима. Да је телесни расап заправо одраз болести бића, није Им ишло у главу; Конорс и Балард нису, истина, по смрти хтели да се залеђују, али други јесу, надајући се леку и од умирања.

Од Будућности су очекивали бесмртност страшнију и празнију од дотадањег избивања; једино су Мирко и остали горштаци живели као Божија Деца, свесни драгоцености Света.

3.

И у Колашину су одрођени брђани, цинцари, латини, и балије дочекали да на Људе налегну бројем, новцем, словом, и законом. И пре нашег одласка у Нову Скитију Мирко је избегавао градић, но синови су му већ живели смердски. Срамоту у тиску нису осећали, а очеве речи – у пометњи, вици, свађи, запомагању, и смеху – нису разазнавали.

Какофонија чак Колашина обесмишљавала је Грчку Скитију, колико Нову.

Смрћу свега вредног освете – а свој колт носио је за пасом дуго после Другог рата – Мирко беше престао да се нада.

Бодрило га је једино Зло, поуздано и вечито попут земљине теже, или смрада мрцине, измета, и укварене јеђе. Мрким, чворноватим шакама, рожнатих, тежачких ноктију, није га могао сасећи као ижцикљало шибље око пољског нужника. Против глодара, скакаваца, склава и ништака ваљало је дурати, за живота.

Све је воњало на Зло, свугде. Уместо Конорса, мене, и Баларда, Колашин је имао Предрага Меденицу, Гојка Ивановића и Мираша Ђурашковића, да пишу лажи и надгледају смерде – да се што не омакне, и врати бољем Лику и Времену. Старац предат шали, Мирко се све чешће сећао Благоте, невољног сваку покору да преживи.

Запрљано паланком протегнутом у Будућност – колико у Простор – витештво га је морило, попут бесмисла у Америци.

Новом Добу ни Песма није достајала, јер не беше кога да је пева, камоли слуша. Гуслари последњег Рата су мумлали, поводећи се за музиком. (Не знајући за баладу о Џону Хенрију, Мирко ме је, жутог брка, гледао и говорио: Шта се има певати о судару Људи и Машине?! Већи рат нас је поништио – не с Николине капитулације, или српских жртава – већ несојлука Шваба и Угара! Смрт у борби с нама примали су као саобраћајну несрећу, или пад с грађевине!)

Висок, у тамном оделу, Благота ми се смешио попут остарелог куроса. Сунце иза његових очију – сјајних попут Таре или мокрог листа – жарило се при смирају. Дугим, снажним прстима, из џепа на прслуку вадио је тежак, златан сат, гледао га, па пажљиво враћао, као да тиме поништава збрку око себе.

Колашин, прашњавих улица, више није примећивао. Уместо оних каменех кућа, отмених портала и натпрозорника, и људи који су га поздрављали, видео је – згрожен и слућен – да му од погледа све бежи попут секундаре, док му се сат расплињавао у шаци, као да је од масла, или слузи.

Тешким кораком, неискушан до смрти, одлазио је кући, преко дотрајалог дрвеног моста на Свињачи. Вода, сребрна, још без отпада, жуборила му је испод угланцаних цокула а он је полако напуштао њене обале и успињао се жутим, прашњавим путем уз Брезу, ка својој кући на брду.

Кућа, опшивена лимом против северног ветра и југа, чекала је и њега као казна. Јер у њој се није имало сем трајати – до Рата који би оживео све, бар витезу некадром да спадне на жупана, или смерда.

И Благота школован, и Мирко с не више од четири основне, живели су у Искони. Хомера би, да су га тражили, препознали у сенкама, и лицима суседа, познаника, и својте. И један и други Селић беху наиме сушто, усходано, покаткад пулсирајуће Слово Старога Епа, недокучивог Књигом.

Мирко – јунак без подвига – знао је цели ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ напамет а Благота – бољар без дружине – само делове. Мирко је певао о Косову уз гусле а Благота слушао, гладећи дуге брке, шаке поврх тамног штофа свечаних, јединих панталона. Али обојица су Песмом чували Смисао, чезнући за Лепотом.

А Конорсу скрама енглештине беше нанесена на очи јер Тевтонци – као чифути – ништа нису трпели непрерађено. До Смисла су стизали промишљањем – не Љубављу, или храброшћу. Што се није дало образложити, Конорсу, књижевном критичару, није постојало. Но најбитније је ипак назирао узгред – као песмама Ирца и Јужњака Едгара Алена Поа, или мојим опаскама о Марку Миљанову.

(Ћутао је, док сам му предлагао да преведем и приредим ПРИМЈЕРЕ ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА. Корене Нове Скитије, по свему судећи, није желео наћи у Старој, већ шумама и мочварама Болеслава Ледина. Гурајући се међу Варјаге занемаривао је, изгледа, свој и Галагеров изглед.)

4.

Марко Миљанов се, говорио сам, позно описменио. У Песму, Причу, и Књигу, увели су га прво други.

Примером и речима, говорио сам, потврдио је да Човек није Пао већ вазда посртао, као јунак на мегдану.

Иза списа на столу, Конорс је подигао очи и казао: Али ко ће читати тог... Марка, чије се презиме не да изговорити? Шта варвари имају рећи нама, убеђеним да Временом напредујемо?

Шпенглер је, казао је, написао довољно о вечној смени дивљаштва, културе, и просвећености; но вама из Старог Краја Време нема међа, ни Знање обриса! Западни ум то одбацује!

Све од значаја, рекао је, уморно, написали су нам Чосер, Спенсер, Милтон, Блејк, Шекспир и слични. Нема у нама места Другом и Другима – остацима епа без поенте и краја!

Устао је, и попут голуба гушана ходао по канцеларији, повремено погледујући ка пиједесталу.

Марко Миљанов, рекох, јесте доказ да ентропија побеђује са слабости, не дуга Времена!

Такво знање, рече, окренувши лист големе Књиге на пиједесталу, овде нећеш моћи продати!

Ко жели чути да је на умору? рекао је, и окренуо се према мени. Да му наследници нису и потомци, да чак не говоре његовим језиком? Можда ће та, како је зовеш, Грчка Скитија поново надвладати, али нама то не значи ништа! Од вас се немамо чему научити; Слободе се овде плаше више но Смрти, па и пропасти потомства!

(Кошчат, као *hillbilly*, гавељао је Мирко прашњавим шодером од Колашина ка Селишту, гледајући у Кључ, Башање Брдо, и Бјеласицу. Његова кућа, од чатме и штица, назирала се десно од пута, урвана од старости, али се из ње није имао рашта селити. Уморан од рођења, свладан Новим Добом, син Миомир га није могао домамити код себе, у зидану кућу близу моста на Свињачи.

Син, знао је Мирко, није му доликовао. Но то се није смело рећи, јер за то не беше крив. Крива је била јапија истањена ентропијом, истом као у Америци.

Црвене, српске, прастаре капе намакнуте на чело, коротне за својтом загубљеном пре Немањића и одиве Јевросиме, прилазио је дому, отварао пресушена, сива, безмало распаднута врата на огради, тамној од времена, и улазио у двориште, зелено свежом, готово планинском травом.

У дну, испод брда ка Дрпама и Кључу, тамнело се кромпириште. Кртола, од Црногораца презрена док им Свети Петар Цетињски није припретио проклетством, расла је у смеђој, посној земљи Селишта боље но у Ајдаху.

Обронцима Башањег Брда, унутрашњим, правим, јединим очима гледао је невидне војске, тамне и згуснуте, безвремене попут ровачког сазива.

(На кошарци, с Такером и Нилсеном, схватио сам да Мирко никад није вежбао. И постављање експлозива у руднику, и сечење шуме у Вашингтону, и кроћење полудивљих коња у Монтани беше му, наиме, игра.

(Немајући образа да одбије изазов, испочетка је с мустанга падао, смејући се. Јер *frontiersmen*, сурих брка и шака кожнатих као његове, нису знали ровачка правила. У Монтани се нашао међу себи сличнима, у Времену вере да нам је старост даља од Троје. Устрептао као на Врањаку, Вратлу или Синјавини, опомињао се Вукалице, одмах после Меденичиног убиства.

Но катуни по тим америчким сурунтијама не беху као у Црној Гори, омеђени доловима и насељем, већ недогледни попут шумовите, камените, заснежене пучине. Сити, кравари су му се осмехивали, попут козака.

Црним, испуцалим шакама ударао се по кожним ногавицама, кликтећи и звечећи мамузама, дижући облаке прашине а сточари су пљескали и такође подврискивали, као сељаци из Липова.

Свој Лик носио је у себи, ма куда кретао, а судбина и обавезе беху му урезани на мрком, препланулом лицу – дубоким браздама, као кожарским ножем по шпанском седлу.

Брком је одговарао за Реч, а образом за Дело, те је могао што Такер није, поред свег соја. Јер Мирко беше Ратник а Рокфорђанин само духоборац, попут мене, или Галагера.)

Стога смо Такер и ја шетали себе, игралиштем.

(Пас, говорио је Мирко, мора бити руњав и јак, да гони овце и напада вукове, иначе није низашта!

У његовим очима, присећао сам се, тињала је нада да је Смрт чему.)

5.

Колашин је све више искрио мноме, као Благотом или оцем.

Тај Колашин не беше никакав Град, већ место над реком заборављене богиње, одиглих Келта.

Попут осталих Склава из Тариног Луга, ни ја не бејах учен сем лажном, очигледном, и тренутном. Као тело самоубице при удару о асвалт испод Бабље Греде, Знање ми се прштило у судару са Светом. Што је Конорс сматрао да зна више, беше његов проблем; знати о нечему и познавати га не беше исто а Конорс је повремено то бркао, цитирајући ми разне ауторе о Додонији, или Британским Келтима.

(Срећа, ваљало му је рећи, што Рокфорд нема литица, јер би се многи убили бежећи од сучељавања са собом – попут заборављених, потурчених Срба и Арбанаса с Трмања, 1774. Бабља Греда, жута над путем Колашин-Подгорица, просеченим да доводи туристе у Црну Гору, стајаше погодна за самозатирање. Окомита, висока, осигуравала је смрт, после лета без предомишљаја.

У Бици на Трмању, наиме, Коћа Селић-Влаховић беше гонио плахе и лакоме, радије скоку низ Платије но признавању сопствене Искони, страхотне с верности.

Јер Семе је Бог.

Ко га затре, уништио је и праву Реч и истинито Слово, и потро Правду. Унезверене очи Крајишника, на тракторском путу ка Србији, 1995, подсећале су ме – накнадно – на Конорсеве, у тами његовог уреда.

Беху то очи деце из горе, на свакој новој граници сачекиване од неког Егона фон Бернштат-Ледина, и новачане у пандуре, солдате или, једноставно, робље.

Под немачким или турским предводницима, беху они – као Конорс или ја под Балардом – борци без страха и мане. (Зашто ми је мајка певала о Краљевићу Марку, питао ме је, муклога гласа, кад је био турски вазал? Што га се Султан плашио није мењало ништа. Султан беше властан а он – син Вукашинов, унук Мрњин – не.)

Већ у шеснаестом веку, говорио сам му, певали су *Schiavoni* на сплитској риви Млецима песму о Краљевићу Марку – једину свима познату. Захваљујући на помоћи у храни, нису помишљали да Господарима вреде само за следећу војну с Турцима – српскога језика, поносних, потајно, на Марка Влаха.

Тврдећи да више од свега мрзи сервилност, није схватао шта ми казује, али Семе у њему јесте. Забрану калемљења у коров, трње, или стакленичку биљку, отац и мајка нису му послушали. Гледајући се, никад им то није опростио, мелез као Марко.)

Изабраних, слагали смо се, не може бити много. Јер Сјају су хрлили сви, а стизали понеки. Попут сперматозоида, или просуте икре, тискали

смо с к Богу а Он нас је гледао тужним, огромним, самилосним Оком, знајући шта Зна.

Ми то нисмо могли, нити је требало. Слепило нам беше одбрана, а ми смо га на све начине покушавали скинути с очију, као погубљеник повез.

Лишени заштите, неутешни, гледали смо непојамном у очи, попут жртава у Тарином Лугу.

Ми или Они, говорио сам Конорсу. Јевреји или Тевтонци, Турци или Склави.

Јер Келти беху одавно отишли, испунивши Намену. Иза њих остала је Песма – сјај бојевих копаља, мачева, и пожара похараних Градова. Златни, ојкали су из гласа, јечећи попут гајди.

Тихе Песме чували су за Растанак, знајући да им је Време испуњено, и да ће их наследити недолични, и све гори.

И Све беше Добро јер га је устројио Саваот, Творац.

Наше слепило, говорио сам Конорсу, јесте заправо Завет Кнезу Овога Света – пораженом јер му се дало да хоће, а не досегне.

Нисам му помињао страх пред сопственом Речју и избезумљивање пред Истином, клањање пред туђим Словом и Речи, прихватање и Шћепана Малог и Болеслава и Варјага и Бугара и Немањића и „Јосипа Броза" – послатог нам од неког Ледина – и подавање свашточињама; све то остаде Знак исконског подаништва, уреченог – бојим се – већ нашим именом.

Зато нам се Војна Пешут смејала – ругајући се њему, несоју насталом из њеног семена, проклијалог у невреме и неместо, сасушеног злим ветром и горим сунцем, кужном кишом и отровним ђубривом – да нам се утре траг трагова.

Прихватањем склавства зарад Моћи с Броја – не Соја – бесмо се и ми, словенизирани Срби, одрекли родослова каквом нису могли приговорити Ледини ни Хабсбурзи.

Јер, ваљало је казати Конорсу, Срби беху одвајкада себи господари, сувишни сваком Саваоту.

6.

Сопство, говорио сам забринутом Конорсу, какво је, рецимо, Мухамед подарио Арапима – у 7. веку малобројнијим од Срба – ми нисмо досегли. Многољудне и модерне војске Аустроугара побеђивали смо безмало у бунилу, са снаге непознатог нам порекла.

Своје пале у Великом рату, рекох, ви оплакујете сваког 11. новембра, истовремено ниподаштавајући Солунски фронт и наше жртве. Руперту

Бруку, песнику, читате оде а за Милутина Бојића не желите чути, колико ни Миљанова. Ваши стручњаци за стварање склава, манкурта, јаничара, киборга, и фурде често су нас сапињали, као Краља Марка!

И мада смо имали свог Мојсија, говорио сам, памти га једино Српска Црква; Растка Немањића нема у Енциклопедији Британици, али има Џорџа Савила, безначајног енглеског политичара, или Михаила Савова, бугарског генерала. Знање О Семену се у нас стално затире; енциклопедију нам је саставио хрватски комуниста, а Црква започиње Историју Немањићима, као да марјана није било! Као да су Памир, Хиндукуш, Кавказ, Анадолија и Лужица на другој планети!

У фотељи, Конорс је ћутао.

Аписа смо погубили! рекох. А душмани су својим државотворцима дизали споменике – Мађари синовима давали имена Арпада и Атиле, Немци Дитриха, Карла, и Фридриха, Енглези Вилијема, Освајача!

Ко вам је крив, казао је, покушавајући да се насмеши.

Да су на вама, рекох, уздржавајући се, радили Мурат, Бајазит, Мехмед, Ледин, или Броз, питање је шта би од вас остало!

На лошем сте месту, казао је.

За сој, рекох, бољег нема! Но уместо да славимо Душана, српска Црква га малне анатемише, као освајача!

Ниједан наш цар, рекох – свестан да му је сва прича о варварима беспредметна – није носио ту титулу, најцењенију међу поданицима Луцифера, Цара Јасноће!

Мој отац, рекох, целог живота служио је горима, као Краљ Марко! Шта се дало постићи без сопства, сем главињати од Господара до Господара – као Црногорци од Шћепана Малог до Николе I Петровића?!

Можда сте зато, казао је мирно Конорс, гледајући ме у очи, узимали главе непријатељима, као Келти или Турци? Османлије су тако потирали туђе сопство а ви се изгледа – као Андрофаги – посвећивали!

7.

Очигледно, покушаји да приближим Конорса српству почињали су нас умарати, обојицу.

Рекавши да га је баба крстила у православној цркви, одсутно је кренуо са мном у Нову Грачаницу, на Трећем Језеру. Пратио ме је караваном док му је Кејт звоцала.

Пролазили смо кроз Илиноис сличан Шумадији, с насељима француских, италијанских, енглеских, чак норвешких имена. Јер Нови Свет поштовао је једино победнике, што ми не бесмо, ни 1912-1918.

Тешећи се да хрле Византији, Срби из Чикага и околине беху стога код Либертивила подигли лепу, позновизантијску богомољу, црном, кованом оградом одељену од нас, ходочасника.

Бледоружичаста, Нова Грачаница лебдела је пред нама, попут иконе.

Погледујући жену, Конорс се крутио.

У православни храм одлазим, рече, с обреда!

Погледао ме је, али су му се виделе једино наочаре, као две омање, златасте тацне наспрам цркве окружене зеленилом и шишаном травом, блиске језеру назретом кроз дрвеће.

Старци и старице су се крстили усред белих, неоличених зидова.

Тихи и оновремени чекали су причест, собом фреске.

У ухо, Кејт ми је рекла: Ови су виши и од тебе!

(Сметали су јој, претпостављам, и њихови солунски бркови. Да су Масаји или Патагонци, смешила би се. Овако, није се дала скрасити. Намештала је свилени шал око рамена, док га није скинула, бесна.)

Јеси ли крштен? упитао ме је Конорс, при изласку.

Не, рекох. За оца знаш, а ни бака није више веровала; ништа јој, изгледа, није могло надоместити губитак породице.

Забринуто ме је посматрао.

Очи, укрштене, плутале су му попут чуна у бури.

Починио си светогрђе! казао је.

Можда, рекох. Нисам желео да увредим, ни повредим. Нисам знао да је посреди причест, и да јој не смем приступити!

(Бог, нисам му хтео рећи, није Саваот. Ако јесте, онда нам спаса нема – понајмање Селићима, отпадницима отпадника, палим свим Падовима, Грешком грешака, Грехом над греховима! Бог нас је увек могао помести, попут мрва с Трпезе!)

Неодлучан, ћутао је.

(Уствари, беху му нарушени сакраменти. У друго није веровао; ритуал се видео а Дух лебдео недокучив. Да исто мисле чифути и балије, препуштао сам њему да схвати. Но нашем Разговору почео је истицати мех.

Тврдио је, љуто, да се држи Никејског Закона.)

Вера, ћутао сам, да не викнем, не може бити Закон!

Целат, Бог се надносио и над њиме, попут Дива на Гојиној слици.

Уран је јео своју децу а Тарин Луг и Конорса, мада му не знаше име.

Дисао је отежано док смо ходали к Језеру, плавом и намрешканом, окруженом жутим, сасушеним шеваром – донекле налик шевару Мајснеровог и Макејбовог Језера, на коме су ловили фазане.

XV

1.

И хришћанство је, значи, изабрао, не наследио. Оданост предачким врлинама, међутим, трајала је колико траг мора на жалу.

Казне, за недостатност, ту није било. Колико му је *pietas* издржавала као навика, сасушена одрицањем од живе вере, имао је и он ваљати. Јер разум није покривао све, нарочито не Тарин Луг или Мајснеров и наш Рокфорд, осушен при Чикагу, кости од Града.

Масакр Таринога Луга – попут клања коња и заробљеника за могилу у некој исконској, понтској Скитији – оцу бар беше обред заборављене древности и презира наспрам смрти, својој колико туђој. Тај сакрамент је у њему имао подлогу, док Конорсево молепствије у Новој Грачаници беше углавном хир. Безимени Бог, сав у Разуму, говорио му је да се све може оправда ли се, на Небеском Суду.

Не видећи Истине, постао је лутеранац, после баптиста лутајући од вере до вере, као робном кућом.

(Атеисти, очеви су нам се смејали, живи нама.)

Идентитет је међутим тражио своје. Јер недуго по повратку с Трећег Језера, наишла је до нас Синди Барлоу, с мужем ћутљивим као тат.

Иза њених чланака искрио је смех и блистали зуби, и назирале се дуге, складне ноге *All-American Girl*, из Бизмарка у Дакоти. (А и Бизмарк беше променио име, за Већег рата. Мирко га је памтио као мало, сточарско место, прашњавих улица и дрвених кућа, насељено Швабама из Саксоније. Бизмарк – Ујединитељ од кога беше побегао и Бохут Мајснер, Бем – стајаше духовним покровитељем те мале Немачке у Америци, док становнике нису почели звати *„Huns"* и хапсити као *enemy aliens*. Педесетих година, међутим, вароши су вратили назив, те се и Гертруда Мак мирне душе могла прозвати „Синди Барлоу", по телевизијској глумици из Шездесетих.)

Но у редакцији нам је личила на обичну, дебелу, *Midwestern* домаћицу, а њен муж – описиван као мушкарчина – на уредског радника.

Конорсев поглед се укрштао више но при сусрету са мном, у Торонту.

Одсутно, предложио нам је да одемо до „Немачког Подрума". У полутами, углавном је ћутао и јео као да ће му оброк побећи из тањира.

Лице Синди Барлоу, нагрђено и провидним, пластичним рамом наочара, бледо се расплињавало кроз масни, подебљи слој жућкастог пудера. Избегавајући нам очи, причала је мимолазно, мрљавећи, као да не знамо од чега се угојила. Пружала је дебелу руку ка парчету америчког хлеба – отровног с витамина, минерала, и адитива – а ја сам гледао устрану, хватајући Конорсев поглед.

Говорила нам је о чарима новооткривеног католичанства па – видевши да се не мрштимо – о „родитељовању" своје усвојене деце.

Ступица од главе до пете – сем заиста добрим чланцима о Бизмарку и околини – нехотично нас је подсећала на наше пропусте, подлости, и злочине. Истина – из њених уста – постајала је, схватио сам, тешка и злогука лаж.

И деца су јој се батргала у хаосу опаснијем од селићког. Неодређеног израза, показивала нам је слике једног плавог, једног црномањастог, и једног кудравог дечака. Главу уз главу, деца три расе гледала су у објектив, заслепљена блицом.

(Ми смо, тешио сам се, живели угрожени углавном телесно. Сваког трена посао ми је могао отићи врагу, неко се разболети, пожар нас унесрећити – као комшије низ Ронсевал – али нам бар име и порекло није могао отети нико, ма како моћан и зао.

(Кицош у тамном оделу гледао ме је Благота, лица усредсређеног у црне, дугачке брке, очију тамних и нетремичних, као пред полазак у рат.)

Синди Барлоу је себе доживљавала, очигледно, као безазленог и надасве непредвидивог Протеја.

You have to keep reinventing yourself! као да нам је говорила, стиснутих, танких усана.

Нова Скитија пружала јој је прилику сваког трена да се разлије па стврдне у било који облик. *A self in search of an object*, гледала нас је безизразно.

Творац јој очигледно стајаше мрзак, сабивши је у обличје швапске *Hausfrau*. Смешећи се преко стола у „Немачком Подруму" није знала, по свему судећи, шта још да нам прода

2.

Свето Писмо, понављао ми је Конорс, прихвата се исцела или остаје проклет, собом!

Буквалност (страна Синди Барлоу) просењивала му је иза слуђених очију.

Дух му је бежао, као Облик од Синди.

Знао сам да не прети из мржње, већ презира наспрам себе. Учен, тражио је одговор који се даје једино Делом.

(Синди Барлоу га беше растурила кудикамо горе но ја. Брђани, заурлани ноћу уз букаре црног, густог, пенушавог вина, отимали су се наново у њему, подсмевајући се чежњи за омањим, уљудним, несаграђеним Градом, кустудијом Реда На Земљи.

Но таквих беше само у његовим Књигама. И живе, стварне, италијанске или грчке градове сматрао је Варваријом, тесаног камена или белих фасада поврх оног што би открио опусти ли се, и искапи букару.)

Синди Барлоу таквих невоља није имала – другог Лика до себи наређеног није могла стећи, јер швапство већ беше метаморфоза.

Самој себи Песник и Песма, одрицала се свега сем сопствених речи и жеља, Конорсу предочавајући и његов Крај.

Ко је ту био у праву?

Конорс са *SENTINEL*-ом или Барлоу с *BISMARCK BALLADS* – заиста изврсним двомесечником за поезију, смишљеним себи да наприча што јој се тренутно свиђа?

Мада нејеврејка, и Барлоу беше пропагандиста над пропагандистима. Попут палог бога, творила је свет искључиво Причом. Своје жртве, наиме, давила је цивилизованим, законитим насиљем – попут чифута, адвоката, или полицајца. Горгона, посматрала нас је као мишеве у куту. При том, нисмо схватали шта нам чини, ни како.

Тек касније, закључио сам да смо стрепели од изнакаженог Лика у себи.

„*You can be whatever you want to be!*" писало је на налепницама широм Рокфорда, такође њеног Града.

Јер ту смо само обитавали ми: Србин и оштећени Келт, а господарила Она – блуд глупости и похоте, и омразе на свако Божије ограничење.

Опростивши се од Барлоу, Конорс и ја смо се гледали.

Сив, измучен, није ми имао шта рећи.

Да је престанемо објављивати, нисмо могли. Одбацивши њу, морали бисмо се лишити и већине сарадника – још ружнијих, глупљих, и злоћуднијих.

Писали смо о лепоти, доброти, и храбрости; но ни Барлоу, ни Ледин, ни Конорс, ни остали не беху до нелепе, буаве, нехрабре особе. Шепав, попут малог Доктора из Трећег Рајха, Конорс је поповао о чему није имао право, сем насилничким, одвратним Хтењем.

Но то нисам смео признати јер бих, чинило ми се, прихватио да нема наде, ни за ког.

3.

Из канцеларије, одвезао сам се Мајснеру, на пиво. Седели смо у дену и ћутали – он златаст, насмешен, решен да се не жали.

Срби су се могли бунити „као Грк у апсу".

Оружје у његовом кабинету, знао сам, беше сакрално. Попут друидског мача или светог римског копља назначавало је да се Зло ипак може казнити, прекрдаши ли.

Но и убиство беше сакрамент, крајњи и највиши. У Филу Мајснеру, лутеранцу, немаше више трага војнику, камоли ратнику. Пред другима – и собом – пушке је држао да прошета обичним лугом, не би ли се приближио макар звериној смрти.

Племство као идеја беше ишчилело из њега јер себри Беми, на свом Косову – Белом Брду – беху потучени кудикамо горе од нас. Иза њиховог пораза није остало песме ни приче, па ме је гледао, пивопија.

Времена, међутим, беху поништила и Србе. Кроз прашину потиснутих, туђих смрти и одроћивања, могли смо се срести једино уз пиће. За разлику од пијења с Конорсем, обављали смо то ћутке, накратко некадашњи Људи – без страха, сем од подсмеха себи равних.

А Барлоу је могла црћи, са све њене Будућности. Прегладна попут Конорса, стајаше казна прво себи. Неумитна, попут смрти или погубе, преливала се Америком као амеба, а динарски Срби ходали су странама својих брда као исклесани – сваке црте Божијим Длетом усечене до крајње, одсудне јасноће, и пропратних обавеза.

4.

Саваот нам се ругао као у Нојево Време.

Свестан ирских записа тамносмеђим, византијским мастилом по учињеној, јагњећој кожи, Конорс је кришом покушавао писати келтске песме, не би ли се донекле искупио за уводнике.

Но све што би забележио пенкалом по белој, финој, фабричкој хартији губило му се у рими, или баналности. Лажући себе да је песник, тукао је сина плашећи се Грчке Скитије. Гуслари су певали поколењима, а он је шпартао некадашњом Фирстовом канцеларијом, као ћелијом.

Ирци су песме исписивали на новој кожи или пергаменту – јер бардима палимпсест није приличио – а он се враћао тешком, укорiченом либру на сред собе.

Пелашке, старокелтске, старогрчке речи опчињавале су га увек изнова, попут звука бронзе у ноћи.

И Кухулин – за разлику од Марка Краљевића – смејао се слабићима, ништочињама, трњама, сплачинама, говнобаљима, мудросерима и бескурима. У келтским шумама и степама немаше поштеде неспособнима, ни невољнима да се бране. Јер сваком беше суђено да мре, а понеком да живи, јунак мимо Смрти.

Без Смрти, наслућивао је Конорс, нема Бога.

Коначност рађа вредност, Бесконачност ништавило, говорио сам. Бог обитава у трену, никако вечности!

Вечан, хтео сам му рећи, јесте Пакао – огроман, пружен из бескраја у бескрај, пун залудног, недоличног живљења, срамотног с понављања.

Погледа упртог у белу, чипкасту завесу, смишљао је заваде, за привид борбе и победе. Све чешће се подсећао Јужне Каролине, одакле беше кренуо за Леополдом Фирстом, да се прочује.

(Но Ирцима Кабала није требала јер беху јуначан народ, поверљив Богу. Староставне Књиге држаху живом Речи а не зборником обавеза наспрам Саваота, робовласника. Онокрајно златни и пурпурни иницијали ирских рукописа – налик скитским шарама – опомињали су га да се Бог да оличити једино Речима.)

Слово – Сенка Дела, говорио сам му, спречавало је Србе да сањаре, и наличе Грцима, и Тевтонцима. (Да су Грци пали Келти – умишљени с вештине – није му вредело казивати, мада је ценио Гревса. Хомера није супротстављао хеленизму, нити у својим недостацима тражио казну. У срцу демијург, све око себе – и у себи – покушавао је обликовати готово грчким хубрисом. Отиском је мерио Моћ и величину Отискивача, заборављајући да су Хирошиму и Нагасаки починили мали људи, огромне вештине и презира наспрам Творца, и Себе.)

Ум, ваљало је рећи му, није Моћан. Можда царује, али Срце влада; без љубави има само склада у мермеру, и слова на папиру. Траг Божији На Земљи нису Реч ни Слово, већ Дело – потпис Саваота у Времену Кратког Трајања (Дому нас, Трага Трагова).

Једино ти, хтео сам му рећи, можеш сведочити о сопственом животу, ма колико безвредном. Сплеткама, политиканством и позивањем на 1776, нећеш се избавити себе.

Замишљен, говорио ми је: До општег, стиже се посебним!

Но у повести Америке немаше довољно самосвојног, а поређење Пуританаца с Хрватима сматрао је светогрђем, те је на мене почео пујдати Гејл Мичам.

5.

Књиге о кукавцима попут Јозефа К, страдалника из Хамсунове ГЛАДИ, или приповедача ПИСАМА ИЗ ПОДЗЕМЉА одбијале су и њега, но мање од приче о Вулету Јевтићу.

Ћутке, листао је рукопис ИЗА ДУБРОВНИКА – покушај да се Англима обратим српски – па га одлагао и устајао. Није ми – као Галагер – предлагао да сваку причу проширим у роман, али му Балканске Шуме није требало.

Ломећи се између поклоњења чифутским скрибама или келтским приповедачима – оданим мушком ходу, јуначком трку, и замаху мачем – погледао ме је, врљавији но обично.

Одлучи се, казао је, хоћеш ли писати или живети? а ја сам га посматрао ћутке, и нехотично му се кезио, у брк.

Ваља причати о Непоновљивом, хтео сам му рећи, али он је то знао. Животом каквом је тежио није се одуживало Богу. Залуд се Тојнби, на пример, Историјом бавио у библиотеци Британског музеја, кад је није стварао на бојном пољу, палуби брода, или у некој забити где је настајала, незабележена.

Кришом, наново је читао Травена и Толкина, Лондона, Бартона, чак Рида, обавештавајући се о Кјеркегору, Хабермасу, Дериди, Белоуу или Апдајку колико да га душмани не затекну.

Истински писци – не литерате или књижевници – беху и њему одговор на питање упућено мени. Но настојање да им се придружим није му се допадало, па ми је говорио да цени помоћнике гладне успеха.

Уживајући у писању подвижника, порицање књишкости није трпео, оптужујући ме за нерад, несналажење, чак неамериканизам. Ужасавао сам га, претпостављам, открившись једнослојним и целовитим; напор да живим као што мислим и пишем кажњавао је додатно.

(Плава, фрцкаста, Гејл Мичам је почела редиговати текстове. На моје примедбе, Конорс је ћутао па, окренувши се к зиду, говорио да се до Смисла стиже консензусом.

Унапреди је, рекох, а он се осмехивао. Њене приказе си иначе објављивао пре мојих огледа и прича!

Енергијом каквој би се Галагер смејао, Мичамка је покушавала надоместити дар, а Конорс је – очигледно – рачунао да ће међу нама нешто пући.

Њено крупно, хермафродитско тело и тевтонска душа потврђивали су се једино сукобом; тврда жена и мекушни мушкарац, загорчали су ми последње дане у *SENTINEL*-у с немогућности да им узвратим.)

Да ми је казао да му не требам, дао бих отказ, но повремено ме је чак хвалио.

Мичамка и он тражили су отпор, да се не би расплинули – попут Синди Барлоу – у ко зна какву протозоу.

6.

С врха своје Куле посматрао нас је Балард, обавештајац, засигурно очајан својим Делом. Беспрекорног изгледа и осмеха, попут Предрага Меденице, Митра Пајкића, или оца откривао је да је лутка лутке, не назирући Луткара.

Џоне, смејао му се беше Фирст, изгледа да сам могао остати у Пољској!

Вечити војник, у позним годинама осећао је немоћ Знања наспрам ентропије, али се држао *a stiff upper lip* енглеског господина. Само су будале попут Конорса – испочетка – и мене до краја – трагале за Божијом Вољом, не хиром обесних, злих, моћних, и спремних људи. Познавајући многе лично, клонио се уласка у Ужи Круг.

Конорсу се још надао; од мене – предвиђеног за Милову Награду за прозу – дигао је руке кад сам у Манакви казао да је Време на нашој страни. Челичних, скритих очију, слушао је како одбацујем саму идеју о *windows of opportunity*, па погледом тражио Миловог психолога. (Њега беше довео да нас сними, премери, и каталогизује; о истинском послу *SENTINEL*-а нисам се тада питао, прихватајући Балардове повремене чланке о моралу као изразе таштине. Захвалан на помоћи при уласку у Америку, рокфордског патриција сам поштовао, поготову сећајући се конзула Тајсона и његових хладних, сивих очију.)

У Манакви међутим – у салону Балардове виле изнад Језера – схватио сам да за мене поново нема лагања, и да је нужно рећи очигледно – као при објављивању САДРЖАЈА, или, касније, СТРАВЕ.

Наша нада, казао сам, док ме је Конорс панично гледао, није у опортунитету већ Ходу Времена – досад на страни непријатеља!

Балард ме је посматрао, пажљив и нетремичан.

Погледајте, рекох и махнух укруг.

Конорс, Ричардсон, Нилсен, Џонсон, Њухаус, Такер, чак Дојл, су се загледали.

Својевремено, рекох, у Америку ми беше забрањен улазак због „комунистичке пропаганде", потом због побуне против комунизма. Данас сам други човек *SENTINEL*-а, у одбрани САД од лажи, зулума, и подлости какви још владају Југославијом. Док сам лежао у КПД Забели, Мајк Ричардсон, на пример, беше Мунов доглавник, у Вашингтону.

А Џим Конорс, рекох, усред све напетије тишине, уређивао је левичарски лист у Чепел Хилу.

Конорс је пребледео.

Шта рећи, рекох, за велечасног Брајена Њухауса, некадашњег „Ружичастог Свештеника" из Виндзора, у Канади?

Изгледа, казао је Конорс, да је Селићу енглески ипак *a second language*!

A chequered past, рекох, мирно, нас управо спаја: морамо имати вере у себе – и што радимо – а не „могућности тренутка"! Време – не прилике – осећање и лично искуство – не прорачун – сабрали су нас, чудним и неочекиваним путевима, у овој соби. Претходно, попут Фирста, готово сви бесмо на супротној страни – из незнања, не жеље за Злом!

Балард је незнатно променио положај у столици и наставио да ме посматра, а ја сам у његовим зеницама потражио подсмех, љутњу, или презир.

Но беше као замак: на његовим бедемима све је мировало, покретни мост стајаше дигнут, капија спуштена, заставе по јарболима свезане, да сачекају развијене стегове непријатеља.

(Сав у принципима, није имао потребе за карактером. Срб је имао личност, а Хрв хтење. Зато је разумевао Хрвате а Конорс се клонио сопства, сем конфекцијског. Нико у тој соби није веровао до у Зло и нискост; Закон, гвозден, владао је њима а ја сам му се противио.

Незајазе, хтео сам им рећи, још Александар Македонски беше затворио иза огромне, челичне капије, на Крају Света.

Но присутни су знали што ја нисам: да Време круни све и да ће се злотвори стуштити на Људе чим се Пукотина на тој Планини прошири, да пропусти макар једног од Балардових *peers*.)

7.

Из *SENTINEL*-а је, очекивано, први отишао Брајан Њухаус. Попут Еве Потоцки, из једне повлашћености запутио се већу. Ни мантија га није обавезивала; сваку мачку сматрао је добром, само да лови мишеве, па се кришом од Баларда договарао с Јеврејима из Вашингтона, Њујорка, и Чикага, радећи на сопственом Институту.

Мирећи либерализам с конзерватизмом, хришћанство с јудаизмом, морал с етиком, обећавао је све сваком; разочарани Балардовом правоверношћу, многи су му се приклањали. Спокој, не истина, привлачили су их распопу а удаљавали од нас; упозоравајући Баларда, Конорс је знао да ће бити тумачен завишћу. Но слуђен, бесан, и повређен, ривала је поткопавао не обазирући се на неугодности.

И сам се почео користити сваком приликом и човеком, нашта га Балард није подсећао на раније ставове; попут мине, Зло нас је чекало с наше поспаности, глупости, и слабости.

Њухаус је, природно, постајао све моћнији. Проповедајући Љубав, Веру, Наду, Поверење, Узајмну Помоћ, Заштиту Америке од Безбожништва и Цинизма, свему се ругао, искре у плавим очима. Смеран и невин опростио се од нас, и почео нападати *SENTINEL* – истина, не јавно.

На Дојловом испраћају, већ, смерди су се подгуркивали и наливали бесплатним пићима а Конорс је држао пригодни говор, не одајући се. У Чикагу, Дојл се беше хвалио управо бројевима чије је излажење највише ометао, но у *Rock Cafe*-у Балард га је потапшао по леђима, прослеђујући га даље, у најбољем совјетско-самоуправљачком маниру. Газда и слављеник су се смешили, а ми ћутали, чак аплаудирали.

Као у београдском РАДУ, БОРБИ, или ПОЛИТИЦИ, свако је сваког млео у тој закупљеној соби једине ваљане рокфордске кафане. Што се наслућивало по ходницима и собама *SENTINEL*-а, на Дојловом испраћају плутало је површином. У једном углу Хигинсова, Потоцка и остале службенице оговарале су кога су стигле а за столом поред зида Ричардсон, Дојл, Конорс, Такер и неколико гостију претресали Питања Од Значаја (што се опет сводило на ко ће кога надјачати, преварити, или заменити).

Попиј још једну! говорио ми је Такер, светлих очију а ја сам знао да је следећи.

Јер, попут мене, Ричард Такер не беше свестан шта га је снашло. Пошто је и њега Конорс сломио дугим, тихим, необјављеним, подземним ратом, гризући усну потражио је друго запослење. Опростивши се од мене, сишао је низ степенице носећи картонску кутију с личним стварима, попут погорелца.

За то време, Конорс је седео у приземљу – иза стаклених врата и беле, провидне завесе – и преметао папире, те је Такер прошао без поздрава. Гледао сам га с прозора како се рукује с Јиом и Фредом, свесним да им следећи шеф неће бити као витез који их је штитио од Конорсевих излива.

Шта је Конорс добијао производећи хаос и омразу задуго нисам схватао, док га једном нисам погледао у очи, сјајне као да је пио.

Управо беше кудио Такера, заборавивши да сам присуствао целом њиховом сукобу.

Видевши мој поглед заћутао је; лице му се стегло а очи укрстиле, још више. Шкрабао је по мом тексту па ми га предао, а ја сам знао да увек побеђује, попут распада или смрти.

Јер требао му је пад макар измишљеног супарника, победнички крик над жртвом што већом, бољом, и лепшом. Мали, измучен, нагрижен, свестан много чега скриваног и од мене – Скита и несуђеног пријатеља – шпенглеровски се потврђивао туђим неуспехом. Узалуд сам се подсећао да нас је из канадске чамотиње извукао у рокфордску; цинично, англо-

саксонски бдио је над Формом, као да ће из Ње изнићи Суштина – попут духа из мумије, или Благовести, из Књиге.

Пред мој отказ најурио је и Јиу. Јер где Србима шибица својевремено беше „машина", Хмонгима то стајаше безмало све – сем сопствених умазаних, засечених, чворноватих, пребијених прстију.

Жутаћи, говорио ми је, нису до да, чучећи у прашини, дубе дашчице за туристе! па ме је гледао, искричавог ока.

За мном – мимо Ричардсона, Џонсона, и Нилсена – остао је само Фред Симс. Насмешен и бесловесан, зачуђен моћницима одиглим из *SENTINEL* -а, махнуо ми је; пред Конорсем је потом стајао потучен, осмехујући се и надајући, грчевито, да неће опет викати на њега. У џепу је стискао зашивени шрафцигер, заштићен пампуром; око слабина мотала му се шарена кошуља, замрљана од мазива.

XVI

1.

Пролеће никако није долазило у Шесту улицу, ни Гринич Вилиц. Између својевремено отмених, старих зграда, фијукао је северозападни ветар наносећи ковитлаце снега, да накратко прекрије све – и ђубре, и прљаве степенице сутерена, и опогањене хидранте, и трагове људи шћућурених у малим, угроженим, прескупим јазбинама. Свет се претварао у бели, смрзнути, смртоносни нанос а Галагер је размишљао како да се одсели где пропаст не беше тако очигледна, и хладна.

Те зиме, приликом посете *SENTINEL*-у, дошао је до мене упркос Конорсу и причао ми о Бугарској, допуштајући, доброћудно, да га учим балканској етнологији. Гном, ћутао је док нас је Мајснер нудио да пођемо у лов; своје градиво слагао је слој на слој, не би ли се такође обавезао Књигом.

Огромна и пустошна – Скитија без Скита – његова земља, испресецана безобличним, сивим рекама, несагледних и завејаних планина и неомеђених шума, доводила га је до очајања. Мимо Мајснера, беше му довољно бити у Рокфорду – камоли ићи у лов, на животиње које није намеравао јести.

Пун добре воље, Мајснер се смејао његовом нећкању па нас позвао на пиће. У његовом дену седео је збуњен и осврtао се, док му је Фил објашњавао шта је где уловио и колико га је труда и новца стајало да га препарира, приреди, и монтира, не би ли му ловачка соба личила на нешто чему би се Егон фон Бернштат-Ледин смејао.

(Очигледно, Мајснер не беше чуо за Брозове навике. Није чак знао што Галагер: да је крајишништво Америке исто што витештво Алана или Франака. Зато се Галагер лова није играо ни као мали.)

Воде Америке – зеленкасте, мирне, дубоке и непрозирне – прекривале су, и у њему, врхове борова и стења на највишим планинама, камоли Рокфорд и бетонске стубове далековода, аутопутеве ка Чикагу и куће сграђене за Кратко Трајање. Омамљен, гледао је кроза нас, покушавајући Мајснеру да прича о Острвима Блажених, до којих Свети Брендан Ирски беше допловио у шестом веку. Тврдио је да су што Винланд викиншких сага, а Мајснер му је нудио још пива и одлазио у кухињу, по грисине.

Сам са мном, Галагер се стресао, па питао како издржавам, нашта сам се насмејао и казао да је то ипак боље од Забеле. Заћутао је, и посматрао Мајснерове пушке, иза стакала кабинета.

Насукан у Времену попут Ковчега на неком равном, непостојећем Арарату, Рокфорд се простирао око нас, налик јаловишту.

У том Потопу и Мајснер се грчио, кријући се иза још неискривљеног осмеха. Нама двојици, избеглица, неодређеним речима пожелео је да нас наш, несхватљиви, јад мине – мада је знао да ничији не пролази већ бива замењен другим, често грђим и горим.

Попут риба на сувом праћакали смо се Галагер и ја – са зида нас је посматрао Бохут Мајснер у северњачкој, парадној униформи – невидних шкрга све тамнијих, и сувљих.

Мокрота Времена отицала је из нас, попут крви низ сливник.

Иза финих, златастих наочара, Мајснер нас је гледао, не знајући шта више да нам каже. Полако, подигао је лименку с пивом, погледао је, као да јој се чуди, и принео устима, још насмешен. Трудећи се да ужива, повукао је дуг гутљај и муљао га у устима.

Затим се осмехивао још пријазније, пожелевши Галагеру сретан лет и намигнувши мени, до сутра.

(У свом подруму, сам, скинуо је са зида – ко зна који пут – дугу, углачану манлихерку, модел 1889. године, и гледао је. Произведена у Штајерској, лежала му је на длану тешка, избалансирана, дело врхунског, швапског умећа.

Очуван, подмазан, спреман на тренутну употребу, карабин га је радовао мимо Рокфорда, посла, куће, и себе запалог у насмешени, свакодневни очај – неприметан без мог, или Галагеровог Огледала.)

Због чега смо нас двојица очајавали, није хтео размишљати. Свако је носио своје бреме, и крст уприличен лично од Саваота – коме је, по свему судећи, то требало из разлога недокучивих и некоме бистријем, знатижељнијем, и самосвеснијем од њега.

Саваот – Биће Ван Нас – имао је невоља такође, иначе се не би тешио нашим, као јадо у бескрајном и недогледно хидрауличном космосу.

2.

Писмима, Галагер је пулсирао, трудећи се да сажме свој очај речима лишеним кала, сала, кожуре, покорице, и осталог отпада, заборавивши при том – као Американац – да се без несварљивог умире готово као од глади. Но некадашњег бугарског зета занимало је једино тешко, црвено-

црно месо Истине; као анархистичким стегом, махао ми је мислима исувише опасним да се упуте иком, поготову Конорсу и његовим читаоцима.

Да се објашњава жени, запитаној шта му је, такође није могао. Само се Словима дотицао радости, јер изненадити себе успевао је тек повремено; при сваком сусрету с Непредвидивим (значи, Истином) будила му се нада, мимо свих упозорења, и осуда.

Изгнаник, ирски, из Варварије, тежио је осмом веку, док се Конорс дивио осамнаестом; да сукоба између традиције и савремености нема, нису схватали ни један ни други, подајући се диктату Књижевника као Ејбрамс. Зачуђени једино својим ликом и делом, дозвољавали су да их одређују туђа неверица и невера, не сопствено прегнуће и одлика. Никакав кукавица, и Галагер се препуштао Новом Добу, и светоназору себара по рођењу, не усуду.

Вера у доброту слабости, слабост доброте, и једнакост у недоличју и немоћи није их, истина, тешила, али друге нису имали. Веру у жртву вишу од духовне или моралне нико није проповедао. Осуђујући гордост, хришћанство је газило и понос, те је Галагер стајао напуштен, сам, не верујући да у мени има друга. Америка, знао је, одавно беше поистоветила јунаштво с вештином и дисциплином, не снагом духа или лепотом.

(Одсутно, возио сам га за Чикаго, бескрајно, водоравно падајући тамним, одвратним аутопутем. Ћутљив, гледао је испред себе, такође свестан да у том мраку нема ничег – чак ни кад смо нагло скренули да избегнемо огромне, сјајне локве крви на коловозу. Са стране, преврнут лежао је шлепер са стоком, још се нигде нису вртела плава светла полиције а ми смо знали – не гледајући се – да нас чека слично.)

Ејбрамс, Конорс, Ледин, и остали Поклоници Слова скривали су свој јад преваром Нас, све подозривијих да је јад за јадове а за јунаке Валхала – светковина, дуготрајна, беса и очаја, радости и подсмеха себи, колико Боговима.

Јад Вашем (њиховом) заиста је одговарао кукању као начину живота. И Зид Плача је достајао неповерљивима наспрам витештва и истине, заокупљеним пробавом по Светим Списима. Јер кад су се бољари бавили кошером? Јело с што се нашло у походу а чинило што доличи племству, Богу приличном.

Ваљало је, заиста, преварити неверника, стоку безрепу, а Историјом – приказаном као Узлет, не Пад – наругати се и њиховим прецима, исполинима ни налик Авраму преплашеном од свега сем срамоте.

Част је ваљало чувати, а то су могли једино јунаци и барди, те је Галагер одлазио презрен, попут мене нагрижен тихом, свеобухватном осудом пургера који су га – сваком приликом, на сваком месту, на сваки начин

– питали: Пишче, шта кошташ? И њему је, стога, остајало да се стиди од најближих, и пита вреди ли што чини свега што ће их снаћи, с недостатка ропског наука, Човеколикима прикладног?

ДОБРО

I

1.

Године 1689, кучки војвода Иван Иликовић молио је провидура из Котора за помоћ противу Турака – махом Арнаута из скадарске околине. Кумећи Латине за прах и олово, те нешто соли и пшенице, чинио је што Кучи – мешавина Срба, Лужана, Влаха, и Пелазга – раније нису, скучени у брдима изнад Ћемовског поља, и језера названог Блато.

Тих година у Вирџинији, обраслој шумама, прожетој мутним и брзим водама и бескрајним мочварама (сасвим налик Старој, понтској Скитији), потомци Џона Смита, оснивача Џејмстауна, трпели су такође. Но Острва Скрајнутих, одакле су отпловили за Земљу Блажених, учила их беху да се уздају само у себе.

Прегаоцима Бог помаже! говорио је Смит. Борби нема места ни договора, до како Ђаво хоће!

Смејући се, тресао је жутом, густом косом, тешком попут шубаре.

Енглеза, говорио сам Слободану Мркушићу, за кучких мука, и сеоба с Косова и Старе Србије, није имало више од нас! Намножили су се Империјом, не лажући се да имају савезника или пријатеља! А Власи из Далматинске Загоре певали су Млецима о Краљевићу Марку, да им се захвале!

Насмешен, Мркушић ме је гледао. Бели, вештачки зуби блистали су му сред тамне, кресане браде. Мрком шаком, златног, тешког прстена, ухватио је моју и казао: Шта си се захуктао! То треба причати јавно, да се не замлаћујемо!

Погледао сам га.

Лице, смеђе и тврдо, блистало му је.

Казати Србима, рекох, да немају пријатеља, па ни савезника, да нам славне победе нису прибавиле поштовање целог света, може неко други, не ја!

Насмејао се.

За одбрану Отаџбине, рекох, Енглези нису узимали најамнике, као Немањићи. Енглески јомени харали су Европом кад Срби нису хтели ни у Мађарску. С Немцима је Душан победио Бугаре на Велбужду, као Склави тек с Варјазима Хазаре!

Мркушић је ћутао.

Што си, питао ме је, напустио посао?

Гледао ме је одсутно, стружући ноктом по кухињском столу. Очи, наспрам бљештаве белине прозора, једва су му се виделе.

Уморан, рекох: Јер ме је Бог казнио да бележим српски расап! наште се насмејао и казао: У Калифорнији, буде ме птице, и лахор с мирисом Океана!

Дођи, рече, гледајући ме у очи.

Ћутао сам.

Ако Бог да, рече, заједно ћемо порадити, да нам се не ругају! Скупићемо Србе у Лоби!

Седели смо у Ронсевалу и гледали кроз грање наспрам Мајснерове куће, уређене као за продају.

Капетан Џон Смит, ваљало је рећи, ратовао је и у нашим крајевима, њему познатим као „Угарска". Противници му беху „Турци", српског језика. И грб – три турске главе на плавом пољу – стекао је у Босни.

Српских пустолова, рекох, после Немањића као да није било. И Лазарев син се против Тимура – и на Никопољу – борио као вазал.

Реч „авантуриста", рекох, ужасава наше малоградске, и тежачке, мајке и очеве! Од порода траже мање но и од себе!

Некадашњи мангуп с Каленића, Мркушић ме је гледао.

Смитов подвиг у Америци – насеобина Џејмстаун, рекох, док се осмехивао – неколико пута скапавала је од глади. Србијанци би на то казали: шта су тражили преко хлеба погачу? Капетан се чак прижењио индијанском кнегињом, не би ли спасао своје! Но Енглез је увек знао ко је и шта је – попут некадашњих Срба, с Памира!

Сопство – свест Римљана, Франака, Англа, Варјага и Нормана, о себи и својој баштини, рекох, градило је царства и градове, без обзира на Број иних! Соj, срце и образ, добијали су и изгубљене битке!

Кад је Војвода кучки, рекох, тражио спас од душмана, Срби Арсенија Чрнојевића, Зећанина, четовали су за Немце по Старој Србији. Нису залазили у Тракију, Шиптарију, Тесалију, или Епир. У Скопљу, Пиколомини је умро од куге а ми смо утекли где нам је својевољно, на време, ваљало поћи: у крајеве Кнеза Коцеља и панонског Бата, и становника дан данас плавих, ретко кососких, или жутих.

У Панонији, рекох, Ромеј Приск гледао је смерде по земуницама, наоружане шиљатим штаповима – не Хуне или Аваре!

Џон Смит, рекох, борио се код нас добровољно док смо се ми ваљано бранили тек као избеглице. Уместо да нам Панонија буде средиште – као

Дачанима, Аланима, Скордисцима, Хунима, или Мађарима – избегавали смо је, као обавезу!

То је Историја! казао је Мркушић.

То је данашњица, рекох. Бојим се и сутрашњица!

Истовремено са страдањима Куча и Косоваца, рекох, у Плимуту – северно од Џејмстауна колико Вуковар од Призрена – неколико десетина хиљада Тевтонаца градило је Нову Енглеску.

Но Мркушићу, натурализованом Американцу, и сеоба Срба у Мађарску не беше до платно Паје Јовановића.

New Englanders, рекох, Тором почифуђени, борбом и прегалаштвом створили су покрајину Реда, Рада, и Чистоће. Пуританцима није падало на памет да се орођују с Индијанцима док смо се ми женили Лелегињама, Иберкама, Словенкама, и Мађарицама. Поред свег хришћанства, Тевтонци нису веровали у суживот с несојем; језик, знали су, да се научити – као што сами беху усвојили аријски – али лоза остаје.

Поред мене, Мркушић се смешио.

Кад ти досади, казао је, чека те место у Српском Савету. Шта ћеш овде, у недођији?

2.

По Грејдију Маквинију, рекох, до средине прошлог века Американци и Срби живели су слично. Становали су у дводелним брвнарама са земљаним подом и уским прозорима, злу не требало. Кували су на веригама изнад ватре, јели качамак, проју, кромпир, а одећу сами ткали и шили. Животи једних и других *frontiersmen* беху љути, често кратки, јер се исељени Англи и Келти, попут нас, нису надали суђути, ни од куда.

Ако је провидур из Котора, рекох, Црногорцима могао послати да се „пси на месо не навикну", Американцима није стизало ни то. Штавише, у Отаџбину су – као Морлаци у Млетке – слали готово све што би им живот улепшало.

Но они се, рекох, на то нису хтели навићи, а Ровца су дан дањи збег, и испосница!

Смеђих, светлих очију Мркушић ме је посматрао.

Из пркоса Ираца, Шкота, и Велшана Југа, рекох, и суздржаности Севера, израсла је америчка Десница!

Није чудо, казао је Мркушић, што су те најурили, од свукуд!

Утопљени у Славе, рекох, ни Крајишници ни козаци нису напредовали мимо ината и чврстине! Сем пољске шљахте, Словени су ступали у

бој тек по изазову – и Обилић је Мурата распорио не би ли се оправдао! А Лазар је Турке сачекао, место да их потражи, макар као Мрњавчевићи!

Какве то везе има, питао је Мркушић, с Америком?

Амерички Јужњаци, рекох, марили су више за трач, тучу, пиће, и част, но производњу, замерајући Северњацима да тргују љубављу, а сиром само за паре!

Насмејао се.

Сер Артур Еванс, рекох, тражио је корене европске Реформације у богумилству, а по Марчетићу испада да су протестанти махом некадашњи Венди! О свему томе мало знамо, па нам свако може продавати шта хоће, као деци или малоумницима!

Мркушић се врпољио.

Мислиш ли, казао је, тиме да помогнеш нашем народу?

Једино сазнање ко су и шта су, рекох, може помоћи Србима! Ни Северњаци у себи не виде све најбоље и најлепше! И мада нисмо као Они пали толико да с Богом општимо Установама, Законом, и Технологијом, од Њих се можемо научити суочавању са собом, и другима!

Мркушић је ћутао.

Затим је устао, донекле повијен, осмехнуо се, поздравио, па кренуо – што пре да се врати у Калифорнију, где му је плаво, дебело море обећавало да се Свет на завршава Обалом, већ бескрајним, недохватним Хоризонтом.

3.

Рећи Мркушићу да сам увек навијао за Југ није имало значаја. Шездесетих, читајући у Чикагу о јужњачкој храбрости, лакомислености, дерту и полету, видео сам у њима својту. У плавим, прикривено жеравим очима Кајла Макгвајера наслућивао сам рат између ландаравог, келтског Југа и строгог, германског Севера. Јер Макгвајер је Рејчија трпео да исхрани породицу; повремено, погледивао ме је као да ни са мном није нешто у реду.

У слободно време цртао је суре, белоглаве орлове раширених крила, сваког пера брижљиво извученог. Поносећи се индијанским пореклом, жутих бркова и косе, није схватао да је Келт, безмало Србин.

Келти му беху Европа а он демобилисани амерички падобранац, заљубљен у ратништво, аутомобиле, и малог сина.

Светлих очију, причао ми је како га је држао на грудима ослушкујући му дисање и срце, поносан као да га је рукама сачинио.

Чувши да имам четворо деце није се извињавао. *Never apologize!* говорила му беше мајка а он је то памтио, племић свиме сем свешћу.

У Времену Садашњем живео је попут Србина – окружен минама и ступицама, без пријатеља, родбине, и нације.

Ћутао је, гледајући црнце у Нилсеновој цркви. У војсци, двојица га беху сломили јер је играо кошарку као они; подсећао их је, ваљда, на разлоге њиховог ропства. По изласку из болнице морао се скинути, и постати цртач код Рејчија; уместо да као орао лети изнад поља, падобрана спремног на отварање при тлу, цртао је куће по мојим скицама, учећи се невољеном занату.

Но да се изрекне да су га несоји оштетили није могао.

Ово је Америка, говорио ми је у биртији, после кошарке, а његов рођак – жилав, смеђ, и препечен – смејао се и тапшао ме по леђима, за речи црњама.

(Свако мормонима беше добар, само да је њихов. Нилсен се црнцима осмехивао, али Макгвајеров рођак није могао схватити како они могу бити ичији до својих црних мајки и очева, сопствене своје и народа.)

Овде их нема! говорио је смешећи се, показујући ми момка при билијарском столу. Тамних бркова и дуге косе под меким, црним шеширом широког обода, *hillbilly* је с Макгвајерима разговарао јужњачки, ијекавски. Уживао сам у њиховом говору као да слушам Мирка или горштаке с Вратла, где нико не брза кад има шта да каже – и ћути, кад нема.

Келти, рекох Макгвајеру, плашили су се једино неба – да им не падне на главу, и поцепа се о њихова копља! па му пружих Маквинијеву *CRACKER CULTURE*.

Намазни лојем и кречом, косе извучене у оштре, накострешене праменове, златних торкова око врата, урлали су својевремено Келти у ноћ а ја сам Кајла Макгвајера, Јужњака, учио сопству.

Наручивао је *Coors*, не дозвољавајући да платим.

Исувише читаш! говорио ми је његов рођак и наздрављао гледајући, као истински *cracker*, колико могу да попијем – пре но ми се очи упале и по кафани почнем тражити кавгу.

White Trash, звали су њега и Кајла – све момке с приградских вашара који су подврискујући ишли на свадбу или у бој. Необуздани, брђани су чамили по затворима мрзећи закон, заљубљени у правду. Макгвајер беше што беше: могао сам га замислити као кравара или шофера друмске крстарице.

Пили смо затим Џек Денијелс, 51 посто јак, забрањен у Хилијевој Канади, где ниједно пиће није смело прећи 40 посто алкохола. Причао сам им о прамцима викиншких лађа, ратним секирама тесаним у обличје змаја, а они су ме гледали тињајућих очију, па прихватили – бар за кошарку, и кафану.

Макгвајер није покушавао казати више но је могао нацртати а ја сам тражио своју, јер ми Мркушић то није могао бити, обећавао и трудио се колико је хтео.

4.

Из Почековине код Ваљева, Мркушић не беше свој ни себи – Србин Временом и сопственом вољом преиначен у чифута. Још 1956. беше остао у иностранству, као секретар Атлетског савеза Југославије. Под председником Предрагом Меденицом годинама је вребао прилику, потом се у Цирндорфу улагивао америчком резиденту. Као диверзант, одлазио је у Пешту за Мађарске буне; шта је све морао учинити за *CIA* знао би више отац но ја. Јер Удба је била свугде иста и полако, неумитно, стапала се у једну, јединy, планетарну Службу, одговорну искључиво себи. С безброј пипака, и још више очију и ушију, несагледива разумом, запуњавала је Простор, Време, и Душу, обоготворујући се, попут Луцифера.

Две године по нашем доласку у Отаву, Мркушић ми се јавио телефоном и представио као добротвор. Долазио је у Торонто а ја сам намеравао још једном да пробам срећу с Душком Јовановићем па смо заказали сусрет; обећања га, претпостављао сам, нису коштала колико мене. Но Јовановић ми је предложио да развозим пице, а пишем у слободном времену (између сна и јаве, ваљда), нашта сам отишао до *Royal Arms* хотела. Пролазећи поред ливрејисаних службеника, покушавао сам наслутити шта ме чека са Слободаном Мркушићем.

Читао сам, говорио ми је, ваше чланке у НАШЕМ СЛОВУ! па ме нудио доручком.

Мало је Срба, говорио је, осмехујући се, ишло у затвор због сличног!

Његово ласкање није ми сметало; озбиљна обрада предстојала ми је тек с Конорсем, и другим Англосасима.

Морао је неко и то обавити, рекох.

Добро сте остали живи, говорио је, искричавог ока.

Преживео сам, рекох, јер ми је отац помогао. Живот ми зависи од Бога и Удбе.

Насмејао се.

С њима, рече, не ваља се шалити!

(Нисам га питао откуд зна. Кад ми је казао шта је био и где радио, било ми је јасно. Колико се од своје прошлости отргао нисам истраживао. Жбир, знао сам, јесте лик, не занимање; удбаши су умирали верни свом проклетству, радећи себи за душу. Зато сам га гледао с осмехом.)

Шта могу учинити за вас? питао је.

Могли бисте, рекох, помоћи да дођемо у САД. Скончаћемо међу кукавцима који насељавају континент а понашају се и мисле као Младеновчани.

Још једном, Мркушић се насмејао.

Може потрајати, казао је. Али на крају ћете ипак стићи до Циља.

Јовановић је, изгледа, сматрао да свако мора појести своју порцију помија; Мркушић је бар говорио да разуме шта могу и хоћу, и да жели помоћи.

Јовановић из Београда беше избегао услед личног безнађа. Лелег, гледао ме је и осмехивао се као Мркушић – уста пуних белих, снажних, негованих зуба – али је Мркушић ипак помињао Српство, „духовност", и борбу против комунизма.

(Отавом је промицао углавном отпад. И Ридо је текла мутна, а торонтско Језеро је макар из даљине изгледало плаво.

Много шта у Торонту чинило ми се обећајним.)

Јовановић ме је безречно упоређивао са собом, уздржавајући се да пита за оца и Службу. О новцу и успеху којих сам се одрекао ћутао је, вилица стиснутих у осмех, док се Мркушић шалио, опуштен.

Слућени жудњом за срећом, сва тројица бесмо осветљени невидљивом, неумољивом самоспознајом. Као под стробоскопом, повремено бисмо се видели јасно, ужаснути што себе не можемо преварити.

Иза Јовановићевих леђа – као потом Мркушићевих – кроз прозор се назирао Торонто, Град Успешних. Облакодер на бљештави облакодер – попут устумбаног мраморја неке непојамне некрополе – варош Душановог искупа и Мркушићевог пословања стајала ми је недоступна. Тек ме је чекао Рокфорд, са својим сукобом сујета.

Јовановић и ја гледали смо се преко нишана, јер један је морао бити бољи. С Мркушићем, пак, таквог сукоба није било. Радио је своје а ја своје – с његовим успехом или неуспехом наизглед неповезано.

Осветљен јутарњим сунцем, у холу *Royal Arms* хотела, Мркушић је казао: Бићу вам родбина, на Западној Обали!

Осмехивали смо се један другом у очи.

5.

Јовановић је имао право; Ћићима својта није требала јер нас Саваот иначе не би присиљавао да Га волимо.

Њему – или Мркушићу – причати о Мирку знао сам да нема смисла. Јер Мирко беше планинштак, Келт старог сазива кога је неправда – иста као на Каленићу или Дорћолу – отерала у Свет. И Јовановић и Мркушић

Сјај су тражили у неону поврх пластике, нерђајућег челика, или алуминијума, а он у својим и туђим очима.

Да не иштемо Сјаја, ваљало је убити Србина у нама. Уморити, уклонити племеника, братственика, члана Породице; као од мајке рођени, Јовановић, Мркушић, или ја постајали смо део туђег Пројекта. Нови Људи изгубљени у Времену – ако не и Простору – бауљали смо једни мимо других, загледани сваки у свој део Плена.

Из Санта Монике, Мркушић ми је повремено телефонирао о мукотрпности и дуготрајности процеса за визу. Кад сам му казао да долазимо у Рокфорд заћутао је, па ми честитао, рекавши да свој поступак неће обустављати, јер се не зна шта носи дан а шта ноћ.

(Очигледно, довољно је било уништити поверење, што Светска Удба беше увелико обавила „мерама и поступцима" без граница. Поверење је градило све а неповерење разграђивало и Бога. Сви градови, свака забележена реч, сваки нацрт, настали су из Неповерања; од Цивилизације смо умирали, преварени као деца.

А Мирко Селић – прошавши и проживевши све то – у непрекинутом рату међу Србима видео је једино полом рода против рода, суседа против суседа – као у доба Матаруга или Мацура (које истребише још Грци бацивши међу њих, по легенди, Камен Смутње.)

Већ у основној, говорио ми је Јовановић, замрзео сам ћирилицу! Од лектире запамтио сам једино муку, завлачење, и лаж!

Да би ти читање вредело, говорио сам му, ваља веровати Књигама које нас обавезују да следимо претке! а он ме је гледао, широких очију.

Претекао столећа затирања, заборава, његов ћед ме је одмеравао кроз њега, црним, осуђеним дужицама. Душан га није памтио, незабележеног сликом, словом, речју, још мање Књигом. И оца је покушавао заборавити, камоли морлачку својту из забити покрај пруге за море. С Времена, згуснутог у сталну, усковитлану, шарену Садашњост, непрекидно се ишчуђавао, над узрочношћу свега.

Већ отац му не беше свој јер је српство сматрао застарелим. Но могао је бити и Данајац – Душана, насталог из истог нехаја, то није обавезивало јер је себе убедио (као Макгвајер) да у Новом Свету може постати шта хоће, уз нешто воље и новца.

А Мркушић је свог оца – послужитеља краљевског Министарства спољних послова – поштовао. Бар делимично Јанус, не презирући све претходно, избегавао је да га помене док се нисмо добро упознали, схвативши да му га нећу узети за зло – као он мени, или другом.

У Калифорнији, наиме, све се наплаћивало, и шкодом ако треба.

Повремено, виђали смо се у цркви на Трећем Језеру, усред тишине и зеленила које Срби, чудесно, беху себи изградили, не би ли се подсетили да све око њих није рат, и губитак.

У бироу код Рејчија цртао сам школе, болнице, и виле богатих Рокфорђана, за ручак се повремено виђајући с Нилсеном. Подсећао сам се *SENTINEL*-а и заблуда које ме беху довеле у варош својевремено лепу – док становници још нису знали шта им се, заправо, дешава.

А догађало се да је и Рејчијев биро таворио, и да је све видело бољих Времена и људи. Макгвајер би ме повремено погледао испод ока и долазио да пита о Књигама које су објашњавале његове Корене – кудикамо удаљеније од Алабаме и Тенесија.

Сећао сам се оца, и Удбиног Клуба више Стадиона ЈНА, смештеног у отетој вили неког међуратног скоројевића. Предалек да га подсећам на претходне исправљиваче неправди, отац је шетао Београдом занет, и онокрајан.

6.

Код Рејчија сам долазио у једанаест, као својевремено Лифу. Висок, насмејан, мршав, давао ми је дневни задатак па се затварао у собицу; кроз стакло му се видела ћелава глава наднета над хартијама.

Цртати се срећом дало уз музику; најчешће сам при том размишљао о ШПИЈУНКИ, остављеној у Ронсевалу. Огромна обимом, захтевна времена, снаге, лудила, и промисли, Књига О Забели ме је притискала, као Владету Селића његов покушај да саопшти Истину о Купресу.

Очекивати помоћ од Јовановића, чак Мркушића, схватао сам, беше сулудо. Ни њима нико није помогао; трговци, посматрали су ме преко понора широког и дубоког као Океан. Још Душанов отац беше сина напустио из страха – као мене мој; и један и други плашили су се себе и свога, хрлећи лажној, себарској Слободи.

(Тек кад су ме стрпали у Забелу, отац се тргнуо и стао уза ме, као Благота уз њега. Напокон спреман да поднесе судбину као прави Келт, Србин, или Влах, заћутао је – дубље и трајније но док се убеђивао да слабо види.

Јер син, сваки, у Грчкој Скитији значио је отпадништво; у то су се бар Власи разумевали, отпадајући стално од свега не би ли остали своји, и прави.

Ни промена језика и имена није изобличавала Влахе, верне соју и лози. Називали себе Србима, Хрватима, Румунима, Грцима, или Шиптарима, остајали су што беху још кад су их Аргонаути походили.

Ко остаје а ко одлази? питали смо се. Ко је веран а ко издајник? Беху ли богумили прави, оставши дуалисти, а православни отпадници, или

обратно? Беху ли Хрвати истински Срби, а ми влашка мимикрија? Бесмо ли потомци степских коњача или горштака с Високих Гора, међу реткима у Европи сачувавши витешко завештање?

Јер и Јовановић је имао сина, малог и пузавог, из брака са Шкотланђанком. У канадском гурбету, припитомљени Скит и бледа, пегава, плава и тиха Келткиња су се мимоишли, јер Јовановићу све истинско беше непривлачно.

Мало ко мрзи село као одбегли кмет. Но како то казати Дорћолцу? Снажан, набилдован, усплахирен да променом тежине не угрози новац и време уложено у обликовање тела, душу одавно беше препустио ентропији.

У оцу је видео божјака, Србина податог ћевапћићима и шприцеру, лишеног снаге да почини грех – сем према себи, сину, и жени. Не градећи ништа, не тежећи ничему, отац му се чинио потпуно друкчији од мог, коме, изгледа, није имао шта замерити. Попут Београда, и Торонто је киптео злом и лоповлуком, насиљем и неправдом, против којих се није имало рашта бунити, до у самоодбрани.

Грех – макар Таринг Луга – сматрао је мањим од Грешке; Келт само снагом и страшћу, био је спреман на било шта – само да га не ухвате – па се мом увијању под родитељским Делом осмехивао.

Да смо ваљали, говорио је, насељавали бисмо Америку – а не Енглези, Немци, Шпанци, и Французи! Не бисмо се хвалили гибаницом, већ парном машином, остругушом, или рачунаром!

А и „гибн", говорио је, јесте арапска реч за сир. Као „раки" турска, за ракију!)

Споро, устајао бих од стола и одлазио до Макгвајера. Преплануле, војничке шаке, цртао је рапидографом, знојећи се горе но на полигону.

Да је сенчио пуму, коња, или птицу, не би му сметало. Али од бетонских блокова у размери један на два стењао је нечујно, несвестан да га посматрам. Ухвативши мој поглед насмешио се, и затворио рапидограф.

Fuck the works! казао је, тихо.

Затим смо седели и слушали радио. Тужно, брђани су певали о љубави и крвној освети а Макгвајер се осмехивао, златаст наспрам венецијанера. На часак, затворио је очи а ја сам устао и вратио се на место.

Англосаси, знао сам, не би починили Тарин Луг, зазирући од Суђења. Иначе починили би горе – као што јесу, у сваком рату против слабијих од себе. Мексиканце су клали, скалпирали, живе спаљивали – жене, децу, и старце (зовући их *Greasers*) – Индијанце черечили, Вијетнамце требили као гамад. Пишући о *Wounded Knee* и сличним злоделима, заправо су се клистирали – попут Душана Јовановића, мог некадашњег друга.

II

1.

Осмехивали смо се Мркушић и ја један другом, седећи у гају испред Нове Грачанице са по пивом у руци. Око нас, тискали су се Срби а ја га нисам подсећао да није писао, сликао, ни бавио се ичим до опстанком, стицањем надмоћи и добити. О жељи да нешто пренесе, или завешта, говорио је мање но ја о мојој да се Селићи, колико-толико, искупе за Тарин Луг.

Осмехивао ми се керамичким зубима, а очи су му тражиле пукотине, и у мени.

Стари Зарија Радовић кликтао је што ме види, а он му је отпоздрављао. Тамне браде незнатно умрљане печењем, устао је да се пољуби с мени непознатим, па наново окретао Ани, мени, и деци, причајући нам о Санта Моници.

(После радног времена, нисам му говорио, не да се писати. Без друидске преданости могло се трговати, па и производити, но сели су Временом постали писци.

Да прави смеће одбијао је и њујоршки Ирац, Галагер, коликогод га жена и дете обавезивали. Но Мркушићу се то није дало знати; шта сам заправо тражио од њега, Јовановића, или било ког Цинцарина или чифута?

Новац?

Сем од Фајерстонке, то ми није падало на памет. А од ње сам искао позајмицу, не апанажу.

Какву сам Помоћ имао на уму?

Пољак и Јеврејин Леополд Фирст, суздржавао сам се да не кажем, у Рокфорд беше довео Американца Џејмса Конорса, пошто је Балард – бољар тевтонски – прво призвао њега, не би ли обавио шта треба. Нити Балард стајаше свој иједном од својих уредника, нити, у пословним стварима, сопственом сину. Мештри су се обуздавали, не би ли очували сој. Наспрам Њих, Срби су се надали поштеди, у Реду За Клање.

И Конорс је знао да Пада, Јовановић не. Успињући се к Бљеску, новцу, и уважености, од Рода беше дигао руке. Појединачан као пас, главињао је својим путем не хајући за лешеве око себе. Свет је сматрао чистилиштем

а Спасење индивидуалним; бављење Родом препуштао је замлатама, попут мене.

Тражио сам, значи, да ми непознати подаре што нисам хтео примити од оца. Јовановић, или Мркушић, ваљало је да ми потврде потребитост још коме до себи. Но такве потврде Срби нису давали, сем Господарима и преварантима.

У Мркушићевим очима светлуцао је смех, с покушаја да нас окупи и Другима покаже да нисмо несој.

Срби, нажалост, беху напустили себе, следећи разочараног Саваота. (Љубо Тошић ми се смешио колашинским, липовским полуосмехом, из Ел Монтеа у Калифорнији, док ме је Јовановић – уз многе „наше" – отписао.)

Нема песме до народне, говорио сам Мркушићу. (Потом ми је постао кум; држао је свећу у Новој Грачаници док су нас свештеници враћали православљу. Лажни четник, агент Удбе и *CIA*, трговац, исправљао је што Владета Селић и Мома Марковић беху себи починили, из најбољих побуда.)

Свет се Душом прелама! говорио сам. Милтонска, просветитељска ЛУЧА тек је Његошем постала наша, попут Боја На Косову!

Ко не чува Песму, певаће туђу! говорио сам. Страна музика, непријатељски узори, казују да смо већ у беспућу – да не помињем обожавање и опонашање словенштине Достојевског, или јеврејштине Пруста!

Љотићевци, рекох – нашта се тргнуо и укрутио – јесу отпадници сем покушајем спајања нас, Тевтонаца, Романа и Словена! Без тога нема нам успеха, ни живота! а он се поново осмехнуо и наздравио ми, мрком шаком безмало заклањајући флашу.

Затим смо он, Ана, деца и ја ходали до Језера и стајали на његовој ивици. Но нисмо се имали где пресвући а у воду – непрозирну – није улазио нико, знајући да је у околини нема незатроване, Сакама приличне.

2.

Отац, знао сам, синтезу Нас и Модернитета тражио је комунизмом, уместо да се препусти музици и једноставно је воли, као што беше убеђен да воли Покрет и Другове. Музиком се дало, безмало, што Речју или Словом. При том није требало жртвовати себе, чинећи што је ваљало заборавити.

За Веру није било нужно убити – Љубо Тошић је веровао сликајући и пишући, но ни њега нису Срби требали, и у њему огледајући се неприлични.

И сликари и писци и музичари и научници и ратници, знао је Владета Селић, живели су међу нама углавном непризнати, по страшном правилу

српске пизме и зависти. Наш Жерико, на пример, звао се Драган Милојевић и становао је тада у Паризу, за једног галеристу сликајући призоре неба, земље, и подземља. Но будући Србин ваљао је једино купцима из Бразила, Холандије или Америке, вољним у њему да потраже узбуђење, ако не Истину.

(Милојевић се није додворавао ни београдском Кругу, сликајући да досегне недешену српску Ренесансу. Ваља, говорио је, преспојити наше средњевековље с млетачким, фирентинским, и холандским! па ме гледао тамних, дубоких очију. Душка Јовановића познавао је као клинца из Краја, даровитог цртача пре но се решио да иде за Канаду. У гурбету, без својте, вере, и обичаја, и један и други имали су једино себе да крчме. Галијоти непривезани за галију, зверали су око себе бесним, живим очима, напињући се о невидљиве окове.

Испупчених вена на удовима, челу, и слепоочницама, Дорћолци су вежбали тело. У судару с Инокрајним, Милојевић се – као ја – почео присећати читанки, мало цењених књига, очевих и бабиних прича, а Јовановић ни тога. Јер Милојевићев отац – борац са Сремског фронта – беше се враћао српству а Јовановићев бежао од њега, као мој.

У Торонту, покушавао сам Душка Јовановића волети не што је добар и прави, већ мој, а с Драганом Милојевићем нашао сам се тек по повратку у Београд. С нама тројицом, наша се Историја понављала, као слика сваким делом холограма.)

Око мене, на Трећем Језеру ходали су сами Јовановићи или Милојевићи а Варварија у њима – и мени – беше изгубила и Лик. Дивљака готово сваком народу или соју – никад калем – осмехивали смо се или смејали једни другима, место да лелечемо, из гласа.

„Србенде"! говорио ми је за националне исељенике Јовановић. Да хоће осим да ржу као неоседлани коњи, долазили би други нама! а Милојевић ме је из Времена зналачки гледао, не помињући никог из Краја.

Пикници код Нове Грачанице или у Бимбруку могли су проћи без Дорћолаца супериораца. У Паризу, Милојевић се престао виђати с нашима, а Јовановић пошто је у Торонту срео Кена Вујовића.

3.

Вујовић, власник радње за хемијско чишћење, рас српски, као петнаестогодишњак беше преживео Зидани Мост и Аустрију, презирући потом сваког без сличног искуства. Унезверен, гледао је Јовановића, па га питао, муцаво, одакле се знају.

Осмехнут, тамних, рођачких очију, Јовановић му је казао да га је привукло презиме на фирми, и да тражи посао.

Окренувши се, Вујовић је отишао у други крај радње. Што се њега тиче, непознати је могао скапати. У Паризу, и Милојевић је испрва клошарио, поред свих колега из Академије; да му приштеде муку и бруку сналажења по страном, неразумљивом Граду ниједан није помишљао. Као стари војници фазане, ниподаштавали су Срби придошлице – националисти „економске" и авантуристе, колико ови њих.)

Да сте ваљали, казао је Вујовић Јовановићу, не бисте се потуцали по иностранству, већ се пушком борили против комуниста!

Да му прича о хордама вашљивих, брадатих, помамљених избеглица, поврвелих ка излазу из Југославије, и лома свих жеља, нада, и хтења, Вујовић се, срећом, уздржао. Случајем беше кренуо ка Италији а не Клагенфурту, избегавши тако Кочевје, и помор у том Лугу.

Вујовић је Јовановића (као париски рођак Милојевића) презирао јер је морао неког, да се не би гадио искључиво себе.

(Мене је мрзео јер сам седео поред Владике Василија Рудовића за дугим, дашчаним столом у Бимбруку. На себи сам осетио његове мимогледне очи, клиске као да сам намазан, или обал. Правећи се да прича са суседима, пазио је с ким разговарам, и колика ми се пажње посвећује. Национални радник међу Србима, блед од злобе, врзмао се рубом мог погледа; жустар на водњикав, инокрајан начин, уходио ме је да тога нисам био свестан.

И на Мирка Селића, претпостављам, одмахнуо би руком, камоли мене, Јовановића, или невиђеног Милојевића. Где би се Мирко ругао несоју, он се љутио на сваког ко је – као он – желео да га цене с памети и врлине.

Чкиљав, Мирко је такве као Вујовић посматрао тамним, влашким оком, сучући пожутеле, накострешене брке и углавном ћутао, чекајући да помет прође.

Но Вујовић није хтео проћи, ни ћутати. Као што је Јовановића – не мислећи – отерао од Српства (Милојевић се срећом такве одлуке уздржао) мени је, непитан, казао да се азил стиче заслугом, не с пуке жеље за Канадом, или САД.

Гледао сам га (као Милојевић рођака, четника) не схватајући шта ми је рекао.

Да ме је ударио, вратио бих му бар двоструко. Но он се одмах окренуо и отишао, остављајући ме да размишљам о разним врстама полиције.)

Да су Срби полицијски народ почело је, полако, да ми бива јасно. Роб се, изгледа, искупљивао потказивањем другог роба а Вујовић се – бар пред мном – хвалио везама с Канадском коњичком полицијом.

Да ми је поменуо Хилија, не бих се зачудио (у Паризу, Милојевићу је рођак претио да ће га пријавити због истекле визе). Из Југославије – попут

Милојевићевог рођака, предратног жандара – беше побегао не као бунтовник, већ син среског начелника у Никшићу. Бимбрук, Париз, Лондон, Торонто и Треће Језеро беху прошарани таквим борцима, кадрим једино да вагају којој се полицији приклонити.

4.

У лугу крај Језера, тог дана с Мркушићем – док је Вујовић стајао недалеко од нас – Данило Бошковић шетао је међу националистима који су га тапшали по леђима и частили пићем.

Браћо четници! беше почео свој говор, а ја сам се стидео – гледајући га високог, косатог и брадатог, гордог где је ваљало извинити се. Присутни му изгледа нису замерали на оцу, ни Служби – и мене Зарија Радовић беше грлио као сина а Мојсије Ђукановић посматрао сузним, плавим очима, говорећи да је, тек мноме, дочекао крај Рата – но он није тражио љубав, већ новац.

И мада су многи знали да је као доскорашњи Танјугов новинар из СФРЈ дошао с благословом власти, покушавали су му се прикучити. Жбир или не, играо је Игру, и обећавао – више оком и осмехом, но речју – што им ја нисам могао ни хтео. Купујући место у будућој, некомунистичкој Отаџбини, даривали су га парама а мене подозрењем или благом, бесплатном наклоношћу.

Веровати у Бога нису могли, поред свег тискања око Цркве; Исусу би се смејали јер не беше члан Синхедриона ни Службе, већ гоља речит мимо положаја, моћи, и иметка.

Свевишњи нас је спојио, Српску Ствар да погурамо! викао ми је Бошковић а Мркушић га премеравао.

Не издржавши, Вујовић је притрчао Бошковићу и загрлио га. Благош нама! викао је.

Ко пљује своју, не ваља ни непријатељу! говорио је, своједобно, Конорс а Вујовић ме је гледао бледим, рибљим оком. Владику би ми још опростио, но Бошковић га је болео; тапшући исељенике по рамену, лелешког осмеха, потврђивао му се ка узор, а мени да је Јовановић био у праву, клонећи се сваког из Старог Краја.

Колико би тражио, питао ме је Мркушић, да преведеш ПОКОЉ?

И лутка и луткар, и газда и слуга, ознојен, у згужваном, бледо плавом, памучном сакоу, стиснут машном око бледуњавог, жилавог врата, Вујовић нас је осматрао.

У сенци дрвећа, Бошковић и прваци беху ми закривени; Мркушићеве очи беласале су као из бусије, а других се нису виделе.

Треба ми, казао сам, гледајући их једног по једног, колико да живим.

Ћутали су.

Хиљаду и по долара месечно, рекох, за четири месеца, и ствар је решена, нашта су пришли, осмехнути, говорећи да сам прави Србин.

Бошковић ми је потом причао о људима из Клуба књижевника и Француске 7, а ја сам се осврtao где ми је породица. Лишће око нас тамнило се зеленело; убеђивао сам себе да се и у Рокфорду може живети, да је посла као за Бошковића.

Из отвореног, чистог неба као да се цедио зној, док су он, Мркушић и Вујовић нестајали ка киоску, окружени очајницима спремним да поверују сваком до себи.

5.

Преплануо од калифорнијског сунца, Мркушић ме је одвео устрану, док је Владика благосиљао скуп, тражећи новца да се Манастир заврши.

Шта ти је требало, казао је, да прихватиш тако мало?

Тамне очи беху му истински запитане – друкчије но неколико тренутака раније, док смо се договарали.

Ћутао сам.

Нисам, рекох, трговац, ни Арапин.

Осмехнуо се.

Твоја воља, казао је, и поново одшетао до гужве пред киоском, а ја сам остао с Аном, гледајући ка бљештавом, сребрном Језеру.

(Вујовић, говорио ми беше Мркушић, сплеткари против тебе код Владике. Помиње ти оца и његову Службу, али му је Владика казао да све зна, и да се Срби мере и памећу.

Насмејавши се, рекао је: Знојио се, и ћутао. Потом је отишао, бесан као да сам му сестру преварио!

Иначе, казао је, Вујовић уређује БРАТСТВО покојног Алије Омерпашића, нашта сам се насмејао, из гласа.)

Већ тада, наиме, требало ми је много тога бити јасно. Неписмени Вујовић, и „Братство", с чланцима о муслиманским четницима у Херцеговини; и остаци остатака Југословенске војске у Отаџбини неговали су, у изгнанству, „заједништво" потребно једино Србима. А Миленко Вујовић, прекрстивши се у „Кена", је то плаћао, не би ли се појавио у јавности.

Висок, сув, благог, осмехнутог, кошчатог, горштачког лица – налик херцеговачком кршу ујесен – Србин муслиманске вероисповести, Алија Омерпашић стајаше бесумње очајан с одлуке неког претка да се потурчи. Но православљу се није враћао, те му је БРАТСТВО имало смисла.

С Вујовићем, и тога је нестајало. Без мале матуре, Вујовић је сматрао да зна довољно. Настављајући БРАТСТВО, чинио је што Конорс, или Барлоу – малим моћима, али једнаком поквареношћу.

Мало шта, нажалост, не беше проблем међу склавима, невољним да поверују у одлику и врлину међу собом. Из дубине оштећеног, наједеног, честитог срца, ни Омерпашић није признавао да Нас је ваљаних, спремних да страдамо телом пре но духом, или душом. Вујовићем је образлагао предачку грешку, док се Никшићанин, опет, тешио да се сви јагме, за све.

Но Омерпашић беше издавао лист, не подлистак, као његов наследник. Предратни публициста и политичар, поштовао је Реч и Слово, док Вујовић није зазирао ни од чега, сем анонимности.

Омерпашић се бар имао ослонити на језик – дар пастира, ратника, песника, и писаца – док га је Вујовић из Никшића понео неоубличен. У Новом Свету, говор му се учаурио у палимпсест склавског, или лелешког.

Поручујући ми да развозим пице, Јовановић ме беше подсећао – најбезболније што је умео – да не заборавим с ким сам и где сам. Његов кез, сасвим различит од пријазног, цинцарског осмеха Мркушића, прогањао ме је. Давао сам му, све више, за право. То нисам исказивао јавно, мада сам Мркушићу казао да Вујовић није Удба, ни било шта мимо, или ван нас.

(Данило Бошковић беше Удба. Њега је регрутовао Предраг Меденица, да учини Мргуду Бошковићу, ратном другу. Но узео би га и да беше четничко дете, препознајући у њему исти, вујовићки, налет на место у збору – без обзира на заслуге, способност, или цену.)

Испошћен, лица гладног и у Канади, Алија Омерпашић је умро од старости. Шта су га коштали Вујовићеви прилози од по педесетак долара – кад му је требало десетак пута више – стари Херцеговац је најбоље знао, али се није жалио.

Гледао ме је у тами свог стана у Торонту, суздржан и благ готово као Мојсије Ђукановић.

Морамо се, говорио ми је, дрхтаво, држати заједно, е ће нас пождерати – као што нас грицкају, столећима!

Лице старог муслимана зрачило је, како ми беху рекли за ђеда – границом и Историјом одељеног од разних ренегата.

Да је већина ваше памети, рекох, били бисмо сретан народ, не свако на сваког устремљен.

Смешио се; кошчата, готово провидна старачка шака лежала му је на столу, а ја сам му обећао повремени напис.

Дуго ми је захваљивао; БРАТСТВО је доживљавао као искуп, но ваљало је оправдати нешто према чему и Тарин Луг беше камичак отиснут у тмини, низа глуху страну. Слутили смо, обојица, да се 1945. није завршило

ништа, али га нисмо могли, ни покушавали, именовати. Да ће слични Кену Вујовићу започети нови Рат, могао сам, донекле, претпоставити. Но ни он сину, Изету, у Еболију није хтео дати српско име.

Није он био балија, ни Вујовић Србин, нити БРАТСТВО сем поруга називу, с Историје и здраве памети. Ни плах ни лаком, свог доглавника морао је гледати са сетом и горчином, проклињући Бога за такву помоћ, и подршку.

Поздравили смо се – он, стари племић турског закона, ја унук Благоте Селића, праунук Радована, борца с Вучјег Дола. Смешио ми се, не помињући Вујовића.

Потом, опростили смо се и од Мркушића; у Рокфорду, притиснут гипсаним зидовима и олупаним кабинетом са списима, за лименим, половним столом преводио сам ПОКОЉ, којим се Бошковић прочуо док сам ја лежао у Забели, глуп.

6.

ПОКОЉ је, заправо, требало да објасни зашто је Алија Омерпашић емигрирао с четницима и у Торонту основао БРАТСТВО, а за сарадника прихватио Кена Вујовића, Србина од заната.

Добре фабуле, но површан и неписмен, роман нас је хранио трећину године (чекови су стизали од Мркушића редовно), али ме је и тровао као упропаштена прилика. Без фуснота и објашњења странцима није казивао ништа, те сам га дописивао, редиговао, кратио, чак преводио нека имена на енглески.

Но делови којима је Бошковић кликтао над Српством, буквално преносећи Симу Лукина Лазића или Олгу Луковић-Пјановић, беху ми одвише, па сам себе кунуо што сам се прихватио посла. Пре Трећег Језера Бошковића нисам познавао, али јесам њему сличне. Очију жеравих на прилику или миг, што су виши шапутали он је телалио – намере да се прогањаним и неискоришћеним српским национализмом сачувају Братство И Јединство, Самоуправљање, Лик И Дело Јосипа Броза, и светле тековине Тариног Луга, Лисичијег Јарка, Зиданог Моста, Кочевја и других губилишта можда није био свестан, али да јесте не би му сметало. Лелеч душом а Србин појавом – као пресликаном из четничких албума – изобличавао је све на дохват, горе но Барлоу, или Конорс.

Зар се свако удруживање морало окончати преваром, срамотом или злочином? ваљало је питати се, бар колико Душан Јовановић.

Коме су требали стрводери? Опонашајући право и истинито, Вујовићи, Бошковићи, Дојлови су му се изругивали, лучећи лаж и обману као

слуз. Што није успевала Удба, или *CIA*, постизали су неситост и подузетност кепеца и лажњака; сурови попут Тевтонаца, неприметни попут чифута, спремни на људску жртву као Турци, нишчи су нас морили, заменивши, ентропијски, бољаре и средњаке.

О томе, нажалост, морао је мислити свако спреман на Српски Лоби, Црну Руку, или било какво удружење за исправљање Историје.

„Ми градимо Пругу, Она гради нас!" извикивало се још на првим радним акцијама. У собици у Улици Ронсевал, Данило Бошковић – духовни близанац Кену Вујовићу – градио се и мноме, плаћен исељеничким новцем, мени недоступним.

Ратовало се, а Српског Лобија није било, нити би чинио разлику. Јер мада још 1988. Слободан Мркушић, Мита Васиљевић, Веселин Јакшић и ја бесмо отишли у Вашингтон да се супротставимо првој про-шиптарској резолуцији у Конгресу, Време није радило за нас. Нажалост, ми то нисмо хтели знати, убеђени да нам недостају новац и вештина, не место у Новом Светском Поретку.

Против себе смо зато имали само један Лоби – безвремени Кабал, својевремено кадар да смисли превару са Савлом и Павлом. Устремљени, наиме, Трону Овог Света, Старци из Синхедриона тешили су се Нашом пропашћу, не својом вером.

Јевреји, Шиптари, Хрвати, Енглези, Швабе и балије пазили су једино себе, док се чак Мркушић радовао Другима, не гледајући расу, пол, или порекло. У Санта Моници, дружио се с Јеврејима, не само из намере да угура Српску Собу у Музеј Холокауста. Но Они су му се иза леђа смејали – у Јерменима, Србима, Грцима, Русима, и осталим Гојима С Душом видећи препреку Новом Израиљу. Растко Немањић, надао сам се, није знао шта нам је учинио, упућујући Нас на Њих – рачунџије, пројектанте, лутке, и маге.

Срби се нису удруживали, изгледа, и што су, као Власи, слутили зло. Са снаге и крепкости, бојећи се једино издаје, опасност нисмо тражили у странцима; очекујући од сваког што од себе, љутили смо се на својту. Док су нас уништавали разни Ледини, Брозови, Баларди, или Ејбрамси, радовали смо Им се као савезницима, чак пријатељима.

Из Калифорније, Мркушић се распитивао за превод – од Станка Тодоровића из Кливленда претходно за њега узевши десет хиљада долара. Много касније, схватио сам да је четири хиљаде ставио у џеп, лишивши ме, можда, прилике да завршим ШПИЈУНКУ и пошаљем је *Harcourt Brace* -у. Но Прича о Забели имала је чекати Време, и прилике независне од помоћи српске емиграције.

Дедијер, Пајкић, Коча Поповић и слични објављивали су лажљиве мемоаре и романе, а националисти ни слично, рецимо, Кишовој ГРОБНИЦИ ЗА БОРИСА ДАВИДОВИЧА. Тарин Луг као да није постојао наспрам Јајинаца, Јасеновац и Јадовно мимо Аушвица и Треблинке.

Мркушић се шалио, док сам му причао о Омерпашићу и БРАТСТВУ; од конвертита, није очекивао боље.

Киш, Бошковић, и Мркушић беху у праву: радило се заиста само о Новцу, Моћи, и безумној Вољи да се буде на Врху, макар могиле.

Лешеви, с лешева су се церили Они нама. После Шездесет осме, Бошковић се БОРБИНИМ уводницима ругао студентима, ПОКОЉЕМ књижевности, а „миротворством" својој Националној Гарди. Киш се ћутањем о Српском усуду светио мајци, Српкињи, а разни Јакшићи, Васиљевићи, и Шијани родољубљем по Удбиној мери изнуђивали новац – од преживелих с Кочевја, Зиданог Моста и других стратишта.

Рокфорд је био у праву: Мајснер и собица окићена оружјем за украс, Конорс и лист за посустале Келте, Мркушић и несабириви Српски Лоби – све то имало је смисла једино као искуп, и замена за сопство, пре свега.

III

1.

Мали, дежмекаст, сив, бакалског брка, Брковић ми се смешио.

Зашто Селић не би радио за нас, говорио је. Кад би писац уређивао *OBSERVER*, имали бисмо часопис, не билтен!

Осећао сам Мркушића, Предрага Рутовића, и Илију Вешовића како се врпоље, покушавајући да занемаре његове речи.

Задовољан сам, рекох, послом који имам.

Људи! казао је Брковић, па ме упитао колико зарађујем.

Тридесет три хиљаде годишње! викао је. Толико неки од вас потроше на коцки!

Оштро, Рутовић га је погледао.

Ајмо, казао је Мркушић, да се не охлади ручак!

Осмехивао се, а Брковић их је убеђивао да су луди ако не прихвате прилику да коначно реше питање повереника за српске послове.

Застићен, схватио сам да различито порекло није једини основ издаје. Присутни нису веровали ником – као да сви не бесмо посрбљени Власи, с простора једва већег од Либертивила с околином.

(Библијски Јаков, па пример, преварио је умирућег оца и брата, по наговору мајке. Ни Јеврејски Лоби, изгледа, није штитио од издаје. Шта је, иком, остајало сем да буде пас, међу псима?)

С касетофона у Брковићевим колима чула се песма о грађењу Скадра. Као иза кожне, медене, оплемењене опне, глас гуслара звучао је лепше но уз било коју другу пратњу.

Песма О Издаји, чинило ми се, претила је да постане једина Наша Реч. Јер Слово нас одавно беше издало – макар епархијским *OBSERVER*-ом, препуним спискова донатора, табели за голф и баскет, и прича из прошлог Рата, дотераних колико партизанске.

Потом смо у оближњем ресторану прослављали наше крштење.

Не дај боже да те Срби издржавају! говорио ми је тихо Мркушић, док је поп Обрачевић причао о Српском Лобију а остали се надгласавали, машући рукама.

Висок, ћелав, отмен, устао је Рутовић и одржао здравицу. Гледао ме је плавим, пријатељским очима па сео.

Напољу се плавело априлско небо, деца су блистала због шницли и кромпира а Ана је ћутала, сретна; и одлазак у Макдоналдс памтили смо тих година као догађај, јер се у Рокфорду није имало од кога узајмити.

Још се у Америци нису појавили Данило Бошковић, Веселин Јакшић, и будући „четнички војвода", Вук Шијан. Размишљајући о Служби, осећао сам да проблем није у Владети Селићу; присутни га нису помињали, али управо ме је то требало упозорити.

Нису ми веровали с искрености, Лелезима слабости.

За Бошковића су знали да је био комуниста, Јакшић совјетски ђак, Шијан командант радне акције, али су их прихватали као агенте с којима се да варакати. Што је Шијан, обавештајац Коса, робијао годину дана, није им значило ништа. Робија се тек показала препуна издаје, стручно организоване. С издајом су знали како ће, док их је њено одсуство бринуло, као фугаса.

2.

Заправо, за мој долазак у Отаву знали су само Михајло Михајлов, Милован Ђукић, и Бане.

Но четници су се ипак јављали, поздрављајући ме и распитујући се за прилике у земљи. У хотелу Алгонквин беше ме назвао и непознати Владика Рудовић и питао – пре Зарије Радовића – треба ли нам што.

Објаснио сам му где смо и шта нас чека, нашта је послао пет стотина долара, увећавајући нам иметак за четвртину. Да је српска црква у Америци подељена на Слободну – на Трећем Језеру – и „федералну", у Београду – нисам знао, али се Владика сећао свог гладовања, и упутио нам Мркушића.

Остали су слали дечју одећу – једино што бејах понео из Београда – или нас, попут Петра Лаловића и Лазара Ђурђића, помагали по услугом, и саветима.

(Висок и фениран, сетан с порекла, Лаловић је и Англе и Србе доживљавао као неспоразум. Родна Канада морила га је недораслошћу, као Југославија мене.

По пунолетству, *„Peter"* је законски вратио у Петар. Утеринski – како би рекли тевтонски социолози – тежио је коренима, у сународницима као Вујовић или Јовановић не налазећи утеху.

Ни „Французи" и „Енглези" Квебека и Онтарија нису му олакшавали да разуме Хрвате и Србе, јер *habitants* одавно не беху Бретонци и Норман-

ђани, ни *loyalists* до избегли Американци. Венуо је, у земљи слеђене мржње између два блиска народа.

Тамних очију, жалио нам се на Новосрбе.

У добру, говорио је, не познају никог, у злу још мање! Италијани, Грци – камоли Шиптари, Хрвати, или Јевреји – нису такви!

Не знајући о Пелазгима, мимикрији је придавао исувише значаја; Балкан је морао однекле избити, макар Вујовићем и Јовановићем. Пелазги су непрестано мењали образину ругајући се узору, с векова конвертитске муке.)

Јесам ли Пелазг, Келт, или Србин из Средње Азије, говорио сам Мркушићу, не знам ни данас. Но Нова Скитија потире многе претпоставке о узрочништву мржње. И овде се презиру без обзира на једнако богатство, заједничку историју, и приближне моћи; за Броза, и Југословени су Свету делили лекције како живети, и чему се надати.

И на то је Мркушић ћутао, размишљајући, претпостављам, шта би са мном.

Да и Западњацима, у блиској Будућности, предстоје Брозови, Лаловићу, Владици, и њему нисам говорио. Није се случајно код нас први појавио „Тито", чудесне способности за глуму. Ваљало је имати одговарајућу публику, а ми смо му је пружили – као Бошковићу, Јакшићу, или Шијану.

У ресторану надомак Нове Грачанице, чудио сам се шта нас је снашло.

Што су се сви сем Брковића правили невешти?

Морили су ме *SENTINEL* и Рејчи, али сам ћутао.

Штавише жалили су се они мени – како нас Свет не разуме, мрзи, и ниподаштава – па ме питали кад ћемо снимити филм без цигана, курви, крви или партизана, или објавити ваљану Књигу?

У Америци, сви су носили свој терет без роптања, свесни да без ранца нема никог, нигде. Јесу ли у њему цигле, измет, храна, или успомене, није имало значаја. С ранцем је свако – камоли избеглица – посртао грбав и повијен, попут искушеника.

И Смрт беше победа, макар над усудом.

Њом као да је престајала власт Бога, или бар Сатане. Шта год нас по Смрти чекало, Ранац се, надао сам се, Њоме празнио, или смицао. Остајао је деци и преживелима, да Га крпе и тегле, тегобнијег но прецима.

Расап је лежао у Ранцу – Моћ, преточена у Масу. Божија Моћ и Божија Маса, на људским плећима – подељена, истина, безброју Носилаца у бескрају Времена, али тиме ништа лакша.

На шта је Српство спало? кршио је руке Лаловић. Нико од придошлих не зна ћирилицу, коло, ни наше песме!

Ко ће претрајати!? запомагао је а ми смо га гледали.

Код Трећег Језера певали смо стога уз гусле из Брковићевог аута. Сјајних очију, светковали смо (Лаловић је кућао у Торонту), један другим спремни да препустимо старачком дому, или улици. Заједништва међу нама не беше, сем у жељи за осветом.

Коме се светити, не беше више важно.

3.

Што си се свађао с братом? нико ме за тим столом није питао. Није ми приговорио ни Лаловић, кад сам га звао из „Алгонквина". Знали су да се свако прво посвађа с братом, па другима, и на крају – по који – са собом.

Туђинци су нас примали и пазили; Крис Нилсен и Рич Такер беху ми родбина у Рокфорду – не Брковић, Мркушић, Рутовић, или Лаловић – а Макгвајер и Макејб пријатељи.

Остао ми је укус, издаје.

(Лаловић беше ћутао. Гледао сам га растрзаног, измученог, и било ми га је жао. Но ипак сам му казао да Душко Јовановић, рецимо, из сличних разлога жели да постане Сасенах као он да се врати међу Пелазге.

Поп из Монтреала, говорио сам, сваке седмице питао је за паре, као да смо их зајмили из беса! С таквом Црквом, добро смо догурали и до овде! нашта је ћутао, погружен.

А Јовановић се свему смејао као ћилкош, мада нас је, знао сам, спрдња и отерала међу губитнике. Лаловићева туга беше делотворнија; ругати се Сатани, ваљало је рећи Србима, није победа, већ Пораз.

Кнез Времена, говорио сам Јовановићу, смеје се јадном колико величанственом! Премали да их сагледа, или осети, туђим мукама прикрива своју! Спрдња је решење с недостатка бољег; Лаж није излаз, до у Безизлаз!

Ђаво је Пелазг козјих ногу и рогова, облапорног, јарчевог уда и смрада, говорио сам, а Јовановић се смејао.

Чему се имало смејати, док смо се тоциљали, сви, низ стрмен клиску изметом, крвљу, слузи, спермом, и сузама?)

Јовановић је напустио Београд, Лаловић Канаду, Мркушић Удбу, Владика Василије Рудовић, некадашњи наредник, Краља па Патријарха, ја и оца.

Издаја је ишла укруг, међу нама. Морао се зато неко и кајати. Јер Песма О Издајству беше заправо Прича О Кајању – неиспољеном, или очитом.

По Нашој Песми, Србин није могао издати и остати свој, па нас је свако злодело поништавало, тим горе што запретеније, и заборављеније.

Јовановић стога беше рођен за Канаду, као Бане, а Лаловић за Србију. Мркушић се приклонио *CIA*-у, а Владици и ми бесмо део Породице, где су се остали одрицали родбине.

Раскол, говорио сам Лаловићу, није између „федералаца" и „расколника" колико комшија и кумова, рођене браће и сестара, очева и деце!

Од свега се да отићи, говорио сам, сем од себе. Порицање ентропије и земљине теже ваља препустити Англима – неутаживим с чежње за Преласком У Други Свет, Други Лик! Нека Њима такав Искуп!

Но унапред разочаран Ином и мноме, Лаловић је устао и гледао нас.

Незбуњива, Карол Жене му се осмехивала, док се опраштао од још једних отпадника од Српства – схваћеног као песма, басма, обред, или обичај.

(Стари Крај – знали су он, Јовановић, и Мркушић – одавно беше нестао, отпловио низ Време, а они су нас посматрали с Обале, и ћутке се окретали Себи.)

4.

Дуго после крштења одлазили смо на Треће Језеро и стајали испред Манастира. Улазили смо у цркву и окружени белим зидовима ћутали, сретни што је Владика преварио Србе да је подигну мимо „федералног" Манастира с гробовима Дучића и Краља Петра Другог.

Иза нас остајало је Језеро налик Светој Води. Купање у њему, чинило ми се, било би истинско крштење, без појања и обреда – Богу, надао сам се, сувишних.

Код Рејчија, уз Макгвајера, привикавао сам се на Рокфорд као дом. Викендима, Ана и ја возили смо се тихим и пожутелим улицама и посматрали прелепе куће иза живица и зиданих, чак кованих ограда. Свакаквих беше сем наше, па смо је тражили и спазили, у подножју брега недалеко од Ронсевала.

Дрвена, стара, на три боја, коштала је педесет хиљада долара. Но могла је и пола милиона, јер је за предујам требало десет посто у готову. Стајали смо у њеном врту и сањарили, па улазили и разгледали собе, куткове, подрум и приземље. У Ронсевалу смо затим ћутали, дуго и мукло.

Код Рејчија сам адаптирао Основу школу у суседном Роскоу, да се задовољи федерални Закон о хендикепиранима. На главно улазно степениште ваљало је уградити лифт за колица с узетом децом.

Питао сам Рејчија колико такве деце има, нашта ме је гледао, благог лица. Насмешен, лептир машне поврх уштиркане кошуље, казао је: Ниједно.

Насмејао сам се.

Да нема тог Закона, казао је, не бисмо имали посла.

Живела Администрација! рекох.

За суседним столом Макгвајер се правио да црта, а ја сам Рејчија погледао и казао: Што деца не преносе инвалиде до учионица, и натраг?

Али, казао је, тад не би били самостални.

Како се може бити независан, рекох, у колицима?

Иди, казао је Рејчи, и погледај ситуацију. Видим да ти треба одмор.

Насмешио се, а ја сам кренуо до Роскоа, уживајући у јесењем сунцу.

Возио сам се, ко зна који пут, поред „наше" куће и посматрао је, пројектовану с много маште, знања и љубави. Вилијем Рејчи, архитекта, могао се тако молити, ја не.

По изласку из града, блага брдашца смењивала су се са жутим, бескрајним пољима, просеченим пустим, сивим, правим путем. Према Мисисипију плавела су се брда, виша но у близини, подсећајући ме на сликовнице Мис Сигалис. Кукуруз од преко хвата таласао се као прериjска трава (својевремено кадра да сакрије коњаника, сем усправљеног на сапима коња).

Кароли Жене Илиноис се није допадао. Англима је замерала недостатак осећаја, и осећања, но Они су владали и Америком – не Гали, бучни и живи као Срби Крајишници.

Мада плава и белопута, у рокфордским пролазницима није тражила мелезе, или странце, као Конорсови. Ишла је куда смо је водили, била љубазна с Нилсенима, стрпљиво слушала Ану и мене о Србима и Хрватима, али јој Рокфорд – уређен, љут, и смеран – стајаше исувише налик Глостеру.

Смешила нам се као у својој празној дневној соби, док смо се с Лаловићем прегањали о Српству.

Ко даје, губи, сматрали су Рејчи, Балард, чак Конорс. Али она је умела давати, ценећи Индијанце из Британ Колумбије макар с обредног раздавања имовине. Да је подсећам да су због тога данас по музејима, увоштени да им се и деца чуде, нисам имао срца.

Деца су остављала отиске носева и дланова по витринама, а она је покушавала докучити може ли се живети без срамоте – и губитка – како су тврдили чифути и Енглези.

5.

Загледајући ме, послужитељ ми је показао камено, мајсторски изведено степениште, довољно широко да прими тисак варвара, не деце.

Од црвене опеке, пространа и моћна, школа у Роскоу издизала се нада мном, као Споменик. Сеновите улице, лепше но у Рокфорду, омеђивале су уређене и богате куће, обећајне Миром и задовољством мимо Овога Света. Лаж Запада – у Роскоу доведена до врхунца – цветала је и захтевом да се сакати, ћопави, узети и кљасти оспособе новцем; десет хиљада долара, наиме, достајало је да се степениште подеси, а пургери умисле.

Сваку разлику ваљало је потрети у Роскоу, изграђеном као да се живот исплати. Својевремено градић од пет хиљада становника, беше спао на једва три хиљаде; за разлику од Рокфорда, није имао ниједну фабрику ни производни погон, но, сав у радњицама, поништавао је, нехајно, многу творбу. Попут Кувајта, живео је, добро, од продаје и препродаје укруг. Његови житељи башкарили су се посред *The American Dream*, попут зрна у махуни. Сем жућкастог послужитеља, град као да стајаше пуст.

(Једино је Карол Жене, од мени познатих у Америци, знала зашто помињем Лаж. Болничарка, удовица учитеља који је свугде тражио превару – молећи Бога да је не нађе – и она је плавим, чистим очима посматрала Представу око себе. Попут Лаловића, ни она је није могла прихватити као Домовину. Али ни Бретања – напуштена пре три стотине година – није јој значила ништа. Отац јој рано беше умро од пића, мајка од рака, а у школи су углавном причали о *American Dream*, на канадски начин. Варварин, схватала је да је лажу, па се чудила откуд знам што се учи једино у *The Real World* – како су Англи звали свој део Света.

Као ја, сумњала је да је Лот обљубио кћери из покварености, али је ћутала, свесна да се против чифута, термита, или плесни, не може.

И њено родно место у Њу Брансвику стајаше пуно Англа који су читали Стари Завет, давали деци јеврејска имена, и лагали се, усрдно.

Мере, знала је, ту није било сем материјалне. Све самерљиво – уз много шта Божије – пургери беху извагали, пребројали, сабрали, помножили, изделили и одузели – оставши с Губитком ненадоместивим и црвеном, скупом, пажљиво одржаваном Школом, у Роскоу.

У њој наиме није више било деце. Јер, попут хамелинске, беху одведена у крајеве обећајније с користи, лагоде, и сласти.)

Славка Брковића, дипија који се обогатио издајући смештај сапатницима, замолио сам за позајмицу од пет хиљада долара, да уплатимо Кућу, и почнемо живети Како Треба.

Ћутао је, па казао да нема проблема.

Деци нисмо говорили ништа. У дворишту крај гараже у Ронсевалу јурила су се укруг.

Имати Кућу! шапутали смо једно другом. Здање у подножју брда чекало је да нам постане Дом. У Рокфорду – као Роскоу, или Отави –

убеђивао сам себе да се ни Срби ни Ахајци нису удруживали због Златног Руна, већ с образа и части.

6.

Две седмице новац од Брковића није стизао. Свакодневно, проверавали смо да Кућа да није продата. Ником, знали смо, није могла значити што нама нисмо намеравали ићи у даљи гурбет, не бисмо ли замајали пустош у себи.

Треће недеље јавио се Брковић, рекавши да му је новац везан, али да ће јемчити за нас у банци. Послао нам је формулар какав нисмо могли испунити.

Мајснер, казала је Ана, беше нам обезбедио кредит без покрића.

Мајснер, рекох, није Србин. Реч му је улог.

Зар Брковићу није довољна кућа за залогу? питала је Ана.

Њему, рекох, ништа не достаје. Боји се чега јесте и није.

(Шиптари, говорио сам, плаћају Диогвардија, чак Дола, а међу нама Јован Ницовић аргатује у руднику! Поп Обрачевић уређује *OBSERVER* за новац, мимо свих прихода од Епархије и верника!

Ти се љутиш? рекао је Рутовић.

Срби су ме гледали, а ја сам казао да не могу сабрати њихове бабе и жабе с нашим, наводним, Циљевима.

Зар? казао је Рутовић. Осмехивао се, као на крштењу.

С краја стола, Брковић ме је отписивао. Стрпљењем, наиме, беше се винуо од избеглице до кућевласника.

Тиме се уздигао и Рутовић, од помоћног радника до менаџера велике фирме, а Мркушић до успеха у Калифорнији. Но успут као да беху заборавили зашто су из Грчке Скитије одизали, и ко их је истерао.

Јован Ницовић, правник, копао је руду не би ли сачувао душу, част, и веру, а они су и Владици бројали залогаје, подсећајући га ко га храни.

Но при помену Ницовића и он ме је гледао ћутке, тешком војничком шаком пребирући бројанице.

Остали су Ницовића одбацивали као неуспешника, а он као политичког противника. И мада Рутовић, на пример, с Вермахтом беше избегао у Аустрију – да би, по речима Зарије Радовића, постао „четник из Бечке Шуме" – Ницовић им је сметао више с образовања, дара, и тврдоће, но као збораш. Без новца и времена да положи канадски правосудни испит, ретким, писменим чланцима у ГЛАСУ КАНАДСКИХ СРБА предочавао Им је да нема Успеха губитком образа, или самосвести.

Срби, сматрао је – мимо Владике, Рутовића, Вујовића, или Брковића – морају поштовати и Западна Правила, ограничавајући Правду колико неправду.

Но калибрирана неправда и контролисана превара беху и мештрима као Рутовић одурни. На састанцима Српске народне одбране, макар речима подсећали су се прошлости, настављајући пут ка некој безименој, духовној Итаци – уз све могуће подвале и ратна лукавства.)

7.

У Отави, Каролин муж умро је од рака, згађен управо прихватљивом преваром. Док га је жена пазила, прала, и превртала, Жил Жене се сардонично смешио.

С недоличности свог нестајања, ћутао је; причајући ми о њему, Карол се осмехивала. Чинила је то, срећом, донекле као Рутовић, Мркушић, чак Брковић, кршећи Правила Службе. И мада је мужа сахранила пре његове двадесет седме године, и своје двадесет треће, није се жалила – слутећи, изгледа, да је умро на време, па можда и најбољи начин.

(Јевреји, говорио сам на Епархијском одбору, идентитет не граде придевима већ крвљу, и духом. Говорили јидиш, иврит, ладино, немачки, руски, српски или арапски, држе се староставних начела – јавно или не.

Ницовић је Србин, говорио сам, а они су, као Левантинци, и даље чекали понуду.

Но попут Жила Женеа – Француза сатрвеног Хилијима Канаде – нисам им имао понудити до себе – или Ницовића – јер беху престали да верују, сем у расап.)

Из Нове Грачанице, Владика ми је повремено слао по превод, или текст на редакцију, а Ана и ја смо се мислили куд ићи. Трајање нам се поново беше свело на трпљење, стрпљење, и вребање – као у Београду пред хапшење, или нашим претходницима, у Еболију.

IV

1.

Дуго ми је требало да схватим да су се Јевреји уобличили тек под спољним притиском. За последње римске опсаде Јерусалима, три године су се клали међусобно, унутар зидина. У Аушвицу, готово сви капои и извршиоци беху Јевреји, али се о томе ћутало под претњом казне. Причу о свом страдању, наиме, Јевреји су наметнули за универзалан мит, заштићен светским правосуђем, док је остале геноциде порицао ко је хтео. И ми и Јермени, на пример, као да нисмо патили довољно да бисмо хулитеље кажњавали.

Тек Холокаустом натерани да се боре уместо да кукају, Јудеји су се вратили Израелу. Чекало нас је, значи, још Косова и Јадовна не би ли се Душко Јовановић, на пример, престао градити Шкотом или Англом, а Петар Лаловић Србином по мустри из Торонта, или Чикага.

(Јован Ницовић – чврст, таман, усуканог лица горштака – стајаше Србин старе вере, самосвешћу налик Јеврејима из Торе. Да је отац напустио Србе засигурно ми не би казао – мада Владета Селић суноврат беше видео у Ровцима и Српском Миту, а он у потрази за сопством до у Богу.

По њему, међутим, Влаховић није могао издати свесно – камоли Селић, потомак ровачких главара. Југословенство без Југословенске Нације сматрао је, истина, промашајем, но оцу је признавао храброст и самопрегор. Што се Бане преметнуо у Канађанина, а ја покушавао постати Американац, није му узимао за зло, и ћерци опраштајући незнање српског.

У Садберију, силикоза га је изједала а самоћа обесмишљавала. Србин се, сматрао је, може осведочити једино у збору, а његов се беше расточио на борце вољне да се укрију, не би ли Победили.)

По свему судећи, недостајало Нам је одушевљења. Без тога – и саучесништва – Успеха није могло бити, па су збораши имали Крагујевац, и логоре на Бањици и у Нишу, а комунисти Лугове – значи, Организацију. Но и Владета Селић и Јован Ницовић су много шта надомештали послушношћу, и пожртвовањем.

По рату, међутим, престало је и то: Ницовића прилике беху бациле далеко од браће и Другова, оца упутиле још више на Меденицу. Почиње-

но се није дало пребрисати ни у срцу, јер се и Луцифер исказао колективистом. Просветљење – откривали су отац и Ницовић, сваки са свог краја – беше нам принето зарад бољег надгледања, и усмеравања. Но Бог нам беше подарио Реч и Слободу, те све Ницовићу изгледаше друкчије но оцу, Пајкићу, Мркушићу, или мени. Речи нам се беху слиле у вавилонску врекУ, али смо делали сваки наспрам себе.

Реч је требало да нам светли; Бљесак, схватали смо, водио је пропасти. А Сјај нам стајаше далеко; зато смо, претпостављам, Бане и ја, синови Владетини, отишли у Америку. Но и то се показало илузијом: у кућу нам је, после Хилија, долазио агент *FBI*-а, да се распита о Марковићима.

Пријазан и љубазан, уходио нас је, наводно, због Анине пријаве за Глас Америке. Истовремено, у Вашингтону је већ радио Срђа Петковић, с београдске телевизије примљен без азила. Шетао се с пасошем између СФРЈ и САД, а Ани су загледали порекло, мени ко зна шта. Питати агента за објашњење, међутим, није имало смисла: Петковић се опходио по Правилима Игре, док с нама нису знали шта би. Ни на агенте нисмо, наиме, гледали као на *dramatis personae* већ личности, макар лажне.

2.

Надолазећу Поплаву мормони су стога дочекивали Породицом, и Црквом као сурогатом нације, а Ницовић, Мркушић, Брковић и ми само подсећањем на сопство старих.

Дипијевци су се замајавали Националном Бригом а Ницовић, напуштен, ни тиме. Тужних, огромних, византијских очију, ћерка му се распитивала за наше прилике и здравље, замишљена над нечим што није умела, ни смела, изразити.

Чувши да је прихватила једну породицу из Београда, радовао сам се као дете. Чин Владете Селића и Другова разграђивао се: поверење се отварало и међу нама. Престајали смо, чинило ми се, бити Тајна Служба и туђе домове походити као жбири; Зло је и њој падало теже од разочарења.

Но проклетство је трајало мимо ичије добре воље. Нит, очигледно, беше покидана, а наша Прича упредена у другу, страну и погубну. Као Срби бесмо поткупљени одавно, као Југословени и обешчашћени.

Јован Ницовић, из Дугог Времена, гледао нас је, сметен.

Јер и ћерку му беху издали.

Жена тражи посао, учи енглески, штеди, говорила је Александра, а муж гледа телевизију, говорећи да није дошао да ради; возика се црвеном корветом, купљеном од донетих пара.

Каже, рекла је, да смо селендра. Питам се, што је долазио?

(Како сам јој могао рећи да је у праву, мада ни Баново Брдо не беше боље; син удбаша, Београђанин се у Свет није отиснуо да спаси породицу као Мирко Селић, ни да се опроба као Душко Јовановић, ни да ради као Бане, или Јанко Милетић, већ из беса и досаде.

Све што је постигао беше преко оца, а у Канади је ваљало помучити се.

Александри несхватљив наспрам прича, подука и примера њених родитеља – немајући ништа против београдске чаршије, самоуправљања, социјалистичке школе и културе, погубних закона, политичких прогона, чак Тариног Луга или Кочевског Рога – завидео је Великом Свету. Све блештаво и страно га је привлачило колико Александру Вера, или потреба за својтом.)

Шта се то догодило у Отаџбини? питала је, а Ана и ја јој нисмо смели казати да је победио Тарин Луг, и да Броз беше урадио посао, за дуго.

Све године очевог умирања беху јој обесмишљене станаром кога не би разумела да је говорио енглески, а она српски. Посматрајући га – као ја Кена Вујовића – није му могла све отписати на комунизам, погрешно образовање, васпитање, несналажење, а понајмање на обичну, несојску злоћу.

Кад у једном народу, наводио сам јој Криса Нилсена, настану различити митови о пореклу, прошлости, и Завету, бива лом! нашта је ћутала.

Сваки народ, рекох, може се растурити у безброј зараћених хорди – одузме ли му се Искон!

Јер, рекох, близика се потврђује Богом, не крвљу. Твој Београђанин припада Србима родом, али у њему живи једино *The American Dream*, незнатно различит од снова о Земљи Дембелији.

Он је, рекох, постао Хрват, да тога није свестан. Не да би му сметало; свака му мачка ваља, само да хвата мишеве.

3.

Нажалост, ни Александри Садбери не пружаше уточиште; већ у основној школи најбоља другарица беше јој казала да мрзи Србе. Да ни презиме на „ић" и исти језик нису довољни за сродство Ницовић је крио, да је поштеди макар једног зла.

Но усташа из Дарувара, отац мале Хрватице, није могао, ни хтео ћутати. Становник вечитог Тариног Луга, кољач, морао је свој Завет гурати до краја.

Његова ћерка – лица још неискривљеног – стајала је пред Александром и гледала је у очи, па покупила своје играчке, луткице, крпице и отишла, заувек.

Да жртва може бити крива за све, Александра није могла схватити, тад ни потом. А у својој кући усташа је пијан, у потаји кунуо Влахе што их је морао клати, копати им очи, сећи уши и носеве, вадити црева и откидати главе, суманут.

Рођене у Канади после Другог светског рата, две девојчице заузеле су – без правог избора – своја места у вечитом, смртоносном, лелешко-хунском кадрилу, а усташа и његова ћерка тискали су се ка Сопству Без Бога, позивајући се на сва могућа Слова, Законе, Вољу, и Моћ.

И мада су демијурзи Швабе и чифути делили лажне идентитете шаком и капом, живо се није дало кривотворити, те је Александру једино православље тешило. У украјинској цркви у Садберију стајала је држећи лојаницу; у полутами осликане, чађаве просторије, густе тамјаном и појањем, подсећала се невиђених Срба, усправних пред Богом.

(Свеће горе, пламичци им се боре се с утуљењем, Александра своју држи покушавајући да не мисли.

Влахиња из Влаховића у Ровцима, у Грчкој Скитији – постојбини звери, птица, и гмазова – плаче знајући да је нико не види: мало, умрљано дете замазаних руку, црвених ципелица.

Волети, говорила јој је другарица, ваља Госпу, Исуса, маму и тату, жупника и Хрватски Народ!

Љубави – скупе, и ретке – Хрватима од православних, прљавих, балканских рођака не треба. С лактом празилука згураним у тесне, латинске гаће, стиде се (и њен станар се стиди), нелагода Им прелази у панику, па убилачки бес. Покатоличени Србин из Дарувара (малој Хрватици само „тата") харао је где је стигао, преживео и Блајбург, очи му се цакле зелено, док виче да не жели више видети ту малу, попишану, шизматичну циганку.)

Јесу ли Хрвати заиста били хунски коњоводци – у својим очима племство наспрам Склава и Пелазга – или остаци војне аристократије, под називом Срби прихваћене од карпатских Словена – Александри и мени одавно више није било важно. Срамота сталног, историјског избора „Победе" над чашћу водила Их је, неминовно, посрнућу.

Но доктрина о човеку као Посрнулом (Палом) Бићу косила се, чинило ми се, с православљем. Јер Исус беше погинуо не би ли потврдио да је Пад – као све остало – различит сваком. Аријевци не беху Пали колико чифути или други; коме објаснити да је племства одувек било мало, а да је нестало кад су га нишчи присвојили?

Јер Мирко Селић, Влах, стајаше довољно свој да се подсмева лацманима ма како богатим и моћним, док је Београђанин презирао себе, и Нас, из зависти као Хрвати.

Јадници, говорио је Јовановић за „националне" исељенике – родољубе налик Вујовићу, невољне и неспособне да уоче и очувају сој. Што се њега

тиче, могли су србовати док не попадају уз јагњетину и рок – насмешени као шумадијске газде пре но се разиђу, платившиси сваки свој цех.

Иза Александриних очију пламтеле су недоживљене ватре над закланим људима, и напуштеним, издатим рођацима, браћом, пријатељима, а Јовановић се томе смејао као прави Дорћолац (мада би, опет, измлатио одрода из Садберија).

Само делимично припадници нације сатеране у пикнике, резервате, гетое, „заједнице", предграђа, забавне и тематске паркове и музеје (воштани Срби и Српкиње стајали су пред Српском Кућом у Музеју у Милвокију, као Индијанци у Антрополошком музеју у Отави) амерички Срби друге и треће генерације беху збуњени. Троношци, преслице, чабрице, вретена и остало иза дебелих, сигурносних стакала узнемиравали су их попут паганских идола, или затворског намештаја.

Да помири непомирљиво, Александра се удала за Италоамериканца. Католик и православка, живели су једно поред другог, срећни јер не беху близика.

Господ, говорио је Александрин муж, јесте *Victor*, а она се није одвише бунила да није.

Јер Бог беше Љубав, Светлост, и Мир.

4.

Нилсен, доктор физике, причао ми је о огромним дворанама у Стеновитим планинама, издубљеним да издрже и нуклеарни удар.

Стотине хиљада верника, говорио је, могу у њима преживети бар годину дана, снабдевени најнужнијим.

Ту су, говорио је смешећи се, и големе сале за Божију Службу, па архиви микрофилмова, с именима свих људи знаних Мормонској цркви. Свако се, с прецима и рођацима, може спасти – забележимо ли му име, и придружи ли се Вери. Јер молитва је јача од Пропасти, а Породица Вечна, у Недогледу.

И ја, говорио је, бљештећи наочарама, у кући имам хране, воде, батерија, шибица, свећа, сапуна, робе и обуће за годину. Бог чува оне који се за себе брину.

(Осталима, не хтедох рећи, нека Хад – мрак без климатизације, наде, и Будућности. Самоћа без својте и пријатеља, где и Луцифер крши руке, беспослен.)

Погледао ме је, док смо у парку изнад Рок Ривера уживали у сунцу.

Христ, наставио је, озарен, јесте био Божији Син, но не последњи! *The Church of the Latter-Day Saints* основао је Пророк Џозеф Смит, добивши од Анђела Моронија златну Књигу Мормонову коју је видело, и опипало, једанаест непристрасних сведока!

Око нас шуштало је јесење лишће, рујно као у Канади, над Градом одавно без верника и неверника – пуном скептика, уморника, и блудника.

(Ићи прокопаним подземљем у планинама великим као Хиндукуш, Анди, или Хималаји, и међу микрофилмовима тражити Мирково, Владетино, Благотино, Ницовићево име – или браће му Станише и Влајка, такође љотићеваца – било би светогрђе. Јер трошњу, замор материјала и душе нису могли предупредити ни мормонски техничари у беспрекорним комбинезонима, усходани око монитора, командних табли, вентила и полуга. Ништа није могло зауставити загађење осмозом преко подземних жила – или свести Правоверних, у склоништима.

Контаминација је почињала између ушију и завршавала у недрима, одакле се није дала одстранити сем убиством.

Куку нама међу вама, у злу добро чекајући! запевали су Ровчани, у завичају свих Влаховића – и Ницовића и Селића – а Нилсен ме је подсећао да је сваки Свет напучен једним Оцем и Његовом Породицом (по Смрти или Исељењу, није битно).

Мормони – белих кошуља, уредних кравата, тамних, опегланих панталона, улаштених, црних ципела – тражили су преобраћенике. Модернитет Им није сметао; на наше очи постајали су Нови Народ – као бољари својеобразно Срби, а аргати Слави (да би се потом разделили у Украјинце, Пољаке, Словенце, Словаке, и Македонце).

Народи су увек настајали из малих група, као по Библији. Без Родоначелника, није било нације; из Његовог Духа – више но семена – израстали су Гали и Хрвати, Немци и мормони, чак Американци и Канађани.

Зазор наспрам греха према Другима беше, изгледа, понајвише српска бољка. Ни Крис Нилсен, благ и предобар, није мислио да чини лоше тежећи Највећем Греху – одузимању туђег сопства. Наставши сталним, упорним покрштавањем, и мормони су се примицали Тарином Лугу. Но Они то нису знали – убеђени, попут Владете Селића и Другова, да се жртвују за Праведну Ствар.)

Просвећен да Бог и Његов Противник имају безмало једнаку власт над нама, Посрнулим Бићима, Нилсен ми се осмехивао, па полако покупио папире од ручка и одшетао до корпе за смеће, висок и гегав као прерасло дете.

Свету Породицу, говорио је, чине Отац, Мајка, и Син! Васељена је тисак Породица – Родбина свему живом, мртвом, и настајућем!

Пред наш полазак, гледао нас је с огромном, прикривеном тугом; његова деца – рођени син, и два усвојеника – трчали су по скученој, оскудно намештеној дневној соби, а супруга се осмехивала, желећи нам срећу.

(Грех моје Породице, знао сам, беше голем. Могу ли Селићи после њега бити сој? Јер све Породице беху настале Злочином, макар библијским. У мојој, истина, Каин није убио Авеља, али јесте уморио неко некога, макар због себе. Нилсен није имао тога да се сећа или плаши, али сва његова јаловост и смерност беху, слутио сам, отплата за нешто безимено, страшно, на ивици Добра и Зла – где настају озбиљна Злодела.

Тарин Луг стајаше С Оне Стране те Ивице, али су Ивановић и Меденица и даље јели, пили, веселили се и играли с унуцима, без видљиве гриже савести. Касапи Лисичијег Јарка, Зиданог Моста, или Кочевја умирали су спокојни и ушчувани, сваке длаке на месту, балзамовани за живота.)

Слике Исуса на зидовима Нилсенове дневне собе беху готово соцреалистичке, ни најмање налик иконама. Јер мормони нису ништа прешуштали машти, ни очекивали да ико тежи Лику – Исус стајаше Један, као Џозеф Смит, а Искупљење се прибављало трговачким путовањем за Веру.

Док ми је причао о својој Мисији, у Венецуели, помишљао сам да би Индиосима било боље да га никад нису срели. Желећи да спаси и Друге – мормони зато немаху монаха – Нилсен се Богу молио усрдније од већине јудеизованих Англа, али сваки Нови Израиљ беше катилски колико Стари.

Попут гушења малим, свиленим, перјаним јастуцима – уз музику харфи и најбоље жеље – и његова Вера ме је тиштила, видећи шта чини њему.

5.

Кад смо напуштали Рокфорд била је цица, као при доласку. Пет дана сам испред гараже товарио изнајмљени камионет, шестог смо се отиснули, мада смо и ту ноћ могли преспавати у дотадашњем дому. Иза нас је остајала и Кућа у подножју брда, већ нечија. Висока, тамна у предвечерју, нестала је попут замка, а ми смо прошли смрзнутим улицама и зашли у мрак.

Спавали смо у јефтином мотелу на рубу града, штедећи за пут у забран Слободана Мркушића. (Чувши да долазимо, наиме, испрва је ћутао, па нам пожелео Сретну Нову у новом завичају – по њему кудикамо милоснијем од иједног претходног.)

У малој соби, шесторо нас се гушило од суве, неиздрживе врућине, мада је напољу било минус тридесет. Све што смо дотицали пуцкетало је – поњаве, ћебад, кваке, и одећа – а деца су се трзала.

У цик зоре пробудио нас је Ризо, доневши што нисам приметио да сам заборавио – карабин Маузер 7,0 мм, шпанске производње, купљен од Макејба.

Заборавити пушку казивало је све.

Вукалица би ми се смејао. Сви сем оца – који би ме посматрао тамним, тужним очима, не хотећи да каже да се оружје не држи против урока.

Пуцати да, али у кога?

Захваливши се бившем газди, унео сам маузер, увијен у ћебе, у караван. Сува, оштра, сива магла даха одизала се к непомичном, прозрачном небу, течном као азот. Снег је шкрипао, крцкао под ногама а лед био довољно сув да возимо као лети.

По мапи, пратећи фломастером извучену маршруту, кренули смо: Ана с млађом децом у пренатрпаном бјуику, ја с Данилом у жутом камионету. Стајали смо једино да узмемо гориво, једемо и спавамо – прошавши кроз неколико безмало канадских мећава – а у Албукеркију, Њу Мексику, Ану је спопао ужас за воланом.

Усред вечерњег суноврата кућама, возећи низ стрму, бескрајну падину плакала је. Аутопут се једва назирао кроз пахуљице и наносе, шлепери су бацали снег на ветробран, а она ми је аблендовала и претекла ме.

Пратио сам је, стиснут; у мотелу, свијала се око мене јецајући док сам покушавао да нас утешим. Унезверена, деца су седела поврх огромног брачног кревета и покушавала да гледају телевизију. Звонило ми је у ушима, а напољу је снежило – као да нисмо на домак Јужне Калифорније, где ретко пада и киша.

Четири дана путовали смо Америком попут окаснелих Викинга, или пионира, спојени једино мојим погледом у ретровизор и Аниним у камионет. Ка Западу смо грабили као да нам се ради о животу, не Смрти.

California, here I come, right back where I started from! певала су деца, песму научену од Черил, жене Мајка Ричардсона. *California or bust!* писало беше на колима с арњевима 1849 – кад је у брдима изнад Сан Франциска пронађено злато. Само ми нисмо ишли по злато, већ Слободу од страха, глупости, и бесмисла.

Чекала нас је Јужна Калифорнија – препуна наранџи и лимунова, цвећа у сталном цвату и тропског биља без мириса. Посред смога, поврх загађеног тла, сви су јурцали не обазирући се на ограничење брзине, јер Јужна Калифорнија беше добрим делом оглодана. Милиони очајника давно пре нас беху кренули до Последње Обале, попут леминга.

Пред Мркушићевом кућом њихале су се палме а кроз њих назирало огромно, црвеножуто сунце, допола у Океану. Под безмерним, ружичастим небом, усред мириса соли и алги, све је изгледало друкчије но игде, и слутило на Добро. Јер, чинило нам се, горе није могло бити од снега и пустиње Рокфорда, батргања за опстанак, и погледа на Кућу недоступну бар док нам деца не одрасту и одселе се, у потрази за својом.

Пажљиво, газећи по сочној, зеленој, тропској трави, дошетали смо до Мркушићевих врата и звонили, а на њима се појавио он, насмејан, и пожелео нам добродошлицу у Калифорнију – као својевремено Конорс, у Илиноис.

V

1.

Мог оца Мркушић је ценио, претпостављам, с његове тврдоће и ћутљивости; преплануо и прав, чинио му се кадар прорасти кроз радиоактивни нанос, или заборав хиљадугодишта, камоли заблуде комунизма. Претпостављам, да је желео бити господин као Владета Селић, и бар тако се оправдати за довијања и издаје.

По свему судећи, у оцу је назирао и неког упознатог с добрим вином, лепим женама, и ваљаном песмом – способним, усто, да се не ода ни пред себи сличнима.

Психотип и Скита и Грка, отац му је пружао наду да је могуће бити неискрен не изгубивши душу; сопствени отац учио га беше, међутим, да не чини чега би се стидео, или кајао.

Држава, сматрао је, не може се направити без Тајне Службе, а он беше државотворац, пре свега. Успоставитељ Реда из Хаоса, шпијун, убеђивао је себе да се пријатељство не мора увек косити са Службом – у Санта Моници плаћеном не новцем, већ самопоштовањем. За разлику од Удбе, наиме, *CIA* је радила углавном без пендрека, претњи, ланаца и уцена – обећањима постижући што други насиљем – па је себе сматрао браниоцем нове Домовине од лажи и зала претходне. С оцем је седео као с колегом, повремено га питајући за појединости са суђења Дражи Михаиловићу.

Но отац га је гледао с осмехом и хвалио му кућу и имање, као да нису при непрозирном, превеликом Мору.

Потомак бољих од себе, Мркушић се трудио – тих десетак дана – да нас држи као да је пресретан што може учинити нешто за другог.

(На забави код Мајснера осећао сам се нелагодно, док ми се његово задње двориште, с паткама његове ћерке чинило живо, препуно сока и мириса.

И код Мајснера се беше пекао роштиљ, али без лука. Пребелих зуба, Мркушић нас је гледао победнички док је ређао ћевапе, пљескавице, ражњиће и српске кобасице на поцрнеле решетке, Ани препуштајући салату. Јануар у Санта Моници беше нам у свему пријатнији но лето у

Рокфорду; јели смо у пространој трпезарији, уживајући у одмору од дамишљања. Усред светла и својте, наш умор је нестајао погледом кроз беле, чипкасте завесе.

И код Мајснера се, у подножју каменог зидића и орхидеја, играла ћеркица; бејах јој се осмехнуо а она ме је гледала, без речи.

Мајснеров син – безмало беба – блесасто се церио.

Знао сам да је шкопац; Келти из Бохемије беху њиме заиста на Запаску. Време, тешко и лепљиво, вукло је Мајснерову децу за глежњеве, као жртве за надолазећу летину. Након три хиљаде година, Семе му се није могло одржати, бар у облику који се дао гледати без стида.)

Мркушићева ћеркица нам се смешила, стидљиво (на уоквиреној слици на зиду носила је шумадијску ношњу) а он нас је нуткао свиме, па дисипао густог, црног, одличног калифорнијског вина.

За опстанак – нису говорили ни он ни Мајснер – потребна је Вера, не би ли се разазнао Смисао.

У Мајснеровом врту, међутим, немаше до беспрекорног, германског Реда, негованог вештим прстима његове супруге.

Брус је данас заузет, говорила је Благи. Има Пројект! а ја сам се чудио „пројекту" за трогодишњака.

Прелепе на фотографијама (код Мркушића, цвеће је расло као у чубурском двориште) влажне, савршене орхидеје употпуњавале су мртворођеност њиховог врта – зној изгнутог из бесмисла, у тескобу.

Знајући да нема среће без шуме и ливаде, Мајснер је ишао у лов; његов син, слутио сам, неће одлазити ни на пецање јер му неће дозволити мајка – малена и дотерана, убеђена да ван Куће нема ничег до тегобе, опасности, и зла.

А поврх свега, гости су му јели с колена из папирних тањира, пластичним ножевима, виљушкама, и кашикама, пијући кокаколу и пиво из танких пластичних чаша – отпада над отпадима.

Узми, говорио ми је Мркушић па пружао огромни, порцелански овал с прасетином, обећавајући нам незаборавни Божић у силмарској цркви.

2.

У златастом предвечерју, ходали смо поред овлашно уређених сентамоничких дућана, па сокацима Венеције, радујући се. Понегде је растао коров, ту и тамо врата баштенских ограда беху изваљена и трула, но све стајаше чисто – права мера расапа и смртоносног, женског, мајснеровског гланца.

С Палисада, Пацифик је изгледао плав и привлачан. Да сам своједобно пловио њиме, чинило ми се нестварним; ни пеликани ми нису личили на лиманске, из доба кад сам се надао утоку од Забеле, и Тацића. Све што је претходило доласку на Последњу Обалу остало ми је као иза сна. Лебдећи над Океаном, деца су се радовала сунцу и води, не знајући да није за купање. Пун испуста и канализације, и тај Залив беше превара којој се мало ко чудио, не верујући више у море чисто попут планинског извора.

По свему судећи, Мркушићу сам требао – или је чак сматрао да требам Србима. Јесам ли му ваљао као син свог оца, отпадник од комунизма, или писац, ходајући с њим по Санта Моници нисам размишљао.

Накнадно, схватио сам да га писање не занима. Достајао му је неко с именом, млађи, из Југославије, не би ли се послужио њиме. Као агент *CIA* и Удбе знао је више о нашој непосредној Будућности но ико у Београду – камоли неки дипијевац, изгнаник, и пребег.

Но где је Конорс, рецимо, тражио способност, њему је ваљао липицанер. И без Удбе, наиме, одређени Аријевци су сумњали једни у друге мрзећи себе, камоли очеве и ђедове.

Научен сваки дукат да гризе, па потапа у воду и вага, Мркушић се, претпостављам, смешио верујући да нема витеза кога не може прерадити. Срећом, није ми причао о „лидерству", као Бошко Ђорђић – желећи, изгледа, и чифуте да надмаши мимикријом.

(Богати, утицајни, способни да дочекају и надживе Апокалипсу, Јевреји Мркушићу стајаху живом потврдом Завере Без Завере – с националног сопства и карактера – лишене губитака, жртава, Пасјих Гробаља, Лугова, или казне, иком. Свет је тлачио и тлачитеље а он је повремено, свечано, помињао чак Његоша.

Док сам му говорио о Марку Миљанову гледао ме је, једва приметно чкиљећи. Миљанов, знао је, стајаше супротан Његошу; за разлику од Владике, живео је како је говорио и мислио. Миљанов беше витез а Његош писац, владар и замешатељ – полицијски убица бројних Црногораца, зарад Виших Циљева.)

Водио нас је и до француског ресторана недалеко од плаже, где се међу егзотичним биљем, седећи на благом, јануарском сунцу, могло јести као у пелашким крајевима. Жилав знањем и преваром, подлошћу и мудрошћу, лагањем и спознајом – хиљадама година провереном – посматрао нас је, благонаклон.

Санта Моника је врвела насељеницима из Иберије, од пре Христа, па и Ахајаца. Усред њеног Лавиринита, чекали су нас, слутио сам, непрепознатљиви минотаури.

3.

У белој кући у Санта Моници, Мркушић се сабирао за Поход У Сјај. Но ни њему није падало на памет да гради Исељену Отаџбину какву су створили, рецимо, Пољаци, камоли Ирци или Италијани, већ је Српство ограничавао на Балкан као да су му Никола Пашић, Стојан Протић, или Милош Обреновић преци, не Саке, из Првотних Гора.

У тами салона у шпанском колонијалном стилу (значи, опет иберском) са мном и попом Илијом Буцалом причао је о Удруживању Срба, позивајући се на Светог Саву и Дражу Михаиловића. Искон и сој ни један ни други нису помињали, не хотећи да се замере, иком.

Плав, осмехнут, Илија Буцало ми је нудио да се ратосиљам бироа у Вествуду и цртам Храм у Силмару.

Кад сам отишао у слободњаке, говорио је, изгубио сам, истина, спокој, али стекао самосталност! нашта га је Мркушић гледао, па ми намигивао.

Стигао би и да пишеш, говорио ми је, а Мркушић ћутао.

Отворићемо биро, говорио је. Дођи у Сими Вели, да будемо близу! Лос Анђелес није за децу!

Жута коса падала му је на чело, наочаре се цаклиле, златасто.

(Јој! викао је непознати Београђанин код Милана Петровића – касније, кад је много шта легло на место.

Рођени брат, викао је, држао ми је нож при трбуху! Кажем: Удри, шта чекаш!? а он дрхти па почне да плаче...

Какав брат! викао је. Хиљаду кураца нас је правило! Не би брат ножем на брата! Он је турског семена, ја ко зна чијег! Покажи ми Србина и брата, а ја ћу ти двојицу спремне један другом крви да се напију!)

Буцало – дипломирани архитекта, приучени свештеник, амерички специјалац у Вијетнаму и Гватемали – осмехивао ми се и даље, док је Мркушић посматрао своју шаку.

Но после Пика, све што је Буцало говорио – или Милан Петровић, па и његов посетилац, Београђанин – звучало је подједнако истинито. Све је могло бити, и догодити се међу склавима догоњеним до Океана – одакле је Запад израњао као Исток (Стални Почетак, на хиљаде миља од нас).

Бранислав Селић, међутим, није ми радио о глави. Виђали смо се у Рокфорду, захваљујући родитељима. Канадски Селићи беху нам долазили без таште, а деца нису памтила ништа – Београђанин стајаше само делимично у праву.

(И Мркушић је имао брата – још једну издају. Висок, големог тела на танким, дугим ногама, дошао му беше у Америку да се обогати, но он му није хтео помоћи, памтећи своје почетке.

Сабијао га је у земљу, кудећи га с недораслости.

Узми ортак шљиве! говорио ми је непознати, код Петровића. Одакле ти Миле овакво пиће, да те јебем!?

И он има брата, говорио ми је, а Петровић се осмехивао – сетнији и мрачнији но при помену развода.

(И Мркушић се развео; Срби су се разводили јер им друго није преостајало. Ваљало је бежати од жене, деце, сународника, браће и сестара, родитеља, предака, земље – чак себе. На Последњој Обали, међутим, бег је престајао – с друге стране Мора лежала је Аустралија, гора од Јужне Калифорније. Из Аустралије и Новог Зеланда могло се једино натраг у Европу, или поново у Њујорк.

(У Њујорку је већ тридесет година радио Бора Ћора, а беше му се доселио и брат Ненад, из Новог Зеланда. Живели су опет заједно и псовали се, повремено тукли – као кад смо их развађали испред Данилове радње, у Цара Лазара.

У Београд би долазили ретко, пијани кукајући да је све скупо и да им није јасно како ико може живети код нас, на Балкану.)

4.

Но ни Ана није очекивала Пико. Стајала је усред крша у дневној соби и ћутала, храбро. Уз наше ствари, до плафона стајаху наслагани сандуци и кутије с Мркушићевом робом; подом и зидовима стругали су мишеви, и смрдело је на беду, измет, мокраћу, и очај.

Кад сам први пут дошао, говорио сам, беше ми пришао Милан Петровић, и питао шта мислим о портрету.

Обилазећи кутије са сијалицама приступио сам слици, окренутој наопако, и показао Ани. Урађен угљем на платну, веран, сетног, једва приметног осмеха посматрао нас је Ђенерал Драгољуб Михаиловић.

Великих очију, Ана је одсутно гледала слику.

(Незнатно старијем од мене, Петровићу као да беше свеједно што ми је отац могао ислеђивати Дражу Михаиловића. О Прошлости није размишљао колико ни Јовановић у Торонту, сматрајући је, изгледа, низом фотографија с људима о које се једва очешао.

Јер Петровићу, Србину из Миријева, Свет стајаше поприштем вечите, устумаране Приче о њему, пустолову. Ко му је био отац и шта је чинио, није сматрао битним. Стварност му је ионако промицала несхваћена и не-

сагледана. Тариним Лугом, Благотом, било чијим дедом и прецима могао се занимати ко хоће, не он.

Други – рецимо Кен Вујовић или Слободан Мркушић – могли су изигравати полицајце у егзилу. Задовољавао се да буде обичан лопов – мангуп у Рату Против Осталих, Оваца. Себе је видео као четника, јер су и они бежали од полиције, макар политичке.

Што четници у почетку беху полиција а партизани лопови, беше му исувише за приградску душу. Хитар, начуљен, гледао ме је док сам га хвалио.)

У полумраку пропалог салона у Пику, четири године по првом сусрету с калифорнијским Србима, Петровићев портрет Ђенерала одавао ми је човека затеченог Временом, и местом, колико собом.

Попут окаснелог Маркиона из Синопе, Дража Михаиловић чудио се Ани и мени, деци својих џелата – као претходно својим судијама и следбеницима – и неописиво, безречно, и одмерено, зграјао над Правдом Бога Истинога.

Владета Селић му, истина, беше само један од десетина иследника који су се смењивали као на покретној траци. Но њега нису смлавили мучитељи, колико издаја.

Напустили су ме, сви! говорио је, а отац му је, претпостављам, казивао да издајницима боље не следи, по Правди Историје.

Обавештајни официр Драгољуб Михаиловић беше потом стрељан, као пас. Владета Селић томе није присуствовао, али други јесу. Милош Минић, уз Предрага Меденицу и Митра Пајкића, посматрао је кад су Ђенерала Југословенске војске – ратног хероја, првог антинацистичког герилца Европе – кнојевци убили на Ади Циганлији, и бацили му леш у затворски нужник. (О томе је касније писао Миленко Кусмук, у то доба на Ади. Натеран да лежи на поду ћелије током погубљења, Кусмук је памтио звуке довођења сужања, стрку и урлике стражара и управе, пуцње, потом утабано место нужника, ограђено жицом и чувано стражом; студенту математике, није му било тешко да сабере чињенице.)

А отац је сачекао Крај згрчен безбројем ствари, догађаја, и имена које није смео саопштити ником – понајмање мени, писатељу – без обзира на Улог, и Последице.

5.

Но Последице се већ беху догодиле. Ја сам био једна, па Ана, наша деца, Пајкић и његов син, Меденица и његови, Минићева ћерка. Све је – увек – било само Последица, а Узроци одвајкада исти и затамњени.

Каузалитет је, изгледа, смео важити једино у математици. Јахве, Обавештајац, беше дао да се напише и Књига – не би ли Дезинформацијом опослио што није могао Страхом.

(Годинама, Кусмук је причао коме је стигао о смрти Ђенерала Михаиловића, но мало ко га је слушао. Са срамоте и страхоте таква истина није требала четницима, ни комунистима. Милош Минић је даље важио за угледног политичара, његова непокајана ћерка за борца за слободу и демократију, Пајкић био слављен као дисидент, син – не одричући се очеве баштине – као слободоумник, за Меденице готово нико није знао, а Кусмук – ситан доушник чикашке полиције – врзмао се пикницима обе цркве, смешећи се збуњенима.

Син руског царског поморског официра, својевремено у Задру беше одлазио у католичку богомољу, а у Београду говорио „хрватскосрпски", убеђен да тиме гради Бољи Свет. Осећајући се „Славеном", на Варош Капији беше провео Други Рат, ценећи приче о покољима у НДХ претераним.

После Аде Циганлије препливао је Тршћански залив и упутио се ка Америци – земљи, како је веровао, без националних, етничких, и верских сукоба.

Потом је у Чикагу живео окружен црнцима завађеним с белцима, Пољацима мрзним на Швабе, мафиозима у рату с Јеврејима за простор, премоћ, новац, и ћутао. Ожењен болешљивом и танком пољском Јеврејком, посматрао је како вене од Новог Света. Гурајући је у колицима обалом Језера – пучине налик Јадрану – о свему је могао размишљати подробно. То му међутим није помагало јер попут Криса Нилсена беше поклоник логике, у Јахвеовом Царству.)

(Можемо се, говорио сам Кусмуку, искупљивати чиме хоћемо. Но грех се надодаје греху, син оцу и ту не помаже мењање пребивалишта, или места окајања.

Ћутао је црн, усукан, поробљен.

Последице се, говорио сам, не дају искупити; сви су Узроци одавно нанизани у Повест, Бројаницу Света.

Зрна у тој Нисци, говорио сам, премеће Творац, слаже на полицу у свом Дому украшеном безбројем сличних, своједобно живих Бројаница – таму и досаду Вечитог Избивања да Му разбију – а он се искезио, убеђен да се шалим.)

У Пику, док још беше свеже мелован у плаво, отмен попут наше несуђене Куће у Рокфорду, Петровић и ја стајали смо испод Ђенералове слике и пили пиво; један по један, прилазили су исељеници и испипавали знам ли што – за њихов и свој Искуп. Сијајући од задовољства, Мр-

кушић је пратио шта бива, а ја одговарао што сам искреније и исцрп-није могао.

Но да сам их лагао – као рецимо Вук Шијан, Данило Бошковић, он или Илија Буцало – ништа се не би променило. Требала им је Реч, не Истина – било каква, не би ли се одвезли кућама с осећањем да су нешто учинили. За то им је достајао и Веселин Јакшић; у глади и очају примили су га боље од мене – у то време без Слова, и оца.

Јер удбаши их нису покушавали својим Искупом превести до Слобо-де – као ја, Сотир из Маркионовог Доба.

VI

1.

Следећег дана по мом предавању – о Југославији, комунистима, партизанима и четницима – Мркушић и ја нашли смо се поново у истој, прелепој згради на прашњавом булевару, у некадашњем центру Лос Анђелеса.

По потреби Српски Клуб, фирма у Пику – недалеко од витких палми и палата насељених варварима (као, својеобразно, римски Форум или Диоклецијанова палата) – недељама и црквеним празницима претварана је у православну цркву у којој је чатио, појао и кадио Илија Буцало.

(О колико се бесмо преварили, те 1986! Ко је тада могао предвидети Слободана Милошевића, разур и распад СФРЈ, губитак рата и крајина, злочине унука злочинаца из Другог Рата, и сва, нова, злодела генерала и полиције задужених да бране земљу и народ, не власт и поредак? Ко је тада чуо за Геншера, Кола, Мока, Ван дер Брука, Клинтона, Холбрука, Олбрајтову и остале, над нама сјањене?

За то је ваљало имати душу и знање демијурга, а чак ни стари Хрват, Звонко Вучковић, Ђенералов ађутант, то не беше. Штавише, сузан и непредвидив као Србин, грлио ме је и говорио што Зарија Радовић, или Мојсије Ђукановић.

Нико не беше такав Играч, до непознати из тајних служби наспрам којих је и Меденичина била провинцијска испостава. По немачким антрополозима, динарци нису имали дар предвиђања; за то је, претпостављам, ваљало Воље – не само тежње за Правдом, Истином, и Лепотом. Меденица, стога, није могао завршити до дементан а Владета Селић згранут, исисан као кост. Једино је Броз знао што је, рецимо, Пајкић само наслућивао. Пали Срби, наиме, нису загледали своје надгледнике; не верујући себи ни својти, морали су Неком. Што непознатији Мештри, то су им Пајкић, Меденица, чак отац, били оданији; Пајкић, стрводер до Краја, потурао је и сина да га наследи, макар као капо.

(Широких очију, Зоран Пајкић, тевтонски ђак, син Швабице, питао је мајку за Јасеновац.

Невољно, помињала му је пометњу, страх, убиство Радића у Скупштини.

Да је бар неко, викао је потом оцу, у тим колонама навалио на стражу Јасеновца не би било! нашта га је Пајкић посматрао, ћутке.

На фотографијама, викао је, и оно мало стражара носило је пушке о раме, не аутомате!

Несвакидашње нежан, осмехнут, Митар му је пришао и казао: Да су имали петље налазили би се у шуми, или сами спроводили усташе на стрељање, или клање.

Ваш отац, говорио је Зорану Егон фон Бернштат-Ледин, у Инсбруку, задужио нас је, много!

Не помињући некадашњу усташку обавештајку Гертруду Зајц, удату Пајкић, Ледин је свог студента процењивао с калема. Гертруда – партизанског имена „Горица" – и Митар, потом њихов син, знао је, ваљало је да кључају лужичко Дрво док га не избуше, да се са сопствене тежине и висине стропошта, у Заборав. Хиљаде Оперативаца – најчешће несвесних свог стања, бити, и задатка – растурали су Супарнике; ма колико стар, дебео, жилав и отпоран, ни аријски Дуб није одолевао одрођивању.

Плава и обла, Горица Пајкић радила је на сину од рођења, обликујући га у живо, неумољиво сврдло. Бирајући између љубави према мајци, и народа кога се отац одрекао, Пајкић Јуниор израстао је у осујећеног, тешког Баварца, затеченог усред Срба. У пространом, опљачканом стану у Пролетерских бригада (некадашњој Крунској) – незванична, необјављена, тројна завера противу марјана радила је пуном паром, мада би се Пајкићи згрозили да им је ко то рекао.

Јер беху убеђени да све чине из главе, са сопства и власности.)

Да ми је с Пајкићем прошетати Каленићем, говорио ми је Мркушић, да га питам о свему!

Залуд би се мучио, рекох. Пајкић ће своје подлости, грехове, злочине, и прљавштине понети у гроб. Да се стидео људи, не би их чинио, зарад Бога још мање. Његов је Газда од Овога Света, нашта ме је гледао, узнемирен.

(Слободном Зидарству припадао је Мркушић само као члан трећег, Мајсторског степена – од тридесет три званично могућа – те га је све недоступно подсећало на Смрт.

Јер било на Дедињу, у Забели, Сремској Митровици или у стану додељеном од Удбе, Брат Пајкић, на пример, обитавао је у Сенци Моћи и Власти, не морајући да се отима о мрвице.

Тајна, Кабала, Херметизам, Посвећеност, Сплетка тешили су Турчина Пајкића, камоли Лелега Мркушића. „Нема Смрти без Судњега Дана, ни Вишњега мимо Слободана!" певали су активисти у Колашину, после Осме седнице, а Мркушић се из Америке чудио колоплету Планова и Контра-

удара, Кругова и Виших Сфера, Тајника и још непознатијих Чауша, престрашен сопственом паранојом.)

2.

Постојало је, истина, урота одувек, али чифути се нису дали намирити. Демон Их је гонио Моћи, недохватној с њихове ускогрудости; пузећи за Њом, испуштали су Лаж. Да је и Први крсташки рат, хиљаду година по паду Јерусалимског Храма, био Њихова сплетка, Мркушић није сумњао. Војнички редови Запада – својим злочиначким новачењем, уротништвом, и вештином с новцем – подсећали су га на Јевреје, те ми се значајно кезио.

Да је масонерија произашла из забрањеног Реда Темплара а комунизам из ње, знао је колико ја, но Сплетку није повезивао с Краљевском Вештином. Спој тевтонске, турске, и левантинске бесомучности сматрао је плодотворним; сличности између Асасина и Храмовника, Малтешких Витезова, Тевтонских Ритера и јаничара или мамелука чиниле су му се ипак мањим од разлика у вери, пореклу, језику – те наводним Побудама и Циљевима. Братстава је бивало разних, а он је мислио да зна шта хоће, и зашто.

Као безбројни други из разних Почековина и Тршића, с планинских пашњака и из паланки, веровао је да се тајно делање може искористити за српске циљеве – не схватајући да свако прилажење Удби деморалише, поништавајући право на побуну, и сопство. (Луцифер је заиста знао шта чини: Моћ се стицала губитком – не само душе већ целог себе, преумљеног и уклопљеног у Нови Поредак.)

Магла, сумњао је мимо себе, јесте и Савлово учење, које је поп Илија Буцало проповедао у лажном храму. Истину су Срби одувек тражили иза Речи, те Растко Немањић и хришћанство беше посрбио у Праву Веру – изнад Павлове колико орао над гмазом и лазом. И Градња Храма била је урота, али за то није марио јер му се чинило да се без лажи не може, у Јахвеовом Забелу. С Буцалом, зато, запалио је и он кандило Разуму – разлогу свог Пада, и Издаје.

Уротници су плели Мрежу а Ана, ја, деца и пријатељи, својта и преци, Срби и Келти, лазили смо Њеним рубовима, ништа свеснији од мува. Неумитно, залазили смо у Њено средиште и копрцали се, опет налик инсектима, лепећи се све више, убеђени да радимо добро.

Стојећи испод Михаиловићевог портрета, враћеног на своје место, објашњавао сам Ани и себи да се и даље налазимо у истој, прахришћанској Цркви, где сам са Србима јео сарме и печења, пите и гибанице које су зготовиле Мркушићева, Петровићева, и Буцалова жена.

Ана се насмејала и пољубила ме, усред смрада и полома још једног *Serbian Dream*. Тек разводима затеченим по доласку у Елдорадо схватили смо, заједно, ужас масти и месине, вике и ојкања које су три Американке трпеле, из љубави. Људи бивољих вратова трпали су у себе непојмљиве количине смртоносне, варварске хране, черечећи печења и крцкајући кости, а Су Мркушић прикривала је пренеражење. Поверивши се, ипак, мом америчком нагласку, тихо ми је причала да ништа од тога не разуме.

Очајна, одлазила је потом код свештеника Буцала и исповедала се, ништа је он тешио, осмехнут као пастор.

Јер у то време Мркушићева и Буцалова црква стајаше ипак богомољом, не Храмом – мада је Мркушић тежио, целим бићем, да заснује неку своју, српску масонерију.

Окружена отпадом и мексиканским буњиштима, црнцима, радњама и с ролетнама и решеткама, фирма у Пику имала нам је стога бити дом, док се не снађемо. Палата у Санта Моници могла нас је примити све – као што беше – но из близине бисмо видели што није требало, па нас је Мркушић, као погорелце, одвео у Пико, претходно наредивши Антонију да поправи купатило и пусти воду у кухињи.

У тој пустоши, кокоши, умрљана, улепљена деца црних очију ровили су и нашим двориштем као усред Каракаса, или Лиме, угоњена ројевима мува и керовима неодређене пасмине, кусим и избразданим са живота у прљавштини, туги, немоћи, и окршају.

3.

Као *guerrillero sin fusil* врзмао се Антонио, искежен од ува до ува. Већ управивши наш унајмљени камионет у пролаз исувише узан за моје возачко умеће, показао се вешт – попут дерана из Жаркова или Заклопаче. Иза неискреног, индијанског осмеха посматрао нас је, масне косе, густе као даброва длака.

(Пад Мркушићеве Куће био је страшан. Мада цео Пико беше пропао, некадашњи Српски Дом распадао се горе од околине.

Изнутра се, наиме, урвао, попут власника. Зидом одељени од разбијишта око нас, слушали смо мишеве, бубашвабе, стоноге и осталу живеж, забринути за децу. Из собице једва веће од душека одлазио сам ноћу до мајушне просторије – бивше Недељне школе попадије Буцало – и посматрао их поспале по поду; Хиндукуш, Кавказ, чак Динара беху далеко од нас колико Буцалова жена, вољна да постане Српкиња.)

Као Мркушићева секретарица, Ана је савладала посао после десетак дана, али је он и даље плаћао као Индијанку. Белих зуба на препланулом лицу давао нам је на знање да се у Новој Скитији постаје имућан као у

Старој, или Грчкој. Но српство га је обавезивало да нам не наплаћује станарину, и да нас повремено позове на ручак, или пиће, у Санта Монику.

Некадар да *morrir bien*, бавио се свиме као ратом – чифут далеко пре доласка у Јужну Калифорнију. Умрети добро – или пропадати отмено – знали су једино Арији и Ибери – или мангупи као, рецимо, Милан Петровић. Да би се умрло мушки ваљало је тако живети, а Мркушић се, прорачуном, вратио лелештву. Господство, коме је тежио српством и изгледом, измицало му је јер се није исплаћивало, на Пику.

Великих, тамних очију посматрао је моје покушаје да нађем посао од ког се може живети (у бироу на Вествуду зарађивао сам колико за битисање) и стан по коме се може ићи без помисли на лешеве, гној, крв, и изнутрице.

Засучи рукаве! говорио ми је, озбиљан.

Долазити сваки дан у такву зграду, из ње износити електричне уређаје које је Антонио, с неколицином Индијанаца, производио у неописивој шупи у дворишту, било је заиста горе од Забеле али њему, по свему судећи, није сметало. Ако се имао чему надати сем богаћењу и Српском Лобију, није нам откривао; доћи у Лос Анђелес да бих радио што сам могао у Рокфорду, Отави – чак затвору – указивало ми се све већим промашајем. Повремено, Ана би села са мном и из изломљеног купатила гледала сметлиште испод нас, не знајући да ли да се смеје или вришти. Свако здрав уредио би ту зграду да буде бар као кад смо он, Су, Буцало и његова Мери, Петровић и Сузан стајали при камину – ја осећајући се као да припадам Србима кадрим да Цркву сачине духом, не тварју – а њему је та пустош требала, неког да завара.

Из загађене и очерупане кухиње, телефонирао сам диљем света за новац. Но нико се није одазвао сем Мишко, из Швајцарске – очигледно једини који Нас је памтио као Људе, с Клупе у Паркићу загледане у Будућност без ичег сличног Мркушићевој фабрици сијалица, на Пику.

У слаткој, безмало тропској ноћи Индијанци из Средње Америке прослављали су нешто арлаучући и смејући се, па кликтећи као Ајмаре, с Анда. Из суседног дворишта огласио се пас – шугав, крастав, жутих зуба огољених у бескрајном страху, тескоби, и измештености. Искиданих канци поврх унеређеног, запљуваног асвалта, покушавао је прогристи жицу к нашем дворишту, а Антонио је повремено излазио напоље, пијан, и викао на бео и огроман месец.

4.

Из Пика смо се избавили задужени до гуше. Осећали смо да нам беда нагриза дух; послујући с трговцима трбуљатим и ћелавим, ружним и грамзивим, Ана је радила најбоље што се дало а ја тражио посао, обо-

је сваким даном све свеснији да се Лос Анђелес одавно преселио у мору – прашњаву, усковитлану свакодневицу Јужне Калифорније, својеобразно мирисне наранџама, лимуновима, орхидејама, чемпресима и леандрима зањиханим благим, топлим, медитеранским лахором с Океана.

Но ни сеоба у *West LA*, у кућу недалеко од сантамоничког аутопута, није решавала питање које ме је мучило све више: Градимо ли Ми себе, или Свет нас?

(На то питање Јевреји беху одговорили скаском о Соломоновом Храму, и масонеријом. Ми градимо комунизам, комунизам гради нас! певали су скојевци, са сјајем у очима. Двадесетак година потом почели су масовно да се уписују у добротворе Храма Светог Саве, на Врачару. Новац се скупљао и у „цркви" у Силмару а Буцало је цитирао Милију Пижурицу, да „Ми градимо Храм, а Он Нас".

Удбаши, дипијевци, деца палих четника, академици, надримасони неког безименог, вечитог Храма, настављали су Задатак без почетка и краја. Изградња Храма Их је очаравала, те се мало ко питао у чију се славу подиже, и по коју цену. С Врха Пирамиде смејао Им се, кроз миленијуме, Рамзес Други, а Атила, Бич Божији, кезио с могиле потопљене Тисом. Градити Себе било је немогуће – за то се постарао још Саваот – али су глупост, кукавичлук, и таштина стајали итекако доступни, и саблажњиви.)

У Силмару, при *LA*-у, ваљало је подићи нову, канонску цркву јер је понајвише Буцало тако хтео. У гаражи куће у наранџњаку сред пустиње откривао је у себи свештеника, све мање архитекта. (Као што сам ја, претпостављам, на студијама установио да сам писац, и сликар, не неимар.)

Пошто кућа у Пику стајаше обешчашћена, и пошто је вили у Силмару, по свему судећи, то предстојало, Буцало ме је увукао у пројектовање Цркве, напомињући да је боље плаћати мене, но иног.

Како сам му, потом, могао рећи да се никад нисам осећао близак Вишњем као на Служби Божијој у гаражи где је чатио, чинодејствовао и појао он – у злато одевен, златне браде и косе – или у некадашњој Мркушићевој дневној соби у Пику – без ичег сувишног, ружног, наметљивог, или лажног, да ми одврати поглед с висине и нутрине? Бели Срби у белом стајали су на обали безвремене, исконске Таре, Мораве или Дрине, Богу блиски и мили сопством – не жртвом или трудом – а Буцало није веровао ником.

„Нека лева не зна шта даје десна!" беше наложено, а предузимач нове цркве – Пречанин поенглеженог имена и презимена – устао је после Службе и висок, црвен, задригао, басом приложио две хиљаде долара за Храм. За њим су се изређали остали, гласни цифрама своје богобојажљивости. Коверта за прилоге – за градњу храма Светог Петра Цетињског у Силмару – стигла је и до мене, да ставим колико могу, ћутке.

Бесан, Мркушић је гледао устрану, а Чеда Радишић себи у шаке.

Кад је Буцало изашао, Мркушић ми је казао: Шта фали овој згради? Свештеник се може бити на ледини, само да је вере! па ме ухватио за руку.

А Радишић, црне кошуље, црних панталона, црних мексичких чизама, надланицом је погладио тамни, опуштени брк и ћутао. Мрка, кошчата шака испупчених вена лежала му је на колену, лепа, као мошти. Дим цигарета и тамјана штипао ме је за очи а ја сам гледао ка вратима, и бљештавости извана.

Буцало се вратио осмехнут као увек, па се словило празно и свечано (Лелези су вазда волели звук над садржином), да би на крају почела кола. Срби су газили под као да желе да га утабају у тврду, земљану плочу, тамну од згрушане крви.

5.

Одвезао сам се до Петровића, у Енсино. Недалеко од његове куће – притиснуте аутопутем, непомичним, прљаво осунчаним небом и суседним, такође казненим насељима – сишао сам из лудачког, загушеног, *rush hour* саобраћаја у његов ћорсокак. Улазио сам у још једно ђубриште допола згурано у Пацифик; лаж баштица с бетонским патуљцима, минијатурним украсним млиновима, и домовима од гредица и гипсано-картонских плоча надносила се и над њим, некадашњим пустоловом.

И у Енсину, палме и Пацифик подсмевали су се придошлицама; Петровић, некадашњи миријевски хармоникаш, наивни сликар, човек од нерва, грађевински предузимач, посматрао ме је како излазим из кола и позвао да уђем. Бледог полуосмеха, ходао је преда мном босоног, го до појаса, бледих, уских рамена шрафцигера.

(Мирко Селић, знао сам, није силазио у Калифорнију. Кравар, јахао је високим горјем Орегона удишући чист, опојан ваздух, донекле узнемирен непрегледношћу шуме и траве. Љиљани, маслачак, *tumbleweed*, кактуси као киљани пружали су му се пред очима – море мимо мора.

Келти нису пловили водом, па ни Мирко. Калифорнија, нарочито Јужна, с јужним вођем и погледом на пучину, могла је сачекати другог – лацманина, или Пелазга; све је, увек, било боље но по нашем доласку. Усред песка и сухоте, слушали смо приче о Златном, прохујалом Добу; срећом Петровић је углавном ћутао, знајући да ме не може слагати.)

Мрачних очију посматрао ме је и казао: Некада смо сви одлазили у Аркадију, у истинску цркву, а онда су Мркушић и Буцало почели држати Службу у Пику, па Силмару!

Шта је било с црквом у Аркадији? запитах.

Блед, седео је у фотељи и играо се комадом цепке.

Је ли била „федерална"? упитах га.

Спустио је цепку на под и ставио запрљано, бело стопало поврх ње.

Јој! казао је непознати Београђанин, испијајући шљиву.

Висок, крупан, такође го до појаса, препланулог, напупелог трбуха и снажних руку, посматрао ме је па казао: Једино се с нашима осећам као говно! Могу и с Америма, Корејцима, Филипинцима, Мексиканцима, но са Србима као да сам брабоњке зобао!

Узми мало печења, казао је Петровић. Бациће се.

Нек се баци! казао је непознати. Боса, месната стопала јаког нокта притискала су под дневне собе, као копита. Није истина ширио руке нити их стискао у песнице, али му очи беху узлуђене. Јечао је: Нек се баци и месо и с меса, сир, сурутка, све! Земљаче имам новца као сламе, камин да ложим, шупак да бришем сваким америчким председником, понаособ!

Жена ме је напустила! викао је. Децу одвела, све троје!

Ћутао сам.

Све су курве! урлао је, као да стоји на плотну. Сви се овде раздвајају, цепају, деле! Покажи ми било чији брак а ја ћу ти развод, знали то или не! Залуд новац, све!

Не дам цента за Буцалову цркву, казао је Петровић.

Гледао сам их.

Не знам, рекох. Још се не разводим. Ваљда не иду жена, деца, и ћар.

(Сецесија, ваљало је казати им, приличи залуднима и изгубљенима. Енсино, цели *LA*, само су буџак некадашњег Едена – котионице мржње, зависти, неситости, немоћи, и беса.

Но куда, с ким?)

Само се ти спрдај! казао је Петровић. Осмехивао се, узаврелих очију.

И непознати се осмехивао. Иза његових плавих дужица, нешто као да беше спало.

Сео је на отоман тежак, и налио чашицу. Пиј, ортак! казао је. Добро је видети да није све у бунару, да се инсан не превари!

Ћутао сам, да се не урекнем.

VII

1.

(Из затвора, писао сам Ани да је волим, но недостајала ми је мржња; туговао сам, мада нам није само Лончар читао пошту.

Младост ће ти проћи посећујући казамате, пакујући пакете! говорили су Ани. Нећеш знати јесу ли уручени, и коме! наштa је ћутала – свесна да причају о себи, не мени или њој.

Да те је волео, говорили су, зар би те заменио Забелом? Са женом и децом, нема Правде ни Истине, Бога понајмање! Гледај себе!

Не тако дугим ни несагледним Временом, међутим, готово сви саветодавци су се развели, растурили, деца их презрела и напустила. Одавши се пићу, блудничењу, и отвореној издаји, помрли су, углавном сломљени.

Пречистих, плаво-зелених очију Ана ме је гледала – у забелској собици за посете – и стискала усне и песнице, док нас је стражар посматрао, испод ока.

Не пуки тамничар, полицајац, тајни агент, ни економиста, Луцифер – схватили смо – јесте још брачни саветник, психолог, и васпитач, у КП Дому. (Раставити, да би се владало; у Енсину не беше Лончара, али је Игра Људима разорила и Петровићев живот. Немушт, руку препуних ствари а очију бљеска – као да гледа у блиц – посматрао ме је испод ока, не усуђујући се да пита ишта.)

Лончар, васпитач четвртог Павиљона, маштао је да из Пожаревца пређе макар у Миријево, у кућу какву Петровић беше напустио: двоспратну, с кокошињцем позади и ружама испред, и кованом оградом наспрам прашњаве улице пуне локви и паса. *Divide et impera!* писало му је у укорiченој свесци, по диктату Предрага Меденице. *Divide!* и биће све у реду – а Петровић ме је гледао у очи, покушавајући мангупски да се кези.

Но није му успевало. По повратку у дневну собу очи су му се пуниле несхватљивим сузама.

Босоног, стајао је испред мене и причао, да не ћути.

(Лончар беше раздвојио Бошка Мојовића од мене, мене од Миће Јеловића, сваког од сваког, и Забела је функционисала. Сем по која, жене су остављале мужеве још за Информбироа; Петровићева то није могла знати, али јој је брачна саветница из Општине предочила разлику између ње и придошлице из Грчке Скитије.

Имате један живот, говорила је. Дугујете деци здраво окружење!

Оставити ваљало је све, сем себе схваћеног као месину, љуспу преко рупе својеобразно затиснуте душом. Брачна саветница живела је разведена, али се мало ко питао о њеном праву да саветује иког. Попут Лончара беше научила своје из књига, сачињених да – слично уџбеницима механике – објасне потребно и битно. А то беше да и Петровић живи по Тавистоку, у Америчком Сну. Петровић, варварин, није био *well-adjusted* па му је ваљало притегнути по завртањ, прочистити дизну, подмазати лежишта, не залазећи у поноре душе. За то беше задужен психолог или психијатар, а такве општина није плаћала сем за малолетнике, наркомане, и делинквенте.

А и да јесте, Петровић би душебрижницима завалио по песницу, па би га склептали у *correction facility*, или лудницу. Тамо би га подесили, на Лончарево или Тацићево задовољство.)

Од тога, знао је, не да се побећи, па је преда мном почео пити, као да се трује.

Дођи! ваљало је викати Лончару, из те скупе и ружне дневне собе. Комунизам је стигао у Калифорнију, пре но у Пожаревац! Нигде зида, стражаре, жице, ни лисица; поведи и Тацића да се обучите, да као досад не чините то заобилазно, преко Истока!

Дођи! ваљало је урлати, у Будућност, да видиш Прогрес, за који ти Мештри нису казали да је сав од лажи, опсене, и преваре! Препуна Храмова, без иједне богомоље, чека те Америка – да се дивиш умишљају пузаваца да лете, кљастих да су моћни, стрвинара да чине добро!

Чекају те, ваљало је викати, затвореници без жеље за бекством! Јер да би се бежало из ове баште подно аутопута, запушеног ауспусима и вревом, сиренама и псовкама, бесом и злоћом – ваља Вере!

(Океан, несагледан и запрљан при рубовима, Викинга и Неретљана одавно није имао. Њим су пловили бесомуци у јахтама и глисерима, спортски риболовци, танкери, *container ships* и по који рибар. На дну, таложили су се жива, олово, тешки метали, а при обалама нафта – просута из бродова – и детерџенти из градских клоаки.)

Дођи! – ваљало је дерњати се, попут непознатог Београђанина – да видиш попа Илију Буцала, рођеног у Еболију, исте године кад ти и ја, Лончаре! Да видиш каратисту жељног да крсти децу и склапа бракове, Србина решеног све да му се исплати, а нико да га не мрзи!

Дођите скотови, склави, манкурти, фурдо, да видите да вас је Храм, одавно, узидао у Скадар Потоњег Времена, с отворима да се помокрите, слободно! викао сам, бешчујно.

Но – ћутао сам, гледајући Петровића – и вас ће неко добро потегнути, да вам сузе навру на погане, одвајкада слепе и јалове очи!

2.

(И Буцало је стога углавном ћутао, сувих очију.

Јер Петровић, непознати Београђанин, и ја бесмо из Брозове самоуправне тврђаве отишли с пасошима – њих двојица истина с фалсификованим – док је Буцало одрастао без држављанства. Док сам се јурцао по Крају, а Петровићев другар довијао да набави америчке кликере, и Милан ругао мекушним, наивним клинцима из центра, Буцало се родољубљу учио од Бошка Ђорђића, љотићевског просветара.

Играјући фудбал као командос, Ђорђић је привлачио регруте за своју Организацију и убитачним, далекометним ефеима под рашље. Ни на каменитом игралишту логора ништа није чинио улудо, ни из пуке забаве; избеглој деци причао је о Богу, Краљу, Отаџбини и Светом Сави. Но Буцало је отишао пре но га је просветар узео потпуно под своје. Од њега – не оца – остао му је брид за окретношћу и умећем, и Циљем већим од себе.)

Одсутан, донекле погружен, саслушавши причу о Буцалу и Ђорђићу, Петровић ме је погледао и казао: Спалићу кућу, намештај, ауто, камионет, да знам да сам на робији! Ко ми је крив што ништа овде нисам постигао, обзиран као овца!

Макар да прокопам јарак кроз *freeway!* викао је. Да ми не хучи изнад главе, хучало им мајци!

Белим, затученим, радничким прстима стискао је слепоочнице а непознати Београђанин, чекињаст као нераст, окретао је чашицу са шљивком, као да жели да је сакрије огромним, тежачким шакама.

Попут зида, Вентура нам је пречила поглед; од аутопута се није дало побећи. Изнад њега дизале су се *Rocky Mountains*; попут Петровића, Београђанина, и мене, још у Еболију гледао је Буцало ка Западу – у златну, спасоносну Америку. У то доба Енсино – као Сими Вели, Санта Моника, или *West LA* – беху само предграђа у пустињи, надомак још плавог Океана, а у Еболију Мане Буцало причао је сину о земљи без логора и рата, где се живи домаћински, свој на своме.

Не говорећи Петровићу и његовом посетиоцу даље о Буцалу, пио сам ракију. Бледуњав, још без трговачког осмеха, Буцало мора да је оца гледао

као бога док је – мрк и стамен – ишао на Ђорђићева предавања, да прекрати време између Изгона, и Угона у Нови Тор.

А Петровић, поспрдан милицији, сељацима, пијачним циганима на Цветку, маштао је такође да пљуне на кал, зунзаре, коре од лубеница, јавне чучавце, и тезге по којима су кућали трбуљати накупци, масни од сна, бурека, и тупости. Енсино, знао сам, излућивао га је као Ацу Четку Њујорк.

Мангуп из Капетан Мишине, возач америчке амбасаде, причао сам им, Четка је лудео, разбешњен глупошћу, тупошћу, и несналажљивошћу Англа. Од малих ногу сањао је о Америци, а она му се обистинила као Ђубриште горе, веће, и неразумљивије од Београда.

Попут вас, говорио сам, осећао је све – као огромни, опасни, накострешени рундов.

Куме! викао је Петровић, смејући се.

(И њему Мркушић беше кум. А Београђанин се намргодио на помен његовог имена, па испио чашицу, гледајући у Петровићеве усијане очи.

На Трећем Језеру, Мркушић беше одржао говор; показујући на мене па Буцала, тврдио је да су се Срби коначно помирили, јер су син Ђујићевог војника и пролетерског комесара један до другога.

Само се јединством, говорио је, може стећи више од пуког оправдања!

У истој Цркви и лугу, говорио је, Момчило и Илија наша су нада! наштa су му исељеници пљескали, окружени дрвећем и сенкама.

Но даље га нисам слушао јер ме неко беше спопао да му нешто објашњавам; попут новака, или младожење, Буцало се даље смешио, смеран и блистав у тамној, свечаној, позлаћеној одори.)

3.

Шта смо Богу скривили, говорио је Београђанин, да се родимо као Срби – не пуноглавци, коњокрадице, или Пигмеји?

Јебем ти, кукао је испијајући ракију, све по списку и мимо њега! Зар сам морао да се женим Американком, кад ни наше не ваљају?! Шта треба Србину мимо планине? Шта ће нам море, цитрони, асвалт, или зид-завесе?!

Куме! викао је, а Петровић ћутао. (Добра клетва му је пријала па ми се окретао и наздрављао, као да жели да се похвали другом.)

Мастан од муке, Београђанин је седео; нокти на шакама беху му дебели, попуцали а длanови тамни и избраздани, као ђон. Иза њега, виделo се Петровићево неуређено задње двориште; босе ноге урањале су му у

дебео, богат, беж саг, а Петровић је пришао камину и убацио цепку, мада беше топло, у невреме.

Саградићемо цркву, говорио ми је Буцало у Сими Велију.

И његов кухињски сто беше од ултрапаса; од дрвета се више нису дали наћи.

Приступ за кола беше бетонирао својеручно. Пред вратима, поносит, показивао ми је своје царство: приземљушу усред сивог песка Сими Велија, у крају још неукрашеном биљем и травом. Сими Вели ме је подсећао на Наску у Перуу, где су својевремено опсенари попут Деникена тражили космодроме. Но за разлику од нагореле и пустохне Наске, по Сими Велију немаше прастаре, поломљене грнчарије. А и ја бејах друкчији, но кад сам у Андима тражио одговоре на питања која нисам умео поставити.

Од Огњене Земље до Беринговог мореуза, говорио сам Буцалу, пружа се уска, облацима наткриљена пустиња, изнад које се дижу Кордиљери. И ова обала тоне у море, само је овај Велебит виши и осунчанији.

Но, рекох, у Новом Свету живимо по низинама. Јесмо ли у Динари Изгоном, или Избором?

Смешио ми се, па позвао да проучимо планове.

У Детроиту, говорио ми је, ујесен се могла сушити пршута, на лички начин. Отац, брат, и ја купили бисмо свињу и заклали је, кришом, у подруму.

(Свињокољ, казивао ми беше Конорс, знак је Келта, бар колико друиди, долмени, крвна освета, и страст према доброј музици и капљици.

По непромишљености, значи, Буцали беху Келти. Да су их ухватили, ишли би у затвор, или лудницу – као Петровић, да се успротивио разуру дома, или Београђанин, да је масивном, жуљевитом шаком ударио жену, а она га пријавила.)

Свињу бисмо затим ошурили, исекли, и осушили у кобасице, шунке, вешалице, као у Старом Крају, говорио је Буцало.

(У Новој Скитији, нико се није смео бавити узгојем и припремом хране сем овлашћени. За свињокоља подрум беше замрачен а крмак довезен с фарме ноћу, као контрабанд. Храном као извором зараде и контроле бавио се искључиво Кисијев Комбајн. Радним местима, профитом, и порезима, обезбеђивали су ропство већини.

Ко Буцалу да прича о *ONE FLEW OVER THE CUCKOO'S NEST*? Осим Библије и предмера није читао ништа; зато је становао где ни Петровић не би, са спарушене душе.

Нема Моћи, знао је Буцало – некадашњи оперативац војне контраобавештајне службе – без зависности, а Слободом су се залуђивали Келти и Срби – и једни и други означени за Коље.)

Истина, и Италијани из Буцаловог суседства су тајно правили вино и пекли грапу, али не као Келти, већ Пелазги. Несојима су се супротстављали прорачунатије и обазривије, суво месо купујући од земљака, с фарми из околине града. Низашта се Срби нису удруживали док су се Италијани договарали и живели по своме, плаћајући Цену. Сопство им је вредело робијања, па су, мало по мало, постали мафија – као кад су их тлачили Странци, у Отаџбини.

Тамних очију, кудрави, Пелазги су имали шта чувати и памтити, док ни Буцало о Старом Крају није знао више но му отац беше рекао, неук.

Изволи, казао ми је, па смо сели око белог, округлог стола и разговарали о грађевинским дозволама, роковима, плаћању, ценама, и мојој надокнади.

Хоће ли, питао сам га, покрити макар станарину, отплату кола, осигурања, намештаја? а он ми се смешио као шерету, невиђеном.

4.

Видим, казао је Мркушић, да с попом радиш на новој цркви. Као пријатељ, кум, кажем ти: осврни се! Око Буцала хвале се српством и поштењем, а сам предузимач растурио је бар две цркве, од Аркадије до данас!

Ћутао сам.

Цртам за новац, рекох. Шта се око цркве плете, не занима ме. Стало ми је да не идем у биро. Могу да прекинем кад хоћу, и пишем не само за новине.

Округлог, сељачког лица, Мркушић ме је посматрао. Да се може радити мимо пробити, или хобија, није му ишло у главу – свако из Почековине разликовао је обавезу од хира. Писањем су се бавили Швабе, Французи, господичићи и понеки Рус; Срби су ојкали старе песме, не додавајући испеваном ни испричаном. Док ми се име, наиме, појављивало у јавности за прихватљиву плату, радовао ми се готово искрено.

Но сем књига нисмо имали ништа. Голи подови и зидови бљештали су, осунчани кроз половне завесе.

If you're smart, how come you ain't rich? беше и његово вјерују. Јужна Калифорнија, цела Америка говорили су исто: *Money talks, bullshit walks!*

Да му кажем да нико нема ништа – до у глави и недрима – чинило ми се блесаво. Не би се ни насмејао, убеђен да Новом Времену и Новом Свету не треба поезије.

Откачио сам, казао је, видевши да прилажеш за Буцалову маштарију, и Пречанинову превару! Јесте дао две хиљаде али је већ узео пет, за бетонски зидић вредан мање од неколико стотина!

Знам колико шта кошта, трговац сам! казао је и погледао надоле – на голи, тврди трпезаријски сто за којим смо седели, уз пиће.

Пречанина чека робија, због горега! рекао је, осмеха загубљеног у проседој, негованој бради.

Ана, бледа, донела му је кафу. Седели смо све троје, па се покупио и није више долазио. Ана је нашла посао код Израелца, плаћена боље но код њега. Он је имао своје бриге, а ми своје. Око нас крунила се Јужна Калифорнија – све сличнија Перуу у најгоре доба.

(Сими Вели лежи у каменитој, спеченој долини, окружен сувим, спарушеним брдима. Гледано поближе, тле око његових ружних, блиставих кућа личило је на згуру, или прашину. На брдима још немаше барија од ђерпича и конзерви, картона и отпада, али то беше само питање времена. У Сими Велију уништавали су лепоту брже но код нас у *West LA* -у, где су старе куће подсећале на Енглеску, или Средњи Запад. Боб Баумгартнер јесте нагрђивао двориште кичом, али око његовог дома расле су наранце, а густо, сочно, замамно лишће агава крило што би се видело, за листопада.)

Још Маркион беше тврдио да је Бог заиста Тројство – али Самог Себе, Свог Духа, и Своје Речи. Ни Буцало ни Мркушић нису више имали Себе ни Речи – Бог Им беше Јахве, по Маркиону демон кадар да створи несавршеног човека и да га кажњава, праведно.

Несавршени, Пали Човек тражио је, искао Исуса – Искупитеља од злог, неумољивог Оца.

Јесу ли те платили? питао је Мркушић, пре но је отишао.

Гледајући мимо, рекох: Јесу.

Тражи, казао је, да те плате унапред – имаш децу!

Нико сем пуб, знао сам, не помиње децу. Једино Они, научио сам, мисле на туђу децу као таоце, или залогу. Од њега сам се стога почео клонити, већ у Силмару.

Коме смо сви ми залога? питао сам Ану.

Ћутали смо у дневној соби гледајући сунце како запада – крваво и прелепо – иза медитеранског растиња. Кров Баумгартнерове куће бљештао је, накратко, па посивео, а ваздух мирисао на ауспухе, нешто тешко, лепљиво, слатко, и песак надуван с најближих брда, оштрих и каменитих као на Месецу.

5.

Посматрао сам витраж белог, двоглавог српског орла.

Шта мислиш? питао Петровић. Вреди ли пет хиљада?

Оловне, беспрекорне спојнице уоквиривале су млечно стакло, жуте очи грабљивице сијале муклим сјајем. Казао сам, занемаривши Маркиона: Ово ти је мајстор направио; угради га наспрам сунца, да те води кроз тмушу!

Осмехивао се, поседник бар нечег од вредности.

Тим парама, нисам му говорио, могле су се штампати бар две књиге – Ђукићева и још нечија. Но пет хиљада долара беше дао неком наркоману, да му сачини што у бесу не би разлупао.

Хиљаду и триста долара, за кирију, стајаху мени на темену; свачији проблем, уистину, беше личан и непреносив. Бог је тако устројио Игру, а он је причао да ће продати кућу, кришом од жене.

Каква је Аустралија? питао је, наштa му казах да тамо нисам био.

Где ћу? питао је.

Не знам, рекох.

Гледао ме је распет, умазаних шака. Београђанин беше отишао, али су му се по кући врзмала деца, мала и мусава.

Свугде је пустиња, рекох. Живећеш међу очајницима, слуђеним да су самостални – мада их држе за мошње, невидљивим, најлонским нитима.

Насмејао се.

Окретао се, успорено, према витражу и пипао га, овлаш.

Оженио сам се, рече, у грчкој Саборној Цркви на углу Пика и Норманди. На свадби беше четиристо званица. Све сам платио ја, мада је таст – некадашњи директор највеће америчке фабрике играчака – хтео да се испрси.

Дотле се сатирао, рече, да одврати ћерку од мене. Нудио јој је школовање у Паризу, путовања у Бразил, на Хаваје, где хоће! Слао је телохранитеље да ме плаше, узалуд. Волела ме је, и ја њу.

Гледао је, одсутно, децу и, мада су викала и правила урнебес, ћутао. Тешком, изгребаном шаком помиловао је девојчицу по глави, док је јурцала око њега.

Видевши да нисам никоговић, рече, дошао је у цркву упарађен, учтив, смеран, и предао ми младу.

Нисам га, рече, отад видео.

Из кухиње се зачуо лом, а он није дизао главу. Сивог лица, узео је са сточића албум и казао: Ево слике!

(Петровић – мангуп у Београду, са зулуфима и косом као Елвис Пресли – подиже флашу, замагљена погледа. Грле га пајташи на другом снимку. С две наге женске на трећем; једна му сиса уд док му се зенице цакле, као две ружичасте тачке.)

Ево га Мркушић, рече.

(За слике на треба прича. Нису, истина, Божије Перле, али и безимена лица чувају Запис.)

Хоћу слику! викала је девојчица и отела једну, прстима лепљивим од чоколаде.

Отрчала је степеницама нагоре а он ме је погледао и казао: Више нећу у Силмар! Није требало ићи ни у Пико! Срели бисмо се, макар као јарци на брвну!

Осмехнуо се.

Очи му беху тужне, црте око усана усечене, и стиснуте. Поздравили смо се; сео сам у караван и уронио у Вентуру као у матицу, настојећи да с неким непознатим не одем Богу На Истину, пре Времена.

6.

У кући с прашњавим базеном, у Силмару, место Антонија становао је Србин, трговац старим колима. Нисам га видео, али трагови су га одавали: отпаци, кости за пса, одбачени точкови и понека гума. Крио се усред пустиње, далеко од Краја одакле је испрва морао бежати. (Писац није жбир; све му се открива у назнакама, да би га надограђивао. Питати могао је свако, а страх, и прикривање битног и болног, препознати једино *a peer*.)

У гаражи, у злату, кадио је Буцало. Потом је, не скидајући одежду, продавао вино.

Неупадљиво, Мркушић ме је ухватио за руку и казао: Немој опет да те преваре! Шта очекујеш од Одбора с лоповом на челу?

До њега, Радишић се осмехивао, снено.

Разговара се око помирења, говорио ми је Мркушић. Из Аркадије би да нам се врате. Тад од Буцаловог храма неће бити ништа, нити ће Пречанин имати касицу да празни!

Кад је одшетао, пришао ми је Пречанин, набубрео и важан, и питао: Коју капу носи Буцало сад?

Мислим, казао је севши поред мене, архитектонску или камилавку? Да пободемо први ашов, каже, па ће Срби из ината Храм завршити! Неће моћи од срамоте, вели – као да смо у Старом Крају!

Најбоље сами да га питате, рекох.

Треба, говорио ми је Пречанин – док су нас с врата гледали Мркушић и Радишић, а од пулта Буцало – прво изградити салу за томболу! Мани, велим, крст на крову, не маши црвеном марамом! Ко ће новац за православну цркву дати? Како зграду узаптити, ако нешто крене наопако? а он се пренемаже!

Не знам, рекох и устадох. Кретох са женом ка излазу, прошавши поред кума и Радишића.

Стајали смо накратко поред кола, па се с децом упутили у већи полом, код нас.

VIII

1.

Данима, цртежи храма лежали су ми на столу.

Покушавао сам занемарити мирис пса. (Коликогод рибали зелени, ружни таписон, соба иза гараже одисала је распадом. С разлике између наших нада, жеља Трејсиних старих, и очаја претходних станара она ми је постала мора.)

Узимао бих оловку, па је остављао – као да је љигава или запрљана – помишљајући на спавање, и буђење у боље. Потом сам зурио у озалид и размишљао о роковима, знајући да ми нема замене, ни другог дохотка.

Сваки Храм, заправо, претварао се у Затвор. Буцалу је Црква потврђивала Моћ, не Веру – зградом је стицао право да проповеда. Од Лике му не беше остало до знање да нема Слободе без тлака; попут склава пристајао је на све, само да је места за њега. Пад, о коме је стално говорио, беше и њему избор између Зла и Горег. Но Амерички Сан заваравао га је да Добра има у лагоди и богатству, и да Човек (он и његови) може бити срећан, ако му се хоће.

Шкргутао сам због паркинга; закон је захтевао 64 места, с два за инвалиде. И синагоге су морале имати огромна, пуста паркиралишта – мада је Јевреjима вера налагала да пешаче на службу Божију. Вера је вера, знао је Буцало, а Закон закон. Хенри Форд Америци стајаше важнији од Исуса или Мојсија, Брзином и Кретњом заменивши јој Слободу. На тој превари почивало је много, па је паркиралиште поништавало сад наранџи. Сочне у сивилу, воћке је ваљало искоренити, а поврх ожиљака ударити бетон па асвалт, и белим линијама исцртати места за кола.

(Штедећи сваки цент, цркву смо пројектовали од бетонских блокова.

Богомољу ваља градити од божијег материјала, говорио сам Буцалу. Јудаизам и хришћанство, на пример, јесу појавно слични али духом различити, колико бетон од камена.

Но њему беше битно подићи зграду, Храм, макар од шпера. Бог је знао од чега разна здања по Лос Анђелесу беху саздана, а Американци су гледали како изгледају и колико коштају. За нужду, храм је ваљало преиначити

у плесну салу, вежбалиште, или складиште. Новац је владао, не Христ, те је Буцало ћутао, као обично.)

Ти бар знаш шта овај посао захтева, говорио сам му. Да се сатрем, можда бих задовољио рок. Зар Пречанин већ нема више но може појести?

Знам, говорио је Буцало гурећи се, као да га притиска ниски, чађави строп моје собице.

Сабрао сам све сате, рекох, и видим да нисам зарадио ни за воду.

Знам, говорио је, и осмех му се тањио.

2.

Нико, казивао ми је Мркушић, не наплаћује само цртање. Имаш режију, па вожње до Сими Велија и саветовања с Буцалом, одласке по грађевинске и друге дозволе, састанке с електричарима, водоинсталатерима, испоручиоцима опреме, намештаја, и уређаја. Ко ће то платити? Имаш децу, замисли се.

(Но и њега је сустигло; после развода, ћерка – насмејана на слици – изгубила се у лажи, од стиске и стрепње. Преварени су му почели претити тужбама и судским позивима, а судски извршиоци обилазити дом у Санта Моници. Зупчаници су се окретали, неумитно, закачивши и њега. Урликао је безгласно (*comme il faut*), а ја му нисам могао помоћи. Да ми је омогућио да станем на ноге, можда бих му ваљао. Али то није био *The American Way*, где је свако до Циља – Смрти – стизао сам. Саваот је заиста имао довољно прилика да нам се смеје, и кажњава.)

Буцало тврди, рекох, да се плаћа само рад над таблом, наштa ме је гледао, трговачки.

Седео сам у забрану у Западном Лос Анђелесу, недалеко од сантамоничког аутопута, и гледао лимунове у башти. Ухватио бих се, увек, на тих неколико квадрата траве и мајушних палми, ружа и лимунова, макар због Малене. Трејси беше обећала да ће их неговати њен отац, баштован, али сам по башти риљао ја, а Малена се радије играла у пролазу за кола, и на предњем травњаку.

Крај зида, једна ружа беше почела да вене, палма да се суши, траву је ваљало сећи. Изнад се, као кроз пластику, назирало жуто, безвидно сунце. С трулежи, у кући беше пропао туш, тонуо под, а греде се кривиле од влаге.

Трејси није марила за кућу а ја сам је волео, као своју. Издигнута над тлом, с подовима од тамног, тврдог, углачаног дрвета, пећи с тешком, барокном, ливеном решетком, и светлим, осунчаним просторијама, тешила

нас је да нисмо посве на губитку. Деца су спавала у соби с ламперијама а ја писао у собици иза гараже.

Но лимунове смо обрали, а мој труд и Анина брига нису могли предупредити све чешће хаварије на нашем Рају – начетом претходним, прегладним, насртљивим и безобзирним дошљацима.

(У радној соби, сређеној попут кајуте, чамове, чврсто грађене полице су ме подсећале да је и Трејсин деда имао планове. За Трејси, међутим – згодну, тамнокосу, ситне тетоваже на чланцима – кућа стајаше само извор зараде, а собица штенара.

У Колашину, Благота беше продао кућу због дуга. Не добивши новац, с дугом је умро, а кућу – лимом опшивену, усред обиља траве и воде – судским путем повратила је Бака.

У униформи пуковника Озне, са судском одлуком у џепу, отац је стигао пред двориште пуно ситне и умазане деце, и одустао.

Шта му је Бака говорила, не знам. Но Благотин образ се није могао опрати грехом.)

Трејсина кућа јечала је у мени, ма како недостижна. У Времену нико није имао Куће, до као пребивалишта. Лишће иза напуклог прозора мицало се под благим, калифорнијским поветарцем а ја сам се вратио цртежима, као да закључавам врата за собом.

Статика не беше готова, јер је статичар тезгарио и другде; нисам знао ништа о Буцаловом договору с пројектантима климатизације, и расвете.

Свака утичница, наиме, беше важна, свако сијалично место. Буцалу – као осталима у Америци – зграда стајаше само кутија за опрему, прекидаче, водове, цеви, чункове, кухињске и санитарне уређаје, хидранте – за све што су Грађевински Закон, Ватрогасни Закон, Санитарни Прописи Државе Калифорније захтевали – не би ли се Грађани осећали безбедни, поврх раселине Сан Андреас.

Повремено, дрмао нас је земљотрес. Но ми се на то нисмо осврtали; децу су учили да се склупчају испод школских клупа, као нас, својевремено, да легнемо у случају нуклеарног удара. Пукотина је расла и продубљивала се, ближа дану кад ће се провалити и згурати Јужну Калифорнију посве у Океан, попут отпадака глечера.

Но Калифорњани су живели у магновењу, презирући Прошлост, и не верујући у Сутрашњицу. Постајао Им је само вечити, помични, бескрајни Тренутак – Време између два уздаха, или откуцаја срца – и вера да Неће Њих. Док још беху Англи и Келти, законима су повлађивали Богу – штитећи Створено, свесни своје несавршености. Но Временом су се почели супротстављати Творцу; црв у глави и срцу прогризао је и у Њих себи пут. Ентропијски, Дрво Сазнања пружило Им је Плод, прејак и несварив

и Њима, Обазривима. Тако Им је Закон постао морија а Бог Законодавац, као чифутима. Једним законима поправљали су штете од других, уништавајући и Јужну Калифорнију.

Јер из Сакрамента и Вашингтона стизале су стално нове уредбе несталних, лакомислених Скупштина. Тако је и Еден, претпостављам, постао Пустиња: у Кувајту сам гледао како бедуин сече, чупа, једино кржљаво дрво у околини, не би ли скувао чај. У Јужној Калифорнији, истина, таквих потреба нису имали, али јесу других.

Безграничне су људске потребе! говорио ми је отац, и не видевши *West LA*. Но шетајући улицама око наше куће ћутао је и одсутно пушио, загледан у Време.

3.

Положио сам, лагано, оловку на таблу. После осам месеци у Лос Анђелесу, преда мном се пружало бар још осам година – док, Бог дао, не почнем стварати нешто сувислије од бетонске цркве на обронцима Сан Габријела.

Благота, знао сам, беше такође дигао руке од свега. Примицао се – и делом синова – Смрти, као једином неузалудном Решењу за Ровчанина. Ионако му све беше убележено унапред – без обзира на заборављену Повест – те је, првак колашински, могао само да се Испише. И Тарин Луг, и последња Похара Роваца, и Еболи, и Буцалов отац, и мој затвор беху га заморили, као кулук за витлом.

Из своје Перле гледао ме је жив (вечито жив), затечен и заточен, знајући превару и мимолазност чак антиентропије. Да је Човек антиентропијско биће писао је и Бакминстер Фулер, али за њега Благота није стигао сазнати. Осмехивао ми се, осунчан вечитим, колашинским, планинским сунцем – ни налик калифорнијском – и сукао дуге, таласасте брке, наједном ведар као Див.

(А пут за Сими Вели заиста беше *freeway*, до Смрти. Изнад једне од долина летео је као сива, ружна, бетонска дуга. С њега се видело као из бомбардера, или ловца, и могло непажњом – или намером – слетети и спљоштити се о трошно, сиво, мртво стење. Као плочом *pinball*-а промицали су аутомобили а у једном сам седео ја, мрзећи превару *freeway*-а. Сјурен као низ жљеб пазио сам да не промашим излаз, и Буцалово уточиште, исканџано из посног, прљавог тла.)

Свештеник, Буцало није помињао Апокалипсу; и Она беше Будућност – значи, Непостојање – слична Прошлости и осталом напричаном, прочитаном, или заиграном му пред очима, попут електрона на екрану.

Ево ти цртежи, рекох док је улазио. Нађи неког бржег и бољег!

Не знам таквог, говорио је, а ја сам се трудио да га не гледам у очи. Стајали смо један пред другим и ћутали – он осмехујући се.

Дужни сте ми хиљаду петсто долара, рекох. Прилажем их Храму.

Зар се – не казах – ни Црква не да саградити без преваре, и издаје?

Не могу мимо себе, говорио сам, а он се осмехивао, као да гори кућа.

Јер после Еболија све му беше ћар. Мане Буцало могао се секирати због Старог Краја и лудила и отуђености Детроита, и напијати за *Labor Day* и Божићем. Од боли, знао је, није се излечио нико, колико од неправде или изненађења.

Полако, увијао је копије у тубу. Дугим, цртачким прстима стављао их је у пластичну футролу и говорио како му је жао, али ми то није значило ништа.

Гледао сам како пролази кроз таму гараже, испод грабуља и алатки за одржавање врта – неспремног да од моје, неспокојне руке прими живот.

Затим је сео у кола и одвезао се, у Јаму.

4.

Да му је жао, веровао сам. Но ако сам се ја са седамнаест година уписао на архитектуру, њега нико није терао да студира. Тежећи Правди поистоветио је беше, изгледа, с бонтоном, не схвативши да Англи не могу бити витезови. Јер *justice*, *right*, и *fairness* нису чинили Правду, већ Ред. Шта је коме имао да се извињава, дубоко несвестан себе?

(Хтео сам, своједобно, на Академију, филозофију, или математику. Но Слобода није јемчила Успех, па су ме родитељи питали – као што беху питани – од чега ћу живети као сликар, филозоф, или математичар?

Да им кажем да и сликари и филозофи и математичари живе Богу на радост, нисам умео, колико ни Буцало. Јер Владету беше Благота – стамен, староставан, и строг – одвратио од музике.

Неће мој син, говорио је, у габеље или лацмане! Ни Радован, ни Миљо, ни било који Селић не беху ништочиње!

И тако је отац отишао у правнике, да се бави Законом, Правилима и утеривањем Реда, не Правдом. Природно, завршио је као главосек.)

Што ће нас Временом снаћи Гватемала, ни Буцало није помишљао, мада се смешио Мркушићевом Антонију, ћеретајући с њим на шпанском.

Јер јутрима наилазећи на обезглављене лешеве, распорене од одсечених гениталија до грудне кости, Антонио Рамирез беше стругао уским, прљавим улицама Гватемале мрзећи грингосе опаком, немоћном мржњом. Урођеник какве су Ренџери ловили по џунгли, и он је морао избе-

ћи, но Буцало стога није прекоревао себе, колико, рецимо, Владету Селића, с Таринога Луга.

По истеку Ратова, слутио сам, постаћемо Рамирези – у Пожаревцу јачали су Слободан Милошевић и моја свастика. Све беше зачето још кад се крвљу плаћало што потом само савешћу, или самопрезиром.

Шта рећи Нилсену кад се поново нађемо – негде, некад? Зар је то Породица, и Усуд? Зар је и то казна за напуштање себе и својте?

Маркион је био у праву. Бог није могао бити такав ни у бунилу.

Но Тарин Луг је неминовно водио људождерству. Кад је Јефтај намирио Јахвеа жртвујући му једину ћерку, све се свело на исто. И Луг наиме – мада божанство Светлости – стајаше Бог Страха. Од Луга до Јахвеа, и покоља уиме поштеде од Зла, не беше далеко. Покољ се зачињао у себи – из беса према сопственом ништавилу – и вршио над собом, па ширио Светом попут таласа.

Завера – бескрајно домишљато образложена – колала је свукуд. Масонерије, мафије, тајна друштва, странке и полиције имале су безброј имена а један Циљ: устоличење Страха као јединог божанства. Вечитом, лажном Борбом За Слободу, у расапу Пика, потом Силмара, котио се нови Тарин Луг. Испрва преносан, потом буквалан – као сваки злочин Нас, буквалних – тежио је и он антиентропији, али Зла.

Богу ипак не бесмо само творба, попут слова на хартији; од Почетне Буквалности настајале су остале, једна погубнија од друге.

Иди на архитектуру! говорила ми је мајка.

Јер долазио је септембар 1963, а Комбајн је захтевао да се определим. Покретна Трака није дозвољавала ником – понајмање мајци, оцу, и мени – да застанемо, осврнемо се, и освестимо. Воз је одлазио, и ваљало Га је хватати, макар ускакањем.

Обједини своје љубави! убеђивала ме је мајка, а ја сам – глуп и слаб – послушао. Таква одлука морала је донети несрећу, али ко је од нас тражио Пут срцем, а не књигама, или следећи гомилу?

Јер, беше и истинских архитеката. Млади Дејвид из Аленове фирме у Отави, на пример, предавао се професији *a l'outrance*. Не могавши да ме појми као плаћеника, безречно ми је замерао што не пишем, макар скончао.

Желим ти срећу, говорио сам Буцалу – успорен, као да тонем у сируп. Храм, Вавилонска Кула, Пруга, Пут, Пирамида, Катедрала градили су се костима, колико душом. Тевтонци, Турци, и чифути ценили су лешеве; одувек, Цивилизација стајаше Могилом. У америчкој војсци, знао сам, Буцалу беху усадили поштовање према масовном, културоносном злочину, па се од мене опраштао као од заосталог рођака.

Поздрави жену и децу, говорио сам му. Видећемо се. Није, ваљда, дошло Потоње Време – а Храм у Силмару отпадао је од мене, попут љуспе с чела.

Слободан, седео сам у собици па изашао. Око мене сјактио се *West LA* – својевремено златан, у злату зачет и сагрђен. Без прилике за пропаст нема Слободе, ни Среће, говорио сам себи, знајући да нема никог да ме види и осуди.

Буцало је одлазио, стално, а ја сам се лелујао, као на поветарцу.

Видео сам га поново тек пред повратак за Београд, у цркви у Аркадији, враћеној Слободној српској епархији. У малој просторији иза шанка седео је и пио пиво, док су се у главној сали поново вртела кола – једно бешње од другог, пуна дерта и очаја као у гаражи у Силмару.

Погледао ме је, а ја му се нисам јавио.

Носио је мантију, зелених очију при светлости бара. Аркадија је имала попа невољног да власт, приходе, и углед дели и с ким. Надвладан чежњом, ником више свештеник, дугим, финим прстима придржавао је чашу с пивом. Очешљане браде гледао је преда се; злато његових власи и пути зрачило је благо, попут свећа при иконостасу и одсјаја на крсту.

IX

1.

Полако, схватао сам да је преда мном Зид.

Огроман, превисок, без пукотина. Иза, изнад, и око њега није се дало назрети ништа. Неумољивији од ограде *freeway*-а, сваким даном постајао ми је страшнији.

Без речи, Ана и ја смо се гледали.

И Југославија се мењала под утицајем перестројке. Прво НИН па ДУГА донели су чланке о мени – у ДУГИ чак добар део САДРЖАЈА.

Јавићу се тати, казао сам.

(И Маркион из Синопе беше син хришћанина, као Буцало четника а ја партизана. Породица – не мање од Цркве – обавезивала је. И Породица беше Тело у Вечности, сачињено сваким Чланом, у Времену.

Но Буцало је престао бити националиста, ја комуниста, а Маркион се обраћати Богу Казненоме. Црно Море, и по свему судећи јерменско порекло, одредили су му судбину као мени Београд, или Буцалу Еболи. Не хотећи да кривотвори Веру, и он је себи градио Храм, макар духа.

На тајновитом, забаченом Понту, и његова гноса беше да је Јахве злотвор. Познајући – те стога одбацујући – Јевреје и све њихово, кренуо је супротним Путем. (Јевреје нисам замрзео, али сам их се од Лос Анђелеса клонио – насупрот, рецимо, Анином послодавцу, Авију Зајтнеру, који их је презирао. Зајтнер наиме не беше паразит, већ војник, син оца вољног да се бори отворено. Напустивши лаж Изабраништва, Зајтнер старији беше израстао у Израелца, безмало Србина. Маркион би се, знао сам, Зајтнерима чудио, са свог искуства.)

Јер гносис одувек стајаше таштина над таштинама, а Хелени – тевтонског духа – претече Декарта и других Исправитеља Света.

Грчка вера у Спознају, говорио сам Ани, уз јеврејску у Откровење, Тумачење, и Господство На Земљи, узнеговали су Маркса, Херцла, Силарда, Ајнштајна, и све чифуте који су ову планету довели на руб пропасти.

Што се не да поправити, говорио сам, Они су рушили. Гносом су тражили образац Живота; Кабала се бавила тиме колико Каменом Мудро-

сти. Голем и Франкенштајново чудовиште бауљали су умовима Ајнштајнових предака кудикамо пре но Књигом; обожавање неодговорне, охоле Моћи тровало Их је од Почетка.

Твоје теорије, казала је Ана, чине нам живот занимљивим, ако не лакшим.

Смејали смо се, очајни.

Срећом, отац ми је телефонирао да ме на Сурчину неће хапсити.

Вјеко каже, поручивао је, да би се твом повратку обрадовао као мало чему! („Вјеком" је звао Будимира Лончара, ратног друга, министра иностраних послова кога – плавог, смерног и насмешеног – ничим дотле нисам повезивао са Синхедрионом.)

Власи, заиста, стајаху мета многе промисли. Похрваћени Србин, Лончар се 1991. показао морским псом међу ситном рибом.

(Истина се не да делити, нити је сваком приступачна, говорио је Гурђијев, Лончарев старији колега. Истину – материјалну и коначну – ваљало је, сматрао је, сународник Маркионов, чувати од уситњавања до нестанка.)

Снен, Лончар ми се истина смешкао већ у Чикагу, док је отац тражио да га врате у СФРЈ, будући да је против четника своје одвојевао и преплатио.

„Вјеко" му се благо, овлаш, и челично опирао.

Маркион, говорио сам Ани, није писао Књиге, али следбеници јесу. Тако је и та јерес стигла до нас. Шпенглера је опчињавала, подупирући му учење о Валовима Историје.

Јерменин, рекох, није марио за Свете Списе јер су повлашћивали Посвећене, и заглупљивали лаике; што гнусније недело, то остаде присталије Вишима У Лествици – подређеној, опет, Кнезу Таме.

Сем Ани, стога, недоумице о повратку у Југославију нисам саопштавао ником. Ма какав систем у Београду, знао сам, људи су остајали исти.

Моји и туђи тамничари, денунцијанти, и џелати ходали су улицама и нико Их није прозивао, ни позивао на одговорност.

Покушавао сам да радим разне послове, без успеха. Чувши да пропадамо, долазили су нам непознати Срби, ћутке ми стављајући и по петсто долара у руке.

Требало је да им будем захвалан, али беше касно.

Осмехивао сам им се, размишљајући понајвише о Чеди Радишићу.

Одмицао се од мене сетан, одан мом куму.

2.

(За његовог брата Павла бејах чуо да је преварант; упознавши се с Мркушићем у Цирндорфу, и тај беше чезнуо за Америчким Сном.

Но где се Мркушић лукавством домогао иностранства, Павле Радишић, несвршени студент права, препливао је Сочу као својевремено Милован Ђукић, тек у Минхену пријавивши се за азил. Млад, снажан, белозуб – ваћарош кадар да се потури – с националистом Мркушићем – способним и да изваћари – отишао је у америчку војску. Заједно су потом живели у Њујорку, сложни као браћа. Чеда Радишић им се дивио, неспреман да плати Цену њиховог Успеха.

И мада је Павле избегавао да спава, Чеди је много тога измицало, по Божијој Вољи. Јурити за било чим чинило му се недоличним; Србин, прекоревао се због врлине. Тамних, тужних очију посматрао је старијег брата и Мркушића, како грабе што им је на дохват – и понешто закуцано, закључано, и забрањено – и аргатовао, не жалећи се.

Већ у Чикагу – средњој тачци исељеничког ходочашћа од Њујорка до Последње Обале – Павле беше променио име у „Пит Рејмонд", док се Мркушић, истина незванично, представљао као „Бил".

(Посмртно, Маркион се имао чему смејати. Аскета – насупрот Гурђијеву – давно беше научио да варваре ништа не обавезује колико Обред. Но у Америци обреда мимо пирова као да немаше, па су Павле Радишић и Мркушић харали попут казненог одреда. Радишић старији беше научио енглески као да је из Њу Џерсија а Мркушић тек да буде егзотичан. Полако, „Пит" је „Била" почео гледати као непоправљивог Балканца, осуђеног с носталгије, сентименталности, и других бољки Срба и склава.)

Ноћу, Пит је свирао гитару по клубовима Вениса и Санта Монике, а дању продавао енциклопедије. Да нешто из њих научи није му, међутим, падало на памет – знатижељу и он беше препустио млађем брату, деци, залудњацима, и овцама.

Пред јутро, два другара су одлазили на Булевар Сумрака и удварали се старлетама, стјуардесама, манекенкама, хостесама, чак уличаркама. Оженили су се очима, не срцем или памећу.

Но заједничком децом жена је постајала крвна својта – и Маркион се могао одрицати оца колико је хтео, позивајући се на Правду, и Љубав, но рода и себе није се могао отрести колико „Пит" или „Бил".

Ово је Јужна Калифорнија, говорио је Павле брату. Буди Србин у Рачи Крагујевачкој, не на Родео Драјву!

In America, everyone constantly reinvents himself! говорили су Радишићима чифути, осмехујући се. Променом имена постајали су, наизглед, други, не губећи својства, но Чеда Радишић то није могао, без срамоте.

(Да жена може убити собом, не отровом или сечивом, сазнали су његов брат и Мркушић прекасно. Јер Су Пикенс, удата Мркушић, беше схва-

тила да нешто није у реду с Црквом лишеном намере да постане Храм. Припремајући пикнике и славе за високе, кошчате, тамне варваре, пресабирала се; сарме, печења, гибанице и баклаве почели су јој сметати, па је ишла на исповест Буцалу.

Насмешен, прихватао је као свештеник, али га је она, невештог, доживљавала углавном као познаника, чак мушкарца.

Захтевом за разводом, изненадила је једино мужа.)

Две Американке – Су и Алма – удружиле су се, преставши уживати у Игри Идентитета. Пристигла у Холивуд да тргује изгледом, Алма Рејмонд трошила је новац казнено, јер „Питова Рејмонда" беше пуна Јужна Калифорнија, а гламура мање од досаде.

Висок, благо, стидљиво повијен, Чеда Радишић је покушавао брату наговестити шта му се спрема. Но вечито заузет, у покрету, учећи ноћу да би постао један од најбоље плаћених зубара у Холивуду, Пит је срљао даље, гоњен карактером.

Алма га је варала а он је није могао ни ударити, мада му се смејала и вриштала да никад неће бити *a Winner.*

3.

Је ли се Маркион мучио са женама, не стајаше записано. У његово Време најотменије беху углавном куртизане, или племкиње. Такву као „Алму" – рођену Алис Тејт – могао је у Синопи наћи и отпустити као послугу. Трагајући за Истином, није је бркао с плотном љубављу.

Маркион беше монах духом, не позивом. Но и оба Радишића беху искушеници – Павле Страсти, Чедомир Врлине. Попут већине Срба подвизивали су се бесловесни; сој ни њима достајаше наспрам самосвесних противника.

Алма је, међутим, знала шта је; сваке зиме отрпела би долазак мајке Радишићке, из Раче Крагујевачке. По шест месеци остајала би стара Радишићка, у црно обучена и забрађена, и ћутала. Не могавши да је смести ни у један Филм, Алис Тејт се пред њом мешкољила, неприметно.

Између супруге без љубави, и мајке без разумевања, Павле Радишић – отуђени, немушти Маркион – удавио се у плићаку Сантамоничке плаже. Његов леш, у гужви и муљу мора неподношљивог сваком ко се купао у Јадрану, нису пронашли до наредног јутра. Мајка му се дотле избезумила, схвативши да је црнину носила унапред – за Својтом изгубљеном од ступања на Шар.

Чеда Радишић је стога стално спавао. Осмехнут, детиње, на братовљевом погребу ходао је поред мајке – јатке – лица благог и тамно

осенченог. На црном појасу сијала му се велика, сребрна копча, а на пети високих, црних, мексиканских чизама, сребрни оков. При сусрету с било чијим очима пресијавао му се и златан зуб – мукло, као све на њему.

Спечена, мајка му је кукала из гласа, нашта су се Англи у погребној поворци загледали. Црна Радишићка, танких, старачких ногу у дебелим, црним чарапама, стајала је испред свих док је Мркушић придржавао – не знајући да ли да се окрене и извињава, или гледа право преда се.

Срби су дали дању на гробу, а Англи и Мексиканци се снебивали, учтиво.

Црн и златан стајао је Буцало поред хумке и жвакао ситан, славски колач, мрва у жутој бради.

Нудили су му вино, црвено као крв.

Сјајних наочара, попио је гутљај, па се примицао час старој Радишићки (која га није погледала), час својој супрузи која је стајала до сувог, прашњавог платана и безизразно чекала да се све заврши, и крену кући.

За живота незадовољна синовима због одласка из Србије, Радишићка је пренела сву мржњу на млађег. Не замерајући му ништа, причала је о Павлу као да је жив. Тужила је, а Чеда је и у Мркушићевом дворишту облетао око ње, нудећи је роштиљем; мрљавила је, не бришући замазана, безуба уста.

Опчињена умишљеним, одбијала је да се суочи с оним што јесте, и што ће се десити. Слепоћом је поражавала Ану и мене.

Трудили смо се да јој угодимо, пролазећи једва боље од сина.

Склав, мајка и ћерка склава, подсећала ме је, стално и нехотично, на Милу Чанак.

(Зле жене, долазило ми је у памет, одређивале су нас више но што бесмо спремни да признамо. Злураде, злодајне, злогуке, злопогледне, злорадне, злих прстију, злог сећања и злог досега, пелашке жене су нас и разграђивале. Њихов лелек кочио нам је мозак и стезао срце, попут зле Речи. Њихова љубав – неизоставно смртоносна себи и другима – спутавала нас је мимо ичије мржње. Моћ лелешких жена, схватао сам тек гледајући Радишићку, беше већа и од немоћи њихових мушкараца.)

Но, за невољу, Радишић није био Лелег већ Србин. Стајао је висок, чак усправан, у мојој соби иза гараже и питао треба ли нам што. Забринутост је изражавао тихо, чинило ми се искрено.

Ни њему Мркушић није хтео помоћи, нити је он то тражио.

Није му лако, говорио је. Живот му се окренуо тумбе! а ја сам га посматрао, не знајући да ли да се смејем или вичем.

Затим се одвезао, а ја сам Ани причао, ко зна који пут, о Деда Љуби.

4.

И Деда се отиснуо у Свет због кала, говорио сам јој. Распродао је земљу – а беше велепоседник – кад су му се кола заглибила до осовина, на путу за Росицу.

Нећу да живим у блату! викао је и преселио Јевтиће у Крушевац. Неколико пута се издизао и падао; Што не одох у Америку! говорио ми је, пре Забеле. Постао бих бар милионер!

Бледуњавих плавих очију, некадашњи комита, па старац затечен свиме, гледао ме је. Мора да сам угрожавао цело његово разумевање Света, па и људи.

Ана се осмехнула.

Љубодрагу Јевтићу, рекох, Америка стајаше обећана као Англима, или Келтима. У њој се дало Победити, До Краја, а ортаци су се морали држати договора макар због Закона. У њој би, тврдио је, могао убити ортака који је с његовим парама побегао да банчи и блудничи по Паризу. Патио је за невиђеном Новом Скитијом, сваким даном како му се примицао Пораз, Коначни.

Попут Владете Селића, Мркушића, или браће Радишић, говорио сам, одрекао се келтства, не би ли постао Грађанин – то јест газда, Пословни Човек.

Али, рекох, мимо своје природе ни он није могао. Црвен, бесан, снажан, висок, упреден од неусмерене чежње, трговао је као уз гајде, гусле, или бојне рогове. Утукли су га тек комунисти, и године.

(Можда би и Пит Рејмонд иструлио да не беше прегладан љубави жене. Љуба Јевтић, међутим, то одавно беше прегорео. Први Рат га је притискао колико оца Други; борбе за Живот и Слободу беше му исувише. Наспрам сећања на Бугаре и јурише „На нож!" Модернитет му се чинио водњикав, неважан, па и смешан. О пореклу Јевтића није се питао; певао је пијан по кафанама, не знајући кога би ударио, шта поломио.)

Пелазгима наиме Жена беше Песма, танана попут звука зурле или ћеманета. Бора Станковић могао је о томе писати, јер те страсти немаше више међу Србима. Од Љубави, Србин је умирао тек преставши да буде ратник.

Од Љубави су гинули племићи, а на Балкану они беху истребљени предугим трајањем, и дужим затирањем. Соја имаше колико Младости, те Старо Племство није живело Усхитом, колико Жалом. Безубим кезом слабости, бола, и заборава, опомињало се изгубљене Моћи – залоге Љубави.

Жену и децу, говорио сам, Деда није могао оставити. Повести их у Америку, још мање. У њему је преовлађивао Мез, домаћин. Седео је у су-

терену своје национализоване куће и дувао, док сам се трудио да га разумем, као једину везу с прецима.

Благота, рекох, остаде слика, и прича. Бака је умрла кад сам имао једанаест година; Љубина жена ишчилела је пре Другог Рата, сатрвена недаћама и њим. Као једина нит претанког, свиленог конца Породице остао је он, рашки досељеник, да се гледамо пуни неисказане Љубави.

Смејући се безгласно, као да плаче, рекох, наздрављао ми је, слутећи да ћу у Америку отићи ја, ветропир.

Моји стари, казала је Ана, не зна се одакле су; отац је изгледа сматрао да није битно.

Ћутали смо, заједно.

(Павла Радишића нисам упознао, али јесам његову судбину. Гледајући му усахлу мајку, у Калифорнији, знао сам да је живи син не може утешити. Утехе, наиме, није било, нити могло бити.

Јер Љубав се куповала, и продавала. И њу је ваљало поседовати – не живети волећи, или је чувати. Неспособан да је изрази, Деда је Љубав дотицао уснама по чокању, или погледом к мени, унуку. Временом се и он губио, мутан и нејасан.)

Деда, казала је Ана, доносио нам је бомбоне; сецкао је јабуку на танке кришке и хранио нас, као пилиће.

Радишићи, Деда Љуба, Благота, отац, па и Мркушић, рекох, нису волели свој посао. Твој деда беше бар учитељ, убеђен да Просвећује Народ. Мојима су износили ствари из стана!

Макар, рекох, да ми избегнемо ту срамоту!

Ана ме је гледала чистих, плаво-зелених очију.

Претресали смо разне могућности, али Зид стајаше превисок, и њој.

У Београду, чекао нас је отац, осмехујући се, горко – над мојим разумевањем за његов Пад у пургера попут Благоте, Гене, и Аниних оца, мајке, деда и баба.

X

1.

Стари Боб Баумгартнер прелазио је улицу пресамићен, извирујући из крагне попут корњаче. Гледајући лево и десно, ходао је према мени, смешкајући се.

Пришао ми је стидљиво и жмиркао. *Hi Momo*, рекао је. Мери ме је послала да кажем да те чека један дебео, сочан сендвич! Дођи кад можеш!

Хвала, рекох. На крају ћу се спаковати у једну од кутија и послати у Југославију гепеком. Јефтиније је, и мање тегобно!

Смејао се.

Федерална улица беше мирна, небо плаво, сунце је сијало. С *freeway* -а је долазио сталан, непримећен хук. Уз обронке аутопута расло је плаво, прелепо цвеће. Окружено сувим, нагарављеним лишћем еукалиптуса, бокорило је данима, скривајући старе гуме, конзерве, флаше, новине, и распаднуте картонске кутије.

У шипражју су спавали бескућници; један од њих се дерњао иза жице али га ни Баумгартнер ни ја нисмо примећивали. Одавно бесмо престали обраћати пажњу на ишта свакодневно, загледани – сваки за себе – у невид.

(Неколико дана пре тога, ватрогасци беху дојурили због пожара који су случајно запалили црни, неописиво прљави пораженици код подвожњака. Титрава на јари, лебдећа возила *Santa Monica Freeway*-а као да су се набадала на спржене, кошчате гране. Аутопутем су урлала полицијска кола *in hot pursuit*, а са зауставне траке је сишао Мексиканац, насмешен, тражећи помоћ.)

Дошао је до куће Џона Тиминса и стајао на веранди.

Ја вас не познајем! говорио му је Тиминс. Молим вас, телефонирајте од другде! а Мексиканац га је гледао, окренуо се, па упутио ка мени и Баумгартнеру.

Постарији, штркљаст, кожнатог, усеченог лица, пружио ми је руку, па Баумгартнеру, и замолио да позове осигурање, будући да му је стао ауто на *freeway*-у.

Хвала, говорио ми је, корачајући натраг до ограде – претходно згрчен док су га телефоном завлачили као да је у Београду, социјализму, а не посред Лос Анђелеса, где се својевремено веровало на реч.

Баумгартнер беше отишао кући а ја сам га гледао како се провлачи кроз рупу у жици и нестаје, пењући се ка колима. Однекуд је неко трубио, махнит што се ништа не креће. Ка *downtown*-у се дизао густ, црн дим, као по поготку зољом; хиљаде очајника штетовало је у том закоченом, пулсирајућем хаосу, стрепећи за успех, судбину, па и живот.

Мексиканац је ходао поред петотрачне колоне; похабаних ципела газио је кроз отпад не гледајући никог, непримећен. Изнад и испод опуштених, густих бркова, назирао му се осмех; раздрљене кошуље, сео је у скрајнута кола и чекао, као остали.

Мрк, мрких руку за воланом зурио је право преда се, а Баумгартнер се вратио и поново стајао до мене, причајући ми безмало у ухо.

2.

На травњаку, поред табле *Moving Sale*, казивао ми је да су његови дошли у Орегон с Југа, за Грађанског рата.

Ханс Баумгартнер, мој прадеда, говорио је, уградио беше нешто злата у двоструко дно кола, плашећи се Побуњеника, но све му је однела Мисури, при преласку! Остали су му *Oregon or Bust!* и немачка жилавост! Прешао је хиљаде миља пустиње, прашуме, и планине, не би ли почео изнова!

Из сплета старачких бора, дечијим очима гледао је у моје.

Ти само мислиш да си Шваба, хтео сам му рећи. Да ниси Венд, посматрао би ме кроз завесе и бринуо своју бригу, мртав и ефикасан као косилица за траву.

Но староме се то није могло рећи, кроз његов благи, осунчани осмех.

Јер Мери Баумгартнер, Словенка, беше усред прекопавања дворишта ко зна који пут, те премештања гипсаних патуљка, ветрењача, пластичних птица, тврђаве, плишаних зечева и осталог крша пола метра даље но раније. Њен забран беше отпад сачињен огромном љубављу, чежњом, поносом, и гордошћу. Сваког искеженог црнца и искривљеног јелена постављала је брижљиво на место, уз избледелу сову или ружичастог фламинга, нашто је Малена, док сам је вечерима носио поред њихове куће, говорила: Ух!

Држећи се за мене као младунче говорила је и: Маца! пружајући руке ка Тиминсовој мачки, а ја сам је учио да је не дира, јер је на газду.

Прве ноћи у Федералној улици, над нама је хеликоптер осветљавао околину док су полицајци пуцали и шкрипали гумама. На вестима смо

сазнали да су јурили крадљивце кола, неких шест улица даље убивши двојицу а тројицу послављи у болницу.

И тада су новине кукале против полицијског насиља, а Тиминс ми се жалио на сопствену распетост између човекољубља и угрожености. Сценариста, упозоравао ме је да будем обазрив према сваком; ушушкан у дрвеној кући с великом, сеновитом верандом, од Света се штитио телевизором, видеом, музичким стубом и романима Роберта Ладлама.

Из малог града налик Роскоу – где су се сви познавали – беше се нашао у ковиту Мексиканаца, Гватемалаца, Корејаца, Италијана, Вијетнамаца, Кинеза, Филипинаца, Македонаца, Грка, Сиријаца, Јевреја, не знајући куд да се дене, коме повери. Преплашен, бежао је од сваког, чудно отворен једино према мени.

Да ли ме је прихватао као месечара или колегу, не знам. Одлазећи код њега на пиће, у замраченој дневној соби покушавао сам му натукнути да је лудило око нас злокобније од очигледног. Но, одлучно либералан, бранио се правоверјем да је Човек племенито биће – истина потребито стеге људским правима, Прогресом, Законом, и неодређеном али гвозденом Саосећајношћу.

Да га подсећам на Мексиканца није вредело. Између политичких и филозофских начела и њихове примене одржавао је, намерно, јаз – као да је из Совјетије, или Југославије.

Ствари, говорио ми је, ваља посматрати како најмање боле, нашта му нисам противречио.

Усред паковања дошао је до мене и Даг Камингс, из куће до Баумгартнерове, и позвао на педесетогодишњицу брака. Плавим, насмешеним очима гледао је шта радим, поздравио се, и полако одшетао до свог дворишта. Висок, држећи, одмерено је гланцао кола, а ја сам се радовао што Америка још живи – поред свих Тиминса, Конорса, чак Мркушића и Радишића.

Нова Скитија, убеђивао сам себе, није само Тврђава Зла, Глупости, и Беса. И њом беху завладали смерди удружени с чифутима – мада је беху открили, освојили и населили северњачки и келтски витезови. И њима се Ел Дорадо, наиме, чинио достојнијим од Онокраја; у Царству Твари, с недоступне Правде, Камингсови шкотски преци – и Маркионови потомци – искупљивали су се златом.

Бојим се да ће Трејси издати кућу олошу, говорио је Камингс. Мада јој деда беше добар, одрасла је у Времену Пропадања!

Први пут у седам месеци позвао ме је код себе, и показао породични грб у кестену и емајлу, с укрштеним мачевима од брушеног челика.

Суздржано, понудио ме је пићем.

Нисмо, наравно, говорили о мом одласку; причао ми је о Рату, и улици својевремено живој и лепој.

Боб Баумгартнер, говорио је, беше подморничар, а ја аутолимар, такође морнарички. Овде стајаше палмов гај, а ка океану сад наранџи. Вода у Заливу се плавела; са Сантамоничког кеја видело се пешчано дно, и свака краба и морска звезда на њему.

Кад смо се доселили, казао је, није било аутопута. Само улица посутих шодером, и мира!

Осмехнуо се и наздравио; било ми је жао што нисам имао прилике да будем Американац док су се у Калифорнији још ценили људи попут њега, Баумгартнера, или старог Ника Колинса, који је с женом гајио орхидеје а дружио се једино са суседима осведоченим да не лажу, не краду, и не желе да се одселе негде, као Тиминс и слични.

3.

Радио сам, казивао ми је Баумгартнер, за газду недалеко одавде.

Искривљен, гледао ме је осмехујући се иза јефтиних, пластичних наочара.

Код њега имаше један Шваба, рекао је, из Југославије. Причао нам је, невољно, из чега је добегао, али му нисмо веровали, памтећи Совјете и Тита као Савезнике. Педесетих Калифорнија беше боља и од Орегона, а он нам је, дипијевац, причао о масовним стрељањима и логорима, горим од совјетских.

Јеси ли био у логору? питао ме је.

Гледао ме је, заплашен да ме не повреди или увреди.

Јесам, рекох.

(Попут Швабе, избегавао сам причу. Коме причати и зашто? Да се не понови? Глупости. Поновиће се, јер је све само понављење истог Игроказа, с другим глумцима. Поновиће се и логори, зваће их, као Забелу, Казнено Поправним Домовима (*correctional facilities*) или ће их прећуткивати – као Дретељ, Брадину, Тарчин – мада ће се у њима клати, драти, пећи и сећи као у скитско, хунско, аварско, турско, или усташко доба. Седамдесетогодишњак, Баумгартнер није могао поверовати у то, колико ни као младић окружен наранџама и сунцем. Ко му је могао рећи да су злодела Збиља а остало углавном привид, обмана – марама преко ране препуне гноја, лимфе, и згрушане крви?)

Да ти покажем нешто, говорио ми је, док сам ређао покућство и дечије играчке по алуминијумском столу на расклапање. (И њега бесмо донели из Рокфорда, немајући пара да купимо кухињски. Дошао

беше на једној *garage sale*, одлазио на другој, као при крађи и прекрађи међу слепцима.)

Ана и деца беху већ у Београду, после ко зна које селидбе у седам година.

(По томе бар бесмо истински Американци, Скити Новог Века. Но Скити имаху некропола а ми једино Праслику нечег прошлог. Вашингтоном су зато већ владали црнци, мелези, чифути, и странци, а Београдом одроди, и изроди.)

Баумгартнер ме је безмало за руку водио преко улице кући, да ми покаже златнике Краља Николе, купљене док се још надао чему.

Мери је мислила да ће те обрадовати, казао је. Сваки вреди бар три златна долара, а ја сам их држао на длану, не знајући како да га похвалим.

На раскршћу Пика и Норманди, говорио је, налази се православна катедрала! Једном Мери и ја уђосмо у њу: од мермера, позлате, свећа, тамјана, и тихог, заносног појања заборависмо где смо! Остадоше нам спокој и осама, и тајновити, треперави полумрак!

Гледао сан га насмешеног, схватајући да није читао Шпенглера, ни било шта значајно. Водио ме је око куће коју сам беше нацртао и озидао. Застао је, ушао унутра и изнео огромни, полирани орахов компас.

На језовитој, окованој веранди држао га је као одојче, показујући ми невешто исцртане бројке и правце света. На компасу немаше игле.

Сам сам га направио, говорио је. Наручио сам једино стакло и оков!

(Петровића одавно нисам виђао. Баумгартнеру нисам тражио ништа али он је разумевао и осећао. Попут многих миријевских и колашинских сељака, свој Свет рукама беше омеђио, док је Петровић градио само туђе куће. Кована ограда веранде беше ружнија и од зеленог таписона око зида; ништа се ту није дало продати, али је по Смрти Кућа остајала Мери, потом коме се заломи. Други су се могли селити по ћефу; Баумгартнер, Венд, имао је држати Положај макар преко њега прешло сто аутопутева, аеродрома, или тржних центара.

И без компаса знао је тачно где стоји, а камо неће ићи. Повремено, Мери и он сели би у аутобус за Лас Вегас и коцкали се из хотелске собе, иза затворених, замрачених прозора испијајући коктеле из малог фрижидера. У хладовини ер-кондишна, усред плиша и позлате, кича и пластике, предавали су се схватљивој, електронској превари, по сопственом одбиру.

Добро си га направио, рекох, пружајући му компас.

Свако од нас је нешто хтео! говорио је, гледајући ме у очи. Ово сам ти желео показати, пренети као старији друг, пријатељ. Ниси једини!...

(Камингсова кућа била је пуна стараца и старица. Крепки, смејали су се, играли у част домаћина заједно с њиховим зетовима и унуцима, а ја

сам видео и осећао олеандре, лимунове, руже, кактусе, орхидеје, агаве, бресквe. Свега је ту било као у Рајском Врту али ништа није мирисало, сем лимунова и ружа из наше баште, ноћу.

Тешке, сочне бресквe ваљале су се по асвалту, нико их није брао. Куповали су их у супермаркету не верујући да се ишта може јести с гране. Баба у Улици Бисера посекла је воћку јер јој се надносила над кров – двадесетак метара испод аутопута одакле јој је могао слетети и шлепер.

Код комшије Реја Мартинеза трулела су два дрвета жутих, замамних лимунова и једно дрво наранџи које су кљували тешке, црне птице, налик вранама.)

4.

Све у Федералној улици беше украс: и бресквe и цвеће и дрвене куће нашминкане да личе на зидане, или камене. *West LA*, Санта Моника, Лос Анђелес и Јужна Калифорнија простираху се као огромна сценографија маварских, шпанских, немачких, алпских, медитеранских и енглеских здања, подигнутих из жеље да се живи угодно и безбрижно, посред Хирошиме, и Смака Света.

(На положају на Нишићима, 1994, полицајац с Пала, трбуљат, бркова као са шпила, намештао је којекакве „украсе" око бајте говорећи: Да нам буде лепо! и нико га није исмејао, ја понајмање.

По Дејтону се тај производ Брозовог самоуправног социјализма иселио у Канаду, и погинуо у саобраћајној несрећи – претходно избегавши муслиманске метке и гранате, па и чемер блатњавих ровова. Усред страве, плавим очима из дебељушкастог, лакомог лица тражио је Јужну Калифорнију – пружену унедоглед, попут Раја.)

„All life is but a stage, and all men merely players!" писао је Шекспир; и најмање англосаксонско место приређивало је позоришне представе. И Конорсу, на пример, живот стајаше само Приказ, чији се Расплет очекивао пред публиком, и Поротом Дванаест Једнаких.

Бранећи пуковника Оливера Норта, невољног да буде чифут, или правник, и Конорса сам морао подсећати да туце вашингтонскlх црнаца нема право да суди ратном херојy. Норта су оптуживали и новинари – као потом нас, поводом Словеније, Хрватске, Босне, и Косова – препуни прича о Моралу и Праву а он им се смејао у лице. Прав, мушког погледа, гледао их је као црве, а тужилац – посебно порочан вашингтонски чифут – грмео је на њега. Масном, дебелом, корумпираном конгресмену тресао се многоструки подваљак од беса, севале ситне, тамне очице, у Представи за сваког сем Вишњег.

Јесте ли свесни шта сте учинили?! викао је а Норт му је мирно говорио да је иранске ајатоле користио за слабљење никарагванских комуниста.

Осмехујући се дечачки, Норт је одговарао на свако питање – одсечно, јасно, не извлачећи се, ни штитећи.

Што је хтео беше учинио, потом стајао изложен, као на бојишту. Но Суд, ни Јавност, нису му могли опростити недостатак страха, и кајања.

Беше то *Contempt of Court* – најстрашнији англосаксонски преступ.

Норт, међутим, не беше Англо, већ Келт.

Нико у тој судници не беше једнак Оливеру Норту, влашком племићу. Углавном багра, нововременским Законом сматрани су *peers* њему с обличја – не духа, ваљаности, или срца. Конорс – врљав, јадан, бегунац од Вијетнамског рата – судио му је, будући Грађанин.

Попут Брозових, судство и Јавност Америке затомљивали су част и сопство; храброст, истинољубивост, и отвореност сметали су Млецима Новог Доба колико у време Војводе Драшка. Мада су Баумгартнер и Камингс, на пример, подржавали Норта, нико их није питао, јер му доиста стајаху *peers*.

Упарађен по маринском пропису, усправан, леп, Норт је званичнике разоткривао као пуке *publicity seekers*.

Англи, говорио ми је Мркушић, не поштују људе већ институције! а ја сам у Баумгартнеровим плавим, отвореним очима видео што у његовим, пелашким, нисам.

Сваке године, наиме, Мери Баумгартнер одлазила је у Стари Крај – недге при Истри, недалеко од трокраке, алпске свастике Романа, Венда, и Шваба – и рођацима доносила по поклон, амерички. При том, одседала је у хотелу; збрчкане линије око усана говориле су ми о животу схваћеном крајње лично, као у мужа.

Don't take it personal! говорио ми је насупрот тога Мркушић, покушавајући да изиграва Англа.

Ако не лично, како? упитао сам га наштa је ћутао, и гледао устрану.

Кад ме неко превари, повреди, или изда, ваљало му је рећи, шију бих му заврнуо, коликогод се покривао послом, државним разлогом, или налогом.

Извршилац је, знао сам, крив за све, јер Наредбодаваца никад није мањкало.

Да сам Оливер Норт, говорио сам Баумгартнеру, запамтио бих добро судију, па поротнике и тужиоца! Макар што су дизали глас и уносили ми се у лице! наштa ме је гледао, збуњен.

Очигледно, нисам схватао Правила Игре. Норту су судили играјући Улоге што су боље могли, кажњавајући га што Их је Богом надвисивао.

Мом оцу, нисам говорио, нису судили, али јесте он себи. Судили су Баумгартнеру и мени, мојим друговима и милима, нашој деци, јер смо – нехотично – штрчали ван Строја.

Вазда, ћутао сам, кукавци кажњени рођењем судили су неком; и мене Конорс беше осудио с неспознатог греха, јер сам његову оштећеност ценио Упозорењем, не Последицом.

5.

Иза Баумгартнеровог осмеха слутио сам дубоко, неамеричко неслагање с кошмаром око себе. Отпор – за разлику од Конорсевог, фингираног – крио је творећи и послујући око куће, као Камингс.

Трејси, такође очајна, дружила се с истетовираним мангупима пуним беса и пива, плавих увојака немарно спуштених низ бронзана, снажна рамена.

Кајл Макгвајер и његов *hillbilly* рођак играли су кошарку а Чеда Радишић тражио друга у Мркушићу; у Рокфорду, мали Кевин Конорс је свако вече пред спавање говорио: *God is good, God is great!* и завлачио се међу чаршаве, преплашен.

Лос Анђелес беше страшан, предиван Град пун Крајева отмено похабаних – налик Београду несталог, недешеног Времена. Тим Градом пред одлазак ходао сам и возио се ја; од Живе месара куповао сам кобасице за Пита Недића и себе, а на аеродром су слетали џамбо џетови налик трудним младицама, точковима готово додирујући саобраћај препун тиска и судара.

У празној, попакованој кући гледао сам вечерње вести обележене лешевима, похарама, пожарима, отетом децом, штрајкачима против сиде; Џејн Фонда ми се смешила као некад из Северног Вијетнама момцима који су се ратовали против комунизма. Борци је беху прозвали *Hanoi Jane*, али јој то није сметало у свакој прилици и Времену да буде Звезда, Добротворка, Савест Друштва, док Оливера Норта беху најурили из војске што се против Фондине идеологије борио и у Никарагви.

Потом се појављивао и бивши Фондин муж, Том Хејден, чифут. И он је причао о Суђути и мењао мишљења и опредељења као рубље. И он је морао увек бити пред камерама, славан са Славе – без дела, личности, ичег до огромне Глади За Моћи, Славом, и Успехом. У Јужној Калифорнији и он беше политичар какав ће се код нас појавити тек увођењем „демократије"; од њега и Вук Шијан и Данило Бошковић имали су шта научити. Заједно, сви беху део планетарне, јединствене Удбе, погоњене глупошћу, страхом, и ништавилом.

Немајући снаге да искључим телевизор псовао сам, обредно, у себи. Трудио сам се у лажима да нађем по зрнце Истине, чак Лепоте.

Код Баумгартнера нисам одлазио, ни Камингса. Границе нашег дружења беху јасно и невидљиво исцртане; попут интерниираца, покушавали смо да не примећујемо убожнике који су нас потезали за рукав.

Десетак дана пред лет за Београд успео сам, коначно, одржати *a Moving Sale*. Баумгартнер ми је на травњаку причао нешто а у кући беше гужва, као да се пљачка. Гласни, понекад запењени, посетиоци су једни другима отимали покућство из руку – не што им је требало, већ да се потврде као трговци, отимачи, Прави Људи За Право Време.

Док ме је Баумгартнер пратио, постарији Јевреjин питао је за усисивач (да их је продавао, не би ме чудило) а ја сам одговорио па ишао даље, да би ми нека жена потурила кухињску ћасу под нос, рекавши да даје педесет центи, *Take it or leave it!*

Leave it! рекох, одлазећи.

(Дечију пластичну кућицу, месецима меркану за Малену, оставио сам Трејси, да бар донекле намирим дуг за последњи месец. Њена деца, знао сам, растргнуће је за неколико дана. Како дошло тако и отишло. Сва та имовина, скупљана уз огромну промисао и још веће лишавање, одлазила је лако, попут дима, а ја бејах срећан, као да је поклањам.)

Једна Иранка, црних, огромних очију, питала ме је за трпезаријски сто а ја сам казао 800, нашта је рекла да сам луд.

Луд или не, рекох, толико кошта. Ако нећете, исцепаћу га за потпалу, или дати циганима. Вама га не бих дао за хиљаду јер вам је све много, и свега мало! а њен брат гледао ме је са страхопоштовањем и питао колико заиста тражим.

Тек је приспела из Ирана, говорио је идући за мном, попут пса.

И мени требају паре, говорио сам. Сваки долар! нашта је извадио дебео свежањ и казао: Ево вам 650, више не могу!

Forget it! викао сам. (Неки црномањасти питао ме је за радио а Иранац беше упоран, као Баумгартнер који није одустајао да иде за мном, не би ли ми се нашао.)

Тих, Баумгартнер није имао шта купити, већ дати. Попут сенке прилепио се уза зид кухиње, пазећи да ко шта не украде.

ОК, казао је Иранац и дао ми 750 долара. У кућу су утрчали сродници и почели растављати сто, купљен у Рокфорду за 500 долара. (Но тога се нисам сећао; упамтио бејах да кошта осам стотина и нисам га хтео дати за мање. Око њега Селићи први пут беху поседали сви: тата, мама, Бане, његова жена и троје деце, нас шесторо. Породичну софру, једину коју сам икад имао, могао је носити само неко спреман да плати.)

Нисам гледао Иранца док ми је безмало љубио руку и говорио: Хвала, господине!

Уздржао сам се да га не опсујем.

Зар ја трговац? Унакрст да те јебем, да не кажем по души – и тебе и твој селам! али сам ћутао, свестан да сто одлази у камионет, ђаволу на ползу.

Похарана, кућа је зјапила. Брачни кревет, купљен после две године спавања на поду, однео је неки Босанац с дебелом вереницом, коју је пипао преда мном, смејући се.

И кревет који сам направио за Благу отишао је, те полице начињене уз велики бес и осујећење. (Урлао бејах што морам да будем и столар уместо да пишем, али сам их, уз Анину помоћ, направио бољим од куповних. *Whatever's worth doing, is worth doing well!* беше ме научила мајка, а нови сопственик – жена из Пасадене – ставила их је у гаражу, и заборавила.)

Продао сам и сав алат – скупљан комад по комад пуних седам година – за тридесет долара неком Србину, вичном управо таквим приликама. Осмехивао ми се као да хоће рећи: Посао је посао.

Меког, сјајног, племенитог пода, Трејсина кућа мукло се сјактила у полумраку. Бели, гипсани зидови беху углавном цели; као при доласку, чинила ми се прелепом. Некад – знао сам и без Баумгартнера и Камингса – *West LA* беше место где се живело. Удавши се за гринга из Колумбије – моћног, осмехнутог, неуплашеног – Трејсина бака у Кућу беше уложила себе, надајући се најбољем.

Напољу је залазило сунце. Између мене и њега као да је стално стајала копрена, или мијазма. Једино сунце пред којим нисам имао штита беше у Београду, где ме је отац узимао за руку и одводио на ручак, сваки дан у два и тридесет. (Затим би у трпезарији, после обеда, од средње стране новина правио двомоторац и бацао га, а Бане и ја за њим трчали по соби, кликтећи као да се никад ништа неће променити, ни пожгадити.)

И у Бечићима сијаше такво сунце, уз мирис мора и чемпреса, зујање мува, а у Лос Анђелесу беху побили и комарце. Ноћу, пренапучени Рај прашили су хеликоптери, да униште „Медитеранске мушице" опасне по калифорнијско воће – прелепо и пластично још на грани.

Иза мене остао је Мир.

JECT

I

1.

Боже, како мрзим ову земљу, казао је Матија. Очи су му биле лепљиве, потонуле, лице масно, пуно усека, бразди, и ровова. Осмехивао ми се, блиставо.

Проклета била, рекао је, и даље насмешен.

Матија Шафразијан, Јерменин, изгнаник из Шаховог Ирана, потом Хомеинијевог, гледао ме је. Саставио је шаке задебљаних, распуклих ноктију, црних при ободу и испод врхова. Маљавих, препланулих подлактица, казао је: Морао сам негде ићи. У Калифорнији сам имао друга; позајмио ми је за боравишну и радну дозволу.

(Матија је морао и да се ожени, али не разведе. Јермени се нису разводили, ма шта било. Жена, рођена у Америци, седела је у другој просторији, на поду, као у Техерану или Табризу.)

Јерменска је туга преголема.

И бес, мушки.

Знам, рекох, да је војска потучена код Манзикерта била јерменска – мада под двоглавим, византијским орлом. Своједобно, били сте на цени као најамници!

Исувише знаш! насмејао се Матија. У Персију моји беху убегли од неког турског бега, намераченог на једну од наших. Цело село – с овцама, кравама, свињама, псима и мачкама – одигло се и искрало, пре зоре. Преко гора и пустиња стигли су до Исфахана, где нам је један од шахова дозволио да останемо, и молимо се Богу Распетоме.

Нисам знао да си религиозан, рекох.

Црним очима, погледао ме је. Полако, нагнуо је пиво из флаше и рекао: Нисам.

Смејао се, надланицом бришући уста и казао: Не знаш какав је Шах био!

Не знам, рекох. Али у његово време Техеран је личио на град, не сметлиште, где гласноговорницима позивају вернике на намаз.

Христе! казао је, и раширио руке.

Ми Срби, рекох, немамо Саројана, ни Казана, чак Азнавура. Само личимо на вас – могао би бити из Подгорице, или Книна!

Док се смејао, с полице узео сам књигу о црногорским четницима из Првог Рата и показао му слике. Пажљиво их је гледао и рекао: Овакве и ми имамо!

Ти, казао је, гледајући ме у очи, као да си сишао с Елбурза, или Кавказа!

На путу с Памира у Европу, рекох, Срби су застали у Закавказју – данашњој Чеченији, и на Понту.

Где сте потом ишли? питао је.

У Немачку. Затим на Јадран, рекох. И ту остали. А ти си скренуо негде ка Исфахану, као говече.

Смејали смо се.

2.

У цркви у Исфахану, рекох, изнад усахле реке, видео сам Музеј Геноцида. И фотографије гомила посечених јерменских глава, с насмешеним Курдима око њих.

(Нисам му причао да сам с Курдима путовао аутобусом, ка Керманшаху. Свиђали су ми се, јер беху горштаци; гледали су ме сурих лица у очи, и тврдих дланова, непознатог, нудили чашћу. Личио сам им на својту, не Турчина, или Персијанца.

Јер Персијанци беху омекшали. Заобљени, већ на средњевековним минијатурама не беху принети Сакама, дан данас кошчатим. Промењеног имена, вере, али не изгледа, сељаци с планине запевали су као Херцеговци, чак јодловали. На пијаци у доњем Техерану тукли су се зверски, горе од Турака. Матија Шафразијан био је један од њих – Нас – и незнајући.)

Питао сам старог чувара, рекох, како Јермени зову себе. Гледао ме је очима усахлим као река и казао: Хај! а ја га нисам разумео.

Матија се смејао, доброћудно.

Овде у Калифорнији, рече, сви су Јермени, јер стално говоре „*Hi!*"

Смејали смо се и пили пиво.

(Волео је пиво. Иранци беху правили добро пиво, према баварском рецепту, а вино се дало купити увозно. С Јерменима из бироа у Техерану пио сам пиво и јео крметину, да напакостимо балијама око себе. С њима сам слушао сетне, прелепе песме, као потом с Матијом. Седели смо у собици иза његове гараже и трудили се да нам ништа не помути радост пива и песме. Аутопут, хучан као плавна река, није нам сметао. И он и ја, наиме, бесмо утрнули на све сем јерменску музику, сличну врањанској.

По музици, Јермени засигурно беху с Балкана.)

Да нећеш, рекао је, да будеш српски Саројан, и пишеш о вашима у овој проклетој земљи?

Срби и Јермени, рекох, слични су судбином. Имамо слике истих бркатих људи, каменитих и сурих, опасаних реденицима против истог непријатеља! Но ваше су песме лепше од наших, будући старије!

(Заиста, одакле су Јермени дошли? Шафразијан, као ја, беше ликом Динарац. Али Динарци су најочуванији Аријевци – средина између плавих Северњака, црних Ибера, и Семита. И Јермени су спајали Аријевце и Ибере – одани Лепоти, не Моћи.)

У планинама, говорио ми је, живе људи којима је умирање искуп. Једну зиму провео сам код њих, снимајући филм. Осећао сам се сакат, узет, недоличан, и глуп!

Причао сам му о Синђавини и Ровцима, а он ме је гледао, чудног осмеха.

Најжалије ми је, казао је, и насмејао се, што не знам енглески као ти. (Нехотично, очи су му засузиле.) Желим да ти пренесем шта заиста мислим и осећам. Али, најбоље говорим персијски! Царским језиком, старим као брда око Исфахана, писао сам есеје и приче, чак песме, док сам живео у Техерану. Скупљао сам књиге, а један књиговезац ми их је коричио у свињску кожу, за инат балијама!

Смејали смо се.

Рука му беше згучена у песницу, мрку наспрам стола у собици мањој од моје, затиснутој стварима и књигама. Писаћа машина чучала му је у углу, прашњава.

(Јермени беху притиснули Свет. Шафразијаново двориште беше пуно баба, тетака, рођака, деце. Завидни, оговарали су се, меркали с успеха и неуспеха, смејући се с радости. Нису знали за Србе али јесу Грке, и Јевреје.

Један Јерменин, три Грка, говорила је Сејда. Један Грк, опет, седам Јевреја! па се смејала и пљескала.

Тамни, црних очију изгнаника, гледали су ме пуни добре воље. Бејах странац, гост – судбине, како су сматрали, неповезане с њиховом.)

Испод хладовитог, медитеранског дрвећа, уз насип аутопута препун бубашваба, мачака, паса, луталица улепљене косе и дивљих очију, смећа разних сорти, јели смо хамбургере јер се деца беху одвикла од аријевске хране. Ни Матијин син Арман ни ћерка Нина нису хтели погледати сармице од виновог лишћа, пилаве и ђувече свих врста и описа. Говеђи хамбургери ваљали су свима, само да је музике, смеха, и приче. (Шикара изнад нас уздизала се као прашума, а кола нису чула од наше галаме. Изнад су промицали шлепери, по-

пут огромних, наслућених болида. Гране глатких, сивих, дебелих еукалиптуса браниле су нас од тог призора, незаустављивог и непресушног као Време.)

Што опет не снимаш филмове? говорио сам Матији. Имаш видео камеру – ко ти може забранити да дишеш?

Ко је овде, питао је, сетан, погинуо због филма, сем у Богдановичевој ПОСЛЕДЊОЈ БИОСКОПСКОЈ ПРЕДСТАВИ? Гледао си турски ЈОЛ. Бар ти знаш чему Људи хрле!

Чврсто, држао ме је руку.

Наши, казао је, грозничавих очију, дају једино за радње, бакалнице, бензинске пумпе, и ресторане.

(Шта ће Јерменима Запис? Шта да забележе? Анадолију, из 1915? Казан је, јеврејском помоћу, оживео умирање свог народа – ког су Курди, с редовном турском војском, заклали, спалили, рашчеречили. Преко милион и по Јермена збрисано је из Мале Азије, као да их није било. А Јерменско Царство простирало се до Средоземља.)

Не знаш ти Србе, казао сам, па смо пили пиво, заклоњени од вреве у дворишту.

3.

Какве сам критике писао! говорио је. Фарси сам волео као мазну жену – Фирдауси би се мноме поносио! Прво је Савак убијао због марксистичких књига, потом муле, због осталих! Везивали су људе за два камиона, па кретали у супротном смеру. Три хиљаде књига остаде ми скривено у Ирану. У Шахово доба печатили смо их руком; преводили, тајно, Знање од нас скривано, да не прогледамо!

Зна ли, ико, шта је важно? питао сам га.

Гледао ме је и ћутао.

(Знао је шта га питам. Осим сећања на горштаке, иза очију тиштила га је спознаја, допола заборављена, да је Свет у Паду, и да трули. Јерменске цркве – мале, отмене, камените, шиљатих кубета – уздизале су се над њим, попут авети. Имена заборављених краљева и царева – сезајући до Ариља – титрала су му пред очима. Безбројни мртви, побијени из зависти – турске, чифутске, и северњачке – лежали су му на плећима, као плоча.)

Пиши, казао сам, е ћеш умрети! Макар на рачунима за кошуље, гаће, хаљине богатих Јеврејки које ти стално зановетају, као да неће умирати! Све се може! Правићемо филмове, ако Бог да, заједно!

(Но било је прекасно. Јужна Калифорнија је истицала Селићима и он је то знао. Црне очи му беху насмејане, и сјајне безмало лелешким леле-

ком. Срели се бесмо у пролазу, јер да смо се тражили не бисмо се нашли, колико ни Пит Недић, Василије Јовић, Љубо Тошић и ја.

Из гараже, Србима од иметка и угледа бејах послао четрдесет дебелих писама с објављеним написима. Ниједан ми није одговорио, мада се нико дотле није толико огласио међу странцима. Предлагао сам да ми помогну да радим *part-time*, али по петсто долара стигло је једино од неимуће Александре Ницовић, и старог Мојсија Ђукановића, председника „расколничке" Српске народне одбране.)

Шафразијану нисам говорио шта мислим. Како писати, кад су улице до Булевара Венис затиснуте успаниченим себрима, и кад мрак његове радионице смрди – понајмање хемикалијама а више знојем, сузама, и згрушаним очајем? Иза пулта, парне пегле су се распадале јер претходни власник беше радио искључиво за новац. *Money talks, bullshit walks!* бејах чуо прво од Сејде, која га је одмењивала кад није могао издржати.

Можда нема љубави за паре, али њој и Матији беху показали, утукли у главу и кости, да је нема у сиротињи, шта год ко певао.

(Пулт од ултрапаса беше се излизао, платнене корпе за веш распадале као у КП дому, водоводне цеви за вешање робе зарђале. Матија је водио страшни, подсвесни, неумољиви рат против самог појма новца, не смевши да каже ни мени, једином другу. Без новца се, можда, дало живети на Мадагаскару, у Платијама или Исфахану, не Лос Анђелесу.

У радионици, седео је шћућурен или стајао спечен и повијен, као жива сајла радећи за тројицу. Попут злог, густог тлака, надодавала се унутрашња јара велеградској, а ни он ни ја нисмо се питали (бар гласно) коме треба још једна радња за хемијско чишћење.

Фолиранте, знали смо, чисти само сумпорна киселина, нож, или сува, испошћена калифорнијска земља, богата облапорним црвима.)

Смејао сам се, грцајући, док је понављао: *Have a nice day!* опонашајући Англе.

„Пиши викендима!" говорио сам, па смо се смејали јаче, ударајући се по раменима, и коленима.

Пургери и смерди растакали су се од посла, у свом Рају, а ми – писац и режисер, цврчци из недођије – покушавали смо Им се приближити – препознатљиви, нажалост, на први поглед.

Шићар гради што љубав не може! певао сам а он се даље смејао, трезан.

„Too much is not enough!" писало је на једној печењари у Њујорку а у Лос Анђелесу то не беше виц. Нагиздан алуминијумсклм и пластичним ресторанима и ашчиницама, бљештавим куплерајима и бутицима, продавницама драгуља, аутомобила, бунди, финског, шведског, индонежанског, југословенског намештаја, бакалницама с панцетом и мађарском саламом, италијанским сиром и кинеским винима, Лос Анђелес беше са-

чињен да поткупи сваког. Но Матија и ја се нисмо успевали продати јер нас нико није хтео. У *TRADER SAM*-у било је свега као у Пирају или Смирни: на лопатицу се куповао пасуљ или брашно, из вреће од јуте или натрона, хлеб је био истински, старокалифорнијски *sourdough*, имаше и правог киселог млека и белог сира али, загледан ка планинама ка Истоку – избледелим, калифорнијским гудурама са стајанкама за камионе и хектарима и хектарима бензинских пумпи и супермаркета – Матија Шафразијан знао је да у свему томе нема Наде, за Нас.

Позајми ми, говорио сам, осам стотина на два дана. Треба да пошаљем библиотеку за Београд, а ЈАТ неће да чека, нашта ме је гледао, као да жели да га нема.

„Дошли ми Људи, а ја немао чиме да их почастим!" беше кукао многи Црногорац, но Шафразијан за то није чуо. Земљана лица дисао је дубоко а ја сам га тешио, причајући му о РЕМБЕТИКУ, филму о избеглиштву.

Белих зуба, црних очију, раширио је руке; две седмице радња му стајаше полупразна, банка за вратом. Нико ником ништа ту није веровао – сем он мени и ја њему.

Одвезли смо се до видеотеке; усред бљеска, неона и чистоће, за грчки филм не беху чули, мада се налазио у каталогу.

Узели смо други и отишли до његове собице иза гараже, да пијемо слабо америчко пиво.

Све беше боље од Филма О Нама, у коме смо се, неснимљени, батргали као два дилетанта.

4.

С Матијом нисам разговарао о затвору. Да га је прошао беше извесно из његовог погледа, и осмеха. И Савак је био Удба, а он није имао Предрага Меденицу, камоли оца, да се позабаве његовим честим хапшењима. (У Сокаку Халк, у Техерану, и неколико месеци *Youth Hostel*-а стајаше ме напора. Клозет беше права иранска мостара, љигава од слузи и смеђа од измета, но затворенику Шафразијану био би радост наспрам кибле од велике, четвртасте конзерве за маслиново уље, изубијане од дуге употребе, ивица преоштрих за седење.)

Некадашњи члан Комунистичке партије Ирана, потом Муџахида Халк, Шафразијан је страсним, црним, повремено сузним очима гледао балилук око себе, убеђен да Аријевци заслужују више и боље – били Перси, Курди, или Јермени. Попут Андреја Афоњина – бегунца од совјетског Октобра – држао је ислам кореном Леванта, а решење тражио макар у клозетима подобним за читање, не улазак у гуменим чизмама, или на коњу.

Матији Шафразијану купатило беше капела. Вечерима, пошто би се кућа умирила, седео је у њему и бистрио новине, пушећи окружен белим, пречистим плочицама, босих ногу поврх чупавог, тиркизног сага око шоље. Једино је ту могао бити миран, растерећен мисли и тегоба Техерана На Последњој Обали – такође сувој и спеченој.

(Постоје две врсте мора на земљи, говорио ми је, у своје доба, Андреј Афоњин. Мора воде, и песка! а ја нисам знао о чему говори. Занемарујући жуту, скорену пустињу Ирана, гледао сам ка врховима Елбруза и питао се шта је на другој страни, мада је мапа казивала да је и тамо море, Каспијско.)

У Исфахану, говорио је Матија, муле беху победиле још за Шаха! Из медреса и џамија, као из тврђава, давили су народ!

(Да ми је ове људе описменити, говорио ми је Афоњин, прогледали би! Ко да савлада куке и вериге арапског писма? Индоевропски језици – као фарси – препуни су јасних, чистих самогласника, а мукли говор мутне мисли, и лажи!

Матији нисам причао ни о Афоњину. Бео, буав, становао је на Шахрези, поред споменика Фирдаусију, највероватније сарађујући са Саваком. Морж међу чавкама, није се могао крити, као Шафразијан. Савак – преиначен потом у Исламску тајну службу – имао је жбира свугде, а њихови непријатељи освањивали су – и у Калифорнији – пререзаних вратова и ископаних очију, за позор.

Да се то дало без сарадње с америчким тајним службама, Шафразијан се није заваравао – као ни Афоњин, да може бити слободан. Сва тројица знали смо да постоји само један Савак – планетарни – с огранцима свугде, на различитим нивоима, често толико тајним да су се међусобно таманили. Смрт ситних оперативаца Концерну није значила ништа наспрам Моћи, Тајности, и Свеприсутности. Револуција је стално јела своју децу, и од тога не беше уточишта.

Можда је Шафразијан знао Афоњина – Западњак, Јеврејин, посред Ирана одан хришћанству, морао је бити познат и другима сем полицији. Но бојао сам се да га питам, јер ми Афоњин беше драг.)

Последњих седмица пред пут, становао сам код Пита Недића а код Матије долазио сваком приликом, Питовим колима.

(Бјуик караван из Рокфорда узела ми је Рајенова жена. Да не бих отишао дужан, препустио сам отплату њему, уз обећање да ће ми дозволити да одвезем породицу у Дизниленд. Но супругу – плаву, бледу, и лепу – Лос Анђелес беше нагрдио.

Само су Арији, Срби и Келти повремено веровали један другом – попут Матије, мене, и *cracker*-а Рајена.

Нама нису требале пусуле, али његовој жени јесу. Сматрала је да је на то обавезују троје мусаве деце, а ја јој нисам помињао своју.

Њима се није смела завештати срамота, камоли Тарин Луг.

Да причам Шафразијану о оцу, није ишло. Какве су везе имали очеви с ичим, у Калифорнији? Ту нико није имао никог. Родитељи су таворили по старачким домовима, као Рендијев отац у Рокфорду. Очеви беху отпад отпада – ислужени, пуни једа, гнева, и старости. Но Шафразијан је свога волео, избегавајући да га помене у собици испод аутопута. Столар из Исфахана, отац би га прекоревао што живи међу бездушницима.)

Мислиш ли, питао сам Матију, да је ваљало бити комуниста?

Полако, подигао је очи и погледао ме.

Ћутао је.

Узео је гутљај из флаше и ставио је на стари, претрпани сто.

Знаш, казао је, био бих зороастријанац, да залудим муле! и насмејао се, грчевито.

Шта је решење? питао ме је.

5.

Причати Матији, иком, о Аријевцима било је излишно. И у главама својих потомака Аријевци беху Чемберленова, Розенбергова, Гебелсова и Хитлерова измишљотина, или плаве звери Шпенглерових и Ничеових списа. (Што Нордици, Турци, и чифути тек уз Ариље беху стекли себе, мало ко је повезивао с њиховим злоделима. Нови беху поклали и појели титане; јадо, Ниче се Словом одуживао Лугима, црним и ћутљивим као ноћ.)

Аријевци, ваљало је рећи – пре свега Матији – јесу Преци. С Висоравни у Центру Свастике, распрострли се беху Светом попут Идеје; оштрих црта, високи, мрки, остадоше Мера, многима недохватна.

Свастику – присвојени кукасти крст нациста – полузатворених очију приметио сам на карти на мом зиду. Попут маглине, центром на Хиндукушу и Памиру, сложила ми се у Причу, пре но Песму. Сачињена од кавкаског, уралског, тјеншанског, хималајског, и сулејманског крака, зрачила ми је – исходиште Ариља, Азијата, Даса, и Семита. Знак Сунца, Настајања, и Кретања, непрочитану је беху проклели и прогнали – да заводи бесне, осујећене, и очајне.

Од свих језика, српски је најближи санскрту, говорио је професор Радмило Стојановић, у Београду, али ко га је слушао?

Аријевци су били важни јер стајаху Иконом, Ликом наговештавајући Творчеве намере – од сина беше стварнији отац, ђед и прађед поготову. Владета Селић живљаше здравији, јачи, храбрији и паметнији од мене,

Благота од њега. Ровчани су расли уназад до Гојака, а опадали Прогресом. На Крају Нас је чекало утрнуће, Нирвана, уздах место урлика, спокој наместо агона. Америка је могла тако запасти у Океан, не ми.

Говорити Матији Шафразијану о Арјама нисам могао, јер не бејах томе учен. Но и самостално трагајући за Узроцима сударао сам се са скаском о Немањићима, колико претходно с левичарским наклапањима о Историји као смени и сукобу класа, религија, технолошких епоха и политичких покрета. За Турке мимо ислама прочитао сам тек у тридесетотомној Историји Света писаној за стару Енциклопедију Британику, јер српски немаше израза *Turcic*. Кососоки „Тјурки" и Русима стајаху сој, а нама културолошка и политичка одредница. Од Кореје до Босне, Азија је навађивала на нас, а ми смо одбијали да уочимо Вољу За Моћ иза обећања о миру и љубави.

Јер Турци су владали степом, од Центра Свастике до Пацифика. А на северу од њих, по тајги, живели су одувек људождери Чуди, њихови рођаци.

Дух Насиља уздизао се као трећи Дух Евроазије, али о томе је мало ко писао. Вољa За Моћ показала се више турском но германском, те су Атлија славиле исландске саге, а Џингис Кана Јевреји, у Америци.

Да смо Шафразијан и ја знали нешто о томе, не бисмо били комунисти, нити дозволили да нас гори заводе, причиним причама о јеврејским, руским, или склавским повестима.

Геноцид над својима, Шафразијан би у том случају препознао као удар Моћи на Лепоту – неминован као грома о тле, врх брезе, или слеме. Дух Азије – туранске Азије – препознавао је у мостарама, џамијама, семенкама на улици и у биоскопу, и злогуком пружању ка туђем, али га није умео сагледати у лицима око себе – мада у њих беше утиснут, попут жига.

Сурог, горштачког лика, усеченог јазовима, упалог вртачама, уздигнутог мишићавим, дугачким хрбатима, врховима јагодица и већа, Матија Шафразијан стајаше живи споменик свом пореклу, и бити. Но физиогномија се сматрала надринауком – а марксизам учио по школама, за њега добијале докторске титуле и професорска звања.

Где су били Скити? питао бејах Афоњина, у техеранском Градском музеју, а он ме је дуго, продорно посматрао.

Скити, Саке, степски коњаници – од Центра Свастике насељени на Запад и Југозапад, Арје од искони – живели су где увек, али их нисмо препознавали под именима Руса, Украјинаца, Персијанаца, Афгана, Паштуна, чак Калаша. Хиљаду година служили су се козаци шашком – правим или благо закривљеним, једносеклим мачем без шакобрана, везаним за ручни зглоб – а мало ко је у њој препознавао сасанидски мач. Стручњаци су се чудили разлици између њих и осталих Словена, не обраћајући

пажњу на њихову сарматску одећу, оружје, коњаништво, начин живота и борбе. Сури и мрки, дугачки и жилави, козаци Кубана и Закавказја беху Словени једино језиком – иначе налик аријском као келтски латинском. Све је живело око нас, само беше мало ког да га уочи, и разуме. Класе и народи именовани по Победницима беху нам заменили – очигледно – Претке, Носиоце Божијег (и Противниковог) Духа на Земљи.

Да је Шафразијан знао ко су он и његови, наместо комунисте био би цигит, витез с оружјем у руци, а Турци и балије не би му владали Отаџбином за којом је кришом плакао – у забрану с плочицама и чистом, хладном, питком водом, из пипе.

II

1.

Пролећа 1975 – петнаест година пре сусрета с Матијом Шафразијаном – путовао сам Персијом чекајући дозволу за рад. (И до Ирана бејах побегао од Удбе, и будуће осуде на Забелу, Лончара, и Тацића. У Техерану, радио сам код Шахина Абтина, Персијанца чији цртачи беху Јермени, лица усечених као Шафразијаново. И тај биро ме је убијао јер сам у њему радио само за новац – али и то беше боље од Београда, и Члана 133. Кривичног закона СФРЈ.)

По Афоњиновом савету, отишао сам прво на обалу Каспијског мора и гледао ка пучини, окружен Завичајем. Јер све око мене – дрвеће, шибље, вода, тле, и ваздух – беше моје колико Београд, или Ровца. (И Техеран је имао београдских улица, као Москва или Смоленск. Хиљадама година раздвојени, београдски и техерански клинци, на пример, беху истовремено измислили колица на три куглагера, да се спуштају низ тротоар. Исти Дух рађао је исте Одговоре. Техеранске улице испод Шахрезе и Славолука личиле су на београдске чак кестеновима, покренутим ветром с Елбурза.)

Околина Ардабила и Астаре беше ми ближа и од Техерана: јабланови и тополе, зова и багрем, леска, све беше истоветно с крајоликом у мени, понесеним, вероватно, рођењем. Те пределе нисам могао видети сем у Грчкој Скитији – такође мојој мимо искуства. И други беху поникли где ја па им све стајаше туђе, док не би стигли на место препознатљиво Праликом – уграђеним у Претке, при Стварању.

Аутобусом, путовао сам по радну дозволу у иранску амбасаду у Анкари. Пролазио сам поред двојних купа Арарата; снег на њима бљештао је под сунцем, а ја сам по кућама и људима мислио да сам у Курдистану, не историјској Јерменији. На обронцима Двојне Планине налазила се, наводно, окамењена Нојева Барка, но потрагу за њом остављао сам другима.

У Догубајазиту, ушао сам у механу и у кухињи бирао јела са огромног, земљаног шпорета, где се на педесетак рингли крчкало свега препознатљивог Балканцу. Сармама, паприкашима, ћуфтама, ћувечима, јелима од безбројних врста пасуља, паприка, боранија, махуна, зеља, Јерменија ми

се обраћала. Око мене, Персијанци су ломили „сомун" – бели, француски хлеб – и бацали средину.

Хлеб, главно јело Аријеваца, њихов дар осталима – попут лука и стреле, коњаништва, војне стратегије и технологије и, напокон, витештва – кором је крепио њихове потомке, док су путовали Кизил Дагом. Отупео, гледао сам пастире дивљачних, плавих очију, жуте, грубе косе, смеђих лица монголских мешанаца. (Тек у деветом веку беху стигли Турци у Малу Азију – испрва као мање хорде, потом освајачи. Манзикерт, 1071 – пет година по Бици код Хејстингса, којом су Нормани завладали Англима (за владавине норманског штићеника Михаила, оца Бодиновог (*Baldwin*-овог) Зетом) – значио је суноврат Јермена, па и Византије. Тек по Манзикерту, могли су се Срби на Балкану супротставити Ромејима равноправно, али ни то наше историје нису бележиле, окљаштрене данашњим нашим границама.)

Евроазијом, све се преливало – Хуни су ударили на Запад по поразу од Кинеза, Авари такође, Мађари за њима, а београдски историчари бележили су једино очигледно, попут метеоролога.

Да је Матија Шафразијан пролазио туда било ми је извесно. Највероватније је путовао такође јавним превозом, да избегне Савак. Цадом преко превоја на три и по хиљаде метара кретало се много тога дању и ноћу. У аутобусу, гледао сам средовечног Мађара запућеног у Авганистан, с полупразном торбом од скаја. Пошто се испавао на поду између седишта, извадио је из ње турски хлеб и почео јести, комотан попут беспризорног.

На стајанкама, шофер и кондуктер доносили би табле леда, спуштали на степенице аутобуса, а путници их ломили чиме би стигли и стављали у воду или пиће, не грозећи се. Све гадно и страшно беше им се догодило одавно; трагови мостаре на степеницима нису им сметали да уживају у расхлађености воде, или кокаколе.

Како си знао, питао сам Шафразијана, да сам Жељко? а он се насмејао и нудио ме вискијем, пошто сам казао да ми је доста пива.

Помињао сам му вино у плетеним балонима а он се пљескао по коленима и смејао, говорећи да и Јермени имају сличне, а да им је вино густо и црно, Фирдаусију драго. Желео сам, жарко, да зађем совјетском Јерменијом као Персијом – без путног правца и плана, од коначишта до коначишта, као путник, не туриста.

Причао сам му о Мађару, нашта се смејао као да слуша о брату, или јунаку, исконском. (Мађар беше плав, без иједне монголске црте. Да је био Чуд не би путовао нигде – бар без ћара – те нам је преостајало да се чудимо Духу који је језиком и повешћу од њега, Склава, начинио Угра.)

2.

Шеф путника – неизабрани, непостављени караван-баша – беше црноморски Грк. Црн, набијен и брадат, пун живота осмехивао се свима, а ја сам схватио да ништа на Шару не нестаје: ни Асирци (хришћани у Сирији и Америци), ни Алани (грузијски Осети), ни Лази (мањина у Турској), ни Маје (сељаци на Јукатану), ни Кечуе (тежаци у Андима), ни Ацтеци (пун их је северни Мескико, и Лос Анђелес), ни Бугари (Шопови око Софије, и Чуваши, на Волги), ни Хазари (руски, пољски, и мађарски „Јевреји"), а понајмање Пелазги (данашњи Грци, Цинцари, Лесковчани, жилави мали Херцеговци, Сицилијанци, и други, рубом Средоземља). Свега је било укривеног туђим именом – Грузине су странци звали Русима, као своједобно Склаве Скитима, Србима се беше прикучила сила балканских старинаца, а у Америци сви беху „Американци" док се, по вијетнамском поразу, не почеше присећати порекла: италијанског, пољског, ирског, француског, чак нашег.

У вавилонском Лос Анђелесу, Пакистанац ми је упропашћивао кола (док се нисам сетио да их одвезем Рајану – златним, јужњачким рукама да им поврати снагу), Шафразијан се мигољио како је најбоље умео, а ја се у једном трену бејах следио, као сведок непојамног, и нељудског.

Но окружени бесмо управо Људским – аутобус из Анкаре љуљао се Анадолом као Нојева Барка. Не беше путника у њему истог с оним до себе. Црни, смеђи, плави, мешали смо се као уље и вода, да бисмо се по доласку на одредиште распршили сваки свом јату и судбини. Афоњину сам причао о путу а он се смејао, румен и доброћудан, пљешћући као дете. У Техерану усамљен као ја у Рокфорду, или Љубо Тошић у Ел Монтеу, причао ми је о Белим Русима, оцу и мајци, и Ирану Старога Шаха – козачког подофицира с визијом Царске Персије васкрсле из мита.

Јер Персија се вечито обнављала. Све се обнављало, попут зеленила упролеће; само тешко је било помирити се да смо лишће које опада, а да је растињу свеједно како му се који лист зове, и чему стреми. У Лос Анђелесу, знао сам да ће се и Срби обновити, али да за њих то неће учинити Слободан Милошевић, лица комитетлије из Краснојарска. (То лице – мекушно, набубрело, јастучасто – одавало је Несрбина, више но потоње понашање. Али је мало ко још гледао лица, слушајући развратнике, кукавице, лопове, и хуље како тврде да је Истина што Они говоре, не што нам очи виде.)

У лицу – Лику – почињао сам схватати, лежи све. Мимо глуме и глумаца, ипак је Лик одређивао судбину – колико курјака, зеца, или змију Облик. По лицима превараната бујали су митисери, младежи, брадави-

це, гуке, израслине. Временом су се изобличавала попут претесних ципела, или упадала у себе, као превелике маске. Лице ми је говорило да је Шафразијан Човек, а Слободан Милошевић не. Но многи Срби то нису хтели прихватити, слуђени хиљадугодишњим уроњивањем у Српство – изрођено у уклети, ирански аутобус.

(И Љубо Тошић бранио је Милошевића. Под портретима Његоша и Светог Саве нудио ме је домаћом лозовачом, овенчаном и бистром попут Таре.

Није ме питао за Шафразијана, породицу, Недића, Јовића, никог. И он је све знао (сем за Милошевића), с дуга времена и дуже муке. Црног лица осветљеног изнутра – тамном, лојаном светлошћу – гледао ме је, не знајући где да почне.

Иза зидова његовог стана простирао се Ел Монте, предграђе Лос Анђелеса.

Грађене за издавање, куће стајаху поткушене, недате улепшавању; лепоте није требало Ел Монтеу ни његовим становницима. Одавно уморени сиротињом, ваљали су једино чифутима. (*Oh, how good it feels to be rich!* говорила је Изобел Фајерстон у Отави, а могла је у Ел Монтеу или Венису. Без сенке немаше светла – бар њој и рентијерима пребогатим свиме што је створило Последњу Обалу.)

Прашина беше полегла по Ел Монтеу – невидљива покривка приобалне, пацифичке пустиње, непомерљиве као на слици, у Исфахану, или подневном сну.)

3.

Мора воде, и песка.

И једног и другог беше у Ел Монтеу, око мене и Љуба Тошића, Колашинца. Црн, у црно одевен, црних очију и црне, поткресане браде (род рођени Матији Шафразијану), под погледом Владике Рада задрхтао је, једва приметно, док сам му хвалио слике.

Јер витез почаст презире, али од ње живи.

Липовски катуни, такође пустошни као на месецу (али не тако суви као иранска висораван), беху избушени вртачама као богињама, а Тошић се смејао, на сав глас, причајући ми о Вратлу, Булату Мијовићу, и старом Сави Батари, умореном Лазаревићу.

А какав је био Батара! говорио је, веселих очију. Сећам га се: на огромном белом коњу, у белој црногорској долами, наоружан викаше: Живино живино, мак се отоле, живино!

Беше дошао један из околине Мојковца, казао је Тошић (пресретан да има коме), па му рекао да сјаше, да га лема! Но Батара је заурлао: Живино живино! и захитио у торбак с бомбама, без ког није излазио, одврнуо једну и бацио је на невољника, не гледајући шта бива!

(Матији то нисам причао. За то није достајао енглески, ни његово разумевање горштака. Таквих није више било ни код Курда. Курди су стремили пљачки, и образу. Чувара соја одавно немаше међу њима, потурченим још у селџучко доба. Батара је остао Осет, витез горски, хришћанин из ината. Хришћанством је противречио кукавичлуку и ситноћи – својој колико туђој.)

Једна Шиптарка, казивао ми је Тошић, беше дошла код њега, да откупи сина. Седећи огроман, наоружан до зуба, пушећи дугачак, изрезбарени чибук, узео је новац и бацио га, пред њом, у дрвени сандук за муницију, пун злата.

То је за државу, казао је, коју твој син хоће да руши!

Стрељајте га, рекао је сеизима, а мајка је изашла из ниске, гараве куће ћутке, сурија и смежуранија но док се надала мимо наде.

(Батара; двометраш, таман и тежак као тучани колос. Белих брка опуштених низ доламу, сивих очију, израстао беше кроз Историју, попут стабла кроз камен. Колико знам, у његовом убиству Владета Селић није учествовао али јесте, највероватније, у осуди. Саву Лазаревића морали су погубити, с Искони. Опростили би му и погубљење „браће" Албанаца, и реакционарност, али се Искон није смела трпети, с Истине. Наспрам Батаре остали су изгледали као пигмеји, најмање растом. Смрт, њему, није значила ништа – ни своја ни туђа – али из сасвим других разлога но оцу, и комунистима.

Презирао је Смрт јер беше доступна сваком. И црв је умирао – под петом или од старости, свеједно. Он је отишао као херој, убивши десетак комуниста послатих да га укину с ногу, и избришу бруку оцртану собом, какви беху.)

Отишао сам, говорио ми је Тошић, из Липова у Загреб, да ми у Београду не причају о „издаји" мојих. Шокци су имали довољно свога да крију, и говнобаље!

Осмехнуо се.

Са Свеучилишта отишао сам у Париз, рече. (Сви су туд прошли: Ђукић, Ђорђић, Пит Недић, многи непознати, привучени блудницама, светлошћу, вином и духом. Али он је ипак памтио Батару те се није могао залуђивати, да је хтео.)

Једном из Липова, казао је, и у Каракорум! Из Париза дођох у Америку, не бих ли се скрасио овде, као шљунак при води!

Осмехујући се, блиставо, подигао је десну руку рекавши да му је безмало узета, од набијања камених плоча дланом.

Гледао сам му шаку, мрку и омекшалу и питао: Што их ниси угађао дрвеним чекићем?

Руком боље легну, казао је. Осећаш шта чиниш, и ваља ли. Ко је, међу нама, тражио лакше?

Тамних колутова око очију, смешио се.

(А Матија је радио у чистионици као враг. Свака крагна морала је бити беспрекорна, сваки шав опеглан. Казна се морала извршити како треба – да се не каже да смо сви чифути, укаже ли нам се прилика.)

Слободан Милошевић, казао је Тошић, јесте Васојевић. Отац му беше четник, и теолог. Он ће нас спасти, упркос себи. Сој се не спира партијским образовањем. Србин се рађа, не твори.

Зна се шта иде у питу, рекох.

Ћутали смо.

4.

Срби у Дијаспори били су за Милошевића. Мркушић је говорио да се мора радити изнутра, Ђорђић се одушевљавао Милошевићевом лукавошћу и „оперативношћу", а попови су очекивали да Српској цркви врати имовину и сјај.

Од таквих жеља није се дало побећи.

Вољнима да чују, говорио сам ко је Милошевић. Да је, још Шездесетих, себе видео као наследника Брозу. Да је партијски Кадар, удбаш, да – ако нешто и осећа – не може мимо својих, јер ће га убити. (После сам сазнао да у Пожаревцу није потрчао за лоптом, камоли побио се у школи, или на улици. Но то не беше битно српским исељеницима. Лаж их беше преузела много десетлећа пре помора у Тарином Лугу.)

И Тошићу сам помињао молитву на Даријевој плочи у Пасаргаду.

Племић је морао зборити истину, говорио сам, иначе би га рашчинили! а Тошић ме је посматрао с осмехом.

Липово је било Истина. Али Липово беше на другој планети а Лос Анђелес *The Real World*.

Без Преваре, знао је, нема Успеха.

За невољу, тога се није држао. Слике је откидао из утробе, књиге писао с још већом муком, с големијег дара. Као што је набијао мермерне плоче шаком, тако је животом исписивао Књигу, покушавајући да се одужи Себи, Божијем сину.

Ћутали смо. Зид собе белео се чист, лажан. Танке гипсане плоче – преко скелета од дрвених гредица – делиле су нас од Ел Монтеа, као параван. Између гредица стругали су мишеви, бубашвабе, пауци, и остали акрепи пу-

стиње, а он је покушавао да се не сећа камених липовских кућа, или колиба на Вратлу.

Зид није требало да буде обмана.

У Аркадији, говорио је, Данило Бошковић није лагао! нашта сам га гледао, ћутећи и даље.

Кад одеш у Београд, рекао је, погледај шта је с мојом ГОСПОЂОМ СА СУНЦОБРАНОМ. Дао сам је Милану Ратковићу. Можда га познајеш?

(Нажалост, Ратковић беше угледни београдски уредник, песник, еротоман, и удбаш. На суђењу Симу Рогу сведочио је против њега, као Тешић против мене. Рећи то Тошићу, међутим, беше узалуд; рачунао је да Ратковић неће њега преварити.

Но Ратковић је две хиљаде долара за штампање романа ставио у џеп. Кад сам то обелоданио, тражио је да повучем реч, али га нисам могао штедети као његови покровитељи, саучесници и пријатељи.)

Лаж, очигледно, стајаше главни непријатељ Сака.

(У Персији, „не" беше готово протерано из употребе. Замењивало се с „*хаир*", што значи „можда". Можда је Слободан Милошевић био Човек, а Матија Шафразијан и Љубо Тошић не – мада ми је Тошић, при поласку за Београд, с осмехом дао четири стотине долара, да ми се нађу.

А живео је од *Social Security pension*, у Ел Монтеу.)

У грудима ми је пејсмејкер, говорио је.

Положивши шаку на сто казао је: Већ сам био код Светог Петра, на пробном!

Памтим старе Црногорце, говорио је. Седели су поред ватре, тихи и уљудни, слушајући један другог, као да је у сваког пресудна Реч. Зборили су одмерено и полако, да не увреде, Бога напосе!

Батара, рекох, сигурно није говорио „можда"!

Осмехнуо се, шире но раније.

Подигао је чашицу с лозом и наздравио ми, рекавши да му је лекар забранио пиће.

Само да завршим што имам, казао је. Поглед му је искрио, постојано, као кроз зелено стакло. Да се одужим сећању на Људе, боље од нас.

Умрећу, казао је.

5.

Шафразијановим колима возио сам се ка *West LA*-у. Матија и Сејда беху ми постали својта; код њих сам ручао, разговарао с њима о Ани, деци, и Београду. (Телефонски рачун беше ми дошао на преко пет стоти-

на долара, пре но је апарат на поду заћутао. Псовао сам телефонску компанију, за све што сам им икад платио, глодарима.)

Једног јутра упала ми је Трејси с љубавником и децом, мада се бесмо договорили да сачека. Избегавајући судare с њеним пријатељима који су уносили намештај и ствари, трчао сам с књигама у собицу иза гараже. Шездесет пет кутија – свака тешка по двадесетак килограма – беху једина имовина до које ми беше стало.

Око мене врзмала су се и викала њена деца а ја сам их слао у двориште, да се играју у кућици. Ознојен, задихан, послагао сам књиге у коцку насред смрдљиве, драге собе и стајао, раширених ногу, покушавајући да не мислим.

Преостајало ми је да кусам што није за јело, чега у Лос Анђелесу и Јужној Калифорнији, Северној Америци, беше у изобиљу, у разним видовима.

Надао сам се, једино, да ме у СФРЈ помијама неће поново служити Тацић, Лончар, или Предраг Меденица; за Слободана Милошевића још нисам знао, мимо Аниних прича о његовом славољубљу.

Јужна Калифорнија, сува, прсла, пренапучена, Мајка Јагме, немаше, заиста, везе с ичим што је Тошић писао (сем као мизансцен, осушени). Град градова, Лос Анђелес не беше Љубу Тошићу пружио ни колико мени, за десет месеци. Слике му лежаху препуне гуслара и јунака, заиграних коња и лепотица, срме и оружја, а Енди Ворхол се беше прославио досеткама.

Попут Галагера, ни Тошић није могао стварати за ђубриште, или кривотворити Уметност – пре свега дужну да саопштава доличне и сагледане Приче.

(У Горње Липово Тошићи беху дошли из Васојевића, из Лијеве Ријеке, одакле Милошевићи у Пожаревац. Лијева Ријека рађала је вазда више но је могла збринути. Но рађала је, изгледа, и одроде, као сваки крај.

Липово, међутим, беше бар питомо, благих брда, богато сеном и воћем. На Вратлу, камен је окруживала сочна, измучена трава, својевремено кадра да даје изврсно млеко и тврде, врло усправне људе. Горштаци, жилави и снажни, Келти и Саке јаког живота, спуштали су се они у друге крајеве, попут извора низа страну.

Лаж је настајала и из чисте воде.

Све велике реке текле су мутне, родивши се као сузе, нечије. Тошић, стога, беше радији пустињи, прикладнијој муку у себи.

Јер Липовљани партизанима не хтедоше да признају власт, видевши Их као покрет устремљен на све што им је мило. У замену за неодређени берићет, у неодређеном Времену, и неку габељску правду, Предраг Меде-

ница, на пример, Сави Батари и Љубовом оцу нудио је да пуцају у Србе. (А тек по Директиви, покадкад, у жабаре и Немце.)

У пролеће 1945. Липовљани беху зато одступили, с хиљадама других националиста, путем којим Бошко Ђорђић, љотићевац, није хтео – унапред свестан погибељи, преваре, и срамоте. Но Црногорци су се више бојали неверe и отпадништва, и послушали наредбу да се иде у Босну – мада је Павле Ђуришић Ђенералу казао да ће више Срба страдати тамо но у Албанији, за Већег Рата.

У Липову су остали жене, деца, и старци, нејаки да газе к Босни.

Старци су потом поумирали, помињући нестале синове кришом и тихо, а деца одрасла, ћутећи о очевима. Меденице и Селићи, наиме, прогласили им беху родитеље издајницима јер се нису одрекли себе, Отаџбине, и Краља.

Српски комунисти су војевали за Нови Светски Поредак, не помишљајући да ће их прождрати као Кронос децу – већ Голим Отоком, камоли обновљеном Независном Државом Хрватском, балијском Босном, и арнаутским Косметом.

6.

У суседству где је мало ко кога познавао – или хтео да упозна – и одакле је већина одлазила сваких пола године, немајући ни за станарину, Тошић је покушавао оправдати своју надолазећу смрт, или је макар осмислити.

(Шафразијан се таквим мислима није бавио. Настојао је да живи кроз Армана и Нину; са Сејдом је углавном ћутао, или се свађао. Бесна што је узео због Зелене карте, одбијала је његову позну, недоречену, покајничку љубав.)

„Што чиниш, Војвода?" питали беху Црногорци једнога, на Вучјем Долу. „Што никад нијесам!" говорио им је, искежен, пресамићен око смртне ране, „умирем!" а они су се томе смејали – накнадно, као Тошић и ја.

Остављени себи, горштаци су ћутали, мрких лица усечених бригом, и Временом.

Изнад Ел Монтеа мучала је сива, прашњава планина, налик Елбурзу. Једва се назирала кроз смог и приобалне облаке. Тошић се тешио да личи на Румију, а ја сам му повлађивао.

И у Калифорнији је фурда писала књиге за фурду. И у Лос Анђелесу истински писци прали су суђе и прозоре, а мештри, дволичњаци, преваранти и шверцери цветали. Многе бакалнице продавале су књиге бљештавих корица, не скупље од неколико долара. Општа писменост, и у Новој Скитији, доносила је расап. Хиљаде романа муцало је, певало, или

галамило о глупости, нискости, кукавичлуку, ништавилу, или недораслости роду и части. (Љубавних прича у Црној Гори не беше. Лична – попут Матијине туге уз Сејду – Љубав је Србе убијала. О њој се ћутало, не писали бестселери за супермаркете и драгсторе.)

За разлику од мене, Тошић беше већ престао да се правда. Српски Лоби могао је и без њега. Мајкла Вучића, на пример, препуштао је грабежљивцима, малодушницима, и трговцима. Бастао му је Ел Монте, као калуђеру скит.

Ја сам одлазио а он остајао, Заштитница. Рука му је, повремено, трнула и одузимала се. У додиру с Другима, срце га је издавало, попут усахле батерије.

Док смо се опраштали смејао се, мек и златан. Влажних очију гледао ме је, и причао о предузимачу, Крајишнику, залуђеном да од њега тражи суђут.

Зар само ти да трајеш? говорио му беше Крајишник, грубим, залуд негованим шакама премећући његове песме, чкиљећи у златасти наслов.

Тврдо повезана, отмена, штампана у Торонту, књига га је пекла. Да је баци, није могао; да је отвори, још мање.

Није Бог против мене! говорио је. Што сам дарнуо, у злато се претворило! Подучи ме, Љубо!

Ситан, брадат, црних, успаничених очију, покушавао је купити што се није продавало. Но од његове аутобиографије, нашкрабане у четири књиговодствене свеске, ни волшебник није могао уобличити Причу, камоли Песму. Батргање ка богатству није могло заменити поход ка Сјају.

Шерет колашински, Тошић ме је потом испратио, држећи ми руку на рамену. Стајао је на вратима, не желећи да напусти стан, полутаман и при подневном сунцу пустиње, камените попут Круса.

Сем Песме и Приче, остало стајаше несувисло, трошно, а Срби као да беху заборавили да су Келти – Словени одани светој, те незабележеној Речи.

(„Хај" – како су Јермени звали себе – морало је значити „Свети". Из грчког беху узели име, судбине свете са страдања сачуваног једино предањем и песмом. Што су други писали о томе – овако или онако – беше им свеједно. Освету Турцима нису смишљали са Записа, већ Приче – о распетим девојкама и распореној деци, и људима драним наживо по прастаром, анадолском обичају.

Друиди нису бележили већ памтили. Но ваљало је имати шта. Животопис је морао бити достојан бар каменорезачког дела Љуба Тошића, Липовљанина, који је сурим шакама гладио зелени, ружичасти, или бели мермер, квасећи га водом, да оживи. Подсећајући ме на Батару, погинулог оца и ђедове, корио нас је, заправо, што смо спали на писце.

Јер бележили смо опадање, не тако свети као Преци.)

III

1.

Јаловак расписан у самоћи, и тескоби собе при уништеном мору, посред пустоши панично покренуте саобраћајем, светлошћу, струјом, и тискањем, Тошић – попут мене – није имао шта пружити својима.

Лос Анђелес, они, одрицали су се његовог благог, цариградског лица налик александријским портретима у биљној темпери на сувој, углачаној дасци, мукло лакованим да се не цакле. С Питом Недићем возио сам се ка аеродрому не бих ли се вратио Липову, од Тошића напуштеном с бола над расапом, и погледом на Вратло, Градишта, и Батарину кућу на ћувику.

Недић – таман, висок, тежак – гледао ме је. Са Шафразијаном бејах се опростио раније; и он беше ћутао и осмехивао се, желећи ми најбоље.

Поздравио сам се с Јовићем, високим и упалим у себе.

У чекаоници, видео сам Мркушића. Пратио је неког, избегавајући да ме погледа, као ја њега.

Потом сам ЈАТ-овим боингом кренуо, с књигама у каргу.

Летећи ка Београду, нисам очекивао ништа.

Враћао сам се потучен, уморан, забринут. Америка ме беше утукла, горе но Србе остале за мном. (Ви нисте тимски играч, беше ми говорио Мајкл Вучић, а ја сам, зарад његовог оца, одговарао да то зависи од тима.)

Пролазећи кроз пасошку контролу и царину, крајичком ока пазио сам да ми шта не промакне.

На излазу, чекали су ме готово сви Селићи. Отац ме је гледао тамних, пресретних очију, мајка се осмехивала и грлила ме. Деца су ми се бојажљиво качила о руке, ноге, а Ана обиснула око врата. Затим су ми прилазили Секулини синови, љубили се са мном, а Драгоје Раичевић – рођак чијег је оца Владета Селић спасио од стрељања – говорио да на њега могу рачунати.

Октобра 1990. Београд беше готово исти као кад сам га напустио. Никаквог осећања слободе ни олакшања нисам имао.

Оца нисам питао за Меденицу, ни Селиће за Колашин.

Ваљало је видети.

Јер Удба је радила као увек, будна, на смрт.

(Још у Лос Анђелесу беше дошао да ме посети Берислав Кутлешић, трговац кафом из Сан Дијега. Омален, округласт, млад, причао ми је да је читао све што сам објавио и решио да ме упозна.

Осмехнут, казао је: И ја пишем, помало. До сад сам то радио руком, или на машини, али ми се чини да бих компјутером постигао више. Можете ми рећи какав да купим?

Гледао сам га.

За прозу, или поезију, казао сам, компјутер вам не треба, а за новинарство може било који.

Оставши на ручку (држао сам се липовског, колашинског реда), Кутлешић нам је причао о Олги Луковић-Пјановић, чију књигу Василије Јовић беше ћириличном *IBM* куглицом сложио за штампу.

Машући рукама, срдачан, рекао је: Не можете замислити колико је Пјановићкина књига важна! Она осветљава нашу прошлост мимо фалсификата немачке школе!

Ћутао сам.

Бојим се, казао сам, да је Пјановићка само филолог. За рад какав је, очигледно, имала на уму, треба познавати и археологију, геологију, технологију, војне науке, биологију, етнологију, антропологију, историју, палеографију, упоредно право, фолклор, културологију, карактерологију, музикологију, митологију – све што је човек досад о себи научио. Језичком анализом може се стићи на стрампутицу – повезати, рецимо, андске Ајмаре и Србе, јер и једни и други кажу „мама" и „тата".

Преко Кутлешићевог лица промакла је једва видљива сенка.

Причао ми је потом о масонерији, узевши при одласку књигу БРАТСТВО. Није требало да ми је не врати – као што није – да установим, већ за обедом, да ми се не свиђа.

Осмехнут, осетио је то. Но даље ми је о Србима причао као „народу најстаријем", нашта ми је долазило да му кажем да није важно полазиште, колико одредиште. И у празној кући, међутим – испреметаној за Анин и дечији повратак – осећао сам се домаћином, нудећи га пивом и кафом. Потом сам Ани рекао да за њега више не постојим, колико год ме тражио.)

Недуго потом, из Чикага ми се јавио Кусмук. Питао сам га за Берислава Кутлешића, некадашњег Чикажана, дисидента из Београда.

С друге стране, Кусмук се загрцнуо.

Није вас, ваљда, посећивао? питао је, узбуђен.

Није он, казао је, ништа сем усвојеник Владимира Лукића, главног масона за предратну Југославију. Подигле су га Лукићева жена и њена сестра,

бабе-девојке, јер је Лукић умро као хомосексуалац! Ваљда зато „Беки" нагиње мушкарцима!

Раних Шездесетих, говорио ми је, Беки је послат у Америку с мемоарима Ђуре Ђуровића, члана Михаиловићевог штаба. У то време Ђуровић беше изашао из затвора, те је рукопис – у једном примерку – ваљало пренети у Слободни свет.

И Ђуровић је био познати масон, мада частан човек, рекао је. Кутлешића смо примили као борца за слободу, антикомунисту, но рукопис се некако нашао у београдској Удби, а Ђуровић био поново осуђен, за „непријатељску пропаганду".

Потом је Кутлешић једно време нестао, казао је, да би се, ових година, појавио као „трговац кафом" – као да се продајом два-три џака кафе може путовати с краја на крај Америке!

И мимо Кусмука, међутим, Кутлешићева памет и ватрено „српство" беху ми сумњиви. Недуго по почетку рата у Хрватској, у крагујевачким ВИДИЦИМА огласио се као „Доктор Александар Петровић"; препознао сам га по писмености, реткој међу исељеним Србима.

Предраг Меденица и његови нису пропуштали ниједан корак.

Шемине шеме шема, Кутлешић је, попут Срђе Петковића, међу деведесет посто истине утурао десет посто агенде – што Меденичине, што Лакићеве, Милошевићеве, или њихових све присутнијих и видљивијих Господара.

С Босном, маске су почеле спадати, кроз похабане костиме просењивати ругоба.

Но све то нас је чекало.

У међувремену, обилазио сам Београд као некад, али ми познате улице и зграде стајаху туђе. Симулакрум себе, град ме је тиштио подсећањем на све који су га напустили, или у њему клонули духом.

2.

Миленко Кусмук, прогоњеног лица апатрида, посећивао ме беше у Рокфорду. Брадат, таман – мада, по речима познаника, у младости плав – хитао је преко моје *front lawn* више налик Херцеговцу но Украјинцу. Грчка Скитија беше и њега поиберила; међу нама, очигледно, синтеза Европе одвијала се стално, али је нисмо видели, загледани у привиде.

И он ме је оптерећивао. И у њему сам назирао дволичњака – мада беше, претпостављам, убеђен да ради за полицију која не служи Синхедриону.

Узбуђен, причао ми је о Драгиши Кашиковићу.

Убили су га 1977, говорио је. С њиме је искасапљена и малолетна рођака, иако Кашиковић беше крупан и храбар, спортиста у пуној снази!

Ћутао сам.

(Да ли ме је Кусмук плашио, као безбројни агенти пре њега? Све је било по обрасцу: непознате убице (али познате жртвама), ликвидирани „непријатељ народа" и побијена деца (дете), као опомена и тврдокорнима.)

Живко Миловановић! казао је, примичући ми се. Знате ли га?

Никад чуо, рекао сам.

(Руке су му стискале наш кухињски сто. Прсти му беху бледи и плави, као ултрапас.)

Шта је с тим Живком Миловановићем? питао сам га.

Каже, рекао је, и погледао ме, да сте родбина, из Крушевца! То јест, родбина ваше супруге – нека веза с вашом свастиком, Мирјаном Марковић!

Не знам, казао сам, о чему причате.

Узбуђен, говорио је да је у погубљење Кашиковића и нећаке умешан, на неки начин, и Миловановић, у чијем се стану то десило. Из целе приче, назирао сам једино панику, и подозривост; убиство у Чикагу га је стравило, с несојлука.

Но већ идућег лета Живко Миловановић крочио ми је у кућу, са Симом Рогом, и Радојем Белићем. Представљајући се као бивши четник, причао је с оцем као с рођаком, док сам се ја бавио посетиоцима из Београда.

Напупела трбуха, у мајици и јапанкама, ознојен, као да беше пристигао из Крушевца, не Чикага.

Плавим очима бележио је недостатак намештаја, књиге, и понашање двојице писаца. О свему је ваљало поднети Извештај, макар ради провере. Није ми требало да га сретнем, две године потом, у Матици исељеника Србије, у Београду, да знам да је шпијун. Понашао се као удбаш, говорио као удбаш, крио намере и расположење као удбаш – обавезно иза срдачног, србијанског осмеха или шале – знајући да га препознајем, али принуђен да одради своје, па да код куће, уз лименку пива, гледа кошарку.

Морате, говорио је Ани и мени, доћи код мене у кафану! Имамо ћевапа и пљескавица, црмничког вина, ваљевске ракије и никшићког пива! Код нас стално свира МАРШ НА ДРИНУ, а не хапсе! па се смејао, док га је Владета Селић одмеравао.

За то време Рого и Белић радили су свој посао, своје Извештаје да употпуне.

„И параноичаре гоне!" писало је на париском зиду, Шездесет осме. Моја параноја почела се, по жестини и обиму, ближити Кусмуковој. Иако сам се, с искуства, клонио српског исељеништва, неумитно сам улазио у избегличку параноју – главни Удбин извоз, из Нове Југославије.

3.

Преко телевизије, гледао сам Први Сабор Српског Уједињења. Рат у Словенији и Хрватској беше почео а ја сам, из дневне собе у Палмотићевој 14а, посматрао још једну подвалу чије сам учеснике знао боље но сам желео. (Мада нам је Служба на врата слала непознате, с решењима за стан у коме је Ана одрасла, нас су мучиле слике с екрана, и речи бестидније, и сулудије, но икад. Дом је требало да изгубимо због наводног некоришћења, но не би нам било први пут. Комунисти су међутим ружили националисте због сталињизма, Голооточани бранили „лева скретања", полицијске уходе позивале народ на Саборност, а Дијаспором харали Удбини и Косови оперативци – послати на дуге стазе да се обогате и снађу, за Надолазеће Прилике.)

Милан Пајић – емигрант који није морао да се довија као Мркушић, нити препливава километре мрачног, непознатог мора, као Кусмук – изигравао је председничког кандидата, Слободан Милошевић родољуба, Милош Минић демократу, Добрица Ћосић српског Солжењицина, а Јован Драгишић, цензор из СТУДЕНТА и некадашњи председник српског ПЕН-а, слободара. Данило Бошковић, агент Танјуга, прсио се као народни трибун, Вук Шијан, обавештајац, сликао као четник, и тако редом, до општинских жбира на челу „десничарских" партија, и глумаца и глумица задужених да опонашају „јавност". Но Сабор Српског Уједињења превазилазио је све.

Из сале у чикашком Хилтону београдска телевизија – с Крстом Бабићем и Милорадом Вукићем, повереницима за најтеже и најделикатније задатке – снимала је лица која сам годинама покушавао покренути у Српски Лоби. Но где сам се ја сретао с мимолазним погледима, ћутњом, или прикривеним подсмехом, оперативци из Београда наилазили су на осмехе, распричаност и разумевање. Што ни Дучић ни Црњански нису својевремено прошли боље, или што, рецимо, Слободану Драшковићу није пошло за руком што убицама његовог оца (министра унутрашњих послова Краљевине Срба, Хрвата, и Словенаца) није ме тешило одвише. Ни љотићевци ИСКРОМ и Демократским Сусретима, ни Перић НАШИМ СЛОВОМ, ни Михајло Михајлов – упоран бар као Буковски – не беху Србима убедљиви колико партијски функционери из Југославије.

Као *malcontent*, непознати писац, син Владете Селића имао сам да ћутим; РТВ Београд створила је Сабор одједном и исцела, као из чела античког бога.

Све је, знао сам, почело због Таринога Луга, и то много пре Пасјег Гробља. Јер Луг стајаше старији од четника, љотићеваца, партизана, чак Срба.

Искежен – Пан балкански – обрастао шумом као длаком, осунчан врховима разлистаног дрвећа, Свети Гај, с Дрветом које је пре две хиљаде

година родило и Христа, Луг је чинио Сабор. Попут многог јавног богослужења, Српско Уједињење беше поклоњење Моћи – не Правди, Истини, или Сопству.

Уз телевизијске удбаше, Луговој литургији присуствовали су Симо Рого, Мићо Ћулибрк, Милија Пижурица и Јован Драгишић, а једино Милијин отац, Вук, беше погинуо као борац против Луга, макар крај Таре.

Насмејан, ведар, плав, плавих, чистих, нетремичних очију, гледао беше сина и мене са слике. Из његовог погледа тражио сам опрост због очеве похаре Рованца, 1942. Шта је Милија у њему видео, не знам. Временом, пошао је за Митром Пајкићем у срамоту.

Вук Пижурица, знао сам, мрзео је Пајкића колико је то уопште умео. Јер Пајкић беше све што Србин не сме бити: притворан, ташт, суров, помодан – стегоноша Новог Доба. Но изабравши Земаљско над Небеским Царством, и Милија се, претпостављам, хтео погордити великодушношћу.

С Пајкићем се, међутим, није стизало до у пакао. Је ли млађи Пижурица ту салу у Хилтону доживљавао као хад, или само Чистилиште, не знам. Не заваравајући се да је невин, изгледа да се тешио – попут многих – да спречава Горе Зло, као своједобно Милан Недић.

На Сабору, срећом, није било Живка Миловановића, кафеџије и доушника, али беше Мајка Вучића, бизнисмена и новопеченог творца Савеза Свих Срба Света, Миладина Томића, несвршеног архитекте и неоствареног српског лидера, те Кена Вујовића, упарађеног у најбоље летње одело, испеглано и очишћено у сопственој радњи. Препознао сам и Крајишника који је Љуба Тошића молио да му буде *ghostwriter*, па Сретена Томашевића, лекара убеђеног да је могао постати писац, те психијатра Лазара Ђурђића, некадашњег потказивача, па унука славног српског политичара, Драгослава Пашића – све несите публицитета, почасти, и уважавања. Залуд сам међу њима тражио неког мени драгог – камера је бележила осмехе, задигнуте обрве, глуматање и гурање једне Одређене Србије, нимало друкчије од Окупиране – одакле сам то посматрао, као иза стакла.

4.

Скуп је отоворио Јован Драгишић, потпредседник Демократске странке из Београда, министар у влади Милана Пајића, некадашњи члан београдске *Thought Police*, књижевник без дела, штићеник Добрице Ћосића. Мада у најновијој улози не беше главосек, као кад је у КЊИЖЕВНИМ НОВИНАМА басом наређивао књижевна погубљења, Сабору се свидео, с притворности.

Јер угледа без лукавости, вештине, и песнице међу шегртима малих, обласних Синхедриона није могло бити. Упињали су се једни друге да засене и опсене („Хвала на импоновању!" смејали су се Момци из Краја), а Драгишић ту стајаше ненадмашан. Но памтећи га као неспретњаковића из СТУДЕНТА нисам га схватао озбиљно: у кавезу, јахач се преметао у јаханог – и обратно – не мењајући ритам, ход, или образину.

Луга Драгишић није гледао, ни тражио, колико Бога. Разбојиште смртоносног и аветног Ума, његов вилајет није давао прилике Срцу или Духу, па је плавим, исколаченим очима посматрао Србе под собом, трудећи се да им се смеши – но, не одвише. (По свему судећи, Немац му се беше ушетао у претке. Српски ПЕН и Добрица Ћосић омогућили су му да се размаше, окрилати – да тежак, тром, и погубан, налик гаргојлу с Нотр Дама или Келнске катедрале, надлеће над ближњима.)

Почео сам дубље да схватам Андреја Афоњина. Од лика у МУДРОСТИ ИСТОКА израстао ми беше, уобличио се у Швејка, Ојленшпигела коме Техеран не падаше странији, ни страшнији, од родне Одесе, Лос Анђелеса, или Београда.

Афоњину све стајаше лакрдијом, подношљивом једино с повремене Лепоте, и живота. Плавим очима, свуда је тражио и једно и друго, вољан, попут детета, да се и око најтањег изданка Светости обмота великим, белим, буавим собом, штитећи га од Глупости, и Лажи. Знајући за Саке и њихове непријатеље презирао је сопствено семе. Као избегли Хазар пружао се ка православљу посред Ирана; могао сам га замислити како потајно псује муле, и на моторциклу даље јурца Техераном, попут самоубице.

Афоњин није старио, већ се хабао.

Становао је врху зграде на Фирдаусијевом тргу као у штенари, вечити револуционар, али не незадовољник.

Знао је, за разлику од мене, да је мало Људи посејано и још мање израсло. Пук Нас је штитио или прикривао од Синхедриона а он је то користио, насмешено укривен и од себе – Спаса, ваљда, Божијег ради.

У чикашкој сали с лажним цвећем, ултрапасом, и таписоном, времешне госпође и полузбуњена господа осмехивали су се вештачким зубима, иза нелепих, америчких наочара, а Мојсије Ђукановић зурио је у мене с екрана, изгубљен.

(Налик мормонима, седећи на плеханим столицама, Срби и Српкиње рођени у Америци пљескали су пазећи да не погубе оловке, блокове, или програме Сабора, тробојне као јеловници за *Fourth of July.*)

Но од посланства из Црвене Србије није се очекивало да не буде удбашко – учесници Сабора правили су се да у песницима, академицима,

и културњацима не препознају оперативце у кожним капутима који су их, не тако давно, ловили по Југославији или уходили ван ње, упорни попут сутуке.

Нико Србина не може преварити! говорио ми је, своједобно, Миладин Томић, у Торонту.

Осим, казао је, и нацерио се, ако сам то не жели!

Син четника, колега са студија, јавио ми се по нашем доласку у Канаду. Осмехујући се, у бироу код Лифа беше ми ставио руку на раме.

Дођи, говорио је. Направићемо чудо!

Но седећи у његовој дневној соби, изнад једног од торонтских паркова, схватио сам, гледајући га у тамне, успаљене очи, да му недостајем с имена, не другарства.

И од њега сам се опростио као од погинулог, да бих преко екрана посматрао како блуди чикашким хотелом, покушавајући да привуче било чији поглед.

Зло Америке, очигледно, тражило је и од Миладина Томића, некадашњег Дурмиторца, да гази без зазора и осврtања. Попут једног од сељака из далматинског вица (који се беху помокрили у смокве преостале после пазара) покушавао је, гладан, да улучи незагађену прилику – не би ли на крају гледао у дно празне корпе, не знајући чега више да се маши.

Бити Србин, значи, изискивало је напор који се већини присутних чинио бескорисним, док се у јатима нису појавили представници Нове Србије нудећи новац, промиџбе, пословне и полицијске везе. И Томић, и Вучић, и Томашевић, и Ђурђић су дотле гледали углавном себе, па су се београдски аналитичари, оперативци, и уходе обратили њима.

Ни Драгишић ни Бабић ни Вукић, наиме, не беху постали комунисти и безбедњаци из убеђења колико с угодности, погодности, и Моћи. Били би и жандари Краљевине Југославије, а пре тога турске заптије; свако им је ваљао, само да је дарежљив и да неће да их бије.

Таквој филозофији Ђурђић, на пример, није имао приговора, и свој младалачки отпор комунистима сматрајући грешком – мимо издаје Боривоја Пилетића, потомка пиперских сердара.

5.

Но знао сам и пре утамничења, па и најновијег рата, да јунака заиста има, скривених међу нама као злато земљом. Њих, међутим, нико није требао – поготову не полиција, доушници, или рачунџије.

(Мирко Селић, рецимо, беше јунак јер му ни смрт ни губитак не беху најгоре несреће. На пушкомет кадар да препозна *fourflusher*-а, успех вештином, или на кварно, сматрао је недостојним Човека, нарочито Србина.

Истина, у неком градићу у Монтани беху га заменили с градоначелником суседног места, а он их није хтео посрамити. Глумио је, као пред војском или на слави, па су га отпратили као угледника, а он им је отпоздрављао с папучице вагона, гиздав у тамном, добро скројеном оделу.

Но те беше пре Првога Рата, и свега потом.

У Другом је био четник с Вуком Пижурицом, чији преживели саборци нису хтели на Сабор Српског Уједињења. Четници јесу хвалили Слободана Милошевића, али као мање зло. Његове доглавнике и чауше, међутим, нису желели гледати ни слушати, ни у Чикагу. Једино је Мојсије Ђукановић присуствовао по позиву, да види шта се чини.

Рођен у Канади, наиме, Ђукановић се надао Напретку. О Удби није размишљао, јер по смрти Павла Ђуришића беше одступио у Италију где га је канадски пасош спасао Еболија, или изручења Предрагу Меденици, и другим потоњим политичарима и дипломатама.

Права Србија живела је њиме и Мирком, попут духа у боци. Плавим, старачким, водњикавим очима посматрао је Сабор, чудећи се. Као син добровољца са Скадра памтио је жртву стараца на Таробошу, решен собом да преспоји Милошевићеву Србију с Правом – отаџбином бораца још кадрих стићи и утећи, и на страшном месту постојати. И он је чекао новог Карађорђа, Аписа, или Марка Миљанова, надајући се Боју За Државу које се не би морао стидети – као сваке после Лазареве, или Кумановске.

Рат, управо започет у Старом Крају, захтевао је да се поново носимо с „Међународном заједницом" каква беше вратила Скадар душманима, и натурила нам Броза, те је Ђукановић тражио везе и где му се није свидело.

Пиперу – жилавом и упреденом као да је својеобразно харао овце Селића – Косовски Завет не стајаше измишљотином, ни архаизмом. Вера у Завете беше га одржала, и учинила оним што јесте – упркос јеврејској, англосаксонској причи о „уговорима" или „договорима". Договарати могли су се једнаци, не људи с Богом. Обећање на верност Богу у себи, и свом народу (близици непосредној и даљној), беше му зрак према коме се управљао као горштак на смотри. Благо осмехнут, попут младог, мермерног Ахајца – из ровачких, морачких, или пиперских сурунтија палог међу Лелеге – грлио ме је, чинећи ми част.

С Искони, ни он није хтео размишљати је ли Цариград турски, грчки, руски, бугарски или српски. Држава, њему, стајаше држаном, па је и од Слободана Милошевића очекивао Праву Србију, трајну Временом и Простором мимо свих претњи, тајних уговора, захтева, прорачуна, трговине, и „потреба".

Права Србија ваљала му је велика, с Цариградом и Бечом као граничним Кулама.

Само довољно снажна да Балкан уљуди, или одржи сношљивим, могла је Србија преживети, и напредовати. Но јавно то да каже Ђукановић је избегавао, знајући с ким на Сабору седи, и ко га слуша (љубазан, и непријатан).

Српска смерност, бар њему, ваљала је бити суздржаност витеза, не бојажљивост слуге, пажа, или трговца, а поданици Земаљске Србије смешили су му се попут продаваца осигурања, или некретнина. Наслућивао сам шта мисли, гледајући га одсутног, замишљеног, блиског као да смо заједно у соби.

6.

Што се не кандидујеш? питао ме је Шурак, у „Пролећу".

Гледао сам га.

Сад је Време, говорио је, ужагрених очију. Цео Крај ће гласати за тебе! Уђи ћеш у власт и исправити што су маторци учинили!

Шта рећи другу у чију сестру бејах заљубљен, као сви момци у Крају?

Бојим се, рекох, да ти се причињава.

Полако, испио је лозу и гледао ме. У очима му се смењивао презир с чуђењем, па страхом.

Чега се бојиш? питао је.

Ови избори, рекох, биће какви морају бити. Погледај странке и људе у њима. Зар су случајно сви комунисти, многи и полицајци?

Одкуд Комадина на челу „Радикалне странке"? рекох. Или „Војвода" Шијан? Какве везе има Јауковић с демократијом, кад је на Голом Отоку провео пола године, а други не мање од две, „административно"?

Ти, рекао је Шурак, увек пишаш уз ветар.

Знам, рекох, да се овде ништа не мења лепим речима.

Ћутао је.

Мрзовољан, неко време ми се није јављао. Први избори беху прошли, Слободан Милошевић „победио" брижљиво изабране и препариране „противнике", стигао је и Девети март, 1991. Базали смо улицама и посматрали бунт Срба, предвођен Михизом, Бошковићем, Ђинђићем, Драгишићем, и сличнима.

Тада већ није имао предлога.

Отишли смо на Калемегдан и посматрали скуп комуниста на Ушћу, потом јуриш студената преко Бранковог моста. Срби заиста беху храбри, али је мало који био спреман да скине Предрага Меденицу, Војина Лакића и остале као они предратну власт.

У стану при Славији, отац је ћутао не хотећи да се меша. За разлику од Шездесет осме, кад је приговарао студентима, за „Плишане Револуције" гледао је телевизију и читао новине, избегавајући центар града.

(Васпитан ван Србије, Мојсије Ђукановић није могао схватити да има ичег важнијег од народне слоге, поготову у смутним временима.

Сине, говорио ми је на Трећем Језеру (отац ми се увек обраћао само именом), даће Бог да се Срби „сложе, обоже, и умноже!" како рече Владика Николај!

Тешком, рударском шаком беше ме ухватио за раме, и озарен гледао. Нема више рата између Ровчана и Пипера, комуниста и националиста, љотићеваца и дражиноваца, као да ми је желео рећи.

Београдом, Деветог марта, разместили су се тенкови ЈНА а Шурак, Ана и ја стајали смо при једноме. Ана је безмало плакала, а ја сам помишљао како би ваљало палити те исте тенкове, као туђе.

Ћутали смо, све троје деца насилника.)

Господо Срби, говорио сам четницима на Трећем Језеру, у великој банкетној сали при Манастиру, отац ми је напустио Цркву, али ја сам се угледао на ђеда! Даће Бог да се ланац наново споји, а да који су га прекинули нестану! Заборавићемо их као Турке, а њихову „Историју" препустити стручњацима, као ујгурску или чувашку!

Ђукановић ми се осмехивао, сузних очију. Срби су вазда плакали суочени с Лепотом или њеним привидом. За зло и бол нису могли засузити, живот да спасу.

Сине! говорио ми је.

Да се крстиш! наговарао ме је Миладин Томић, у Торонту, нашта сам му казао да ћу то учинити кад будем спреман.

Али то је традиција, обичај! говорио је.

Не, то је Вера! говорио сам му, још не знајући за Маркиона.

Ђукановић ме је грлио а ја сам покушавао ухватити татин поглед, мада не беше ту.

Тата, говорио сам, пружајући руке.

Прелеп, преплануо, прав, отмен, отац ме је гледао, нечитљив. Уствари, ретко ме је кудио или хвалио; одувек ми се, понајвише безречно, чудио.

Тек позно схватио сам да се чуди себи, Чуду Божијем.

7.

Око нас Београд се рушио. Нико још није гинуо, не беше шута по запаљеним улицама, нити су по бандерама висили недужни (прави, знао

сам, неће, јер је Синхедрион зависио од неповредивости виних), а Шурак и ја смо стајали на ћошку код „Пролећа".

Помињао сам му Мишка, Љубу, Келнера и остале расуте по Свету, или мртве, а он је угловима очију пратио полицајце, у униформи и ван ње. Све по Крају знали смо не хотећи; после четрдесет година и агенти се виде, попут некрозе. Полако, учио се да Човек може погрешити а Фурда понешто учинити, али да се нико не мења, већ лажно представља, укрива, или изобличује.

Очајан, одлазио је у „Пролеће" и запијао се, као пре Првих Вишестраначких Избора, и Деветог марта.

У мраку стана у Грачаничкој, видевши, рецимо, Милана Мраковића на екрану, смејао би се па устајао и псовао. Црвене жиле искакале би му на гримизном врату, лице бледело и осипало се сивим пегама. Дрхтавим шакама хватао би се за тршаву, својеобно лепу главу, па наново смејао, као луд.

С њим сам ишао у гимназију! викао је.

Уређен да личи на Дражу Михаиловића, Милан Мраковић, глава „Српске патриотске странке", хвалио нам је Велику Србију а ја сам ћутао, покушавајући да не реагујем као Шурак, и не сјурим се да потражим „песника", „филозофа", и „политичара" Мраковића.

Оштар играч! говорио ми је Мркушић за њега, у Калифорнији.

Увек најгори у разреду, два пута поштеђен поправног дома због оца, избегаван у кафани, Мраковић беше стигао и до Лос Анђелеса истим програмом као Бошковић, Шијан и слични „националисти". И мада Мркушић још не беше почео веровати да Прошлост није важна, да је могућ заокрет било кад – само да је Воље – и код Мраковића је хватао ред, решен да се више не замлаћује, као са мном.

(И Мраковић беше узео две хиљаде долара Тошићу, да му објави песме у Београду.

Но рукопис сам пренео ја, јер он „није могао". У његовом БИБЛОСУ завршио је у кошу, попут романа предатог Ратковићу.

Обамро, писао сам Тошићу да се мане ћоравог посла и штампа шта има у Америци.

Мало ко овде чита сем трачеве, полицијске рубрике, и фељтоне, писао сам. „Књижевност" овде значи награде, углед, име, и положај. Готово нико, овде, „нема времена", сем за „бестселере"!

Не дај паре фукари! викао сам, безмало, у телефон; у Ел Монтеу, Тошић се чудио шта му раде.

Зар њега, који је пола света пропутовао спавајући на станицама и хранећи се по крчмама, на злу гласу и код Арапа? Ратковића и Мраковића могао је – сакат, с пејсмејкером у грудима – туђи заједно као децу, а они су га крали, као на пијаци!

У собици иза лажних зидова урлао је од муке, а ја му нисам могао помоћи.

Ником нисам могао помоћи.

Са Шураком сам одлазио у „Пролеће" и пио на његов рачун, без новца да платим и туру.)

Појављивао се и Мркушић, у разговору с Александром Цуцом на његовој ТВ ПОЛИТИЦИ. Сивим, челичним очима, напуђен, колега Мраковићу и његовом оцу, Цуца је с екрана пиљио у мене и Шурака а Мркушић се осмехивао, између кадрова рашчеречених бораца и цивила, избегле деце и уплаканих жена и старица. Негде су гореле куће, свиње прождирале лешеве, надгледали нас страни „посматрачи" у белом, налик тениским судијама, жбири један гори од другог учили српству, док је Мркушић раскринкавао Милана Пајића, доведеног да буде премијер Југославије.

У крагујевачким ВИДИЦИМА, да не испадне из Игре, Кутлешић је такође писао о триста хиљада долара датих Пајићу по ступању на америчко тле, а бизнисмен се на ТВ хвалио како је сишао с авиона с тридесет долара у џепу. Смешкао се, као да без карте жели ући у полупразан биоскоп, а Шурак ме је гледао, измучен, и казао: И тим новцем је изградио империју! па псовао.

Парама Социјалистичке републике Србије, Мркушић је затим у Вашингтону отворио „Српски уред" – после десетак година емигрантске приче о Српском Лобију. Мајкл Вучић, отмен као глумац, сваке друге седмице свраћао је у Београд и сликао се за ТВ и новине.

Don't take it personal! као да ми је поручивао Мркушић, преко телевизије, а ја сам мислио на Ђукановића и његов бес, кад би неко покушао да га превари, или се насмеши не мислећи му добро, ни зло.

Ту се, заиста, мало шта дало учинити.

У „Пролећу" сам са Шураком седео без речи, попут Тошића у LA-у.

IV

1.

Нема промене без пушке! говорио сам Шураку, пошто бисмо изашли из кафане. Под уличним светлом избегавао ми је очи па полако одлазио кући, а ја окретао налево круг и уз Вука Караџића ходао поред кафића, ка Палмотићевој.

Шурак јесте провео три године у Лондону, али не као Тошић, нити ко прогнан. Попут мене, у Београду беше живео добро. Није му сметао социјализам, колико отац.

Шта му је сметало код њега, познатог телевизијског уредника, није умео рећи; покојног, сећао га се мрког и малореког, спремног да му уочи лаж и недостатност у свакој намери, речи, или делу.

Милан Ђорђевић, полицајац под кринком, и мене беше посматрао као кроз застор, избегавајући да се осмехне.

Једино сам његовом сину желео причати о Радоју Ивезићу, али он није био спреман да слуша. Од алкохола, све приче му се одавно беху свеле на Крај, и догађаје углавном измишљене, допуњене или преправљене.

У Рокфорду, Радоје Ивезић беше ме звао да дођем у Цицеро, не би ли ми поклонио библиотеку.

Узми, говорио је, улепљен од чикашког зноја. Син ми само гледа *game shows* или *soapers*; нагрдиће ме као Никола I Петровиће!

У његовој кући, у сеновитој и тихој улици, врпољио се; меких, смеђих очију, давао ми је све своје књиге и комплет Гласника ЊЕГОШ.

Стављао их је у кутије и стењао.

Нагледао сам се библиотека распродатих будзашто! говорио је. Неће моји либри о Црној Гори и Брдима, Србима и Арнаутима, Епиру и Маћедонији – штампани пре сто, сто педесет година – одлазити трговцима и залудњацима!

Сазнавши да је волео да учи и слуша приче стараца, полако сам схватао колики злочин беше почињен у Тарином Лугу.

Заклати поверење значило је заклати нацију. Митар Пајкић је знао шта чини положивши темеље „левим скретањима"; зато је и отишао у Ср-

бију док су Иван Милутиновић, Сава Мизара, Предраг Меденица, отац и слични „на терену" убијали.

Не веруј до Мени! говорио је Јахве, али српски исељеници у Америци су ме нехотице подучавали да је Дучић био у праву, завештавши нам да верујемо у Бога и Српство.

Бог се, заправо, испољавао и као нација, а Јахве само као класа, урота, План, Програм, Пројект, или Храм.

Богумили бар у томе имаху право.

Јахве јесте створио Видљиви Свет наспрам Себе. Синхедрион јесте кадио Јахвеу, не Богу Истиноме; где немаше Вере, не беше ни Творца.

Српски Лоби, учио сам се, није настајао јер је сваки служио Поганоме – Кнезу Таме и Лажи. Но ко је то могао знати у Новом Свету, сазданом на заблуди да се Лепо и Корисно додирују – штавише, да су истоветни?

Пре неки дан, говорио ми је Ивезић, заспао сам за воланом, и слупао се! Срце ме издаје, ноге, једва дишем!

Гледао сам га.

Лице му се цедило, што од врућине, што страха.

Колашин је каквим га памтиш, казао сам му, полако. Нити су се брда урвала, ни људи уздигли. Још знају ко је коме кога убио; спремају се, претпостављам, и томе да надодају, за будуће паметаре.

Кроз мркло, дебело сивило лица, осмехнуо ми се.

Сви су твоји ваљали, сем Брана, казао је.

Мора да га је Бране тукао! говорио ми је Милета Селић. Зелених очију, ненадно весео, радовао се земљаку без злог трага. У тами куће у Селиштима, где бејах сазнао и за погубљење младог Пижурице, причао је да је Радоје Ивезић издржавао породицу часовима латинског, и математике.

Ко зна што се Бране наврзао на њега, говорио је.

До Ивезићеве напомене, најмлађег стрица осећао сам највише од свих. На усташе беше кренуо рањен, с пет метака у пушци. Његову слику често сам посматрао, не бих ли пронашао Пут мимо злочина, и срамоте.

Но Ивезић ми се у Цицеру радовао. Желео је, претпостављам, казати како је било, да се не заборави. Седели смо у најхладнијој соби и пили пиво.

Четрдесет прве, говорио је, одох у партизане. Али заробише ме на Барама Краљским и дадоше да бирам: метак, или с њима. Новак Рецић је ишао од човека до човека, док смо избушени, крвави и смрзнути лежали на поду школе, и пуцао тврдокорнима у главу.

Да ли бих им приступио по слободној вољи, рекао је, не знам. Од партизана беху ипак болећивији; могао си одлазити и враћати се да те нико не пита, камоли казни.

Комунисти су стрељали и за искошен поглед! рекао је. Хуктао је пијући пиво, жалећи се на докторе.

После Благотине смрти, казао је, Колашинци су се држали подаље од Рецића!

Желео је да му верујем.

Шурака сам познавао од детињства, њега само неколико дана. Али он је памтио своје и моје, док Шурак није памтио готово никог. И оца је покушавао заборавити; Свет му је почињао њим самим и тако се завршавао. У међувремену, могао је седети и пити са сваким, сем Мраковићем.

2.

После бекства од Енглеза у Корушкој, казао ми је Ивезић, био сам у логору у Немачкој, где упознах ову моју!

Плава, бледа, жена ми се смешила.

Па ви говорите српски без нагласка!? чудио сам се, док се он смејао.

Шта би друго, казао је. Да ја научим немачки? Сем латинским, ко се из Дрпа икад бавио туђим језиком? Боља она да фрфља, но ја!

Смејали смо се, утроје.

Процес, значи, могао је тећи и обрнуто. Венди су се дали вратити Искони, макар браком и љубављу. Ивезић, неугледан, постигао је што нараштаји нису. Бернштат-Лединови беху поражени њиме, макар у Новој Скитији. Будућност је осветљавала, прожимала, и допуњавала Прошлост, а он је размишљао коме предати штафету, да се одужи.

И у Дијаспори су се Срби вртели укруг, не могавши да иступе из минулих Догађаја, колико кокош ван жице.

На једној страни стајаше Појавност, на другој Промисао. Ивезић, Божији створ, покушавао је повезати једно с другим, не задовољавајући се задатим. И он је желео издићи се ван равни избивања, и осврнути у Петој димензији – Вечности – где су се Будућност, Прошлост, и Садашњост стапали у Једно. И он је у Тарином Лугу сагледавао распад српске нације, државе и свести, не могавши у себи да помири Три Духа – Витештва, Воље За Моћ, и Грабежа За Влашћу. Супруга му је несвесно то предочавала, а син блудео Причом сасвим друкчијом од Наше.

Из застакљених ормана, трпали смо деценијама сакупљане књиге у картонске кутије.

Неће мени, говорио је убрзано, Мексиканци и црнчуге, чифути и Хрвати бацати књиге по улици!

Увек неки Пажањ, рекох, а он се насмејао.

Овде је све Пажањ! рече. Овде се не тражи што се не да ујагмити! Овде ти је ковит нишчих и безличних, сумошесих и неситих!

(Поред Пажања, прибијеног уз поток испод Тариног Луга, прашњав пут водио је за Матешево и Баре Краљске. Много тога се рачвало, од Пажања.)

Да није цигана, говорио је Ивезић, не би било нас! Сви бисмо се у њих изметнули! Они су со Земље, а ми лишај, или цвет! Габељ живи као зец у лугу а Србин као дивојарац, на греди! Оде нам чапра на добош, мој Селићу!

Шта год фалило Рокфорду, говорио сам, бар је наших у њему мало! наште се смејао, тешко.

При повратку, с његовом библиотеком у пртљажнику, пролазио сам поред огромних, сурих, машински обрађених поља. Ништа у том крајолику није имало везе са мном, нити с иким мени драгим. Ивезић је могао мирно умрети, не брижећи ни о чему битном.

Колашин га је чекао кад затвори очи макар да дремне, подневима устајалим од јаре, бесмисла, и надолазеће, несхватљиве Пропасти.

3.

Нема ми више живота! лелекао је Зарија Радовић, грлећи ме.

(Ивезић и отац ходе странама Башањег Брда, ниже белог, сапетог коња који пасе попут приказе.

Је ли и Ивезић био на нашем крштењу на Трећем Језеру нисам се могао сетити, у Београду. Сећао сам се, углавном, старог Радовића.)

Е Селићу, Селићу! говорио је и пљескао ме по рамену. Затим је причао о пушкама, пожарима, мртвима без броја, најчешће без лица и имена.

Колашин – нагрђен, бетониран, асвалта изрованог као по бомбардовању, ружних, модерних стамбених кула наместо некадашњих, отмених двоспратница – сачекао ме је без Радовића и Ивезића. У њима је он живео недирнут – планинска варошица без туризма, трговине, забаве, и Смрти. У Колашину, све је живело исцела, у Вечности, снажно и ненаједено као по Постању.

(У мемоарима из Четвртог крсташког рата, Жофроа д'Виљардуен, Маршал Шампање и Романије, није описивао становнике освојеног Задра, камоли других делова Балкана. И против Калојана – „Јоанице" како су га крсташи звали – ратовао је с презрењем. Французима, Влашка и Склавоније стајаху Царство Безименог; *„Lever doodt als Sklav!"* – Боље мртав но Склав – говорили су стари Фрижани.)

Све је могло ићи врагу, што се тиче и Драгана Ђорђевића, Србина изгубљеног с непознавања Правог Колашина, Места Неумрлих.

Мален, жив попут веверице, њиме је промицао Радоје Ивезић (никад га Колашин није видео окешалог, дебелог и болесног) а Зарија Радовић – кршан, наоружан до зуба, мрког погледа ратника – ступао је Тргом гегајући се помало, као сви горштаци.

Јер Арији су бродили планинама као кораби водом. Корак им је ваљао миља, запуњен Временом више но Простором. Радовић је у себи чувао Колашин каквим га Бог беше начинио, пре но су га храмовници преустројили, урбанистичким планом.

Од армираног бетона, шиљат и ољуштен, зарђао и наказан штрчао је Дом, чувајући Музеј.

Слике мртвих партизана, факсимили лажних наредби, наводно оружје из Устанка 1941, чувани су по витринама.

Непоменуто и неизложено смео је памтити једино Меденица, ктитор бисти лажних хероја на Тргу.

Јер Безимено се дало отеловити попут Барлоу, или неког новог Броза.

Страх од Луга гонио је Пелазге да се спасавају варошима и градовима, док су Срби најчешће промицали гајевима, налик сенкама. Тешки Правом Србијом – познатом и као Босна – Ивезић и Радовић беху спасавали чапру, остајући да лебде над Брдима као Око – Једино којим се може видети до грдило, расап, и грех.

„Бос" (холандско *boos*, италијанско *bosco*, старофранцуско *bois*) по Нику Жупанићу беше пелашки, иберски назив за шуму. Босна је у нас остала белег, запис – што собом, што именом – Времена Пре Ариља, кад су мали, тамни људи (налик Рогу или Цинцарима) градили Први Свет – с нашим, из Гора, додирним тек Будућношћу, и заједничким потомцима.

То сам хтео рећи Шураку, али он је седео у кафани и гледао преда се, незаинтересован за Ибере и Србе.

И у иностранству су наши немушти, и неписмени! хтео сам му рећи такође, а њему беше свеједно.

Сведен, осушен, вечан, изместио се беше донекле из нашег бола. Седео је поврх Краја (наместо „Пролећа" своједобно стајаше џамија), у сенци безбројних мегдана и јуриша, хтења и неуспеха, недалеко од губилишта где Ђакона Авакума беху набили на колац, не осећајући готово ништа. То јест, осећао је све, али се штитио тупошћу, навежбаном уз пиће.

Седео сам с њим у тишини, или га слушао како се с преосталим Момцима Из Краја подсећа неважног, привидног, или слатког, себе да завара – до прве болести, неотклоњивог догађаја, или Смрти.

4.

Пелазги – и Шурак беше постао Ибер (мада висок, плав, кошчат и снажан) – окретали су се зраку сунца на лицу, чашици ракије, неочекиваној речи, осмеху непознатог. Сладокусци Трена и Правог, свега се беху нагледали (тек је Шурак памтио што није хтео), неосетно постајући Јевреји. Нечастивог су трпели као Цара Времена, Бога љубили с Моћи.

Да је веровао у ишта сем снагу Зла, Шурак не би тражио да прихватим што нема Смисла. Да је, рецимо, био макар налик Мирку Селићу, или сопственом деди, солунцу, чистио би једну од очевих пушака, размишљајући како је употребити. Но да прежали себе унапред – као четник у Старој Србији – није могао, грчевито се држећи живота мимо разума и срама.

Памтио сам га златног, обдареног. Као Склав, међутим, није поштовао себе, камоли Бога. Готово све му је изгледало заметно и немогуће, а безмало сваки Пут предуг – с промисли, и памети.

Насупрот томе, Д'Виљардуенови преци и потомци су веровали у своју Вољу и снагу, мада не беху ни примаћи Сакама или Иберима. Келте – зачетнике свог племства – ценили су телесних особина, не духа, а њиховим прежицима и породу прастарих медитеранских бораца с биковима су се подсмевали, колико Србима. Заљубљенима у Начин и Лепоту Борбе над Исходом – јер пре или касније Исход је Смрт – признавали су једино лудост.

Но за *morrir bien*, ваљало је *vivir bien*. Драган Ђорђевић, родом врсник, одавно се беше оглушио о тај захтев, преиначујући га у „живети слатко" – попут пучанина, слаботиње, или искорениka.

У Новој Грачаници, Зарија Радовић је надланицом брисао очи, одуживши се Животу најжешће и најбоље што је могао. Висок, погурен, лица детињег мимо бора и година, исправљао се попут згажене травке; са мном, Тарин Луг беше одигнут с њега, а Владета Селић далеко. Окумили смо се, како Шурак и ја нисмо могли.

Нико међу нама, међутим, још не беше четвороношке прошао око куће – макар сопствене – с крвавим оружјем око врата.

Јер да Мркушић не беше закаснио на Маленино крштење, ко зна шта би било. За софром, Радовић ми је казивао о Барама Краљским и кумљењу „Казнене експедиције" да не напада, и не наноси још једну кринку на лице Лелега, и Лужана. (Честит, није се дао смести или заборавити, попут Београђана. Све му је истицало из Памћења, као вода из стене.)

Подносили смо Им новорођенче, говорио је – а ја сам гледао дете издигнуто на рукама по мразу од ког су пуцале врбе при реци. Дојенче је трептало у облаку свог даха, румено наспрам белила снега и повоја, али

Вукман Крушчић, Меденичин и очев друг, одбио беше разговор с „народним издајницима".

Првог су га укинули с ногу, метком међу очи.

(Да ли је истина, питао сам четнике, да Епархија има најмодернију штампарију, којом нико не зна да ради?

Око мене, старци су ћутали.

Зашто не запослите новинара? говорио сам. Како ћете посрбити сопствену децу, пишући само о Цркви и Старом Крају – као да је још Рат, а Црква светосавска?

Баре Краљске, знао сам, нису значиле много Џону Лековићу, адвокату из Милвокија, ни Александри Ницовић, или Петру Лаловићу. Њима – као Шураку – не беху ни обред; слепима, беху им се побили неки Срби, у неком грађанском рату. Ни о „свом" нису знали да се водио између Келта и Тевтонаца, камоли да се у нас Лужани и Лелези још свете Ариљу.

Бошку Ђорђићу сам казао, говорио сам, да ваља престати с кукњавом над Јадовном и Јасеновцем.

Боље би било, говорио сам, од преживелих узети изјаве на траку и папир, па оверити код првог *Notary Public*-а. Ово је судска земља, где речи важе једино записане, потписане, и законски посведочене! а он ми се осмехивао.)

Нико се тога није хтео подухватити, рекох Шураку, такође насмешеном.

Пелазги, изгледа, говорио сам, опстају једино Митом. Књишкошћу, буквалношћу, и сиромаштвом духа граде се религије, не Вера!

(Причу о Јову Марићу слушали смо стога он и ја тек 1991. Причао нам је пијан старац, из друге руке; из Славоније су стизале слике масакрираних Срба па нам је, с чудним осмехом, казао да је 1943. Марић због побијене својте заклао два домобрана, и пио им крв из вангле.

Но Шурак је и то слушао као остало – у кафани или ван ње. Ништа га више није могло изненадити, ни покренути; ратовали су други, не он.

Сви беху Ини, чак себи. Мало шта му је завређивало мрдања, или улагања Вере.)

Хитлер је Поверењем стекао Моћ, рекох.

Но то није хтео пружити ником, понајмање мени.

Ако нам помру сведоци, говорио сам, ћутњом ћемо потврдити да нас је ваљало клати!

Чега се Јамар боји!? говорио сам. Колико год се склањао, усташе знају ко су им непријатељи!

Лажју се пропада! говорио сам.

5.

Очигледно, ни тад нисам знао много. Љубичастог, сјајног ожиљка од усташке каме на врату, дугих, скривених бразготина од зидова Коритске Јаме по телу, ћутљив док се своједобно светио балијама и Хрватима, „Јамар" је у Еболију посматрао Енглезе. Лица приљубљеног уз жицу, држао је тешку, испуцалу шаку на плавој, кратко подшишаној глави малог Илије Буцала. Други су се радовали понеком Ђорђићевом голу, добром дриблингу, размишљали о одласку у Америку или Аустралију; чела и образа обележених црвеним, ромбоидним отисцима, прстију бледих од стискања жичане ограде он је – попут птице или куне – немо, неприметно, мотрио све.

(Корита, открио сам, јесу посред каменитог поља, љутог као пустиња. Херцеговачка плоча крила је подземни, невидни свет вода и вирова, страсти и лешина. Из стења расли су драча, змије, и људи радији ножу но пушци. До Рата, „Јамар" не беше ишао ни до Дубровника, јер мора имаше свукуд, каменог и безмерног. Очи, сиве као крш, светлуцале су му мукло и у Чикагу. Из сенки, назирале су се друге – нико га није могао убедити да му се деца и унуци немају чега бојати. На улици, са сваким се размињивао мимогледан.

Нико, схватио сам, није могао имати лице као Лелег: избраздано, камено, сиво, мрко, печених очију. Уродице у марјане, људском жртвом тражили су Ибери излаз, и спокој. Но у срцу опуштања није било: „Јамар" је постојао и дисао. Његов мук плашио Их је више од ичег.

Зато су му, свако мало, телефоном претили да ће га заклати и спалити кућу, а у Чикагу не беше иног таквој причи да поверује, и свему што јој је претходило.)

Ако нам један Хрват, говорио сам, докаже макар једну погрешно наведену чињеницу, Запад нам неће веровати!

Зарија (Зар) Радовић, знао сам, волео ме је као сина али и њега Америка беше самлела, исисала, скративши му и име. Рука му лежаше тешка, тамна, сапета старачким венама а пред очима су му титрале Баре Краљске и Тарин Луг – као кад је ходао њима пун страве, беса, и младости.

Једино сам за Радоја Ивезића знао да се заиста није предао. Али с немаштине ни њега нико није питао низашта.

Попут Руговаца у Игри С Ножевима, Срби су кружили један око другог машући речима, муком, непоменом, па и лажју – суздржавајући се да суседу, својти, или пријатељу не отворе дугу, црвену шкргу, или посеку главу.

Годинама после Шездесет осме хтео сам, сањао, да са Шураком и Момцима станем насред раскрснице Вука Караџића и Цара Лазара, Грачанич-

ке и Царице Милице, и од коцке, носачких колица, аутомобила, и столова и столица из „Пролећа" подигнем Барикаду.

Под неодређеном заставом ваљало је, наоружан, сачекати људе Предрага Меденице, Војина Лакића, и других Брозових опричника.

Ишчекивање Смрти у Борби водило ме је и тад Смислу. Но нисам се – као Шиптари – могао радовати то да учиним сам. (Највећа је част борити се и умрети сам! писао је Кадаре у ГЕНЕРАЛУ МРТВЕ ВОЈСКЕ, за старца који се једини супротставио Италијанима. Да ли је лагао, не беше важно; речи сам му осећао као своје.)

Слични Шиптарима, очигледно, више нисмо били, још мање Синђелићевим Србима. Живело нам се – као „Јамару", или Радовићу, жељном да ишколује јединицу, па почине. Свако је имао нешто опослити пре Укинућа, дужан Богу више страхом но надом.

Преплашен (као Љубо Тошић, или ја) да га Смрт не омете, у ретким тренуцима непосвећеним опстанку, Ивезић се предавао јединој њему доступној Борби. С Душком Брауновићем прикупљао је и уређивао написе о Барама Краљским, Тарином Лугу, Зиданом Мосту и другим губилиштима, чувајући искру у себи.

Гласник ЊЕГОШ срећивао је за покољење спремно да следи Батару, Миљана Вукова Вешовића, или Марка Миљанова Поповића не обазирући се на телевизију, и написе Оних којима је Истина Договор или Налог, не Божији Отисак.

V

1.

У Колашину, причало се да је Радоје Ивезић умро.

Да је требало да га нема, као сваког одиглог или одметнутог, било ми је јасно. За Колашин, отпадник је морао бити покопан – и с једне и с друге стране Океана – не би ли лаж о нашем јалу и немоћи трајала. Јер Ивезић беше још одвише жив, сећање на њега прејако. Никакав јунак ни зликовац, пресјајних зеница беше прошао Селиштем да би му се опростило.

Ваљало је наиме заборавити, отписати, забранити или прећутати све што би нас подсетило на марјане. Свест о прећама и прећашњем љубоморно је чувала Служба, Кључар Ума.

(У своје време бејах тако назвао Броза, и отишао у хапс. Али Броз беше само управник Предузећа За Прекрајње Стварности. Без Лика, наиме, није се имало чему стремити, а Предраг Меденица и Војин Лакић, с кратких и угрожених живота, нису брижили ако старци прогледају.

Срби, писао је Лафан са Солунског фронта, зрелост достижу позно! а многи наши педесетогодишњаци опирали су се пунолетству.

Зрелост, наиме, водила је Паду, а то је Шурак знао боље од свих. Трајао је стога зелен, па смеђ и сив, мушко доба потрошивши као ноћ.)

Кен Киси је, схватао сам, грешио: нема Комбајна већ само Удбе. Комбајн је подразумевао Машину, аутоматизам, а Удба вољност и злу намеру. Веровати у живо, отеловљено Зло беше већини превише, Шураку напосе. У Милу Јовичићу, на пример, видео би само необразовану, „примитивну", динарску будалу.

Но Јовичић беше изабран за чикашког Председника Српске Народне Одбране мимо људи равних Ђукановићу. Зализан, фарбане косе, танких усана, зејтињавих, сужених очију галамио је на комунисте и махао национализмом, али се од њега Срби нису могли окупити. Да је жбир није се, истина, дало доказати; одавали су га једино трагови, многима неприметни.

Знало се, међутим, да је у Цирндорфу проказивао сваког ко је размишљао о повратку у земљу. С лажном дипломом медицинске школе допи-

сно је завршио хомеотерапију, па у Чикагу отворио лекарску ординацију. Запретивши да ће их пријавити као „комунисте" ако помисле да га раскринкају, дипијевцима је продавао потврде за Зелену карту, цветајући као да није напуштао Грчку Скитију.

Зло, очигледно, не беше почело с Владетом Селићем и Предрагом Меденицом.

Ко је, питао сам Шурака, саставио Владу у Лондону, целог Рата посвађану? Ко је Николи Пашићу, издајици из Тимочке буне, дозволио да „Југославију" прогласи циљем Српске Борбе? Ко је наместио хомосексуалца Петра Живковића за шефа двора, а Милана Недића за министра војног, да хапси пуковника Михаиловића због родољубља?

Ко је, питао сам, убио Карађорђа као заточника оружане борбе и витешког завештања, и одбио да нас озваничењем војне артистократије изведе из Склавства?

Да су се наново устоличили марјани, рекох, ко зна нашта би нам скорашња прошлост личила, и бисмо ли дочекали да губимо земље и ратове без праве борбе?

Но залуду беше Шураку говорити. И у Београду је царевала „истина" о неминовности Новог Доба, и животу као трговини, натпревару, и издаји – никако мегдану, или подвигу.

У томе, заиста, Јовичић не стајаше безначајан. Вазда спреман да почини чега би се горштаци стидели, српством се користио као свим осталим. Већ отац му се беше одселио у Србију, не би ли се ослободио близике. У Младеновцу је чинио свашта, пазећи да га не ухвате, те је и Мило у Чикагу издавао неки лист, да што више дипијеваца одврати од ЊЕГОША.

Ни њему, ни десетини седокосих „националних бораца" из својеврсног, четничког, Субнора Америке, није ваљао ко год је желео да измени српску судбину. Попут комуниста, одбацивали су и сопствену децу, камоли образоване, способне, самосталне, и делотворне дођоше.

На Трећем Језеру, Јовичић је стога ходао кроз гужву процењујући како му се јављају. Са свима је причао загледан другде; од њега ми је и Ивезић долазио задихан, упреден, ознојен.

(Ивезић ми је пружао руку срећан што нас види, што иза нас светли Језеро окружено врбама и негованом травом, и што стојимо испред Нове Грачанице, наместо усред тржног центра у Цицеру, или Рокфорду.

Мали, дежмекаст, стењао је да ће се вратити – нешто да ми каже, буде ли времена, и прилике.

Поред нас пролазила су два попа у колицима за голф, забављајући се као основци. Уто је наишао и Митрополит у злату и помпи, с једним од владика и Јовичићем.

Ивезић беше већ зашао у вреву испред прозора за јагњетину, одакле је трештала музика. Са старцима, преметао је ко је коме шта рекао и учинио, и хоће ли се у Србији што десити да престану псовати у себи, не знајући енглески како ваља.)

2.

Српски Лоби постајао је, полако, опсесија и у Југославији. О Србима се писало много и нетачно, годинама пред Рат.

Из вашингтонског *THE WORLD AND I* тражили су ми чланак о Милошевићу. Написао сам да ће жена и он по свему судећи запалити Србију и Југославију, пружи ли им се прилика.

У кућу нам је, недуго потом, стигао Сол Милтон, из *THE NEW YORK TIMES*-а. Читав дан вукљао се за нама по собама, кухињи, гаражи и врту, покушавајући да сазна што више.

Нажалост, пашеног ми стајаше тајанственији но њему. Слободана Милошевића и супругу, наиме, нисам никад срео. Ана их беше запазила на нашем венчању, али се мени нису јавили. Дружење с нама не обећаваше им користи; насупрот тога Тацић им је ваљао, да би се и мноме додворили Где Треба.

(После безбројних казни, уцена, и притисака, читав дан више – 13. мај, Дан Удбе – држао ме је Тацић у затвору, не верујући телефонском помиловању из Београда.

Тек пошто га је Владета Селић похвалио као кључара дигао је руке од мене, посматрајући нас као пас коме је отета кост.

У „Пролећу", Шурак ми је викнуо пиће, али су погледи осталих бежали од мог.

Царство спремно да се пода и Милошевићу – схватао сам, невољно – градили су управо моји пријатељи и познаници, појединачно и скупно пристајући да живе као склави, слепи и глуви на непрекидни, потуљени Тарин Луг око себе.

Као у реду за клање, рачунали су да неће њих, да ће се крвници заморити или предомислити. Жртве сопствене беде, кукавичлука, и глупости, себи и другима градили су зиндан и губилиште, кивни на гласнике злих вести.)

Новинару из Њујорка помињати цинизам, равнодушност наспрам зла, и опседнутост Бљеском и Светлошћу Београђана, беше бесмислено. У вези Милошевића занимали су га трачеви, не узроци. Стрељања, затвори, масовна емиграција, опште шпијунирање, доставе, Удбини атентати,

ликвидације, Сабори Српског Уједињења, пикници на Трећем Језеру и у Бимбруку значили су му и мање но Кишу, Албахарију, или Балаћу.

Наздрављао сам му, блентав, а он стајаше убеђен да нешто кријем или га шетам.

Из Таме, почео сам схватати, рађало се све, а Луцифер је могао бити шеф расвете у лошем и јефтином филму.

Из Хомера, врцала је Истина, Филип Вишњић кликташе друговид, а само Његош, сел, неуморно певаше о Лучи.

Но бесплодна, јарка, смртоносна Светлост откривала је и Главног Луткара. „Могао сам бити министар!" говорио је Тацић оцу; к Моћи се пружао и Слободан Милошевић, попут Броза пре њега, не питавши се око Аутора или Режисера, па, у крајњем случају, ни публике.

Одсудно беше Играти обасјан рефлекторима, камерама, пажњом и тетосањем, док су Им из Безвида – не Таме – Прави Играчи шапутали инструкције, и директиве.

Ни Мојсије Ђукановић, знао сам, не би нам помогао. Крх, сув, уздрхтао да Србима буде боље, одељен од нас Океаном и Временом, и он се заваравао Српским Лобијем. И њему беше потребно да се искажемо, објаснимо, и осветлимо себи, не бисмо ли се окупили.

И српски академици, писци, јавни радници заносили су се Светлошћу, не светошћу.

С тога су се, претпостављам, клањали Језику, у Речи налазећи што нису могли у Богу. Говорењу и писању певали су оде Милија Пижурица, Симо Рого, Мићо Ћулибрк, Драгишић и безбројни други. „Ван Језика нема Мисли!" кликтао је Митар Пајкић, лукав, препреден, жут, увенуо од сличних увида.

Но Језик стајаше само одраз нас, као ми Вишњег.

Нисмо Ми протоплазмични фонограм ничег! говорио сам љутито Шураку.

Јер горштаци са српских фронтова исказивали су се собом и делом, не хајући за лакомисленике, свинуте попут змија око властитог репа. „Препуни страствене усредсређености" гадни и Келту Јејтсу, речима су такви дограђивали што не мисле, не осећају, нити јесу, лажљиви као Сасенаси.

3.

Београд ми се отварао као никад раније.

Чланци у ДУГИ, НИНУ, и другим новинама и часописима – докази, претпостављам, нове „демократичности" (никад слободарства) – доноси-

ли су ми многобројне телефонске позиве, честитке, обраћања на улици, хвале незнанаца пресретних да нису сами, ни луди.

(За разговоре и дружења с несрбима ни Ђукановић, племић, није имао одвише жеље, ни снаге. Наспрам усека његовог лица и плавих, помало влажних очију, Ново Доба – па и Нови Свет – стајаху сенке, Игроказ.

Јер док се своједобно бродом примицао Трсту – идући насупрот свом оцу, младом Мирку Селићу, или мени по Забели – друге Сенке су му се изоштравале у Пелазге и Дорце, Келте и Србе. Гладни великих дела, марјани се беху спуштали хрбатом Планине – као некад из Средишта Свастике ка Дасама, Турцима, Китајцима, Чудима, Иберима, или Чифутима.

Чекала су их Дела вредна Речи барда, довољно мудрих и видовитих да се не подају Бљеску, ни Сјају.

Испод Прентине Главице и Роваца – врлетнијих, убогијих, проклетијих и од Пипера – матурант Ђукановић наишао је на црне, густе брђане, смоласте талогом ратова и најезди, убистава и издајстава, и подвига несталих из речника Канађана. Јер у житкој земљи дођоша, побегуља, ветропира, и изгнаника, у Питербороу двоспратница од црвене цигле, Мојсија Ђукановића беху – због имена – сматрали Јеврејином, нашта је временом почео да се смеши, и ћути.

У Питербороу му беше остао отац, засужњен децом премалом за повратак у следећи Рат.

Либурнијска обала, каменита и сура – попут непојамног, непознатог, несхватљивог разбојишта – Ђукановића млађег дочекала је као Итака. Светлим очима гледао је Завичај, свестан неизречене и неопеване туге Англосаса, ношених Светом попут алги, или *tumbleweed*-а.

Јунаци су се вазда враћали Кући јер је једино међу својима вредело бити велик, и цењен. И Харалд Хардрада се из Цариграда вратио у забит Норвешке, да буде краљ Варјазима, не видећи части у владању Црноглавима.

4.

Ђукановића, Пипера канадског, јунака Другог Рата, осећао сам ближим но иког у Крају. Његова Сенка ме је грејала више од Шураковог друштва. Својој судбини беше он гледао у очи а Шурак бежао у пиће, забаву, или провод.

Стар мимо година, Ђукановић је одисао здрављем а Шурак, здрав као дрен, болешљу – њему и, рецимо, Мајклу Вучићу потврдом и мером Модернитета.

Ђукановић је презирао педере, оклевала, млакоње, и млитавце, Вучић управо од њих тражио подршку, а Шурак настојао да разуме Хрвате и балије више но Србе, или бунтовнике.

Коме је требала добра воља Западњака, решених да се из године у годину „измишљају изнова"? Међу Вучићевим познаницима, или Шураковим бројним „пријатељима", мало ко је тежио сем сладострашћу, богатству, угодности, и Бљеску.

Главом кроз зид није се дало, а Београђани – и помесни и исељени – избегавали су сукоб, сем ако не стајаху безмерно јачи.

Све битно, знао је Ђукановић остваривало се узгред, по Божијој вољи, а Вучић се грозио дангубе. Без Начертанија сем жеље за безусловним Опстанком, он, Јовичић и Удба – уз Шураков нехај – градили су нам Будућност, у Америци колико Старом Крају.

У „Пролећу" су причали о Карлу Малдену, Питеру Богдановичу, Чарлсу Симићу, Стиву Тешићу, као могућим перјаницама Српског Лобија, нашта сам ћутао.

Теби нико не ваља! говорио је Шурак, бесно.

Но ваљани – попут, рецимо, њега – не беху познати ни битни. Уз већину Срба задовољавао се понуђеним, не борећи се за заиста жељено, вољено, и цењено. Да му „изборе" подмећу разне Службе – од „југословенске" и „српске" до америчке и чифутске – одбијао је да прихвати, не желећи да се обавеже.

Јер делање се, у Грчкој Скитији, одувек плаћало разочарењем, ранама, или смрћу.

Животом, схватао сам, намиривао се Живот, пошто је и смрт у потрази за Смислом значила победу. Но Шурака – попут мене – беху учили да је Смрт полагање леша у раку. Да је истинска Смрт тумарење очајника улицама, или чамљење по биртијама, није прихватао, као што је одбијао размишљати о Удби, или Предрагу Меденици и његовом сину.

Карл Малден, говорио сам му, није Србин. Младен Секуловић нас се одрекао именом, па као зет и отац Јеврејима још издао – не за вечеру, већ славу.

Мутан, Шурак ме је гледао.

Кајсија се калеми на шљиву да рађа, казао сам, а Јевреји на Нас, не би ли се умножили. И њихова Империјална Идеја почива на сили, не правди, или Светом Писму.

Ти си антисемита, казао је.

„Анти" је губљење снаге, рекох.

Да није и Питер Богданович Јеврејин? питао је, саркастично.

Плаве очи су му искриле.

Мајка му је Јеврејка, казао сам. Зато се, ваљда, обрушио на очевину.

Као Богданович или Малден, рекох, ти изгледа здравље не сматраш равнотежом Добра и Зла, већ Скупом Мера и Поступака – што хемиј-

ских, што физичких, софтверских, или економских – за ужитак, разбибригу, и добит.

Жарка Балаћа, рекох, никад нисмо питали шта му је мајка. Но чим се заратило огласио се Јеврејином, и емигрирао, мада је дотле пио и седео с нама.

Да се не би гадио себе, рекох, морао је неког.

Но од Израиља се, рекох, не да живети, колико ни за њега. Стога се вратио да нам постане намесник, бесан што више нема богумила.

Зато је Маркион, Јерменин, рекох, видео чифуте иза сваког ћошка, испод сваког стола и кревета. „Хришћанством" нам заменивши јунаштво, фарисеји се грабе за Моћ – родили се као Келти, Англи, или Срби. Није случајно Балаћ професор, доктор, и психолог.

Мајчино заверништво, рекох, уз очев опортунизам, прихватио је за национално опредељење, а ти се љути на мене колико ти драго!

Српски Пројект, ваљало је рећи и Ђукановићу, изискује више од Саборности. Калемљењем и јаничарењем Јевреји су нам подметнули Балаће, Филипе Давиде, Харије Штајнере, Ласле Секеље, Соње Нахт, Кишове и Албахарије – мада се, рецимо, Станислав Винавер још поносио што је српски официр. Но наследници су му се разгаламили на Нас, а Шурак и Ђукановић у томе нису видели невољу.

Витезови, знао сам, не зазиру довољно од трулежи, цепљење и предострожност препуштајући чифутима, грађанима, и себрима. Но зато је Србa данас као пре стотинак година, а Других као плантажног воћа – препуног отрова, конзерванса, вештачких боја, адитива, мумификаната, и идеологије.

Сионски Мудраци, знао сам, беху опазили што једино ми нисмо: из Нас су израстали могући, жилави противници. Најстарији, Небески Народ стајаше сувишан Првотном и Изабраном; отимајући се с Тевтонцима око првенства, Јевреји су Србе, устремљене витештву, морали сврстати у непријатеље.

Наговештавали смо Им, наиме, величину и успех без преваре, уроте, подлости, и злочина.

ЖИВЕТИ

I

1.

Јутрима, мислећи да спавам, Бака је тужила над Брезом, препуштајући Другима да лелечу над Тариним Лугом.

Око за око, зуб за зуб.

Глава за главу.

У црнини, ћутке ми је предавала штит и мач, као својевремено синовима. Уводећи ме у Завет, одбацивши и језик непобугарених Словена, својом и избором ми је потврђивала да црногорство није нација већ војна дружина, попут некадашњих марјана.

Гледао сам је кроз трепавице, не знајући да ли да кукам или се даље правим да спавам.

Смрт јој беше посветила мужа, синове, па и њихов грех. Љута, сведочила је против Драже Михаиловића. Четнике је мрзела страсно, лелешки. У мржњи јој немаше ничег српског, што се не би дало рећи за њену љубав. Мене и Банета волела је лудо, видећи у нама наставак Селића, племенских капетана.

Стајаше она Грчка Скитија, исцела. Мала, здепаста, повремено жута као восак, тужних, косих очију птичара (црногорских, по речима једног мог познаника) беше и Медуза.

Видевши све каменила се, скаменивши, можда, и мене.

Камен, растао сам до прве љубави па се топио, грчевито се отимајући нановом камењењу – стално натураном, у Грчкој Скитији.

Бака је заправо била Медузин Штит.

Гледајући се, могли смо се заштити камењењем, испод крша чувајући своје понорнице и токове, изворе и живот. Запенушани живот Грчке Скитије киптео је мноме под огромним притиском, а Бака је плакала, отворено, као вода из брега.

2.

Ониска, гледала ме је док сам се купао. Море у Лучицама провидело се као згуснути ваздух, шљунак бљештао свим бојама сем неба, или леда.

Играо сам се трском нанесеном с мора. Пажљиво, располутио сам је уздуж, замишљајући је чуном, или бродом. Држећи је у наручју, кренуо сам ка води и осетио да ми песак пржи табане.

Потрчао сам и пао, трска ми се забила изнад леве шаке и одсекла парче меса.

Урлао сам од страха а Бака ме је држала, очајна, затискујући крв шаком.

Њене очи су ме тешиле али све беше постало мора: и море, и шљунак, и купачи сјаћени око нас, а надасве та трска из игре прерасла у коб, попут бомбе или мине.

Недуго пре тога, на Тари бејах нашао италијанску ручну бомбу. Држао сам је за језичак мислећи да је батерија, а Бака се скаменила и ћутке ме навела да је спустим на беле облутке.

Удаљили смо се, а бомбу је активирао црн, препечен купач.

Све је одувек било ступица у Колашину, Црној Гори, Грчкој Скитији уопште.

Тара је текла пречиста у Кањон па Дрину, тад такође провидну. Све се у Грчкој Скитији видело, обасјано сунцем. И под земљом беху воде пребистре, немајући чиме да се запрљају.

За то је ваљало Другог Вида, Просветитељима немилог јер не беше с очију.

Сенка Сенке и Сећање Сећања, Свет се нама обнављао све мукотрпније и посусталије. Мали, мршав, плаве косе, бауљао сам пољем Тариног Луга, усхићен мирисом траве и воде, биља и балеге.

Моја деца видела су га већ као сплет канала и фудбалских терена, градилишта и челичне жице којом је неко, наводно, штитио обалу.

Али обала се одвајкада осипала поплавама и градила наносима од Матешева, и другде.

Ваљало је не дирати Гробље, а не потапати Колашин да би се сакрио Тарин Луг.

(Бака је умрла на време, бирајући место и начин. Одбивши да слуша лекаре умрла је од можданог удара. Сахранили смо је на Новом Гробљу и поставили румену плочу, с петокраком и натписом: Евгенија Селић, 1890-1957.

Но отац је умро тешко, отимајући се Смрти.

Где ти видиш Бога? питао је.

Зачуђен, рекао сам да га видим свугде око нас.

Његов Траг, рекох, јасан је попут отиска при реци.

Гледао ме је тамних, лепих очију и ћутао.

И он је желео ӳмрети али му Мајка није дала, преплашена.

Јер по њиховом мишљењу и Знању, Смрћу се губило све.

(Умрети као безверник изискивало је безмерну храброст а тога је отац одувек имао. Но, и не схвативши како, изгубио беше све мило, драго и значајно, сем љубав људи који су га ценили и били му блиски.

Храбрости, међутим, да у себи осети Бога, Владета Селић није имао. Дар марјанства, па и песништва, беше одбацио с Обавезе. Лакше му је било гинути и убијати но прихватити да га Бог, можда, није дао за Певача, или Јунака.

Повлађујући Максиму Горком, у себи је стога видео само Човека – гордог, више но поносног.

Јер да беше поносан Владета Селић не би починио Тарин Луг, ни причао о плављењу Колашина, нити се дивио струји, аутомобилима, авионима, или нуклеарној енергији. Не би засигурно слушао Друга Шиљу, абацију, ни Кочу Поповића, Пескаревог сина.

Првог би видео као себра, другог као преваранта – изможденог, изнакаженог Цинцарина мрзног на истинске Србе, суре и камене, налик њему.

Не би, да је имао себе, служио „Брозу" кога је презирао видевши тешке, дрвене, лимом обложене сандуке његовог опљачканог злата.

О Брозовој похлепи и јаду ћутао је, изрекавши се преда мном само једном, по повратку из Забеле. Јер служити горег од себе беше одувек најгори злочин, из ког су произлазили остали.

Броз, говорио ми је одсутно, одговоран је за све што нас је снашло! а ја му нисам казивао да га је сам створио, безмало ни из чега.)

Да се држао чега му Господ беше подарио не би ислеђивао Дражу Михаиловића нити иког другог, ни о четницима говорио као Митар Пајкић, Милош Минић, или Егон фон Бернштат-Ледин о Лужанима.

Све то беше уступак Пораженоме (заправо Победнику у Игри без Значаја, играрији).

Бог се није играо ничим, препустивши то нама, својој деци.

(Бакине очи виделе су једино мене, потом и Банета. Од сина су бежале јер се љутио што му је, немо, тражила обећање да ћемо одсада сви вечито живети, а да ће Социјализам оправдати смрт Селића.

Но то јој није могао обећати нико, понајмање он, од Бога поштеђен да би се учио греху.

„Човек живи докле хоће, а будала док не умре!" говорили су стари, а Бака је покушавала проникнути тмину наспрам себе.

Црних, дубоких очију зурила је у Невид.)

3.

Сад ћеш поштивати Правила Игре! казао ми је, дуго потом, Ковијанић.

Огроман, здепаст, кресане косе, налик Дизнијевом Хромом Даби, осмехивао ми се, претпостављам, као Појави.

Служба није пропуштала ништа, а ја управо бејах објавио ИЗГОН, двадесет година затомљен. Ваљало је, претпостављам – проценом другог дела Службе – Броза и Његово Време демонтирати па је Ковијанићу наложено да ми се „нађе".

Нажалост, гадио ми се.

Да је Служба била друкчија, можда бих размислио. Но попут њега чувала је једино себе, те сам се правио да не схватам шта прича, ни зашто.

Јер Игре заправо никад није било – сем за децу, робље, и горе.

Свет ја заиста завређивао Више Од Игре, а очајнике који су се од беде и бола бранили као Александар Ковијанић, уредник НИНА, доживљавао сам као додатну казну.

Међу Нама је још било јунака; и да није, постати измећар значило би Пораз, коначни, свих Селића.

Поздравио сам с њиме. Шака му беше оклембешена, налик месу.

Отишао сам кући, написао МУРИЈУ, и предао је његовом главном и одговорном уреднику, Милу Глигоријевићу.

Чим је чланак изашао, јавио ми се Каричић.

Загробним гласом казао је да се Мита љути, озбиљно, због мог испада.

Каквог испада? питао сам.

С друге стране, Каричић је ћутао и дисао. Затим је спустио слушалицу.

Две године потом, Александар Лауш, адвокат, поштовалац Прима де Ривере, казао ми је да су по објављивању МУРИЈЕ Меденица, Каричић и други у „Мадери" одлучивали хоће ли ме убити или не. Превладао је, изгледа, став да би ми тиме придали превелики значај.

Тарин Луг, изгледа, имао је и окаснело дејство. Убити, знао је Меденица, може се увек. Но крв је пробијала кроз све наносе и кад тад је морала истећи из Луга, попут кужног извора, и загадити све до Старе Скитије.

Крв непосвећеника, чудио се, беше као клетва. Сваки додир с њом претварао је све у крв – од које се умирало, лагано, као од сиде, сифилиса, или арнаутске освете. Од неумирене крви страдали су посматрачи колико крвници и налогодавци. Гледајући унука, Меденица је зебао.

Да погуби и Владету Селића својевремено не би оклевао. Но 1992. нешто га је гушило; кашљуцао је танко и суво на саму помисао новог Тариног Луга, и свега што му следи.

Но млади оперативци за његовим столом у „Мадери" таквих обзира нису имали. Здрави, увежбани, задригли, прежали су да скоче на жртве и сатру их, за следећих педесетак година.

Све то Лауш беше сазнао нехотице. Још од очевог изопштења Служба, претпостављам, није имала идеологије већ Интереса. Лауш се могао подсмевати комунизму колико му драго; Служби не беше опасан док се није решио да пише – претходно почевши да се вађа са мном.

Тада је умро од погрешно лечене инфекције.

При укопу посматрао сам присутне, питајући се који га је убио?

4.

Где је Бане? питао сам Баку.

Који Бане?

Мој брат, из кревеца, казао сам.

И тако је Бранислав Селић добио име, по погинулом стрицу. Сви ми Селићи стајаху живи; с Баком, тужио сам за њима. Стално сам за нечим жалио, попут нарикаче.

Но чинио сам то ћутке, углавном несвесно.

Али, Бака је знала.

И синови других удбаша беху одигли у Нову Скитију. Бане није морао емигрирати; отишао је као економски, нешто попут Броза, „трбухом за крухом". У Југославији су му сметали да ради, а он се једино тако ослобађао утвара – па и оца и мене као полуавети.

Да су се одласком заправо ругали Вери – или опредељењу – родитеља, деца удбаша нису размишљала. Једино су се такви као Ковијанић свесно спрдали са свачим. (Јер отац му се у Служби беше уздигао убиством другова – Информбироваца – завештавши му свој страх, и бахатост.)

Грчку Скитију, изгледа, једино је Владета Селић хтео учинити праведном, на смрт.

Ковијанићи – и отац и син – тражили су безбедност, премоћ, и не-виност, по сваку Цену.

А мој отац је ходао Београдом пун неспознатог кајања, не поверавајући се, ником.

Кајали смо се због Баке, Благоте, Брана, Војина и Данила, уцвељених мајки и њихових тужбалица, а Ковијанић је у Служби цветао.

Гегао се Београдом као морж, блистајући са силе.

Видео сам га невеселог једино 1992, недуго пре покушаја да ме наведе да „играм Игру по Правилима" и навраћам код њега у НИН, „на шах".

Обореног погледа, рекао је: Чему се радовати? Пре три године купио сам чамац, претпрошле летовао на Бахамима, а сад је све стало!

(Мислио је, претпостављам, на ратну инфлацију. Али док смо Ана, ја, и стотине хиљада других стајали у реду за по двеста грама кобасице, он и слични пазарили су по десет килограма пршуте на чекове, безвредне већ следећи дан.)

Да га ударим, знао сам да не ваља. Нисам више био сигуран да бих га оборио једним ударцем, а у торбици је носио берету. Да ме устрели, знао сам да не би одговарао, док бих ја због њега био укинут.

Ваљао Им је, да запуни Простор.

Бојао сам се да је Бака све то видела, унапред.

5.

Као што је Мирко Селић каубојима у Монтани причао о Грчкој Скитији, нисам одолео да Шураку и осталима не говорим о Америци, и шта нас од ње чека.

Сточарима, Мирко је помињао Скадар, и Мојковац, а они су га слушали мирних, спечених лица под стетсонима. Носили су, као он, тешке црне или никловане колтове за појасом – не у џепу, под пазухом, или у торбици.

Но, за разлику од Мирка, беху позаборављали ко су. Да су непоражени мада често надвладани Келти знао сам ја, или педанти као Конорс.

Стари Крај дошао им беше што Византија, или Лелешка Земља. Од Соме и Ардена беху запамтили једино блато, стрв, беле црве и големе, црне пацове. И еп о Кухулину беху заборавили, као Момци с Клупе да су Срби.

Други пут у тридесет година у Крају су ме слушали о Америци – рају за Ковијанића, где се живело за лактање, стицање, и отимање.

Ко икоме овде треба? говорио је отац, у Рокфорду.

Сувише је горе но да фали! говорио је, прећутно признајући да „људске потребе" ипак имају граница, видних и без Другог Вида.

Чекао нас је Благота на врх Башањег Брда. Средовечан, сребрних, дугих, таласастих брка, грлио је сина а мене посматрао, не знајући ме.

Љубио је и остале синове, својевремено неспремне да чују да комунизам није Вера већ Насиље, предодређено да се заврши крвљу до колена.

Попут Момака С Клупе, и они беху сигурни да би Башање Брдо боље изгледало с трафостаницом, а Колашин више користио као језеро. Коме је требао непомични Брод Над Таром, окружен ливадама, стоговима, и снежним врховима Синьавине?

Тара – исувише плитка за купање – одливала се Временом.

Сине, говорио је Благота, а отац га је гледао зачуђен.

Сине, говорио је поново ђед, а и Мирко се нашао поред нас. Насмешен, донекле неспретан, нестрпљиво је по пасу пипао за јатаганом, одавно одложеном.

Уз Мирка, и Благота је почео да ми се смеши, благог, свиленог осмеха.

У њему сам препознао оца – понесеног, попут златасте сенке, поврх Лика који је садржао и мене и Банета, и његову и моју децу, и наше, дао Бог, унуке.

Бледа, мршава, омалена, Бака нас је посматрала стојећи изнад дрвених кућа, поврх Колашина с каширане слике у сепији.

А Мирко је ступао ка Колашину.

Бледим путем, не одижући прашину (у сну је нема, јер Божији Сан је јава) ишао је одмерено, без журбе и зле намисли.

Колашин стајаше и њему далеко – град уџерица и здања налик другима, другде.

Но Мирко беше видео Друго, и окренуо се.

Чарапе му беху боје слонове кости – назубице поврх тамних, сукнених чакшира, добрих и зими и лети.

На њега је сијало сунце, планинско, а пут се већ жутео, једва блеђи од назубица. Ципеле му беху дошле прашњаве, јер су се снови стапали у један.

Ципеле је, наиме, Мирко намеравао очистити, чим крочи у Град.

6.

Лица сурог наспрам Таробоша, Мирко је урлао према Турцима, Солдатима Зла.

Бркови, смеђи и тешки, прекривали су му беле, здраве, снажне зубе а у очима му је искрио огањ Троје, Рима, Цариграда, и турског Колашина.

Скадар, људском жртвом грађен и отет, морао је горети такође, али га Енглези и чифути нису дали, позивајући се на неко Слово.

Ругајући се Црногорцима својим Законом, и међународним Уговорима и Конвенцијама (као Ковијанић мени „позитивним нашим прописима"), масони су нас муштрали као недораслу децу.

Забран за узете, сакате, кусе, и недоличне, Град је трајао, а Мирко, златом извезеног џамадана, плавих чакшира, белих, чоханих доколеница и свиленог паса, урлао је наспрам неба, попут галског посвећеника.

Но Троју, или Скадар, Варвари ипак беху опевали.

Њихово тискање на жалу испод Града, појеви и борбени покличи, судари штитова, Србима стајаху усхит а Ковијанићима метеж.

Гледао сам Александра како гура Кнез Михаиловом попут тенка. Поред њега ступао му је отац, крепак и туст. Многи их нису препознавали као злотворе, или се нису усуђивали да Им помисле зло.

Град – па и Колашин или Пећ – стајаше Им Тврђава. Гвардијан, с телевизијских екрана причао нам је Ковијанић којештарије, а Шурак пљувао на помен његовог имена.

Мирко се враћао детињству попут мене, мог оца и ђеда, пред њихову смрт.

Једино у Детињству признавали смо свој и туђи кукавичлук, храброст, поштење, и сој.

Јер тада нам све беше могуће. И обичан штап сличио нам је мачу, пушци, луку, копљу, или цилиту. Беспрекорни, непролазни, као деца стајасмо другови, *peers*, јунаци с палубе, из степе, с похода, или из чете.

Рат, вечити, тутњао је Скитијама као Небом, пред Стварање Света.

Ордију – само с једне стране – предводио је Луг, Бог Смрти.

II

1.

Своје се Вере не могу одрећи! говорила ми је Микана Ђурашковић, мајка Мирашева, мислећи на Покрет смишљен да изокрене све – не би ли њој и њеном сину живот постао мање бесмислен, напоран, и глуп.

Ругајући се хришћанству, опонашајући га лажним човекољубљем али не и презиром према Злу, беше све учинила да из живота одагна бол, патњу, и стид, па ме је гледала као да жали за Тариним Лугом, или Зиданим Мостом.

Немој ми дирати Веру! говорила је. Не хули ми младост, идеале, и жртве пале за Ово! и махнула руком.

Претпостављам да је хтела обујмити Хотел, Халу, Дом, Музеј, Бисте, Пругу изнад града, Аутопут преко Таре, па и реку од које је остало једино име.

Тамних очију, наборана, у црнини, као огромна птица штитила је своје дело и лик. Њена „вера" – Молохова, у опипљиво, и трошно – била ми је огавна, мада сама још стајаше лепа, налик старим Црногоркама.

Позвавши ме на кафу, њен син се, претпостављам, одуживао нечему.

Вршњак, од детињства познат с летовања у Колашину, Ђурашковић је макар из полицијских извештаја знао шта могу и хоћу. О књижевности није имао илузија – пишући за новац, углед, место и моћ – а ја сам га, изгледа, подсећао на слепце који су певали окатима.

Где су мене цензурисали, забрањивали, прећуткивали, затварали и прогањали, њега су награђивали. Двадесет година борио сам се с мајком, оцем, и Друговима да пишем, а њега је Микана од почетка бодрила.

Јер она му беше намислила државну сахрану у Алеји Великана, на Новом Гробљу. Имао је, као Меденица, бити испраћен војном музиком, плотунима, и коментаром на телевизији. Ковијанић или неко сличан имао му је хвалити Дело и Лик.

Отац ти беше комуниста без грешке, велики човек! говорила ми је, нудећи ме тулумбама. Штета што га сахранисте безмало тајно!

Како се радовао, казала је, кад си се родио, да попуниш редове Селића!

Потом ми је причала о Баки и њеном болу, а ја сам ћутао док је Мираш гледао кроз прозор, лица на тренутак безизразног и жутог.

2.

Шта су она, он, чак отац и мајка знали о вери, икаквој?

Откад је очај био „вера"? Откад је вера била корисна? Зар је вером он – не пострадавши ниједном са своје уметности – постао књижевник?

Последњом књигом наругао се и Томашу Радовићу, кога сам помињао кад он није смео. (Причу о јуродивом песнику Конорс беше дуго ишчитавао, говорећи да ваља бољег листа од торонтског *IDLER*-а.)

Радовић – из Америке у Прекобрђе доневши штампарију (пола товара и коња погубивши по васојевићким и морачким сурунтијама) – беше заиста верник. Но Ђурашковић га је приказао као замлату и будалу. Попут Милије Пижурице искористио га је за досетку, прећутавши га као прегаоца излуђеног морачком ситноћом, комунистима, и жељом да се одужи Србима.

Београдска чаршија се томе морала смејати, неспособна и невољна да сагледа величину ичему сем Успеху, и Моћи.

Зар се вера исказивала кађењем ђаволу, и примањем безбројних похвала, награда, и великог новца, за дело које је сам, у тами велике радне собе, сматрао ништавним?

И Батару је представио као зликовца, смешног и нагрдног с несавремености и неприлагођености. Ваљало је, претпостављам, задовољити Миканину тежњу ка умишљеној величини, обележити душе још нерођених и блентавих, неотпорних на неистине из школских уџбеника.

Његове књиге су и моја деца читала као обавезне. Мрзела су их, као ја лектиру с Ћосићем, Лалићем, Крлежом, Кошом, Давичом, и осталима задуженим да нам замагљују Прави Вид, и склањају Медузин Штит.

Без Огледала чекали су нас Лугови, али он о томе није мислио.

Исуса су Микана и он одавно попљували, као претходно Луга. Није им требало бога колико сатане; верници без вере, марјани једино крвљу, задовољавали су се силом која им је дозвољавала грех без граница, и казне.

Бог им стајаше Броз, те су се тешили да им ништа људско (ни нељудско) није страно. Описујући друге да се не би самоиспитивао, Ђурашковић се упињао да опонаша Сартра, Кафку, Камија, Апдајка, и остале невољне или неспособне да у људима виде до кукавце, Светом кажњене.

Одрекавши се Смисла, безвиди друиди Потоњег Доба тровали су друге, јаловином затрпавајући заљубљенике у Слово, и Књигу. Исувише препаднути да примете Цареву голотињу, наказност, и глупост, величали су Ум као Микана Маркса.

Што не помогнете Милу Шћепановићу? питао сам га, нашта му се лице издужило.

Многи би се народ за њега грабио, казао сам а он је ћутао и на то.

Исувише је јасан! казао је, напокон.

Гледао сам га.

Ово Време, казао је, ружно је и подло, смртоносно мимо речи! Коме требају његова заобљена дела?

Срећом, Микана беше изашла, да кружи Колашином попут вране – лица као окована капија, сивих очију попут бодежа уперених у срце вароши.

Појео сам последњу тулумбу и одложио тањирић. Попио сам чашу воде, обрисао уста и погледао га.

Седео је наспрам мене неодређен, па и љут.

Све је као увек, казао сам. Ко је леп и Бог му је леп. Ко је грдан, грдни му образ и видело!

Ћутао је.

Шћепановић, казао сам, труне у кућерку крај Свињаче, једва децу прехрањује, не жали се, а ви довлачите уметнике из Београда!

Али, казао је, он би то одбио!

Јесте ли га питали?

Знам!

Прихватио би, казао сам. Вајао би и Предрага Меденицу, само да ова варош не буде ружнија но сте је начинили – из глупости, злоће, и осионости!

Поздрави мајку, рекох, док ме је гледао.

Споро, силазио сам степеницама њихове куће, отворио капију и ступио у вреву корзоа – где нико није гледао никог, до испод ока, и из прикрајка.

3.

Полако, ишао сам до Шћепановића.

Пролазио сам поред дрвећа тамног и нетакнутог, и умрлица у висини очију. Зграде одакле Колашинци беху посматрали Благотино срамоћење чиниле су ми се безмало лепе јер још не беху дотеране, преправљене, ни дозиђиване.

Потопљен град је ћутао а нови – смишљен да га обесмисли – издизао се иза њих, у алпском стилу.

Словенци стајаху мили Колашинцима. И Дом и Хотел беху њихови пројекти, као Црногорска обала. Мржњу наспрам Срба исказивали су и

једни и други бетоном и пластичним крововима посред ливада, плавих, пространих брда и живих вода.

Супротстављајући се Ариљу, једини смо Ми губили.

Људи поред којих сам пролазио – било да су седели по кафанама или шетали корзоом – беху ми странији но Рокфорђани. Скритих очију њушорили су, знајући тачно ко је чији.

И за мене су знали ко ми беше ђед, а ко отац и стричеви.

Једни су ме презирали што сам писао о својти, други се надали освети, буде ли прилике.

Зла, нажалост, Колашину није недостајало, да се памти. Град стајаше крвав до изнад највиших солитера. Безмало усирено море злочина мрешкало се између Бабље Греде и Кључа. Видео га је и ко није хтео, давећи се у њему.

На Малој Пјаци, пропињао се Хусићев споменик Вељку Влаховићу, налик вуку на задњим ногама.

На сломљеном постољу седели су момци жељни да личе на Американце из телевизијских спотова. Бејзбол капа наопако („лаки под капом", што би рекао Мирко Селић) жвакали су гуме, сматрајући да су *cool*.

Пролазио сам поред празне Пијаце.

Уском улицом излазио сам из града, испод железничке станице на обронку Кључа.

Барака Болнице у којој беше умро Мирко црнела ми се с десна.

Прошао сам и поред Гробља, обраслог шикаром, урваних хумки најбољих Колашинаца.

Гробови најгорих блистали су се велелепни. Од гранита или мермера, одржавани, издизали су се над полусрушеним, кречњачким белезима јунака и паметара.

Крст на гробу Радована Селића подсећао ме је на очев необележен надгробник.

И даље асвалтом – где се својеобно пружао жути туцаник, којим је Мирко одлазио до једине вароши њему подношљиве – ступао сам поред викендице Бора Минића.

Минића – силецију, удбаша, функционера Интерпола, па београдског издавача и новопеченог борца за демократију – и Колашинци и Београђани су поштовали јер се понашао као да немају памћења, ни мушкости.

Мало ниже његове белела се кућа Мања Влаховића, рођака за кога нисам знао како би ме примио.

Здесна, иза окуке, чекали су ме домови Селића, али сам се надао да у дворишту неће бити никог.

Позвали би ме, знао сам, из обичаја, а ја сам им некад долазио као најмилијима.

Но довољно беше неколико чланака да се то измени.

С лева, хучала је Свињача, претрпана ђубретом.

Прошао сам поред Миркове куће и прешао дрвени мост без ограде – споменик нехају, небризи, ентропији, и презиру према Богу и људима.

Шљунком, ишао сам поред Свињаче и стигао пред Шћепановићев дом.

Око њега играла су се деца, а жена му је у наручју држала најмлађе и осмехивала ми се, широко.

Црн, усукан, спечен, жилав, старији од својих година, дочекао ме је у соби крцатој радова што завршених, што у настајању.

Пружио ми је жилаву, радничку шаку, упредену и обраслу црним мањама и гледао ме, тамних очију.

Причали смо о неважним стварима, избегавајући било какав помен Уметности.

4.

Глачајући речни камен до високог, отменог сјаја – налик лучи из дубине – Мило Шћепановић је приступао Смислу, важном њему колико мени.

Ђурашковићу тога није требало јер у Бога није веровао. Зато је ходао градом усукан од злобе, а Шћепановић промицао збуњен и крив, не знајући зашто.

На дашчаном поду му је стајала биста најстарије ћерке. Црвено-наранџаст, прошаран белим пругама – како облутак беше извађен из Свињаче – лик детета зрачио је смерношћу пред реком и планином, и Људима своједобно им присталим.

Даром, Шћепановић је досезао што није умом, или речима.

Положио је шаку на своје дело а ја сам чучнуо поред њега и ћутао.

Кад те поменем, рекох, сви као да ће на операцију.

Насмејао се, а жена, с дететом у рукама, осмехнула се с врата, сетно.

Иза ње, бљештало је сунце поврх Башањег Брда.

На њему више не беше коња. Нико их није држао, немајући Потребе.

„Безграничне су људске потребе!" говорио је тата.

Ћутљив, избразданог лица, Шћепановић је подигао бисту и ставио на кухињски сто, да боље видим.

Осим делом, као да није умео говорити. Из оближњег засеока беше отишао у Београд и завршио Уметничку академију, на којој су га гледали као месечара јер се трудио да досегне старе мајсторе.

Да кажу шта им у његовом настојању смета нису умели, сем да цитирају ауторитете.

Поистовећујући Прошлост с „фигурализмом", а Смисао са Смрћу, историчари уметности, критичари, психолози, социолози, чак уметници Новог Доба, нису, нажалост, могли надоместити друговиде – у своје Време утицајне жртвом и животом више но обредом, или вештином. Сели нису ишли боси из беса већ обавезе, не обазирући се на снег, лед, или камење.

Ко је желео поповати, плаћао је цену, а подвиг су му ипак процењивали други.

Шћепановић је зором одлазио до Колашина и радио као тесар на градилишту код аутобуске станице.

Враћао се предвече широком улицом поред Дома здравља, избегавајући корзо да га не прозову и питају: Уметниче, шта има ново?

Да је у вароши до грабежа, подвале и користи, трпео би и да му се подсмевају што нема да седне у кафану, и у друштву тера очај.

Није, наиме, имао Времена. Све мимо свог позива осећао је као одвлачење од поклоњења Лепоти, и Осмислитељу.

И пре Рата Колашин беше сатро боље људе од њега. Но он је дурао, попут товарног коња.

Више његове унајмљене куће почињала је Зачарана Шума. Обронцима Бјеласице расле су големе букве и моћне брезе, а сваки педаљ беше пребогат Стварањем – лишајем и потоцима, бистрим барама и камењем, старим и новим лишћем, ситним живежом и зверкама блиставих очију.

Зачарана Шума залазила је у Зачарану Реку – ниже дрвеног моста преиначену у клоаку.

Асвалтом су туристи стизали куд раније не би, а он се укривао врбама.

Даље од његовог дома нисам ишао.

Поштовао сам Забран Бјеласице, ако га нису мештани, своједобно бољи од посетилаца скијашких терена испод Зекове Главе.

III

1.

Кад сам Микани поменуо похару Роваца, пролећа 1942, задигла је обрве.

Што нису успели потурице и Арнаути, говорио сам, јесте Сава Мизара, Граховљанин. И њега су по свему судећи ликвидирали с леђа, на Сутјесци. Не што је људима кидао главе, нити немао рода ни близике, већ што се није крио. Његова браћа од стрица, који су рођеног оца погубили као „класног непријатеља", боље су прошли јер су убијали само по директиви – народним херојима проглашени су живи, а о њему лажу ђаке.

Стално кудиш Вука Пижурицу, рекох, као да су с његове памети и мирољубивости Ровца заслужила што их је снашло.

Тацну с кафом држала је кошчатим, пожутелим прстима и чекала да завршим.

Да њени Васојевићи мрзе Ровчане с калема на Лужане, Мацуре и Влахе, насупрот сопственог на Србљаке, Шекуларе и Шиптаре, није јој вредело казивати. Историју и Будућност прилагођавала је Жељи, а садашњост Потреби, и сина задојивши Неистином.

Шта је стварност? питао се Ђурашковић у својим есејима, па одговарао да је књижевност поприште Ума, не чежње.

Да је национална, антрополошка, крвна – заправо духовна – подела основ „класне борбе" у црногорским Брдима и другде, да су људи већ рођењем сучелни једни другима – попут жутих и црних мрава – и да је Борба нужност те исте, презрене Стварности, ни он ни Микана нису прихватали, да им је нож под грлом.

Слободу су обоје тражили у моћи да бирају жртве и искораче из судбине и соја. За разлику од Похаре Роваца, Баре Краљске и Лубнице сматрали су Догађајима. Јер у Ровцима беху побијени Назадњаци, а на два разбојишта у Васојевићима Напредњаци, Другови, над којима је Микана лелекала при сваком мом помену Тариног Луга.

Своје и туђе „грешке" почињене у име „вере" могла је увек разумети, и опростити. Привидно супротстављена свакој религији – као Владета Се-

лић док ме не беху затворили – повремено је размишљала о лошим прорачунима, никако злочину, камоли греху.

Очију благих на помен Револуције, а тврдих на моје речи о текућим ратовима за српско сопство, покушавала ме је прихватити као сина ратног друга, не апостату.

То јој, углавном, није успевало, па је попут Мираша погледивала кроз прозор према сивој, социјалистичкој згради преко пута, где своједобно стајаше лимом опшивена, дрвена кућа трговца Миловића.

Србин, Миловић не беше дочекао Рат да га комунисти опљачкају и стрељају; пропао беше потписујући менице, као Љуба Јевтић или Секула Селић.

2.

Гојко Ивановић, Ђурашковићев будући ментор – у претесној долами и превеликим панталонама заденутим у беле, вунене назубице поврх кабастих, италијанских гојзерица – стајао је пред Владетом Селићем и говорио: Друже Команданте, и ја бих да се осведочим!

Предраг Меденица, плавих очију и шеретског полуосмеха одмеравао га је, жгољавог, а отац је погледао кроз прозор. На Великој Пјаци, под снегом, жене у црном ћутале су иза тезги и гледале преда се. Сем смрзнутог кромпира из трапа нису имале шта продати, ни из невоље.

Густих, тешких, девојачких плетеница, Микана је седела за омањим столом и смерно гледала у писаћу машину.

Иза отменог, масивног канцеларијског стола – дотле својине Срђана Бошковића, велетрговца погубљеног у Тарином Лугу – отац је поново погледао Ивановића, школског друга свог брата Бранислава, и Радоја Ивезића – и казао, равномерно: Ако још једном дођеш са сличним захтевом, стићићеш где ти се неће свидети!

Меденица, крај прозора, померио се и насмејао.

Немој, Владета, рекао је. А ти, казао је Ивановићу, дођи до мене!

Ћутећи, Ивановић је салутирао, окренуо се, и изашао ступајући као на смотри.

Не љути се на њега, рекао је Меденица оцу. Млад је. Шта зна, и чему да се нада?

Али Меденица не беше млад, ни необавештен. Тек напунивши тридесету, као Повереник Врховног Штаба за Колашински срез знао је што Владета Селић није, нити хтео да зна.

Истог поподнева примио је Ивановића, у канцеларији до очеве и казао: Партија је на тебе бацила око. Свиђају нам се твоја чврстина и оданост!

Сутра, казао је гледајући плавим, подсмешљивим очима у Ивановићеве тамне и пресрећне, хоћу да се јавиш Вукману Радовићу за ликвидацију Станка Радовића. Јеси ли разумео?

Јесам друже комесаре! казао је Ивановић, и салутирао.

Ходао је затим дугим, дрвеним, олеисаним, шкрипутавим ходником до степеница. Срце му је лупало и недостајало ваздуха а ходник му се сужавао као сулундар, једва осветљен прозорчићем с дна степеница.

Несигуран, сишао је придржавајући се за рукохват, при изласку из зграде сусревши се с оцем који га је гледао, чинило му се, као кобац миша.

Ћутке, Владета Селић му је отпоздравио и попео се у тмушу, а он је изашао у сивило колашинског зимског поподнева и, поред тезги, одшетао до куће, не знајући куд да се дене до јутра – кад је умореника ваљало повести низ слеђен, џомбаст пут, у Тарин Луг.

3.

Тек си ми ти, говорио ми је Вељко Тошић, отворио очи на дешавања под прозором ове куће, зиме 1942! Тек читајући тебе схватио сам шта су значили они крици, зором!

Тада смо, наиме, говорио је, иза замандаљених врата и застртих прозора сви ћутали, и зебли!

Од Ђурашковића, прошавши поред зграде бившег затвора, отишао бејах Тошићима, насупрот некадашње Гимназије у којој, на Божић 1942, партизани беху прослављали Тарин Луг.

Плоча на затвору уздизала је комунисте, и ружила националисте. Но Колашински четнички затвор беше установљен после Луга, Роваца, Бара Краљских и Лубница.

Црн, озбиљан, Љубо Тошић ме је гледао. У некадашњој својој соби, недалеко од основне школе „Браћа Селић" ћутао је, а ја му нисам имао шта рећи.

Вељку сам казао да му је брат први писао о Тарином Лугу, и да сам од њега сазнао понешто о броју убијених.

Да, рекао је, али Љубо је Луг само помињао а ти си га осликао. За Рата и потом, на свако моје питање о Лугу сви би причали десето или излазили из собе.

Још је жидак, казао је Љубо мени.

Насмејао се.

У Америку сам отишао због Тариног Луга, као ти, казао је. Коме сам ишта могао рећи, да га не угрозим?

Сви су још живи, казао је. И Микана Ђурашковић и Војин Лакић, Меденица, Радован Селић, и твој отац! Основна школа прекопута зове се по твојим стричевима, двојица од којих беху у Колашину у то време.

Вељко тад није ишао у школу, казао је, а Станка је с три године још жвакала чарапу.

Насмешен, гледао ме је.

С кревета посматрала ме је Станка. Висока, крупна, широких очију, није знала шта да чини, или каже.

Кад смо се срели у Ел Монтеу, казао је Љубо, гледајући ме у очи, о теби нисам знао сем што си говорио, и чији си. А Књигу сам написао у Америци сећајући се виђеног. Уздао сам се и у што су ми други испричали, невиђено и нечувено!

Јер, казао је, из Таринога Луга преживелих нема, укључујући Вукмана Радовића, Станоја Копривицу, или Гојка Ивановића, шкрабала и ћелата!

Ивановић је умро у кревету, казао сам.

Набијен, усправан иза стола Тошић се осмехнуо, црно, и промешкољио у столици.

Насуо нам је, лагано, по ракију, док су му млађи брат и сестра ћутали, трудећи се да не зуре у мене као дотад.

Гојко Ивановић, рекао је, јесте умро у болници пре десетак година, али после три године распадања. На онколошком, нико га није посећивао, понајмање синови заузети коцком, курвањем, и пићем!

То, рекох, није помогло ником. Понајмање Станку Радовићу, Вукмановом брату од стрица, и рођеном брату Зарије Радовића, из Чикага!

Тошић, његов брат и сестра су ћутали.

Наискап, попио је лозу и дунуо, одмахујући као да од себе нешто тера.

Све троје беху чули крике спровођених на Обред у Тарин Луг – непуних сто метара одакле смо седели ми, преживели – а ја нисам осећао ништа.

Један Рат беше отерао Тошића у егзил, други га вратио, али се у Колашину није ратовало сем сећањима, причама, и спремањем на нове покоље – Грчкој Скитији досуђене, изгледа, у недоглед.

Прелепа, обрасла зеленилом и украшена сребрним стенама, пробијена гиздавим водама, простирала се Она свуда око нас, али, осим мене, нико Је није видео.

Ни Љубо Тошић, очију утуљених на све до што је чувао у глави и недрима, сел.

4.

Гојко Ивановић ходао је поред Станка Радовића, везаног, покушавајући да га не гледа. Пролазили су поред куће Тошића, заснежене у сивом низу. На гранама кестенова беше се нахватало иња а Станко Радовић је, у дугим гаћама и поткошуљи, посртао бос, покушавајући да не јечи. Иза њега ступала су тројица из Посадне чете с пушкама о раме и ћутали, док је Вукман псовао, повремено ћушкајући брата и говорећи му да је говно, и горе.

На челу колоне ишао је Станоје Копривица, месар из Колашина, касапског ножа заденутог за опасач за леђима.

Повијен, голем, мрк у мркој аби, Копривица је шкрипао снегом; уском пртином силазили су ка тополама и потоку а Вукман је још једном ударио Станка, да падне и зарије се главом у снег.

Дрхтав, Ивановић је подигао осуђеника, гледајући му, нехотице, помодреле, тежачке шаке, увезане телефонском жицом.

Мрцино! викао је Вукман Радовић и безмало вукао брата до ивице потока, ка плитком, свеже ископаном гробу на смрзнутој обали.

На, рекао је Копривица Ивановићу и пружио му дуг, блистав нож. Стајао је раскречен и дувао у црвене, промрзле руке.

Немој ножем! рекао је Вукман. Наређење је да га стрељамо!

Глатко избријан, румених, чврстих образа, црн као гавран, Копривица се насмејао: Ножем или метком, жив или мртав, какве то везе има? Нека се дечко подучи, очврсне – чекаће га подоста тога!

Мислиш ли, викао је Вукман на Копривицу, да је Револуција касапница!?

Револуција, говорио је, већ избезумљен, јесте царство Слободе, Реда, и Правде, а брат га је, погружен, пљунуо.

Ето ти Револуције! насмејао се Копривица и вратио нож за пас.

Молим те, рекао је Станко Радовић Ивановићу, одвежи ми руке, да не умрем као скот!

Црна стопала, огромна у снегу, беху му пребијена кундаком и гажењем по ноктима. Не чекајући ичију реч, Ивановић му је пришао и слеђеним, одрвенелим прстима отпетљао жицу око зглобова, док су тројица из стрељачког одељења скинули пушке и држали их на готовс, неповерљиви.

Станко је гурнуо Ивановића и поред Вукмана потрчао узбрдо, у Луг. Копривица, најближи потоку, се смејао и викао: Пази, утече! не скидајући пушку с рамена. Стајао је и даље раскречен, с рукама у џеповима, а пратиоци су нанишанили на бегунца и опалили, гурајући следећи метак у цев.

Но шикара Луга и стабла грабова и топола сакрили су Станка и спасили га првих пуцњева. За њим су затим пуцали и Ивановић и Вукман Ра-

довић али је он грабио страном Колашинског брега, кршећи шибље пун снаге и страха.

Стани, кучко! викао је Вукман и трчао за њим, праћен Ивановићем и војницима, али Станко беше доспео до Таре и бацио се у њу.

Утече! викали су гониоци, покушавајући да га назру кроз маглу изнад реке.

Не осећајући хладноћу, попут видре пливао је Станко Радовић до испод Дријенка, где је изашао на обалу наспрам Радигојна и трчао кроз дубок снег, пушећи се.

Дисао је тешко, али су му очи блистале. Долазило му је да виче, да се смеје, да стане на брег и наруга се комунистима, али је знао да још није на сигурном, у Липову.

Искрадајући се ивицом ниске, тамне шуме, избегавајући отворене просторе, трчао је до свог села а за њим су остајали црвени, крвави трагови табана.

У Липову, под Сињавином, привукао се кући и јавио својима. Гледали су га на прагу – црног, голог, мокрог, и усхићеног наспрам већ бљештавог и белог неба – па га грлили, радујући му се као васкрслом.

Злотвори! викала је мајка и миловала га, љубила, трљала му главу убрусом. Прићи ватри, говорила је а он јој је казивао да не сме, после смрзавања.

Полако, говорио је. Биће, да је главе!

По видара и травара, Јова Мијатовића, нису, међутим, смели послати, јер му синови беху с Владетом Селићем и Предрагом Меденицом, у Колашину.

Морао је у шуму, али не пре но се опорави. Пред огњиштем је дрхтао, накнадно црњи и модрији него у Колашину, кад су га голог тукли у затвору, или при обали потока у Лугу, кад је преварио Гојка Ивановића, несуђеног му крвника.

Отац, мајка, и две сестре умотали су га у овчије коже и кришом, у сутон, одвели до Дожића – родбине неодлучне у Рату између разних врста Скита.

Јелка Дожић га је гледала, па се осмехивала.

Не брини, говорила је мајци, све ће бити у реду! Важно је да нико не сазна да је код нас!

Сакрићемо га, говорила је док је ћутао, дрхтећи и даље. Биће, рекла је, у штали, покривен сеном док се не поврати. А затим ће код Зарије, док покора не прође!

Никад, говорила је, не беше овога међу Србима, па је помагала да га ушушкају у коже и шашу, да се опорави до одласка у шуму, и слободу.

5.

Кучкин сине! говорио је Меденица Ивановићу.

И ти! викао је на Вукмана Радовића. Знаш да могу да те стрељам, што си пустио рођака да побегне! Коме објаснити да ниси у дослуху с њим?!

Ја сам крив, друже Меденица, казао је Ивановић, блед. Црне, сукнене чакшире, наборане изнад белих назубица чиниле су га мањим и мршавијим но иначе.

Види наштa личиш! говорио је Меденица и смејао се. На Чарли Чаплина, ни мање ни више!

Црвен, Ивановић је ћутао.

Иди! казао је Меденица Радовићу. Да те не видим! Потом је гледао Ивановића, самог, и обилазио га, као плен.

Гибак, снажан, стао је поред дечака и рекао, мирно: Или ћеш убити Станка Радовића, или ће Вукман убити тебе, као издајника! Иди у Липово – није имао куд до својима. Ако треба побиј их све, само да ти опет не побегне. На извршење! и сео за сто, још масивнији и скупоценији од очевог.

У Партији, наиме, владао је Ред, и знало шта коме, формацијски, припада. Пре рата, Меденица беше подређен оцу, који га је примио у КПЈ. Но по Устанку показао се послушнији – и крволочнији – па га је Јаков Кондић произвео у свог заменика у Колашину, а сам отишао на Дурмитор да жари и пали.

И Кондић је имао споменик испред зграде ПОЛИТИКЕ, у Београду. Њега нико није смео пипнути, док је споменик Кнезу Михаилу, на Тргу Републике, сваки дан бивао исцртанији и исписанији. У своје доба, Кондић стајаше надзорник и Брозу, а погреб му беше безмало истоветан – као да је умро светац, не зликовац.

Кондић – заправо, Коен – био је, очигледно, веза са свашточињама из Сенке, леминзима планетарне Воље За Моћ – јединима свесним шта чине, међу згранутима.

А Станко Радовић, у Липову, беше од тих, слућених, убеђен да зна против кога се бори, и зашто.

Но у Другом светском рату то није знао безмало нико, као ни педесетак година потом, кад су такве као он убијали синови и унуци Чика-Јашиних измећара, у име истих, једва преименованих Циљева.

И шта је Станко Радовић учинио, питао сам Микану Ђурашковић, педесет година потом, да га јурите као звера, или злотвора?

Каменог лица, ћутала је.

Ништа, казао сам јој. То јест, све: одбио је да се јави у партизане кад сте га звали – да се искупи за Зарију у четницима!

Сивим очима, Микана ме је погледала.

Казао је, рекла је као да објашњава малоумнику, или малодобнику, да је Сава Лазаревић Батара био у праву кад се није хтео придружити „војсци предвођеној студентима, робијашима, и Јеврејима – попут фурде побијеној од жабара, на Пљевљима"!

Је ли, при том, нешто слагао? питао сам, тихо.

О да ти је Гена жива! казала је. Да те чује!

Она ме је и научила шта је право и честито! рекох. Мислиш да би, данас, бранила овај зулум, ма колико нам фамилије страдало?

Ћутала је.

Не знаш ти своју баку, казала је и насмешила се, као да је боли зуб.

6.

Јелка Дожић, рекла је, издала је Станка Радовића да спаси брата кога смо држали у затвору, у Колашину.

Погледао сам је.

Беше мирна.

Ваша идеологија, хтео сам јој рећи, јесте обична, старозаветна прича о људској жртви. Хиљаде и хиљаде несрећника морало је бити бачено Јахвеу, а све осмишљено „класном борбом", да би се и такви као ти помолили.

(И такви као отац, и мајка?)

Ћутао сам.

Ево ти нож! викао је Копривица Ивановићу, у штали Дожића у Липову, а овај је подигао пушку, дрхтећи, и прилазио жртви.

У штали, тамној и топлој од говеда и оваца, владао је метеж стоке а Станко се тресао од грознице, придигавши се у сену, огромних, тамних очију уперених у Копривицу.

Убиј га! викао је Копривица Ивановићу на ухо, а овај је прислонио пушку на груди болесника и, тресући се заједно с њиме, повукао ороз.

Метак је одбацио Станка на коже на којима је дотле лежао, одневши му део леве плећке, као да је киклоп ишчупао.

Јој! викала је Јелка Дожић пред шталом, кршећи руке, а Копривица се окренуо, згађен, и ступио на снег. Пљунуо је, мрк и огроман, устрану, а Ивановић је клекнуо над мртвим познаником и прстом му, бесловесно, опипао црну, нагарављену рану на грудима.

Слуђен, лизнуо је прст и чврсто држећи пушку, као мотку, изјурио поред Копривице и Јелке и почео повраћати по себи, густим, смеђим и црвеним млазом.

Ниси ти низашта! говорио му је Копривица, и кренуо ка излазу из дворишта.

Посрћући пратио га је Ивановић, раздрљен и упрљан, док је иза њега Дожићка лелекала, као за најрођенијим.

Чекајте! викао је Ивановић за Копривицом и десетином из Посадне чете који су грабили ка Колашину, тамном и смрзнутом на гребену изнад Таре.

IV

1.

Издаја, казао сам Тошићу, не постоји. Има само заблуда о себи и другима, изложених прејакој провери. Сродство крви или духа не раскида до Бог!

А по чему мислиш, казао је благо, да су „Југославију" уништили Предраг Меденица, Броз, његови наследници, чифути, или „Међународна заједница"?

Сећам се, казао је гледајући ме у очи, како су извели Станоја Копривицу и Вукмана Радовића на Велику Пјацу, док су их, безречне, многи псовали и кунули.

Везали их беху, казао је, леђима на леђа, па их је један крупан, таман Србијанац камџијом терао да иду као спарени пси. Црн и меден реденицима, муклог сјаја у очима, говорио им је: Кучке! и ударао их кад би посустали.

А ишли су овако, казао је и погледао надоле. Прво би Вукман на леђима носио Станоја, сивог лица слеђеног од напора, па би пао, трпећи да га Србијанац, зарастао у косу и браду, бесомучно удара – али ипак више Станоја, закопрцаног на њему. Устај! викао је џелат и смејао се, а из гомиле која их је пратила није се чула реч, после узвика кад су се појавили на Пјаци, смешни и никакви.

Запомажући, Копривица би се, под ударцима, некако подвукао под Радовића и устајао, псујући и сам – али не мучитеља, ни пук, већ оклембешеног, пренераженог и скамењеног сапатника.

Иди, бандо комунистичка! викао је џелат, а Копривица је викао да није комуниста већ обичан радник, месар, натеран у злочин.

Ћути! мукло му је говорио Радовић, изложен ударцима попут велике, тамне, застрижене бубе, ћути, бизо! Не брукај Покрет и Партију, изроде! а џелат му се смејао и ударао га још јаче, по лицу, остављајући крвавe трагове.

Затим би Копривица, далеко јачи и крупнији, такође пао па би га Радовић носио, избезумљен и обневидео, праћен гомилом која је ћутала, осрамоћена.

Тада сам прекинуо Тошићеву причу.

Немој тако говорити, казао сам, благо.

Усред речи застао је, и погледао ме.

Како мислиш? рекао је, играјући се чашицом за ракију, док су нас његови брат и сестра посматрали, ћутке.

Сам знаш, рекох, да су Колашинци – међу којима и ти – гледали свако погубљење као представу, догађај, позориште, без обзира колико крваво и срамно.

Полако, подигао је поглед с тамних, златастих шака и рекао: Тада сам, Селићу, имао десет година и шта ми је бастало до да гледам, потом памтим, не бих ли га целога живота разлучивао, као прави Србин и бесловесник?

Зар не беше, питао сам, кога од старијих да ти забрани, па и ћушком потера кући?

Тошићи су ћутали и посматрали ме.

И Благотину смрт сте тако гледали, а бисте и оне у Лугу, да се могло! рекох.

Разумем, казао је Тошић равномерно, да у свему тражиш Причу, и Смисао, али зар ниси Гледач и сам?

Да, рекох, полако, али не да бих прибирао грађу за роман, или разговор.

Ти си љут, казао је Тошић, помирљиво, и подигао чашицу. Не жести се на друге баш колико на себе. Бог нас је проклео да видимо више но нам је памтити, камоли осмислити! Кад бисмо сагледали Слона исцела, били бисмо као Он – не Вукман Радовић, Љубо Тошић, или ти!

Ћутао сам.

Везаних очију, говорио је, дервиши су пипали Слона тврдећи да наличи деблу, питону, или метли – зависно додирују ли ногу, сурлу, или реп – а Господар се смејао, на Ономе Свету скинувши им повез, да нам се наруга!

Неговано брадат, црн, Тошић се осмехнуо и рекао: Живели, Селићу! па смо искапили по лозу а Вељко и Станка су полагано испијали кафу, не говорећи.

2.

Србине! рекао ми је Тошић. Ниси имао шансе, колико дете међу одраслима! Знали смо чији си, и зато си морао рмбати као архитекта, писац реклама, и цртач!

Мислили смо да си Удба, као отац, говорио је. За Данила Бошковића, Вука Шијана и остале смо то знали јер су долазили званично, као део Велике Игре, а за тебе смо сумњали да припадаш још већој. Прерушен у изгнаника, могао си нас преварити!

Погледао сам га.

Што си ти радио као каменорезац, и надничар? питао сам га. Шта су мислили за тебе?

Благо, осмехнуо се. Ја сам нико и ништа, казао је. Још један бегунац жељан да нешто напише, и искупи се – да Нас Ослободи увидом у наше Стање, и Судбину.

Свако писмен, казао је, имао је сличну намеру – макар да напише Књигу О Титу, и објави што су у Свету знали одавно.

Има ли једног Србина кога су Срби помогли да постане неко и нешто? питао сам.

Сем Вујадина Драшковића – сина убијеног министра Краљевине Срба, Хрвата, и Словенаца, казао је, не! Једино је њега Народна Одбрана школовала, и то у Швајцарској!

И, питао сам, како им се одужио?

Као теби, казао је и насмејао се. У свом Институту запослио је Срђу Петковића, ционисту и удбаша из Београда.

Смејали смо се, док су нас млађи Тошићи гледали.

Збуњена, Станка је устала и отишла да скува још кафе а Вељко је, снебивајући се, пришао прозору и гледао наспрам некадашње Гимназије.

Крајем ока погледао је затим ка Лугу, и стресао се.

Јеси ли се због Књиге вратио у Стари Крај? питао сам Тошића.

Осмехнуо се, златан и таман као свештеник.

Претпостављам, рекох, да би на ратиште?

Ћутао је.

Погледао сам га у очи.

Бојим се, рекох, да ће ти по брдима отказати срце, ако ти се не сложе колена као мени на Чајничу.

Ћутао је.

Донекле збуњен, погледао је и он кроз прозор, мимо брата.

Тиха, сестра му је ушла у собу и донела кафе. Пажљиво, распоредила их је испред нас и изашла, нечујна.

ГОСПОЂА СА СУНЦОБРАНОМ, рекох, јесте добар роман, али не какав си одувек желео написати.

Погледао ме је.

Ако те теши, рекох, знај да се на тај врх није попео нико од нас. Пишући СУДБИНЕ, ЉУДЕ ЈАЧЕ ОД ВРЕМЕНА И СУДБИНЕ, и ЖИВОТ ЧОВЕКА НА БАЛКАНУ, Мирослав Поповић, Душан Јагликин, и Станислав Краков мучили су се већ с насловом. Ни Црњански се ту није прославио, Андрића да не помињем.

Стојимо, рекох, згромљени пред собом, кепеци наспрам Приче нама испричане.

Живим, рекох, као ти – да напишем Књигу – од дана кад сам схватио да би ме Предраг Меденица погубио, као жртве у Тарином Лугу, јер сам угрожавао његово виђење себе!

Све право, рекох, непријатељ је Прогреса и Моћи, за које би он учинио све! Моја искреност му се косила с Разумом, основом његове Вере.

Због Књиге, казао сам осмехнутом Тошићу, разишао сам се с Ацом Илићем, Лазаром Стојановићем, Јосићем Вишњићем, Милисавом Савићем, Давидом Албахаријем, и безбројем других београдских писаца и уметника, вољних да Слону пипају нокте, или разгрћу измет!

Препаднути, лукави, рекох, бежали су од Таринога Луга безмало као од себе, а једино је Јагликин својом Књигом покушао рећи Истину, платившши животом. Умро је, кажу, луд! А Мирослав Поповић радио је за Предрага Меденицу у ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКУ, уместо да овај њему кува кафу, и чисти ципеле!

Краков је умро у изгнанству, рекох, као „народни издајник", написавши најбољу Књигу о српској храбрости после Његоша и Миљанова, а ни за њу нико у Београду не зна, сем партијских критичара вољних да га похвале што се клонио „емиграната"!

Тресао сам се, помало.

Тошић ме је гледао, тужно.

Због Књиге, рекох, стрпали су ме у затвор, туберкулозног од осујећења!

При хапшењу, рекох, запленили су ми писаће машине којима смо Ана и ја зарађивали за живот. Уз делове Књиге, однели су их у неки свој Музеј, за студенте својих Полицијских Наука!

Због Књиге, рекох, тражио сам другове и савезнике, открившши да се многи лажно представљају.

Погледао ме је.

Јесам ли те и ја преварио? питао је, мирно.

Погледао сам га у очи.

Не, рекох. Ти си прави!

Насмејао се и устао. Пришао је и загрлио ме. Е, Селићу, казао је.

3.

Пријатељства без жртве нема, рекох. Но ученици Достојевског, Кафке, Џојса, Пруста, или Андрића могу жртвовати само Другог. Своју Књигу стално преправљају, уређују, редигују, или бришу!

Ја постојим, рекао је Тошић.

То, рекох, знамо само ја и твоји!

Смејали смо се.

Због Књиге, рекох, бежао сам из Грчке Скитије, не бих ли је написао ван домашаја Удбе, и подлаца који су тврдили да Слона нема. Но на крају сваког бега наилазио сам на осмех убица, живих за власт, моћ, и очај иних! Светом влада Предраг Меденица – умножен, клониран, преваран на хиљаду језика!

Напокон, због Књиге сам отишао на фронт, рекох, међу борце којима погинути беше лакше но живети недолично. И пред саму Смрт, међутим, Меденица је имао снаге да окреће телефоне, и плаши једне дужнике другим!

Само Бог пашта, рекох а Тошић ме је гледао, ћутке.

Ниједна Књига, казао је, не може све обујмити, и остати читљива.

Мора, рекох. Друге нам не требају. Морамо се погледати, макар колико Грци, Јевреји, или Арапи!

Сво проклетство јаничарења стекло се, знао сам, у очевој Служби. Турци и Тевтонци беху Власт уобличили у занат и науку, но Срби као Митар Јоцић или Јован Каричић су у Њој проналазили Сврху Живота.

Дух Скитије хрлио је Слободи, а вољни и кадри себе да пониште постајали су манкурти. Од неспретног средњошколца и Митар Јоцић се преиначио у строј који, знао сам, не би устукнуо као Гојко Ивановић. На обавештајном курсу су га истина учили да коље овце или свиње, али су други обучавани убијањем Људи. Мита, како смо га звали у Крају, дичио се блискошћу катилима из Црвених Беретки, Тигрова, Белих Орлова, и сличних јединица специјалне намене.

Својеобразно, отац се отимао злочинству као *a surly serf*, али већина манкурта – попут Мираша Ђурашковића, или Мите – нису. Многи су потом умирали скрајнути или с метком у потиљку, но навирали су млађи и приљежнији, за Тарин Луг не чувши ни шапатом.

Све се заборављало, а Књига сем Њихових као да није било. Претанком фолијом одвојена од Истине, Лаж је радила свој посао, а Служба рачунала да траје вечно.

Келти, схватао сам споро, себе као да нису имали осим у бесу, а и у словенизираним Србима би само повремено прокључала скитска крв, да заурлају супротстављајући се тлаку.

Слон се заиста речима није дао предочити, колико додиром, мирисом, и тумарањем по Његовим Траговима.

Без памћења, говорио сам Тошићу, нема сопства, ни доличне Смрти. Таворити по гробљима и стратиштима, мимо сопственог имена, предалеко је од части.

Гледањем у недра себи и другима, схватао сам, стицало се Знање, а лудело сећањем на губитак мимо Овог Света; попут Тошића, у очима Других огледао сам се углавном као осуђеник. Живи, или мртви за живота, батргали смо се како је ко најбоље знао и умео.

Но најчудније од свих вијугао је Гојко Ивановић, Председник Удружења књижевника Црне Горе, члан Француске 7, неспособан из пуноглавца да израсте макар у жабца.

4.

Ивановић наиме беше крајњи производ Таринога Луга, Заборава, и Модернитета. Пун Човекољубља, стајао је пред Предрагом Меденицом, октобра 1944.

Ти, казао му је Меденица, ниси за Службу, бар као оперативац. Тек личним дневником нећеш схватити ништа!

Зато ћеш, казао је, насмешивши се, постати писац, „инжењер људских душа" како каже Друг Стаљин. Масама ћеш предочавати шта јесте и није, и зашто.

На извршење! казао је а Ивановић се окренуо налево-круг и отишао, на Задатак.

Пишући ГРАД ПОД КЉУЧЕМ, ЦРВЕНЕ ПОТОКЕ и сличне књиге, наставио је да прикрива, изобличује, и лаже. Побегуље, паликуће и јамаре приказивао је див-јунацима, сатрапе попут Меденице демијурзима, Броза божанством, а Тарин Луг оправданим кажњавањем издајника. Хвалоспевима комунизму као Царству Небеском на Земљи ушао је у лектире основних школа, камоли гимназија и учитељских, филолошких, или филозофских факултета. Будућим писцима из Рашке, Стапара, Приједора, или Мионице пружао је узор, док се не би срели с Достојевским, или каквим другим заводљивим нихилистом. С расапа, бесмисла, лудила, гадости, и страве његове, Ћосићеве, Давичове или Лалићеве „стварности" окретали су се, неизбежно, естетизму, књишкости, умовању или фантастици, од уметности очекујући све сем бодрост и веру.

Ругањем истинском јунаштву, Ивановић је уводио нове жртве у Луг Модернитета. После његових ЦРВЕНИХ ПОТОКА, лажи модерниста и постмодерниста деловале су као Истина (испразнима вазда иста, и досадна).

Ма колико горштачки жилав, Српски Дух је умирао од ПЕСМЕ КОЈА СЛАВИ РАД, БЕТОНА И СВИТАЦА, СРБИЈЕ ПОД ШЉИВАМА, ГОСПОДЕ ГЛЕМБАЈЕВИХ, ЗИДА, МАЈКЕ ХРАБРОСТИ, СТРАНЦА, КУГЕ, те филмова, сликарства, вајарства и музике отпада, гнусобе, и досетке. Нестајући као народ Лепоте, Правде, и Истине, Срби су се окретали Вештини – на подсмех још Владици Николају Велимировићу.

Вуле Јевтић – својевремено с Владиком у Дахауу – беше напустио Радио Београд не хотећи да пушта „народне песме у обради", али он стајаше један. Комесари Пајкић, Давичо, Крлежа, Ћосић и други знали су да без разградње српске песме нема ни преправке српског духа, те је Меденица и Вулета послао у заборав, тешећи се да то није Тарин Луг.

После соцреализма, и Удба је прихватила Модерну као Пут ка Масовној Уметности, за сваког ко није гадљив.

Јер Кнезове и Витезове Песме, Приче, Слике, Кипа или Филма ваљало је држати подаље од смерда, на чијем је пристанку почивало Ропство Векова. Вукашин Јевтић чинио је многе сувишнима, смешнима, или лошима, па му је тек после десетак година дозвољено да наново снима, а недаровитима непрекидно гурани микрофони и камере у лице. Мало је ко имао распон од тенора до баса, а стењати, запомагати, или урлати могао је готово свако из масе.

„Здраво говно једно!" јављао се зато Меденица Ивановићу на улици и пошто је постао славан и уважен. Осмехујући се широко и срдачно, тапшао га је по леђима и питао како синови, па позивао у ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИК, на кафу.

Такав позив ни Гојко Ивановић, лауреат Његошеве награде, није смео одбити. Скупљених рамена, одлазио је код свог првог издавача и с њим проводио сате осећајући се нелагодно – као кад Рат беше почео, а он се врпољио, млад.

5.

Седећи у Клубу са старијим сином, књижевним критичарем ПОЛИТИКЕ, Меденица је с осмехом испијао шприцере.

Иви Стипетићу враћао је киселу воду, говорећи да неће шокачке гемиште.

Стипетић, из Дубровника доведен да води Клуб Књижевника, осмехивао се такође и казивао да је тешко наћи сифоне, будући да је много шта враг понео. Учтив, брисао је сто од непостојећих мрва и одлазио, насмешен.

Војислав Меденица се мешкољио.

Погледај ову багру око себе! говорио му је отац. Све го преварант, лезилебовић, лизгуз, кукавица, доушник, и смрад! Сви би у Културу као под крмачу, а подвукли би се и под вепра!

Полупијан, погледом је шибао по столовима док су га остали гости са смешком поздрављали, придижући се.

Сине! говорио је Меденица. Нема балеге до школоване, кад би да се обогати, уздигне, или прочује!

Да ми их је запишати! говорио је, весео.

Јер Београд још немаше *Bloomsbury Circle*, већ само Београдски Круг. Њему је припадао и Војислав, члан Удружења књижевника Србије, многих жирија, и корисник све бројнијих погодности Новог Светског Поретка.

(За Фулбрајтову стипендију, истина, отац му је морао Душка Папића подсетити на његово понашање 1941, али су Американци примали и горе од Меденичина два сина. Ваљао им је свако, само да беше виђен за сатрапа, чауша, или жбира.

У Клубу, по канцеларијама и бројним пријемима и свечаностима, скитски провинцијалци су се гурали и саплитали, не би ли шта ставили у се, на се, и пода се, а Војислав им се смешио, убеђен да га воле.)

Повремено, отац се на њега мрштио.

Не једе се све што лети! викао је, а Војислав је одлазио код Иве, да се запије.

(Из Прошлости, није се имао чиме окрепити. Млађи брат му беше остао у Америци, а он се пизми и омрази Француске 7 супротстављао пајтањем. Штавише, за разлику од Тошића, или мене, није мислио истраживати ишта.

Прикривено сетан, отац га је посматрао како се залуђује да је Човек Од Слова.)

6.

Попут Орвела, Меденица одавно беше поистоветио неименовано с недешеним. У Максиму Горком – КЛИМА САМГИНА беше он препоручио оцу – и Чарлсу Дикенсу, или Балзаку, налазио је узоре књижевности довољно удаљене од српске – или келтске – да се читаоци забораве, као сужњи пред казаном.

И себре и бољаре, наиме, ваљало је забавити скаскама о обичним људима, безначајним судбинама, или антихеројима безнађа и бесмисла које су он и Партија ширили попут мијазме.

Једино се очајник нада Револуцији! говорио је оцу још 1941, а он га је гледао као сумошесог.

Попут покровитеља Велса, Шоа, Вирџиније Вулф, Форда Медокса Форда, и сличних лумена, своје намере је потом прикривао Пижуричиним, Кишовим, или Павићевим шареним, заслепљујућим фрагментима поништене, порекнуте Целине, и туђим болом.

Мислиш да су Руси заиста јунаци? говорио је сину кад му је, усхићен, поднео КАКО СЕ КАЛИО ЧЕЛИК.

Јунацима су муда у процепу! викао је а Војислав га је гледао, ко зна који пут повређен и увређен.

И ви сте фурда! викао је јуна 1968, јер не знате шта се може! Русе су јахали Скити и Хуни, Варјази и Татари, Хазари, Швабе, и чифути – као што ће и вас ко стигне, јер немате појма ко сте и шта сте! Чији си ти син? Да ниси четнички, или раднички?!

Једино Моћ има смисла! говорио је. Остало је лук, вода, и дим! И Власт је ништа без права над животом и смрти!

То је неприхватљиво! казао му је син, тихо.

Немилосрдан, Меденица се смејао, покушавајући да му се не руга.

Целог живота, као многи Другови, Предраг Меденица је Књигама тражио Формулу, попут алхемичара, или кабалисте. Шта је Она требало да садржи, и оствари, ни он – културни надгледник – није знао. Но то га није спречавало да даље грчевито тражи методе, начине и поступке, како би му унуци и праунуци код неког Иве газили несоје, смејући се њиховој немоћи.

Мада Човек Од Слова, за собом није желео оставити Документ, макар лажан. Није му се улазило у Историју ни у виду преименованог јунака Ивановићеве, Лалићеве, или моје прозе. (Претпостављам, да је слутио да се мене неће избавити, поред свег настојања. Под старе дане морао је прихватити Случај, на улици ми се осмехујући друкчије но онима које је умео уђуткати или поткупити.)

Беше, наиме, изблиза видео како се Историја ствара, и пише.

Душко Папић, на пример, издао је целу партијску организацију на Специјалној полицији, а после рата славили су га као несаломивог. Броз је у Југославију стигао непознат и до смрти задржао везу с Москвом, а он је слао најбоље другове на Голи Оток, због „шпијунаже за Совјете". Сутјеска је била војна катастрофа а уџбеници Веселина Јакшића, потоњег Удбиног националисте, приказивали су је као војни тријумф. Мост на Неретви беше срушен грешком, но Историја је то прогласила ратном варком Великог Вође. Комунизам се из привида слободе, драге Селићима, од почетка изметнуо у поробљивачки поход, користан Меденицама.

Готово све што су ђаци и студенти учили било је лаж, кудикамо већа од претходних тумачења Историје као Божије Воље, или наума, жеље, па и хира краљева, министара, њихових љубавница или милосника.

Историју није чинио Точак Догађања, а он је то знао боље од многих. Безмало све што се збивало међу људима настајало је њиховом намером или кукавичлуком, памећу или глупошћу, љубављу или мржњом, ма како потом образложено пред собом и породом.

Физика Историје делала је сасвим друкчије од Толстојеве у РАТУ И МИРУ. Нико није играо шаха људима до они собом, а за то им није био крив Бог, Противник, земљина тежа, време, људска природа, или случај.

Укратко, Историја је значила Одговорност, а то је, изгледа, прихватао једино Бог, за кога је и Меденица знао само да постоји.

Због тога је уживао у уметности, доброј храни, пићу, и женама, не заваравајући се да спознаја мења ишта. Моје написе није доживљавао као опасност по режим, већ себе – запита ли се ко откуд ја мимо њега. Читао је, помно, извештаје о прељубама, крађама, подлостима, и глупостима Другова и питао се докле то може трајати, да не угрози Систем. Из дана у дан уживао је у Моћи, знајући да њеним нестанком престаје све – бар њему, Кадру.

Блумсберијевци задужени у Свет да пуштају – или припуштају – смртоносну културу Модернитета, имали су, истина, већу Моћ од њега, али он је председавао сагледним царством, своје марионете и жртве познајући лично.

Попут Орвела, Стварност је сматрао уништењем Духа, но то му није сметало да ентропијски ради на општем и трајном ропству.

Светом отпада и умишљаја бродио је осмехнут, тешке мисли препуштајући боговима који су нас таманили, као своју децу.

V

1.

Секула Селић, безмало Благотин двојник, покушавао је трговати, заборавивши да Селићи нису чифути, цинцари, латини, понајмање швабе. Бркова шиљатијих но у брата, у сличном тамном, варошком оделу, ни он није могао одбити никога, нарочито у невољи.

Ђаво понео! говорио је и потписивао туђе дугове, давао на вересију, соју да се одужи макар новцем.

Немајући да позајми, Селић је могао запевати као онај Црногорац из Марка Миљанова, на мукама питан боли ли.

(Болело је кад нисам имао чиме Људе угостити! грцао беше несретник, нашта су се Арнаути загледали, па га пустили да се мучи, до Смрти.)

Спечен од немаштине, туђих и сопствених захтева, радњу у Колашину морао је затворити, још пре Другог Рата.

Све су радње потом затворене, да не буде дуга ни добити, личне.

Тада је, истина, Микана Ђурашковић спроводила Директиву, али се уништавајући „капитализам" посебно радовала. Јер Лично се вазда опирало Колективном, те га је ваљало затомити као свако сећање, наклоност или жељу мимо Општег коме је служила она, свештеница Бога Човека.

Владета Селић, утегнут, гледао је покојног стрица.

Секула, мањи и жгољавији но иначе, посматрао га је истих топлих, сјајних, Селићких очију, покушавајући нешто да му каже. Но из уста му није излазило ни шапата.

Отац се примицао стрицу покушавајући да чује шта ће му казати, али ту не беше поруке колико од Благоте.

Мртви су ћутали, као заливени.

Бесан, челичан попут опруге, или сајле, отац је ратовао даље, никад чиновник ни трговац. Давао је од срца, презирући губитак.

Доглед је поклонио Станку Селићу, на Трмању, његовом брату Славку аутомат, за себе задржавши једино валтер. Кожни капут удбаша дао је сестрићу Мирчети Раичевићу, не помишљајући да ће га с тога у Колашину ислеђивати.

Као војник Револуције одбијао је за себе да узме и шал, камоли новац или коња, а надређени су посезали за чиме су стигли. Да је Броза ухватио с туђом женом, или при убиству детета, тешио би се да не зна разлоге. Али пљачку злата у којој је службено учествовао није заборављао. О Брозу ми није имао рећи сем да је мародер – похлепник за богатством, не Лепотом, Истином, или Чашћу.

Остали Другови су се окретали хладној, блиставој Светлости мрачног Светлоносца, лица такође сјајних и гиздавих само с једне стране – попут месеца, или астероида. (С друге стране – од нас окренуте сем у Временима Смрти – и Њима су се црнела рошава, гадна, беживотна, као по нуклеарном удару.)

Ровчанин, Владета Селић се гадио сваке замене, те је у Револуцији тражио Искру. Но од њеног пожара своје претке није могао видети, ни потомке.

Зато су му Благота и Секула Радованови долазили на очи тек мртви, а он им се покушавао приближити искључиво расуђивањем. Јер осећања Револуцији стајаху болест, долазећи из Бити установљене Богом, у Искони.

Од Греха, отац је бежао вером да је изнад њега кудикамо паметнијих, храбријих, и бољих. Свестан својих недостатака, чудио се подлим, злим, и оштећеним Друговима. Свет, веровао је безмало до Смрти, мора имати божанског макар колико га је осећао у себи – преживелом из Тариног Луга.

Јован Каричић није ме питао о оцу већ причао о свом, удбашу из Александровца. Плав, чекињасте косе, тежак, готово ми се правдао што је у Служби.

Вадио је удбашку легитимацију и показивао је.

Морао сам, говорио је.

Ћутао сам.

Преко стотину људи лежи у затвору због мене, казао је, урастао у фотељу иза модерног, блиставог стола.

Били су шпијуни, говорио је. За Русе.

Ћутао сам и на то.

Легитимација је лежала пред нама. Видевши да је не узимам, подигао је и вратио у џеп сакоа.

Од другог стола гледао нас је Мита, осмехујући се.

Какве везе има ИЗГОН, упитах га, с ценом сијалица у Сирији?

Осмехивао се.

(Није то за тебе, говорио ми је својевремено отац, мислећи на Војну академију. Знао је шта значи бити аскер у султановој ордији. Но није ми умео објаснити, свестан да немам одговарајући пријемник – не искусивши што он, јаничар.)

Хајдемо на ручак, казао је Мита а Каричић устао, масиван, и ухватио ме за раме.

2.

Прешли смо улицу код Пионирског парка и ходали до Градске скупштине. Полицајци из стражара поздрављали су нас по пропису.

Ни Каричић ни Мита нису их примећивали.

Ушли смо у Градску скупштину.

Нико нас није питао за оружје.

Нису нам тражили легитимације, ни име.

Знало се, све.

(И Микана Ђурашковић, некадашња девојчица из околине колашинске Цркве, Владети Селићу стајаше надређена. Јер извештавајући шта он – пуковник Удбе – чини у Колашину на пропутовању или летовању, могла је писати шта хоће, само да не измишља. Радила је то и Предрагу Меденици – Генералу Службе. Имала је право и да тумачи и износи утиске, као што је чинио отац, Службин аналитичар.

Истина је и што се безбедно да слагати, казивало је старо начело. Моћ Микане Ђурашковић беше прилична. Мада званично само Секретар општинског комитета савеза синдиката у Колашину, срезом је владала попут утве, не гурајући се у први план.

Такве грешке препуштала је другима – као Булату Мијовићу, својевремено послатом на Голи Оток да се, као собни старешина, учи Мери и Реду.)

Ишли смо – Каричић, Мита и ја – преко богатих сагова, поред мермерних зидова, низ широке степенице у голему, празну Салу за обедовање.

Сели смо за широки, округли сто. Пришао нам је келнер, полицајац такође.

Смешио се пријазно.

Донеси нам пасуљ, казао је Каричић.

Затим је ушао Ковијанић у вијетнамки и фармеркама. Туст, голем, као вепар ходао је к нама, таруђи се бутинама.

Осмехнут, сео је до мене и питао за здравље.

Одговорио сам, не желећи да увредим домаћине.

Потом су наишла петорица специјалаца с Вуковара, у борбеним, зеленим полицијским комбинезонима, с раповима, али без пушака и хеклера.

И они су сели за наш сто, уз поздрав.

Сви су се знали, до ја.

Јели смо пасуљ и пили богато бело вино.

Каричић ме је питао за Рат, у Славонији, нашта сам му рекао да то није за причу већ делање.

Шта би ти учинио? питао ме је Ковијанић а остали су заћутали, посматрајући ме.

Што у сваком рату, казао сам. Ратовао бих.

Како?

Специјалци се беху удубили у пасуљ. Осећао сам да ме гледају.

Из све снаге, казао сам. Како друкчије?!

Насмејали су се, сви, а Ковијанић ме је пљеснуо по плећима и наручио још једну флашу вина.

(Номенклатура, хтео сам својевремено рећи оцу, није лествица Вредности, већ Моћи. У здрављу, елита стајаху најбољи и најјачи, али нити је Ковијанић био добар и јак, ни Каричић, Мита напосе. Једино су специјалци деловали као да знају свој посао, спремни да погину колико убију.

Од Броза до Микане, говорио сам оцу, сви су уходили и издавали сваког, држећи целу Организацију, Службу у сталном страху, позору, па и нади.

С очекивања, хтео сам рећи, да се неко први оклизне, изрекне или разоткрије, и на себе прими Зло. Моћници који су командовали Селићима, Ђурашковићевом, или Меденицом били су и остали ништавила, с Вештине сучелни Врлини. Блаворском памећу и лукавством надомештали су Љубав.)

Ковијанићеве очи су сијале док је Каричић расклапао свој ЦЗ-јац.

Беху сви повадили пиштоље, хвалећи се, што маркама, што муницијом.

Ћутао сам, и на то.

3.

У својој канцеларији, Каричић ми је причао о петособном стану на Дорћолу и помињао НИН-ову награду за ИЗГОН, а ја сам пио виски и осмехивао се, говорећи да ми наш стан одговара.

Престаните да ме јурите, казао сам му, а тај велики дајте коме треба.

Лукав, Каричић ме је гледао. Потом је ушао Мита и посматрао ме такође.

Ко зна који пут помињао је Стари Крај, и све момке отпраћене у иностранство, заборав, или Смрт.

Партија, очигледно, стајаше богомдана Иберима, Турцима, или чифутима. Њом су владали под стеченим, аријевским именима, да се Власи не сете, одајући се једино бешчашћем, завереништвом, или трговином.

Врховном Штабу, Синхедриону, Врховној Управи нису требали одличници ни јунаци, већ извршиоци спремни да учине шта треба на миг, трептај, камоли наредбу. Наспрам Мите, Каричића, или Ковијанића, Меденица стајаше безмало свој.

Да ли би хтео да се сретнеш с пашеногом? питао ме је Каричић. Осмехивао се лукавије но претходно.

Његово отворено, детиње лице изгледало ми је опасније од Ковијанићеве берете у торбици.

Попут термита, мрава, или оса, споразумевали су се Они зујањем, овлашним додирима и знацима, вечито На Задатку. Један другом Другови, Чланови Тима, Играчи, саопштавали су само: „Може!" или: „Не може!"

У бинарном Свету Номенклатуре, већ отац није имао шта тражити. Секула Селић беше то наслутио и пре Револуције. Из меница, прописа, финансијске полиције, жандара и жбира Прве Југославије, видео је крај свега за шта вреди живети, и помучити се.

Осетио сам Каричићев предлог да се сретнем са Слободаном Милошевићем.

Владета, ђед, и његов брат беху наиме исконски Срби, Саке, Аријевци, те им је Тарин Луг пао као камен у недра. Погубљење недоличних, немоћних или недужних сматрали су горим од свега, без обзира на веру, или номенклатуру.

Зато ми је отац умирао последње две године Рата обезвређеног – у детаљ – свим злочинима Револуције. Прво је викао у себи, потом гласно, носећи се с нечим неописивим.

Боже! говорио ми је мукло а ја га нисам разумео, љут као својевремно он.

4.

Заробљенике, у Старо Доба, нису дирали, јер беху трампили част за опстанак. Сви сужњи, себри и трговци, наиме, трајали су с ужетом око врата – не торком, келтским пркосом – и томе немаше искупа, међу Људима.

До у десети век беху марјани ред племства међу Неретљанима, остављајући нам „Марјана", „Марјанца", и „Марјановиће" у помен аријевске Персије, Палестине, Анадолије, и Старога Краја. Као сви Срби, међутим, отац то беше заборавио, а Каричићу и Мити га није вредело казивати.

Попут мамелука служили су било кога јачег, пресретни да се наругају и торку – са сопствених тешких, златних ланаца бешчашћа, и богатства.

Крвљу заробљеника из Тариног Луга беше и Владета Селић задужен да устраје у срамном походу. Утамничење му стога беше горе но мени. Робијао је доживотно а ја само у Забели, Рокфорду и Београду. Са свог усуда повремено је, истина, праскао на најближе (или се, као Марко Краљевић, мрштио на Султана), али то је трајало кратко, а сужањство и по Смрти.

Његово Знање – попут Каричићевог или Митиног – стајаше повест и збир небитног, привидног, недоличног, па, враг дао, и корисног.

У никшићкој Гимназији, потом Првој београдској (Митиној, Шураковој и Мишковој), и на београдским Правима, прихватио беше разна Правила као начела дугог, успешног и здравог живота. Либерално васпитање и образовање тражило је и од њега да дарованом и успешном у зубе не гледа.

Смисла – учио је као сви сужњи нашег Времена – има једино у изједначавању свих Праваца, и свег Постања. Да је то заправо дефиниција ентропије мало ко је бринуо. Да ишта постоји са себе, мимо неког Политбироа, Председништва, Управе, Синхедриона, жеље за Пробити или Прогресом, готово ниједан од некадашњих марјана није помишљао. Бесмислене чињенице и вештине чиниле су нам свима школовање, *curriculum*-ом уобличено да нам поништи предачку памет и служи нас.

Нешто ме је, међутим, отело од тога а њега – и моје другове – оставило да се носе и нагађају с Временом које их је млело уз њихов, наизглед добровољан, пристанак.

У очевим очима, Бог се стога огледао као Ужас. Схватао је, претпостављам, да је Броза требало убити чим му је видео сандуке са златом па отићи у ад, где се иначе живело откада је Грчке Скитије.

Попут оца погрешио сам, наставивши да с Митом и Каричићем радим на промоцији ИЗГОНА.

А и ИЗГОН беше својеврсна грешка, јер себе бејах прихватио у трећем лицу. Књига је, стога, могла послужити сваком до мени; Медузин Штит беху ми Митине и Каричићеве очи, не моје.

ИЗГОН бејах прекинуо због бега у Канаду. Рукопис, претпостављам, није требало завршити, а ја сам због тога патио, пртећи га попут дуга. Јер Књига беше писана по двадесетак страна дневно, у ишчекивању да ми Удба упадне у стан и покупи папире, као при првом хапшењу.

У ИЗГОНУ, избегавао сам да о Служби пишем отворено, губећи Битку већ тиме. Јер једино што Они нису могли истрпети била је и остала отвореност. Ван мрака и сенке нестајали су, попут лишаја.

Свако школовање без обраћања Богу, учио сам се, стајаше дело Луцифера, Бога Просвећености. Сељачићи и чобани с планине долазили су

у београдске школе као ја у Лизгар; велелепне, моћне, срећене, Фабрике Учења су их опчињавале. Јер Град их је лагао да се од Зла – поистовећеног с напором, лишавањем, и опасношћу – може побећи.

Потом су најпаметнији, најсавитљивији, најмање прецима одани међу нама ишли у западне школе и градове, и дивили се привиду Слободе – од земљине теже, одговорности, нелагоде, и худог Времена.

Моћ се у очима Новосрба изједначавала са Светлошћу, ова са Светошћу. Ко је могао, знао, да је Бог одвајкада без призива – Цео, Наједном, и Свукуд, усто захтеван према Себи колико нама, Другима?

Што је чифут Ајнштајн разорио Свет не успевши да оживи ишта, мало ко је сматрао проблемом. Као ја кад сам вадио федер из сваке играчке, отац – а пре њега ђед и други чобани из Роваца, Васојевића, Ужица, или с Хомоља – тискали су се нешто да сруше – макар Речју, Словом, или Књигом.

Једном извађену Опругу ваљало је бацити на Ђубриште Историје, градску депонију, у корпу за отпатке или вир неке реке – загађене сличним, узводним наносима.

5.

Мити ме је одвео Марко Вељовић, брат Мишков. Колико сам Мишка волео толико сам према њему био равнодушан, чак презиран. Чинио ми се, наиме, сличан ујаку (вазда спремном да се издајом откупи) или оцу Јарошу – партијском убици с Дурмитора.

Чудио сам се да није удбаш, будући син оперативца и сестрић агента провокатора. Вазда обавештен ко с ким спава, ко кога вара и издаје, ко се за колико продао, ко је чији зет, брат, рођак, шурак, пашеног, таст, или свекар, ко је имао каквог оца и деду, причао је без престанка, обмањујући и нехотице.

(Отац би се и с њим на улици љубазно здравио. Породичне и личне прилике му је опраштао, иначе кадар и кнутом да утерује врлину.

Но мене је – тамних, топлих, безданих очију – терао од куће.

Четници су ти убили ђеда и стричеве! викао је, пун немоћног беса, а Ана, деца и ја одлазили смо у Пионирски парк, и седали на клупу.

Унуци Владете Селића, Просвећеника, пружали су руке ка шибљу тражећи првобитни, невиђени Луг, на преко хиљаду метара висине. Трчали су мали и неспретни док смо им ми, родитељи, викали да се пазе измета, отпадака хартије, лима, одбачених кондома, шприцева, крваве вате и пластике, а нарочито паса изведених наместо потомства које пургери нису хтели, или могли имати.

Коме су требала деца, у том Парку?)

У Дому инжењера и техничара налазио се Митин уред. Читајући фирме дуж ружних, углачаних ходника, по злу знајући неке од власника и запослених, испрва сам се чудио шта ће он ту.

Србине, говорио ми је Каричић узбуђено, знаш ли шта си написао?

Знам шта сам желео, рекох.

Мита се осмехивао.

(Што се не придружиш својима!? беше ми казао потом, док сам с његовог прозора посматрао деветомартовски метеж на Лондону. Незнано мени, али не њему, полиција је управо пуцала у студента Бранивоја Милиновића.

Погледао сам га у сивозелене, успаљене очи па се поздравио, и с Вељовићем изашао у парк.

Зар од мало Моћи, питао сам, и Мита да набрекне, као говеђа жила? Начинити алу од њега, своједобно препаднутог од лопте, не може свако.

Кисео, Вељовић је ћутао.

Ако се за Књигу не сазна, казао је, залуд си је писао!

Још нисам срео неког побољшаног Њиховом обуком, рекох.

Ходали смо ка Тргу Републике, где се маса тукла за слободу, док их је Данило Бошковић усмеравао на Телевизију.

Нико ми у Београду, схватао сам, није могао бити свој – по Забели, Отави, Рокфорду, и West LA-у.)

VI

1.

Готово све око мене било ми је непојмљиво.

И Вељовићеве везе с чудним људима, и Мишко у Швајцарској и Бане у Отави, и сусрет с Новицом Павићем на Кнез Михаиловој.

Шта ћеш с онима против којих си се целог живота борио? питао сам га. Какве везе, на пример, има Југ Гризељ с демократијом и слободом, после толиких година у ПОЛИТИЦИ?

Не губећи осмех, казао је да жури.

Гледао сам га како одлази, згучен. Није се, срећом, окренуо, а ја сам даље куповао његов лист, и од беса га гужвао.

НЕДЕЉУ, очигледно, није писала српска Служба. Где се ЕПОХА удварала режиму, НИН Француској 7, његови најамници подилазили су надолазећој, америчкој Моћи.

Не дајеш им ти плате! говорио ми је Вељовић, па се шалио на рачун све три редакције. Подсећао сам га да није битно је ли, на пример, Станко Вукотић из НЕДЕЉЕ син генерала Удбе и информбировца, и сестрић Митра Пајкића, а уредник ЕПОХЕ стаљинистички апаратчик, већ да, уз лумене из НИНА, противнике мрзе као Предраг Меденица.

То не знаш! говорио је Вељовић, узбуђен.

Ко подмеће као Вукотић, казао сам, и велича Западну демократију и „цивилно друштво" с туристичких и студијских боравака, прећуткивао би, забрањивао, прогањао и хапсио, буде ли „потребе"!

Вељовић је гледао устрану.

Искључив си! говорио је, ипак ме погледавши. Зар је сви требало да робијамо као ти?

Ћутао сам.

Што да не, суздржавао сам се рећи.

(С унуцима, Владета Селић се ипак играо, показујући им стално исте трикове. Но прорасле кроз Време Привид их је занимао као игра, не опис Света. У „сечењу прста" уочавали би палац скриван дланом, бунећи се док се он смејао, сузних очију.

Је ли се при том сећао свог детињства, нисам био сигуран. Чиме је Благота варао њега, и зашто је одлазио да пије и карта се с пајташима, такође ми није морао рећи. Страх од дечије процене трајао је у нашој породици колико траг марјана, спремних због преваре и да убију.

Деци, очигледно, беше безбедније играти се сама.

Вељовић је слутио да нешто кријем.

Јер гледајући у насип сантамоничког аутопута отац беше тражио Бабљу Греду, Тару, или Сињавину, колико ја Луг по Пионирском парку – сметлишту безмало истом као лосанђелеска, рокфордска, или отавска.

Вељовић ми је причао о Војиславу Меденици, не примећујући да убрзавам ход.

К врагу с Књигом, ваљало му је казати, и Милисавом Савићем, и свиме што рови Београдом као нужником, или шикаром при дебелој, смеђој, безобалној реци.

2.

Увек истим улицама, уздигнуте главе, леп и затегнут као официр ходао је Владета Селић, јављајући се познаницима.

Безмало Благотиног осмеха, причао је друговима о Америци и Канади.

Није богатство што и комунизам! говорио је, а они су се осмехивали и климали главом.

Тарин Луг нису помињали, већ се гложили је ли 1948. ваљало и Американцима рећи „Не!", и дурати попут Кинеза или Корејаца.

Седели су у „Мажестику", окружени својевремено одбаченим, пургерским, отетим луксузом.

По изласку из „Мажестика", отац би настављао ка Калемегдану, осећајући небо као тешку, металну плочу.

Високо и плаво није се могло – ни хтело – срушити на њега, Келта невољног да призна страх.

Јер још на Барутани у Колашину беше постао паганин, слеп на Пројаву. Попут пришта, Свет му се љуштио у све новије и слузавије слојеве, а он Му се непрекидно чудио с појавности. Обасјан сунцем, заносио се Моћју и Вештином, а Врлином уколико га је одмицала од Страха и ништавила.

Бог га је штитио, надао сам се, мене ради.

Целу расправу око покоре у српској култури, покренуту СТРАВОМ и њеним наставцима, оћутао је. Сматрао се, претпостављам, ненадлежним за послове Предрага Меденице, па и таквих као Гојко Ивановић или Мираш Ђурашковић.

(С Меденицом се виђао углавном на улици, или свом стану, јер га је његова жена гледала као Удба мене.

Књигу о свему томе беше, заправо, написала још Ребека Вест. Да му је помињем није вредело јер је престао читати пред свој рат.

О ЦРНОМ ЈАГЊЕТУ И СИВОМ СОКОЛУ причао сам зато Вељовићу – нашта је ћутао, као да измишљам.)

3.

У Отави, Књигу Вестове држао сам као Конорс ИЛИЈАДУ. Још као дечко бејах је открио у Британској читаоници, уз Дарелове БЕЛЕ ОРЛОВЕ НАД СРБИЈОМ, и друга непревеђена и нама непозната дела.

(У Читаоницу, тада на углу Кнез Михаилове и Јакшићеве, одлазио сам по стрипове. Сличицама и пустоловином они су, наиме, приказивали Свет као чудо, па и хир.

У школи су нас учили да ваља маштати једино о Комунизму, а у стриповима су ме Флеш Гордон, Тим Тејлор, Тарзан и други заводили у јерес.

Но то беше само део приче о Тарином Лугу. Слику Мишка, Глиге и мене, фотограф Читаонице, на пример, ставио је у излог. Док су Београђани по налогу или одобрењу Удбе обијали западне читаонице и викали „Трст је наш!", нас су скојевци тражили да бију. Срећом, чувало нас је незнање, и Бог, па је све протутњало као град по крову. Трст је остао италијански, Словенци су се отцепили од Југославије, а ја сам кажњен тек Забелом.

Очигледно, очекивао сам исувише од Братства И Јединства, Једнакости, Прогреса, и Броза.)

И пре Забеле, међутим, уживао сам у Ребеки Вест, мада на прескок. Јер пропутовавши Југославијом друговида, измицала ми је са живота, васпитања и образовања у комунистичкој породици и Брозовом Београду, и ишчекивања Будућности која би обесмислила све што су Срби икад сматрали истинитим и правим.

Но Бог би повремено одигао Кров и обасјао нас немилосрдним Светлом Истине. Затечен, преображавао сам се Забелом, и Светом мимо Речи и Слова. Подучавали су ме Афоњин, сарадници код Абу Хане у Кувајту, погранични службеници у Доверу, шведске бирократе које су чувале свој Рај. Школовали су ме ЈНА и Предраг Меденица, покушавајући да ме слуде као остале. Највише су ме научили, ипак, писци и књижевници Нове Југославије – наспрам Ребеке Вест мрави, и манкурти.

ЦРНО ЈАГЊЕ И СИВИ СОКО појавила се у Британији 1941, но тешко да би је и пургери Петар Живковић, Милан Недић, или Димитрије Љотић прихватили боље од превратника Пајкића, Кондића, и Меденице. Књигу,

наиме, Вестова беше посветила Истини, не опсени, или подуци. С уздизања Искони над вештачким и лажним, и педесет година потом пљували су је насилници, свих описа.

Своједобно љубавница Херберта Гордона Велса и блумсберијевац, беше сачувала себе упркос галаме о Прогресу, *Just War*, демократији, људским правима и правди за све. Свој део Игроказа по Тавистоку опажала је крајичком ока, пуне, помало задигнуте горње усне.

Повратком у Београд, схватио сам, нашао сам се посред кошмара против каквог се Вестова побунила.

(Марјани наиме нису бежали већ хрлили усусрет, макар судбини. Желео сам бити марјан али је мало ко близак делио слично хтење. Ако јесте, крио га је као срамоту.

Пред Рат, праћена Станиславом Винавером, Вестова је по Грчкој Скитији тражила чега више не беше у Ирској, Шкотској, или Велсу. Келтског духа, пружала се ка Лепоти, очајна с издаје и беде око себе.

Широм отворених, тамних, крупних очију, волела је Ариље. На сарајевском гробљу, искраја, посматрала је српског војника при сахрани детета: укочен од бола, нетремичан наспрам несреће, Србин је ћутао, не покушавајући да одступи. И Смрт – болну, страшну, Богом досуђену – прихватао је без обмане, обреда, или анестетика.

Такву преданост је мало ко у Британији, Рокфорду, *LA*-у, или Београду хтео или могао разумети; отпадник од Духа Времена, згађена педерастијом, прељубом, лезбејством, спиритизмом и сатанизмом британске елите, у нама је поштовала чега смо се одрицали.

Тражио сам зато што она, и међу покондиреним Србима.)

Но Павићева жена, осмехнута, ругала се Мери.

Што се не браниш? питао ме је Павић, плавих, подсмешљивих очију, па ми хвалио Енценсбергера, велеумника.

Да му кажем да није на госту да му, у његовом дому, учи супругу понашању, нисам хтео; штитити се од себара беше недолично, сем бичем.

Ако је то знао, заборавио је.

Престао, истина, беше да пије, али је са женом постао нудиста. Одлазио је често и у америчку амбасаду, убеђен да Нас познаје боље од Вестове.

4.

Помињући Сметлиште Историје и он је, претпостављам, Прошлост сматрао смрадом, а све грађом за Архиву, Музеј, Фабрику, или неки космички Дом Културе.

Крио је очи, већ у собици истражног судије Душана Ђорђевића одмичући се од мене као од жеравице, а ја то нисам примећивао. Ћутао је на све што сам о САДРЖАЈУ казивао удбашу, укоченом од беса и чуђења.

Марјани су увек отворени, ваљало им је рећи. Но то нисам умео јер тада нисам знао за њих. Као намерник у забити морао сам их пронаћи – у себи и заборављеним књигама – јер не припадаху либералном образовању, ни уверењу да је једино бесомучнима Будућност боља од Прошлости.

Нажалост, Новица Павић, београдски дисидент, делио је убеђења Предрага Меденице и мојих, само на други начин. Није тежио Тарином Лугу, али јесте свему искључиво Њиме остварљивом.

Беше и он вегетаријанац жељан меса, гадљив касапа.

Мора да је патио, страшно, с осуде да живи међу Нама. Да су му мајка и баба Немице помињао је више пута али то нисам сматрао значајним, до најновијег Рата Противу Срба – Немцима и Вестовој одавно познатог као Источно Питање.

Књигом нас је подсећала на то, и Блумсберију подносећи Огледало.

Безвиди сели Рата Између Срба и Хрвата, Севера и Југа, Истока и Запада морали су себе оправдати, па је Павић свој велики иметак – стечен под комунизмом – уложио у часопис, и војевање против народа свог деде.

Као Лелегу, женска страна му стајаше важнија од мушке.

Такве је Вестова звала *deracinated Serbs* и презирала – заљубљена у марјане, борце за правду, мада су и у Србији одроди владали, с висока.

Плавим, наизглед мушким очима, посматрао ме је, не питајући што сам се вратио.

Знао је.

И због тога ме је осуђивао.

Вера се и њему беше свела на Америку, тужну и недостатну – као Ђурашковићевој, или оцу, у Прогрес и неомеђеност „људских потреба".

Није ми понудио да пишем за НЕДЕЉУ.

Шта ће му лист постати, као да једини ја нисам очекивао. У новом, непознатом Београду, привид и Превара постали беху ваздух, вода и хлеб некадашњих Сака; хвалио је сина с минђуша, а Жарка Балаћа с памети.

Одлазио сам код њега да попијемо по лозу јер ме је – мада ижи вљен, уморан, и циничан – избавио из Забеле.

Знао је, претпостављам, што нисам ни слутио. Отац му беше бранио комунисте, а он мене, па Артуковића. Зарађивао је доларе кад је Удба хапсила посетиоце страних амбасада, камоли заступнике наднационалних компанија.

Све то беше битно, али не мени.

Надао сам се, стално, да је Новица Павић ипак витез, не пургер или смерд.

5.

За Књигу о Србима Вестова беше унапређена у Даму Британске империје кад нас је Лоренс Дарел, на пример, приказивао као космате, мрачне варваре.

(И Павић је мрзео Грчку Скитију. Тискање око себе подносио је полуосмехнут, често одлазећи да се види с друговима с Оксфорда, и Харварда. Јудеизовати, понемчити, или потурчити Свет сматрао је и он Решењем, те му је урамљена слика красила зид њујоршког *Helsinki Watch*-а.

Једно време, у њему сам тражио замену комунистима.

Да у сопственом народу, међутим, види што Лоренс Дарел а не Ребека Вест, или Рут Мичел, тиштило ме је све више. Јер међу људима од соја, па и Англима, Вестова стајаше Неко, он трабант.

Хју Поултон, из лондонског *Amnesty International*-а, га је, истина, хвалио, подсмевајући се Вестовиној „болесној љубави према Србима". Но ЦРНИМ ЈАГЊЕТОМ И СИВИМ СОКОЛОМ беше она израсла у песника, а он ниподаштавањем Нас остао хегелијанац.)

Образована класично, религиозно, и аристократски, Вестова се није стидела порекла, положаја, и дара као Павић, Поултон или ја – сваки на свој начин и из других разлога.

(До Благоте, Селићи беху тражили Ред Богом, не умом. Јер Реда немаше сем у нама: да схватимо појединачност, чудесност и јединственост Постања, полудели бисмо. Зато су Павић и Поултон збрајали бабе и жабе, крушке и јабуке, говорећи о „људима" и „Човечанству" као да постоје мимо лексике и граматике.

Скуп крхотина, буба, лишћа, ветрова, облутака, и меса, Свет Им не беше до Ђубриште. Ни један ни други нису Ред градили Собом – Појавама и Пројавама с разних крајева.

Космичко Ђубриште за Космички Отпад, од Космичког Реда: гледајући Павића, нисам му говорио да смо нагрђени можда нехотице. Уредно и разумно гурали смо даље, по цену Истине, а нарочито Правде. Попут габеља на жици, под торњевима с митраљезима и моћним Рефлекторима, изгинули бесмо Ми – Вукаличина и Миркова својта – без утехе Срба пре Бардањола, или Тариног Луга.

Преко нас брисао је огромни, страхотни сноп Светла, док смо се трзали, недотучени. Постојали смо, чинило ми се, једино у том Трену, просветљени до Смрти, попут црва под батеријском лампом.)

О томе је писала и Вестова.

Понеки су се од Нас томе смејали, мост ничему.

Свако скончава сам, ваљало је рећи Павићу, ћутљивом и осмехнутом као да зна што нико други.

Умиремо, желео сам га подсетити, само Ономе Иза Светла, у Његовом Оку, због Његовог Прста за Обарачем.

Преко стараца на Скадру газили су синови, рођаци, и племеници, а он није имао сународника, јер му мајка стајаше уродица, кћи уродице.

Срби су газили Србе, не би ли се домогли Турака.

Њему, међутим, то беше ван сваке логике. Правник душом, Ред је тражио Речима, Словом, и Књигом, не назирући га посред Хаоса осмишљеног Јунаштвом.

Ко је могао помислити да ће се горштаци жртвовати с песмом на уснама, не би ли гурнули прст у Око, Свевидећем?

Црногорци су трчали с леша на осмехнути леш.

А Мирко! викао је Стојан Селић, сину хитром и искеженом попут лелешког Пана, јатагана осветљеног ракетама, рефлекторима, и експлозијама ручних бомби.

Павић ми је причао шта Американци хоће, а ја га више нисам слушао.

Говорио је да су Срби луди, јер не прихватају Месића за шефа.

Тад сам га наново почео слушати, непријатељски.

VII

1.

Хоћемо ли, и када, читати Ребеку Вест, Орвела, Замјатина, Кена Кисија, Џорџа Герета, Фреда Чепела, Ендру Лајтла или Ејн Ренд, одлучивали су, нажалост, увек исти жреци. Горди наспрам своје а припузни странцима, немачки, француски, и енглески ђаци одређивали су штиво и градиво Скитима, жељним Знања мимо бардског и друговидског. Попут цариградских ученика по дворовима Немањића – очараних позновизантијским празнословљем – налазили су себе свугде сем у Крајини, Кучима, или на Озрену.

Булат Мијовић јесте умео причати о старини као да је жива – попут безмало сваког липовског сељака – али то није достајало Љубу Тошићу, камоли оцу, мајци па, испрва, ни мени.

Такве су приче, наиме, подсећале на тегобе и обавезе марјанства те су, подсмехнути Батари колико Исусу, Колашинци тражили Просветљење под Рефлектором, макар потопили свој град.

Јер за Рефлектор је ваљало Енергије.

Луцифер, говорио сам Мијовићу, бесумње ради на Струју, црпећи је из наших нада, више но слабости! нашта се, меснат, тресао од смеха.

„Социјализам плус електрика, једнако је комунизам!" цитирао сам, а он ме је сузних очију гладио мрком, големом, тврдом шаком.

Лењин је, рекох, схватао Луцифера, јер и он беше сел, али зли!

Пијан од меке, морачке шљиве, Мијовић ме је уштинуо за мишицу, а ја сам га љутито гледао у очи иза дебелих, мутних наочара.

Улазећи у Модернитет – Време Нечастивог – преко Тевтонаца и Јевреја, рекох, наши културтрегери бесомучно су радили да Српску Земљу сруше, изравнају, оплеве, очисте, или осуше, као Совјети или Американци своје!

Мијовић је покушавао да не заспи. Очију допола отворених, смешио ми се.

Мимо Хотела и Дома Културе, његови сугрђани беху почели Халу за Мале Спортове, у Тарином Лугу. Где су некад пасли коњи окружени обадима, зрикавцима и скакавцима, здање од зарђалог гвожђа и ливеног камена расло је све неуништивије – не би ли се и Црногорци приближили искваренима Иберима, изрођеним Турцима, изнемоглим Швабама, и жи-

вахним чифутима. И Грчку Скитију ваљало је нагрдити шминком, попут лица младе девојке.

Мијовић је спавао, допола опружен на сећији, у стану изнад бисти.

У Пакао, наиме, ишли смо отац, ја, и Новица Павић, док је он њиме већ блудео; с пуке чежње за Великим Светом, Павић је мислио да вреди више од Нас.

Но једино беше таштији.

Готово сви ововремени писци воде нас у ад, говорио сам Марку Вељовићу. Од Бранка Савића до Тошића, камоли Француске 7, прихватили су да запомажу, хуле, или уметничаре. Где нас је Вестова заволела као Божију Творбу, бољу од тевтонске, они нас сматрају сировином!

Што не преведеш што велиш да је Бијелић изоставио? питао је.

Ускога лица, блед – јер сам сумњао у беспризивност, те стога драгоценост и спасоносност Модернитета – суздржавао се да не каже да је Радомир Бијелић професор, доктор, шекспиролог, и кандидат за Академију наука а ја, можда, херострат.

Немам времена, казао сам.

Гледао ме је.

ИЗГОН, казао сам. Морам га завршити.

Осмехнуо се.

Како иде продаја? питао сам.

Причао ми је о маржама, књижарима и акцептним налозима.

Продавао сам, рекох, Енциклопедију Британику у Лос Анђелесу.

И, како си прошао?

Нисам, рекох, продао ниједну. Мињо Селић, пра-прађед, поносио би се мноме.

Насмејали смо се.

Где су горштаци с лакоћом, дугим, гегавим кораком пртили џакове од седамдесет килограма и по педесетак километара на дан, изнад недовршене Хале распадао се бетонски Дом.

Кубичан, ољуштен кишом и снегом, гвоздених, големих прозора прокапалих рђом низ сиви, бункерски бетон, наспраман Мијовићевом прозору тлачио је Колашин, и Луг ниже њега. Из Рокфорда, чак Београда, могао му се неко смејати, али ту немаше ничег што већ није погребило свако асваљтирано место, од Лусаке до Осла.

Није „примитивизам" нагрдио Колашин и Ливерпул, Париз или Свердловск, говорио сам Мијовићу, већ лакомост.

Да сагради ишта до Пирамиду, или Маузолеј, говорио сам му, зачкиљеном, пургери не могу, мимо свег умећа.

Јер, знао је и он, Колашински Дом Културе стајаше ружан наспрам околине. Попут љуштуре џиновског кукца уздизао се над мештанима напупелим од сувишне хране, пића, и провода. Бесловесни, тумарали су око њега растужени као с погледа на кретенасто дете, или недоличну снаху.

Из Моћи стварања људима – Меденици боголике, Мијовићу тек под старост смешне – израстао беше Колашин усечен у ливаде, воћњаке, и гајеве.

На шиљатим крововима Дома Културе, истина, ничије срце још не беше чупано живо, али су Дом, Хала и Хотел постали ново, бездушно средиште српских Брда – својеобразно станишта сточара какви су из Прапостојбине сишли у Индију, раширили се од Камчатке до Хераклових Стубова, и даље, попут деце исполинског Бога.

Сињавина, говорио сам Вељовићу (Мијовићу непознатом), јесте надгробник достојан Пунише Лукина Селића – као што се једино у кучком кршу да разумети Марко Миљанов.

Збуњен, гледао ме је.

Питај се, рекох, с Булатом Мијовићем, или ђедом и бабом! нашта се осмехивао, хвалећи ме за гротескно.

2.

Ни у Колашину Књига Ребеке Вест није требала ником. Све ружнијем и луђем – поврх све запуштенијег Брега, изнад све унеређеније Таре – беху му довољни Мираш Ђурашковић и Гојко Ивановић. И Милијом Пижурицом Колашинци су се китили с успеха, не дара и истине.

И нису, мимо Мијовића, одбацивали Љуба Тошића што је писао за бели свет, не њих, већ што у Београду не беше познат. Ценили су положај, не дело, име, не достигнуће, славу, не подвиг.

У ИЗГОНУ су видели денунцијацију, или апологију, Владете Селића, не слово о свом родоскрвнућу.

И Томашу Радовићу беху замерали на наивности и одушевљењу, не недореченості.

Многи су у Колашину писали, не читајући.

Уз Мијовића, Меденица међу њима стајаше редак знањем да је писање утлавном за губитнике, неспособне да се искажу друкчије.

Писао је стога и Рајко Ницовић, спроводник из Таринога Луга, истражујући порекло Ровчана, и Влаховића, као и стари Јако Вуловић, један од очевидаца Благотиног погубљења на Брези. У потаји писала је и Тошићева сестра о љубави, чежњи и лепоти, не покушавајући ишта да објави.

Јер све одштампано, знали су Колашинци, јесте лаж, покушај да се нешто забашури, прикрије, или преиначи, Злу на ползу.

Код нас, говорио сам Вељовићу, захваљујући таквима као Скерлић, Предраг Палавестра, или Радомир Бијелић, нико се није морао плашити Вирџиније Вулф, или Ребеке Вест.

Смерди образовањем, и Колашинци и Београђани чудили су се свему до себи. Свет великих народа изгледао је Марку Вељовићу – као својевремено Марку Ристићу или Петру Цацићу – бљештав и нерањив, па је из Париза донео расправе Финкелкрота и Бернар-Анри Левија, не романе о Легији, Алжиру, или Сијаму.

Израстао другде, северњачки и чифутски дух се у Грчкој Скитији оваплоћивао као на острву Доктора Мороа.

Пишући о „морлоцима" Велс се, схватио сам, и ВРЕМЕПЛОВОМ разрачунавао с Морлацима – страшним ускоцима, по Европи разглашеним за људождере. Вестова се светила невенчаном мужу и увидом у његове мотиве, но Меденицу, Вељовића, још мање Мијовића, то није бригало. Велс беше социјалиста а она не, па је Бијелић добио задатак да је сведе на праву меру. Све што је могло засметати Братству и Јединству избацио је, уз клицање београдске чаршије.

Можда му је, говорио сам Вељовићу, помогло што се мало ко бавио англосаксонском културом, поред силних француских, немачких, и совјетских ђака. Јер да и Енглези цене истину, поред све сасеначке реторике и права, учени Скити углавном нису знали. Енглеска и Америка стајаху им даље од Беча, Прага, Париза и Лењинграда а келтско сагледавање Наративом, и поштовање Појаве, обожаваоци Хегела, Маркса, и Сартра држаху одурним.

Јер, говорио сам, Шекспир, Блејк или Бурк враћали су их другом виду и дугом памћењу, обесмишљујући сколастичку буквалност, категоричност, и мудровање. Едмунд Бурк, попут Вестове, није издавао упутства за употребу живота, као Спиноза, или Кант. „*Man is made for joy and woe!*" певао је Вилијем Блејк, изражавајући српску мисао – боље рећи, осећање – да се живот не описује нити поима, већ сусреће.

Бијелић је и ту пливао између средњоевропског и англицистичког образовања, говорио сам. Вестову је препричао, одбацујући све сучелно свом марксистичком учењу. С по три тачке на почетку сваког изостављеног пасуса, стране, или одељка, свео је ЦРНО ЈАГЊЕ И СИВОГ СОКОЛА на обавештење. Но Новосрбима то беше довољно, јер беху престали тражити више.

На моје тираде о Бијелићевом насилништву и непоштењу, Вељовић је ћутао. Пажљиво, сравњивао је Анине преводе цензурисаних делова с оригиналом.

Књига Ребеке Вест почела је не само њему поприматиправи облик, а онда је уреднику КЊИЖЕВНИХ НОВИНА, Драгану Спасовићу, наложено да цео подухват обустави, јер се Бијелић противио наслову.

ЗАТАМЊЕНА МЕСТА ИЗ КЊИГЕ „ЦРНО ЈАГЊЕ И СИВИ СОКО", беше Спасовић назвао Анин подухват. Но Бијелић (и Меденица иза њега) нису трпели прозивку ни 1993, када Прошлост наводно беше ослобођена.

Сатрапи који су и мени двадесет година бранили да објављујем, крајем века и миленијума господарили су српским духом као по освајању Београда – кад су се позивали на Горког, Стаљина, Броза, Пајкића, Крлежу или Ристића. Из кафана, клубова, и салона – уз шкембиће, шприцере, трач и опсену – одлучивали су и даље шта је за читање и позор кметовима, а шта не – овог пута уздижући Достојевског, Мана, и Андрића. У Слову, и Ауторитету, налазили су што ваљани нису у срцу. Побуна против Њих, знали су, започињала је Књигама попут Вестовине, Јагликинове, Поповићеве, или Краковљеве.

Cogito, ergo sum! писало је на њиховом штиту, од кога се нису каменили Они, већ други.

3.

Иза решетака Централног затвора отац ме је гледао тамних, дубоких очију и ћутао.

На речи да би Меденица и сина послао у смрт, камоли затвор – за макар наговештај сумње у ишта почињено у Тарином Лугу, и другде – насмешио се, горко.

Као да не примећује стражара, причао је о Банету и Канади, Ани и деци, Колашину, друговима који су се распитивали за мене.

(Злочин сумње и Бијелићу стајаше неопростив. Пијан, прсио се енглеским, пред унпрофорцима на сарајевском аеродрому.

Oh your English is so good! говорили су му, љубазни.

(Јер да нису сумњали, комунисти се не би дигли против Бога; неспокој, схватао је Бијелић колико Меденица, извирао је из Мисли, више но Знања, или искуства.)

Што се тиче ЦРНОГ ЈАГЊЕТА И СИВОГ СОКОЛА све ми, углавном, беше јасно. До Бијелићевог награђеног превода, Вестову су пуних тридесет година читали једино сумњиви. У разговорима писаца и посленика из Француске 7, плановима и програмима Филолошког, Филозофског или ког другог факултета, она није постојала.

С мало поштења и одважности, могли су је предавати на Историји, или Етнологији. Но било је безбедније не помињати је, правити се невешт кад су је каснији чувари њеног лика и дела кудили као реакционарну бабу, развратницу, и мрачњака.

Јер Вестова беше забранила да јој се Књига штампа у Брозовом Београду. За Другог Рата и потом, четнике је помагала новцем, речју и смештајем. Зато су је мрзели бивши, левичарски пријатељи, камоли Меденица, Пајкић и Броз.

Памтила је, наиме, виђено и доживљено с Винавером, у Књизи названим „Константин".

(Ни Константин Драгаш није бранио Европу, колико Грчку Скитију. Показавши се више Лелегом и Србином но Ромејом, погинуо је с мачем у руци пошто су му Град, за Турке, разрушили Немци. За заборав се побринуо Мехмед Освајач, наредивши да га покопају без белега, и западни историчари и енциклопедисти, занемарујући га.)

Турци, знала је Вестова и мимо Винавера, стајаху јемци Нашег расапа колико латини, швабе, чифути или комунисти. И мада су је у *Foreign Office* -у охрабривали да напише нешто прикладније од похвале Србима и Скитима, осмехивала им се, верна себи.

С Балкана, упозоравали су је, неколико пута се беху стуштили змајевити, безумни, гвоздени војници на разне крајеве Европе и Азије, но она је настављала да пружа коначиште неискорењеним и непокореним Власима, на путу за Нову Скитију.

Сасенаси су је мрзели поштујући је, а Бијелић је потајно волео, нагрђујући јој Реч.

Паук је плео мрежу пред мојим очима – кудикамо мање тамним, осуђеним, и повређеним од очевих – а ја га нисам убијао, јер ми није сметао.

Живео је гадан, ногат, па и страшан, бездане чељусти окружене собом, у баштi у Рокфорду. Али и Београд у коме сам исписивао своју Књигу беше ми постао истински Бездан. Забран Марка Вељовића, културног посленика, преводиоца и писца, тиштао ме је попут Централног затвора или Забеле – пун жбира, дволичњака, гмизаваца и убица. Но мало ко је због тога патио; попут жаба, кували смо се полагано у све топлијој води, многи убеђени да се купамо, чак пливамо.

Изгоном је бивао кажњен свако својевољно, са себе.

Но Вељовић је ландарао речит, пун прича и вицева, лажног смеха и пословне добре воље, спремајући следећи подухват. ИЗГОНОМ беше себе потврдио као издавача, мене као писца, а Ковијанића задужио за Правила Игре.

Иза свега, знао сам, стајао је Меденица, мада стар и, наводно, сенилан.

Но очи му још беху живе и плаве, пуне смеха и знања. Другима је могао причати о својој немоћи; као Каганович, или Молотов, имао је живети сто година, чуван Злом.

4.

Наша новоученост, казао сам Вељовићу, иста је као пре седам векова.

Ти си опседнут, рекао је.

Што преводиш Левија? упитах. Зар ми ниси хвалио Гликсмана као интелектуалца? Шта има Форд Медокс Форд рећи нама, и докле ћеш запостављати сопствени дар?

Покушавао сам да га волим због Мишка, а он ме је с тога мрзео, не знајући како да смакне са себе Удбу, издају, и Јарошеве метке у потиљак.

Ретки су, рекох, Срби попут Милоша Милојевића: четујући са својим студентима подсећао нас је да смо старији од Светосавља, и да потичемо од марјана, забележних још клинастим писмом. Све је чинио да нас пробуди, но полутани га уништише ћутњом – да се не замере европејским професорима и заштитницима.

Потом су га дали на употребу Јакшићу, Шијану, Бошковићу, и Братићу од Семберије! рекох.

Шта имаш против Светосавља? питао је.

Погледах га. Ходали смо Обилићевим Венцем ка „Пролећу", а он се вукао, као кроз муљ.

Ништа, рекох. Растка Немањића хвале и циници као Жарко Балаћ или Јасна Тешић.

И ко је ту крив? питао је.

Чему прича о Калему Немањића, рекох, сем да нас ослаби, и искорени?

„СРБИ, НАРОД НАЈСТАРИЈИ"? казао је и осмехнуо се.

Не, казао сам, већ стално брисање памћења. Ко је Немањи ђед? А били смо писмени одвајкада, о селима и паметарима да не говоримо.

Ти, казао је, видиш заверу у свему.

Либерали, рекох, не виде је нигде. И то је казао један Енглез, кога и Београдски Круг цени.

Ћутао је.

Да нисам смерд, самоуправљач и бесловесник, већ Ровчанин и писац, учио сам дуго. Све око мене – од родитеља до Меденице и Вељовића – беше устројено да се што мање зна о нама, нашем пореклу и Завету. Ум су нам стезале капице небитне, погрешне, и туђе „Науке", налик исламу или сколастицизму. Мало је ко од Нас – пре свега Јарошев старији син,

Мишко – знао шта га тишти. Сва уметност и ученост Блумсберија и Београдског Круга порицала је бољарско међу људима, Србима напосе. Сој је Модерна дозвољавала једино Човечанству као целини; но из реткости се рађала Вредност, у тиску нестајала.

Заводећи нас заблудом масовне Врлине, Синхедрион нам се смејао.

Климом Самгином, Аљошом Карамазовим, Јозефом К. или Џојсовим Блумом зидало се безнађе; због тога, претпостављам, бејах отишао на технику, не ликовну акамедију, математику, или философију.

Срећом, с природних наука боље сам сагледавао Балаћа, мајку му и оца, и остале намерне квантитативном анализом да одреде Нас, и наша дела.

Марко Вељовић, несвршени студент философије, избегавао је стога да ме гледа у очи, сем да исприча понеку досетку или сплетку.

И без њега ходао сам Београдом као својевремено Отавом. Ван стана имао сам илузију слободе – боље рећи, прилике за борбу, или бег.

(Како ми је недостајао Мишко! Клатили смо се, бродили градом. Радећи на палуби, беше стигао до Црног Мора, ја до Мексичког Залива. Потом смо се искрцали: ја због Шуракове Сање, он због будуће жене Драгана Спасовића.

С њим сам могао ћутати; његов брат ми је узимао самоћу, не чинећи ми друштво.

Крупан, смео, мрк, Мишко је, претпостављам, шетао својим сеоцетом надомак немачке границе. Постао беше Швајцарац не би ли избегао да буде Србин, Дурмиторац, Дробњак, син удбаша. Но ничим се није дао начинити свашточињом, као ни Марко човеком.

Један другом нисмо се јављали немајући, једноставно, рашта.)

Пролазио сам поред школе, у Седмога јула.

И она и улица беху преименовани у „Краља Петра"; но цео град беше комунистички као за владавине Владете Селића, Јароша Вељовића, и Предрага Меденице. Табле с новим називима то нису могле изменити.

Некадашња „Браће Рибар" ми је изгледала мала и неугледна, попут *Lisgar Collegiate Institute*-а при повратку у Отаву.

Све из детињства чинило ми се сићушним. Дебело, старо дрво израсло око коване школске ограде није ме је очаравало, као док га је гвожђе једва дотицало.

5.

(С обе стране Улице Лизгар смиривале су ме, па и радовале отмене енглеске двоспратнице или троспратнице, грађене и одржаване чежњом за добрим и лепим, ако не истинитим и праведним.

Шта је Келт имао тражити у Отави, или данашњем Сингидунуму? И Канада и Србија беху већ кибернетизиване, али је Канађанима то одговарало – као Швајцарцима, међу којима се Мишко гушио, убеђен да му није лоше.

Јер и једни и други стајаху скрајнути, а Ми посред Старога Краја. Попут куле на друму, и нехотице смо се пречили сваком запуђеном ка Моћи, Ћару, или Господству.

У Отави, од тога сам се склањао у антикварницу на Спарксу и књижару на Бенку, где сам нашао Књигу Вестове.

Попут Толкина, писала је о свету јасних појмова. У ЦРНОМ ЈАГЊЕТУ И СИВОМ СОКОЛУ Србе је видела бојовницима, певачима, и спадалима, а Хрвате орковима. Волела нас је јер бесмо своји попут вукова, пастрмки, или соколова. Њена Књига ме је снажила кад ми је било најтеже, подсећајући ме цене сопства.

Потакла ме је, нехотично, и да читам о „Кафирима" на Хиндукушу, киљана истоветних са србијанским крајпуташима. И големи, широки бркови, и укочене, широм отворене очи прастарих Сака казивали су ми да ништа на Свету не умире већ се укрива, понире, и наново јавља, Мештре да згране.

Јер путујући с редакцијом ВОЈСКЕ КРАЈИНЕ, код Обровца бејах наишао на дечака, вучара. На мршавом, детињем рамену, на колцу је носио сламом испуњену мешину вука. Певао је, с мештанима, вучарску песму а ми, градски Срби, гледали смо их са страхопоштовањем. Три миленијума по одласку с Хиндукуша, буковички Кафири су нам се осмехивали, стидљиво, не желећи да се намећу.

И 1994. они су знали ко су, ми не. Носили су српске, црвене чохане капе, коротне за Косовом а ми стајали гологлави, или под маскирним качкетима.

Мали је убио вука аутоматском пушком, чувајући овце, говорио је огромни, тамни Буковичанин, показујући рупе од метака на мешини.

Дечко је ћутао, а ми смо га даривали новцем који је заденуо у мртву звер, па су Морлаци кренули даље, усред крша и шипрага љутог, али не пустог.

Пуст, заправо, стајаше Сингидунум без Келта. У Буковици се ратовало одвајкада, као у свим српским крајевима. И Далмација беше Дом Мртвих Глава мада се нису увек виделе, као лобање у некадашњим Ровцима.

Најновији Рат стајаше један у низу, а они налик Селићима на Трмању; на Крусима, Петар Селић беше јунаштвом потврдио племство, дотле очигледно једино племеницима.

Наше је живело и није се дало утући.

И мада „Кафири" беху прихватили ислам тек пре стотинак година – кад Мркојевићи у Румији – а Крај им био преименован у „Нуристан" („Дом Светлости"), знао сам да Сака још има и да ће се осветити балијама, макар тумачећи Мухамедову веру као богумили хришћанство, или Селићи комунизам.

Све се мењало да би остало исто. Људи су се рађали и умирали као марјани, смерди као фукара, а промена имена није, заправо, значила ништа – сем ако није, као у Хрвата, пратила напуштање себе.

(Своједобно, у јединој енглеској књижари у Техерану, на падини Елбурза, дивио сам се, ко зна који пут, Хемингвејевој слици слеђеног леопарда. Но Хемингвеј не беше истински Келт – као Вестова – и због тога што је тумарао за градивом, те сам се отимао да га следим. Живот је био, и остао, чудо, а сваки летимични или ненадни поглед драгоцен. Бог ме је даривао увидима, а ја сам их стискао при недрима, као бамбус на плажи у Лучицама.

Драгуљи су пекли, па ме је Бака гледала тужних очију, не знајући више шта би са мном, самаштенијем.)

VIII

1.

Ребека Вест – као Владета Селић или Ернест Хемингвеј – желела је, наслућивао сам, припадати и самозваној властели Модернитета, одлучној да се не упусти Богу.

Поред Џона Мејнарда Кејнса, Херберта Гордона Велса, Џорџа Бернарда Шоа, Форда Медокса Форда, Сомерсета Мома, Бертранда Расела, Арнолда Тојнбија, Артура Конана Дојла, Олдуса Хакслија, Радјарда Киплинга, Џорџа Орвела, и безмало сваког значајног међу понемченим Британцима, у Блумсбериј се покушавала одржати храброшћу, памећу, духом, и лепотом.

Но чиновничко племство Новог Доба ниподаштавало је и прогањало све мимо Себе. ЦРНИМ ЈАГЊЕТОМ И СИВИМ СОКОЛОМ вративши се сој, замерила се и Хјуу Поултону, камоли Кенету Мастерсону, оснивачу *Amnesty International*-а.

Нови Свет није смео имати ничег исконског и незамењивог, с чега би се јунак поносио, а себри га признавали за хероја.

Јер такво племство је само Бог давао и узимао а Кенет Мастерсон, на пример, није веровао до у Силу Без Имена И Лика – нешто саобразно струји од безмерно вати, или зрачењу од небројено рентгена.

Мастерсон, некадашњи оперативац *Special Operations Executive*, адвокат, беше од нижих чланова Синхедриона. Плавих, проницљивих очију, гледао ме је у својој дневној соби и причао о оцу задуженом да надзире српско повлачење кроз Албанију.

Да му је отац – уз сличне француске и италијанске жбире – ту варку и смислио нисам дуго сумњао, сећајући се његових речи и осмеха.

Ни на мој помен Галипоља није се мрштио – жртвовање потомака кажњеника из Аустралије и Новог Зеланда сматрајући, изгледа, повољном ценом за одржавање Турске. С присвајања власности – дозвољене једино Англима, или, рецимо, Турцима наспрам Грка и Руса – следовала нам је Албанија, да се не погордимо. Српски осећај преваре, издаје, и замора – Пиру, Додонцу, познат – прихватио је ћутке.

Јесте ли познавали Предрага Меденицу? питао ме је.

Он и жена гледали су ме – она с осмехом.

Да, рекох.

Отац ми се, казао је, нудећи ме пићем, страшно разочарао, видевши у шта се Југославија изметнула!

(Бригадни генерал Војске Његовог Величанства, Сер Џон Мастерсон, морао је, по свему судећи, бити много наиван. Но бејах неизмерно захвалан *Amnesty*-у на избављењу из затвора; да је млађи Мастерсон рекао да је планета коцкаста, не бих му се супротстављао.)

Предраг Меденица је, казала је супруга, Црногорац, као ви?

Да, рекох.

Изузетно је волео месо, казала је, нудећи ме бифтеком.

Но, рекла је, тешко је учио енглески. Правдао се да му ни српски не иде најбоље.

Муж јој се и даље осмехивао.

(Но недуго потом, говорећи у Вашингтону пред Скупштином северноамеричког Амнестија, указао ми се ватрен, чврст, наводно гневан на светске моћнике због опште, неподношљиве неправде.

Како доликује Човеку Из Сенке, званично не стајаше више шефом *AI*-а. Хју Поултон, међутим, одлазио му је по мишљење о свему. Предраг Меденица и Војин Лакић мора да су га ценили, као Играча Без Мане.)

Your writing is most important! говорио је.

Нажалост, казао је, из ваше приче у *SENTINEL*-у видим да је националност даље главна одредница на Балкану.

Гледао ме је, чкиљаво.

Нисам му имао шта рећи.

Кудикамо паметнијем и вештијем од Меденице, камоли Броза, захваљивао сам му се, а он је одмахнуо руком.

Потом се више нисмо виђали, јер се *Amnesty International* отворено окомила на Србе. Што је нисам од почетка схватио као део Новог Светског Поретка, замерао сам себи, не њему. Као швајцарски сат, Синхедрион је откуцавао сваки милисекунд, све више творећи се Киборгом.

А Организам смо могли остати Ми, захваћени зупчаницима и струјним колима Устројства измаштаног у Bloomsbury-ју.

2.

Џорџ Бернард Шо, Ирац – у дугим, белим гаћама снимљен на купању поред мирне, невелике воде – осмехивао се у објектив Вестовиног фотоапарата. Упреден као уже, мршав, лица горштачки кошчатог, мимо све њене глуме наслућивао је да воли месо, вино, љубав и страст. Док су се

остали из Круга купали и сунчали голи, продуцирао се у доњем рубљу, присвајујући право на разлику, недоследност, и поругу. Ребека Вест му се морала свиђати, слична њему.

Шо међутим беше вешт човек, баш као Херберт Гордон Велс, друговид Будућности По Блумсбериј у.

А Блумсбери стајаше само једнан од многобројних крајева Лондона, камо је ишао аутобус – на београдским телевизијама често приказиван уз вести из Велике Британије. Чуда заиста беху бројна, но почињао сам сумњати у Случај. Иза слике двоспратног, црвеног лондонског аутобуса видео сам, не хотећи, цело, љигаво клупко Просветљених и Издигнутих, насмејаних и из гроба.

Просто је супротно обичном, нарочито лажном, говорио је Мишко, док смо с Клупе зурили у „Пролеће". Смешкао се, као да разговара са собом.

Одбијајући да буде сел, цртао је, па и вајао. Но највише дара и снаге трошио је на одбрану од оца.

Његово схватање о простом, и злочину, стајаше супротно од Марковог а блиско Ребекином. Покренута, међутим, још и женском тежњом за допадањем, она беше пришла чему ми нисмо хтели ни могли.

Милош Вељовић, мој брат по срцу, био је јасан и одређен. Ни њему ни мени Свет није требало ресити. Свега је било а Истине понајмање, те је Вестова могла тражити и „стварати" Лепоту мимо чудесног обиља око нас.

Јер уметници, теоретичари и вешци Блумсберија држали су Културу Врхунским Добром – као да нема планина, вода, лугова и брђана Велса, Ирске, Шкотске, или Грчке Скитије.

Варвари, Мишко и ја слутили смо, потом знали, да су блумсберијевци – попут њихових подражавалаца у Петрограду, Берлину, Прагу, Букурешту, Паризу, Њујорку, Чикагу, Софији или Београду – мрзели Бога, сваки на свој начин.

„Сви несрећни људи су свиње!" писао беше Лав Шестов, Скит, мислећи, претпостављам, и на хомосексуалца Кејнса, вегетаријанца и пацифисту Шоа, развратника Велса, шпијуна Мома, морфинисту Дојла, слабића Хакслија, пропагандисту Тојнбија, и остале, незадовољне Богом с одређености и одрешитости.

Никакав Императив нису Они признавали сем Кантовог – хировито тумаченог, опет, њима самима.

Правила Игре мењала су се стално а блумсберијевци су се заносили да их сами творе, не видећи – из охолости – да подривају својту а уздижу туђинце, кадре да на сваком језику лажу подједнако. Марљиво, упорно, предано, с огромном историјском свешћу, следили су Старци из Синхе-

дриона завет на Земаљско Царство – од свега створеног, датог и дарованог, Њима најпривлачније.

3.

Ни појава, ни предмет, ни биће, Блумсбери је водио невери.

Јер *Bloomsbury* стајаше *Zeitgeist*, за шта једино Немци имају именицу, категорични до бесмисла.

Грчки појам соме, неодољив Шпенглеру, владао је и нашим кошмарима. Јер сем „Блумсберијем" – гнездом вештих – није се дала објаснити тежња ка Моћи мимо Врлине и Обавезе. Име једног, не одвише значајног, књижевног салона постало је зато и мени симбол тевтонског Императива да се класификују и различити облици ентропије.

Смрт, научио сам, имала је одувек безброј облика и имена, различитих колико судбине. За то, срећом, нисмо имали назива. Но слутио сам да ће неко сличан Жарку Балаћу или Хакслију и од тога уобличити „науку". Лексикографија, категоризација и шематизација Смрти су нас чекале, не би ли се уздигли наши усмртитељи.

Да Књигу Вестове приређује један српски блумсберијевац беше стога прикладно. Но Бијелић први није веровао Правди, у Великој Британији уочивши да се њом залуђују једино Велшани, Ирци, и шкотски Брђани, небитни колико пастири с Јахорине.

Ани сам говорио да су нам полацмањени неуропсихијатар Радован Караџић, фарисеј Радомир Бијелић, и биолог Биљана Плавшић мера невоље која Вестову беше отерала Нама, пред Крај.

(Од 1150 страна ЦРНОГ ЈАГЊЕТА И СИВОГ СОКОЛА, Бијелић беше превео и приредио око 400, па сам Ану тешио да је Неман кудикамо већа од обичног непоштења, или глупости. Ни Предраг Меденица није био крив што су и Караџића и Бијелића и Плавшићку својевремено стипендирали наши непријатељи. Многи су морали задовољити Душка Папића, генерала Удбе, или чланове разних Савета – све заједно одане Тренутку, Лажи, и Моћи.)

Да су наши „сели" део невоље, не решења, рекох, јасно је већ на „терену", где се нико не заноси да можемо себи бирати вође.

Попут Обреновића, говорио сам, српска тројка из Босне служила се тевтонским, јеврејским и турским средствима! Жрец из института за преинаку људи, стручњак за живот на молекуларном нивоу, и кривотворитељ туђег дела чинили су своје, а ми смо гледали и ћутали, многи Им и кадили! нашта је Ана пришла и помиловала ме.

Нисмо сви, казала је тихо.

Седели смо, наново у осами.

Јер, пред Смрт, Владета Селић беше посматрао што ми, очију тамнијих но иначе, лица каменијег но икад. Сушио се пред нама попут старе лозе, ватром начете.

Тарин Луг, као мртвац, лежао је између мене и њега а Ана је покушавала да нас утеши. Око нас, беснео је кудикамо гори злочин, још неименован.

Дотада, наиме, не беше почињен нигде, те ни забележен Књигом, Словом, или Речју.

Рат за Српско Сопство, ваљало је рећи, водили су опричници без сопственог. Лекари без вере у Дух, књижевници одани титулама, почастима и библиографијама, уметници познати с телевизије или новина – предводници у било ком правцу – надодали се беху Слободану Милошевићу. У свом распаду, Удба се удвојила у наводне борце за Демократију и лажне српске националисте.

Између покварењака без премца, и изрода посвећених прогону и истрази близике, Вестова би се, претпостављам, одлучила за Шиптаре, попут Едит Дарам.

Винавера – Јеврејина српске душе – од стрељања за национализам, буржујство, и реакционарство беше спасио Предраг Меденица, а он га се ипак клонио, не усуђујући се да пише Вестовој, камоли Мастерсону.

После Тршћанске кризе, придружио се колегама по перу, утуљеним Октобра 1944.

4.

С плавим, избегличким пасошем – црвеног, југословенског бејах се одрекао – пролећа 1984. стигао сам на Хитроу и стао у дуги, широки, густи ред црнаца, Азијата, и Источноевропљана.

Тако се, знао сам, нису понижавали Бијелић, Меденица, Карацић ни Плавшићка, приликом долазака на Синхедрионове курсеве. Меденицу су сачекивали званично и прељубазно, а ни будући „Великосрби" нису се бринули да ће их с аеродрома вратити у СФРЈ, као мене 1974. из Остендеа.

Без новца, не могавши из Лондона да дозовем ниједног јемца, дугих, црних балканских бркова – налик Благотиним или Секулиним – бејах тада љубазно спроведен на ферибот и предат холандским граничарима. Под пратњом немачке полиције, клацкајући се возом према Грчкој Скитији, имао сам времена да се питам зашто Енглези не трпе Ските невоље да лажу.

И тада сам се хтео склонити од Меденице и његових. Но то нисам говорио енглеском полицајцу који се позивао на Закон. Тражити, пре Забеле,

азил од странаца беше ми готово незамисливо. Нечисте савести, полицајац ми се жалио на пробисвете с британским и комонвелтским исправама које није смео одбити, но то стајаше његов проблем.

Чекала ме је, знао сам, казна за непристајање на Блумсбери, макар у београдском издању.

Папире, с позивом *Amnesty International*-а, прегледао је Сик бледоплавог, свиленог турбана и црне, коврџаве браде.

Казао сам му да долазим на снимање документарног филма.

На директно питање, рекох да ми једном беше ускраћен улазак у Уједињено Краљевство.

Због чега? ислеђивао ме је, гледајући ме црним, сјајним очима.

Нисам имао довољно новца, рекох.

А сада? питао је.

Господин Кенет Мастерсон и његова Организација, рекох, бринуће о томе.

Безизразно и безречно, опечатио ми је пасош и пропустио ме.

Јер он беше британски држављанин, ја *a Wog*. Прихватао је, наводно, Слободно Тржиште, Слободан Проток Људи, Идеја, Информација и Роба, Људска Права, Једнакост Раса, Вера, и Полова, Владавину Закона, Цивилно Друштво, Демократију, Опште Право Гласа, а ја сам се морао доказивати. Да је знао да се приближавам православљу и почињем загледати Тарин Луг, нашао би, слутио сам, разлог да ме врати, без објашњења. И он беше блумсберијевац, не познајући енглеске књижевне правце нити хајући за Џона Мејнарда Кејнса, или Карла Попера.

Готово сви пургери беху блумсберијевци, мање или више – огромно, либерално, доброжелеће братство неверника, насмешених и немилосрдних попут казнене експедиције. Њему, хонконшким Кинезима у униформама британске полиције, шалтерским службеницима из Уганде, Ребека Вест не беше до, можда, угледна Дама Естаблишмента.

Сматрао је, претпостављам, да је верник јер не сече косу и браду, не једе месо нечистих животиња, не брише задњицу папиром, а носи турбан и криви, прописани бодеж; Кинези су повремено палили штапиће Буди, Уганђани ишли у Цркву Белог Бога, а Мастерсон није сумњао да има право да уређује живот и Балканцима.

Уганђани, Кинези, Сики, Мастерсон и Меденица припадали су, наиме, Властели Новог Доба. „Британцима" једнакост стајаше потврђена и држављанством, а Меденици, Бијелићу, Караџићу, или Плавшићки служењем, макар посредним, поседницима британских пасоша, или чифутима с америчким правом гласа.

„Брат је мио које вјере био!" певали су наши душмани, не мислећи на иког из Роваца налик оцу, ђеду, камоли Гојаку.

Блумсбери је веровао ентропији, слабости, и пороку, јер стајаху емпиријски, историјски, и клинички потврђени као *la condition humaine*.

Пошаљи лопова на лопова! својевремено беше Мастерсон говорио оперативцима *SOE*-а, учећи их да лажу, краду, и убијају; *Amnesty International* истраживала је злодела власти у Африци, Латинској Америци, Источној Европи, а из Југославије су је занимале једино повреде „људских права" мимо Броза, Меденице, Гојка Ивановића или Митра Пајкића.

5.

Подземном железницом, жут, возио сам се до центра Лондона, подсећајући се Сохоа са Шураком и Иком, и маштања о заједничком одласку у Јужну Америку. Пун живота, Лондон стајаше наш колико Крај, пре но смо кренули у потрагу за „Светом".

(И Бијелић се, претпостављам, осећао важним, док се на Палама улагивао Англима.

Бављење британским Келтима препуштао је Бранки Милић, слабо познатој професорки, коју су београдски блумсберијевци отписали већ због одушевљавања Јејтсом. Тек пошто је Данојлић превео КУЛУ почео је Ирца помињати, избегавајући да Кухулина пореди с Краљевићем Марком, или да у енглеском – мимо швапске и романске лексике – тражи келтски. Шекспиров језик узимао је здраво за готово, не чудећи се гласовним променама после Чосера; одбијајући да се гуше староседеоци су и туђе речи певали, постајући највећи британски песници, говорници, и писци, а он је величину енглеске књижевности и језика тумачио сасеначком Моћи, не галским срцем.

Власи, Морлаци, Брђани Британије, Бијелићу, малом и округлом, стајаху мрски колико балкански, јер се није могао помирити да је и Шекспир био Варварин, попут Филипа Вишњића, или Његоша.

Усхитом се, наиме, Германи нису бавили.

И Вестову Бијелић беше прихватио са статуса, мада би је најрадије занемарио као, рецимо, Роузмери Сатклиф. Јер Сатклифова је писала о Краљу Артуру уклетом попут Кнеза Лазара, а он у томе није видео вредност. Чепркање по људској мизерији сматрао је – као остали блумсберијевци – Врхунцем Културе, а остало баналношћу, и лажју.

Са своје беде морао је веровати у туђу, као што је Мастерсон гледао да ме упрегне – попут Пајкића, или Меденице – Старцима у корист.)

Из метроа, накратко ослобођен Отаве, стигао сам до Истон Стрита број 1 и стајао пред *Amnesty International*-ом. Покушавао сам да не гле-

дам у камеру, ни у браву на картицу. Пошто ме је Поултон увео, ступао сам сјајним, пречистим, неумољивим ходницима Тврђаве Правде, збуњен бројним мерама безбедности.

Млад, кратко подшишан, Поултон ми се осмехивао.

У заптивеном, стакленом уреду, понудио ме је кокаколом, а ја сам му причао о Ребеки Вест, нашта се мрштио и добовао кошчатим, дугим прстима по пластичном, скупом столу.

Затим се осмехнуо, казавши да је сентиментална.

Помињао ми је студијски боравак у Македонији, с одушевљењем замереним Вестовој.

Македонци, рекох, имају о себи виц.

Црних очију, жут, кошчат, брз, Хју Поултон – стручњак будуће „Међународне заједнице" за будућу „бившу Југославију" – ме је погледао.

„Ко ти је код мамката," рекох, „тај ти је татката!"

Лице му се затегло.

На питање како се изговара велшко „*ll*", одговорио ми је, невољно.

Док ме је посматрао како безуспешно тражим средину између „*th*", „*f*", и „*l*", чинио ми се далеко од Велшанина колико Владета Селић од Србина. Истински страстан, али не са свести о националном поразу, беше Енглез колико Мастерсон, мада би се потукао да му неко то каже.

Сопство му се сводило на Дилана Томаса и Џефрија од Монмута, и причу да је енглески лук заправо велшки. Прошлости се клонио, с нараштаја жељних самосвојног додира с Творцем. Попут крваве мрље, језик предака беше му се пробио у говор Англа, Саса, и Данаца, гласовима њима туђим, а он у томе није видео знамење.

(О две верзије „*th*", „*w*", и дифтонге „*a*", „*u*", и „*o*" ломио се и Бијелићев енглески, али се Цинцарин није дао смести.)

6.

Сувог, аскетског лица, Мастерсон је гледао портрет оца, у радној соби мирне, отмене куће, недалеко од Катанићеве.

(С Немањом се бејах сложио да је Други Рат настао из Првог. Но да је и Већи Рат Сер Џона Мастерсона, пријатеља са студија Ота фон Бернштат-Ледина, био последица, млађи Катанић и ја нисмо размишљали. Јер и Благота Селић спас беше потражио у социјалдемократији; Принцип је само кресну варницу, у кући пуној плина.

Кенет Мастерсон, тих у пространој, хладовитој соби, пришао је зиду и лагано, безмало побожно, исправио икону претка. Затим се окренуо, од-

шетао до прозора, и иза бледих завеса посматрао Крај недалеко од Гробља. Нигде се ништа није мицало. Засужњене мачке туда нису промицале, нити лајали пси. Хируршки одстрањених гласних жица, повађених канџи, уштројени да се не паре, кућни љубимци Лондона ћутали су попут својих потуљених, безгласних газди.

Запамти, беше говорио Сер Џон сину, чифути нису као ми, нити Ми можемо бити Они!

Мастерсони су, рекао је, показујући породични грб, с Норманима дошли у Енглеску, не тражећи дозволу!

Син га је слушао.

Аустријанци, говорио је Сер Џон, стајаху добри, док им се племство није изродило! Немци не ваљају јер не крију шта желе, а Руси се не дају уљудити!

И Французи, казао је, могу жалити што им изгинули на Аустерлицу и Ватерлоу нису оставили порода – док апотекари, чиновници и адвокати јесу!

Млађи Мастерсон је ћутао.

Чифути су, казао је отац, радили вазда из потаје, испотиха, не прекидајући ход ни губећи крв, или супстанцу! Новцем, везама, уценама, и ласкањем, узели су Нас под своје.

Породица нам је задужена, казао је, као да нисмо сој, стар колико Јерусалимски Храм!

Против Њих, казао је, нема Битке! Не што су јаки, већ што не излазе на мегдан, ма колико премоћни! Змију глади, испод ње се вади!

Чини ми се, рекао је син, да су у Рату једино Срби победили.

Плавих, оштрих, војничких очију изнад сиво-жутих, кресаних бркова, Бригадир га је погледао. Осмехнуо се и пегавом, старачком шаком погладио брк.

Срби су последње племство Европе, казао је.

Коме је у интересу, питао је, гледајући сина у очи, да и они то схвате? Столећима смо стварали, стицали, отимали, сплеткарили, крварили, крали и клали – не би ли Мастерсони, Енглези, Запад, владали Другима, не одавали Им почаст!

Срба је мало! казао је Кенет.

Равним гласом, челичним испод благог осмеха, Сер Џон је рекао: Колико је Нормана било на Хејстингсу 1066? Или Римљана, кад су се отели од Етрураца? С колико је Варјага Рјурик преузео Сарматију?

Пашић, казао је Кенет, ипак није племић. Краљ им је потомак свињара!

Сер Џон је пришао сину.

Пашић је Цинцарин, казао је, чифут сем вером! А Александра су убедили да је „Европљанин"! Но видео сам српске војнике и официре на Кај-

макчалану, претходно код Драча и на Крфу! С таквима, Царство нам не би личило на сајам!

Љут, Бригадни генерал Мастерсон се смејао и сео у кожну фотељу. Кашљуцао је а син га је посматрао и, без речи, насуо чашицу шерија. Пажљиво, принео је пиће очевим дрхтавим прстима и сео наспрам њега.

Историју, казао је отац, одређујемо Ми! Тојнби није постао витез с познавања спартанских и атичких обичаја, већ надзором Могућности!

Зар не постоји Бог? питао је Кенет.

Гвоздених очију, Бригадир га је погледао.

Бог, казао је, ваља паметнима, храбрима, и одлучнима! С Јевреjима, победили смо и подјармили супарнике; за Игру Власти и Моћи потребно је више од голе римске, швапске, или турске силе!

Коме веровати? питао је Кенет.

Крут, прав, Сер Џон је устао и ходао, полагано, к прозору. Стао је поред тешких, плишаних завеса и окренуо се.

Владалац држи земљу, казао је. Јахве не може сам постићи све. Зар би иначе нама ружио свој Лик?

IX

1.

Thanes, казао је старији Мастерсон сину, су одвајкада имали, *thralls* не!

(Старе, келтске речи са „*thetom*" изговарао је као да командује. Јер једино је аристократија смела врскати да јој се не смеју; појмови и стварност „витеза" и „смерда" потирали су Блумсбери, али Бригадир то није пребацивао сину. Блумсберијем, наиме, очекивао је спас Мастерсонима, утањилим мимо иметка, титула, трофеја, портрета и бисти чланова Породице. Под Скадром беше видео и Црногорце; пролазећи поред Мирка Селића, чудио се народу способном да преживи четири хиљаде година без Књиге, и власти.)

И мада је Лондон – на северном, британском Тамишу – још чувао високородно, наследно племство Сака, Келта, и Срба, отпор против обавеза тог истог племства беше у њему најжешћи. Да би сачувао положај витеза, Кенет Мастерсон, на пример, борио се да нема супарника. Попут жбира, посматрао ме је преко шољице чаја у свом салону, док ме је његова жена нудила пецивом налик славским колачима.

Мастерсонова кућа, неупадљива, одисала је обичношћу али он не беше обичан, поред свег укривања.

Ваше је писмо, говорио је, заиста занимљиво!

Погледао сам га.

Отпио сам гутљај чаја.

Мисле ли многи ваши сународници, питао је, осмехујући се, као ви?

Пажљиво, спустио сам шољицу на тањирић.

Питали сте ме, рекох, како Срби виде свој положај, а ја сам вам одговорио. Трудио сам се да не слажем ни реч.

Осмехнуо се.

Изгледа, казао је, да је у вас основно осећање издаје, и преваре?

Да, казао сам. Но требало ми је четрдесетак година да закључим што је већина мојих београдских пријатеља знала одувек. Образовао сам се под надзором родитеља окренутих Модернитету, и још сјајнијој Будућности.

Левичар, безмало комуниста, Мастерсон ме је све више подсећао на Егона фон Бернштат-Ледина – конзервативца, готово фашисту. И један и други гледали су ме с истим, прикривеним осмехом Знања.

Једино су ми се Скити као Пајкић отворено кезили.

Код вас, рекох, погледом прелазећи по зидовима и полицама, видим сасвим здраву свест о Прошлости.

Плавим, ледено насмејаним очима, Мастерсон ме је премерио.

Прошлост је, казао је, прошла. И српска, и моје Породице, и многих, кудикамо знаменитијих народа и Породица!

(Лагао је вешто, као Ледин. Од мене је очекивао, претпостављам, више од књижевне обраде старих злочина.

Но о чему певати до Рату – и спремању за следећи, неминован попут претходног?)

Да је Кенет Мастерсон, љубитељ књиге и лепих уметности, члан британске Тајне Службе, познавао Ребеку Вест беше ми јасно. Његово уско, фино лице наговештавало је многе тајне, али и решеност да их чува. Вестову – спољног сарадника Службе – презирао је, претпостављам, што се, женски, упетљала у предмет проучавања, и обраде.

Ја сам му, изгледа, пружао прилику да сазна што није могао од Бијелића, Плавшићке, Караџића, или Меденице. Ваљао сам му за *Early Warning Signal*, неискварен Службом, њеном идеологијом, па ни страхом од истине.

„Индоевропљани", прочитао бејах, негде, „тежили су одувек Истини, макар кобној!"

И мада се Мастерсон прикривено смејао мом уверењу, није ми падало на памет с њим да се мењам.

Палеологија Грчке Скитије и њему, по свему судећи, стајаше потврдом дарвинизма. Попут свог и мог оца, у себи је сузбијао сваки трептај чистог срца; умом и вољом градио је и он Нови Свет, за Новог Човека кога је ваљало устоличити по истребљењу Старог.

Да ће се Ново на Врху показати древним попут Пирамида, Торе, или односа *thanes* и *thralls*, Мастерсон није сумњао. Но отац га је обавезивао, и три генерације рада у Служби обреченој Покретачима.

2.

Према мени испољавао је стога стрпљење и пажњу. Танким, кошчатим прстима пружио ми је чашу порта и наздравио, осмехујући се.

За победу Људских Права! рекао је и испио пиће.

Да га питам, том приликом, да ли у њих спада и Право На Сопствени Лик, нисам умео. Као многи Срби, живео сам у лаганом, слатком сну, лебдећи Безвременом попут фетуса.

Једино су се неуропсихијатри бавили душом, и то као феноменом, не Пројавом Бога у нама. О Искони, причала је Црква, али се њени главари нису понашали као да у њу верују. Црква је морала зборити делом, не речју, чатењем, чинодејствовањем, и обредима сваким даном све неразумљивијим.

У то време, незнано мени али не Мастерсону, неуропсихијатри – Љубан Јолић, у Далмацији, и Радован Карацић у Босни и Херцеговини – спремали су нас, надам се несвесно, за кукавну светковину крвне жртве.

Уместо Исусу, Нови Човек имао је наличити демијургу из Киплингове *IF* – то јест, непостојећем, паганском ритеру, нестварном као Христ, али без Његове нежне доброте. Попут Фројда, невољног у Човеку да види сем несити фалус или разјапљену чељуст, жреци Новог Доба нису веровали ничему насталом мимо уочљиве узрочности.

Свака америчка јединица, говорио ми је специјалац звани Доктор, има свог психолога!

Борцима, говорио ми је с благим смешком, ваља објаснити нужност клања, драња, и печења! а ја нисам знао шта да му кажем. Зар је српски војник, у најновијем Рату, морао чинити што нам нико са Скадра, Мојковца, Мачковог Камена или Кајмакчалана није завештао? Зар су и Срби морали постати зликовци, под другговидима неспособним да сагледају себе?

Gentleman, говорио сам Доктору, значи шта реч каже. На српском је „Благота" – благи Човек, страшан према Злу и душманима.

И „господин" је, говорио сам, некада подразумевало власт над собом, а податност једино Богу.

Но, знао сам, власности није смео имати ни Мастерсон, већ једино Комбајн, Концерн, то јест, Синхедрион.

Зато ме је Мастерсон гледао тужније од Доктора, Херцеговца, мада то нисам примећивао занет причом о Србима – и једном и другом познатијим но мени.

Није се случајно кућа Кенета Мастерсона, либералног идеолога, познаника Џорџа Орвела, Алдоса Хакслија, Ребеке Вест, Велса и осталих судионика Новог Доба, налазила надомак Катанића, либералних тоталитараца.

Јер и љотићевци су хвалили Исуса а ширили подозривост, заговарајући *Ред по цену ентропије. И код њих је све морало функционисати као на клиници, у самостану, или војарни. Проповедали су и чинили своје с истим*, сјајним, металним погледом којим ме је Мастерсон посматрао при растанку.

Кудикамо старији, искуснији, обученији од мене, знао је да сам неупотребљив, с невољности да се одрекнем Ликова из своје будуће Књиге.

Нови Човек – то ми није морао говорити – имао је бити роб, не љубавник, па ни верник колико ја. Попут Поултона, или Херберта Гордона Велса, морао је почињати убог и искорењен, спреман да учини све не би ли се потврдио, обогатио или прославио. Бар као Жан Пол Сартр – оштећени, жабасти филозоф безнађа и очаја – имао се бавити искључиво собом.

Шта се, наиме, друго дало видети, у Огледалу?

Јер већ Стаљинови, Хитлерови, или Брозови јуришници и опричници беху тесали, прекрајали и силовали Свет више но некад Црква. У Тарином Лугу, отац беше докрајчио касационог судију Милошевића, али ми о „Јекни Лашић" није умео рећи ништа.

И ГЛАС ЦРНОГОРЦА је, знао сам, кривотворио, мада је четничка лаж настајала више из претпоставки и надоградње, но измишљања. Многи су се Срби огрешивали о чињенице у потрази за Истином, попут писаца.

Јер отац ми је – прочитавши скицу ове Књиге – казао, одсутно, да му је судија Милошевић на самрти викао да ће се свега сећати, док је жив.

Боже! Боже! говорио је отац, пред упокојење. Мимо мене, причао је како их је Милошевић дозивао из плитке раке испуњене леденом, крвавом водом, да му прекрате муке.

Бог све види и све зна! запомагао је, а отац ме је, стално, питао где видим Бога, кад Га тако често помињем?

Боже! говорио је, покушавајући да се усправи поред кревета а ја сам га придржавао не знајући више шта да чиним, кажем, мислим, будем, или осећам.

Живот, обављен, приближавао му се Крају. (Мастерсон ће, слутио сам, трајати дуго, као својевремено Артуковић, или Јово Капа). Да не беше Приче О Новом Човеку, Владета Селић био би само Човек, Прави. Овако, свој Живот беше изобличио, запрљао, макар присуствујући злочину.

„Нема живота непоправљивог редиговањем!" приписали беху Вестовој, јер је опажала с рубова док се Орвел, на пример, борио у Каталонији, а отац у Скитији.

Блумсберијевци су се клонили неприличног искуства и знања, о стварности говорећи као „емпирији". Цинични, церебрални, блазирани, свашточинили су, не би ли нам свима издубили што безданији гроб – да из њега не дозивамо попут судије Милошевића, на Балкану.

3.

А Новог Човека још Црква беше измислила, боље рећи Исус. Као што слухиста задуго не схвата да свако нема савршен слух, или дете да нису сви добри, и Исус је, изгледа, мислио да сви могу што Он, Божији Син.

Исус нас је нагрдио, казивао сам Ани, очекивањем да будемо друго до ратници, гмазови, барди, љубавници, трговци, шићарџије, пустолови и издајници. Као што човечија рибица нити гледа нити види, Људи не могу бити свети. Од бајки о чудотворцима до Велсове или Горкијеве преваре само је корак. Достојевски се гадио Човека колико племства, врлину налазећи једино у нишчима; све то само је део Исусовог Завештања, злим и лошим мештрима истумаченог.

Принуђена да ме слуша, Ана је ћутала.

Београдски фарисеји, рекох, Књигу Вестове нису требали, јер Им је Истине одавно исувише. Сваку раби и крчми бар један књижевни табор, зарад Моћи.

Без Ребеке Вест, казала је Ана, нећемо знати ко смо!

Овом народу, рекох, то изгледа не треба.

(Цео живот се Владета Селић отимао сопству; одбијајући да погледа у Медузин Штит, љубављу нас је наводио да се питамо: зашто?

И Радомир Бијелић, знао сам, опслуживао је исту Тајну, од многих сматрану за бит.

У дубинама, међутим, крили су се и ехинококус, рак, пантљичара, или лудило, динарско.)

Мали, дежмекаст, округле главе и очију скривених цвикерима, Бијелић ми се учтиво осмехивао. У неугледној просторији КЊИЖЕВНИХ НОВИНА гледали смо се, а Драган Спасовић се умиљавао и једном и другом.

Презирао сам Бијелића јер беше искасапио дело непојмљиво изнад себе, потиштен једино угроженим угледом. У Босни се ратовало ограничено, подло, зликовачки, договорно, и геноцидно, а он беше дотрчао у Београд да онемогући даље излажење Аниних превода.

Културни жбир, узданица београдских блумсберијеваца попут Михиза, Добрице Ћосића, Антонија Исаковића, Предрага Палавестре, Петра Џаџића и сличних – имаше их више но у Лондону, јер Их је издржавала држава – налазио се на муци.

Да ме отпише као пре ЧАСОВНИКА, ИЗГОНА, или појављивања у медијима, није могао. Да прихвати Анину и моју критику, још мање; Вестову беше присвојио, омеђио и почео да крчми. Међутим ми смо читаоцима могли предочити да се није сва Европа заборавила. У целовитом ЦРНОМ ЈАГЊЕТУ И СИВОМ СОКОЛУ многи су могли препознати себе, стрести се, или скаменити.

Селић сматра, говорио му је Спасовић, да Вестову ваља објавити интегрално, нашта је ћутао, дежмекастим прстима додирујући сто.

Црн, кошчатог, лелешког лица, Спасовић се знојио, а ја сам устао и погледао набубрелог Бијелића.

Поздравите Радована Караџића, казао сам и кренуо напоље, не рукујући се ни с њим ни Спасовићем.

Извините, говорио му је Спасовић и пожурио за мном. У холу је за собом затворио двострука, висока врата и стао поред мене.

Где си кренуо!? казао је, шиштећи.

Нигде, рекох.

Књига! говорио је брзо. Зар ти није стало до ње?

Остарела, нафракана, својевремено отета неком, Француска 7 ме је морила мимикријом и подлошћу каквима би се радовао Егон фон Бернштат-Ледин.

Ако ти мораш том кепецу да титраш, рекох, не морам ја.

Он се пита! говорио је шапатом Спасовић. Мораш се сагнути, ако ти је до ичег сем себе!

Зар да пишем, рекох, што он, ти, или Мираш Ђурашковић?

Погружен, окренуо се и тамним холом измакао до врата. Лагано, отворио их је и нестао, попут затвореника.

По Дејтону, Радомир Бијелић се, наводно, убио.

С два метка у главу, то дотле није успело ником. Непотребан те и опасан, дочекао је чега се највише стравио, надмен с јада.

Пре смрти, међутим, седео је у соби хотела „Бистрице" на Јахорини, и у бунди испијао шкотски виски. (Пиће му је доносио увек исти енглески сфоровац, учтив и осмехнут.)

О чему је размишљао док је тонуо у алкохолни сан, окружен снегом и ледом, бледога даха над собом, нико није могао знати. Да му се пробудила савест беше мало вероватно, јер саиграч психијатра Караџића и професорке Плавшић, познаник Кенета Мастерсона и других утицајних особа из Лондона, Њујорка и Париза, давно душу беше заменио банком података, програма, и упутстава. Навежбаним умом служио се као слепац слухом; имена, датуме и количине извлачио је с лакоћом, узнемирујући сараднике.

Водећи рат кукавички, орвеловски, ипак је стекао државну сахрану каквој би се дивила Микана Ђурашковић. Јер с толиких написа у новинама стајаше и он велики писац, па ми га је помињала чак годину дана потом, у Колашину.

4.

Убице су му држале говоре над раком, а свештеник с Пала чатио опело. Цео догађај пратила је Српска телевизија, и Први програм РТС. Војници почасног вода, под шлемовима ретким на фронту, испалили су плоту-

не у ваздух и нико, од присутних и другде, није гласно казао да је Радомир Бијелић био безверник, издајник народа, и професије.

Спасовић му је посветио цео број, а о његовим врлинама и вредности писали су готово сви великодостојници Културе – да им се не укњижи изостанак, или замери на поштењу. Разрађеним поступком, још један Великан улазио је међу Бесмртнике, ликом и делом учећи младе књижевнике Грчке Скитије како стићи на државну сахрану, и у комеморативно издање КЊИЖЕВНИХ НОВИНА – од зборника српске срамоте унапређених у читуљу.

(Као да су се сами Поултон или Мастерсон трудили да у њима не осване ишта слично Краковљевој причи о избеглиштву, Бубаловој о борбама код Вуковара или мојој, о Лугу. После Јована Драгишића, кога је Добрица Ћосић од новинарског калфе издигао у главнокомандујућег званичног гласила Удружења књижевника Србије, и Председника српског ПЕН-а, палицу је преузео песник Драган Спасовић, такође препаднут од грешке, или пропуста.

Из флаше скривене у похабаном, канцеларијском орману, и он је почињао пити. Са зида су га гледали чифут Данило Киш, расрб Слободан Дакић, педер Миодраг Перић, и други – сем Црњанског, одабрани с блумсберијанства.

Жив погребен, Спасовић је повремено, бешчујно урлао од суве, лелешке муке. Спечен столећима опстајања по цену части, вотку из флаше испијао је големим гутљајима – сам у пространој, мрачној соби – и двоумио се да је завитла испод Кишовог портрета или разбије о сто.

Но сваки пут би мрком, тежачком шаком угађао лимени поклопац на грлић, па је враћао у орман.)

Шта ћемо с Књигом? говорио је, као да не примећује Анин поглед.

Ћутао сам, а Ана се спремала да изађе.

Штампаће је неко, казао сам, макар у деветнаесто колено. Ваљаће, ваљда, Људима.

Црних очију, гледао нас је. Лепио се, згрушавао Знањем да се мимо Силе не може, да је јаче село од хајдука, да се шут с рогатим не боде, и осталим чиме су се Лелези одвајкада тешили, избегавајући Медузин Штит.

С осмехом, Ана га је поздравила а ја сам му стиснуо снажну, мишићаву шаку и иступио, у гушћи мрак.

X

1.

Орвела не беше на зиду ниједне званичне просторије, нигде. Гледао нас је једино са задњих корица својих Књига, хваљених највише од Оних због којих је викао да Нам је потоњи трен.

Док сам се носио с Поултоном и Мастерсоном у Лондону, где се такође распредало о његовом неиспуњеном предсказању, Спасовић се упорно понашао као да се „1984" не односи на КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ.

Јер у њих није смело ући ништа реметилачко, неопечаћено, или дивље; ни 1991. није смео објавити моје ДАЉСКЕ ХИМАЛАЈЕ, о текућој, крвавој превари у Преку, камоли 1984. нешто о Брозу, или Партији. Под будним оком Предрага Меденице, Добрице Ћосића и сличних, својим гласилом је одређивао уску, трновиту, џомбасту стазу правоверја ка Орвеловом Свету, препуштајући стрампутице несрбима.

Да је у младости и Орвел био полицајац, није помињао, мада КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ беху објавиле читав број о њему, као допринос лажном демократизовању Југославије. После деценија Меденичине забране, Орвела је – опет по Директиви – припустио Социјалистичкој Култури, претпостављам у убеђењу да ће истинска „1984" стићи безболније као бајка. Признати, наиме, да Орвел пише о Тарином Лугу, Озни, „Откупу", Удби, Првој Петољетки, Голом Отоку, Највећем Сину Наших Народа и Народности, Самоуправљању, Забели, Слободану Милошевићу, Ратовима Које Србија Није Водила, није смео, да не разоткрије лично учешће у нашем бесрамљу и самозатирању.

Преда мном, одбијао је да упореди покољ анархиста у Барселони са Сремским фронтом, или враћањем 4,5 милиона антикомуниста Стаљину и Брозу, после 9. маја 1945.

За разлику од њега, Орвел се беше згрозио на време, па је привид, *image, virtual reality* Врлог Новог Света и нехотично повезао с прећуткивањем и лажима у Првом Рату, Руској револуцији, Шпанији, и потом.

Тојнби, Ситон-Вотсон и слични из Министарства Пропаганде су и по Солунском пробоју налазили разлоге за Верден и Фландрију – састављајући још једну Нову Историју без Склава – а он је, приправник, и тада стискао песнице и гризао усну.

У *BBC*-ју је већ Ерик Блер, књижевног имена „Џорџ Орвел", морао посматрати како Старци куде Дражу Михаиловића с одбијања да слуша млађег Мастерсона као Пашић старијег, и како дотле хваљене четнике проглашавају Непријатељима, јер не желе да гину за Британску империју. Наредбу да уздиже Броза – вишеструког оперативца, уплетеног и у каталонски масакр – примио је, претпостављам, дишући тешко и убрзано, не хотећи да се као Спасовић правда иком.

У Тавистоку, институту 1916. установљеном да лечи контузоване војнике, неуропсихијатри су и даље наводили добровољце (па и сужње) на „циљно" понашање, а Орвел – британски обавештајац, све више убеђен у пројаве – знаше и то. Док је Вестова тражила поштеду и правду за Србе и Дражу Михаиловића, а блумсберијевци објашњавали јавности зашто је „Слободни Свет" одувек у рату са Совјетима, он је полако – највероватније невољно – слагао своју Књигу. Концепт по концепт, реченицу по реченицу, главу по главу, исписивао је мучну, погубну целину свог живота – Владети Селићу и Предрагу Меденици, стога, вакелу против социјализма, а Спасовићу само исказ неког честитијег и срчанијег од њега.

Но Винстон Смит му је прерастао у *alter ego,* под сталним надзором Великог Вође, Одувек Опредељеног За Мир, а он се – Ђак генерације Лесковачке гимназије – из Министарства Принуде, Прогона, и Лажи, тамних, измучених очију и даље пружао за Просветљењем.

Све чешће, Радомир Бијелић и Предраг Меденица су му – с погачом и ножем – залазили и у сан.

И сопствене песме ишчитавао је по десетак пута Меденичиним, Драгишићевим, или Ћосићевим очима. Уводнике – увек на Њиховој, ако не баш партијској линији – састављао је још теже. Ваљало је, наиме, задовољити посвећене, а пук привидном критиком „нежељених појава" спречити да излази на улице, не дај боже помисли на оружје.

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ објављивале су елегије, панегирике, приче, песме и огледе каквих би се Орвел гадио. На теруелском фронту, под ватром беше произведен у поручника, а Спасовић није прешао Дрину после 1991, изговарајући се обавезама уредништва.

Свој народ доживљавао је као сусељане, а Отаџбину као проширено двориште своје куће у Раљи. Не верујући у сој, сматрајући да би Србију требало само оплевити и средити, а смерде описменити у пургере, од СТУДЕНТА је преко ВИДИКА и КЊИЖЕВНЕ РЕЧИ догурао до Главног и Одговорног Француске 7.

Орвел је био у праву, схватао сам, у свему. Винстона Смита није било нужно убијати. Ваљало га је само суочити с Сликом Света по Блумсбери-ју, Београдском Кругу, и Министарствима Истине, Правде и Љубави.

2.

Завршивши своју најзначајнију Књигу, борац честит мимо смрада око себе, Ерик Блер се прво изгубио, па угушио хладним, влажним, британским ваздухом, и спознајом, колико сопственом крвљу.

(Јер и Александар Пјешков се преиначио у Максима Горког, Сисели Ферфилд у Ребеку Вест. Но свако је умирао под именом познатим једино анђелу – Пакла или Неба – који би му га шапнуо, уз први дах живота.

Пјешков, одрастао као беспризорни, није смогао снаге да се изрекне као Блер. За то је ваљало соја, а Горки га беше тражио у сваком. И Вестова је умрла помирена с хуљама, завидљивцима и тупанима око себе. Бијелића и послератне српске књижевнике срећом није упознала, а Књигу – љубавно писмо Нама – унаказили су јој по смрти, не би ли се подичили још једним лешом.)

Отац ме не беше упозорио на Орвела, убеђен да је Права Револуција узлет, експлозија Слободе – повремено смртоносна попут вишка сунца, или неузвраћене љубави.

ДОКТОР ЖИВАГО, говорио је, није контрареволуционарни трактат!

Мајка, ја и Предраг Меденица – плав, плавих очију на рудом лицу – смо га убеђивали да јесте, без обзира на књижевну вредност.

У дневној соби стана у *North Kenmore Street* препирали смо се око Револуције и њене Слике, а он стамен и таман, није попуштао. Смејући се, Друг На Пропутовању, Меденица је давао за право час нама, час њему.

Би ли ти ухапсио Пастернака? питао га је отац, благо, опасно насмешен, нашта се Меденица тргнуо и челичним, светлим очима погледао у његове, тамне као синђавински мрак.

Требало би га, рекао је реско и разговетно, убити јер је бедник и преварант!

Зашто преварант? питала је мајка а он се окренуо према њој, одобровољен, и казао да је Пастернак целог живота јео с револуционарног корита, да би се из таштине у њега унередио, умиљавајући се Западу.

Тих, отац је ћутао. Тамним, снажним прстима извадио је цигарету из кутије пред собом и запалио је. Орвелову књигу у џепном, енглеском издању, пажљиво је одложио поред пакла и дуго, ћутке, посматрао дим.

Српска књижевност – нарочито у Француској 7 – није имала Ерика Блера, Пјешкова, Ферфилдову, па ни Пастернака. Не беше ту ни Шолохова, да украде, рецимо, Краковљеву Књигу. Опреку је лажирао Добрица Ћосић с Концерном За Културу, док су измећари попут Ивановића надзирали свакодневицу. И Ђурашковић је објављивао пажљиво редиговане, лекторисане и кориговане романе и есеје о небитном, бодар као габељ.

Спасовић је подмиривао свој део посла, а Ана, светлих очију, говорила ми је о потреби да поново покренемо ЧАСОВНИК.

(Непријатно не потире истинито! говорио је Владета Селић. И наша Револуција беше препуна грешака!

На то се Предраг Меденица мрштио, казавши да се Реакцији морао задати одлучујући ударац.

Јесте! говорила је мајка, а отац ћутао и полако, пажљиво, одложио цигарету у пепељару.

Ћути, казао је, уставши. Пришао је прозору дневне собе и одсутно размакао бледе, провидне завесе. Гледао је, нечитљивог лица, ка конзулату где је сваки дан одлазио као у склониште.

Владета Селић и Предраг Меденица, другови од детињства, нису се разумели а још мање слагали око ичег, понајмање Тариног Луга.

Јер отац беше на стратишту а Меденица поврх њега, у хотелу „Бошковић", преиначеном у партизанску Команду града и округа захваћеног Револуцијом.)

Мислиш ли, говорио сам жени, док се ратовало за Вуковар, да је ВРЕМЕКАЗ могућ данас, и овде?

Окупили бисмо Људе, казала је.

Мислиш, рекох, да би Синхедрион то дозволио, више но 1979?

Што нисам мушко! казала је.

Часопис, рекох, издаје данас свако. У крагујевачке ВИДИКЕ куну се чак емигранти, мада их је створио Светозар Пајић, удбаш из Рашке. И ДУГУ уређује Микић, агент; у њој – мимо мене – пише цели Агитпроп. И то народ гута; „слободне штампе" биће све више, како нам Крај буде ближи!

Нећу да чекам скрштених руку! казала је Ана.

Загрлио сам је, и пољубио.

Стајали смо, неко време, у полумраку наше собе и посматрали хаос, безумље и распад под собом, на улици званој Палмотићева. (Покатоличени Србин из Влашког Залеђа мора да нам се осмехивао, Однекуд. Јер ништа није умирало већ мењало облик, укривало се, или правило да спава.)

Затим смо жена и ја лежали на кревету и гледали у замрачени плафон, ћутећи и додирујући се, као деца.

3.

Свестан Игре, Владета Селић одавно није читао. Нису му требали Ками ни Сартр да га обавесте о Бесмислу и Сизифовом усуду. Из Поверљивих Извештаја црпео је информације, а Знање живећи и посматрајући.

Предраг Меденица и Боба Селић, франкофили, могли су се заносити Револуцијом. У Лондону и он беше срео Мастерсона, не желећи о томе да прича. Ознаш, удбаш, дипломата, знао је што готово нико од Новосрба није хтео чути.

Промена, говорио је Меденици, мајци, и мени, могућа је једино међу Англосасима!

Беше му свеједно што су Британци мешавина Келта и Тевтонаца, витезова и пургера. И у смердима је видео само сој недоличан Новог Света.

Да су пургери, заправо, побеснели смерди, препуштао је мени да кажем.

Нема хипокрита као Енглеза! рекао је Меденици, с дивљењем колико осудом.

Меденица се насмејао.

Све напредне идеје, говорила је мајка, о братству и јединству потлачених и поробљених, слободи за све, потичу из Француске и Европе, не Енглеске!

Отац се одмакнуо од прозора и погледао је.

Знаш ли ишта „за све"? питао је. Лагано, окренуо се наново прозору и посматрао Чикаго, као рушевину, или пожар у даљини.

Прамац нашег стана пловио је, споро и тешко, слеђеним морем северњачког града.

А Русо? Волтер? Кант? Маркс? падала је мајка у ватру док је Меденица седео у фотељи, лица равног и тврдог као фасадни зид.

Ћутке, одлучно, Владета Селић се одмицао од гиљотине и стрељачког вода, све више верујући у културну, политичку, и полицијску перфидију.

Заменом и завером беху Енглези завладали светом, говорио је, а мајка му је противречила.

Помињала је Револуционарну Вољу и Свест.

Лондон је уређен, опајан, зграда под конац, нигде једне нахерене, неокречене, или неуредне! праскао је. Енглезе можемо мрзети, али уважавати! а мајка га је убеђивала да су декадентни.

Ћутао је суздржано бесан, и јео супу.

Енглези, казао је на крају, теже учинку. Рове, стално: нема Превраата без идејног подземља, замене Вредности, хаоса, и безнађа. Да не беше Кромвела и Вашингтона, речи француских адвоката и литерата не би покренуле ништа!

Мајка и Меденица нису имали шта рећи.

Уставши од стола, мајка је покупила тањире а Меденица ми се осмехнуо и казао: Тако ти је кад живиш посред породичне Револуције!

Насмејао се, себи у шаку, па загрцнуо, црвеног лица и исколачених, плавих очију.

Мајка га је потапшала по леђима а он се умирио и посматрао како му сипа кромпир и шницле. Навалио је на обоје, и салату с краставцима и белим луком, као да данима није јео. Пун снаге и здравља брисао је уста салветом, блистајући.

4.

Универзално Братство Нишчих, Јединство И Једнакост Смерда, и Слободу Од Обавезе, као крилатице, мајка прва не би признала. Речју и делом, Револуција јој беше почела у Паризу, 1789. Но да је столећима припремана Словом, превратничком Енциклопедијом, лажном Илуминацијом (као бегом од тајновитости Духа), манкуртском Иницијацијом, и другим Мерама И Поступцима с Острва Блажених, није хтела чути.

Од Европе удаљена маглом и морем, Британија јој је бркала појмове. Студент грађевине, веровала је, безрезервно, Декарту, затварајући очи пред Тором, Кабалом, и Заветом На Господство. Комунизам је схватала као Слободу мимо земљине теже и људске природе. Заокупљеност своје вере Царством Земаљским није признавала, ма шта се са мном дешавало.

По њој – и оцу – Нови Свет имао је обухватити више од простора и времена, од протеклог задржавши једино Културу. Одричући се Бога, у Прогресу је налазила Смисао какав Ровчани у јунаштву.

Вирус Новог Поретка, сматрала је, имали су бити Нови Људи. Ентропију неистине одбијала је да схвати – и рецимо стрељање тифусара због шољице варенике или парчета проје правдајући Директивом. Да је Брозу после Неретве придобијање потурица значило више од самртних патњи сопствене војске морао сам утврдити сам, сазнавши за истовремену пљачку четничких села – комунистима небитних, јер беху насељена љутим Србима, невољним да мењају начин живота, и умирања.

Њени Нови Људи, нажалост, често беху бѐоградски бонвивани, од „слугу окупатора" у ходу престројени у „напредну интелигенцију". Неспремни да заложе удобност – камоли главу – за ишта земаљско или небеско, Нови Људи остадоше најстарија сорта на Свету, власни се Времена, и стрпљења. Промаљали су се чак из горштака попут Меденице, камоли глибаваца и грађана.

А Корчагини и Миљанови – Новим Људима вазда куси и глупи – гинули су или пунили Голе Отоке, Забеле, и слична чистилишта.

Ни Ребека Вест, похрливши усусрет Новом Свету, није могла издржати Игру до краја. Напустивши Хор, беше исписала себи пресуду –

Нови Свет одржавао се саучесништвом, а Орвел и она су томе пркосили, силом дара.

(У Енциклопедији Британици, Шездесетих, немаше „Орвела" ни „Блера", још мање „Вестове" или „Ферфилд". Библија Новог Времена давала је простора Киплингу, Велсу и другим блумсберијевцима, али избегавала ставку „*Bloomsbury*", да се Власи не сете.

Мимо Синхедриона међутим постојало је – и постоје – Људи, па су се Орвел и Вестова пробили у Енциклопедију на компакт дисковима, као што су се Келти, Срби, или Саке из Центра Свастике разлили Евроазијом.

Јер у оријашким књижарама – поред кувара, *self-help manuals*, женске белетристике, расправа, студија, анализа, монографија, приручника, подсетника, зборника, биографија, хагиографија и аутобиографија свашточиња, бестидника, бедника, насилника, лопова, лажова и проститутки – имаше и Правих Књига, Нама драгоцених.)

И тако сам, подсећајући се, схватио да је Владета Селић ипак био *a pious man*. Љут и прек, обраћао се Богу изравно, као својти непризнатој али незаборављеној. Поштујући Га и призивајући далеко пре Смрти, у самоћи је оплакивао пад Крајине. Срамота нашег пораза, нанешеног нам Новим, „Нашим" Људима – које је давно ваљало побити – мучила га је колико сећање на „Јекну Лашић", или касационог судију Милошевића.

Истински виновници наше срамоте, зла, и беде опстајали су – да Свет даље чине зинданом, касапницом, и паклом – а он, комуниста, одбијао је признати ишта ванљудско.

Мимо Цркве Партије, у други Храм није хтео – познајући себе, Меденицу, и Пајкића. Да су и попови полиција схватио је одавно; свештенике од заната сматрао је горим од многих колега. Бежећи од тегоба Овога Света, камоли мучеништва, такви су потирали сопствену Веру, те се Богу обраћао у потаји.

Гадио се и Пајкића, Кондића, Виторовића, Пенезића, и других Епископа Партије, и њиховог гурања за софру, и глади за одличјима, чиновима и повластицама. Убеђени да су Царство собом стекли – не марјанима, Временом, Игром Великих, и Богом – наликоваху му габељима зашлим по отменим одајама, напуштеним давно пре њиховог доласка.

Безмало мојим очима, гледао Их је и као Татаре или Турке, на бесним коњима пропућене кроз вртове, спаваће собе, библиотеке и светилишта Цивилизације – пожељне Им више но иком. С коњских сапи, међутим, пљували су на персијанере и лаковани паркет, или мокрили у миомирисне фонтане, охоли.

Броз, говорио ми је отац, одсутно, беше опседнут сјајем и богатством, као котлокрпа!

Гледао ме је као да сам далеко, и причао о добу кад се с двадесет другова и две пушке ломатао Бјеласицом, чекајући да Свет прогори, и све крене као из Искони.

5.

Piety, међутим, отац је морао исказивати према Стварности, исправној или не. А Меденица је такав однос вазда прихватао насмешен – што подругљиво, што пријатељски. Оца је сматрао јуродивим чистунцем, Србином замајаним врлином и чашћу – коме се није дало рећи, као другима, да је Свет смрад олакшан уживањем. Да су Владета Селић и Џорџ Орвел прилично слични остављао је мени да схватим.

А Вестова би оца видела као још једног „прелепог" Црногорца, усправног и ћутљивог, подсетника на Људе ретке у Лондону. Јер ратом, покором, Турцима, Хрватима – фурдом заурланом – беше се српско племство одржало, али то није имала коме пренети, на Острвима Блажених.

Енглези се Љубави беху одрекли, с тегобе.

Оцу, стога, Меденица није говорио да одрасте. У Колашину, саградио је кућу на земљишту одређеном за градски парк и из ње га посматрао, запућеног у Хотел.

Неизбежног осмеха, ходао је Колашином под руку с њим. Остављен себи, међутим, не беше никакав шерет. Уморан, у мраку своје спаваће собе – у Колашину, Београду или Будви – гледао је дуго увис и ћутао, престрашен свиме што га је чекало.

Умирао је дуго и тешко, теже од Владете Селића. Ум му беше помућен а очи чисте, плаве, као кад је кренуо у Револуцију не би ли се потврдио као Човек, а душмане – све мимо Својте и Другова – унизио и окаљао. Смрт му је дошла не хајући на његов позор. Гвардијан Новога Света, умро је згрчен, спреман да се наново роди – макар у Луг гори, грђи, и тамнији од Тариног.

Висок, прав, без ичег сувишног на или при себи, ходао је отац Београдом као Благота Колашином. Племеник, Брђанин одан Мери, спремао се умрети, дуго пре но га је Смрт понизила.

Ако је отменост заправо одмерени, беспоштедни однос према себи, Богу, и другима – како је тврдио Ричард Вивер – онда је отац заиста био образован, за разлику од већине својих сарадника и налогодаваца.

Варварство Револуције и њене Службе – с Вере У Земаљско Царство – сливало се низ њега као низ птичара. Невидљиво накострешен, понекад би се стресао, знајући да је погрешио попут Блудног Сина. Наспрам свог живота трпео је као Јов – или, боље речено, Ноје.

Непогода, којој није имао назива, чекала га је, пошто Тарин Луг беше тек почетна кишица. На Хоризонту су се гомилали тамни, крвави, страхотни облаци пуни подуке пред уништење Нас, прераслих Меру.

Од себе, знао је Владета Селић, не да се побећи. Под повременим Бљеском попут мог хапшења, или бега у Нову Скитију, Служба му се откривала Стрводерницом, гором и од оне крај Свињаче у Колашину – где су мртви, одрани брави исколачених очију посматрали нас, посетиоце. Њихове лубине разбацане дуж бистре Таре беху ипак сагледне а истинске фабрике, Комбајни Смрти, налазили су се где чифути и Немци имаху последњу реч – кобну Њима колико Нама.

6.

Србијанци! говорио је.

Горштак, мрштио се уз осмех.

Пристигао из зарађене Босне убеђивао сам га да су и Србијанци Срби, јер беху прихватили обавезе и тегобе српства упркос лелешком пореклу.

Но Прави Срби, говорио сам, јесу Келти из Динарских гора, и наши стари, аријевске Саке!

Те речи му нису значиле ништа.

Глиб, свиње, врљике, псовке, смрад, опанци! изговарао је а ја сам га подсећао да је од првобитног племства Европе остало највише Нас, у Грчкој Скитији.

Гледао ме је као да зна што, највероватније, нећу научити.

Притворност, поруга, неискреност, кукавичлук, и нискост! говорио је, а ја сам му тврдио да је Људи одувек мало наспрам Осталих, ма како се звали.

Но Знање понесено с мајчиног крила – о Вуксану од Роваца, Вукалици, Петру и Пуниши Лукину – стајаше му пожгађено. Паљевинама, похарама, преварама, издајама и убиствима бесмо се прибројали Другима – ништа бољим од Предрага Меденице или њега – превареног Друга и недораслог Витеза.

И према својој мајци беше осоран. Ни такву љубав себи није смео признати, у страху од Губитка.

Евгенија Селић – омалена, заобљена годинама, огромних безданих очију Црногорке – Породицу је волела без остатка, јуначки, безумно, ма шта ко из Ње починио.

Какав је Благота био према мајци Медуни нико ми није морао казивати; највероватније јој је говорио да га се мане, олабави му стисак око врата, одмакне лице од његовог, не би ли продисао. Према Мајци – Чуваркући – Селићи одвајкада стајаху тврди, са слабости.

На Бакином погребу, отац је ишао сувих очију. У тамном, дипломатском оделу, ступао је за мртвачким сандуком кошчата лица, загледан испред себе. Поред њега корачали смо мајка, Бане и ја. Мајка је плакала.

Чудио сам се што не плачем, јер претходне ноћи бејах у сузама због пометње у кући. Јутрима сам одлазио код Баке у кревет, да се угрејем, а ми смо ишли за њеним ковчегом као месечари.

На погребима, Смрт ми стајаше далека. Плач и лелек преживелих чинили су ми се углавном лажним. Тврдивши да је Југословенка, чак Македонка, Бака беше одбила да говори језиком Прилепа. Отац јој се презивао Ковачевић и живела је као Српкиња из Црне Горе, способна нетремице да гледа гласнике злих вести. Каменог лика, сувих очију жене свесне шта је чека, ћутала је и страсно – убиствено – мрзела своје крвнике.

Још у Учитељској школи у Београду, наиме, Бог јој се учинио измишљотином, утехом слабих појединца и народа. Кад је мислила да је не виде, плакала је одсутним, безгласним сузама, кривудавим низ глатко, жуто лице.

Бране! говорила је. Данило! Војо! и то сам могао чути једино ја, јер беше упућено Непризнатом.

Благоту није помињала. Само је, опет кришом, повремено вадила његову фотографију из кутије са сликама, писмима, и Партизанском Споменицом. Меког лица, држала је за пожутеле крајеве.

Насмешен испод дугих, таласастих бркова, Благота је посматрао, а ја бих се иза полуотворених француских врата, да ме не чује, враћао у собу.

Између нас остајало је замагљено стакло и мрак трпезарије, у којој смо се скупљали једино за обед.

На силу беше Бака неверник. И као учитељица беше строжа према синовима но другој деци. Ни то јој, међутим, није помогло да се камен не сјури низа страну и они – од ње Просвећени – запуте у бесповрат.

Крвна жртва посвећивала је њихово политичко опредељење. Узрок и Последица губили су смисао, а у Догми О Прогресу видела је Божију Вољу, савременијим језиком изражену. Краљевића Марка и родно место – слично чиру посред камене, прашњаве, тракијске пустиње – прекрила је Колашином, прслим поврх Таре. Обе паланке убеђивале су је да нема живота мимо Модернитета, нарочито у Горњој Додонији.

Келти, Пелазги, Словени, Срби, Хрвати, Бугари, Трачани, Власи, Цинцари, Дачани, Мези, Трибали, Дардани, Лелези, Лужани, и Готи (у Босанској Шуми заостали) беху се намерили једни на друге, попут брава на брвну.

Волела ме је зато грчевитом, безмерном љубављу, надајући се да неће дочекати следећи Рат и Губитак – по Богу Истиноме – свега преосталог.

ЗЕМЛЬА

I

1.

Рат у СФРЈ почео је педесет година после очевог изласка на Бјеласицу, јуна 1941.

(Сва Тора је прошарана јубилејима јер је Календар, Божији Налог, владао Синхедрионом одувек. Кретање Зодијака – попут круга суше, поплаве, кише и жетве – будило је код смерда страхопоштовање, Комбајну нужно.

Црвена слова у Календару значила су Рат, црна Мир. Црвена, као крв, и црна, као мрак. Ништа није смело бити случајно, са себе, или по Богу.

Календар се примицао Трећем Миленијуму.

Први беше почео Исусом и борбом против Рима.

Други, Крсташким ратовима, кобним по Цариград.

Трећи је ваљало почети Трећим светским ратом против остатака Људи, сишлих међу Јахвеове поклонике.)

А Рат у Босни, иберској Шумадији, почео је тачно пола века по стрељању Благоте, Брановој погибији, и очевом рањавању на Купресу.

О тој битки писао је Владета Селић много, али увек неистину. У ЗБОРНИКУ ЧЕТВРТЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ БРИГАДЕ није смео изнети стид, срам, глупост, кукавичлук, крв, сузе, и одсечене српске главе посејане Купрешким пољем. Помињао је „усташе", не хотећи да сведочи о разлици између Хрвата и осталих Скита – већој од понора између Срба и Шваба, или Турака.

У партизанску Књигу, истински Рат није смео ући. Ваљало је у њој писати о Борби За Прогрес, тешким патњама од глади и зиме, непријатељским потерама и херојству комуниста, али о Касапници Рата, његовој бити у Крајини Светова, морало се ћутати као о породичној срамоти.

Но Рат је и мене дочекао као страх без обриса и имена, изокренуће свега дотадањег и свакодневног. Већ у Вишеграду смрдело је на гареж, распадање, распукле гробове и мртваце узлетеле небом, попут иверја после експлозије. Страшан тлак рата тиштао је градић, тровао ваздух, а улицама се није кретао ко није морао. Конорс и ја возили смо заобилазећи

крш и шут по коловозу а он се правио као да не види срушену џамију, дрвеним минаретом налеглу до средине улице.

Очи му беху унезверене кудикамо више но у Рокфорду.

Јер кроз Рокфорд је текла мутна река, а Вишеградом чиста и зелена.

У Грчкој Скитији, Знање очигледно није значило расап, као у Илиноису, где се за мање од два века земља поглибила, вода пожгадила, а Људи угњили.

Старије, ваљало је рећи му, не значи и горе. Грчка Скитија се ипак сачувала млађа и куветнија од Нове. Из пепела, прастари Вишеград се стално обнављао, а Рокфорд – испод све боје, бриге и одржавања – трулио.

Прелазили смо југом преко каменог моста, ка запаљеним кућама, у пустош нарушену по којим Србином, нехајним као да њом блуди одвајкада, не само у сну.

Конорс је ћутао, а ја сам га упозорио да нас прави пут тек чека, преко Сјемећа, Деветака, и Пала до Илице, где се Срби боре за опстанак наместо победе.

Посматрајући српске војнике, казао је да ће их гори – Американци – надвладати, и да тек путујући са мном почиње разумевати мајчину потребу да пева о Краљевићу Марку, и Муси Арбанасу.

„Јао мени до Бога милога, ђе погубих од себе бољега!" тужио је, рекох, Краљ Марко, витез не само речи.

Англосас, Конорс се на туђој територији беше примирио; Свет је и даље посматрао као циган-малу коју би ваљало средити спрејом. Иза његових плавих очију назирао се ужас пред Богом, разузданим Писцем.

Лица Рокфорђана призивала су му се тупа и затворена, заштићена опкопом од земље, палисада, и камена, попут прастарог словенског или месопотамског града.

2.

Градови Келтима нису требали, говорио сам, а ни Скитима, сем као некрополе!

Иза нас остајао је Вишеград. Пели смо се кривинама па наишли на серпентине оивичене црногорицом. Наш пратилац, војник из Вишеграда, стискао је пушку и помно гледао преда се.

Нервозно, Конорс је пратио моју шаку на мењачу, руку на волану, и шуму око нас. С чела, сливале су му се грашке зноја. Ћутао је.

На превоју Сјемећа шума се проредила.

Војник, ћутљив, изашао је код кафане на чистини.

Махнули смо му и гледали како нестаје у суроj, планинској кући.

На голети, тешко нас је ко могао заскочити, па се Конорс незнатно опустио. Покушавао је хвалити лепоту висоравни али га нисам слушао. С десна, зеленеле су се Борике, а изнад плавело небо велико као у Вајомингу, или на пучини.

Без облачка, није претило да ће се срушити.

(У Чикагу, прсио се беше Конорс познанством с Бобом Хиксоном, специјалцем из Вијетнама. Капетан Хиксон, плав, прав и мишићав, покушавао је разлучити шта је Јозеф Пипер хтео приказом Томе Аквинског, а Конорс га је наводио да прича о Вијетнаму.

Попут две пречисте капи плавеле су се Хиксонове очи. Усправан као десетобојац, снажног, упредено врата, с муком је ходао по нашој соби. Бледом, папирјасто маљавом шаком придржавао је колено, не прекидајући причу о Пиперу.

Да би Владета Селић једнако поступио нисам говорио Конорсу. С диоптрије, зрикавости и равних табана, избегао беше Вијетнамски рат али га је Хиксон опчињавао.

Јер специјалац беше златни, исконски Келт, Ирац опасан попут оштрице или метка.)

Кроз Вест Поинт Хиксон беше прошао с најбољим оценама а у бою задобио седам рана, уз безмало сво америчко одликовање. Но после Рата напустио је војску јер су га муштрали чиновници, каријеристи и опортунисти, гори и од Конорса.

Друг из детињства, Конорс му међутим беше учинио да предаје латински на малом колецу у Јужној Каролини. Безмало двадесет година пре Рата у СФРЈ, Хиксону се смучило потуљено војевање по забитима, против сиротиње и нејачи. За њега ратовање беше светиња, боље рећи молитва. Под ватром нестајала је Лаж, или се разоткривала у беди и кукавичлуку.

Иако инвалидан, спремао се отићи у Шпанију, не би ли обучавао карлисте. Опчињен Томом Аквинским, Де Местром, Бурком, Јозефом Пипером и другим поштоваоцима Бога, знао је да основни метафизички, културни, политички и историјски бој нашег доба није на левици – између грађанских светоназора демократије, социјализма, или фашизма – већ између ништавила и аристократије. Сапет болом у колену гледао нас је блиставих очију, осмехнут. Будућност није тражио у Конорсу или *SENTINEL* -у, Борбу За Власт препуштајући немарјанима.

Планина – златна, топла, равна – текла је мимо нас. Изнад Жепе црнела се шума, а ја сам Конорсу поновио Шћекићеве речи.

Доле Срби нису залазили! казао сам; црног лица, приљубљен уз стакло покушавао је проникнути таму шуме и плаветнило долине ка Дрини.

Уским, изрованим шумским путем, обилазећи големе локве, примицали смо се Хан Пијеску. Изашли смо на широки асвалт према Сарајеву и возили се ка касаби, имена подсетног на Турке из народних песама.

Зверао је око себе, не усуђујући се да пита, ишта.

Насред пута, испод огромних букви, стајала су три српска борца. Брадати и тамни, у новим, америчким маскирним униформама, претучених шешира везаних око браде, личили су на Буре, или пионире с Далеког Запада.

Борац у средини држао је црни, дебели, ванкалибарски аутомат уперен у нас док није видео „*Press*" на ветробрану. Тада га је, лагано, спустио и насмешио се. Махнуо је и склонио се устрану.

Док смо улазили у градић, у ретровизору сам видео да више не гледа за нама. Конорс је дисао чујно и знојио се.

(Да је Хиксон суздржано, донекле немушто поштовао Врлину, потврђивало је и његово деветоро здраве деце и жена од које се раздвајао само да војује. Знао сам да копни међу Људима Књиге.

Хомер и Марко Миљанов беху му савременици, а Конорс педант коме се дивио с безочности. Желео је бити *a gentleman*, не схватајући да се латински и грчки дају научити, али да Конорс никад бојиштем неће проћи попут њега.)

Чак Судетић, новинар ЊУЈОРК ТАЈМСА кога сам примао у кућу, рекох, својски се налагао о нама. Момци на Палама окачили би га о мошње, да им падне шака!

Конорс ме је погледао.

Бедника је свугде, казао је.

Кажи да си Србин, рекох, и не бој се! Наши воле заблуделу своју!

Насмејали смо се, а он је почео уживати у крајолику, свестан да се пуца другде. Романија се листала, на летњем сунцу и оштром ваздуху.

3.

Хиксон би се први окомио на Судетића, да га је чуо како куди Црногорце због пљачке; ратни плен, глад, жеђ, бол и патњу прихватао је као део Историје, и Смисла.

Као нама, знао сам, хришћанство му беше Љубав, према својти пре свега. Јасно и омеђено сопство почивало му је на именима оца, деде, прадеде и његовог оца, и сеоцету крај Даблина одакле су се доселили у Америку, пре Грађанског рата.

Слушао ме је, опчињен, док сам му причао како су Србе на Вучјем Долу описали репортери ЕДИНБУРШКОГ ГЛАСНИКА.

Onward Christian soldiers! беше њихов превод нашег поклича, а њему се затиљак узмувао, попут вучјег. Ситне плаве длаке су му се накострешиле, ноздрве раширила; дошао беше још правији и крупнији, попут бледе, узјогуњене, големе мачке. Прежао је, схвативши да смо његовог соја, а Конорс се снебивао да каже да претерујем, и да таквог витештва нема више много на Балкану.

У Лос Анђелесу нема крста, говорио сам Конорсу.

Возили смо се каменитим, спеченим пољем налик прерији. Пред нама су се тамнеле Црвене Стијене.

Знак је угуран у цркве, казао сам, а оне скривене Градом. Радионице, бутици за обреде, ваше богомоље здружују једино очајнике. Видео си цркву у Вишеграду: претрајала је Турке, а у њу се мало ко склањао, осим да самује.

Бог награђује и нагрђује, казао је.

И сопствену сте земљу разорили, рекох, не бисте ли Индивидуалношћу заменили Идентитет.

(Хиксон је, као ја, желео бити савршен. Недовољно му беше да буде херој. Хтео је, пред Конорсем, да се потврди и као друид. Говорио је о Илеру Белоку, а овај се трудио да му се не руга, као професор. Време беше извитоперило многе Улоге – Хиксон се осећао мали наспрам Конорса, гушана.)

И у Рат беше Конорс стигао својевољно. Хвалећи Традицију, Чојство, и Бога, карактером се приклањао Сили, Успеху, и Пробити.

Како је дошао до моје адресе, нисам га питао. Прихватио сам да жели медијски да нам помогне, а остало је падало у други, трећи или десети план. Спавао је и јео код мене, водио сам га од човека до битног човека. Пренебрегавајући упозорење *Mrs Fatheree*, комшинице из Рокфорда („*Don't apologize!*") извињавао сам му се због покушаја да се свидимо Западу.

Хвалио је Београд, као да заборавља да ме више не може лако преварити.

Од драња заробљеника наживо за тоболце, кесе, и делове одеће, говорио је, до сечења и печења, мало ко је Ските надмашио!

Погледао сам га.

Покушавао је осмехнути се.

Скити, рекох, беху натруњени Турцима. Твоји су преци, међутим, Турке вребали из шума налик овој, романијској.

Шта ради Хиксон? питао сам га.

4.

Бомбардоваће вас! казао је.

(Надао сам се, усрдно, да Хиксон неће стајати наспрам нас кад је ваљало, заједно, кренути на Синхедрион и њихове измећаре. За сваку нашу главу ваљало је узети десет – с насловних страна, екрана; сваког опортунисту и каријериста процветалог и набубрелог с туђе Смрти.

Хиксон је кликтао у мени. И сакате ноге био је ратник без премца. Но знао сам да ће у Рату бити на другој страни, заклет на верност.

Јер Синхедрион је ратовао заточницима – заробљеним Улогама, рођењем, или слепилом. Једино су у Концерну сматрали да виде све, невидљиви под својом Капом.)

Пале, преплављено војском, избеглицама, новинарима, шпијунима, међународним посматрачима, и мештанима вољним на свему да зараде, нису нас занимале.

Пробијајући се кроз тисак, ишли смо ка Тријангли и тек пробијеном војном путу ка Лукавици.

На скретању за Тврдиниће наново нас је зауставила војна полиција и питала куд идемо.

Доле, казао сам, и показао према Сарајеву.

На ледини, у прашини многобројних војних возила и препуних аутомобила натоварених свим и свачим, утаборена беше чета Романијаца. Забрадатели и мрки, гледали су нас ћутке док им нисам назвао „Помоз Бог!" Тада су дигли пушке и поздравили нас њима, осмехујући се попут главосека.

Шта има!? викао је један а ја сам му казао да сам то хтео питати њега, нашта су се насмејали.

Конорс ме је погледивао, а ја нисам хтео да сазнају ко је.

Док смо полако пролазили поред непрегледне колоне избеглица потоварених по војним камионима рекао сам му, затворивши прозор, да је време да почне учити српски, не би ли га цео свет разумео.

Гледао ме је, па такође неразумевајући, планинце. Големи, тамни, опасани реденицима, ножевима, пиштољима и бомбама, чинили су га – посебно у колима – сиђушнијим но га је Бог дао.

Није му преостајало сем да се почне осмехивати иза густе, црне, кресане браде.

Наш је, говорио сам на пунктовима. Мајка му је Српкиња – што је било довољно да га понуде ракијом, цигаретом, или му пруже масну, мањаву шаку, од које је, знао сам, зазирао као од оружја.

Пролазили смо поред колиба под шиндром, одакле је смрдело месо. На хиљаду метара надморске висине, у крајевима најсличнијим Хиндукушу, или Кавказу, Срби су га чували у замрзивачима за које беше нестало струје; лакомислени, гледали су нас нетремице.

Сишли смо у Шуђуре, одакле се Шћекић и ја бесмо вратили седмицу пре. Испод Мојмила, Заретови четници, у полуразрушеним кућама надомак муслиманских ровова, примили су нас усред сунца, зеленила, чак мира.

Осмехујући се, Келе нас је нудио пивом.

Сурих лица, остали су ћутали кад их је Конорс запитао како је.

Келе се насмешио: ожиљак на усни му је побледео и затегао се. Узео је снајперку, пришао прозору, нанишанио, пажљиво, ка ободу брда, и опалио.

Скоро истовремено стигао је и муслимански метак: окрзнувши прозорски рам, зарио се крај његових ногу.

Ето тако је! казао је и осмехнуо се, као дете.

Конорс се осмехивао држећи руке у џеповима. Сви су знали да му се тресу али се нико није подсмевао.

Неколико дана спавали смо код Келетових и с њима јели, пили, и ишли куда су сматрали да можемо.

Од Сарајева је ноћима грувало и севало, а по небу су се пружале ватрене пруге метака, граната и ракета.

Код Васкета, шофера, браниоца касарне у Лукавици, седели смо иза зида и јели кобасице са жара, безбедни од свега сем директног артиљеријског или бацачког хица.

Полако, Конорс се смиривао. Натуцајући српски, углавном мимиком покушавао је домаћинима објаснити колико их цени, а они су му, још горим енглеским, говорили да су Срби најбољи војници на свету.

(Хиксон, бејах сигуран, не би нам порекао храброст. Мада од Удбе формирани, четници су ратовали као марјани с Памира или Проклетија, устремљени на кукавце скривене зидовима, страхом, и стварима погодним за пљачку.

Брадати, откривали су себе наново, упркос Удбиној превери и превари. Дух беше пуштен из боце, и у зеницама им је искрило од чега су Предраг Меденица и Војин Лакић стрепели.

Но обојица су знали што Хиксон и ја нисмо: марјани у миру постају тежаци, питомих очију и белог осмеха. Ваљало је измаћи им Рат, и узети их поново под своје, као шарпланинце, или бикове.

Но Нада је лежала у њима, не Конорсу, Хиксону, или мени. Синхедрион се није дао туђи до сечивом, метком, бомбом и Вером. Ништа Их није могло спасити ако се марјани пробуде.

Јер марјана је било свуда, као њихових непријатеља. Ваљало је сазвати их покличем с разних крајева, као што су се Ровчани купили на пуцањ с Нишиног Киљана.

Свих осам стотина као један чекали су тада шта ће им казати Војвода, или Капетан. Није у њих било приче ни повика. Тек у походу почели би певати своје вучије песме, очију унапред зажарених наспрам пожара.)

II

1.

За Другог Рата, причао сам Конорсу, недалеко одавде, у селу Врапцима, убили су ми најмлађег стрица.

Испод, пуцала је долина ка Тузли, и Дрини. Плава, кроз измаглицу изгледала је равна, мада избочена брдима довољно стрмим да изморе војску. С крова Романије силазили смо у Доње Крајеве, што му такође није значило много.

И Данила Селића убила је Босна на превару, говорио сам, пазећи на вијугав пут. Србину је друкчије тешко доакати.

Згрчен, крајичком ока гледао је у провалију.

Године 1943, рекох, Данило је с осталим партизанским рањеницима и тифусарима ходао ка Власеници, док нису стигли надомак Врабаца, муслиманског села.

Показивао сам где су Врапци, а он није скидао очи с коловоза. Мимоишли смо се с војним камионом и он је готово уздахнуо.

На болницу, рекох, насрнули су зеленокадровци. Скривајући се иза столетних букава, с камених чука пуцали су на Србе подно Романије, влашке планине.

Чувао сам се да не кажем „велшке"; за објашњења више нисам имао душе, ни по цену медијске победе над балијама, чифутима, и швабама.

Готово непокретан од ишијаса, рекох, стриц је пуцао на невидљиве душмане који су викали, као данас: Јоване предај се, да те кољемо сефте!

Рањеници су се убијали, говорио сам, да Им не падну шака.

Како је тачно Данило погинуо, рекох, не знам. На фронту сам зато увек носио зелену, дефанзивну бомбу, за себе.

Узнемирено ме је гледао.

Питаш се, рекох, имам ли је сад?

Све друго може омашити, рекох, али бомба ће ме сачувати од балијског ножа, секире, тестере или ражња.

Не бој се, рекох, немам је. Нисмо на фронту.

Мало шта му је било јасно. На звук свог језика могао је очекивати милост, ако не разумевање. С ревера није скидао пластифицирану *PRESS* карту са сликом, издату на Палама.

О муслиманима му више нисам причао, јер му и помен Данила Селића беше исувише. Лестригонци, изгледа, беху гори но је помишљао.

Око нас, ћутала је шума.

(У Зворнику ме је узнемирен питао шта значи одношење робе из излога.

То Срби пљачкају, рекох, да се бар донекле намире за срамоту ратовања без циља.

Ћутао је, стиснутији но у Вишеграду.)

Нажалост, Џејмс Конорс не беше Ребека Вест ни Џорџ Орвел. Непромењеног, погрешног имена, *SENTINEL*-ом јесте бранио Србе али нас није разумевао. Покушавао је, безуспешно, да нас види као Претке – необјашњиво, понижавајуће јаче, паметније, здравије и боље од иког њему познатог у Северној Америци, укључујући Хиксона.

Код Слуња, по другом његовом доласку, ходали смо уским, прашњавим путељком ка купалишту на Корани, а он је без речи гледао огромне, зверски снажне Ските и пазио куд гази, јер га бејах упозорио на поскоке и шарке.

Десетак момака у маскирним униформама, ознојени од јунског сунца, прошли су поред нас и крупних, презрелих младих купачица, узводу, где су се скинули и скакали у провидну реку попут големих, исполинских дерана. Прскали су се, смејући се грохотом и јурећи по плићаку, а девојке, неколико стотина метара даље, правиле су се да их не примећују.

Овај народ, казао је Конорс, згрчен у купаћим гаћама, као да је залутао однекуд, попут вукова у забран! а ја сам му причао о Средњој Азији и Закавказју, и безбројним пасовима Срба који су газили бистром и плавом Кораном.

Испред нас, у воду је клизнула гуја и отпливала, лењо, до дна. Ту је стајала, непомична, мрка и шарена а изнад ње, на површини, пресијавало се сунце.

Девојке, казао је, врло су младе?

Кажу, рекох, да у рату све брже зри. И момци, мада изгледају као рвачи, углавном су средњошколци.

Са супротне обале, тешке, тамне сенке пружале су се к нама; све беше зарасло у зелени, пребогати густиш. С грана пружале су се пузавице ка води, понегде урањајући у њу попут змија. Изнад, дизала се крашка, келтска клисура а Рат томе беше само илуминација – оштра и верна с подневног сунца, жеженог као на мору.

Од наслућеног, у својим написима није помињао ништа. Писао је о Плитвицама и војсци за коју није могао предвидети да ће се дати у бег, годину дана потом. Ни као оштећени Јужњак није помишљао да има официра спремних да издају своју; кад сам му говорио о комунистима гледао ме је као параноичара – што бејах, с разлогом.

2.

А шта је могао писати кад није имао вида сем очињег, укрштеног врх сопственог носа? Јер само је парадокс наговештавао Право. Остало – под „да" или „не"- беше истина али небитна. Битно је најчешће бивало „да" и „не" истовремено, попут погледа на купалиште више зарађеног Слуња, препуно младих, здравих, лепих купача, годину дана млађих од своје смрти.

Смрћу, схватао сам, нестаје, прекида се, па опет почиње Све.

(Да Целина уобличава Смисао није порицао; но да су Смисао, Смрт, и Уметност безмало истоветни избегавао је рећи, будући Американац. Цитирајући Буркову парафразу хришћанског учења о Заједници Умрлих, Живих, и Будућих, Конорс, младошћу ослоњен на Битлсе и Алена Гинсбурга, ни властиту децу није осећао као део себе, камоли Света.

Отац, Див, беше му такође мртав за свагда – попут прочитане, прорађене и одложене књиге. У шумама Језера Супериор, пречистог попут Кране или Плитвица, њих двојица ходали су неначети – дечак тада само зрикав и неспретан. Мада му се многи недостаци још нису назирали, отац га је гледао тужно – мимогледније но мој мене, кад бих га питао о Рату, Воју, Данилу, и Брану.

Марк Конорс, пословни човек и полупрофесионални играч бејзбола, учио је сина храбрости, упркос његовом опирању.)

Смрт наслућена у Босни и Крајини беше најближе што јој се Џејмс Конорс примакао. Преда мном се суздржавао да је снима камкордером, или малим, црним, могло би се рећи шпијунским фотоапаратом. Верујући документу пре но иједном сећању или осећању, скретао је поглед кад бих му говорио да се једино Ликом види.

Ћутао је, марећи о читаоцима и критичарима који су битни.

Јер мене већ беше преварио, у Рокфорду.

Реч, наиме, из било које Књиге, ни Марку Конорсу није могла објаснити безразложан, безмеран Пад од себе ка сину.

Од Људи попут Владете Селића или неког од момака са Сјемећа или Сарајевског фронта, старији Конорс не би, знао сам, тражио утехе ни помоћи да издура ишта. Сина је гледао с љубављу, но туга и разочарење се нису дали сакрити од дечка проклетог рентгенским очима писца без дара.

Јер Џим Конорс је уочавао готово сваку лаж, али му је Истина измицала попут Лепоте, откривајући се углавном плотном. Зато се и оженио с Кејт и тукао децу, недостатнију и несташнију но је сам икада био.

Снажан, белих, мишићавих удова, позлаћених жутим, не одвише густим мљама, Марк Конорс бацао је бејзбол лопту жгољавом, невичном

сину. Бели зуби блистали су му на препланулом лицу, сјајном попут старе, глачане храстовине.

Бог, очигледно, није стално могао држати Све у Руци – Лаж и Доброту, Гнусобу и Истину. Повремено, Свет би Му испадао из Шаке и попут кристалне кугле разбијао се у безброј разнобојних, наказних делова – да се над њима (и нама) чуди са злочина, греха, и ентропије.

Висок, Марк Конорс бацао је лопту сину и говорио: Хватај! смејући се, савршен.

Тешку и тврду Џејмс је цичећи промашивао или испуштао, па плакао, а отац га је тешио да је све питање вежбе, воље, и среће. Покушавајући да пружи Љубав – коју, на ужас, није осећао – пришао би му и подигао га, попут трофеја.

Не бој се! говорио је. То је само Игра! и тапшао га по рамену, нежно.

3.

Расап Грчке Скитије погађао је, чинило ми се, Конорса више но мене. Младе, једре Крајишкиње бујних груди и снажних бедара – али дечијих, непробуђених лица – уживале су у сунцу и води попут облих, угојених змија. Годину дана пред „Олују" лето их је опијало а Корана, провидна и сјајна, текла у Будућност, ка њиховим крвницима.

(Два лета пре тога, Зворник нас беше дочекао тиском и ломом. Унезверен, Конорс је говорио: Како ли је где се пуца?

Ни тад нисам знао шта да му кажем. На Рогатици први пут бејах чуо зујање метака, немајући где да залегнем нити се заклоним. Пазио сам стога да се не запрљам и посматрао „Гараве" Дејана Јевтића како пуцају насумце. Сем дебелог командира – свеснијег и паметнијег, изгледа, од осталих – нису се плашили, јер су нас муслимани гађали с безмало километар даљине.

Питао сам се, потом, је ли и отац почетак Рата доживео као филм, или игру погибијом?

Зијанићеш, говорио је Шћекић, ако си рогате среће. Ко овде види до себе? па се смејао, обестан.)

Предтурски Звоник, Зворник лежаше разрован, крцат војском, цивилним колима и камионима, аутобусима, чак тракторима. Српски егзодус из Босне, после првих окршаја, беше предигра будућим. С камиона, гледали су нас ознојени, посивели људи, жене, и деца. У колони, приближавали смо се каракајском мосту преко зелене, одавно непровидне Дрине.

Око нас пружали су се врбаци, а преко видео Мали Зворник, одакле су се српски муслимани ругали четницима на нашој обали, чак пуцали на њих. У Малом Зворнику стајала је џамија док им је у Српској предстојало рушење. На српској страни прошли смо поред бродског митраљеза упереног у нас, и кроз полицију у плавим, маскирним униформама, те војску равнодушну на догађаје у Преку.

У Шућурима, подно Мојмила, Конорс беше тихо обилазио кућу у којој смо спавали са Заретовим четницима. Гледао је одсутно књиге; неке, на арапском, узимао је и листао па бесловесно зурио кроз рупе од граната у зиду и плафону. Снопови светлости чудили су га, као да је мали.

Испред куће, наш тенк је упалио мотор и окренуо цев ка Добрињи. Из ње је сукнуо пламен обавијен чађу и кућа се затресла, као ударена батом. Конорс ме је гледао ћутећи док су га четници посматрали, маскирани црним, густим брадама и оружјем, разних врста.

Из собе до нас опалио је Келе, као да ломи стакло. У Добрињи, његов метак, специјално избалансиран, убио је или ранио неког чије се лице видело једино догледом пушке, иза танког, црног крстића.

(Погодио сам га! беше викао Шћекић и дотрчао једне ноћи у собу прекривену шутом. Стајао је дишући тешко, очију сјајних на месечини. Држао је пушку као да ће му испасти, а Келе се насмејао и казао: Аферим, јуначе!)

Згрчен у колима, Конорс је посматрао збег. Рат је остајао за њим. Са сваким пређеним километром осећао се, очигледно, боље. Мачванска села, сива од прашине, препуна лубеница и сељака – привидно несвесних полома на пушкомет од себе – тешила су га безмало као Рокфорд, или Северна Каролина.

Не бих могао никог убити снајперком! говорио је.

(Наводно новинар, Шћекић нам је блед и ознојен причао како се у догледу, изнад нишанског крстића, на погођеном лицу појавила мала, крвава рупа и како се глава извалила, осветљена пожаром испод себе.

На затиљку умазаном крвљу и мозгом белела се, говорио је, здробљена кост.)

Могао бих, говорио ми је Конорс, да пуцам једино у самоодбрани, а ја сам, полако, казао да су Срби у претходним ратовима синове учили да пуцају према непријатељу, не у њега.

Гледао ме је, очију широких иза запрашених, дебелих наочара.

Мислим, казао сам, држећи одстојање од прашњавог избегличког аутобуса, препуног бошчи, торби, кофера, људи, жена, деце и стараца, да је на Богу било хоће ли метак погодити или не, а на стрелцу да се не врати кући као убица. Ваљало је миловати децу, и унуке, чистим рукама.

Какве то везе има? питао ме је а ја му нисам могао објаснити, сем да и за њега напишем ТАРИН ЛУГ.

4.

На Купрес нам не беху дали. У Бањалучком гарнизону гледао нас је мајор ЈНА, Лисичић, осмехујући се. Узалуд му је Конорс показивао акредитиве и помињао везе у Београду, Вашингтону и Њујорку. Утегнут, млохав, налик ћати, Лисичић је понављао да је Купрешка висораван забрањена зона, услед војних операција и борбених дејстава.

Па ми смо ратни репортери! говорио је Конорс а Лисичић га је, лагано, одмерио, и одвео до велике војне карте на зиду. На солидном енглеском објашњавао му је зашто је Купрес најважније стратешко подручје СФРЈ. Намичући дебеле, црне наочаре, штапом је омеђио планинску површ, рекавши да се одатле може кренути ка било ком крају Југославије – као нагнутом равни, или водотоком.

Немам намере да освајам Југославију, казао је Конорс. Ње, уосталом, више нема!

Варате се! казао је Лисичић. Има, и биће је! Привремено прегруписавање у хаотичном историјском тренутку – попут Првог или Другог светског рата – не значи и пропаст једне државе!

Ја само радим свој посао, говорио је Конорс. Зар не желите свет да чује истину, уместо лажи?

Лисичић га је погледао.

Затим се осмехнуо – попут Берије, Кагановича, или О'Брајена – и ћутао, дотакнувши штапом под. Вратио га је у подножје мапе и казао: Потпуно вас разумем. Али у овој армијској области руке су нам везане.

Конорс ме је погледао.

Befell ist Befell! рекох. Не одлучује господин мајор о томе, већ Генералштаб у Београду.

Конорс ме је посматрао.

Даље непрозиран, Лисичић се делимично окренуо прозору. По лицу су му титрале сенке дрвећа с беспрекорног, очишћеног круга.

Идемо, казао сам Конорсу, па смо кренули за Книн, где се тада још могло, без пропуснице или дозволе.

Шта рећи Конорсу за Купрес?

У Америци је могао гледати документарну ТВ серију ВИЈЕТНАМ, с нагласком на бруталности и бесмислу рата, те очају и болу жртава. Амерички генерали, политичари, и војници причали су, мирно, како су силовали жене – па и децу – палили села, и мучили и убијали ненаоружане људе. Могао је угасити телевизор као што је 1968. демонстрирао противу Рата, не осећајући се као дезертер или кукавица. Познаници и пријатељи гинули су му у Данангу, делти Меконга, Лаосу или Камбоџи, а он им се

– бежећи од полицијских пендрека и сузавца – није могао придружити, сем виком да је сукоб у Вијетнаму прљав, бедан, недостојан Американаца.

Peace now! урлао је с другим студентима Чепел Хила, али га је гризло што није у борби, као својевремено отац, или ујак.

Рат је, слутио је, значио управо Хомера, и *Chansons de geste* – безмало све чему је стремио као дечко, замишљајући Шајло, Гетисбург, или Њу Орлинс. Рат стајаше попришћем стварног а Мир безначајног; у зрелим годинама држао је стога тешку, кожом опшивену ИЛИЈАДУ на ораховом, учињеном пиједесталу.

Наспрам скретања за Купрес, показао сам му куда се иде за градић у коме је Јуре Франић клао Србе. Висока Крајина, сура и прелепа, струјала је поред нас док смо се возили према Грахову.

Одавде је Принцип кренуо да буде Обилић, говорио сам му, а он се осмехивао.

Уместо тога, рекох, сатрулио је у аустријској тамници, да би његовом улицом у Београду шетале курве и трансвестити.

III

1.

Отац је ходао изнад Купреса у белој, сукненој долами, безмало празне пушке на рамену. Из густе, четинарске шуме посматрао је куће у долини, прекривене шиндром, сиве од кише и планинског ветра. Под сивим, поцепаним, лименим небом градић – усташки – чинио му се празним. Но камени силос, камене, породичне куће и дрвена џамија беху утврђени и напуњени храном, џебаном, оружјем и љутим, одређеним Крајишницима, одлучним да не превере.

Јер Купрешани се беху потурчили по паду Јајачке бановине, у 16. веку, после католичења за мађарских и млетачких ратова.

Но горе, љуте и влашке, нису трпеле обреда осим скитских. Стране вере беху Морлацима пожгадиле Стару, преживелу једино у авганистанских и пакистанских Калаша. Срби беху прекрили Келте и Иберe, Готи покорили и једне и друге и треће, Авари њих, а на све се наврзли Хрвати, својевремено поданици и Даријеве државе. Обред, на Купресу, значио је сталну крвну жртву Тројству Евроазије, зверски сукобљене у истом народу.

Неколико месеци по Тарином Лугу, партизани Брда, Црне Горе, Херцеговине, Козаре и других скитских крајева, спремали су се Купрес да почисте, попут мравињака на стази до воде, или захода.

Као што је покољ Срба у Колашину требао Брозу и Врховном штабу по неуспелом устанку и бекству из Србије, заузимање Купреса беше смишљено да им штити бег кроз Босну и Херцеговину. По поразу на Купресу, међутим, Врховни Штаб отишао је другим правцем, због стотина изгинулих Црногораца и Крајишника не позивајући никог на одговорност. Људи – Келти, Ибери, и Срби – нестајали су, слуђени сталним наредбама да крену, стану, повуку се, па наново јуришају на претходно напуштене положаје.

И мада су Црногорци Четврте пролетерске и осталих српских јединица себе углавном сматрали Југословенима и интернационалистима, Брозу – пургеру и странцу – стајаху Власи, балкански *Lumpengesindel*; рундави,

крупни и одани требали су му као жандармерија, не нација. Купрес беше прилика да се прореде – нарочито најсмелији и најснажнији, каквима се Конорс дивио 1992. и 1994.

Једно време спреман у нас да се заљуби попут Ребеке Вест или Арчибалда Рајса, у Високој Крајини Конорс је посматрао сиви, испрани, подлокани крш крај пута, и праменове магле по мокрим, зелено-сивим пашњацима, налик шкотским вресиштима или ирским пустолинама. Зачарана, крвава самим корењем траве, дрвећа, и жбуња сличног кострети, Крајина је и њему викала да бежи.

(Тати, ваљало му је рећи, беху суседи Србима у Закавказју; Толстојев Чечен, Хаџи-Мурат, јездио је Високом Крајином крај Каспијског Мора, џигит ближи нашој искони и од купрешких усташа. Но Лази (пузавци) и Тати (лупежи) беху с осталим Косезима од Руса ускочили Турцима, љући и заборавнији од Купрешана.

Стара Крајина – Украјина – добрим делом беше одигла у Нову, Грчку. Крањци Касоги (косези) владали су словенским кметовима а сточари крашких висоравни – Власи, потомци келтских Волоха – с њима налазили, то јест наново утврђивали, прастари језик борбе, крвне освете, и међусобне похаре блага, као на Загросу или Карпатима. Планина је вајкада штитила Арије: кошчати, сури, жилави, каменитих лица и печених очију, по разним планинама говорили су различитим језицима, али свугде били безмало исти, семеном и срцем.)

На Волосима, Черкезима, Хуцулима, Гуралима, Словацима, Србима и другим источноевропским горштацима, међутим, није се стицао престижан докторат ни улазило у Синхедрион – вазда отворен одговарајућим кандидатима – те је Конорс у колима несвесно стискао песнице. Далека *SENTINEL*-у и његовим пријатељима, покровитељима, и дародавацима – камоли Америци – Стара Скитија му је постајала мрска, попут Војне Пешут.

2.

Причао сам му да је отац, с Друговима, сматрао да се бори за Слободу, Правду, и Истину док је Врховни Штаб – тридесетак километара од фронта – од почетка хтео друго. Југославију, разграђивану од настанка, ваљало је, по новој Директиви, ипак сачувати, као котао за Ариље. Крвавом, оријашком мотком Револуције ваљало је измешати Србе, Словенце, Хрвате, чифуте, балије и чокалије, попут смочаног качамака. Разно је требало згрушати у Једно – спој лелешко-левантинске нискости, беде и очаја – и препустити га Брозу, потом његовим Налогодавцима, непосредно.

Ариља је свугде морало бити мало, да не сегну за собом као, не дај боже, Изабрани Народ.

Јер луциферском Свету марксизма, или либерализма, није требало подсетника на друга Времена и Људе, већ једино чисте, јасне, неумољиве Светлости Догме, да озрачи гоје.

Попут покрета неколико хиљада наоружаних Срба на купрешку забит, вољност Политбироа морала се испољити недвосмислено, и безразложно; да би се потврдила Моћ, погибија тих истих Срба у ноћном нападу на утврђеног и обавештеног непријатеља морала је бити предвидива, неумитна, и Историјски Нужна.

Тактику, па и стратегију, бацања влашких сељака на жицу, митраљезе, мине и рефлекторе помињао је, између осталих, Никола Плећаш у ПОЖАРУ У КРАЈИНИ, но у СФРЈ и он беше забрањен.

Крени, стани, суљај, враћај се, чекај! дочекало је и мене у Крајини, 1993. Партизани су командовали а четници ратовали – синови и унуци јуришника као Плећаш, изгинулих на Купресу, Госпићу, Србу, и многим другим упориштима одрођене својте. У име Синхедриона, Политбиро – где Срба није било сем као уродица, и издајника – Будућност је тражио искључиво у Универзалном, никако Посебном. Посебност стајаше резервисана за Универзални Савет и Изабрани Народ; више од тога претило је да распомами Живот – Непријатеља Плана, Програма, Промисли, и Умирања.

(Која је боја Живота? певушио сам. Плава? Жута? Црвена?
Као *hues*, заједно су давале белу, као *colors*, црну.
Је ли у Замисли живот бео, а као чињеница црн?
Јесу ли Смрт и Живот стога истоветни, или само комплементарни?
Плава је боја ваздуха и воде, певушио сам. Жута сунца а црвена крви!
То, знао сам, не може разлучити нико, те Царство Последњег Доба није могло наликовати Римском, ни Византијском. Комунизму је недостајао веродостојан култ, Варварима неопходан. Наду, Веру, и Љубав чифути им нису умели пружити – сем за тов, пред клање.

Зоре – кад се Светло меша с Тамом – у Новом, изједначеном Свету није смело бити, упркос симболици имена једне царске крстарице. При златастом праскозорју могли су Скити наслутити звери, немани, и бојишта смишљена да их сузбију, подстакну на безумље и сапну, пре слања на хунску могилу.)

Зором, Купрес беше ружнији но дању, и смртоноснији него ноћу. Отац, погођен дум-дум метком у кичму, већ првим виделом искрадао се према црној шуми одакле је кренуо, док су га усташе гађале зовући га Јованом, мада му име беше влашко колико Мирчета, Рад, Оташ, Булат, Кулин, или Бун.

Јер жртве Прогреса и Будућности су у Купрешкој бици, августа 1942, морале осетити сву страхоту свог стања. На Купресу, болном попут метка кроз кост, Србима се Смрт јављала као једини излаз.

Напред браћо пролетери! беше повикала Јелица Машковић, девојка из Колашина. Њен поклич, не ичије наређење, подигао је борце на јуриш више налик стрељању него борби. Но отац из ражи није могао устати, после удара у леђа. Тек у зору, док су се преживели враћали – кроз маглу, ватру, и урлике – схватио је да је пререзан хицем поврх беле кости једног од пршљенова.

Људске потребе заиста немају граница! говорио ми је често, чудећи се. Усхићен, Прогресу се предавао како није могао Богу, робовласнику.

У се на се и пода се! певали су Власи, потврђујући му да нема Човека већ разноразних Људи, разбацаних попут јантара на жалу.

3.

И Франићев упад у Доњи Малован, дан пред погибију Брана Селића – такође убеђеног да не припада аби и опанцима – био је поука, рекох.

Комунисти, објашњавао сам Конорсу, не беху Срби јер су се предавали Партији. Попут првих хришћана сматрали су себе Друговима, чак браћом и сестрама, а Остале неверницима. Но *peers* нововековних, лажно аристократских дружина не беху одани Богу, камоли Крању, Кнезу или Војводи, већ Идеји да је Свет погрешан, и да Га ваља мењати.

Конорс је ћутао; комунисти му беху што Сви – пали и сакати још са Зачетка. Мешанац, копрцао се тражећи себи Веру, и Место.

Бити витез, говорио сам, спуштајући се ка Книну, обавезује, а многи Срби томе не беху дорасли. Ни пас се не кажњава са себе, као ми! нашта ме је погледивао, донекле већ навикнут на сурунтије.

Наспрам припадништва Породици, народу, или Вери, говорио сам, витештво је ретко. С почетка, „Тевтонци" је значило Људи, „Кумри" (Велшани) Другови, а „Словени" Словесни. На језику Сака „Срби" је могло обухватати једино Бољаре – звање тешко доступно и високороднима. Без Божије Милости, Чојство понире у уљудност!

Зато се, рекох, и Јуре Франић гадио својте, попут мог оца или Бранислава Селића.

Ко је Јуре Франић? питао је Конорс.

Црнац, из кенијског батаљона Унпрофора, загледао нас је с пункта. И његови другови под плавим шлемовима су нас ћутке посматрали окруже-

ни белим, пластичним врећама с песком, док нам је полицајац Републике Српске Крајине прегледао документа. Стрмица, изнад Книна, лежала је под нама, плаво, сивкасто зелена, налик уточишту.

Титула Србина, рекох, на Франићевим, нејаким плећима искала је близику кориснију с моћи, угледа, и привида соја!

Много је мачку телећа глава! рекох. Срби су се томе смејали, не чекајући Валхалу!

Гледао ме је.

Јуре Франић, рекох, хрватски витез, сапутник Анте Павелића у прогону и избеглиштву, није желео бити мање од Гота. Насупрот некадашњих Сака, чије се племство уздигло у Србе по духовној и крвној сродности, тежио је Немцима, католицима, и Турцима. У немачком *Ordnung*-у, католичком прагматизму и формализму, и турској свирепости, налазио је одлике Правог Хрвата!

Заправо, рекох, себе је видео као Новог Бољара – не битно различитог од комунистичког, па и хришћанског, Новог Човека. Хрватство му је обећавало Победу, макар по цену чојства.

Возили смо се поред провидне реке а он је гледао у се, очију укрштенијих но обично.

Суров си, казао је.

И Павелић, рекох, беше пореклом Србин, као Артуковић, Лубурић, или Анте Старчевић. Своју лозу доживљавали су ти Мауро Власи – ти *Morlocks* Херберта Гордона Велса, некадашњег садруга Ребеке Вест – као проклетство, отклоњиво једино крвљу бивше својте. Подсетно на Бога и Његове Обавезе, Српство се морало затирати зарад Модернитета. То јест, ради Моћи људске над Божијом.

У усташком случају, рекох, то је схваћено као Нова Националност – стара, за несрећу, колико Српство, али вазда недостатна сопства.

Зашто стално о томе размишљаш? питао ме је. Посматрајући кровове голубићких зграда, држао је руке на коленима, попут семинарца.

Могао сам му, претпостављам, рећи да сам значај идентитета схватио тек покушавајући да постанем Американац.

Срећом, ћутао је. Шћућурен на седишту згужвао је, пажљиво, папир сендвича понетог још из Бањалуке и ставио га поред себе.

Хрвати, рекох гледајући га, презиру Грчку Скитију јер их удаљује од сајмова, фабрика, књижница и касарни Нове, тевтонске Европе.

Око нас мирисало је на камену, осунчану прашину Книна – железничке станице у крашкој забити без краја, и обриса.

4.

Да ли се при том сећао Синди Барлоу, не знам. Попут Хрвата, комунисте, или Американца, Џејмс Конорс, отпадник, умео је потиснути готово све што му је сметало новој образини.

Из њега, као Барлоу – или Вестове, Горког и Орвела – говорило је Божанство Преинаке. Осујећени писци, он и Барлоу чудили су, заправо, једино мене. Нелагода им је, схватих, потицала од потребе да сведу Бога на Бескрајну Силу, компјутерски промењиву.

Успех, сматрали су обоје, не постиже се донкихотском борбом за сопствени Лик, у Игри Машкара.

Книн, с каменом тврђавом врх окомите стене, посматрао је стиснут.

(Попут протоплазме, Синди Барлоу се разливала па згрушавала у Врли Нови Свет у малом – чудо неумрлости, сталне, безумне и безусловне Промене и Новине. Франић би је, сигуран сам, исекао на комаде – кадре да се умножавају, попут холограма.)

Командант „Црне Легије" (назване, претпостављам, по српско-чешкој Црној Легији Матије Корвина) излазио је из немачких борних кола под хабсбуршком шаховницом, Хрватима подареном за национални грб.

Гренцери Купреса утегнути у црне, страхотворне униформе налик есесовским – насталим, опет, из предања о Лугима Аријима, нагарављеним од главе до пете – размилели су се, августа 1942, Доњим Малованом као хорда.

(Да је неко Франићу казао да су и војници Деспота Стефана Лазаревића носили црне оклопе и опрему цитирао би Старчевића – да су Срби православни Хрвати, проклети с отпадништва.)

Но сељацима Доњег Малована Јурај Франић није објашњавао ништа. Његово наређење 4. сатнији Легије беше да Доњи Малован спали, а њих истреби.

Село, истоветно с хрватским – те кудикамо му одвратније – усташе су палиле подврискујући попут америчких Јужњака.

(Прастаро, влашко вриштање пристајало им је уз тамна, камена лица, и вучије очи. Безмало све на, у, и при њима беше као у српских стараца, жена, и деце које су терали као овце, уживајући у њиховом лелеку и пометњи.)

Иако су им куће у Злоселима и градићу угрожавали партизани, мржња наспрам Влаха поништавала им је страх.

Стране Српске, Босанске Књиге, с јеврејским и хришћанским Илуминацијама о Стадима и Пастирима, казивале су, бар мени, да Пастири овце повремено кољу и једу, али Склави беху занемарили и то.

Гоничи и прогоњени мешали су се у Доњем Маловану попут крви и сукрвице, плућа и марамице, при упали. Ткиво је болело са себе, и додира са суседним, дојуче својим и проклизним.

Плућа – хрватска и муслиманска – надимала су се наспрам љигаве, гадне, сапињуће опне српства, потребне да се не распу.

Но хрватски књижевници, са швапског одгоја гори и од новосрпских, такав облик нису прихватали. Себи и пастви беху намислили Лик, ваљан исецања из живога меса.

Црн, црно упарађен, црног лица, црних, лакованих каишева преко прсију, црних, такође лакованих чизама, очишћених као пред посету Поглавнику, ходао је Франић глибом Доњег Малована не прљајући се, праћен личним пратиоцем, тринаестогодишњаком из Бугојна.

Дечак, коме четници за освету беху побили целу породицу, начуљен и спреман гледао је команданта.

Јер Јуре Франић у Бугојну, Ливну, Купресу, Гламочу, и Дувну беше редак и драгоцен. У Морлакији – опстојаној тлаком и тескобом, каменом, калом, и неодређеношћу вере, имена, и порекла – Франић, пропали студент, лебдео је јасан, чист, смртоносан са свести о прародитељском греху.

(И посилном је Јурај Франић, лички господин, причао о Хрватској као позноримској провинцији, или квазинемачкој марки. Држава, схваћена као Аушвиц, Дахау, или Бухенвалд – заправо, Јасеновац или Јадовно – уздизала се пред очима дечака из Бугојна, мада није знао о чему Заповедник говори, мрачног лица просветљеног мрачном Вером.)

Морлак до сржи, беспризорни је плавим, безмало безбојним очима посматрао сељане Доњег Малована, такође настојећи да се не ода.

Јер Заповедникове очи беху му закон. Потмули бес Франићевих зеница разбуктавао се код њега у огањ. Њега, знао је, ваљало је чувати, да не дивља попут обичног усташе. Једва назначен осмех ловио му је први, као Виши Дар.

Трчао је око маловањских Срба не дотичући их, налик Узору.

5.

Франићев посилни, миљеник, и апостол, посматрао је како српску нејач сатерују у дрвену кућу, страном пружену изнад кршевитог пута, мокрог после августовске кише.

Преко већ оцеђене, стврднуте земље до зида, дечак је ушао у кућу и њушио је. Плућа су му се ширила док је упијао мирис дима, чађавих штица, вуне, масти, креча са зидова, петролеја из светиљке окачене о дебели, зарђали ексер при вратима.

Но кућа му је истовремено смрдела, знајући да смрди Заповеднику (рођеном у таквој, код Госпића). Франић, беспрекоран и суздржан, није

смео бити ниоткуд из Грчке Скитије. Његов напор да се изгледом не ода, сумњао сам, не беше много друкчији од очевог да буде увек свеже избријан, одевен у ново и испеглано, са свиленом, најмодернијом краватом. Тевтонство – широм света унапређено у Модернитет – захтевало је сузбијање Скита у себи бонтоном, и крвљу.

Кућа Им је зато морала вонјати јер стајаше влашка, саздана попут гнезда, не кутије. Од дашчаног, жутог пода до поцрнелог стропа поштовала је Искон; склониште више од утврде, дом наместо крлетке, није пружала простора превари или вишку. Попут својих укућана, није марила да засени.

Имала је стога умрети, као они.

У поду сељаци су тестером исекли рупу, мало већу од људске главе, док су Франић и дечак одсутно гледали преда се, као пред хватање у кости с нечим безименим, невидљивим, и опасним.

Од дима, повремено нанесеног споља, сузили су.

Посматрали су затим сељане – зној̀не, ћутљиве и ружне.

Налик фрескама, оцртавали су се Срби наспрам посивелог креча при огњишту. Усправан попут црног Заповедника, црн сем очима, сваког пуцета изгланцаног, кратких, немачких чизама такође сјајних, дечак је струјао муком.

И из његових очију ширио се лед, као из ледника. Дубок, сјајан поглед није му се мењао док су старци у подруму намештали винску кацу, испод отвора у поду.

Једног по једног приводили су их до рупе и дечак их је клао, као да обавља нешто без потребе за размишљањем или позором.

Овлаш, заривао је дуги, блистави касапски нож жртви са стране у грло, сечивом упоље.

(Каму за пасом није вадио. Чувао је за заробљене борце, или људе који су се отимали.)

Трзајем од себе пресецао је гркљан и једњак, остављајући погубљеника да се копрца уз мук осталих, чак усташа.

(При првим клањима његови саборци су се смејали, опијали, или правили досетке, одсецајући уши и носеве, вадећи очи, пљујући у ране, или солећи их. Поливали су жртве петролејом и палили но, временом, постало им је то посао – нехајан, мајсторски изведен, али тегобан као у пољу.

Дечаков начин клања беше промишљен да што лакше, брже, стравичније, и болније побије што више накота, не прљајући униформу или чизме. Крв је, наиме, шикљала право испред леша, кадрог још да види и чује све, укључујући сопствено крклање.)

Некима би дечак одсекао главу, па је пуштао да падне у кацу с крвљу испод.

Но главу старца упалих образа и зелених, некада курјачких очију, ставио је крај рупе, да гледа остале уморенике, једног капка допола спуштеног, као да му се спава.

6.

Сакрамент убиства одузео им је свима језик. Полако, дечак се будио. Обузимао га је бес; у трену беше заборавио да погледа према Франићу, такође уснулом, лица опуштеног мимо сталног напора да изгледа одлучан, тврд, и непрозиран.

Девојку, једва старију од себе, натерао је да се скине. Стајао је поред ње, беле, и лагано је пипао за слабине. Нежно, ишао је замрљаном шаком дуж бутина и палцем, полагано, покушавао да јој продре у отворе.

Обневидела, девојка је почела мокрити у танком млазу, низ бутину. Луда од понижења и стида, затворених очију, непомична, дочекала је да јој пресече грло, као животињи, овог пута резом к себи.

Рамена, бела и обла, трзала су јој се ослоњена о под а главу је одсекао, потежући је за косу, и бацио према веригама, изненађујући себе и Франића.

На час, уплашено га је погледао, а усташе су потом бајонетима изболе троје преостале деце и изашле из куће као да у њој нема ничег неуобичајеног, ни срамног.

Црни војник завrнутих рукава, мишићаве подлактице, бацио је бакљу на под посут петролејом и одступио, а кућа је почела да се пуши, па гори, све брже, као луч.

Боровина куће праскала је и расипала се угарцима и искрама а војници Франићеве Црне Легије били су већ далеко, запућени према градићу који је Селићи и другови требало да нападну у поноћ, али не због Доњег Малована. Јер и мојима сељаци стајаху прежици, слични родбини у Ровцима и другде по Црној Гори. Нико од побијених не беше им Друг; усташе је ваљало напасти по наредби Штаба, упознатог с Вишим Потребама.

Бесомучни борци, усташе се комунистима беху супротставили сопственим избором. До немачког напада на СССР, два насилничка, противљудска Покрета сарађивала су. А сељаци Малована – укључујући погубљену девојку и троје деце – беху Им непријатељи одувек, с вере да не ваља убијати сем за част, отаџбину, род, и Бога који воли Људе, па и Ските.

Рукопис, рекох Конорсу, Књиге коју пишем од Јуна 1968 – што делом што речју – узели су ми јануара 1980, хапсећи ме по Члану 133, Кривичног законика СФРЈ.

У њему, рекох, налазио се и део о преинаци Срба у лешеве, по идеологији и теби познатој.

Срби су, рекох, Јужњаци Грчке Скитије и Старог Света. „Реконструкција" нам је дужа и гора од ваше. Нико нас није успео војнички потући сем Турака, а узети памћење ни они.

Сећам се, рекох, шта сам написао, мимо пљачке списа.

Ћутао је.

Где су ти папири, сад? питао је.

Код Њих, рекох. Иако слободно шетамо Книном, усред рата, мада свуда видиш грбове Краљевине Југославије, Краљевине Србије, или Динарске Дивизије Војводе Момчила Ђујића, мало шта се овде променило. Удба и Војна контраобавештајна Служба – Кос – владају свиме.

И човек кога си управо погледао, рекох, пошто смо се разминули с високим, брадатим официром у маскирној униформи, јесте агент – упркос држању, изгледу, опреми и знамењима. По налогу комуниста из Београда постао је „четник", да се Власи не досете.

(Осећао сам да се костреши све више. Јер мада ме због написа о Грчкој Скитији беше довео у Рокфорд, лаж и кринку Книна, Босне, и Београда није могао прихватити, да се на запита над собом, Орвелом, или Вестовом.

И њој се опирао, усана искривљених под брадом. И њено одушевљење и љубав држао је недоличним, с недостатка тевтонске *propriety*.)

А три момка из Удбе, рекох, који су ме привели – с приказима малованских и купрешких догађаја – не беху усташе, ни комунисти. Јер је већ тада било мало комуниста међу Њима, задовољним да мачка хвата мишеве, ма које боје била.

Но, рекох, сметао сам Им као незахвалник, Влах, проклијао кроз сав Њихов столетни труд.

IV

1.

Један ми се од удбаша, рекох, чак суздржано извињавао, окрећући очи од мене.

Но, рекох, наше степениште, жуто под слабим осветљењем, распадало се од социјализма, а испред зграде тискали су се редови јефтиних аутомобила. У један од њих, ружан и похабан, угурали су ме и повезли према Министарству Љубави, у Милоша Великог.

Тада, рекох, о оцу нисам размишљао. Млади удбаш који је говорио да ме разуме обављао је свој занат мајсторски, попут Франића или његовог извршитеља.

Кривица и грех, рекох, имали су пасти на Другог. Они су само вршили дужност стрвинара, хигијеничара, и редара.

Њима, рекох, док је Конорс ћутке ходао поред мене, бејах крив радећи без дозволе или наређења, поводом и временом својевољно изабраним. Мада би Франића и пулена убили, као конкуренте, нису им у суштини замерали, јер беху одани нечему значајнијем од Себе, али никако Богу.

Њега су мрзели, рекох, јер Их је могао обавезати без писменог или усменог Налога, и учинити Субјектима, власним сопствене Смрти и Части.

Био сам Им крив, рекох, сматрајући своју и народну част вредним побуне, док су Они своју – као Франић, или отац – жртвовали Идеји.

Но, рекох, Бог нема Идеја већ Себе. Он, заправо, јесте Част, Верност Себи, и Најбољем У Себи!

Мали, погружен, Конорс је ходао уским, каменим улицама Книна зурећи у наоружане, тврде пролазнике.

Моја виност, рекох, лежи у предочавању наместо помињању, или описивању.

Окренуо се допола према мени.

Нека Други, рекох, коментаришу нашу Смрт, и своју.

И Гурђијев је писао, рекох, да Бог једе људе.

(Ликом, све више сам му се примицао. Је ли и Кавказац знао што није желео, или се градио да разуме што нико не може? Ко се, до Бог, могао на-

слађивати нашом спознајом да су и Доњи Малован и Тарин Луг и Конорсево издајство неизбежни? Заиста, Бог ником није могао бити Друг, већ Отац, првотни.)

Понесен Државном Идејом сучелном Српској, говорио сам, Јуре Франић дочекао је да га српски сељаци утуку недуго после Купрешке битке. Ни Келт ни Лелег, ни Склав ни Гот, већ Србин – чији су се преци у 17. веку полацманили – принудно је слетео авионом на травнату, ретким камењем омеђену висораван и видео како према њему трче црни људи с моткама, вилама, секирама, и косирима.

(На задњем седишту извиђачког двоседа, у летачком комбинезону, отпетљавао је сигурносни каиш а пилот је већ бежао, посрћући после тешког долета.

Сељаци су пристигли пилота и секли га косирима, одваљујући му огромне, крваве комаде са здепастог тела а Франић је, стојећи у седишту, покушавао да извуче парабелум запетљан испод кабастог, тешког комбинезона.

Пропињући се, један од Морлака га је набо на трозубе, сјајне виле и попут нарамка сена пребацио преко себе, на тврду, сочном травом обраслу ледину. Потом су га тукли као големог, жилавог пса. Све време ћутао је, покушавајући да заштити лице рукама.

Тежак, голем, један од сељана стао му је црном, тврдом, босом ногом на груди, пљунуо у лице мимо крвавих шака, и косиром одсекао десну, сјуривши црно, тешко сечиво у образ.

На усташином лицу отворила се огромна, бледа шкрга у коју је потонуло око. Трзајем, сељак је ишчупао алатку и стајао непомичан, тешко дишући; рана се испунила крвљу а други сељак, жилав и згучен, гурнуо је Франићу врх ашова у уста и стао на сечиво, пресецајући главу.

Срби тело потом нису дирали; оставили су га да труне на крашком пољу. Тихи, безречни, прали су се од крви у локви поред авиона, па га запалили и с растојања гледали како гори и експлодира, пун горива.)

Франић је постао хрватска икона, рекох, њихов Сава Ковачевић или Иво-Лола Рибар. Мајице с његовим ликом, и именом Легије, продавале су се на загребачком Тргу Републике (касније Јелачићевом), десетак месеци пре Плитвица и Борова Села.

2.

Не хотећи да се огреши о Царство Земаљско, отац је неспособност и безобзирност Врховног Штаба, умешност и храброст непријатеља, и непотребну смрт брата и другова избегавао да пренесе на хартију.

У белешци у Зборнику IV пролетерске, штампаној после небројених руку и мучења, самоиспитивања и задршке, успео је описати само своје рањавање и претходни полазак на јуриш, с мање од пет метака по борцу. О помору у српским селима ћутао је, да не начне Причу о Братству И Јединству и не покрене питање других злочина из категоријалне, не личне мржње. Купрес је помињао без зазора једино док сам га криомице слушао како с Друговима прича о Високој Крајини, и ко зна који пут презреној и одбаченој Искони.

О Купресу, међутим, писао је опширније Гојко Ивановић, члан Удружења књижевника из Колашина, Београда, и Титограда.

Куч, као да је памтио кад су Срби бацали кучку децу у пламен, по заповести Петровића с Цетиња. Окружен Грчком Скитијом као крап блатом, ни он у Битки за Купрес није видео сем несрећу, ратни пораз кобан по саборце, не чојство.

Да су Купреси пре свега злочини над храброшћу, чистотом, самопрегором, вером, и надом сопственог рода није помишљао, камоли писао. Из Купреса, рађали су се Вуковари, Горажда, Возуће и Бихаћи последњег Рата – по њему неизбежни попут годишњих доба, или кала.

Најбољи војници на свету лежали су покошени испред безимених градова и села којима су њихови заповедници потом трговали. Костима и крвљу куповани су туђи углед, време, или власт, а од српских писаца, сем Црњанског, мало је који то сматрао необичним. Немци су се могли чудити, још у 16. веку, српском нехају наспрам Смрти. Саке, свикле „без големог мријет јада", љутиле су ретке пријатеље и радовале непријатеље. Са Србима (то ни Вестова није умела, или смела рећи) Синхедрион се није морао мучити ни колико Врховни Штаб, Политбиро, Председништво СФРЈ, СРЈ, или руководства Републике Српске, и Републике Српске Крајине.

Но Ивановић ипак јесте помињао Козаране – њих тринаест – решене да се не повлаче из касабе за коју су погинули Шолаја и Метлић.

Крајишници, писао је, стајали су насред Купреса изложени ватри из околних кућа, и ругали се наредби да беже.

Козарани се пред бандом не повлаче! казао је мрк и необријан војник Ивановићу.

Остали, ослоњени о заробљене усташке топове, ћутали су и пушили док их је будући писац гледао, а комесар убеђивао да морају слушати – избегавајући да прети.

(Чиме? Стрељањем? Ражалованьем? Мучењем? Крајишницима се могло претити једино губитком самопоштовања. С комесаром и Ивановићем су се поздравили, чак изљубили, па остали – црни и тихи, попут авети.)

Бежећи ка брдима комесар и Ивановић слушали су, после кратке тишине, пуцњаву и тутањ ручних бомби с места где су их напустили.

(Да ли је при том комесар осећао олакшање што се отарасио непослушних, класно недовољно а национално сувише свесних „елемената", не знам. Ивановић то није помињао. Питање тринаесторице Козарана захтевало је, наиме, одговор Књигом какве се по „Југославијама" нису писале – поготову не по цену затвора, смрти, или уласка у архиве разних Служби.

И Краковљеву Књигу, ЖИВОТ ЧОВЕКА НА БАЛКАНУ, Служба је припустила читаоцима тек 1998, одстранивши бар једно поглавље – о Косову 1912. Шта су онда могли очекивати Ивановић или отац? Краков беше писац јачи од Црњанског, и јунак, па му Служба ни тридесет година по смрти није дозволила да обелодани стрељања Арбанаса због насртаја на нашу Част, и Образ.)

Козаране, рекох Конорсу, цитирајући Ивановића, усташе су побиле, немачким ручним бомбама на дугачким, дрвеним дршкама. Неко време, рањеници су певали а усташе их посматрале из даљине, чувајући се.

Јоване! викали су. Живот ти је слина при уснама! а Срби су их псовали, немајући више чиме да их гађају.

Умри, Јоване! викали су Хрвати и пуцали по топовима, пазећи да не докрајче самртнике.

После су – ни о томе Ивановић није писао – отишли до њих и исекли их на комаде, као месари. Најдуже су радили на једном још живом Србину, прострељених плућа и покиданог врата. Њега су, гледајући га у очи, касапили пажљиво – мада, срећом, бол више није осећао, омамљен ендорфином, мржњом, и презиром, наспрам Њих, ништарија.

Конорсу, нажалост, то није вредело испричати, мада је, као странац, прошао рубом Рата За Српски Опстанак – многим писцима из Београда само потврде да смо подљуди.

3.

Гледај, рекох Конорсу, показавши му средњошколце испред Дома ЈНА.

Они слушају *heavy metal*, жваћу жваке и носе *Nike*, рекох. Не знају ко су ни шта су, где живе, ко су им непријатељи и зашто. Столећима су их учили да су потомци Светог Саве, или Хрвати одређени византијском пропагандом. Најчешће, превиђали су им име – Морлаци, Црни Власи – сем да им се подсмевају или их нагрде. Нико им није казао да баштине више келтског беса но словенске понизности, и да им је језик најсличнији санскрту.

Пола Немачке такође говори туђински, рекох. Не што га воле већ што се тамо тевтонство показало јачим од словенства, балтства, келтства, чак српства. Више је Шваба пореклом Лужичана но Нордијаца; јаничарење је узрок њиховог јада, острвљености, и недоличног империјализма!

Зар има, питао је, доброхотних завојевача?

Жеља, рекох, да се Други пониште, ма како ваљани, а своји узнесу, мимо моћи, историјски је немачка! Недолично је владати попут море – наместо благовешћу, и пружањем потпоре!

Осмехнуо се.

Где тога има? питао је.

Ваљани народи настали су ороћивањем, рекох, не геноцидом!

И Срби?

Ми, рекох, нисмо баш најуспешнији.

Ћутао је.

Недалеко одавде, рекох, нађена је камена статуета хрватског великаша, из 9. века.

Ногу пред ногу пели смо се уском, каменитом стазом ка книнској тврђави а он је застао и погледао град. У јари, Книн је треперио попут привиђења, пастелан, налик избледелом муралу.

Та фигура, рекох, висока око тридесетак сантиметара, приказивала је човека источњачких црта, у монголској одори.

Изненађен, окренуо се.

Хоћеш да кажеш, рече, да су Хрвати Азијати?

Сви смо пореклом оданде, рекох. Овде, и показах на сиво и зелено крашко поље, некад – додуше не предуго – живели су и Авари, док их Срби и Хрвати нису поразили, далеко пре Карла Великог.

Ово је Евроазија, рекох. Безмерно тело коме је Европа мајушна глава. И Келти беху Азијати – сети се песама о пијењу вина из непријатељских лобања, или сакупљања душманских глава. Евроазија се одувек делила на Шуму, Степу, Приморје и Гору, а друге поделе остале су неважне.

Уморан, застао је пред капијом Тврђаве и посматрао је.

Иза оних пушкарница, казао је, осмехујући се, вребали су ратници, борећи се за нешто давно заборављено. Јер свака Књига је помен – мртвацу, и Прошлости.

Како коме, рекох. Погледај, и показах му тамну, засенчену линију Крке испод. Ова река, као оне, и уперих прстом на Битушницу, па Орашницу и Радљевац, само су неке од многих понорница у овим крајевима.

Понорнице, рекох, јесу крашка, балканска појава. Прелепе, моћне и плаве, теку па нестану, идући испод тла као снажне, прехладне бујице. Затим се опет јављају – привидно тек рођене, радост нама!

Европа – Евроазија – рекох, стално понире у себе не би ли се наново јавила. Ништа се ту не губи до из вида, слуха, или памћења. Стара Скитија живи, Грчка напосе, кудикамо снажније и значајније од Нове – одакле си се, накратко, појавио ти.

Тужан, гледао ме је па почео ходати ободом книнске утврде, високо изнад Крке – од сунца скривене дубоким, сеновитим усеком.

4.

Шума је, говорио сам му, ишла од Атлантика до Пацифика, и Северног мора до Алпа, а код Кијева се спајала са Степом. Немци су је звали Шварцвалд и делили с Балтима, Скандинавцима, Чудима, и Словенима. А у Степи – од Дунава до Алтаја – живели смо ми, Аријевци: Скити, Сармати, Саке, Келти, Кушани, Срби, Хрвати, Перси, Међани, Парти, Авгани, и други које данас сви Европљани својатају, као Претке и близику.

Конорс се осмехнуо.

А Турци? питао је.

Турци, рекох, то јест: Хуни, Авари, Бугари, Мађари, Кумани, Хазари, Печенези, Узи, Кипчаци, Османлије, Селџуци, Азери, Ујгури, Киргизи, Татари, Монголи, Манчуи, Китајци, Кини, Корејци и њима слични, лутали су пустарама од Алтаја до Јапана – као народи од Александра Македонског затворени у Бакарну Планину, на северу Азије, замандаљену бронзаном капијом, високом и широком као улаз у Хад.

Насмејао се.

Што то не објавиш? казао је.

Довољне су, рекох, твоје теорије о Заједници, Породици, Вери, Нацији и Цивилизацији. Одувек су ти били важнији углед и утицај, но Истина.

Лице му се скупило, очи ушанчиле.

Нисмо на једнаком, рече. Ово је твоја земља.

Стајали смо на врху Тврђаве, па се почели спуштати – стопама ускока и јунака, мародера којима су својевремено Енглези плашили децу. Углачана у сивом, сјајном камену, стаза је вијугала поред гуја и гуштера, скритих у макији.

И у Рокфорду, рекох, казао сам ти исто. Нисам ти замерао што не желиш знати за митове Срба; но било ми је криво што ниси јасно рекао да ти више не требам!

Лелези, рекох, живели су у Првој Европи, од Британије у луку преко Француске, Иберијског полуострва, Италије, Балкана, Анадолије, до Кавказа. Нико Жупанић, словеначки етнолог, звао их је Иберима – по Ебру, Ибру, и Иберији, данашњој Грузији.

Снужден, ћутао је; у сали Дома ЈНА бесмо сами, окружени тишином и дубоким, тешким хладом.

Ранио си ме, рекох, у Рокфорду.

Ниси се, казао је, гледајући ме, хтео прилагодити, мада си тврдио да желиш постати Американац, и писати на енглеском.

Погрешио сам, рекох. Сами сте се себе одрекли!

Грчка Скитија, рекох, стара је колико овај крш. Жилава, осунчана и излокана, обрасла шибљем и Људима, бистра рекама, цветна бајамима, трешњама, лозом, и планинским пашњацима, Она живи и мирише. Тек сам у Новој, бездушној, кибернетизиваној Скитији почео схватати ко сам и шта сам, и зашто ми се деда-стриц, Мирко Селић, вратио разочаран, и ћутљив.

Јеси ли се зато упутио у Рат? питао ме је и погледао, отворених, плавих, врљавих очију.

5.

Притискале су нас, схватио сам, Књиге – многе лажљиве, измаштане, празнословне. Ни проучити их све не би нас променило, Свет још мање.

Буквалност му је буктала иза очију, Дух измицао, а он је – изговарајући и пишући разноразне Речи – запомагао.

Посматрао сам га, надам се, не као непријатељ.

Напуштајући Книн жудео је, чинило ми се, за летњим походом низ Дњепар и прагове, и варјашким нападом на Цариград. Но такво се искуство није стицало поругом себи и другима.

Преци Ромеја, говорио сам, немаху потребе за Заштитом мимо јуначности, и ратничког умећа!

Плаве, космате, планине ка Двору на Уни пречиле су милост, колико видик. Из њих су струјали снага и мир, непреварног Ариља.

Кудикамо ситнијем од мене, очајном, једино сам му Делом могао опростити; Книном, Крајином, Рокфордом, њиме и мноме, Бог се, жудео сам веровати, шалио.

Но томе се нисмо смејали ни он ни ја.

Изнад су се црнеле шуме Баније. Возили смо се поред усамљених, дрвених, влашких кућа, од Еванса описаних.

Дати иком, ишта, беше одувек највећи подвиг.

Није ми могао пружити више од позива да постанем Американац. Потом ми га је, увређен, повукао. За узврат, даровао сам га погледом у Прапостојбину, надајући се да ће је осетити, макар као бол иза грудне кости.

V

1.

Свој бол, међутим, морао је носити сам. Свако је своју бошчу теглио тоциљајући се и посрћући, као низ точило, поток, или драчом обраслу стрмен.

Дубоко несигуран да се људском вољом ишта може изменити, у мени је ипак тражио помоћ од недоличне и превремене пропасти. Јер за Походе није имао душе, срца ни вере. Потребу за Богом надомешћивао је правилима, прописима и симетријом – поузданијим од потраге за Лепотом.

Уобличити се Речју или Словом беше и њему императив над императивима, те се стално враћао Класицима. Ни покољ и пустош у себи није више осећао као казну будући, чинило му се, судбином свих, откако је света и века; *pietas* је заливао крвљу, сузама, зној ем, лимфом, и семеном појавног Света.

Но Хаос Динарских Алпа, дотле небитан, рушио му је потпору Разумом.

Спасоносно, мислима се враћао у *The Real World*, омеђен атлантском и Последњом обалом.

Осушен при Чикагу чекао га је Рокфорд, одавно уточиште једино од најнеиздрживијих зала. Сумошеси и Срби могли су тражити више од свакодневног, уз обавезни смешак изреченог: *Have a nice day!*

(И код нас се почело говорити: Пријатно! као да се боље не да пожелети иком.

Но Лукулова трпеза беше пријатна и многи куплерај. Годили су вино, песма и медитеранско сунце. Саке су, међутим, угађале једино гостима и болесницима.

Јер Истина беше често непријатна, Правда болна, а Лепота застрашујућа. Свето Тројство Ариља: Истина, Лепота, и Правда, беху друкчији и од Маркионовог, камоли хришћанског.

Је ли Бог Леп, или Истинит? ваљало је питати се. Можда Праведан? Каква су својства, онда, Светог Духа? А шта са Сином? (Старијим, Луцифером, или млађим, Исусом?)

И код нас, говорио ми је Конорс, догађало се свашта за Револуције, и Грађанског рата.

Погледао сам га.

Тарин Луг, рекох, нису починили Јевреји, мада Јаков Кондић, Брозов резидент, стајаше и ту битан.

Све се, рекох, распада од себе. Но како звати Оне који то поспешују?

Конорс се осмехивао: Не горди се да одговараш и за Божије пропусте!

Очи иза наочара једва су му се виделе.

(Бог, претпостављам, морао је бити Освета, јер је млео све, неумољив с Правила.

Правда, Лепота и Истина, значи, беху једнаки Освети, од Почетка.)

Приближавали смо се Рачи, ја у горем расположењу но при поласку.

На неколико километара од „граничног прелаза" прикључили смо непрегледној колони камиона, аутобуса, аутомобила, чак запрега, намерних да пређу из Српске у Србију.

Јевреји, говорио сам гледајући преда се, нису криви за све. Кохов бакцил не беше узрок моје туберкулозе; стигла ме је са слабости, очаја, беса и нестрпљења. Од Истине, Правде и Лепоте замало нисам скончао, као од ватре, воде или метка.

За нас, рекох, као да постоје само заблуде.

(Њега, нормално, нисам водио за Колашин. У то време тамо није било рата, бар за новине. Колашински Рат ваљао се Временом да искрсне као спаљене куће у Босни и Крајини, или ред пред Рачом.)

Прикривао је узнемирење на „граници", плашећи се, претпостављам, да га нећу штедети, будући лош домаћин али добар Келт.

Ослањајући се на жанрове и преседане, избегавао је да се подсети малог броја истинских Књига.

Но око нас не беше жанрова. Смисао је промицао мимо, око, и изнад њих. Слона је писац ипак могао видети исцела – престане ли пипати у месту, одступи ли неколико корака, и скине повез с очију.

2.

Примицали смо се Београду.

(Јер јунаци Нове Литературе не беху ни кнезови ни војводе, ни бољари ни богатири, ни витезови ни ускоци, већ најчешће бесловесни слабићи. Мостом својих дела и пристанком на ропство, попут мрава обезбеђивали су Књижевници пролаз Синхедриону, или Брозовој и Меденичиној Армији – на чијем је челу могао бити и Слободан Милошевић.)

На Конорсева питања казао сам, гледајући га, да се Мирјана Марковић одрекла Ане.

Нисам се, ћутао сам, осећао отпадником. Издани бесмо ми. Милошевић је могао предводити стотине и стотине милиона и остати сићушан, скучен, и зао.

(Је ли се Милошевић опирао Модерни или, провинцијалац, сатирао од „савремености", нисам се питао. Сумњао сам да је читао ишта до лектиру и марксистичке текстове, потом полицијске извештаје, прегледе стране штампе, обавештајне анализе, и пројекте сплетки, завера и удара. Јастучастим лицем одавао ми је малограђанина. Но Срби су му клицали као Спасиоцу.

Модерна наиме није признавала хероје, па их је Меденица измишљао. У његовој режији, Јунак Нашег Доба постао је и чиновник без иједне школске туче, младалачког испада, или искушења ичим до Општинским и Градским Комитетом, Политбироом, и Синхедрионом.

Милошевић је, избегавао сам рећи Конорсу, глумио Себе. Гладни Истине, Правде, и Лепоте, лишени вере, одрођени горштаци су га прихватили, не схватајући дубину свог Пада.

Јер без Јунаштва – значи Смисла – и међу балканским Сакама морао је надвладати расап. Партијски и полицијски штићеници, глумци, певачи, лопови и лажни бојовници котили су једино Срамоту, и Смрт.)

Конорс и ја могли смо један другом бескрајно причати о намери – заправо Плану – Синхедриона да ништа природно на Земљи не дозволи, осим себе и Луциферовог Народа.

Јевреји, знали смо, играли су се и Срба и Хрвата, и Немаца и Руса, и каубоја и Индијанаца. Козирјев и Примаков беху министри спољних послова Русије кад Мадлен Олбрајт Америке, или Рифкинд Британије; Младен Шварц издавао се за најљућег хрватског националисту кад Жириновски за руског, а Иван Клајн учио Србе говору кад Давид Албахари писању, и Клара Мандић српству.

Јевреји нису надљуди, тешили су нас Књижевници, али се Конорс први плашио антисемитизма јер су се све нације Модернитета чифутиле, макар економијом и културом.

Без позивања на Стари Завет, „јудеохришћанство" и „Међународну Заједницу" нико није имао шта тражити у Јахвеовом Свету; поруке иза заглушја и привидног, намерно изазваног хаоса саопштавале су сваком исто.

Крвну, моралну, и духовну Жртву ваљало је образлагати Божијом, или бар Његових Заступника.

(Белим, отменим, не баш новим кадилаком, возио ме је Никола Плећаш ка Индијани. У десет трака у оба смера, у безброј праваца, Американци су се утркивали. Омаленом, набијеном, озбиљном Плећашу то, претпостављам, није значило ништа. Пре изгона не беше видео Београд а после се свикао Чикагу, пун жалобног разумевања. Једном напустивши партизане, није ме кудио с отказа. Схватао је да ми се Пут сужава, попут стазе у планини.

Снажним, дежмекастим шакама управљао је колима као некада камионом, желећи ми добро.

Ћутао је, и о Јеврејима.)

3.

И Баларда беше Конорс убедио да одлазим из хира.

То је, међутим, само значило да ни у *SENTINEL*-у нису више веровали обичном, камоли Другом Виду.

Стално преправљајући, подешавајући, и бришући виђено, доживљено, и почињено, Конорс је мучао док смо улазили у Нови Београд, исувише саобразан Рокфорду.

(У Лици се Никола Плећаш беше нагледао злокобних призора, невољно их препознајући у савременој, побољшаној, америчкој доради. Мало шта беше келтско као Лика, с њеним камењаром и вилинским шумама и водама разливеним попут Таре, поврх Света о коме су, своједобно, певали Барди.

И Конорс и ја лебдели смо чамцем изнад смеђег, љигавог, удављеног дрвећа окованог седром. Сазив Сенки промицао је дном Лике, Вучије Земље, понављајући се нама.

Син ми је ратовао у Вијетнаму, говорио ми беше Плећаш, гледајући право.

И Конорс је крио поглед, али не из стида (само су се Срби скањерали пред недораслим саговорником).

Рекао ми беше, говорио је Плећаш, да све мора видети и пробати сам. Потом му очи потамнеше безмало као наше, 1941; у Вијетнаму, суочио се с Неизбежним.

Рат је више од Провере, говорио је.

Али, ћутао је, како то казати непровереноме?)

Испод Газеле Сава је проносила мрцине. Нафту и детерџент спрао је Рат, те је Конорс видео само смеђу, равничарску реку, чистију од иједне у Америци или Западној Европи. Плитвица се сећао као сна; у Чикагу и

Рокфорду надгледали су га Кејт, Балард, и Старци чији је дах осећао чим би искорачио мимо очекивања. Препун јеврејштине, *SENTINEL* му је измицао – поред свег, лелешког, укривања.

(Вели ми син, говорио је Плећаш, да погледам око себе! У Вијетнаму, каже, сви су кососоки, а у Старом Крају разни! Чикаго је, вели, наша Отаџбина! Овде нико не убија због вере, расе, или територије! а ја му кажем да гавран може заграктати пред било чијом кућом!

Плећаш је знао више но је хтео. Домаћин, гледао ме је и говорио: Спасе Кнежевић стајаше за пола главе виши и од тебе! Не прсећи се, ни жестећи, могао је надјачати и надгорњати сваког, не стискајући одвише зубе!

Нудећи ме препеченицом, опустио се, први пут откад смо се упознали. Ставио је тамну, радничку шаку на моју и казао: Нико не зна кад ће и како умрети!

Осмехнуо се.)

4.

Кад смо, говорио је, у Доњем Лапцу заробили неке усташе, примети Спасе на једном очев сат.

У дневној соби окренутој негованом, америчком врту, орошеног чела отпио је из земљане пљоске, па казао да му је друг без речи слушао Хрвата како муца о присили и мобилизацији.

Осенчен, казао је: Ручердом, смеђом као бродско уже, ухватио је Спасе очевог убицу за косу и одигао од пода, као џак. Другом му је ножем из појаса, као да жање, из замаха откинуо главу. Изобличена и искежена остала му је у шаци док се тело снизало на под. Уз урлик, бледог, бескрвног чела и образа, треснуо је себи под ноге па заурлао као курјак а ја сам прискочио и дланом му затиснуо уста. Заједно смо потом побегли у четнике, јер је Јаков Блажевић, члан Главног Штаба Хрватске, тврдио да су усташе заведене.

Тражио је, казао је Плећаш, њих да заробљавамо а четнике стрељамо. „Великосрпске шовинисте" није помињао без псовке, препуштајући Ђоку Јованићу да нас сатире!

Јованић и Блажевић, рече, беху Брозови миљеници. Нешто као „Боро и Рамиз" на Космету; Братство И Јединство градили су нашим костима!

Дуња, Блажевићева ћерка, рекох, управник је Студентског културног центра, у Београду.

Осмехнуо се.

(За последњег Рата, Блажевићка је, с мужем Жарком Папићем, отишла у Париз. Одатле су Нас заједно пљували, *righteousness* веће и од ро-

дитељске. Ронећи сузе над Вуковаром, превијали су Пакрачку Пољану, Лору, или Госпић.

Партијском одлуком беше Лика додељена Хрватима, уз Книнску Крајину, Кордун, Банију, Источну и Западну Славонију, а Плећаш је то могао само посматрати, као ми педесет година потом.

Зар су блатњави, смрдљиви Трибали с обронака Јастрепца, ваљало је питати Блажевиће и Папиће, уз колашинске Саке и малованске Влахе, завређивали да их и Селићи мере очима Хазара или Немаца? Зар је бол мојих родитеља сличио Марксовом, Енгелсовом, чак Љењиновом? Шта су сународници учинили Радовану Папићу, Херцеговцу, да му их се и син одриче? Зар су стално Други морали плаћати очај гејака затечених поврх сјајног, лакованог паркета, с рупом у чарапи? Зар се Јованка Будисављевић, потомак племића, морала удати за Броза, аустроугарског џелата из Мачве?)

Одељен од свог врта не само широким, беспрекорно чистим стаклом у брушеном, алуминијумском раму, насукан, Плећаш ме је гледао без набреклих жила на челу, слепоочницама, или врату.

Немоћан да ме запосли макар као физичког радника, стајаше на муци. Као Владета Селић Купрес, у ПОЖАРУ НАД КРАЈИНОМ догађај са Спасојем Кнежевићем свео је на помен. И мада ни један ни други не беху читали Велса, у Будућности су се надали Елојима, не морлаштву; у Лици је Плећаш покушавао назрети Парк, и заборавити Поприште.

После партизанског официрског курса у Кореници, и њему је записана Истина постала опаснија од изречене, камоли задешене. Ни од кога није очекивао да бележи што Бог беше препустио магновењу: крваве, почупане косе Кнежевићевог крвника, или одсечене главе девојке и старца из Доњег Малована.

Лик Спасе Кнежевића, Друга, морао се саобразити сенима Солунаца или Конорсевих Јужњака. Идеалишући, ни Плећаш није сматрао да лаже. Мрка појава Србина обрушеног на злочин није смела бити нагрижена ничим стварним, нечистим, или неприличним. Кнежевић, у Плећашевој Књизи, није се разликовао од осветника у приповеткама и романима Гојка Ивановића.

Но Спасе Кнежевић заиста беше јунак, епа старијег од Келта и Словена, чак Срба. Плећаш тога не беше свестан, као Велс зазирући од Истине.

Плећашевим Словом откуцавао је сат – тежак, златан, злокобан, бесмислен као узрок толике лакомости, похлепе, непромишљености, Убиства, и Освете.

5.

Код Плећаша беху одседали многи: од Данила Бошковића, Вука Шијана, Милије Пижурице, Сима Рога, Веселина Јакшића, до мене. У Њима, не мени, препознавао је Завичај, Америке мренасте колико Конорсу Србија.

С Конорсем сам се, помишљајући да ли да га упутим на Плећаша, растао у Београду; питао је да ме врати у импресум, као *Corresponding Editor*-а.

Нисам сигуран да ћу имати времена, рекох му.

Јави се, говорио је.

Коме? питао сам.

Док су нас остале избеглице из комбија за Будимпешту посматрале, правио се да не разуме.

Да те поведем на телевизију? беше ми говорио Плећаш.

Чега ради? питао сам и њега.

Да одговоримо Хрватима! казао је.

Где су нам траке с исказима преживелих или родбине? питао сам. Где су нам имена, места, датуми, сведоци, бројке, појединости, све оверено код *Notary Public*-а, као за суд?

Ћутао је.

Тарин Луг не беше усташки злочин, рекох, као ни Лаудов Гај.

(Црн усред крбавског крша и кратке, спечене траве, Лаудонов засад је из даљине сличио чупи, мада довољно пространа да у корењу своје црногорице – подсетне на личке шуме пре млетачке и немачке сече – крије стотине мртвих националиста.)

Усташе, рекох, могу одахнути, или кукати за својим митским Блајбургом сигурни да Им нећемо сметати – што од срамоте, што страха.

Гледао је себи у шаке.

„Не копај по гробовима!" говорила ми беше мајка, док се отац мрштио.

Испод гусала и родољубивих слика Плећаш ми је казао да зна Јамара, из Гере, утеклог с клања.

Хоће ли се појавити на телевизији? упитах.

Смеђих, мирних очију, раширио је прсте на коленима.

Колико му је година? рекох. Шездесет? Седамдесет? Више? Шта могу сем да га мрзе?

Срби, беше казао Рого Конорсу, не тргују мртвима!

Јамар, говорио је Плећаш, чува породицу!

Мртве смо, схватих, користили више но Јевреји.

Неименоване, непобројане жртве загађивале су нам памет и душу попут много чега израженог хуком, стењањем, или урликом.

Зар се није дало заћи по селима Лике, Крбаве, Далмације, Баније, Кордуна, Источне и Западне Славоније, Барање, Срема, Босне и Херцеговине, бејах питао Рога, и од живих сазнати имена побијених? Шта је важније од тога?

Пописивани су стока, воћке, струкови дувана, говорио сам, а погубљеници из три ововековна помора повлаче нам се као статистика или претпоставка – не би ли се уцењивали душмани, или мамили у братски загрљај!

Порота пред нама, говорио сам Плећашу, нема својте ни близике!

Из Хилсајда, враћао сам се Рокфорду, загледан у коловоз. За мном су остајали свици других кола, изнад Чикага потонулог у тешку, лепљиву прашину, отпорну на звук колико покрет, очај колико радост. Круњење Града престарелог мимо Нинива и Вавилона осећао сам као тлак катакомби, балзамовања, воштења. Четвртасте, склепане куће нестајале су у ноћи, сличне макетама за дечије возове.

Чекао ме је, незнано, Београд, изобличен с исте тежње к Спасу, већ на Земљи.

VI

1.

После Конорса појавио се Вујошевић. Телефонирао ми је да се нађемо као некад, у Лими.

У „Москви" ми се осмехивао зелених очију, непромењен. Четници и партизани, чинило му се, ратовали су коначно заједно.

Пролазили смо Кнез Михаловом поред штандова с националним знамењима, четничким песмама и заставама, а он је хвалио Слободана Милошевића.

Јеси ли сигуран, упитах га, да из Лијеве Ријеке вуче до презиме?

Довољно! казао је и насмејао се, попут детета.

Жалио сам што није срео оца пре Другог Рата. Но, дванаест година млађег, привлачила га је блажа лаж социјализма. Упознали се беху тек с мог изгона, хапшења, бекства, па и појаве Слободана Милошевића.

Је ли Бошко Вујошевић читао ИЗГОН нисам знао. Имао је књига друкчијих од Горког или Давича; Станислава Кракова, Црњанског, Дучића, Владику Николаја Велимировића, Слободана Јовановића ценио је кад их се књижевни, брозовски Београд гнушао, а о Митру Пајкићу, безвернику и ратном непријатељу, говорио је као писцу.

Нема лелека до за мртвацем! казао је, насмејавши се.

Отац ме је упозоравао, рече, да је на Србима да отимају своје не дирајући туђе! Нека нишчи и проклети наричу над собом, и узетима!

Ни у Перуу, знао сам, не беше ми пришао из сажаљења. У мени је видео Брђанина, пред којим је ваљало истурити штит.

Казивао сам му ко је Слободан Милошевић.

Гледао ме је тужно, не изрекавши се да зна ипак више од мене, полетарца.

Кад су Милошевићу дошли старци из Лијеве Ријеке, рекох, сатима су чекали да их прими.

„Што сте дошли?" питао је, рекох, а они му пружише дарове: сир, кајмак, пршут и ракију.

„Таквог сина Васојевићи нису имали!" казао је један од стараца, рекох, а он их је пресекао: „Нисам Васојевић већ Пожаревац!", нашта су отишли.

Посматрао ме је.

Зар те оволике године, рекох, нису научиле Њима?

Ходајући поред мене, безрук, ћутао је.

И да није Васојевић, Милошевић му стајаше Врховни Командант. Није му се, истина, свиђала његова идеологија, па ни одговор племеницима, али ни од кога није очекивао савршенство. У Милошевића као Србина није сумњао, па је гледао испред себе.

(Ни Плећаш није умео друкчије мислити. Он и Стево Зубац нису видели другу Србију сем званичне. Комунисте су мрзели, али Власт признавали. Шијаном и Бошковићем куповали су, чинило им се, чланство у јединој постојећој Отаџбини.

Коликогод им симпатичан, Кључеве нисам држао ја. Од исељеника и изгнаника једино Пит Недић није сарађивао с врагом. Црн, тежак, мрк, тамним оком посматрао је жбире и преваранте, избегавајући и да се здрави с њима. Јер после Вијетнама, рођења сакатог сина, развода, и губитка библиотеке немаше утехе до Истином. Бошковић, Шијан, и Милија Пижурица могли су варати кога хоће, не њега.

Тешке, тамне шаке стиснуте у песницу пролазио је поред Службиних „антикомуниста" и ћутао, окрећући главу.)

2.

(И Стево Зубац се упињао да помогне Српству. Но рођака Јована Дучића сматрао је већим с имена, угледа, моћи и положаја, но као писца.

Безмало одвајајући од уста покушавао је окупити Србе у Лоби, заборавивши да сабирање није Циљ, већ предуслов. Попут онемоћалог Саке стрељао је где догледује. Но водњикавог, трепереће, обичног вида погађао је стално испред или иза Мете, немајући Вере до у Бога.

У свом дому у Краун Поинту тражио је и у мени могући стожер окупљања, не барда.

Око нас црнео се Гери („Гера", како су га исељеници звали), такође предграђе.

Ни Чикаго, говорио сам, није Град, јер у *Downtown*-у и *Loop*-у живе једино који га мрзе!

Ни Мексиканци ни црнци, знао сам, не беху до Морлоци. Усред чикашких и геринских јазбина и социјалних, бетонских *tenements*, лакоми, слуђени, омамљени причом о „једнаким правима за све", ровили су некада моћним Градом, растурајући га.

Нико, говорио сам Зупцу – као Плећашу, потом Вујошевићу – нас неће погледати ако Себе не видимо!

Ни ценити, рекох, уколико се презиремо!

Свети Сава, казао је Зубац тврдо, засадио је Српство као маслину у пустињи! Ту Истину ваља чувати, и саопштити!

Плећаш је ћутао и на то. Спустивши поглед на шаке ширио је прсте па их скупљао, смешећи се с нелагоде.)

Вујошевић ме је питао за родитеље.

Рекох му да су углавном здрави, мада не одвише задовољни.

Ушмркнуо се, благо.

Продавцима ових застава, рекох, ваља погледати у зенице. Је ли у њима љубав, или понешто мрачно и скрито?

Насмејао се.

Опет песнички, рече.

Ништа овде, рекох, није каквим га видиш, ни случајно. Жардињере, лудаци, улични свирачи, штандови с чешљевима, бижутеријом, киосци и продавци сладоледа, намештени су као у америчком филму! Код нас најбољи редитељи раде за полицију, слабији у струци!

Насмешен, повео ме је код „Вука".

3.

Отац ти је учинио најбоље што је могао, рече, наспрам себе и свог знања.

Свечан, честит, ни најмање одступан од првих Васојевића и Аријеваца, насмешио ми се.

(Јер Јевреји нису могли утешити никог, још мање Турци или Швабе. Морали су, почињао сам сумњати, имати тајно звање Господара Памћења, пречесто нам ујахујући у манастирске ризнице и палећи и разносећи библиотеке. Уз Ордију увек су јахали Бележници, да Нас изопаче и Словом.)

Кад ћеш завршити ТАРИН ЛУГ? питао ме је.

Кад буде готов, рекох.

Шта ти отац мисли о сцени стрељања објављеној у ЗБИЉИ?

Озбиљан, држао је мрку, снажну шаку на столу у „Вуку", не хотећи, знао сам, да ме повреди. Зелене очи ситних зеница гледале су право у моје.

И мене је то мучило, рекох, док се није догодило.

Одложивши нож и виљушку рекох: Мајка ми је приговарала али је он, недуго потом, сам поменуо погубљење касационог судије Милошевића, и његове речи.

Вујошевић се није променио ни померио. Ћутња му не беше тешка ни неприкладна. Попут оца знајући меру и начин, четник из Берана живео је

као дужник, не изговарајући се; правдала су се деца, сужњи или лацмани. Своје наслеђе и обавезе пртио је као струку и оружје.

Казао је: Једва чекам да прочитам ТАРИН ЛУГ после ИЗГОНА! Да не кажем СТРАВЕ и РАТНОГ КРСТА!

Насмејали смо се.

Виђали смо се потом сваке године упролеће. Стављао би ми ћутке новац у џеп кошуље, не прихватајући одбијање.

Те марке значиле су нам много – пружао ми је прилику да се приближим Ариљу.

Шта мислиш о Данилу Бошковићу? питао ме је, неминовно.

Мислим, рекох, да је лош писац, гладан славе и успеха.

Шта си, питао ме је, споро, имао против уласка у његов Управни Одбор?

Погледао сам га.

На почетку Рата, рекох, Бошковић је на Радио Панчеву кликтао да ће војевати уз Слободана Милошевића, ма како га мрзео. Озваничио је Српску Гарду да би је се, првом приликом, одрекао. Но дан дањи слави Гишку Божовића као свеца.

Усто, рекох, доглавници су му Милан Ратковић – удбаш, лопов, и развратник – и Слободан Рашевић, писац говора за руководиоце Компартије.

Зар му ниси сам приступио? питао ме је.

Деветог марта 1991, рекох, помислио сам да је бунтовник, не провокатор.

Ти, говорио је, зачуђен, заиста сматраш да би све ваљало лагумати, и почети изнова!

„Што се грбо роди, време не исправи!" рекох. И Они су тако учинили!

Забринут, ћутао је. Знао сам да се плаши за мене, са слободе. Попут оца по Забели, веровао ми је; сећао се, претпостављам, одласка у Рат и тврде, неизречене љубави свог оца, неспремног да одобри иједан његов избор.

4.

О поверљивим стварима стога нисам говорио. Од оца ми је остала прича о мимолазном.

Битно сам чувао; Реч, макар преточена у Слово, није замењивала Дело. ТАРИН ЛУГ, тешио сам се, ваљао је бити Предочење више но Исказ. Бошковић је морао бити приказан уз Шијана, Меденицу, Војина Лакића, Броза, Синхедрион, чифуте, Турке, лацмане, Швабе и нас, потомке Срба.

Вера у Истину покретала ме је као Стева Зупца, Плећаша, Вујошевића, или оца.

Тамне, исусовске косе и браде, жеравих очију, Бошковић се ПОКОЉЕМ беше огласио као четник, истрпевши да га очеви партијски Другови куну као отпадника.

Великој Србији ваља положити темеље, мој Бошковићу! тешио га је Предраг Меденица, смешећи се. Плавог, бистрог ока нудио га је ракијом, па кашљуцао у суву, снажну шаку.

Мрачан, гиздав, ликом безмало Калаш, Бошковић га је посматрао.

Ја сам писац, говорио је. Моје је да крчим Пут кроз Полом!

Осмехнувши се, Меденица га је ухватио за руку.

Ваља, казао је, с коња викати „Напред!" Од ПОКОЉА до честите књиге, пута ти неће зафалити! наштa је Бошковић ћутао, мрачнији но пре.

(Да је и Лондон био Меденичина замисао, нисам сумњао. Нисмо, истина, ишли у *Amnesty International*, али смо се срели с члановима Парламента, новинарима, и младим узданицама Конзервативне странке. Вечерали смо с југословенским Принцом Александром, сином грчке а унуком румунске Немице. Благоглагољив, Бошковић је цветао, подсећајући се, претпостављам, родне Билеће.

На предавању у Краљевском савету за међународне односе говорио је да Срби немају чега да се боје, не вежу ли им се руке.

Преводио сам, а Енглези су се осмехивали, учтиво.

Јавила се Маргарет Вајс.

Помињете „жандармерију"? казала је. Гледала ме је узнемирено, уврћући главом.

Constabulary, рекох, у нашем тексту значи што и француске или канадске снаге за немире, побуне, и тероризам.

Ваља, рекох, војску ослободити за одбрану од спољног непријатеља.

Вајсова је гледала мене па Бошковића.

Осмехнут, држао се по страни – Програм беше мој а Беседа његова; бавио се Намерама, ја Изведбом. Могао је, увек, поређи сваку везу с витоперењем својих Идеја.

Аутор књиге о Брозу, некадашњи левичар, стални Господар Истине, Вајсова је – за разлику од Мише Гленија, Тима Џуде, Лоре Силбер и безбројних Изабраних – требало, изгледа, да запуни простор наше одбране.

Посматрајући је сивооку, скврчену, схватио сам да не верује ни у шта; с осмехом, уиме Синхедриона ценила је свако поређење српске државе са западним светогрдним.

Питала ме је за Митра Пајкића, и сина.

A pity! казала је, чувши да се не вићамо.

Пајкић, разуме се, не беше стигао да постане члан Синхедриона. Ма како се одрицао српства, више су веровали Брозу. Природа, не намере, стајаху Им залог; коцкар, Пајкић беше све уложио на карту либерализма, не схвативши да није на њему да вуче Потезе; Вајсова, Анеурин Беван и слични подржавали су га на робији, али сарађивали с Брозом.

Бесомучан, и Зорана је гурао у Игру; за њега се Вајсова распитивала више но оца.

Проницљивих очију, жута од година, недосегнуте Моћи, свесна кварности Човека – њом оличеног – посматрала ме је, секутића истурених као у миша.

С њом се Бошковић разумевао одлично, успевајући да не гледа у мом правцу.)

На Видовдан 1991, рекох Вујошевићу, после наступа на британској телевизији враћали смо се у Београд, несвесни шта нас чека.

Изнад Алпа, рекох, Бошковић ми је казао: Створићемо Српску Националну Гарду, по угледу на америчку!

Омамљен сунцем иза малог, пластичног прозора, гледајући беле, праменасте облаке и сурунтије испод, рекох да је довољно назвати је Српском Гардом. До нас, Слободан Рашевић се знојио, стискајући пазар из фри шопа.

Бошковић му се кезио, рекох, па окретао Драгану Буцићу, новинару Студија Б. Осмехивали су се један другом, Буцић мастан и рошав од богиња.

Вујошевић ме је слушао погнуте главе.

Душа му иначе беше начета вићеним – не у Рату колико Миру, у избеглиштву с људима прегладним моћи, богатства и успеха.

Смрт и срамота, знао је, не погађају само Друге.

5.

Од Бошковића, рекох, опростио сам се због Ратковића. Саветовао сам му да га отпусти као жбира, нашта је ћутао па казао да је немогуће.

Претпостављам да је мислио, рекох, о обавезама према Меденици.

Ком Меденици? питао је Вујошевић.

Описао сам му некадашњег надобудног колашинског кицоша, по чувењу комунисту.

Предраг Меденица, студент? чудио се, не могавши да га повеже с Удбом, Културом, и јавним гласилима.

Откуд све то знаш? питао је.

Очи му се премрежише.

Заборавио си, рекох, одакле потичем.

Ћутао је, па се осмехнуо и потапшао ме по леђима.

Причао сам му о Вашингтону, и покушају Мркушића, Јакшића, младог Јована Крунића, Младена Теслића, лобисте Џона Милића, пуковника Стива Чарапића, Мите Васиљевића, и мене, да спречимо прву прошиптарску резолуцију у Конгресу.

Примила нас је, рекох, Мери Савић Хигинс, харпија слична Вајсовој. Прастарим, рибљим очима гледала нас је сматрајући, претпостављам, да је нико не може преварити, понајмање Срби.

Насмејао се.

Балтимор, рекох, беше одавно постао што Вашингтон, Чикаго, или Њујорк: клоака безмало истоветна с Лусаком или Палермом. На том бућишту, у „једнакости" вера, раса, и полова, ратовао је најпотуљеније, најцивилизованије, и најдемократскије свако против сваког.

Хигинсову су богаташи, моћници, шверцери, мафиози и уротници, рекох, плаћали да их заступа успешније но неко мање кваран. Конгресменка, нормално, стајаше ризик, пословни. Ни ми јој, међутим, нисмо могли јемчити да ће се помоћу нас уздићи степеник више.

И ту се, рекох, трговало људетином, добрима и услугама, памећу и глупошћу, срцем и душом. Не беше чега бивша новинарка није видела на нечијој трпези, или тезги; капци су јој се склапали од сувог, тегобног Знања, док смо јој причали о Шиптарима и Србима, свесни да би нас најрадије потерала кући.

Вујошевић ме је посматрао.

Пренула се, рекох, да у малу, заптивену канцеларију позове службеног фотографа, не би ли нас под америчком заставом и орлушином архивирала за будућу употребу, подсетник, или уцену.

Одвели су нас до Капитола, рекох, и поред туриста и обезбеђења увели у собицу с двадесетак људи, где смо чекали сенатора Џерија Соломона, из Комитета за спољнополитичке односе.

Бојао сам се, рекох, да је и он Јеврејин. Плавим очима из белог, патрицијског лица одмеравао нас је док смо, понаособ, читали прилоге о зулуму на Косову.

Вујошевић се осмехнуо, играјући се салветом.

Но, рекох, Соломона су наше речи занимале – или је то, ра разлику од Хигинсове, одглумио како доликује јавном раднику. Презименом беше чифут, не сојем.

А „Савићка" – рекох, презиме беше пазарила од једног станара, Србина, јер јој се сопствено – Безбрадица – није допадало.

Идентитет се, рекох, ко зна који пут потврђивао као судбина, и карактер. Као Срби, Савићки бесмо само гласачи и донатори, Соломону обавеза.

Потом смо, рекох, отишли у Клуб Републиканских посланика на коктел, па ручак. Тешио сам се да то плаћа један добростојећи Србин, Зик Војводић. Да сам му тражио помоћ за неку Тошићеву, Ђукићеву или Недићеву књигу, одбио би. На пријему, међутим, очекивао је корист; заобилазио ме је, смешећи се.

Хрвати и Шиптари, рекох, беху разрезали порез, утериван по цену главе, а наша делегација стајаше дело Мркушића, Војводићу финансијски ни до колена.

Тужан, Вујошевић ме је посматрао.

Јакшић је, рекох, обилазио Америку, Канаду и Аустралију не знајући реч енглеског – Удба га је упорно слала да обрађује исељенике – Мита Васиљевић, дописни члан САНУ, хвалио ми се четничком прошлошћу, Хигинсова ћеретала уз пиће, Младен Теслић, мој вршњак и нада љотићевске емиграције, покушавао да ме регрутује – као својеобразно Ђорђић – Јован Крунић, Мркушићев адвокат, лепршао од једног до другог америчког бирократе и званичника, а ја сам, намерно, пио пиво из флаше.

Ту се, рекох, о Косову одлучивало колико на коктелу с Вајсовом; мастан, голем Грк, из *THE SOLDIER OF FORTUNE*, причао ми је о тенису и времену, а његова негована, плава жена нам се осмехивала као да смо најлепши, најутицајнији и најпаметнији мушкарци у просторији.

Вељко Мишић из *VOICE OF AMERICA*, рекох, питао ме је за Ану; мало потом, место спикера добио је Срђа Петковић, агент Удбе а вероватно и Мосада. На помен његовог имена Мишић је кривио лице, али је Ана одбачена као *a security risk*.

И ти си потом радио у ДУГИ, казао је Вујошевић.

Лице му беше глатко, избријано, очи нетремичне.

Мене су звали, рекох, а Петковића поставили.

Осмехнуо се.

Тражење Правде препуштао је, очигледно, Сакама у гудурама Авганистана, Пакистана, Динаре, или Проклетија.

VII

1.

Вељко Мишић, рекох Вујошевићу, као да се преслишавао за кога ради. Гледао ме је, сетно, рекавши да је управница српскохрватског програма ГЛАСА послата из Загреба, а њен сарадник, католички поп, са Широког Бријега.

Мишић, Београђанин, рекох, могао је долазити из Радио Београда, БОРБЕ или ПОЛИТИКЕ. Страхујући од изреченог и неизреченог, осмехивао се као да ступа ивицом суноврата. Југославија, очигледно, беше загадила и САД, а Мишић и Срђа Петковић беху делови Пројекта истог у Вашингтону и Београду. И у Америци је ваљало измешати црнце, Индокинезе, Индијанце и Индусе с Јамајчанима, Тевтонцима и Галима, па то царати, да се не слегне. Што такав *hubris* води беди, очају и срамоти, агенти се нису секирали. Да јесу, не би били чиновници Касина: Они су добијали, Остали губили.

У сали Републиканског клуба, рекох, гледао сам Младена Теслића како се подсмева Мркушићу, с бачених труда и новца. Попут апаратчика, рецимо, Социјалистичког савеза, ни о чему се није изјашњавао; службеник владе, наговештавао је да му се, заправо, не свиђа што није главни.

Потпомогнут ћутањем „српског лобисте" Џона Милића, и неких за то доведених Срба, рекох, зализан, уштогљен и осмехнут покушавао је преузети стварање Српског Лобија, не улажући ништа.

Вујошевић је погледом лутао по пролазницима.

Уштве су, рекох, почињале да личе – чиновници Синхедриона нису више опонашали сој већ једни друге, а заједно бакале, касапе, уредске мољце или царинике. Застакљених очију, приведени „угледници" подржавали су Теслића а Мркушић их је посматрао, нем.

Теслић ми је говорио, рекох, да би ваљало више да се виђамо.

Вујошевић је застао.

Што беше побожан и антикомуниста, рекох, није ми значило ништа. Све више, подсећао ме је на Меденицу; Другим Видом мотрио сам лажљивце. Тражио сам и налазио назнаке Пајкићеве промисли, Меденичине срдачности, чак одглумљене очеве стамености код већине јавних делатника.

Једино Словени постају љући муслимани од Арапа и Турака, писао је Александар Гиљфердинг, рекох. Шиптари, на пример, уз сваку веру остају своји!

Још средином деветнаестог века, рекох, Гиљфердинг, руски конзул у Сарајеву, тражио је Истину на Западу, као да међу Черкезима, Паштунима и Калашима није могао наћи исто одређивање као у Лужици, Галицији, или на Балкану. Саке су се кваріле јер се измет не мења колико Људи, Богом саздани.

Теслић, рекох, не беше чуо за Гиљфердинга. Југословену, Срби му стајаху *cannon fodder*, као да је радио за Синхедрион, не против њега.

Теслића је, рекох, највише подржавао пензионисани маринац, Чарапић. У беспрекорној, пуковничкој униформи с редовима значки и медаља – неких за храброст – говорио је: Не требају нам ваше сеоске распре! Као домаћи, најбоље знамо шта нам је чинити! а Мркушић је и њега слушао обамро.

Очекивао сам, рекох, да их ућутка. Но као да се налазио другде; пребројавао је, претпостављам, новце од врага позобане, па сам устао и Теслићу и пуковнику казао да раскол у Цркви није „наш", већ љотићевски и комунистички.

Шта су казали на то? питао је Вујошевић.

Теслић је ћутао, рекох. Збор му је, изгледа, стајао недодирљив. А пуковник је казао да Срби ваља да успоставе *a Political Action Committee*.

Вујошевић се осмехнуо.

Какав *PAC*? пренуо се, рекох, на то Мркушић. Какви „српски циљеви"?! говорио је, наштa је скочио Радомир Јовица, некадашњи Меденичин службеник из ЈУГОСЛАВИЈАПУБЛИКА, и причао о заглављима и дизајну Лобија.

Јовицу, рекох, нисам измислио; појавио се тад и никад више, такође с благословом бар две Службе. Око знака није урадио ништа, али је извештај послао Где Треба. Висок, погурен, помињао ми је Савића, али га се нисам могао сетити живот да спасим.

PAC! рекох, понављао је стално Мркушић, црвен. Зар да хранимо мрмоте у Вашингтону, а сами зобљемо мрвице?! Лепо сте то смислили! говорио је Теслићу, брукајући се пред Војводићем и осталима.

2.

Пред очима Зика Војводића, велетрговца, рекох, водио се наш Грађански Рат. Отац, Меденица и Јовица удружили се беху с Теслићем и слич-

нима против Мркушића и мене, а помагао им је пуковник без знања српског. Свему је терцирао адвокат Милић, меснатог лица сељака с Неретве.

Ни маринцу ни Милићу, рекох, не беше стало до Старог Краја. Бесомучницима су препуштали да се носе с Историјом и злом географијом, а Милић, трговац оружјем, као да је слутио шта нам се спрема. Мркушић и ја смо га, претпостављам, исувише подсећали на оца, из Чичева крај Коњица.

Лежерно, умешно, уз Теслића, рекох, разграђивао је наш покушај Србе да окупимо, макар за одбрану.

Једва назначеног осмеха, рекох, дотакао се Мркушићеве прошлости: некадашње место секретара „Црвене Звезде" тешко се дало објаснити, рецимо Војводићу.

Guilt by association, рекох, није ме мимоилазила. Претпостављам да су ме сматрали изложеним уцени, преко породице у СФРЈ. Полако, коцкице су се слагале. Уз речи о Српству, Чојству, Јунаштву, Светосављу и Родољубљу, Слободан Мркушић беше потиснут, а Џон Милић, Младен Теслић и пуковник устоличени.

Тим састанком, рекох, Теслић беше обезбедио боље намештење, пуковник виши положај међу Републиканцима, Милић пословне везе, а Војводић још један разлог да презире своје недостојно, славско порекло. Ниједног од њих Срби више нису видели; сматрајући се ваљда мудријим, Војводић нас је отпратио, учтив до краја.

Годину дана потом, рекох, Мркушић је у Вашингтону организовао и прославу 600. годишњице Косовске битке. Но Удба, *FBI*, *CIA* и Синхедрион радили су против српског освешћивања, здушно помогнути од нас самих. Гадећи се, Срби су политику препуштали Противнику, загледани сваки у себе, попут затвореника. Лажни емигрантски листови Меденице и Микија Спасића додатно су их залуђивали. Најнеприлагодљивији су нестајали, а њихова родбина у СФРЈ била прогањана.

Тврдог лица Вујошевић је слушао мој ламент, правећи се да не види удбаше два стола од нас.

Седи, добродржећи, многи познати ми од најраније младости, у „Малој Москви" градили су се да нас не виде.

Због штедње беху отишли из „Мажестика". Збијени за једним столом, као својевремено Момци из Краја у „Пролећу", за разлику од мене причали су тихо.

Вујошевић је позвао конобарицу, платио, прегледао рачун, оставио напојницу и изашао са мном. Ко зна који пут ходали смо ка Калемегдану а он је казао: Убиће те, луда главо!

Ћутао сам.

Не може се против свих! казао је.

Не може се, рекох, ни с Њима! Зар би ти седео с екипом из „Мале Москве", да ти дају шта хоћеш?

Четнички бомбаш и курир, ступао је поред мене погнуте главе.

Затим ме је погледао, белих зуба и казао: Да очоплимо нешто! Увек ми отвориш апетит!

Мрљавио је ћевапе да га не упитам шта му је, и зашта се чува?

3.

„Ви сте ме научили да мислим!" бејах му писао пред Заδелу. Прихватио би ме, знао сам, и да не бејах сународник. Човечанство је делио на Људе и Друге, недостојне Божијег Лика. Но против Њих није намеравао више ратовати, схвативши да Их је Бог створио колико Марка Миљанова или Вука Пижурицу.

(За Милију ме није питао. Знао је да ћу му одговорити као за Зорана Пајкића. Сака Новог Доба, истински хришћанин, и пред туђом срамотом склањао је поглед.

Није знао шта би са мном, колико Владета Селић.)

Шта да чинимо? питао ме је.

(Владету Селића дум-дум метак беше погодио у пољу младе ражи. Четници су им говорили да не навађују на Купрес, но он их је гледао, везане, па слао на стрељање. Убијали су и уставше, али не с толико страсти. Радомир Јовица, дизајнер, беше родом из околине Доњег Малована, избегавајући да га помене по било коју цену.

Ни Дренка Вилен, задужена за „југословенску" литературу код Вилијема Јовановића, није хтела јавно казати да су јој усташе у Земуну убиле петнаестогодишњег брата. Знала је да се о томе не прича, Успеха и каријере ради.

Једино смо Мркушић и ја свугде помињали Геноцид – да би нас Јевреји опомињали на Аушвиц и Треблинку.

Из Купреса се беше пуцало, градић је горео. Срби са звездом на челу беху га заждили, а у зору је отац ипак устао и уз помоћ болничарке ходао према партизанским положајима. Око гојзерица пуних крви скакали су му бусени земље а он је стављао ногу пред ногу, молећи се Богу – у кога није веровао – за метак у главу, или срце.

Распет наспрам освита, слушајући Хрвате како се кладе у његову смрт, стигао је до заклона и остао жив. Но Бране је погинуо.

Остани, беше му говорио, а брат га је гледао као да не разуме, или да га, у крајњу руку, срамоти.

Ова рана није ништа! казао је и одшепао у битку. У ражи је остао не придижући се. Да се од Историје дало побећи, нико не би био сретнији од Селића, Срба уопште. Но Памћење је живело и костима – живим и мртвим – као Жиг Божији у нама, Породу Му.

На купрешком тргу пио сам ракију! говорио ми беше Милан Вукчевић у адвокатској соби ЦЗ-а. Иза стола причвршћеног за под посматрао ме је, претпостављам, пријатељски, ја њега као стражара. У крајњој линији, Вукчевић не беше крив што су Владету Селића убедили да ми га пошаље за браниоца. Удбаш, правио се да не примећује мој бес.

Добро си мислио, говорио ми је дебео, мастан, и мрк, али иступио прерано! Ваљало је посаветовати се!

(Владимир Јовичић је пишчина! казивао ми беше његов син, наште сам набавио БИО ЈЕДНОМ ЈЕДАН ЧОВЕК, о комесару чија се Љубав Према Човечанству косила с осећањем за појединца. Препуна недешних битака с Немцима, непостојећих партизанских бригада, четника пресвучених у партизанске „униформе" да „кољу народ", књига партијског књижевника из Шапца потврђивала је лажи наших родитеља.

Уз Ћосићеве ДЕОБЕ, Лалићеву мржњу наспрам близике која га је спасла стрељања, Дедијеров вишеструко редиговани ДНЕВНИК, Ивановићево пређуткивање и претеривање, Јовичићева „Стварност" надодавала се „победама" у Првом Рату, „отпору" Турцима, „славним" крајишким региментама, и Немањићима, Протосрбима.)

Зато сам Вукчевићу, судији Томиславу Шекуларцу, и тужиоцу Данилу Јовановићу – Блажовом сину – казао да немам шта додати писму Вујошевићу. Ћутке – очима ваљда – наложили су Драгољубу Тешићу, агенту провокатору, да ме у Образложењу пресуде прокуне, уместо Њих.)

Шта да чинимо? казао сам Вујошевићу.

Из ропства, рекох, излази се само Борбом.

Отпративши га до „Москве" стиснуо сам му руку, очајан над њим, собом, мојим и његовим оцем, стричевима, и ђедом.

4.

Ни пут на Озрен није нас утешио.

Мада смо обојица знали да је рат радост и детињство Света – блиставог Тариним Лугом пре зиме 1942, и после ископавања лешева тог пролећа – покушавали смо да по гадној, Јовичићевој Мачви не примећујемо како сељаци окрећу главе од Дрине.

(По ослобођењу Колашина, наиме, четници беху натерали заробљенике – међу њима Радована Селића – да откопавају слеђене и ужасом згрчене жртве, да их однесу на Колашинску Пјацу и стоје крај њих, док су их мештани кунули или ћутали, зависно од сродства.

Јер због помињање стрица у вези с Тариним Лугом беху ме се Селићи одрекли. Његово име, истина, не бејах написао, али се препознао; престали су ми се јављати, као да сам их издао, или горе.)

Грех је наш, не Вишњег, говорио сам Вујошевићу, нашта је гледао ка загушеном мосту на Рачи.

(Потомци убијених, сем Вучете Рецића, нису ми замерили колико Селићи. Драгош Новаков Рецић посматрао ме је, чинило ми се, као друга у невољи. Смешио се, док сам говорио да прихватам родитељске злочине. Требало нас је раздвајати и моје безбрижно детињство, но оцу се покушавао одужити врлином, не мржњом.)

У комбију смо се смејали вицевима Сава Петровића, Озренца, а ја сам Вујошевића ухватио за руку и потапшао га по рамену.

Зелене очи су му засијале; око нас метар по метар гамизала су возила препуна Срба у невољи а ми смо се боговски забављали, убеђујући се да је мало вредног мрштења.

На Рачи, говорио је Петровић, наши отворили торбу с главама Мује, Хасе, и Ибрице, па питају: „Требају ли и њима исправе?" – нашта смо се смејали, свесни да и наше могу завршити усољене. Сунце је позлаћивало зреле, црвене, прашњаве јабуке крај пута; очи, уста беху ми влажни за њима али се возач није заустављао.

(Како је Новак Рецић скончао, нисмо знали ни Драгош ни ја. Јесу ли га Хрвати дигли у ваздух у Јасеновцу, с Павлом Ђуришићем, или га комунисти стрељали на Зиданом Мосту или Кочевју – попут оца Озренца Јована Савића – није више имало значаја. Иако је полицајац за воланом помињао партизанске злочине, нисам му веровао. У Колашину и на Озрену његови претпостављени беху забранили породицама „народних непријатеља" да обележе гробове. Новак Рецић, Благотин предратни пријатељ, почивао је између Светова јер га следбеници Џона Стјуарта Мила, Шпенглера, Ничеа и Маркса беху укинули у свакој појави, и облику.

А Вучета Рецић се у ПАСЈЕМ ГРОБЉУ обрушио на мене због ИЗГОНА. Непознат ми – подстакнут, можда, случајним избором „Новаковог" презимена – изједначио ме је с џелатима из Луга. Син погубљеника, чемер је изручио на мене.)

Ганут, Вујошевић се покушавао приближити возачу. Осећали смо, нас десетак у колима, његову тежњу као своју – и полицајац беше дете кад су му казивали да је црно бело, и обратно.

Рат, да се доврше недоклани Срби из Јасеновца и Тариног Луга, беше нас помирио, накратко. Безмало се правдао за униформу а ми смо га, на разне начине, тешили.

Надали смо се, бесомучно, да ће макар он задржати прст на обарачу – кад му наређе да нас смакне као прежитке, варваре, сељачине, и Саке.

(Ваљда је зато Радован Селић, кога је отац 1944. увео у Партију и Службу, 1994. сахрањен уз почасти, недалеко од Пунише, а на споменик му уклесан крст.

Нико од Селића тај крст није ископао, оборио као светогрђе или ругалицу; оца смо погребили под неозначеним црним каменом јер мајку није вредело подсећати да су обоје хришћани, сем понеким делом.

Стара и преплашена са злог понављања, ни крстом на гробу није се хтела замерити Друговима, или Радовановима – комунистима нетакнутим поразом, Временом, или савешћу.)

Полицајца нам беху доделили из Добоја, а Петровић и Савић беху задужени да нас доведу до ратишта, да за ДУГУ опишем зашто гину младићи и старци у Возући, с три стране притиснутој муслиманима. И медијски рат водили смо између себе. Радовановим синовима и снахама ваљало је доказивати да им је близика угрожена. У ДУГИ, Зденка Шоћ ме је оптуживала да сам фашиста, с противљења да о Нама одлучују несрби попут ње, Балаћа, или Зорана Пајкића. Нисам је, подругљиву, питао за српски део фамилије, или претке у источњачкој, широкој, извезеној роби, речитој правцем откуд смо дошли.

У комбију се бесмо, попут бегунаца од пожара, зближили сви. Вујошевић је безмало кликтао, надајући се да ће то потрајати. Но Озренци су возача меркали – покуша ли што на линији „левих скретања", из 1941-42. и потом.

VIII

1.

Полицајца смо оставили у Добоју и уместо њега добили Милоша Трифковића, Петровићевог друга. Тамни од сунца, средњег раста, жилави, Озренци су нам причали о Цвијетину Тодићу, четничком команданту Озрена. Помињали су и немачку офанзиву 1942, већу од оне на Козару.

Четрдесет хиљада усташа, махом муслимана, и Немаца, говорио је Петровић, сатерало нас је под врх Краљице! и показивао невисоку планину с релејем. Жене, деца, стока ситна и крупна, борци, нису више имали куд, а онда је Цвијетин Тодић повео контранапад. Бацајући се са стена, као на филму, наши су ножевима навалили на непријатеља.

Настала је паника међу њима, казао је Трифковић, пазећи на изрован пут. Бежећи, изували су се и бацали чизме, један другог гурајући низ литице! Преко хиљаду их је погинуло, не испаливши готово ни метка!

Насмешен, Вујошевић је посматрао брда обрасла кржљавом, већ пожутелом шумом.

Овуда смо и ми ратовали, казао је. Ишао сам као извидница Ђуришићу и Пижурици. Петорица нас је прошло Озрен од Возуће до Добоја, као ловачки пси. Главнина је потом изгубила преко сто педесет бораца, од мина.

Бог нас је чувао, казао је.

Снажних руку на волану Трифковић је кочио па давао мали гас, провлачећи нас куд би се бициклиста помучио. Педесетак километара путовали смо сатима.

Код села надомак Вијенца стали смо да наберемо шљива, а из оближње куће изашла је жена и понудила нас ракијом.

Спеченог лица, осмехнута, није говорила много.

Скренула је поглед од Вујошевићевог празног рукава, да не увреди.

Не знајући за Хиндукуш, или Свастику, Вујошевић се није двоумио где му је бити. Несвестан себе колико јелен у гори, удисао је ширину и слободу Планине. Ноздрве су му се ширили, груди надимале као 1945, кад је у озренским шумама све осећао затиљком, попут вука.

Народ његовог језика, песама као са Сињавине или Комова, обрадован чиме он, налагао му је да живи што дуже и јаче. Род му се није завршавао с Беранама; неумрљан крвљу, на Возући је пуцао у ваздух, да случајно не погоди муслиманску нејач. Ко зна који пут учио ме је зашто постојимо, и шта су нам обавезе.

А Мишко Вељовић је за то време у Швајцарској играо спортску прогнозу. Међу одређеним горштацима, све ближи Старом Крају, осећао је неодређени, затупљујући бол.

И мада, попут Вујошевића, не беше чуо за Гурђијева и Више и Ниже Људе, Светове, и Пројаве, понашао се као да јесте. Шетајући поред плавог, не одвише загађеног језера, зачуђено је посматрао мрешкање воде.

Људи су успавана стока, беше тврдио Гурђијев. Његова савладива, јасна идеологија објашњавала је Устројство које се спаљеним селима и самотним старцима – у рову наместо одсељених, или избеглих синова – успостављало преда мном, Вујошевићем, и Озренцима.

Човечанство, писао је, Богу ваља исконско.

Свака Промена руши Постање; једино се Појединац може спасти! наговештавао је, син Грка и Јерменке, своједобни агент Охранке.

Радом на себи, Бог се не заобилази! говорио је, осмехујући се.

Но Први Рат и Руску револуцију беше избегао, бескрајно трпељив наспрам Светског Бола. Лишени његове надљудске саможивости, Мишко Вељовић, ја, и Вујошевић, батргали смо се, проклети.

Синхедрион, почео сам схватати и Мишковим недоласком, неће да Нас уништи колико прореди. Јесу ли Старци то чинили верујући у Бога или штитећи себе било је, у крајњу руку, свеједно.

Ступајући за мном, Вујошевић се успињао ровом наспрам порушене џамије. Вратио је пушку Савићу, као да се стиди.

Јер Савић се беше вратио Петрову. И њему, електроинжењеру из Београда, пушка беше мрзнија од ашова или секире.

Желео сам, бесомучно, да се сви једног дана вратимо, и седнемо као старци око боћа у Крајини или Боки.

Опстанак по цену Себе, хтео сам писати Мишку, не вреди; Спаса мимо својте нема, колико ни Љубави за Нас, Ине.

2.

Окружена брдима и висовима Возућа је лежала осунчана, белих, разрованих зидова.

Прошавши успорено кроз градић, Трифковић је кренуо ивицом речице, испод врба и топола, показујући где су муслимани спалили куће

а домаћине поклали, или повели са собом. Вујошевић је осматрао брда и густиш.

Земље су падале покорене и ваљало их је држати силом, колико законом и правдом. Просута крв искала је своје на бљесак ножа или звук гранате, испаљене ко зна колико километара далеко.

Балије, бејах научио, никад не беху наши. Ту је непознати Београђанин код Милана Петровића у Енсину био у праву. Ни браћа нам, што рече, не беху истог соја. Евроазија се смешала попут стрводернице, лубине су капале једна у другу, главе се згурале у дробине, а по свему ровиле муве и црви, хранећи се Смрћу, попут нас.

Кад човека кољеш, говорио ми је Луки Ивановић, унук Гојков, он се не брани. Не као кокош, или свиња, која запомаже до неба.

Човек ћути и упиша се, казивао је, несвестан колико Копривица из Луга. Глатко избријан, кочоперан, златног ланца око врата, одевен скупо и простачки, настављао је ђедов Завет. Временом је и он блудео попут блавора, осећајући тле искључиво крљушћу и непостојећим удовима, разјапљен на следећи Залогај. Блавор није могао бити змија колико Гојко и он јунаци.

Јер његова неустрашивост беше успаваност каквој би се Гурђијев чудио, а какву је Синхедрион гајио, попут Руже у Врту.

Вујошевић беше познавао Гојка Ивановића. Истог годишта, из истог места, затечени истим догађајима, беху се раздвојили: један да лаже, краде и убија, други да се брани и чува друге од себе, племенит сојем.

Миљанова, наиме, прећуткивали су полацмањени Склави још за живота, те га Лукију није имао ко помињати. Проучавали су га етнолози, историчари и професори књижевности, не би ли се одржала лаж да Срба мимо Србијанаца нема, а да нам је утирање почело тек с Турцима и Аустроугарима.

Србин, као из Куча, Трифковић нас је довезао до Манастира Свете Тројице. Изашли смо из комбија и гледали белу, прелепу цркву окружену боровима и јелама, црним наспрам зелене, осунчане порте.

Хтели су да запале звоник, говорио је Трифковић осмехујући се, плавих, бледих очију.

Но, казао је Петровић, потерали смо их уза стране као стоноге, да гину уз лелек и хук!

Озренци су се насмејали.

Табут! казао је Трифковић. Тако зову Озрен по дасци на којој се мртваци носе до гроба, пре но их увијене у чаршаве сруче у јаму, и дигну им нишан као стрви, не чељадету!

Вујошевић је ступао ка Возуђуци и опипавао јој зидове. Стајао је пред закључаним вратима и окренуо се према нама, ганут.

Ово је наша Долина Мртвих! казао је Трифковић и лагано му пришао.

Стајали смо укруг и посматрали Планине, знајући да су Саке саградиле Цркву. Није јој требало зидова мимо греда око нас. Пут су могла бранити и деца, љута срца. Таман кров утапао се у густину шуме. Тихи изнад провидне реке, посматрали смо камење на дну.

Рат је био другде а Озренци су нас, нечујни, повели ка једном од седам српских гробаља, превеликих за непосредну околину.

Марко Миљанов је Искон, хтео сам рећи. Није се позивао ни на шта непознато Калашима или Озренцима. Осмехнут испод густих, белих бркова претапао се у Благоту, или Петровићевог, Савићевог, Трифковићевог погубљеног оца.

Ћутао сам.

3.

Саке су се отимале не Смрти већ чамотињи.

Србину или Келту ваљало је погинути. Други су копнели; да није Рата ваљало је измислити Га.

Но мало је ко међу Нама то знао, учен да се нада једино опстанку и живљењу, на овом Шару.

А Другог мимо Возућице није могло бити. Какве смо везе имали ми, Снени, са иједним Светом до Мегданом?

Ко је пожгадио Овај, шта је имао тражити на Другом, или Трећем?

Није Постање, ваљало је рећи, блаворима, Крчевина ни Лаз, да се селимо од Једног до Другог, попут Словена.

Пропланак је ваљало заливати Бригом и Снагом, Љубављу и Мером, и доказати да Нас Бог није залуд стварао.

Помишљао сам, док бејах као Конорс, да је могуће живети поврх лешева Непознатих несвестан свега, и тиме се правдати пред Вишњим.

Но камени крстови две, три стотине година стари, на падинама изнад Манастира казивали су Истину. Ариље, знао сам, беше створено да противречи Гурђијевљевој причи о материјалности чак Љубави. Какве су везе имали Турци с Њом, сем као радоскрвници и блудници? Или Швабе? А тек чифути?

Седели смо у трави изнад Возућице и играли се дугачким, жутим влатима.

Вујошевић се прекрстио и кренуо. Гледали смо како силази висок, кошчат, горштачког гега упркос живота проведеног у уреду.

Кошуљу и панталоне носио је као џамадан и гаће а ципеле као опанке, непромењене од санскртских времена.

Лаган мимо година пришао је возилу и стајао, не окрећући се.

Један за другим силазили смо и улазили у комби, први пут без шале, смеха и живости.

Луцифер се, изгледа, имао чему смејати.

Чему се Господ радовао ваљало је тек разлучити, себе и свог ума ради. А душе нам беху, знао сам, осуђене на пропаст, кад нас је Творац замислио као пајаце усходане клизавом, подлом, издајничком Плочом Вилајета Нам.

Но Прави Свет се пројављивао на разне начине.

Почињено је постајало део Њега попут камена, биљке или човека.

У Намисли или Жељи, Дело није имало душе колико ни тела. Непочињена Дела лепршала су или клизила тамом Несвета попут сулудих, помамљених ћукова, сударних с нашим Светом Ствари, и Утвара.

Њихови крици, закопани у Гробљу изнад Цркве, допирали су до нас, Дела насталих попут кољива за Славу.

Ни Словом ни Речју није се Бог дао уресити.

Враћали смо се путем којим бесмо дошли знајући да ће Возуња пасти. Старци наоружани маузеркама и нешто бораца праве доби, отписаних још у почетку, нису могли остварити чудо.

За Возуњу ваљало је писати нови Талмуд, да се Недешено забележи а Догођено заборави. Дело је остајало Запис читљив једино Вишњем.

Све је бледело попут имена на крстовима више Цркве.

Душе деце крвника и лажова сушиле су се попут черека брава на тавану Булата Мијовића, у Колашину.

4.

У Карановцу, поред шина, застали смо код Трифковићеве куће. Разместили смо се испод талпи за заштиту од гелера а Трифковић и Петровић узели су дуге шаргије и запевали озренске песме. Осмехнути, гледали су преко вратова инструмената, грла отворених у љутом поклику. Пили смо ракију, плавело се небо а Савић нам је показивао џамије на другој страни Спрече.

Оивичена зеленилом, река је вијугала густом, сочном равницом, невидљива.

Кад тамо киши, казао је Савић, овде је сунце, као да Спреча тече небом, не тлом.

Два певача осмехнула су се још више. Трзалице су им летеле преко жица и знао сам да Срби то глазбало нису преузели од Турака.

Од Њих се није имало шта стећи до Лаж, Бол, Срамота и Помор. Џамије су се гурале с кућама као да се њима штите.

„Нема више од Доброја Муја!" певали су Срби, „озренска га опасала гуја!"

Затим је Трифковић изнео гусле; попут гајди, увећавале су му јаук. Но без њих Речи не беху Целе колико Дело без Песме.

Вујошевићу очи беху пуне суза, више но код Возућице. Ракију је испијао гутљај по лагани гутљај, како доликује господину, јунаку, и госту. За њега су певачи певали наше Песме – поскочице и тужбалице, пошалице и ругалице.

Њему нисам морао објашњавати што из ДУГЕ нико није хтео на Озрен. Пре Лиме, Еболија, и Другог рата, од, рецимо, ПОЛИТИКИНИХ новинара није очекивао да буду обични. Сређене рубрике и смирен, грађански тон обећавали су му Устројство Разумом, не Хиром или Случајем – таман посла бесом, кукавичлуком, и нискошћу.

Шта да учиним за ове људе? питао ме је кришом, док смо се враћали.

Пролазили смо уништеном, спаљеном Дервентом, возили се пуном брзином поред Саве знајући да нас вребају Хрвати а он је ћутао, покушавајући себи да одговори на питање.

Ништа, казао сам му.

Загледан у друм, Трифковић је возио као рели возач, вазда спреман нешто да објасни, покаже, и учини да нам буде добро, мило, и угодно.

С радија псовали су се српски, хрватски и муслимански војници, свако сваком у вези.

Иза наплатне рампе у Шимановцима зауставила нас је србијанска полиција и питала за оружје и муницију.

Озренци су са смешком казали да имају и једно и друго, у Републици Српској.

Наоружан калашњиковом, у маскирној униформи, полицајац нас је гледао па се окренуо и отишао.

Вујошевић се насмејао.

У Београд смо ушли по мраку. Ћутали смо међу одвратним, погрешним, вавилонским здањима Новог Београда, као да пролазимо гробљем које није наше ни свето.

Возили смо се поред зградурина полиције у Улици Кнеза Милоша, „Великог" нашим турцима јер нам је обновио ропство.

На растанку, Вујошевић је стиснуо руку Трифковићу, Петровићу и Савићу и пољубио се с њима. Потапшао је Савића по плећима и с осмехом ушао у „Москву".

Видећемо се, казао ми је и нестао.

5.

Како је у Преку? питала ме је Мира Јауковић. Лепршава као пред камером очекивала је, претпостављам, да јој се насмешим.

Ако желиш знати, рекох, пођи са мном. Неће ти фалити длака сем ако не пожелиш да пуцаш.

Гледала ме је осмехнута и даље.

С врата, посматрао нас је Зоркић.

Није свако луд, казао је.

Бојиш ли се, рекох Јауковићки, да тамо не видиш што би ти побркало појмове?

Право време за ратољупце! казала је Шоћова секретарици.

Да није таквих као ти, рекох јој, осмехнутој, ни овог рата не би било! Направили бисмо српску државу, па би био мир.

Видиш, говорила је Шоћова секретарици.

С врата, Зоркић је казао: Мирољубивије, и парламентарније! Колеге сте!

Кад у свој *Media Club*, рекох, показујући главом на Шоћову, буде довела још кога сем Милоша Минића, Темпа, Јова Капичића, Предрага Меденицу, Митра Пајкића и сличне, можда ће нам сванути!

Нервозна, бледа, Јауковићка је изашла из просторије а Шоћова се смејуљила.

Узео сам плату од секретарице и отишао.

Ступао сам дугим, високим ходницима Београдског графичког завода, па силазио широким, плитким степеницама, осећајући се боље сваким кораком даље од редакције.

Прошао сам поред портира – још једног удбаша – и ишао куда претходне вечери с Вујошевићем и Озренцима. Прашњава, Кнеза Милоша ме је тешила дрворедом, тиском, галамом, ширином и дужином.

Једино пешачећи успевао сам да мислим.

О чему, није било важно.

На први поглед ДУГА није сличила ПОЛИТИЦИ или *SENTINEL*-у. Но одрађујући „плурализам" мојим, Бојовићевим и Парентиним чланцима насупрот Шоћовиних и Јауковићкиних, чинила је што ПОЛИТИКА „професионализмом" или Конорс „конзервативизмом". Више Јевреја писало је за *SENTINEL* но *COMMENTARY*, мада ми Конорс први беше указао на њихову баштину и делање. Националисти у ДУГИ и лумени у ПОЛИТИЦИ привлачили су читаоце, а *SENTINEL* смиривао десничаре, заблудом да имају своје гласило.

И у једном и другом и трећем листу свако гребање испод површине сматрало се *faux pas*. *SENTINEL* истина није финансирала и уређива-

ла полиција, но Балард ми је за мање од седмице издејствовао визу која се чекала годинама. Чланцима о Босни и Крајини беше се Конорс винуо на пето место у америчкој новинарској хијерархији, Милија Пижурица објављивао песме у ПОЛИТИЦИ, а у ДУГИ почела писати Мирјана Марковић, моја свастика.

Тек пристигао из ГЛАСА АМЕРИКЕ, Срђа Петковић се преко ДУГЕ приказивао Србином, а Јован Зоркић, коме је Меденица отворио архиве за БЕБЕ ТИТОИЗМА, космополитом. Јауковићка је писала као да с Ковијанићем и даље обилази „братске" републике, а Шоћова уздизала социјализам. Сви су заједно пуштали маглу каквом су, уз Меденицу и Спасића, рачунали да очувају себе.

Моје жалопојке о ДУГИ, ПОЛИТИЦИ или, рецимо, крагујевачким ВИДИЦИМА, Вујошевић је стога слушао погнуте главе, миран, мрке шаке на колену.

Но нисам му друкчије умео казати што није желео чути: да је свако „отопљавање" у „Југославији", Русији и сличним ловиштима привид, обмана, Игра и горе, а да су и исељеници насели на превару.

Мислиш ли, говорио сам му у „Москви", да је ово лудило с Лицима Из Службе у свим улогама „транзиција"? Ништа није пролазно ни неважно где Људе убијају, сакате, заглупљују, варају, и уништавају! И Други светски рат беше „прелазни период", ка Сионском Царству!

Кажу да су ПРОТОКОЛИ СИОНСКИХ МУДРАЦА фалсификат, говорио сам. Чега?!

Полако, окренуо се према мени и рекао: Ако се с Њима докачиш сломиће ти киљан, камоли шију!

Очи му беху тамно зелене, попут два вира.

Но отац ме није могао спасти, не он, кога једна „транзиција" беше лишила породице, жене, порода, земље, чак нације.

IX

1.

После су на Озрен почели одлазити и други, од Паренте до НИН-ових и ПОЛИТИКИНИХ сарадника. Трговина Озреном беше одложена до 1995, мада је Радован Караџић отпочетка наговештавао његову размену за важније и богатије крајеве.

У Вијетнам, беше ми говорио Конорс, похрлили беху и пацифисти, макар да сведоче!

(По обичају, изузимао је себе. Попут Ковијанића, умео је видети све код другога и ништа у огледалу. Удба је плакала за њим, а *CIA* га још није требала.)

Но Јауковићка, знао сам, не беше кукавица. Рат у Западним српским земљама беше је ставио у процеп између Српства и Југославије. У њеним Круговима, отварање Српског Питања угрожавало је каријере. Ћерка косовца, мрзела је и презирала домаћи национализам, а разумевала словеначки, хрватски, муслимански, шиптарски и македонски шовинизам.

Јер једино Саке беху такмаци Јеврејима на Балкану.

Обилазећи ратишта са мном, суочен с војницима прораслим из Првотних Времена, ни Конорс више није могао порећи да Промене нема; предочавање вечитог суноврата од Божијег ка људском падало му је тешко, али не као Јауковићки, или Француској 7.

На ратиште сам кретао увек с Благином „каменом" у џепу. Могао сам заборавити пероpез али за тиркизни, пластични висуљак знао сам да ме дели од Смрти, заробљавања, глупости и лудила.

Због њега сам ишао искључиво по позиву или прилици, остајући колико да забележим виђено. Знао сам да прави ратници носе тисове крстове или понеко зрно или гелер, за срећу. Но ћеркин поглед при одласку и радост кад бих се измашћен појавио на вратима чували су ме довољно.

Шта тражиш на ратишту? питали су ме, немо, многи. Мића Јеловић, на пример, беше ме отпратио до железничке станице, правдајући се да је једини у мајке. Пет година Забеле због „четништва" сматрао је, изгледа, довољним да ми се не придружи.

Зар заиста ниси видео леш? питао ме је, прозукло.

Признао сам да ме је Бог поштедео.

Видети Слона! беху шапутали новаци одвајкада. Мртвих је међутим било у свакој просектури. Дарко Бојовић је писао о мртвацима без главе, распорених трбуха из којих су излетале муве и падале му на чело, и сапунастим лешевима извађеним из Саве или Дунава. И он је Истину тражио као мртвозорник, а ја писао о живима због којих сам се радовао што нисам мртав.

Ни тад, ни потом, нисам видео иког да је од мртваца научио сем да их се клони.

I had placed myself in the harm's way а зло ме је мимоишло, сваки пут – као да сам носио капу невидимости, нерањивости, или бесловесја.

Око мене, говорио је Вујошевић, падали су мртви и рањени, остајали без руку, ногу, очију, мошњи или утробе, а ја сам ишао даље, као зачаран! Руку сам изгубио у руднику, међу Индиосима!

И он се осећао кривим за срећу. Страдањем док се већина башкарила у лагоди, безбедности, чак добитку, ни он није спирао срамоту нашег опстанка. Зеленог, отвореног погледа обраћао ми се, а ја сам га тешио, такође безречно.

А Јеловић је остао у Чачку да гради кућу и зачиње породицу, дочекавши да види како ракете уништавају „Слободу" – мада код Тацића и Лончара беше доспео као борац против неправде. Од тридесеторице један другом обећаних да се изучимо Рату – не бисмо ли се успешније борили за Сопство – с војним ранцем у Херцеговину бејах отишао једино ја.

С марјанима хтедох ударити по Душманима, предуго убеђеним да су безбедни.

Но Другови ми се показаше као Јауковићка. Широких очију посматрали су полом и срамоту и оклевали, рачунајући.

Забезекнути, гинули су од невидљивих метака и граната, покошени раком, шећером, алкохолизмом, срчаним ударима, срамотом, разуром породице, смисла, државе, народа и својте.

Умирали су гладни Правде, Истине, и Лепоте – јединих вредних чувања.

2.

У ДУГУ, рекох Вујошевићу, дозвао ме је Јован Зоркић, буквално трчећи за мном.

Зар ти нисам објавио САДРЖАЈ? говорио је, па обећавао да ће ми штампати све без измена, скраћивања, или допуна. Видевши да га не слушам, послао је Паренту.

Мрачнији од малог, рекох, Парента је био и важнији. Необјашњивог утицаја са звања, знања, или дара, хвалио ми се да је у немилости.

Но, рекох, његову „забрањену" књигу бејах купио у књижари, а славопојке јој читао у ПОЛИТИЦИ и НИН-у.

Вујошевић је ћутао, гледајући к вратима хотелске собе.

У ДУГИ сам, рекох, доживео да ме непознати тапшу по рамену, одушевљено пресрећу на улици, чак препознају на ратишту.

Шта фали томе? осмехнуо се Вујошевић.

Ништа, рекох.

Но? казао је и погледао ме.

Зоркић, рекох, није могао поднети да ми ту и тамо не промени по реч, да све обалави.

Вујошевић се насмејао.

Устао је с кревета и казао: Идемо, па смо изашли у тихи, сјајни, сагом застрти ходник и лагано силазили ка рецепцији.

(За Крајину 1993. бесмо кренули Давор Урукало, Драган Билбија и ја. Тај договор се одржао, мада не до краја.

Рано ујутру, с ранцем, у напабирченој униформи, пролазио сам поред капије Зорана Пајкића. Блед, незграпан, питао је куд ћу.

У рат, казао сам, ступајући тежак, у чизмама које отац беше пропустио да однесе у војни одсек.

Јер знајући, или се надајући, да ћу се вратити из Америке, беше се бојао да ми не намакне и Кос за врат. Србин, залагивао се до дана кад је све наново пукло. Да ме је послушао, бацио би те ниске, широке чизме – прављене да се не шнирају као америчке, ни навлаче као немачке, или руске – спалио их, само да не идем куд сам кренуо, праћен погледима млађег Пајкића и мајке му, усташице.

Пролазници су се склањали, кријући очи. Нисам, истина, био наоружан али то нису знали. Могао сам бити магнумовац, шијановац, Српска Гарда, Бели Орао, чак Беретка.

Беше ми драго што нас Вујошевић није видео на зборном месту. Јер купљење војске за одбрану Крајине личило би му на расуло априла 1941. Распад нашег ума, док смо се тискали пред уредом Републике Српске Крајине, поразио би га. Урукало, апсолвент историје, Билбија, студент физике, и ја, знали смо, наводно, за шта се боримо, али су нам се и агенти чудили.

До поднева, гомилали смо се испред кафане у Коларчевој, закрчујући пролаз Београђанима. Нико нам ништа није говорио, мада би по-

неки пијани добровољац запевао четничку или новокомпоновану песму, очајан.)

3.

Све се види, рекао сам Вујошевићу.

(Да му причам о Смрти у Радићевим очима, нисам смео, скрушен пред његовим искуством.

Радићеве очи беху светле, загледане мимо нас, Осталих. Леп, уредан, затегнут, војник од Плитвица 1991, у Међарима је одвртао па завртао кашикару, стално. Од усташке бомбе је и погинуо две недеље потом, у борби више налик тумарању осунчаним, готово напуштеним Новиградом.

Пребацивао сам себи да не знам ништа о Смрти.

Вујошевићу сам међутим помињао Други Вид, доступан с Милости и Лепоте.

Радић беше стајао поред споменика палима у прошлом Рату. Не верујем да је место бирао; на раскршћу се налазио бели, камени крст. Беше му, слутио сам, доста свега мада није имао више од двадесет година; лишен Смисла, као да је желео на Други Свет.)

Вујошевић ми се смешио.

Гледао ме је, чинило ми се, с љубављу.

Писање је, схватих, суђење колико гледање, нарочито виђење. Но, као он, видео сам наспрам себе, а гледао што се није дало избећи.

(Може ли неко сличан мени имати оца? Чак друга? Вујошевић је стрепео нада мном а ја сам му хтео саопштити све, по Истини.)

Цивилним аутобусима повезли су нас у Бубањ Поток, рекох, да нас обуку и опреме. У прашњавом, смрдљивом магацину добио сам ветровку по мери, нову. Доживео сам је као признање, и обећање да нећемо ићи као мародери, или топовско месо.

И аутоматска пушка беше нова, рекох, уваљана у товатну маст. Делимично очишћену, непознату, неиспаљену држао сам је међу коленима; пролазили смо мраком поред изваљених тараба, сатртих и спаљених кућа, и безречних патрола. Повремено, возачи би стали на раскрсници и већали како да не забасамо у непријатеља. Тад смо у возилима ћутали, стрепећи од метка, гранате, или бацачке мине.

У Книн, рекох, стигли смо у дан блистав као усред маја. Искрцали су нас у касарни на улазу у град, дали нам доручак и пустили да се разиђемо, као излетници.

Тако сам пошао у Борбу, рекох, а Вујошевић се осмехнуо.

4.

Ватикан је Удба две хиљаде година стара! казао је.

Јевреји су, рекох, бар хиљаду година старији!

Осмехнуо се.

Завера је, рече, откад људи. Неке – као католичку, комунистичку, или јеврејску – видимо јер су безазлене.

Знам, рекох. Радић, Крајишник из Бенковца, морао је погинути – као што му беху одређени стас, изглед, или белег на левој шаци. Завера је и напад вукова на стоку, или најезда скакаваца.

Завера је, рекох, тежња, попут хрватске, да се Буде, без покрића; полицију је Вишњи створио, од Оних којима су Људи материјал, војска, пук, или добит!

Јосип Понграчић, рекох, није ме намеравао оштетити. Уз Расела Кирка – малог, плишаног католика – беше се уротио против мене нехотично. Избеглици из „Хрватског Пролећа" Кирк је помагао смештајем и намештењем а мени, православцу, није. Пред Завером отпадало је пријатељство, чак дуг, између њега и Конорса.

Вујошевић ме је гледао.

Ни Вујадин Драшковић, рекох, није ме хтео запослити. Ласкао је мени, а у Хуверов Институт довео Срђу Петковића. С њим је могао рачунати, заверенички.

Њих двојица, рекох, беху Завера и пре но су се срели. Сигуран у скривену промисао, намеру, везу, познанство, новац, моћ, особе и групе веће и јаче од себе, једини исељеник кога су Срби школовали удружио се с агентом Петковићем, достављачем Васиљевићем, и оперативцем Мркушићем – а сви са сваким кадрим да Им обезбеди Успех, Удобност, и Моћ.

Преко телефона, рекох, Понграчић је звучао загребачки весео. Помињао је „балканску крчму", наште га нисам питао шта фали крчмама, нарочито балканским? У њима се јело, пило, и разговарало боље но у многим локалима од имена, уз боље друштво – и Крлежи занимљивије, да је смео седети где му слаткоречивост и књишкост не помажу.

Понграчић – попут Мате Мештровића, Јакше Кушана, или Драга Шпорера, рекох, није схватао да нисам за дружење из користи.

Завере су, говорио сам, основни злочин против Бога! наште се Вујошевић осмехивао.

(Ситне смреке ублажавале су крш око Међара. Урукало, Билбија и ја лежали смо на поду сеоске школе и убијали време између јутра и спавања. Десет дана чамили смо, док су се око Бенковца и Кашића водиле борбе.

Сваке ноћи, ИЦ догледом поручник је осматрао крашко поље пред нама. Преко дана ишли смо по двојица тројица до полусрушених кућа на

ничијој земљи и вребали, не видећи до спечену, осунчану крајишку леди-ну, запуцалу ка невидљивом мору.

Пред спавање, падали бисмо често у незадржив, обестан смех. Тад су нас остали, углавном мештани, гледали, не знајући о чему се ради.

Нажалост, то нисмо знали ни ми.

Једне ноћи, хитајући на узбуну ка каменитом, жбуњем обраслом ћувику изнад школе, помислио сам да могу погинути као пролазник. Стојећи иза повећег камена, поручник је осматрао фронт дајући нам знак да ћутимо. Очију ушиљених наспрам сенки и невида, готово да нисмо дисали, стискајући пушке.

Неколико сати провели смо згрчени и ништа се није десило. Изнад фронта зарудела је зора, из крша и воде поникла.

У школи, Урукало је посматрао Радићеву плаву врећу за спавање па га питао, овлаш, одакле му.

Отвореног погледа, млад, избријан, казао је да је заробио од усташа. Бесан, Урукало се окренуо према Билбији и мени и рекао да је то једна од педесет хиљада Ђујићевих врећа, поклоњених Српској Војсци Крајине.

Истоваривао сам их из авиона на Сурчину! говорио је. Продали су их Хрватима, а ми спавамо на шаторским крилима!

Насмешен, Радић нас је посматрао.

Нисмо га питали за издају. Да је Крајина продата – попут Војводиних врећа – беше и њему јасно. Но није се имао коме вратити, јер његови беху у Задру. Могао је само слушати „моралисту" како говори да „Задар никад није био наш".

Поручник – висок, кошчат, пореклом из околине – беше војник од соја али и њему очи повремено сијаху мрачне, мимо пијанства или болести. Седео је прав, не замерајући нам на весељу. Црним шакама стискао је колена и повремено причао о дубровачком ратишту, и шта да чинимо под ватром.

Војници, многи невични и бомби, слушали су га у тишини. Но кад су почела стизати наређења за нападе, чета се преполовила: у школском дворишту постројавали су се углавном добровољци. Пушке, нажалост, нисмо испробали јер нам капетан – иначе учитељ – није дозволио. Да смо посред маневара с бојевом муницијом постајало је све очитије, те смо Урукало, Билбија и ја прешли у Братишковце, псујући Београд.

Код Урукаловог рођака Лемића окупали смо се и посвађали с Билбијом, јер се хтео придружити Ћирићевим четницима. Накострешене плаве косе, љутит, није нас назвао кукавицама али је отишао, да се сретнемо у Београду, годину дана потом.

С Лемићем, држали смо положај изнад Памучара слушајући пијано певање Ћирићевих људи и ноћно пушкарање међу њима. Дању, гађали

смо конзерве, или силазили у село по следовање па се пели наспрам хрватског тенка, зебући плећима. По крају смене вратили смо се у Београд слутећи Пораз, чак војни.)

5.

На теруелском фронту и Орвел беше стискао пушку наспрам душманске, немилосрдне силе – део сазива послатог да изгине. Добивши метак кроз грло, једва је остао жив – да би Мештри обавили што се дотле постизало интригом, трачом, натпреваром, дипломатијом, и дугим временом.

Но Време је истицало. Не Сакама или каталонским Иберима, већ Синхедриону. Они стајаху сужњи магије, бројева, датума и Слова. Њима је ваљало ускладити се са Силама Немерљивим, погурати сказаљке, подгрејати котао.

Све Њима беше Знак и Миг. Пред сваки напад, из Генералштаба у Београду питали су Унпрофор за дозволу, шаљући сигнале Где Треба, и Коме Треба.

На међарском фронту или Великој Глави не беше, истина, много губитака – Рат се водио хируршки, ни Билбија с четницима није видео погинулог – но на Кашићу је Магнум псовао мештане и називао их кукавицама, женама, и горе. У Плећашево доба, неко би му из неравних, густих стројева одговорио, или га убио, но Крајишници беху престали бити марјани – противници сваког ко жели њима да влада страхом, силом и злочином.

Рат је, слутио беше и Орвел, од подвига спао на посао. Официри бивше ЈНА, Беретки, и полиције говорили су о „одрађивању" овог или оног положаја, а мртве и обогаљене сматрали нуспроизводом при постизању „политичког решења" – за што се никад, нигде, није опошљавало Речима.

Рећи, међутим, да је стога Слободан Милошевић био неостварени писац било би претерано, мада му је супруга волела да објављује. Но њих двоје, уз обиље „међународних фактора", требало је да нас обешчасте и униште потпуније од Броза, Меденице, или Француске 7.

Размере тог злочина ни Бошко Вујошевић, као Плећаш пре њега, није могао сагледати, можда што није хтео. Ћутањем ми је признавао забезекнутост, згражање и згромљеност над Смрћу без потребе, јунаштва, или искупа.

Да је и његово и Плећашево ратовање било део закулисних договора, пактова, превара и двоструких, троструких и седмоструких Игара, почињао је ужаснут да схвата, све више се усредсређујући на Дражин одлазак у Босну априла 1945. Заличио ми је на оца посрамљеног Брозовим златом и вилама – а не Лугом, Зиданим Мостом, Откупом, или Голим Отоком.

Две стотине хиљада младића беше Михаиловић повео у попаљену, изгладнелу, поклану Босну! говорио је. А четири године пре тога Недић га беше саветовао да сатире усташе, не пецка Немце по Србији!

Но, говорио је, неко му изгледа беше казао да не љути Хрвате, и он је послушао! После Крагујевца, Краљева, Јајинаца, Неретве и Сутјеске, још тридесет хиљада Срба побацали су комунисти у безданице код Калиновика, док је Хитлер умирао у Берлину! То се не да објаснити недораслошћу!

Дишући све теже, гледао ме је. Речи су га коштале; шака му беше дошла пегава. Није истина помињао Орвела или ишта слично, али се гушио и каменио од Знања с којим није знао шта би.

Јер свако Знање беше закаснело после Срамоте. Поверење поклоњено Михаиловићу – колико српских левичара Брозу – пекло га је више од безбројних жртава. Свако српско зло почињало је Ускрсом, мимо свих прича, машкара, махања марамама и шакама пред мојим, његовим, татиним, Урукаловим или Радићевим лицем – да се сметемо глупи, зли и ојађени.

X

1.

Нису, знао сам, Немци, Италијани, Мађари, Бугари, Хрвати, муслимани и Арнаути напали „Југославију" – како је писало у комунистичким, америчким, енглеским, француским или немачким уџбеницима – већ Србе. Заменом речи, једно од битних својстава наше повести стајаше скривено од нас, до последњег Рата.

И Владета Селић беше убеђен да је с „Југословенима" ратовао против фашиста. Но с ретким инородницима борио се за пуки опстанак, и за више од сопства. Срби се стога нису имали чему надати, а Мате Мештровић је могао неометано гудити о „Србославији" и „србокомунистима".

Словенци су оца исправили на Видовдан 1991. На католички Ускрс, наиме, прастари обрачун Ариља, Словенштине и Турана беше се наставио на Плитвицама а једино ми, опет, тога не бесмо свесни.

Године 1061, говорио сам Давору Урукалу, будућем историчару, три свештеника: Вук, Сведеда и трећи, незабележеног имена, с Крка су отишли папи да бране народно богослужење, право да носе браде и дуге косе, и жене се – попут села одвајкада.

Још не чух за Вука Хрвата, говорио сам. Харауватски тотем беше друкчији: у *DIE SUDSLAVISCHE FRAGE*, штампаној у Бечу 1917, Иво Пилар је писао да су Хрвати предали круну Коломану из страха од сопствених „Влаха".

И претходно прилажење Риму беше из тог разлога, рекох. У Крлежиној Енциклопедији Југославије – наставку Павелићеве Хрватске енциклопедије – о Пилару има доста, а Миљанову ни ретка.

Урукало се насмешио.

За фратре из Равног, рече, Вук Мандушић, из Рупа, хрватски је витез. Морлаци су Им Власи.

Попут Влаховића, рекох, ти и многи, од Истре до Драча, јесте бар делом Келти, Волоси. Преци су нам двапут мењали језик – али изглед, обичаје, вредности и веру никад.

Плавоок, Урукало се уозбиљио.

Кад гангаш или ојкаш, рекох, гајде се чују. У Срба их је више врста но у Шкота или Ираца – који такође говоре туђим језиком али не воле Шва-

бе, чифуте и Азијате. И они ударају речју међу рогове, осмехом у очи, јуришом у прса.

Урукало се осмехнуо.

Бар за југословенство, знао сам, више није хајао. Изнад Прокљанског Језера, наоружан се суочио с одродима; загребачки су га гађали спреда, београдски с леђа. Августа 1995, Тракторском Колоном се с породицом запутио ка Истини. Димом спаљених села за њима су се црнеле добре жеље Бошка Вујошевића и Владете Селића. Југословенство их је сустизало и гранатама и бомбама.

Вирус одређивања, говорио сам, задро је у нас готово без отпора. Хрвати су пришли новој вери а богумили се вратили старој, не би ли променили сопством. И једни и други су се оцеубиством одрицали Судбине – попут браће Ковачевића с Грахова, који су родитеља погубили јер не беше комуниста.

Мормонство Хрвата, рекох, задивило би и Криса Нилсена, у Рокфорду упорног да нас преведе у Спас. Отпад од својте, изгледа, опште је правило Књиге По Луциферу – јер је верност тежња Царству Небеском, Морлацима драгом.

Озбиљан, Урукало ме је посматрао.

2.

Петорица браће и две сестре, рекох, у Далмацију приспели као „Хрвати" звали су се, по Порфирогениту, Клукас, Ловелос, Косениц, Мухло, Хроватос, Туга и Буга; словенство Хрвати препуштају нама. Кијево, које сте спалили у почетку рата, топоним је од Косова до Украјине. Кад се Славјанин звао „Киј"?

Шувар, Кушан, Марјан и слична имена, рекох, очувана су овде једино у Хрвата. Од сопства, остао Им је и неодређени, слепи бес наспрам изгубљене части. Потурчени, понемчени, почифуђени, живе од мржње; Тројство су Им, изгледа, Завист, Љубомора и Злоба.

Замишљен, Урукало се осмехнуо и на то.

Нудио ме је жутином, још једном слушајући о грађењу народа и државе лаж по лаж, тисућлећима.

Мате Иванов Мештровић, говорио сам, варао је, свашточинио за свој народ као други због Лепоте, Правде и Истине. Попут Ива Банца или Јосипа Понграчића, кривотворио је прошлост не би ли управљао садашњошћу, и Будућношћу.

Љубо Милош, рекох, Хрватству беше завештао и душу! „Нема свећеника мене да исповеди!" говорио је, лица каменштака. Некадашњи Срби

попут њега, фра Мајсторовића, Макса Лубурића или Динка Шакића – жреци култа крви и стрви – овековечили су Јасеновац – гњецав, мукал, подводан!

Хрвати га се одричу, рекох, али не и његове баштине!

Ником сем нашим мртвима, рекох, немамо се обраћати на губилиште! Није Јасеновац случајно освештао Богдан Богдановић, масон, син исламизованог развратника. Кургане су подизали само потурчени Скити – као Кушани – или Турци као Хуни, Авари, Бугари, Мађари или Китајци!

Мате Мештровић, рекох, свој посао радио је годинама, рачунајући да нико на Западу неће хрватску „*Poviest*" повезати с геноцидом!

Наша омамљеност, говорио сам, уз хрватску освету из Љубоморе, Зависти и Злобе, и западну привидну равнодушност, чинили су и чине још једно тројство, злогукије од кушанског. Већ 1941. имали су Американци тачне податке о помору у НДХ, али је и Србби требало да нестану као Хазари, Јермени, Асирци, Филистинци, Индијанци и безбројне Саке и Словени. Кварили смо Им упрошћени и нашминкани Лик Новог Света, смртоносно „савршеног"!

Урукало се уозбиљио.

Просејавао ме је, као песак на жито.

3.

Од Мачековог наследника у ХСС-у, Јураја Крњевића, рекох, или Бранка Пешеља, демократе гласног да може преварити било ког Србина, па некадашњег комунисте Анте Цилиге и антикомунисте Богдана Радице и сина му Леа, Хрвати у исељеништву порицали су да Народ – нарочито њихов – може бити крив. „Бог," писао је Понграчић у *SENTINEL*-у, „не кажњава невине!"

Сећаш ли се, рекох, приче о Вукашину из Клепаца?

Урукало је ћутао.

„Нека последњи Србин погине!", рекох, каже Патријарх Павле, „пре но починимо злочин у име опстанка!"

Проклети, згучени, спарушени монах! рекох, док се Урукало мрштио. У време горе од Вукашиновог, упућује нас да нестанемо не узнемирујући никог! Догма му је важнија, изгледа, од народа. „Само ти дијете ради свој посао!" тек што не каже, Лугу! А Данило Бошковић му поје и кади уз хор „хуманитараца" и „хуманиста" – док Нас тамане, трећи пут у веку!

Шта ти смета Патријарх? питао је Урукало, бледих очију.

Боље, рекох, да је Вукашин, или ко јачи, макар зубима кренуо на крвника, но пред злом да умиремо кротки! Да Бог „Павла" није обележио, не

би бежао у манастир, већ се с Божијом Творбом носио породицом, пословима, обавезама, и заветима, не само себи! Богу ваља наша храброст – не гордост испосништва, или светости!

Буди, рекох, свет где се посвећује Осветом, не сладострашћем у страдању! Веруј Творцу!

Ти ниси хришћанин, рече Урукало гледајући преда се.

Скрушен, стајао је као да жели да се изгуби. Чаша с вином тамно се жутела крај његових меких шака.

Седи, рекох.

Полако, тешко, Давор Урукало, мој друг из Братишковаца, сео је на климаву, обијену столицу изнајмљене собе и погледао ме.

Свети Сава, Његош, и Владика Велимировић су, рекох, сваки на свој начин привели православље Српству, не тражећи да Богу служимо као Грци, Руси, Румуни, Бугари или Копти! Наши светитељи и просветитељи су поштовали Творца Сопством – именом смо Арје, марјани и бољари! Пред Богом повијамо врат из поштовања, не страха!

Урукало се осмехнуо.

Подигао је чашу са жутином и наздравио, испивши је до краја. Сипао нам је вина и гледао ме, очију наједном веселих. Плаве, играле су му на руменом, детињем лицу.

Спаљеним ходницима и салама јасеновачког Музеја, рекох, водио ме је наш војник, умазаним чизмама газећи преко докумената, књига, и слика наше срамоте! Пошто је, с друговима, уништио што би Јевреји чували као очи у глави, одговарао је безвољно, гледајући мимо мене.

Мештровића, рекох, нити иједног Хрвата није ниједан Србин тужио за увреду, клевету или светогрђе! У Забели, изјашњавао сам се као Југословен, пркосећи Тацићу.

Оптужио ме је, рекох, за антисрпство, кад га нисам смео ударити!

„Нисам смео", осмехнуо се Урукало, објашњава много тога, ако не све.

Ћутали смо, испијајући последњу жутину задуго.

Јер седмицу потом Крајина је пала, с њом Братишковци. Хрвати су му спалили виноград; камењар са жутим грожђем од ког су Морлаци правили густо, медно вино, Давор Урукало је оплакивао. Други пут у педесет година отац и мајка беху му у збегу; ни хрватско име га није поштедело Зла, неумољивог жртвом, срамотом, ни постригом.

Мрк од муке, и старији Урукало, некадашњи комуниста, схватио је да се с Хрватима ваља туђи до Краја, без обзира на последице.

4.

Време, говорио сам Урукалу, беспутно је једино заборавнима. Од Свастике до Јадрана тражиле су Саке винограде и воде наспрам себе. А у КП Дому Тацић – Трибал или Мез – трудио се број Срба под собом да увећа; свеједно му беше што су силеџије, убице, лопови, варалице, чак педофили. Требали су му за статистику, као сугрђанину Милошевићу. Величином стада ваљало је оправдати бешчашће чобана.

Ни Тацићев претпостављени, Дража Марковић, рекох, није друкчије размишљао. Присвајање свега и свачега служило Им је – као Хрватима – сопственом увећању, и, у крајњу руку, затирању Других.

(У Јасеновцу, црнео се Камени Цвет Богдана Богдановића. Избегао од последица свог живота и дела у Беч, мој некадашњи професор ругао нам се и отуд. Уз синовца Ивана Ђурића, чудио се Србима на дрскости да теже Сопству, после Просветљења.

Мочваран, пуст, нерастумачен ичим до Музејом и Цветом, прави и судњи Јасеновац тек нас је чекао. У Богдановићевом делу многи Срби назирали су усташко „*U*"; омаловажавањем Јасеновца, Туђман – попут Богдановића, Ђурића, Милошевића и многих других – беше започео Рат Против Срба. Ни Српска Црква није хтела чути за бели, мермерни крст, висок наспрам броја јасеновачких жртава, не тако смирених као Вукашин из Клепаца.

Мало је ко, изгледа, желео да се Истина обележи сем Бетонским Цветом. Урукалу није требало причати о томе. После хрватског „Бљеска" могао је он учити мене. У њему је, надао сам се, растао Осветник, будући сел.)

Пишући ову Књигу покушавао сам – не само Вујошевићу, Урукалу или својој деци – олакшати Потрагу За Одузетим Смислом. Наследник Таринога Луга – поред Доњег Малована и удављеног поља крај Саве (у Градини су ми показивали казане, наводно за кување Срба) – покушавао сам у Хрватима уочити жишку – колико у оцу, или Меденици.

Враћајући се Мештровићевој вези с Отом Хабсбуршким, и његовим саветником Егоном фон Бернштат-Ледином, хтео сам веровати да му отац није схватао куд га његова кушанска уметност води, а да су нам се обојица почели смејати разочарани собом – попут Старчевића, Пилара, Франка, Радића, Хебранга, Понграчића, и београдских интелектуалаца.

Кушана, слутио сам, има још у Авганистану под другим именом. Сумњао сам да су се мешали с Келтима, јер су их и у Грчкој Скитији мрзели највише. Са звериње, туранске снаге, вајарство Ивана Мештровића могло се свидети једино поданицима Моћи и Смрти. Понудивши нам, наи-

ме, лажан еп, заједно са сином одлазио је Брозу, на Брионе, као својевремено Александру, у Београд. Под мандаринама, међу нојевима, зебрама и газелама, Мештровићи, Радице и слични кадили су нашем Прокуратору уз вино, сир и пужеве.

Не пошавши још у школу, под платненим шеширићем, Ана их је, рекох, гледала, не схватајући шта нам раде – колико ни њени и моји родитељи, и други дворски Срби.

И Радица млађи, причао сам убрзано Урукалу, беше школован да не наступа баш кушански. Син Хрвата и Италијанке, наоружао се беше иберском, левантинском, и енглеском вештином, делотворним „у свету".

Можеш ли замислити вештог Србина? питао сам Урукала. И Мате Мештровић у младости беше плавокос. Но уоквиривши се тамном, византијском брадицом, зрачио је муклим, пригушеним сјајем Балкана, не схватајући да су и Рим и Нова Скитија лишај при Нашем образу. Као Радици, или Пајкићу, сан о ступању међу Људе извргао му се у жељу да Успе, макар се одрекао марјанства.

С ножем у зубима, говорио сам, морао се Слободан Мркушић у клозету избегличког логора штитити од дојучерашњих „Југословена". Но тек кад му је жена, Загрепчанка, похвалила „влашки" пасуљ замислио се, и пришао Српској Народној Одбрани.

Мојсије Ђукановић, рекох, прихватио га је као блудног сина, сећајући се своје чежње за близиком међу „нашинцима".

„Куку нама међу вама, у злу добро чекајући!" говорио му је, рекох, смејући се.

Весео, Урукало ме је гледао.

(Памтио сам Мркушићу добро, као и да је покушао њиме трговати. Пре но кумом сматрао сам га сународником – Лелегом оданим српству, кад су га се многи одрицали.)

У Отави, рекох, Хрвати су носили транспаренте против „великосрпског хегемонизма".

Ту паролу, рекох, нису мењали од Берлинског конгреса. Гебелс, Геншер, Мок и потоњи клеветници само су се надодали, рецимо, Еренталу, или Старчевићу. И Кушанима „Велика Лаж" беше одувек основно оружје; нису, Они, чекали Маркса!

Ако је, рекох, у Њима ичег свог, то је немање Страха Од Лажи. У Кушановој новини, Понграчић је писао о Блајбургу као субноровци о Сутјесци, кривотворећи бројке, а кушујући о узроцима. Симо Дубајић и Милан Баста, убеђивао сам га, нису Срби већ комунисти без нације, вере, части и својте, но он је настављао своје, попут водотока, или вала.

Тврдио сам, рекох, да се Југославија не да распарчати колико жив човек, нашта је Мештровић протестовао *FREEDOM AT ISSUE*-у, због уступања простора једном великоспрском шовинисти!

Тада сам Их, рекох Урукалу, отписао.

Но до априла 1991, рекох, ти и већина у СФРЈ нисте знали шта Они хоће. Хиљаде и хиљаде усташа, балија, аустроносталгичара, борисоваца, и качака припремало нам је суноврат, а наши родитељи су о томе ћутали. Разним Меденицама је чак ишло у прилог да будемо угрожени – не бисмо ли подржали неког Милошевића, Кад Дође Време!

Урукало ме је гледао као при спремању на први ноћни напад код Међара – кад ми је говорио да не идем у јуришни вод, с момцима испод тридесет година.

5.

Време нам је, слутио сам, истицало. Урукалу и мојој деци живот није смео проћи у састављању Српске Слагалице, као Вујошевићу, оцу или мени.

Мештровић је, говорио сам му, бесомучно, годинама понављао да смо „Србокомунисти". И њему служба беше служба а дружба дружба; *„Don't take it personal!"* као да су Хрвати измислили. Мада је тврдио да је ЈНА српска, да сав порески новац иде Србији, да без Пунише Рачића не би било Јасеновца, да су пречански Срби Власи, очекивао је – као Шпорер – да му све то прихватим као суверено, демократско, етничко право!

Шта је столетна аустријска, мађарска, немачка и католичка пропаганда, рекох, саздала од лажи, полуистина и истина мимо Истине, он и сународници немилосрдно су рабили – рачунајући на заборав, замор, и слабост Срба, колико странаца.

Попут Јакше Кушана, рекох, који ми је из Лондона слао своју НОВУ ХРВАТСКУ с питалицама о разлици између „одојка" и „одојчета" (одговор колумнисте, католичког свештеника: код Срба је нема), Мештровић је сматрао да витештва наспрам „бизантинаца" не сме бити. Осмехујући се, дизао ми је чашу у дугој, заптивеној сали *FREEDOM AT ISSUE*-а, а ја сам гледао кроз њега да обрву није задигао.

Југословен, Србин, Црногорац, Брђанин, Ровчанин, Влаховић, Селић, говорио сам Урукалу, стајаше мој Идентитет, потврђен и по забитима где не беху чули за нас. Југословен, Балканац, Европљанин, бели човек, Планета Земља, пружало ми се Сопство, навише. Но Хрватима, Словенцима, и муслиманима то беше исувише: нисам смео бити *homo*, камоли *sapiens*. Срцем на Трмању, представљао сам Им Медузин Штит пред којим су се

каменили – косе, већа пуних гуја, коже прсле црвима из нутрине, трулих костију протурених кроз месо три хиљаде година старо!

Драго Шпорер, говорио сам Урукалу, јавио ми се телефоном чим сам стигао у Отаву. Познат као највећи Југословен међу избеглим Хрватима, представио ми се, шеретски, као пилот – усташки па партизански, затим први отмичар ЈАТ-овог авиона у историји.

„Слетео сам у Италију", говорио је, „и тражио азил. Путницима сам предложио да се врате, али већина не беху носталгични!"

Смејао се, рекох, а ја сам тек касније размишљао о души кадрој два пута да изда, и остане невина.

Бошковић, рекох, очигледно није новост међу Сакама; од Шпорера стизале су ми дебеле, искрзане коверте с исечцима из ДАНИЦЕ, ХРВАТСКЕ РЕВИЈЕ и сличних гласила. Шта се „Чарлсу" мотало мозгом док ме је засипао тим написима – горим од Кушанових, Мештровићевих или Понграчићевих – не знам. Поручио сам му да се не троши, нашта се жалио Јегору Матулићу да сам као остали Власи.

Од Шпорера, рекох, нисам чуо док ме није бесно и баражно окрпио због речи о Југославији као искушењу за Србе. Назвао ме је антихрватом и великосрбином, професор Љубо Сирц антисловенцем, а остали из Демократских Сусрета шовинистом. Верни брозовском и постброзовском начелу договора о небитном, а диктата у одсудном, изагнали су ме из свог плурализма.

Урукало ме је пажљиво посматрао.

Шпорер је скончао у старачком дому, рекох. Посећивао га је Матулић и, ређе, синови. Остали му, штедећи, нису ни телефонирали.

Из самоће, рекох, слао ми је што имаше. Но што бих трпео туђи кукавичлук кад ми је огаван мој?

Између нас, рекох, стајао је Јасеновац. Увредио се, као Горица Пајкић.

Металних очију, рекох, беше и она почела викати, откривајући беле, оштре зубе на бледом, пуначком лицу. Навео сам јој бројке, починиоце и жртве, нашта је увукла главу. На улици ми се потом јављала као да се ништа није десило.

Тужан, Урукало ме је гледао. Несигурно, подигао је белу, мањама обраслу шаку и загребао по тамној коси.

6.

Јегор Матулић, коме су партизани убили оца као дражиновца, рекох, за разлику од Шпорера беше истински Југословен.

Можда је томе, рекох, допринео брак с Београђанком или размишљање о корену свог презимена. „Мате" са суфиксом „ул" тешко се дало тумачити као хрватско, сем да се и Морлаци уврсте у Кушане.

„Ул", „ал", или „ил", у мом имену на пример, рекох, одређени је члан. Аријевци га немају, а у балканским језицима стајао је на крају именице. Из трачког, на пример, у македонски су преведени ушли „то" и „та". Име одређено чланом означавало је родоначелника, достојника или јунака. Но већ две стотине година у нас се праве луди, понављајући панславенску бајку о доласку на „ове просторе" у петом, шестом, и седмом веку. Као да нам сопствени језик не потврђује балканство и аријство, колико склавство!

Између Урукалових очију поново се указала бразда.

Иако је Матулић био свестан Шпорерове неискрености, рекох, није га осуђивао. Хрватством беше обавезан да га брани. Тамних очију, суздржан, говорио ми је да се Загрепчанин губи.

Уз Србе Сретена Томашевића и Владимира Ацемовића, рекох, Јегор Матулић, Сплићанин, чинио је *The Committee to Aid Democratic Dissidents in Yugoslavia*, коме смо на челу стајали Михајлов, Пајкић, Туђман, Шекс и ја. Електроинжењер, мора да је очајавао што се Југославија не да ремонтовати. Стиснутих усана, отписао је Туђмана, затим Шекса, па мене.

Мислиш ли, питао је Урукало, да те је игде бранио као ти њега?

Матулић се није имао стидети оца ни иког свог, рекох. Но гнушање над Милошем, Франићем, Мајсторовићем, Артуковићем, Лубурићем, Павелићем и сличнима није крио. Од Ел Шата у гурбету, у мрачном, скученом стану у Њујорку покушавао је наћи места за књиге и списе о „нама". Исецао је шта је стигао о Југославији, Другом Рату, комунистима, четницима, усташама и другима, уређујући, пишући и слажући *CADDY*-јев Билтен боље од многих редакција, чак института.

Љубио је истину, рекох, попут Србина.

Као Хрват, рекох, сарађивао је са Синхедрионом.

Урукало се осмехнуо.

Мада запослен у њујоршкој електродистрибуцији, рекох, одбијао је схватити да Завера има (овлаш, Урукало је скренуо поглед) и да *CADDY*-јем и Билтеном доприноси да се забашуре, нарочито после Плитвица и Борова Села.

Мислиш ли, питао је Урукало, да је Матулић наиван?

Бар, рекох, колико мој отац, Вујошевић или ти. Затворити очи да би се крочило беше и њему, изгледа, једини начин да преживи.

Можда ће се, рекох, једног дана укочити, да не згази мрава, биљку или микроба.

Урукало се осмехнуо.

Спремао се да посети родбину у Братишковцима а ја сам се мислио да му кажем шта сам видео код Старе Кршље, три километра од Бихаћа.

(Осмехнут, Шпорер је држао Матулићеве шаке. Полуслеп, допола другде, старац преварен Светом, собом и људима, окретао је пепељасто лице према посетиочевом гласу.

Матулићу као да беше суђено да склапа очи покојницима. Од престареле мајке, сапутника из свих логора, трчао је до Шпорера, па једног дементног Београђанина, који се сетио да болници издиктира његово име. Великих, тужних очију гледао их је све, уплашен за себе.

Телефоном ми је причао о Београђанину; могао сам га замислити како из похабаног, сивог уреда у 16. улици жури на воз пун сломљених и отупелих људи и жена, и како се под жутим светлом клати до места где му је познаник лежао.

Соба Београђаниновог умирања, гора од Шпорерове с изанђалих кревета и офуцаних паравана, урушавала се смрадом и мемлом, воњем дезинфектаната и љуспањем боје са зидова, столарије и намештаја. Црне болничарке и жути послужитељи, чистачи неодређене расе и лекари Индуси пролазили су и поред Матулића као поред самртника.)

Плаћајући лежај готово непознатом човеку – чије би очи оживеле једино при стискању руке, Матулић је, рекох Урукалу, схватао да Свет умире, и Билтеном то бележио, сувислије од многих писаца.

Уметност је, рекох, препуштао другима; инжењерски тачно, суво, јасно и немилосрдно разграђивао је очите заблуде и преваре, настојећи да не сагреши.

Будући Латин међу Скјавонима и Словен међу Романима, становник Вавилона, рекох, сећао се Спљета склепаног од остатака палате једног одрођеног Илира. Српски зет хрватског узгоја, син Југословена и отац Американке, морао је бити либералан – мимо свега срцем и умом наученог.

Михајло Михајлов, говорио сам Урукалу, грчио се у још теснијем кавезу. Кавкаски полурус, Бели избеглица, наставник у Хрватској па београдски дисидент, одушевљавао се Шексом и Парагом, Славенком Дракулић и Миланом Николићем, Соњом Нахт и Зораном Пајкићем. И мада га је, на пример, Шексова бестидност разочарала више од Парагине, или оба Пајкића, морао је с неким сарађивати.

Матулићу су, рекох, Тисућлетњи Сан и *The American Dream* значили колико Михајлову Велика Србија. Но жеља за истицањем гурала их је чак левичарки и Јеврејки Соњи Нахт. Љотићевска Трећа Југославија Демократских Сусрета обећавала им је престанак отуђености – ако Нас, у нашој Отаџбини, учине *aliens*-има, па и Непријатељима.

Ко превиђа масовну и насилну смрт, макар из најплеменитијих побуда, рекох, гради геноцид. Матулићева и Михајловљева потреба за заблудом и заборавом превазилазила је, изгледа, њихово поштење. Искази очевидаца – о одсеченим српским главама, кацама српске крви, нискама српских очију, силованој деци и одојчади баченој у јаме и процепе – њима, по свему судећи, нису значили довољно.

Урукало је ћутао.

Ни смрт оца, рекох, Матулићу не беше стварна док се није суочио с лешом. А лешеве Срба Михајлов и он нису својим очима гледали. Фотографије, знали су, кривотворили су многи, а злочинци су се вазда хвалили бројем жртава. Ни сведочење Рут Мичел о венцима српских ушију на дубровачкој пијаци 1942. није их могло разуверити да Срби, Хрвати, Словенци, балије, Шиптари и Мађари морају живети заједно, макар цркли.

Матулић је, рекох, из мозга желео осећати, знати да је властан, да се не копрца у мрежи концентричних подлости. Руке је имао чисте, као ум и душу – а такви одувек беху драгоцени Синхедриону.

Шта да радимо, питао је Урукало.

Лице му се узбуркало.

Нисам га тешио. Трећи пут у веку понављало нам се незамисливо – као будалама, лудацима, или робијашима.

Рођен 1968, чинио ми се кривим колико ја, генерацију старији – камоли наши очеви или ђедови.

Тарин Луг није почињао ни престајао с нама. Ваљало га је преорати и почупати, исушити јасеновачку мочвар, а убијању вратити достојност – на мегдану, између заточника спремних да погину, колико усмрте.

Од Урукала сам очекивао јунаштво. Но он се губио с првом чашом вина, залогајем пршуте, и друштвом које га није мерило сужених зеница.

XI

1.

Лежао сам у школи у Сижју и гледао Црне Ђаволе како одсутно промичу спаваоницом.

Кљус, слепљеног, тестастог лица плавог човека, гледао је кроз зид. Тешке, сељачке, бледе шаке висиле су му низа страну; попут месечара пришао је сошки, узео своју пушку, погледао је као да је први пут види, и вратио. Затим је прошао поред мог кревета, окренуо се и изашао.

У сенци кревета изнад себе, ћутао сам. Сви су ћутали.

Ваљало је убити дан, и ноћ.

Дођи код мене да се окупаш, казао ми је Фахман.

Захваљивао сам. Доњи веш ми се крутио а лице мастило од бдења, ишчекивања и страха. Фахман, плавих очију, знао је све то, мада млађи и од Урукала.

Двадесет дана провео сам с Црним Ђаволима да ми нису дали пушку, сем кад бих обилазио положаје. Шта им је Поп – или ко други – наредио нисам знао, али сам могао замислити.

Уствари, нико им није морао рећи ништа. Једноставно нисам био Сижјанин, Озренац, ни Босанац. Као београдски новинар могао сам бити ухода, или достављач; довољно беше што сам странац.

Брадат, Менка ми се осмехивао.

(Кад смо се изљубили, говорио је, криво им беше што се здравим с непознатим!

Попут ока, Сижје је, знао сам, сузило и на трун.

Као добровољац – кошчат, висок, крупан, међу њима ситним и жилавим – штрчао сам колико вашаром крај Манастира.)

Христос воскресе! говорио ми је Поп. Мрком ручердом пружио ми је црвено јаје, зуба пребелих из црне, густе браде. Ишао сам потом код Тоше, Фахмана и осталих. Обртали смо јагње у лугу испред школе. Но у жбуњу се сушио једино мој измет; избегавао сам школски нужник а они су користили своје. Окружени с три стране, живели су као пре Рата, само ноћивајући у Школи.

Фахман је захтевао и да једемо с казана. За Ускрс смо пекли јагње квасећи га пивом. Кракат и жутокос, бео и пегав, Тоша га је мазао уљем па посипао пројом; ћутали смо пијући пиво, слушајући лишће. Сижјани нису знали шта славим – Први Мај или Христа. Крстио сам се, али је то чинио и Станковић, по потреби. Носио је чак шубару с орлом.

Но у Команди је замењивао беретком, с ознаком Војске Републике Српске. Висок, крупан, црних бркова, гледао ме је испод ока и нудио сиром из данских конзерви. Пријазан попут Сижјана ислеђивао ме је, готово неприметно. Затим ме је и он лагао и завлачио.

Испод Тошиног дворишта, делимично скривен жбуњем, укопан, ћутао је наш тенк. Отвореним плавим небом засвирала је тешка граната и ударила негде на муслиманској страни.

Тоша се насмешио. Подигао је флашу домаће ракије и казао: Да наздравимо, Бога ради!

Још једна граната, као товар, протутњала је изнад. Тоша се насмејао, дотакао ме великом, жутом шаком по рамену и рекао: Гадно је кад долећу!

Потом смо се спуштали осунчаним, асваltним путем к селу. И поглед, чинило ми се, застајао је на невидљивој, рововима и минама потврђеној Граници између Нас и Њих. На појединим тачкама могао нас је скинути снајпер. Но то беше Божија Воља; ишли смо прави, гегави – он у заплењеној тамно шареној, усташкој униформи, ја у скрпљеној. (Кад видиш, говорио је Омега, петорицу у истој униформи, удри! То је непријатељ!)

Наше гранате испаљене из средине Озрена ударале су далеко иза фронта. Можда су само подизале гомиле земље и кидале жбуње и дрвеће а можда погађале посред кућа, гушће постављених од наших, кршећи цреп, цигле, греде, бетон и укућане.

Придружио нам се Цвика; мали, набијен, ходао је поред мене и Тоше док смо пролазили крај школе и ишли ка мосту. Из заседе махнуо нам је Ћоле, црне повеске изнад догледа на снајперки.

2.

Погледај, говорио је Поп, притискајући дугме на даљинском.

На екрану титравом с лошег напона видела се ледина испред Манастира, окружена тамном, замућеном шумом. На сунцу, постројени у дугачку кару три реда дубоку, тамни, наоружани људи стајали су на месту вољно, слушајући високог, крупног официра у средини.

Тон, бољи од слике, преносио је Станковићеве речи да је немогуће држати Гостовић и крајеве преко Босне и Криваје.

Јебо мајку теби и Команди! викао је неко из редова. Начичкани пушкама, више од хиљаду Срба у шињелима и ветровкама резервног састава ЈНА напињали су се наспрам срамоте.

И без крупног плана (сцена беше снимљена с Манастирске капије), комешање у строју допирало је до мене. Екран ми није био мали ни недовољан, слика ни најмање нејасна да уочим Станковићев мир. Не обазирући се на претње није подизао глас, сем да га чују.

Побуне, револуције, није се плашио он већ горштаци. Цептећи од беса, муке, осујећености, ниједан није нанишанио у њега или моралисту. Белих или гримизних лица, стиснутих усана или огољених зуба псовали су Бога, Небо, себе, чак њега – катила и издајника. Постројени испред, иза и око Станковића, Гостовићани су знали да ће Рат проћи, завршити се победом или поразом Срба, али да ће Мајор и Служба остати, да сведу рачуне с противнима и непокорнима. Старци у строју памтили су хајке после Другог Рата и спровођење везаних четника уз кундачење и псовке. Сећали су се и њихових лешева изложених на отвореним, сељачким колима, с картонским натписима на грудима. Због губитка Завичаја без борбе гаснуле су им па се жариле очи; далек, потмуо осећај изиграности и погаженог сопства сапињао им је груди и удове.

Деценије залуђивања да живе у Миру, у својој Држави, под влашћу колико-толико народном, круниле су се пред раскреченим Мајором. Мислећи на децу, жене, у крајњем случају себе, рачунали су да је најважније остати жив.

Живот, викао је Станковић импостираним гласом, меље народе, камоли села! Вратићемо се у Гостовић кад победимо!

На видеу у Поповој кући понављала су се Ровца из 1942, кад је отац убеђивао племенике.

На траци, међутим, не беше насиља, ни претње. Пред мојим очима, као у совјетским филмовима, кротио се пук. Бик – огроман, побеснео, неузјахан – грчењем мишића покушавао је збацити јахача, али се Станковић није дао. Целог се живота припремао за тај Трен: од четрнаесте године, кад су га у војној школи обукли и нахранили, до наредбе да на Озрену спречи Непредвиђено.

Станковић је, слутио сам, знао много али – тешио сам се – не Све. Јер да јесте, можда би се прикључио Гостовићанима и повео их ка Тузли, као марјан.

Мирно! викнуо је, а командири батаљона, чета, и водова поновили су команду. Жиле су им искакале на црвеним вратовима, песнице бледеле при шавовима панталона.

На дес-но! командовао је, и цела се кара, уз уздах, окренула.

За Првим батаљоном, напред марш! викнуо је. Црн, усправан, тежак, гледао је како Гостовићка бригада ступа ка ивици манастирског имања и

ани пу-
г саста-
капије),
и недо-
базиру-
ећи од
алисту.
исовали
ред, иза
и се по-
у рачу-
е после
. Сећа-
колима,
рбе га-
югаже-
ју коли-
лећи на
и жив.
оде, ка-
је отац
очима,
нео, не-
Станко-
е годи-
Озрену
Све. Јер
ли, као
вили су
бледеле
тежак,
мања и

излоканим, макадамским путем поред Речице, к мосту на Јадрини. Његово лице – мрачно, без трага задовољства победом – могло се разазнати док је пролазио испод камкордера у Поповој руци.

Ни Рат, ни погибије, ни губитак кућа и имања, па ни Завичаја није могао пробудити Гостовићане и остале Озренце, Србе уопште. Тависток беше одрадио своје. (Контраобавештајац, Станковић је знао за Тависток. Но да ће многи добровољно изабрати Смрт над Слободом научио је сам. Правило на коме је Синхедрион изградио Моћ а Стаљинов учитељ Гурђијев науку, Драгутин Станковић, официр ЈНА, није морао посебно изучавати; долазило му је природно, с нискости.)

Попу сам казао да ништа кукавније нисам гледао – у животу, на филму, траци или у књизи.

Црн, тежак, набијен снагом посматрао ме је, па понудио ракијом.

Прекрстили смо се, и испили је у тишини.

Ко год, рекох, трпи, заслужује све.

Част се не одузима, рекох, већ губи.

Поп се осмехнуо: Шта је требало да учине?

Ваљало је, рекох, Станковића поцепати, окренути се налево-круг и вратити продатом завичају. Затим је требало сатрти Тузлу, узети Маглај, Хрватима оставити појас од Загреба навише, и направити Праву Србију!

Насмејао се.

Кад је то било? питао је.

Биће, рекох.

Затим смо у тишини јели ускршњи ручак. Опуштен, лењо је терао муве од себе; очи су му благо сјактиле од ракије. Тешком, тамном шаком ломио је хлеб и пружао ми га, док се Цвика смејуљио.

Да видиш, казао је, још једну траку. Снимио сам све. Ни Станковић ме није могао спречити.

Испод тамних, тешких већа црне очи су му светлеле, мукло.

3.

Постројени поред самог Манастира Светог Николе брадати, мрки, избраздани војници у ставу мирно стајали су испод застава с белим, двоглавим орловима и црних, четничких, с лобањом и костима и натписом „Слобода или Смрт!". Камкордер, држан неупоредиво чвршће но током гостовићке издаје, прелазио је преко њихових лица. Под шубарама, бересткама, шајкачама и заробљеним усташким капама, са сјајним, металним орловима, Озренци су нас гледали.

У строју сам познао Фахмана, Кљуса, Менку и остале Сижјане, постројене по колонама, уз сличне поносне, радосне водове.

Музика крај зида Цркве свирала је „Боже Правде" а непознати официр пролазио је поред строја, оштрим, готово парадним кораком, загледан у борце истим занесеним, чврстим погледом као они у њега.

То је Омега, казао је Поп и зауставио траку.

Узми, казао је и напунио чашицу.

Ћутао је, дишући тешко. Знао сам да није пијан, па ни начет.

Идемо, казао је. Камкордер је бележио појединости оружја и опреме. Сенке борова у порти падале су на борце. Из таме сијале су им очи, понегде се белео по зуб.

Лета 1992, казао је док је Цвика ћутао, основали смо, као што видиш, Озренски ударни батаљон, од петсто најбољих. Свако се јагмио да уђе, али Омега беше неумољив: само су вуци долазили у обзир.

Русак, Бекшо, Туршија, Менка, Стрига, и многи које си упознао, рече, беху почаствовани да стану у тај строј!

С Ударним батаљоном, рекао је Цвика, могли смо стићи до Београда – кроз балије, кога хоћеш! Насмејао се, крезав; буцмасто лице му се пресијавало.

И, рекох, шта је било?

Поп се осмехнуо.

После две недеље, рече, Станковић нас је растурио, као пре, у десетине и водове, и слао где је најгушће. Стригу, на пример, убили су метком калибра 7,65, с леђа. Уместо излазне ране назирало му се зрно изнад леве обрве, налик малој, сјајној чвороуги!

Затим је, казао је, Станковић образовао свој Батаљон војне полиције, од пет стотина гологуза и штребера. Као керове држи их на Крушки, да се не погордимо!

Белозуб, Поп се насмејао.

Жив био Србине! казао је и налио нам ракије.

Приметио сам да му се очи ретко смеју.

Спавао сам у учионици кад су Сижјане звали на узбуну, у ишчекивању муслиманског напада. Поп у панцирном прслуку, начичкан бомбама, бејзбол капе натучене на очи, тихо је наређивао куд да се иде. Пришао ми је и рекао да останем у школи, јер може бити опасно за невичног крају.

Ево ти пушка, казао је, и бомба, ако прођу!

Погледао ме је из сенке капе и казао: Надам се да умеш да рукујеш њима!

Осмехнуо сам се. Снаћи ћу се, рекох.

Од борбе те ноћи, као бар три пута у Међарима, не беше ништа. Из Команде код Манастира, Станковић нас је испробавао. Љути, Сижјани су ујутру обучени и спремни полегали поред мене и спавали неколико сати.

Мастан, устао сам из кревета, узео пушку, навукао блузу и изашао, да обиђем Линију.

4.

Као сваки дан ишао сам правим, асваltним путем ка Спречи и муслиманској Дубоштици. У белилу јутра знао сам да ме виде, али нисам смео бити обазривији од Сижјана. Ушао сам међу куће крај реке и сишао у ров дуж ње.

Ограђена жбуњем и врбама, Спреча се није видела. На дасци изнад врата првог бункера писало је „Карађорђев шанац", ћирилицом.

Старци унутра су ме поздравили и понудили кафом. Сео сам и посматрао Дубоштицу кроз мадрац на пушкарници, стављен да одбије бомбу.

Шарац беше очишћен, меци сјајни и жути.

(Кад Станковић и ја бесмо у Мекушју код Карловца, као питомца Школе резервних официра инжињерије нису ме одвише учили оружју и ратовању. Нагласак беше на комунизму, а целом обуком наговештавано је да рата неће бити, или да ће се водити против „домаћих издајника".

Станковића, питомца Средње војне школе, тада нисам могао упознати због разлике у годинама и презира између нас, интелектуалаца-декадената, и њих, сељачића-јаничара. Први ми он, знао сам, не би дозволио више од пет метака за гађање, да не постанем опасан.)

Пео сам се ровом до руског ПАМ-а, упереног у Деветак. Блато ми се лепило за чизме; нико није пуцао па сам скинуо блузу и пребацио је преко рамена, као излетник.

Аповку сам држао како сам научио на Борачком језеру. Но тај положај – рукохвата у шаци, цеви положене дуж подлактице – није ми одговарао. Здепаста пушка се није дала обујмити као маузерка, ловачка, флоберка, или ваздушара.

Калашњиков ми је, заправо, сметао.

Осмехнути, старци дуж линије су то знали.

Ступао сам увалом где су муслимани упали у бајту обележену натписом: „Кољи ал не буди!"

(Првог дана Фахман ми је на изгребаним, изваљеним вратима показао тамне мрље крви. Затим ме је повео преко брда кроз шумицу, па чистином, прегледном с непријатељских положаја, до густе, листопадне шуме на дугом, невисоком брду, где се завршавала сижјанска Линија. Одатле су је преузимали Кртовљани а од њих други, редом, целим ободом Озрена.)

Пролазио сам поред двоцевца нациљаног у Деветак. Крај њега не беше никог јер је нишанџија био болестан, а помоћник невичан оруђу.

Линија је, чинило ми се, чекала покору. Но уздао сам се у сличност непријатеља с нама, и дослух њиховог „Станковића" с нашим.

У шуми сам пажљиво ступао травом и бусењем, изнад јаруге одакле су се, повремено, прикрадали Они.

Мада ми Фахман беше рекао да су прилази минирани, крајичком ока сам мотрио сенке, и њихање грана и лишћа.

У бајти Шумских Змајева пио сам пиво; седео сам миран, готово ушушкан. Бејах им занимација, а они друштво као из Краја.

Млади, крупни попут горске гарде, радовали су ми се. У њиховој шуми на Крају Линије представе су се урушавале, позори падали. Блистави зуба и очију пристављали су ми кафу и ћаскали, не питајући ме ништа важно, незгодно, или лично.

Враћао сам се пречицом, путељцима изнад малих, неугледних сижјанских кућа, аповке на рамену. Знојио сам се од сунца кроз кржљаве крошње. Предео, налик шумадијском, израстао је бочно у гору, озренску. Самоћа ми је пријала. Истовремено бејах узнемирен, као намерник.

Пред школом, виђен с висине, плавео се аутобус. Под црном, четничком заставом, излупаног и прљавог окруживали су га придошлице и Црни Ђаволи, певајући: „На планини, на Јелици, састали се сви четници!"

Ни ту песму, мада драгу, нисам научио целу. Поновити ишта, чинило ми се, беше грех.

Где си? питао ме је Поп, осмехнут. Иза браде личио је на муџахида, или Паштуна.

Кроз хиљаде километара и још више година, Сака се промаљао из њега. Очи, ужагрене као кад сам му причао о Калашима и њиховим боговима, и именима подсетним на наша, шарале су по придошлицама.

Бљеснуо је белим, снажним зубима.

5.

Пристигли четници – њих петнаест – беху Банићеви. Предводио их је плавокос, снажан Мајор.

До њега је стајао косат, брадат, мастан, трбуљат доглавник, налик комунистичким приказима.

Мајор је, претпостављао сам, био прави, а „четник" контролор. Ни возач ми се није свиђао, зализан и накићен ланчићима. Остали – високи, коштуњави и млади – допали су ми се одмах као, изгледа, Сижјанима.

С домаћима, брзи и вешти заиграли су лопте испред школе. Фахман, жилав, јак и продоран, кидисао је на њихов гол, ратник у свему. Сижјане, као Беле Орлове, одавао је трк и слободан, опуштен, нехајан ход.

Бог вам дао маха! викао је Поп па махао капом, не усуђујући се да заиграм.

Поред фапа с троцевцем и натписом „Црни Ђаволи", жут, плавих очију, Мајор је посматрао околину и питао где се шта налази, и ко је наспрам нас.

Нећемо, изгледа, казао је Поп, имати довољно оружја за све. Вршљао је гранчицом по прашини а Мајор га је погледао, оштро, и казао: Није важно. Отећемо га од непријатеља!

Упркос себи, Поп се осмехнуо.

Очи брадатог доглавника бежале су од мене. Покушавао је заподенути причу с Попом и Цвиком али су му одговарали неодређено.

(Бели Орлови, својевремено под „командом" Марка Банића и Владислава Шолаје, беху, знао је и Поп, део Игре коју није желео проникнути. Пристигли момци беху истински добровољци али Шолају је познавао као Парентиног потрчка а Банића као предратног кондуктера спаваћих кола, на линији Београд – Беч.

Као што је њега, несвршеног студента теологије, Предраг Меденица пред сам рат позвао и упутио на Војина Лакића, у Институту за антитероризам, тако је Банића неко прекомандовао из жбира у политичаре. Банићев Српски Народни Препород беше препун ликова сличних Мајоровом надгледнику, пуштених у промет у огромном броју.

С бувљих и кванташких пијаца, сеоских сајмова и вашара, приградских теревенки и циганских слава, из станичних крчми и окружних затвора, беспосличари мутних беоњача завитлали су дотле забрањене четничке барјаке и заурлали лепе, српске песме као да прете. У Рат слати аутобусима, комбијима, покривеним камионима, накићени оружјем, реденицима, ножевима и крстовима, ишли су пијани испред свих, да гину и убијају.

Туђман је, говорио је Лакић Попу, наоружао свој олош први! па се кезио, весео.

На то је Михаило Илић, звани Поп, из Сижја, могао једино ћутати, лица попут фреске.

Саслушао је упутства и отишао на „терен" – у родни крај – да чету је, јер су на Озрену одвајкада мрзели уродице, непознате, и лукаве Србе спремне да извуку зло из најбољих.)

Тежак, плећат, таман четник обуо је моје папуче и шетао по соби док му нисам објаснио да не волим да ми ико дира обућу.

Осмехнут, густе, коврџаве браде изуо се, вратио папуче на место и у чарапама ходао од једног до другог Сижјанина, кибицујући карте и шах.

Током вечери пришао ми је млади, косати, безбради момак у сивој, официрској блузи закопчаној до грла, и тамно зеленим, официрским рихтхознама. Са шајкачом на глави и он је пресликавао негативца из партизанских филмова. Тихо ми је казао да ме је препознао, па питао шта мислим о свему, нарочито у учионици и око ње.

Покушавао сам проникнути колико зна а колико се претвара. Смеђе очи нису му бежале, а костимом ми се чинио пре блесав но овејан; неодређено, помињао сам да Рат ваља водити као претходне, пре Словеније.

Бледи образи момка под кокардом плануше.

Хтео сам му рећи да се пази – не од непријатеља – док ми је говорио да „срамота из Словеније" није наша, већ комунистичка. Помињао је текстове из ИСКРЕ и позивао се на Љотића – да у Срба ваља сјединити богобојажљивост с војничким врлинама.

Говорио је искрено, настојећи да не подиже глас. Из једне од карташких скупина Мајоров заменик бацио је брз, искошен поглед к нама па вратима, као да га занима друго.

Момак под кокардом као да се стресао; још бешњи причао ми је о православљу, утоку од греха и гордости. Предочавао сам му, такође у по гласа, да је Љотић ипак ратовао уз Немце а да се његови у Слободном Свету не разликују много од полиције – мада приватне и богобојажљиве.

Млади четник је ћутао па се осмехнуо; беле руке су му се опустиле. Позвао је пријатеља па смо, дубоко у ноћ, причали о разном – мимо Сижја, балија, Удбе или Коса.

Поспали смо, први пут потпуно испунивши спаваоницу. Кроз прозор, видео се пун месец; подсећао сам се војске и бесмисленог лежања у Мекушју, Станковићевом забрану.

6.

Следећег преподнева, док сам седео код Тоше, из потпуно новог пинцгауера пред школом изашла су четири Станковићева војна полицајца и казала Мајору, и Попу, да добровољци морају натраг.

На брду, разбарушени и полупијани Тоша ми је наздрављао: „Христос воскресе!" па узвикивао, смејући се: „Ваистину воскресе – Први Мај!"

Тешком, жутом, маљавом шаком гњечио ми је крагну и плачући викао: Мајку им јебем катилску!

Знао сам да не мисли на балије, ни усташе. Да се нешто догађа у селу није ми падало на памет. Сматрао сам да га тишти што мене.

Његова жена – ситна, тамнокоса сељанка – крила је очи, а синчић по дворишту покушавао кокошке да ухвати ласом.

Тоша је престао плакати и насмејао се, као што је тужио.

Не могу, катили, држати баш све! говорио је. Узми, писац, ко зна кад ћемо се видети! и потурао ми флашу.

„Главу дајем а они је неће!" понављао ми је Фахман речи крупног четника.

Блед, усукан, потрешен мимо одласка добровољаца, и постојања Станковића и његових налогодаваца, гледао је кроз мене знајући да му не могу помоћи. Ослоњен о фап с топом, казивао ми је како је црни четник погнуте главе викао да није дошао на Озрен да сланинари.

Станковићеви, говорио ми је поред смркнутог Цвике, држали су пушке полууперене у *нас*!

Отишао сам полако у спаваоницу.

Кудикамо неугледнија и бесмисленија но кад сам је први пут посетио с Вујошевићем и Петровљанима, казивала ми је да ваља ићи. Почео сам стављати ствари у ранац и везивати га.

Где ћеш? питао је Поп с врата.

Не дижући главу подигао сам ранац и кренуо. Прошао сам поред њега, стрпао папуче пред вратима у пластичну кесу, њу у ранац, обуо чизме, исправио се и погледао га.

Идем, рекох. Шта друго? И овако сам предуго јео што не ваља!

Осмехнуо се.

Чекај, рекао је. Одвешће те неко.

У ходнику сижјанске школе, налик затворском, погледао сам га и казао: Чиме? Кад немате горива за болничка кола, ни да ме – не дај боже – пошаљете низ Линију?

Ћутао је.

Шта ћеш на Вијенац, казао је. Тамо су Крњинци. Да су још Русак или Туршија послао бих те. Ко зна шта ће бити!

Пружио ми је тешку, земљорадничку шаку па отишао обијеним ходником, здепаст под рапом, бомбама, борбеним ранцем, панциром, чутуром и осталим.

Ступао сам главном сижјанском улицом не размишљајући да ли ме посматрају. Прошао сам изложеном кривином и ушао у дрвеће. Престао је асвалт и почео макадам. Километар низ пут престигао ме је Фахман у југу, закочио и казао: Одвешћу те до школе у Поријечини. Ово чувам ако нам кога ране!

Код раскрснице и белог, каменог помена палима из претходног Рата, изашао сам из кола и наставио, осећајући се све слободнији. Дисао сам

пуним плућима и продужавао корак, хватајући замах за целодневно пешачење, злу не требало. Тринаест километара до Петрова почињало ми је личити на много више.

Ушао сам ознојен међу прве петровске куће, прошао поред пута који је ђед Јована Савића изградио себи за душу, прешао преко оронулог, дрвеног моста без ограде, и поврх кратера од бацачких мина стигао до Савићеве куће.

Јадрина, својевремено чиста као Тара, жуборила је преко ђубрета и олупина старијих од Рата. Оближње вишеспратнице надгледале су пустош стругаре, барака, индустријских дворишта и сличног, Станковићима милог.

Испод сенице, Јован Савић ме је дочекао као свога. Насмејан, питао ме је за Сижјане; пили смо јабуковачу, ћутећи о хиљадама Озренаца жртвованих за очување Тариног Луга, Јасеновца, и других покора, из Историје.

XII

1.

Лауш, знао сам, није био масон, комуниста, удбаш ни косовац. Одан Знању а не Љубави, Вери, или јунаштву, Савет Стараца и Јевреје није мрзео, већ настојао да препозна.

Да су и Они пројава није прихватао, скрушен једино пред Књигама.

Има сто десет питања, говорио ми је плавих, веселих очију, да одреде било шта у постању, и мисли!

Да је хтео, могао ми их је рећи.

Слагали смо се да је полиција зло веће од иједног кога спречава.

Аца Лауш, осмехивао се Парента, био би сјајан министар полиције!

Висок, крупан, негован, неискрен, покушавао ми се приближити.

Парента, беше ми говорио Лауш, види у теби што би желео бити! па се смејао задовољан, а ја сам стрепео да му се слабост, као код Новице Павића, не испољи у другом виду. Очај се није дао заварати ћутањем, или пијењем чаја уместо вискија, коњака или ракије.

Лауш је, међутим, презирао Павића не као Играча, већ покварењака, а у Паренти памтио клинца из Краја, осетљивог једино на шамар.

Висок, леп, плав, начитан, брат глумице Мире Лауш, Александар Лауш је Паренти оличавао отклон од глупости, неспретности и недостатности. Плашећи се Искони више од срамоте, Парента је проучавао беспрекорна одела, кравате, чак чарапе свог узора, покушавајући трудом и промишљу да надомести што је Лауш постизао у ходу.

Момци на гласу, Лауш и Парента ишли су с дамама од чувења; беспрекорна лица, савршене ноге, заносна попрсја, међутим, постајали су им обични, а глупост, умишљеност и површна лепота неиздрживи. Цинични, кривили су усне у београдски кез, код Лауша убитачан са смисла за хумор.

Пред огледалом, Парента је дуго вежбао осмех, поглед, држање и покрете. Говором је одавао почаст врлини.

Да је варалица знао сам пре но је казао да неће до Лаушевог гроба.

Ступајући зачељем погребне поворке, пазећи да ме отупелост не приближи Шолаји или Милићу, гледао сам тополе. Лауш је умео осетити што је Парента само схватао: Омегине речи у Конаку Манастира на Озрену.

На летњем сунцу слушао сам опело. За разлику од Паренте, Лауш се није одрицао обичаја. Закопали су га – приложио сам грумен – прекрили хумку цвећем и венцима и разишли се. Гледао сам за облим леђима Шолаје и ћутао пролазећи поред ишкрабане капеле Војводе Путника.

2.

Ко је могао или хтео размишљати о Будућности, нахрупелој из Прошлости попут вулканског облака?

Наша Помпеја, слутио сам, имала је бити чудо: док су Римљани гинули у трку и грчу, страдаћемо у постељи, за обедом, или при нужди.

Лауша су, слутио сам, утулили као свећу. Блиставих очију беше ме понудио пићем, сам одбивши чашицу.

Нисам сумњао да себе наново доживљава као осмехнутог, моћног Хиперборејца. Да није плашљив показао је и кад смо наишли на билдере са златним ланцима и доберманима на поводцу.

Крупан, очију светлих под уличном лампом, тражио је да се склоне. Поред њих и паса прошао је као да их нема.

На следећем углу, устрептало се дивио Људском Знању.

Бескрај, говорио је, кола једино нашим умом, маштом, и радозналошћу!

Провлачећи се између паркираних, прашњавих, изубијаних аутомобила казао је: Сопства се Срби нису домогли ни победама!

Осврнуо се, белог осмеха.

Не успевши оружјем против побуњених Сармата, говорио је, Скити су их бичевима потерали – уз звиждук, фијук, и лом!

Смејао се, басом, па казао: Свети Сава ушао је у мит као пастир вуцима, а ниједан Србин није кренуо његовим трагом! Свест о Семену у нас затире свако, Црква прва. Свети Немањићи копали су један другом очи, отац убијао сина, брат брата, син оца! Не брише се то хвалоспевом!

Ова улица, рекао је заставши испод платана на Булевару Револуције, постала је бувљак не мењајући име!

Погледао сам га.

Да му кажем, као Тацић мени, да мрзи свој народ нисам могао. Тражио је – молио – да га ободрим, али мимо Омегиних речи нисам му имао шта понудити.

(Стотинама година, писао је Иво Пилар, Манастир Светог Николе на Озрену кужио је Босну, чинећи од ње Бизант, од Влаха Србе!

Мрачан, пијан, сабијен попут опруге, Омега ми се осмехивао; неговане црне браде и бркова, утегнут у маскирни комбинезон, говорио је: Имам само један проблем: мислим, говорим и чиним исто! па се грохотом смејао, шаке при дршци револвера.

Остали у Конаку гледали су другде а он ме је загрлио, прислањајући тамну, зноjаву главу уз моју, двоумећи се да ли да заплаче или заурла.)

Витештву Европе, говорио је Лауш, бољих од твог Омеге није требало! Мора да је скончао окружен жбирима, протувама, хуљама и кукавицама!

Омега, рекох, у Петрову чека да га Сфор ухапси, због опирања сваком ко нас не поштује!

Ћутао је.

Овај Рат, рекох, изгубили смо од Великих Сила и домаћег отпада, но будући ће бити гори! Једино се Ратом и себри могу искупити, намноже ли се мимо себе и земље! Племство Европе биће српско јер су друга нестала, или се расточила са сласти, сјаја, и осаме!

Осмехнуо се.

Оштећене гране, казао је, не цветају. Шта имамо од Динараца? Могу вола појести, коњу реп ишчупати, попити по бачву вина, гласом кућу срушити и потом спавати – кад им дође – столећима!

Неко време, на углу Палмотићеве и Лоле Рибара посматрали смо се попут рвача. Знао сам да ме жели уновачити; његова масонерија, изгледа, презирала је званичну. Изнад радног стола држао је слику Прима де Ривере, избегавајући да хвали фашизам попут Паренте, или Шолаје.

Знао сам да није суфи ни следбеник Гурђијева, мада беше, изгледа, начуо о калашком Братству Сармунг. Обожавао је Цивилизацију попут пургера, не видећи у њој клицу уништења. У песми, слици, есеју или опери налазио је Савршенство веће од било које планине, вира, или жене.

Беше манкурт, али чудесан.

Волео сам га не знајући како да му кажем да је побркао шта ваља учити, и чему се надати.

Очигледно, и он беше плод који се откотрљао другима. Ниподаштавајући Хрвате, постао је један од Њих, попут оца. Мржња наспрам левице није га спречавала да тежи Врлом Новом Свету Разума.

Но и он беше бољи од своје приче и намера. Насупрот Паренти, потурио се за своје Циљеве и Идеале. Чим је одложио Књиге и почео тражити преобраћенике – попут Милића, Шолаје или мене – угасили су га у болници, „грешком".

Накратко збуњен, Парента је зажалио над губитком неустројеног аналитичара са знањем шест језика, везама са светском десницом, и ретким, готово неприличним поштењем.

3.

Код мене, Лауш се беше појавио са Светозаром Милићем, Парентиним учеником.

Нетремичан, проћелав, срдачан, седео је леђима додирујући књиге.

Мислити, говорити и чинити исто! понављао је насмешеном Милићу.

Шта сам им друго могао казати, да не лажем или брљавим? Речи често поновљене у себи стицале су значај тек Омегином потврдом да, изгледа, постоје и ван Књига.

Хвалећи СТРАВУ, па неке делове ИЗГОНА, Лауш се смејао од задовољства. Да ми ласка нисам помишљао: беше отмен, нарочито наспрам Милића.

(Бранећи православље од Зорана Чичка – Хрвата, комунисте и богохулника – и Милић ми се испрва свидео. Но искреност, па и простодушност, нису надомештали врлину; више је вредео Лауш, чак Парента, но десет Милића без смелости да се побију.

Да је Милић желео вратити Србе православљу нисам сумњао. То се, међутим, није дало сем личним примером – никако закулисношћу и вештином, цењеном у оца, пуковника Коса.)

Слушајући Милићево нарицање над покланом својтом, Лауш ме је посматрао.

Бео, љутит, Милић је викао: Вратити Им за НДХ не може нико!

Предложих му да пође са мном у Преко.

Наједном омален, упркос својих сто деведесет сантиметара и сто десет килограма, заћутао је.

Лауш се смешио.

Настављајући да прича о Цркви, од Аниног погледа Милић је поцрвенео.

Могу ме тамо убити! рекао је, наштa се Лауш ипак насмејао, а Ана устала и изашла.

С ким да правиш Истинску Србију? питао ме је Лауш, на улици.

Ћутао сам.

Парентин отац, казао је, беше католик. Цео Други Рат преседео је на Дорћолу, посветивши се женскињу. Скупљао је бела одела за Време После Брозове Смрти.

Нажалост, казао је и насмејао се, то није дочекао. Сина је научио лажи, превари и подлости.

Заставши, казао је: Милош Парента се дуго забављао с ћерком Предрага Меденице.

Погледах га.

Требало је, рече, да се венчају. Примљен је на Ликовну Академију не знајући да црта, па послат у Италију, да се усаврши.

Осмехнуо се: Новопечени Велики Србин, доцира о „Српству" и „племениташтву" као да није било Његоша, Миљанова, Кракова, Црњанског, Дучића, или Николаја Велимировића!

И Шолаја ми се пришљамчио, казао је. Прочитао беше све што сам му поменуо, камоли препоручио. Мада личи на угојеног црва, чинио ми се бољим од Паренте, или Милића. Но кад је почео изигравати „српског војсковођу" и „командовати" „Белим Орловима" забранио сам му да долази. Дебелгуз, облих рамена, у црној кошуљи и јахаћим панталонама, с црним, лакованим штапом сребрне главе у мекој, женској руци, бежао је од мене и на улици.

Шта могу, питао је, твоји горштаци наспрам Њих, или с Њима?

Шта знаш о колеги Новици Павићу, и комшији Срђи Петковићу? питао сам га.

Син полу-Немца и Немице, потписник позива на бомбардовање Београда 1994, казао је Лауш, није те бранио јер не беше добио Миг!

Насмејао се из гласа: Фебруара 1980. Павић ми је рекао, затегнуте вилице, да си му се увалио као камен у једњак. Бојао се, каже, да си провокатор – он, најобавештенији у граду!

А Срђа Петковић, казао је, „новинар" мимо ког твоја Ана није могла на ГЛАС АМЕРИКЕ, ради за Удбу од гимназије. И мени је претио не знајући да ме из Службе штите, због сестре.

Преко мајке, казао је, Петковић је Јеврејин, као и преко оца – дорадника у њеном браку с Озреном Петковићем, трговцем из Босне.

Откуд знаш? питао сам.

Погледао ме је, док смо стајали пред капијом у Добрачиној. Био је озбиљан.

Ово је Дорћол, рекао је и полако кренуо ка стану, крупан наспрам степенишног светла.

4.

О Србији, рекох, размишљао сам јер се и остали баве собом, а нама колико балегом.

Још Душан Силни, говорио сам, беше похрлио Граду Орла Јануса, двоглавог гвардијана Европе и Азије. Цариград је бдио над пролазом у Хад; демони Азије, укључујући Кушане, тежили су одвајкада Балкану, колико Северњаци.

Као сваки инкубус, рекох, вирус Воље За Моћ прослањао је пипке на живу ћелију Нас, Срба срођених с Пелазгима, Келтима и Словенима. Кроз иглу безумне, безосећајне Намере убризгавао нам је своју Бит, да рађамо наказе. Уродице су нас кидале, па прождирале!

Шолаја, говорио је Лауш ведро, туранско је име: бео-жут, јастучаст, млохав, с подваљком пре тридесете, школски је пример изрођеног Татарина или Хазара!

Цариград није могао бити неутралан, говорио сам, јер нам и данас Турци прете!

Пашићево одбијање да уђемо у Цариград 1922, уз претходно пристајање на „Југославију", рекох, мера је нашег заборава! Капију морамо држати, склонити се, поклонити, или је – попут македонских марјана – проћи, не тражећи милост ни разумевање!

„Комшији крава да цркне!" говорио сам, није ирски, шкотски ни велшки поклик. Препознајући га, њему су се смејали сви Кувајћани, Иранци, Египћани и Сиријци које сам срео. Једини несвестан својте бејах ја, син одрођеног Србина, Борца За Модернитет.

Лауш се смејао.

Шолаја, говорио је, опасан је једино везаним жртвама!

А Магнум нас, говорио је, попут Петковића ниподаштава јер „туђе нећемо, своје не дамо!" Уз Паренту, Милића, Шолају, Бошковића, Шијана и безбројне сличне, Права Србија се не може уобличити, ни задржати Лик!

Хрвати, говорио је, јесу заправо Хурв-ати, аварски коњоводци. „Хурв", „хрвати се", уз туранско „ат", склапају се у Целину, стално! Што то не видимо, или не желимо прихватити, наш је проблем.

Са Спознајом, Знањем, то нема везе! говорио је стојећи насред улице, голем.

„The East is east, and the West is west, and never the twain shall meet!" певао је, рекох, Радјард Киплинг, илуминат, почасни члан Синхедриона.

Како можеш, питао сам га, док смо блудели градом, кукати над муслиманима?

Задигавши обрву, погледао ме је.

Ваља проучити историју религије, казао је. Све су вере различита лица Једне!

Као, рекох, делови Слона ког су дервиши пипали?

Застао је.

У „деловима", рекох, крије се цела Истина. Делови су шупак, жиле, и горе. Као што се Ребека Вест заљубила у нас због оног што јесмо, а Едит Дурам у Шиптаре због оног што нису, ти се, изгледа, двоумиш између Вишњег и Противника!

Пусти Ребеку Вест, казао је мирно.

Посматрали смо се.

Знање, говорио је занесено, нема с Вестовом везе. Уметност је пипање наспрам Знања!

Знање, рекох, није до Вештина, нашта је ћутао, сматрајући ме, претпостављам, самотнијим и од себе.

5.

По уласку Немаца у Београд, казао је, у кућу нам је дошао СС официр Јохан Лауш, рођак. Усправан, вижљаст, беспрекорно обучен, плав, плавих продорних очију, држао ме је на крилу сматрајући, ваљда, да му морам бити близак и духом.

Лепоту, рече Лауш, очигледно није тражио у Склавима. Срж Нашег бића, по њему, стајаше неподложна обликовању, разорна свакој Цивилизацији.

Егон фон Бернштат-Ледин, рече, хвалио је антрополога Јохана Лауша, непоткупљивог с Науке.

Питао сам га, казао је, како су неки Лауши Немци а други Срби? нашта се осмехивао, рекавши да Личани нису Словени сем језиком.

Први пут сам од њега то чуо, казао је. Требало је да ми Тиролац, потомак Лужичана, саопшти што се ни у једној нашој школи не помиње!

Шта си очекивао, питао сам. Да ти манкурти признају порекло?

Презиме, рекох, ти је шиптарско.

Знам, казао је.

Очи му беху повређене, безмало луде.

Шта су онда Срби!? повикао је и устао. Отишао је до сталажа са свескама француске ђачке енциклопедије.

Види! казао је. Ни речи о нама! Као да смо пали с Неба!

Сви врхови Хималаја, рекох, носе аријевска имена. Неки би рекли: српска. Свастику поштују и Тибетанци, као знамење непознатог порекла.

Осмехнуо се.

Јохан Лауш, казао је, није за себе тврдио да је Аријевац, већ Нордијац, Северњак.

Егон фон Бернштат-Ледин, рекох, казивао је мени, као теби, да је будућност Европе, читавог Запада, у симбиози Тевтонаца, Романа и Словена, нашта сам га питао шта томе стоји на путу?

И, шта ти је казао?

Морао сам га подсећати, рекох, да су Немцима Словени одвајкада фурда, ткиво и компост – никад Савезници, камоли Сарадници!

Казао сам му, рекох, и да су Западњаци катедралама овековечили гордост, а ми цркве зидали у вери. Северњачка *Pride* потире *Faith*, и залуђујеш се ако мислиш да се с Њима може нагодити!

Зашто? питао је.

Ни Хрвати то нису успели, рекох, јер Тевтонцима не треба нико. Свет Им је Простор за ширење и потврду Надмоћи; ако никог не газе, нема Их ни себи!

Путујући, Лаушу се, схватио сам, учинило да племство нема завичаја, колико ни фукара. Срећом, изврсност није тражио искључиво у раси, ни класи. Ледин му је наговештавао *Ordnung* Образованих; сумња беше црв у срцу Срба, нарочито Склава, а он је тежио овладавању, макар собом.

Велику Србију одбацивао је заједно с Ликом, уздајући се у бечког Јохана. Крепак старац, овенчан Знањем, уз Ледина пружао му је Наду, ако не Веру. Несвестан да служи Лугу – бар колико писци француске ђачке енциклопедије – пружао је руке и окретао лице ка смртоносној Светлости технологије.

Сазнање му је казивало да више не сличимо прастарим, племенитим, војничним Србима. Лишен Љубави, није схватао да Прошлост живи – макар као напуштено, заборављено, па и преименовано Место.

XIII

1.

Изнад, тутњала је Пропаст Света. Звук као да се небо руши а земља подрхтава, беше ми непознат. Крш и жбуње као да су мењали облик. Усред пустоши корачао сам сићушан, војничког ранца на леђима. Под ногама промицао ми је жут, самотан, макадамски друм.

Крајичком ока тражио сам авионе, мада звук не беше од њих. Иза мене остао је ауто камп. Нисам знао где је фронт; ваљало је наћи Стару Кршљу, не бих ли се придружио Машвинском одреду и ратовао против Хрвата, и бихаћких муслимана.

У облаку прашине прошао ме је југо с два раскомоћена, знојава војника. Нису стали на мој знак; у очима им беше празнина нетакнута поломом изнад нас.

Псовао сам за њима идући поред срушених кућа, око којих се није мицало ништа. Ако је било ветра нисам га осећао. Знојио сам се под ранцем као код Сижја – закаснео, непотребан борац Времена Пред Крај.

Старац, усправан и сасушен, смеђ од сунца, казао ми је да сам промашио раскрсницу. Враћао сам се дуго до куће поломљене као од земљотреса, и скренуо десно, пролазећи кроз маснији и тамнији предео, обрастао леском и папрати.

Црвене Беретке, казао ми је Пушкар, посматрале су те, прстију изнад обарача, чим су ступио на макадам!

Гледао ме је с осмехом, блед.

До њега сам стигао после сат пешачења, прошавши поред огромних, зелених ракета које су војници извлачили уза страну до других, такође муклих и смртоносних.

Ракете, значи, беху што сам чуо скрећући с асвалта.

Пушкар ми се радовао као своједобно Лауш.

У Старој Кршљи осећао сам неми, неописани тлак поред свег Пушкаревог гостопримства. Распростро је што је имао преда ме, нуткајући ме као сеоски племић.

Упознао ме је с преосталим сељанима, па послужиоцима совјетских ракета „Двина". Казивао ми је како по Бихаћкој Крајини уништавају кисеоник у кругу од петсто метара, на шест до осам минута.

Не помажу ни маске! говорио је весело.

Безмало изнад глава протутњала би нам по ракета, тешка и гадна. Отворио бих уста да сачувам бубне опне, трудећи се да не померим ни обрву јер су ме ракеташи посматрали, испод ока.

Ни Пушкар ни ја нисмо знали да пројектили немају бојевих глава.

(Дуго потом објашњавао је да су испаљивани да залуде нас, не непријатеља. Глас преко телефона кидао му се од беса и очаја.

Шта да радимо, питао је.

Командовао им је, објашњавао је, мајор из Бањалуке, по наређењима из Београда! Мора да је класић Драгутина Станковића, Станојевића с Илице, или Мајкића, с Купреса!

Што их нисте побили, казао сам, знајући да нас прислушкују.

Мучао је.)

2.

Водио ме је да видим Језеро, тамно попут врло плавог ока, у вртачи окруженој сурим, каменим литицама. Стајали смо високо изнад њега попут два мрава, осећајући, први пут тога дана, да дува. Колико је око допирало све беше као на слици, мада су се гране повијале под ветром а вода мрешкала. Но то ми није личило на живот, већ мицање.

Благом падином пели смо се ка срушеној Цркви и прошли поред споменика сељанима, спаљеним у њој 1941.

Гледајући ка Језеру казао је: Две стотине нас, 1991, протерало је дванаест хиљада Хрвата у Карловац. Све куће у околини су њихове. А она, где си скренуо, припадала је Србину, хрватољупцу!

Возили смо се југом ободом тамне, црногоричне шуме. На пропланцима таласала се густа папрат, висока као човек. Кисела земља око Раковице рађала је дивљину. Самоћа тог дела Кордуна, слутио сам, није се дала испунити ни Ратом.

Прошли смо између ситних, невисоких брда па се попели на једно, возећи ледином. Појавила се још једна црква, цела. Сив, лимени кров и још блеђе камење нестајали су у сутону.

Ову цркву, казао је, поправили смо син и ја, да окајемо грехе из Времена Пре Нас!

Велику Србију, говорио је, тражили смо на дедовини, где смо научили матерњи језик и стекли име!

Да то ваља, казао је излазећи из кола, Курди и Јермени били би народи над народима! Где су данас Илири, од Римљана спремни једино да се бране?

Грабио је кочоперан, мали, хитар, док му се официрска торбица клатила на куку. С аповком у руци ступао сам за њим и ушао у порту цркве, пуну војника.

Пази вамо! викнуо је крупан, трбуљат човек у униформи резервисте ЈНА. Ако је имао чина, није се видео. Пушкар је стао уз њега, гледајући к мени, а нас су – уз хук као да се обрушава усов или брдо шљунка – опколили војници. Тамни, подбули од лежања, масни, распојасани, рашчупани, огромних тежачких шака, големих, изанђалих чизама, или цивилиних ципела, неки боси али наоружани сви, севали су очима. Пушкара су гледали као странца, мене као уходу.

Држао сам пушку као Црвене Беретке, па покушавао да је прихватим као обичну. Осећао сам је као тојагу.

Ово је књижевник из Београда, Момчило Селић! повикао је трбуљати официр.

Стотине очију су ме посматрале, очекујући шта ћу рећи.

Кад ћемо на Бихаћ? викали су из гомиле.

Ћути! дерњао се неко.

Боље кући! добацивали су.

Нисам, рекох тихо Пушкару, комесар!

Момци! викнух док ме је Пушкар посматрао а официр се осврtао, волео бих вам казати штогод паметно! Но чини ми се да знате више но ја, тек приспео!

Начуљени, нетремични, дивљи, густи, борци батаљона смештеног у цркви и порти слушали су ме и гледали очекујући, претпостављам, да им расветлим будућност и судбину. По осмесима, схватио сам да мисле да кријем нешто попут Пушкара, моралисте, командира или косовца.

Ја пишем, викнух, а ви сте јунаци Рата започетог мимо нас, ко зна кад!

Осећао сам се кретеном, лажовом и горе. Њима искрености није требало, већ потпоре. Бринули су о породици, стоци, кућама и имањима, Праву Србију препуштајући Пушкару и мени.

Лак, Пушкар је иступио и повикао: Наш гост је из Србије дошао да нам се придружи! Бог дао и срећа јуначка, ускоро ћемо протерати непријатеља из Бихаћа! Низом села, градова, поља и планина, спојићемо се с крајевима Кнеза Лазара, Милоша Обилића и Марка Краљевића! Мајор Роквић ће вам сада рећи шта треба за вечерашњу акцију! Зажелимо добродошлицу и срећу Селићу!

Ако је гомила викнула, нисам је чуо. Нисам успевао држати пушку како ваља. Кунуо сам у себи Пушкара што ми је дао.

Накострешени, преплашени, неспремни, војници су слушали бркатог и необријаног Роквића. Објашњавао им је да предстоји напад у правцу, ка Црнаји.

Годинама потом, покушавао сам себе сагледати испод те камене, сиве, самотне скитске цркве окружене дугом, повијеном травом и папрати. Нада мном је пуцало огромно, лимено небо а окруживали ме момци и домаћини, дечаци и старци крајишке народне војске, очију огромних наспрам мојих, збуњених. Њих беше безброј, ја један. Пушкара и мајора у тим сликама није било: народ ме је окруживао као жреца, жртву или самаштеније. Сви беху бар опипали Слона, погледали Га у ситне, борама окружене Очи – некадри, попут истинских племића, да одређују себи Судбину.

Једино се фукара скањерала да живи или мре. Бољари су прихватали од Бога послато; то нисам успевао пренети ником, ни Лаушу. И Пушкар је осећао надмоћ над пуком, чак наоружаним, јер су га ценили са школе, титуле, звања, занимања и чина. То су изгледа прихватали сви сем мене, бесконачно затеченог у тој порти, запалог у невољу изнад својих моћи. Сижјани су ме мерили очима тих жртвованих људи с Кордуна. Планине, брда, шуме и ливаде око нас значиле су им живот, а њиховим управљачима податке с карте, или плен.

Машвинског одреда више нема, казао ми је Пушкар у својој кући покрај шљунковитог, скритог пута.

По петорицу, шесторицу разаслали су нас широм Крајине, казао је. Лице му беше жуто, безмало прозирно.

Пред превареним Србима крај Цркве стидео сам се и бестидних. Да ли ми је лице било црвено, жуто или бело, не знам.

Јер Пушкара ми беху послали као аутора ИЗГУБЉЕНОГ ВИСА. Шта је Служба хтела спојивши нас, нисам се одвише питао. Из његовог рукописа би повремено бљеснула српска књижевност – ретка попут Слободе, или истине о Тарином Лугу. Лекар из Загреба, некадашњи Крлежин пулен, „припитомљени Србин", Мирко Пушкар обећавао је поход другде до у сан. Најбољим странама одуживао се Људима којима ме беше изручио, крај Цркве.

Нехотице, надвладавао је начитаност. Одушевљење јунаштвом и ваљаношћу Крајишника пробијало се кроз загребачку позу; очекивао сам да ми се придружи у скидању опне нанешене Крлежом, Андрићем, Селимовићем, Кишом, Ћосићем и осталим Књижевницима.

Опасан каишевима попут политрука из НОБ-а, згрчен између својих и мојих хтења, изгледао ми је свестан Српског Завета.

Од Цркве смо се возили у тишини, кроз сумрак и сенке ситне шуме. Наместио ми је кревет у својој соби, сам легавши на диван у дневној.

Босоног, отишао сам до ивице балкона и посматрао мрачни, пространи луг испод, са скривеним хаубицама упереним ка Бихаћу.

3.

Није ми казао да му отац беше повереник Удбе за Раковицу, па Слуњ, а да му је стриц угушио Девршин устанак.

Уског лица, плавих, повремено врло тврдих очију, рекао је да га је Кос осудио на смрт, приликом чишћења Слуња 1991.

Код Општине, говорио је, заробили смо десетак редарственика. Наредио сам да их поређају уза зид и стрељају. Пред масом, пришао ми је косовац, Пеурача, и казао да не смем, јер су ратни заробљеници.

Какви заробљеници и какав рат? казао сам му, тихо, да не правимо збрку пред народом, а он је повикао да нисмо четници већ ЈНА.

Где ти видиш ЈНА? питао сам га, казао је Пушкар. Људима сте увалили оружје да обаве што је требало ви, да сте војска – „југословенска", камоли „народна"!

Пеурача је побелео, рекао је Пушкар, и отишао, а ја сам Хрвате затворио.

У његовој пространој, замраченој дневној соби, руке при чашици, гледао сам га. Осмехнуо се, попио гутљај па казао: То вече, с тројицом војних полицајаца Пеурача ме је ухапсио и стрпао у ћелију до усташа. Но стотинак Кршљана дошло је тражећи да ме пусте, да не спале затвор, Општину, и град!

У тами, Пушкар се насмешио.

Потврдили су ме за команданта Машвинског одреда, казао је. С момцима које си видео правили смо чудо: Пекеч – онај високи, лица мрког као Турчин – и зими је препливавао Корану, заскакао усамљене војнике, па и одељења. Једном, донео ми је главу балијског капетана с еполетом у зубима, да не буде забуне!

Машвински одред, рече, беше кост у грлу Пеурачи, муслиманима, и Хрватима. Но бар нас наши нису дирали, до ових дана.

Кад сам те позвао, казао је, бледих очију, још смо постојали и био би с нама.

Шта знаш о Девршиној буни? упитах га.

Оштрог лица погледао ме је.

Чуо сам, рекох, да ти је Раде Пушкар брат од стрица.

Ћутке, обртао је флашу с ракијом. Руке му беху бледе, кошчате, с дугим, финим прстима хирурга.

Не може се, рече, бирати родбина. То знаш.

Гледали смо се.

Брата од стрица, рекох, видео сам ти у Добрињи, на траци коју су пуштали Заретови четници, да се не досађују. Играо је Азема Власија, борца за слободу.

Ко му јебе матер, казао је, равно. Кад су глумци били људи?

Рука, непомична, благо му се грчила.

Деврњину буну, ваљда једину против комунизма у Југославији, рече, повео је Миле Деврња, сељак из Коранског Луга. Близу Цркве где смо се срели с Роквићевима, 1950. дигао је Србе, и цазинске муслимане, па пошао на Раковицу и Слуњ.

Због чега су устали? упитах.

Одсутно, гуркао је чашицу по глаткој површини сточића за кафу. Кад су га заробили, рече, бранио се да нису могли трпети Откуп. Ваљало је испоручити брда вуне и гомиле меса. Тражили су чак пшенично брашно, невиђено од Старе Југославије!

Чуо сам, рекох, да је Деврњу, уз још осамнаесторицу, убио Дане Пушкар, Радетов отац.

Окрећући се наспрам мене, казао је: Зар да се моримо и туђим злоделима?!

Мој отац, казао је, до самог устанка није знао ништа!

Какву сте заставу, упитах, носили до скора?

Српску! викнуо је и устао. Шпартао је па стао пред мене: Црвено-плаво-белу – као личко, херцеговачко или црногорско одело! С белим орлом у средини – попут стегова с Цера, Колубаре, и других бојишта, где се нисмо обрукали!

(Две црне гомиле гледале су се у лески и грабу крај Коране, испод заставе Краљевине Југославије. Деврњу није описао нико, као да га није било. И помен Буне беше сведен на две странице ВОЈСКЕ КРАЈИНЕ, у издању Коса из Београда. Деврња, убијен као пас, привремено беше извучен из заборава, не би ли му завели потомке. Крупан, црн, налик цртежу ускока из Фортисове или Вијалине књиге – или мали, жут, попут неких Кршљана – ишао је пред скупином Срба и тихих, цазинских отпадника.

У освит, стајали су изнад Кршље и без речи се стуштили на њу, попут лавине која ме је ошамутила пред Црквом. У селу празном и разбацаном нашли су једино Мира Пушкара, удбаша кога је заштитио Деврња, противан убијању Срба.

С везаним Пушкаром – Мирковим оцем – ишли су жутим, прашњавим путем изнад кога су прелетале ракете, пред Пад Крајине 1995. Углавном су ћутали и у ходу пили ракију, једнако Срби и Турци.

Застава као крпа издизала се над њима. Да не увреде савезнике, Срби нису певали своје песме, ни Турци своје. Између њих трчао је Деврња, покушавајући да се договори о нападу на Раковицу. Но пред зидом тупости скупио се, као шака око метка.

Подне их је затекло изнад града неодлучне. Сељаци – хришћани и природјени Азијати – осипали су се рубом шуме, да их не види Миро Пушкар, ћутљив и сапет сред гомиле.

Љути на себе лутали су устаници Крајином, тражећи чега није, нити могло бити. Скривали су се од милицијских патрола, потом војске и Кноја, од осветника постајући дивљач. Заставу су смотали док нису налетели на обруч који се није дао раскинути, ни минути. Мира Пушкара, таоца, Деврња је давно пре тога пустио, казавши да му не излази на нишан.

Брадати, дивљи, коврџаве црне косе и господских бркова – или космати као Паштуни – у срцу шуме сачекали су Крајишници Судбину – не хотећи, на самом крају, ни да се бране.

Деврњу, свезаног телефонском жицом, Дане Пушкар устрелио је из пиштоља, и посматрао како му милиционери заравњавају гроб, па га маскирају лишћем.)

Као Дражу Михаиловића, казао је Пушкар, Деврњу су избрисали. Но шапатом Кршљана и других Кордунаша живео је даље, утвара.

Кажу, рекох, да је и Матија Губец био Србин, из Жумберка.

Миров син, Данетов синовац, Радетов брат, гледао ме је из мрака своје дневне собе – спаљене месец дана потом – и ћутао.

Устао је, окренуо ми витка леђа и зурио кроз прозор, ка ракетама.

4.

Десио се и у крилу Свете Породице, рекох, грех мора бити кажњен. На бескрајну жалост кукаваца, тумача, испитивача и причалица, Творац нас стално суочава са Собом.

Док смо завојитим путем ходали селом, очима је миловао свако дрво, жбун, ограду, двориште, амбар, шталу, трактор или коња. У једном дворишту, два борца поправљали су комбајн, знојни и умазани уљем. Осмехивали су нам се – мени у фармеркама, њему маскирне блузе утегнуте у струку, пиштоља балансираног бомбом на другом куку.

Куд мислите бежати? питао сам га.

Погледао ме је као да сам га саплео.

Осмехнуо се, криво.

Наставили смо, а он ме је наново погледао и казао: Зна се.

Најбоље је, рекох, ка Дрвару.

Ћутао је.

У Слуњу смо се растали. Покушавао ми је нешто рећи, али га је гушило што знам да је сарадник Службе. Дете Заслужног Друга, некадашњи Младић Који Обећава, српски кадар Социјалистичке Републике Хрватске, није се могао сакрити од мене.

У праскозорје, посматрао сам како му се аутомобил удаљава. Стајао сам на пустој, сабласној улици прекопута градског ресторана и надао се аутобусу за Београд.

У магли се назирао Слуњ, влашки град. Жудео сам с породицом да се населим на једном од његових безбројних острваца, у кућу коју бих сагрaдио с љубављу. Седео бих, чинило ми се, поред провидних, сребрних или плавозелених језера и пазио се једино шарки на дну, пружених попут ускислих, тамних грана.

У подножју града, при Корани, алгама и бршљеном зеленео се стари млин; у његовом виру трунуо је отпад који бих извадио и закопао.

Но мостићи над прозирним, плавим рукавцима распадали су се од година и небриге. Само Рат беше поштедео Слуњ растока; у тишини, попут неофарбане вратнице, чекао је Господаре. То, знао сам, не бесмо ми ни Хрвати, несвесни његове лепоте.

Полако, пристизали су путници: две старије жене с децом, војник на допусту, човек намеран до Глине. Светлећи фаровима, прошао је војни камион пун беспрекорно опремљених момака у маскирним униформама, с црним повескама око главе. На врх гласа певали су четничке песме дижући оружје, као да је Рат тек почео.

Возио сам се будућим трагом Тракторске Колоне, местима стравичним још 1941.

Јер десетак дана потом Пушкар ми је у Београду причао како су Колону код Топуског одгурали наши тенкови, газећи што није успело да се скрајне.

Наткриљени тамно зеленим, огромним врбама, говорио је, у смраду и облацима издувних гасова, тутњећи преко асвалта масног и крвавог од овчијих лешина, нестали су пут Двора на Уни, не испаливши гранате на непријатеља.

Глас му беше раван, очи утуљене.

За њима, говорио је, пут се запушио као сливник. Свако је јурцао за себе; брда, тамна шумом и надолазећим мраком, тешка влагом, спуштала су се на нас. У Колони, људи, жене, деца, стока, и пси урлали су до Неба.

На збег, казао је, навалиле су балије из Петог корпуса. Са зачеља, ни километар од нас, чуло се запомагање док нисмо, без команде, ударили на Њих.

Међу запаљеним аутомобилима и превртнутим тракторима, говорио је, метке као да сам испаљивао зубима, из дроба. Испуцао сам цео рап; цев је, чини ми се, светлела у сумраку. Пушио сам се и тресао, па поново сео у ауто препун родбине и возио, данима.

Стигли смо на Рачу, казао је, а могли смо пред Загреб. Читав дан нису нас пуштали да пређемо.

У кукурузима гледао сам Книњане како, кошчати и прави поред свог транспортера, зуре преко Дрине. При ноктима беше им скорен измет, како су се брисали рукама.

У њима, уздахнуо је, препознао сам Пораз, Крајњи. Истим шакама кидали су недозреле клипове и гризли их; очи, бледе, беху им усредсређене у Недоглед.

Вратићемо се, рекох му, после ћутње.

Гледао ме је, осмеха урезаног у сухом, оштром лицу.

5.

И Урукалу бејах залуд говорио да не иде. Пуњио се, као да сам га издао.

Напашће Крајину, највероватније за викенд, казао сам му. О томе ће се овде ћутати, као при паду Пакраца и Окучана. Неће, истина, окретати јагањце и играти кола, као за Први Мај, али ће ићи својим послом. Србија Им је само њихово село.

Да Им кољу комшије, рекох, гледали би другде, надајући се да неће Њих; у Јасеновцу, усташе беху лешинари баш таквима.

Идем, казао је Урукало. Блед, неповерљив, комбијем Друштва Српска Крајина кренуо је за Братишковце.

Иза Бањалуке, у обе траке, надирао је густ, недогледан талас аутобуса, запрега, трактора, аутомобила, камиона, чак пољопривредних машина. Изнад Колоне дизао се огроман облак дима, прашине, хука и ужаса. Стао је украј пута и сатима чекао, у бунилу, да се Колона прореди. Од избеглица распитивао се за Книн, Кистање и родно село. Тек касно у ноћ почео је препознавати Далматинце који су га, очију светлих наспрам фарова, тупо гледали.

Од њих сазнавао је, полако, за сабирне логоре. Камчећи гориво на легитимацију Бироа Српске Крајине обилазио је збегове; изнад Петровца на голој, крашкој ледини, испод заклона од коњских ћебади наишао је на мај-

ку и оца. Унезверени од глади и лудила, усана испуцалих од жеђи грлили су га, плачући.

Око њихове черге познао је родбину. Пипали су бокове комбија и без речи почели да улазе у њега. Морао им је, углавном у тишини, бацати завежљаје и картонске кутије да направи места за све. Упаковани колико је возило могло да прими, пети дан по његовом поласку кренули су пут Србије.

Гледали су како се мушкарци убијају поред пута, и безмало у покрету сахрањују старци и одојчад. Слепљен за воланом слушао је о бомбардовању Колоне и Војсци глувој на све сем Наређења Из Команде.

Одсутно, памтио је, а у Београд стигао скренувши комбијем кроз кукурузе до пута ка Батајници. Остале, преко стотињак хиљада, полиција је терала даље на Југ. Колона се осипала како је ко успевао утећи, од насељавања на Косову.

Њихово повлачење кроз Српску Земљу у Миру ужаснуло нас је и осрамотило више но Албанско 1915. Починиоци и идеолози Тариног Луга сатерали су их у бараке, возне паркове и стоваришта, дали им по неколико ћебади и хранили као просјаке. Уместо да Крајина буде једина наша брига, по телевизији, новинама и часописима разглабало се о другом, а женска штампа писала је о шминки, љубавним играма и дијеталним јелима.

По Београду, Пушкар је блудео. Причао ми је што нисмо разумевали ни он ни ја. С Урукалом и његовима ћутао је сатима, пушећи и гледајући у дим.

Наоружан попут већине избеглих Крајишника, није се упутио ка Генералштабу ни Дедињу, да реши што нас је одавно мучило.

Његов ауто пун бомби, муниције и пушака, данима је стајао пред кућом рођака у Земуну а ја сам бридео да с момцима скитског духа кренем на Београд, не бисмо ли га спалили, по заслузи.

Но сви Људи мени познати покушавали су утонути у што дубљи сан и пробудити се у неки други – мање поразан од сазнања да ни сабрани не ваљамо много, јер нам влада Најгори од Најгорих, задригао и ташт.

XIV

1.

Месец дана по Паду Крајине умро ми је отац. Копнео је, чини ми се, како сам одлазио и враћао се с фронтова, избегавајући да му причам ишта.

Да ме не би пропитивао пратио је вести на телевизији, радију, читао између редова ПОЛИТИКЕ и НИНА; Тарин Луг, Зидани Мост, Кочевски Рог и Лисичији Јарак крунили су му се, неумитно, у заблуду плахих и лакомих.

Од мене је, претпостављам, очекивао осуду, и љубав, али су га и једно и друго убијали јаче од помисли да је ваљало, можда, стрељати с несоја, не става, речи, или дела.

Павши у кревет без знака иједне озбиљније болести, последњих дана гледао ме је великих, влажних, тамних очију.

Знао сам да ми ваља бити бар Благота, не бих ли га утешио.

Но Владета Селић није имао рашта трајати. Немоћ да се окрене, камоли устане, болела га је мање од неспособности да се, и он и ја, ослободимо кајања.

„*The last refuge of a scoundrel is patriotism!*" писао беше Доктор Џонсон. Тим путем, очигледно, отац није могао ни хтео. Посматрао ме је надајући се, претпостављам, да нећу поновити његове грешке.

О Служби ми није причао.

За то га нисам ни питао. Више од многих морао је знати састав Синхедриона у нас; да је хтео, могао је пале, умрле и живе злочинце сложити у Целину, предочити ми Мрежу. Но тиме би пресудио мени.

Ко год га беше одабрао није се преварио ни прерачунао. Почевши да презире колеге и мрзи Службу, није Их се јавно одрекао.

По смрти Предрага Меденице, Београдом је ходао попут избеглих Крајишника, неколико година потом. Гледао је право преда се, осенчен.

(Кога је Пушкар коштао живота могао сам се домишљати. Попут наших очева беше погребио себе и све своје као да је лично повукао ороз. Да се свети виновницима нашег Пада, па и Пораза, није му падало на ум. Као отац мене, или Банета, посматрао је сина и ћерку како га напуштају.

Отишла му је и жена; но мене, чини ми се, није уходио, тешећи се да нема Потребе.

Мржња мора да се видела на мени, попут белега.

Јер Луки Ивановић, Гојков унук, не играше се бомбом као Радић на Међарима. Висок, жилав, тамно исколачен, стискао је знојаве шаке и шкргутао, причајући ми о Издаји. У Цазинској Крајини беше побио десетине балија, њихових жена и деце. И Пушкару беше убио двојицу бораца, на Пеурачину дојаву. У маскирној униформи, војник за углед, хеклером се светио за недоживљено и неупамћено.

Из чизме беше вадио нож и натеривао заробљенике на издају, секући им удове и утрљавајући со у резове. Пешчаником из борбеног ранца предочавао Им је истицање Времена. Тамне и честите, усходане као звер у шуми, очи му беху преливене сувом, неспознатом врућицом, док ми је причао о Рату између Нас и Њих.

Но Лукију „Они" – захваљујући ђеду, Меденици и Служби – беху безмало сви, сем нешто родбине и Другова.

И њему се дете родило у приштевима и живим ранама, као Шолаји. Избуљених, престарелих, немилосрдних очију, наказа је одбијала умрети. Скврченим ручицама као да је покушавала загребати по стаклу између себе и оца, злочинца.

Смрћу детета, чинило му се, сахрањено и заборављено беше све, па и самонанешено проклетство. Јер нико му не беше казао да има Непочинивог, без обзира на Разлоге и Поводе.

Наредба на Грех се, знао сам, не издаје, а отац ми је управо то деценијама покушавао рећи; од гриже савести, Ровчанин је морао умрети.

Сатрло га је Време – крцато преваром, лажју, злочином, и обећањем горега.

2.

Јер, схватио сам, Јевреји су владали с Нашег човекољубља а угњетавали Нас са својих мана, слабости и порока, зарађујући и њима. Самим поменом Ричарда Холбрука, Медлен Олбрајт, Андреја Козирјева, Бернара-Анри Левија, Жарка Балаћа, Харија Штајнера, Сигмунда Фројда, Франца Кафке, Хане Арент, Ђерђ Шороша, Стивена Спилберга, или калифорнијских порнографа као припадника исте нације – не вере – на себе смо рушили страшан, тежак усов изопштења, казне, па и утуљења.

Јасеновцем се играо ко је стигао, али је Миц Дектер упозоравала Конорса: *„Don't take the Holocaust away from us, it's all we got!"*. Иако му на

ум није падало да прозове иког од Њих с трговине смрћу својте, све чешће је размишљао како да се прода – буде ли купца, или овце.

Ни њему ни Дектерки, ни њеном мужу Норману Подхорецу холокауст не стајаше покоље у Сумгаиту, 1988; Јерменима као да беше суђено да страдају, с убеђења да су равни, или бољи од Изабраних.

Призивајући старозаветне свеце и пророке, и изопштеног Исуса, кавкаски Арији гинули су опет на хиљаде, а безмало сва „светска" интелигенција клицала је Михаилу Горбачову. Јермени, Руси и Срби, стављано нам је на знање, немају Људских Права јер не пристају да их уљуђују Ини.

Снимци камиона пуног побијених Јермена из Сумгаита пркосили су Историји као Прогресу Ка Слободи.

У крупном плану, као да смо једино Ана и ја видели лице заклане жене: уоквирено густом, богатом рињом косом, бело и лепо клатило се испод огромне, црне шкрге на врату, па нестало међу лешевима крај ногу насмејаних Турака Азера, потомака Хазара.

У свом уреду Конорс је ћутке пио кафу, сретан што је Американац.

Сећао сам се, ко зна који пут, да је отац Фајерстоне сматрао пријатељима, знајући да раде за друге Службе. Но у Лондону Цек ме је гледао као уходу, у Отави Изобел као беспризорног. Деценијама, наиме, стицали беху богатство преваром, знањем, умећем, радом, срећом, туђом и својом несрећом; *„Oh how good it feels to be rich!"* беше поклик као из Торе, потврда да је Бог на Њиховој страни. Плавих, северњачких очију, Љубав су чували за ближње, гоје препуштајући Противнику.

Отац се мрштио чувши како су се понели. Да је иједно од њихове деце дошло нама, примили бисмо га, знао сам, као својту. Срдачнији према туђима но близици, убеђивао је себе да се пријатељи бирају, а родбина само наслеђује.

Мноме, међутим, гледао је рушење једне по једне своје заблуде. Таквој се казни није надао: четници као Зарија Радовић беху ме прихватили а пријатељи попут Фајерстона, или Луке Конеског, у Лими, мршукнули. Дочекао је да га Бошко Вујошевић посећује из пажње према мени, а да му многи другови, претпостављам опет због мене, не дођу ни на сахрану.

Његову смрт, истина, огласио сам једино у ПОЛИТИЦИ. Следовао му је бесплатни помен на телевизији, но није ми падало на памет да га тражим. Поред хиљада неоглашених погибија момака, жена и деце месец дана пре тога, знао сам да би се љутио хвалоспевима себи.

Киша јесења и тешка – дажд – падала је кад је умирао. Стигао сам мокар, ципела пуних воде, и пео се мермерним степеницама поратне, кадровске зграде у Краља Милутина. Поред избезумљене, преморене мајке ушао сам у тмушу и, пазећи на паркет и тепих, отишао у спаваћу собу.

Лежао је на леђима и тешко дисао. Очи му беху отворене али њима више није видео. Мама му је казала да сам стигао; чинило ми се да је задрхтао, немоћан да се помери.

Нисам знао шта да чиним. Осећао сам се неспособан за било шта људско, чак свакодневно. Узео сам му мрку, остарелу шаку и гледао њене старачке пеге и суву, испуцалу кожу.

Тата! можда сам рекао.

Требало је да га пољубим, загрлим, али нисам учинио ништа.

Седео сам поред њега обамро, а он је издахнуо да тога нисам био свестан.

На лицу и у очима није му се померило ништа, нити му се шака стиснула око моје. Једноставно, престао је дисати а ја сам отишао у дневну собу, да питам шта да радимо.

Мајка је позвала сусетку, медицинску сестру, да му подвеже браду, склопи очи, док не дође лекар са записником.

3.

Размишљао сам о Бакиној сахрани и неизбежним прописима, обавезама и обичајима. По њеној смрти тата стајаше изгубљен, па се мајка побринула о свему.

Ишао сам где се морало: у ПОЛИТИКУ за читуљу, погребни завод по сандук и пирамиду (мајка није пристајала на крст), до цвећара по венац, по Стару девизну штедњу, да бисмо могли платити укоп. На шалтеру, притиснут очајницима у дугим редовима за пензију, размишљао сам како Владета и Слобода Селић за живота беху уштедели две хиљаде америчких долара, за погреб.

То је, знао сам, највиши, опипљиви доказ да су живели поштено, отац као марјанин. Љубав засенчену страхом, неумољивост при оцени људи и догађаја, готово дечији подсмех злу завештао је мени, Банету, Ани, мами, Селићима, и ретким пријатељима придошлим да му по пречистом, сунчаном септембарском дану прате ковчег, путем све чешћег одласка деценијама млађих.

Боро Рецић, Колашинац, прочитао је говор. Ваљало је, претпостављам, и ја нешто да кажем. Захвалио сам се присутнима и позвао их на дању.

У дневној соби, у сенци огромних кестенова с улице, Војин Лакић, очију плавих до белила, чворова на избразданом, избријаном лицу, посматрао ме је, осмехујући се, и причао о Етиопији и њеним гусларима.

Да је оца истински волео, колико је као врхунски полицајац смео, био сам прилично сигуран. Да би га својом руком убио да су му наредили, знао сам такође, мада му, наводно, беше помогао да изађем с робије.

Но Лакић је то могао причати њему; он и Служба, знао сам, нису се бавили љубављу, мржњом ни утисцима, већ рачуном.

И он се, лаком, беше одродио мимо матерњег језика, и познавања горштачких обичаја и захтева.

(У пребогатој кући у Отави, на црном, лакованом, концертном клавиру беше Изобел Фајерстон свирала сонгове, посматрајући ме. Нудила ме је колачима и пићем а ја сам се врпољио, што пре да напустим то место срамоте. Сама није могла имати стида јер га ни Тора није уважавала – сем Адамов, Евин, и Лотов, пред наготом.

Јевреји су, наиме, морали имати понеког у сваком табору. Укривени, беху најгласнији представници деснице, левице, средине, нациста, комуниста, либерала, Срба, Хрвата, Руса, Американаца. Јосип Франк хинио се старчевићевцем, Младен Шварц усташом, Текин Алп пантурчином, Леон Којен српским националистом, Бенџамин Дизраели енглеским. Јован Шолаја, Лакићев оперативац, не беше Јудејац али сам га – млохавог, лукавог, и подлог попут јунака Старог Завета – сматрао непријатељем.

„Сатана", знао сам, значило је „Противник". Но Тај се служио свим средствима, изметнувши се у шејтана, врага, сотону, ђавола, *a self in search of an object* по речима, рецимо, Нормана Кантора. И он је, не могавши ни хотећи мимо себе и свог народа, изједначавао Смисао с Победом, Постање и Постојање с Моћи. С преко три хиљаде година увида, без саосећања, самилости, стида или части, потврђивао је речи свог претходника, Макса Димонта, да је Бог начинио људе не би ли их Јевреји привели Светлости, Слободи, Братству и Јединству.

Рабини – не само Кантор или Димонт – мимо Семена Аврамовог видели су само свиње, убице, дивљаке, и горе.

Тарин Луг, знао сам, беше Им природан, за Нас.)

Да би се и Лакић, попут Њих, предао било чему обећајном, корисном и премоћном, нисам сумњао. Пријазан, попио је две чашице ракије па се поздравио, испричавши се обавезама. Бесумње да је био *a self* (мада никад свој) а Служба *an object*. Материјал му – као Конорсу, Павићу, Паренти или Петковићу – стајаше све, а сврха и последице неважни. Повлачећи се рубовима ЈУЛ-а, покушавао је дозвати ме Старој Вери, из навике више но потребе.

Opinion leaders, очигледно, не беху искључиво јудејски изум. Десетак особа у очевој дневној соби одавно се беху престали гурати у први план. Беше им, као претходно тати, додијало да буду *objects*. Жмиркајући водњикавим очима смешили су се мајци и мени, жигосани Прошлим. Делови и моје личне Историје, покушавали су прећутати Време, Прилику, Место, и мој изазов Њима, и свему Њиховом.

Знао сам да Службу сматрају кадром да у Себе прими сваког, па и мене, зајуреног у Зид.

4.

Осећање Греха, знала је по свему судећи чак Фајерстонка, равно Нам је једино осећању Вредности.

Да су Срби марјани слутили су, изгледа, сви упознати с нама; и због тога беше Немцима и Хитлеру препуштен Аријевски Мит, а Северњаци, од чифута друкчији једино пожртвовањем, проглашени Племством.

Наша сујета, схватао сам, захтевала је беспрекорну Чистоту, недостижну Обредом или басмом. Јеврејима је пристајало да запомажу Псалмима; Срби су се светили, макар себи.

Фајерстонка ми стога није помињала Холокауст. За уцену јој беху довољни милиони Других, обезружаних пуким поменом нечег ипак мањег од Тариног Луга.

Јер настао грабежом ка Лепоти, Правди и Истини, Тарин Луг је надилазио Јахвеову Игру Исаковом жртвом. Потурање Хазара под мач крвника не беше издаја, јер Хазари беху уродице, а Јекна Лашић невина.

Да су амерички и канадски Јевреји могли спасти многе сународнике испливавало је не само Канторовим *THE SACRED CHAIN*. Поносећи се слободом од Греха („*In love and war all is fair*", говорили су почифуђени Англи), признајући да је Хитлер нудио размену логораша за камионе, Кантор је, попут Димонта или Петковића, славио бестидност као Моћ.

Што нико није бомбардовао прилазе Аушвицу а јесте Београд, Подгорицу, Ниш и Лесковац, њујоршки мудраци и историчари сматрали су схватљивим, у Палом Свету. Черчилови и Рузвелтови саветници – од Бернарда Баруха, Семјуела Унтермајера, Хор-Белише и осталих – могли су грешити на безброј начина, осим да не знају шта чине.

Попут језуита, масона или комуниста, талмудисти су највише ценили необазирање на јауке, и учење на грешкама – својим колико туђим.

Тарин Луг, Грех Над Богом, стајаше Им безначајан наспрам Добитка. Једино јеврејску крв сматрали су вредном Освете и Одштете, никад Умира. Кукајући над Холокаустом, поред свих израиљских и израелских затирања, Кантор, Димонт и безбројни фарисеји – хваљени у ЊУЈОРК ТАЈМСУ, ВАШИНГТОН ПОСТУ, лондонском ТАЈМСУ, ВРЕМЕНУ, КЊИЖЕВНИМ НОВИНАМА и сличним гласилима – нису крили дивљење Бесомучности.

Арији – бели горштаци без потребе да вежбом, самоизградњом, испосништвом, диринџењем, технологијом, мађијом, сплетком, вештином или лажју заведу иког – следбеницима, чаушима и часницима Синхедриона стајаху предметом поруге, зависти, злобе и једа.

Да је Марко Миљанов вежбао борење, говорништво, понашање и крепкост, први би, знао сам, Они разгласили. Но мимо Бога Куч себе није

тражио; попут Старих – изумитеља лука, кротитеља коња, ковача челичних мачева и оклопа, и песника на језику светом од Јапана до *Ultima Thule* – Миљанов беше што беше, бољар.

Високи, кошчати, смеђи, лица препланулих од ветра и сунца, мрких, зелених, плавих или сивих очију, Срби, Луги, Перси, Међани, Арје, Скити, Саке, Сармати, Парти, Авгани, Паштуни, Калаши – чак Хрвати – чифутима мора да изгледаху страшни, с презира наспрам слабости. Недостојан ратника, лук беху препустили Турцима а оклоп Северњацима, у бој полазећи копљем, мачем и срцем, спремни да погину за Лик у сопственим очима. Јапанцима оставивши вежбање Врлине, Вештину, и ратовање за Образ, живели су с Части, цењене Другим Видом.

Илија Куч, Миљановљев друг невичан кендоу, каратеу, аикидоу, па и европском мачевалаштву, побио је, говорио сам Урукалу, више шиптарских и турских заточника но Анђео Освете. Изобличен ожиљцима, Људима је прилазио осмехнут и наиван, до прве увреде.

И Владета Селић, здрав као Калаш, здепастим, тустим и ружним Фајерстонима морао се, знао сам, чинити Дивом. Његову Лепоту, храброст и правдољубивост нису могли отписати; рањив једино сплетком, ледио Им је крв. Лажју о Једнакости У Паду осмишљавали су Себе, обесмишљујући Нас.

Јер Владета Селић – то нисам говорио ником – Марксом, Горким, камоли Џојсом није витлао над ичијом главом, већ лутао за Истином, Правдом и Лепотом. Хомер, Филип Вишњић, Старац Милија беху му Барди, ма колико се дивио бескрају Људских Потреба.

5.

Са *„If you're smart how come you ain't rich?"* и амерички Нордици беху Пали, библијски. Сматрати иког „вођама јавног мнења" било би, знао сам, Миљанову скаредно, јер Спознају није прихватао за *an Object*, подложан изобличењу, трговини, и злоупотреби.

Очев Грех стајаше понајвише у прикривању, нарочито од мене. „Ко не трпи истина да му се кажује, нек цркне!" писао беше Миљанов, из Селиних крајева; Једна, Целовита, благотворна или убиствена, одржавала се Истина страхом јунака од Греха, а разликом између *a perjury* и *a lie* могли су се бавити Старци, Синхедриона.

Вештином се, научио сам, није прилазило до Срамоти. Пред Смрт, посматрајући унуке пред компјутерима, и Владета Селић беше схватио да нема Програма За Лепоту, још мање Мудрост. Норман Кантор и његови – свинути око Речи, мање Дела – беху створили рачунаре колико Лаушевих, предсмртних, „сто десет питања и одговора".

Смрт, говорио сам Урукалу, настаје сагледавањем *sine ira et studio*, „божијим оком" кроз Нас, створене. Да је много мачку телећа глава а чељадету „објективност" знали су готово сви Срби из Црне Горе, херцеговачких брда, Крајине и Босне. Свет су љубили својтом – видећи и Друге, али не с једнаким разумевањем. Такав *hubris* препуштали су Оном који нас је од настанка пофронтио у таборе, закрвљене попут Небеских.

Свугде и свагда ценили су ратнике, говорио сам оцу, нашта ме је гледао с тугом.

И мимо Осталих, говорио сам, Срби су Нетко и Нешто. Ваља, стога, да нас воде најбољи; својим процватом, Служба Нас је погребила! нашта се пренуо и погледао ме. Заустио је нешто да каже, па се предомислио. Спустио је шаку на колено и посматрао је.

Недуго потом легао је у кревет и умирао, дуже од године.

Ако се Ушур Данијелович, украјински Јеврејин, говорио сам Лаушу, прозвао Кирком Дагласом и глумио Викинга, а Пол Њуман револвераша, Ричард Гир и Тони Кертис витезове Округлог Стола, што Ми не бисмо били своји?

Ираца, говорио сам, у Америци има педесет милиона а у Ирској четири! Шта смо гори од Северњака или чифута – с наше дечије радости, непромишљености, и чистоте?

Жеђ За Чудесним, рекох, баштинили смо с именом, келтском шумом и силовитошћу, скитском гором и камењаром! нашта се Лауш осмехивао, попут Владете Селића.

Једино се мртваци подсмевају свему! долазило ми је да вичем.

Ниподаштавање Истине, Лепоте и Правде, говорио сам, јесте призивање Смрти; не умире се труљењем меса, зуба и костију, осипањем коже, косе и ума, већ поистовећивањем глупости, похлепе, злоће и кукавичлука с *condition humaine*! Мештри владају јер Им се слуге поносе Знањем! Пороком, Расапом, Лудилом и Вештином – признајући Синхедриону неминовност – приклањамо се Сатани, Кнезу Разумевања!

Исус, Бог Љубави, говорио сам Лаушу, нишчима је самаштеније! Марко Миљанов, Илија Куч, Стрига и Ћоса с Озрена заборављени су, с беспрекорна живота! Мимо Магнума, Шолаје, Гишке, Белог, Љубе Земунца, хероја међу Србима као да више не сме бити!

Дођи, прићи Нама, говорио сам безречно и оцу а он је одмахивао главом, свестан да се после Тариног Луга ништа не да учинити, за Нас.

XV

1.

Да се наша Срамота не може испричати без проклетства или, горе, да је може сагледати једино проклетник, изгледа да је схватио чак Конорс. Јер ми смо се, за разлику од Јевреја, одвајкада супротстављали Паду; сажимајући у себи готово сва Времена и сву Евроазију, остадосмо Ожиљак који ни Исус није у гроб понео.

Је ли Џим Конорс то осећао већ у Торонту, рекавши да га плаши црнило, не знам. Са Срђом Петковићем, удбашем послатим да га „организује", разумевао се боље но са мном; позивајући се на *SENTINEL* беше ми Петковић дошао у стан, овлаш помињући „непријатеље вредне пријатељства". Но после РАТНОГ КРСТА се предомислио, натеравши и Конорса да ме прогласи антисемитом.

Писати му да је Петковић оперативац бар две Службе беше узалуд. Приклонивши се Синхедриону, своју причу о Лепоти, Истини и Поштењу свео је, нажалост, на укључење у Игру. Да је немогуће приступити Њима, па ровити изнутра, такође није хтео чути. И тиме беше Србин; моје искуство вредело му је мање од туђих обећања.

Чији је грех, гладан Успеха није размишљао, у Београду често обилазећи Француску 7, државне установе, и важне личности.

Црнина у њему, желео сам му рећи, не беше српска већ северњачка, чак левантинска. Ко му се умешао у лозу претпостављао је, изгледа, једино Петковић – не из досијеа или ДНК колико осећајем, дорћолским.

Ко је, хтео сам га питати, измислио трилере и хороре не би ли исказао што други бајком, песмом или скаском? Ко је цркве украсио чудовиштима и наказама, а деци причао о људождерству, гнусоби, мраку и крви? Је ли Србин написао и снимио *BLADE RUNNER*? И Филип Дик и Ридли Скот беху уметници, но северњачко срце киптело Им је преваром, сукобом, страхом, чак стравом. *Chiaroscuro*-м прикривали су кошмаре достојне Ничеа или Шпенглера.

Њему и Петковићу, знао сам, Историја стајаше фиксирана аналима, белешкама, мемоарима, дневницима, студијама и монографијама. По

Конорсу, бели човек поседовао је *the greatest capacity for sustained violence on Earth*.

Јесмо ли, по томе, и ми бели, нисам га питао.

Јер године 1924, код Шаховића више Бијелог Поља беху Црногорци за освету, у дану, побили и протерали десет хиљада муслимана. Али Швабе, Турци, Енглези, Американци, Хрвати, и Израелци живели су поништавањем Других од ступања на њихово тле.

Није се, знао сам, бадава дивио другу кадром да на врх смреке ракуну одгризе главу. Нордијско дивљаштво не беше уљуђено Марком Миљановим, већ Валтером Скотом, масоном. Што смо ми у јарости, избезумљењу и очају чинили на мах, радили су Они устрајно, промишљено, за Добит и Господство.

Кад је Босна пукла, хвалио се мојим чланком у *SENTINEL*-у, док му Петковић није натукнуо да сам неподобан. Тад ме се поново одрекао писмом намењеним, по свему судећи, јавној употреби. Пребацивао ми је национализам, десничарење, и комунистичку прошлост – преко себе и Петковића пребацујући плашт америчког патриотизма. Што је доликовало Њима, није мени.

Подупрт, ојачан и испуњен Западним Силабусом, сматрао ме је прежитком. Да је Марко Миљанов битан, избегавао ми је рећи, предавали би га у америчким средњим школама, не само на славистичким катедрама и у Црној Гори.

И ту му је Петковић ишао наруку. Као својевремено српски учењаци Јиречеку, подносио му је Александриде и Житија светаца, муслиманску епску поезију, Илариона Руварца и Лазу Костића, ћутећи о осталом. Анотирано, категоризовано *WISSENSCHAFT*-ом, такво наслеђе му није значило много.

И да је знао за Николаја Велимировића, Милоша Милојевића, Григорија Божовића, Станислава Кракова, Душана Јагликина или Мирослава Поповића, богателисао би их – насупрот Дикенса, Шекспира, Тацита или Есхила. Црњанског, Дучића, Његоша или Вука Караџића проучавали су иначе занесењаци, не Арбитри. Између комуниста, либерала и чифута, ни у Југославији нису могли објављивати самосвојници као Тошић, или Недић, док је трагаче за Смислом, попут, рецимо, Арсена Лозанина, критика пређуткивала. Са самозатирања, Конорс нас је презирао.

У наречјима Хеладе одбијао је стога да уочи Лелеге, Карце, или Пеласге; хеленизовани али никад поништени, и ти Балканци су му сметали колико мајчини преци, или сународници. Од Ибера преузевши музику, песме, скаске, епове, и технологију, од Аријеваца језик, племство и љубав ка Лепоти, Јелини му стајаху узор; не хотећи у Медитерану да види келтско, словенско и скитско залеђе, ни у Грчкој Скитији Медитеран, међу Грцима – манкуртима, и творцима манкурта – умишљао је Себе. Да су и они по

свеку судећи Подунавци побијао је цитатима. Грозећи се Искони као опасности по Разум, одбацивао је етрурство и духовно тевтонство Римљана с несагледности, и у крајњем домету неважности Историје.

2.

Да појми Тарин Луг није могао осим као Ифигенијину жртву. Пошто у мени није видео Думезила или Грејвса, ни Бој на Купресу не стајаше му вредан пажње. Отац му се за Рата бавио бејзболом и бизнисом, с погибијом суочивши се тек у Нормандији. Између осталог, Босна га је узнемиравала због мојих помена стећака и богумила, и сличности између купрешких усташа и Ахајаца.

На његово: „Што не би писао лаке, енглеске есеје?" одговарао сам питањем о тешком, и неизрецивом.

Енглезима се, говорио сам, многа Смрт исплатила. Зли Бог Им је ишао наруку, Они Њему. У заветрини су опстали, описменили се, и завладали, док су на нас наваљивали намерници, силеџије и залудници.

Из јала, рекох, и Аустријанци и Турци постали су освајачи. Но Царство се не ствара бесом; за то ваља Завет – Наш, не Њихов. Без Завета до на пљачку, из бахатости ругали су се Истини, Правди и Лепоти. Први су живели као јазавци, други као стрводери. Нас је Слобода водила Небу, Њих земљи. Бог нам је стога помогао да оживимо бар три пута: 1804, 1912. и 1941. Но ми смо то прихватили без чуђења, и захвалности.

Приче, певове и величину сопствене Историје, рекох, нисмо укњижили као Енглези и остали Западњаци, камоли Јевреји. Нестајали смо с гуслама, а тањевина уз Књигу трајала.

Што бих га тешио, да се заварава?

Још у Рокфорду, наиме, знао сам да ће о нама писати као дивљацима доличнијим Скитији но Хелади. Чланцима у *SENTINEL*-у хвалио нас је као Карл Мај Индијанце, или Дурамка Шиптаре. Но за родну Америку говорио је: *„My country right or wrong!"*

На томе му нисам хтео замерити.

Свако је, знао сам, имао бити веран неповратном, неумољивом и, у крајњем случају, погубном упућивању у одређени народ, земљу и завичај. Он међутим беше погазио Завет Части. Хрлећи Врху, заборавио је да има само Пута више или мање доличног, недоличног или уклетог. Заокупљен недовршеним Ратом између Келта и Германа, нашао се на „нашим просторима" тражећи савезнике. Петковић – подупрт Удбом и Мосадом – обећавао му је више од мене.

Но нисам заборављао како нам је, засукавши рукаве, жичаном вешалицом отпушио клозетску шољу, мада сам му само тражио број водоинсталатера. Памтио сам му и збуњене, врљаве очи кад сам га питао за позајмицу, и осмех, кад је казао да нема проблема. Снашли смо се, срећом, али сам знао шта га је таква храброст коштала.

Али Петковић је могао посрамити Јага. Предочио му је, претпостављам, цену дружења са мном. За Веће Добро починио је још једну издају, па му се душа примицала каљузи више но кад је сплеткарио по *SENTINEL*-у.

Човечанство, желео сам му рећи, штити се Појединцем, а Борба За Све значи зулум, злочин, лаж и непрегледни Грех.

3.

За Рата 1993, кад по Београду не беше млека, меса ни хлеба, Ана и ја отишли смо у село Сакуле и купили свињу.

Млада, скичала је у чистом, банатском дворишту док јој није пришао клач, крупан и снажан, у рашњираним војничким чизмама и заклао. Расporивши је, рашчеречивши, исекао је на чварке, сланину, шунке, шницле и остало за јело. Нико од тог свињокоља није правио обред; поред брда меса пили смо ракију и причали, а Конорс у своје време беше спевао песму о кољу у Луизијани, опчињен смрћу, крвљу и уживањем.

Био је, знао сам, начет. И Петковић је то знао јер му беше битно. Убеђен, међутим, да је бољи од иједног гоја, нарочито „Балканца", замерио се временом и Меденици, колико Паренти, или Лаушу. Но Конорс је сам себе прерадио, не верујући првом утиску; чифут га је уверавао да је све питање Места, Времена и Односа Снага.

И Петковића је, очигледно, привлачило убијање на одређен начин, на одговарајућем месту, у прописано време. Волео је месо ужасавајући се свињокоља, па је покушавао, грчевито, изнаћи кошер за беду, издају, и грех.

Живети без поштеде и утехе беше му страшно, колико Конорсу. Културом су се обојица држали Цивилизације и бранили од Варварије, Њима сличне бљеску обредног ножа.

Кријући срце – попут католика, муслимана или хасида – сваке недеље водио је Конорс породицу у цркву, предајући се ритуалу.

Петковић није чинио ни то; крштен на Палама као Карацићев „дипломата", причешћивао се једино кад би морао – благог осмеха *marrana*, свиње конвертитске.

Бол, говорио ми беше брат, постоји искључиво у мозгу!

Поносан са свог открића, не знајући за Гурђијева, понављао је да се Бол да блокирати, као рампом или зидом.

И Бог је Осећање, ваљало је рећи, не само њему.
Но до тога је морао доћи сам.

Мајрон Камен, говорио сам Лаушу, тражио ми беше чланак о Курту Валдхајму. Да је о њему знао више него ја из БОРБЕ, требало ми је бити јасно.

Но објавити било шта, било где – помињући усто Србе, рекох, стајаше ми обавеза. Због *„Publish or perish!"* ваљало је учинити што Јевреји нису хтели, чувајући се.

Али слике побијене козарске деце, рекох, и ниједно од њихових 11.000 имена, Камен није хтео објавити. Попут фотографија гомила посечених јерменских глава, уз Шафразијанов необјављени чланак о Геноциду 1915, сам помен туђег страдања читаоцима ЊУ СТАНДАРДА беше одуран. Но да се уцене Валдхајм и гоји, неколико речи о Козари 1942. беху ми дозвољене. ЊУЈОРК ТАЈМС је чак објавио мој превод немачког извештаја о самоубилачком, берсеркерском јуришу устаника.

Камен, рекох, није волео комунисте; телефоном ми је помињао гриничке лофтове и дружења с Фирстом и сличним ујуреним, задиханим азилантима из Старог Краја. Наручио ми је приказ Штајнерових 7000 ДАНА У СИБИРУ, истовремено одбивши још једно Шафразијаново подсећање на Јермене. Од комуниста, либерални њујоршки Јевреји разликовали су се петковићевским захтевом да све буде кошер, а свако погубљење уз поштовање Људских Права.

У то време – на Михајловљеву препоруку такође, рекох, код Камена су објављивали Соња Нахт, Милка Цикотић – „Југославенка", феминисткиња, *handicapped single mother* – и укривени београдски Хрват, Милан Перић. Равнодушни наспрам страдања Срба, Јермена, Новогрка и других Варвара, потежући Историју тражили су повластице за Јевреје, црнце, пролетере, лезбејке, педере и сакате – не би ли, претпостављам, тлачењем здравих и ваљаних обештетили Жртве Првотног Пада.

С непојамне охолости и моћи, рекох, устремљени цео Свет да почифуте, амерички Јевреји стајаху многима предложак. Прихватајући беспоштедни Прогрес, и Петковић и Конорс беху се приближили Камену; стравом и обимом туђе Смрти мерили су, изгледа, Добит По Човечанство.

Уредно осмехнут, избријан, лица младог слуге, рекох, Петковић је уживао у Игри Стицања Утицаја. Престројивши се из комунизма у либерализам, те српски, па амерички национализам, омилео се и донаторима *SENTINEL*-а, Конорсу потврђујући да ништа не завређује жртву.

Шта је, међутим, Адмирал Стокдејл, говорио сам насмешеном Лаушу, могао мислити о Нама, видевши Срђу Петковића? После вијетнамског заробљеништва морао га је препознати.

Да је порекло све, казивао сам Лаушу, а васпитање и образовање нанос, стари Стокдејл није сумњао. Своје претке налазио је у *DOMESDAY BOOK*, од Петковића највероватније одвративши поглед чим му је почео ласкати.

У редове пријатеља, рекох, примао је Људе Од Соја. Сед, усправан, упоран, осмехнут, својевремено беше ошутао и моје речи о келтству Срба.

Попут кипа, рекох, обраћао се, засигурно, само Конорсу, јер га је и Петковић подсећао на Словена – чифчију Славе, Слова, Фрагмента, и Сентимента.

4.

Желео сам, нарочито Конорсу (Лауш је то знао) предочити да ће Нови Светски Поредак – брисање и последњих трагова Келта и Сака – стићи сарадњом с разним Петковићима, или јеврејским неоконзервативцима из Вашингтона.

Залуд сам га подсећао да су и Османским Царством управљали Јевреји, многи бегунци из Шпаније и Хазарије.

Бележници, астролози, научењаци, намесници, трговци, посланици – све сем војници и бегови, говорио сам, освету хришћанству сматрали су Заветом Јахвеу. Србе су мрзели с бриге о души, уместо о богатству, моћи, или држави. Као Немци и Романи, од зависти беху обневидели.

Да је Свет Мекане Преваре под опсадом нисам му морао говорити. Но чинило му се, као многима пред пропаст, да ће се све догодити касније, другоме. Сељењем безмало сваке три године, и отац му беше тражио Успех мимо Љубави. Нажалост, Интереси су се мењали, а Прорачуном грешило.

Затомивши сопствено племство, објашњавао сам Лаушу, Тевтонци, Романи и Словени упустили су се Странцима. Револуцијом се није дала превазићи кастинска основа Европе, сачувана расама и нацијама. С непотпуне свести о себи срљало се ка Обећаном Царству, и Коначном Решењу.

Томе су се, говорио сам, нехотице испречили Словени, омотавши се око свега попут паветине.

Замор Нам је, говорио сам Лаушу, појео врлине а ојачао пороке. Расапом су се користили Ини, као црви или плесан; око Конорса, Камена, мене пуцало је, крунило се све – друкчије у Новој Скитији но у Старој, или Грчкој. Из тога се излази једино истинском Обновом – сечом Грања и кресањем Шуме, као у брдима Марка Миљанова, или Мирка Селића.

Од либералног капитализма, говорио сам Конорсу, узеће Габељи транзисторе, музичке стубове, видео рекордере, МТВ, аутомобиле и куће из-

умрлих или исељених Аријеваца, Северњака и Ибера. У Чикаго, Бронкс, чак Београд унеће Манагву, Луанду, Рабат или Бомбај – са својим боговима, законима, омразама и обичајима. Изнад свега Нашег накалемиће своје, од воћке чинећи дивљаку, а чифути ће се укрити и у Њих, не престајући да газдују. Ћудоред без потребе за Аристотелом, Њутном или Декартом владаће свим Скитијама – не с наше слабости већ наивности, врлине међу племићима.

Нема ничег наказнијег, говорио сам Конорсу, од муслиманског, индијског или индијанског града, с потлеушицама и сокацима препуним сакате, кљасте, мусаве деце, олињалих паса, болесних кокошака, и мува.

Зашто Келти, Срби и Скити нису имали градова, говорио сам и Конорсу и Лаушу, сазнаћемо кад Београд – попут Париза, Лондона, Њујорка, Чикага или Берлина – преплаве Дошљаци од којих нема заштите. Попут престонице Древљана птицама запаљене, и наше ће страдати с лакомислености. Одељени од тла нећемо осетити сопствену пропаст, гори од Оних Који Ће Нас Наследити.

Миша Глени, говорио сам Урукалу, писао је о рату „урбаног" Сарајева против „руралних" Пала, а страну су му држали одроди српских имена. Шта сам, онда, могао очекивати од Конорса?

Глени, говорио сам, Тим Цуда или Лора Силбер – као Кантор или Камен – живели су, делали и деловали у Њујорку, Средишту, а Ми у Београду одакле и Петковић беше побегао. Чифути се на нас обрушавају, бркајући нам појмове. Нас је десетак милиона а Других милијарде; по Кабали, Број пресуђује. Геноцид је одувек почињао бројкама – смрт неколико милиона Срба мање Им је Зло од увреде милијарди цигана, пургера, габеља, чифута, црњи, жутаћа, или калаша, Истином да су тањи, завиднији, и крвожеднији од Нас!

Урукало се смејао (а Конорс и Лауш ћутали).

Благим усредсређивањем камере на, рецимо, забалављену усну или криви зуб, говорио сам, „свету" смо приказивани у складу с немачком или хрватском пропагандом. Калаши, једини преостали Аријевци у Срцу Свастике, постали су и нама синоним за габеље, у Америци зване чак „Власима".

Шта је ту могао један Џејмс Конорс, говорио сам Лаушу (не Урукалу), заплашен Бљеском?

Отмени и суздржани, попут Дага Камингса у *West LA* -у, рекох, Келти Америке су се смешили – да не скоче на Сасенахе као некад на Краља Алфреда, или Генерала Шермана!

Племство, благорођено, говорио сам, не да се уништити до геноцидом, самонанешеним. Најгори владају јер се јунаци, барди, сели и себри стиде, Њих!

Тужан, Урукало ме је посматрао.

Западу, говорио сам, беху стога увек милији Турци и Монголи, Тамили и Бантуи, Ајмаре и Ацтеци од Нас – брђана Грчке Скитије. До пре стотинак година, Кучи су бацали по камен на гомилу за сваку важну одлуку. И тај обичај, истоветан са старогрчким, бесмо заборавили јер су нам сели престали препознавати Непријатеља. Ентропија се да описати и као тежња за утапањем, расплињавањем и мешањем Свега у Једно; у Србима, Искон још призива Људе свом Лику.

Сакатих, недостатних, недораслих, успаваних, говорио сам, било је и међу Сакама и Келтима. Но у Нас налазио се, чешће но у Других, понеко жив, усправан, снажан, леп и паметан попут Марка Миљанова, Илије Кука, Хајдук Вељка Петровића, Станислава Кракова, и безбројних момака с крајишких и босанских ратишта.

Пред Нама се, говорио сам, Господари Света виде у Медузином Огледалу, као наказе. Да није Нас, чини Им се да би били лепи, добри и прави – како се граде Културом, Цивилизацијом и међусобном хвалом. Већ Нас је Гибон, илуминат, покушавао отписати, слутећи да можемо све боље и јаче но Његови, ма колико вежбали.

Нема технологије, говорио сам, од ништака да начини Човека! Клонирање само умножава мане духа, а сва помагала их увећавају – као у чифута, Турака или Тевтонаца!

Не може свако, говорио сам Конорсу, заиграти као Грк или Мијак, бити мангуп с Дорћола, из Петрова, или борац с Коране и Вучјака. Кад Јужњаци певају меким, ијекавским енглеским и подврискују, пеку брљу и туку се, коцкају и убијају, сатрапи Синхедриона се мешкоље – сећајући се, клицом, доласка нетремичних Арија, да Их продрмају и саблазне, не би ли Их уљудили.

Но Конорсу Срби беху што мрки, гневни Иранци пред америчком амбасадом у Техерану. Поносећи се небоплавим, укрштеним погледом, куну је своју смеђу пут и тамне власи; Београд, најсличнији европском делу Техерана, доживљавао је као неуспелу копију Париза, или Минхена.

Три хиљаде година беше прошло откако су Саке напустиле обале Каспијског Мора а Конорс, Лауш, чак Урукало нису могли прихватити своје најстарије и најзначајније Претке. Између Београда и Техерана лежало је хиљаде и хиљаде километара пустиње, планина и мора, али оба Града беху се модернизовала готово на исти начин. На ужас Одређених, исти кестенови и липе оивичавали су сличне улице са сеновитим двориштима, и клинцима с истоветним колицима на куглагере. Фарси с планине лелекали су безмало истих сужених, сјајних очију као Крајишници, а то је Конорсу, Лаушу, Урукалу, мом оцу и мајци било неиздрживо, као својеобно мени.

Келти и Саке, заточници и заточеници соја и порекла, првотни витезови Евроазије, здружени су у Нама, суздржавао сам се да не вичем, а Пукотина коју смо собом хтели премостити – између Северњака, Ибера и Аријеваца Смисленог Света – ширила се, столећима. Бука око Нас постајала је заглушнија, Времена за опредељивање преостајало све мање а Пси – не само Рата – гризли су Нас за глежњеве. Бирање коме се Царству приволети није престајало а Конорс, Лауш, Урукало, те комунисти, масони и остали Поклоници Вештине сврставали су нас међу Курде, Бахтијаре и Калаше.

Као пословењени Андреј Афоњин у Техерану или плави, високи Василије Јовић – леђима окренут Пацифику и залазећем сунцу – зурио сам, стално, ка родном Крају. Хиљаде избеглих Срба и других Људи желело Нам је помоћи, не знајући, међутим, како?

Док су Част, Лепота, Храброст и Памет бирали свој Храм, говорио сам деци, Бог је имао Смисла, а само Нада да је Људи као Љубо Тошић, Мирко Селић, Вук Пижурица, стари Џош Макејб, Марк Конорс, Владета Селић, Бошко Вујошевић, Андреј Афоњин или Фахман из Сижја може нас призвати Себи, Уточишту Вишњег.

Док не признамо, обраћао сам се наново Урукалу, што је сваком одрођеном Србину најтеже: да нас има бољих и горих, а да нам предводници морају бити честити, лепи, храбри и одлучни, душе ће нам треперити попут фитиља при прозору, пред мрак.

XVI

1.

Пишући о Каталонији, Орвел није назирао Крајину и Босну. У „1984", већ, није сумњао да ће психолози, психијатри и неуропсихијатри Тавистока макар у некој „Југославији" уништити Љубав, Веру, и Наду.

Јер давно Европом беху пројахали Келти, потомци Сака и Северњака. Златни, плавих очију отворених наспрам Људи и Неба, дочекали су и њих да обавије тама, са сопствених зеница. Очи су им прво посивеле па позеленеле, а они поцрнели и скврцили се попут Ибера – не губећи, међутим, свој Дух.

Последња аристократска каста Европе, нестали су остављајући нам Себе у аманет. Од Келта, као ни Срба, није могло бити Цивилизације, јер се нису штитили градовима. „Гардарикијем" су Северњаци звали Словенску Скитију, земљу себара. Келти су јахали отвореним пољима, градећи куле на ћувицима. Одатле, попут орлова, посматрали су лазење Иних и Других.

На Тари беху саздали оријашку дворану за гошћење хиљаду јунака, но изједала их је завист Нишчих, вазда у Већини.

Опадањем, погибијом, трошењем, Келта и Срба остајало је све мање. Згађени Собом колико штићеницима, посматрали су како им се златни торкови тање у ланчиће с распећима и астролошким знацима. Имена су им себри почели надевати псима, песме певати сељаци и свињари, подвиге присвајати чифути, лацмани, Швабе и трговци.

У Босни, Србе је предводио стипендиста Тавистока а у Крајини управник умоболнице. Свему мора да се из гроба смејао, крвавих очију, плућа изједених сушицом и земљом, Џорџ Орвел, некадашњи полицајац.

Године 1745, на Кулодену сачекао је Војвода од Камберленда Брђане на картеч и плотун. Залуд су Келти ударали на сасеначке стројеве витлајући огромним, двосеклим мачевима, заклањајући се маленим штитовима. Огањ их је пробио и покосио, као потомке Срба у Срему, 1945. Под оловним куглама и тучом узмицали су, док их је немилосрдни Војвода гонио, љуте и у Смрти.

Боб Баумгартнер причао ми беше о фолксдојчеру кога су партизани закопали до грла, на Зиданом Мосту. Момци под црвеним звездама сме-

јали су се запомагању глава под свастикама, које су тенкови гусеницама дробили. Фолксдојчер је вриштао неспособан да затвори очи. Но нико га није чуо до стари Боб Баумгартнер, читаво десетлеће пошто део тог скитског поља беше поштеђен. Од шенлука, мотора и песме, фолксдојчер се и у Америци хватао за уво, збуњен, а Баумгартнер је причу пренео мени, не схватајући шта чини.

Знао сам да је на мени, као на Орвелу, да пишем и о Ђујићевом четнику који је с два заробљена домобрана – млада, бледа и плавушна – ушао у двориште у Братишковцима и тражио пуре.

Сељанка, причао ми је с осмехом субноровац, није га питала је ли гладан. Домобране је клао полако, хватао им крв на качамак и мукотрпно, одсутно јео.

Такво људождерство – коме рећи? – имало је, можда, претхода међу Скитима орођеним с Турцима. Но срамоту – али не и име – забележили су Им Грци, склонији другим свирепостима.

Крезу сам морао скинути с ражња, говорио ми беше, лудих очију, Шијанов четник код Дрниша 1993.

Шаке, мирне, радничке, подсечених ноктију, држао је на чистом, сељачком столу, поред чаше с црним вином, и гледао кроз мене.

Нико му није смео прићи, казао је. Беше жив; ја сам га сахранио пошто сам му испалио метак у чело.

Момцима сам рекао, говорио је, да ми приведу једног од Њих; радили смо му што Они Крези. Нисам чуо да су иком То опет учинили, куда смо пролазили.

Занатлија из Ниша, намицао је на чело црну бејзбол капу с мрежицом. Лице му беше зелено наспрам очију, и мирно попут дубоке, погубне воде. Глатко избријан, из усека и бразди, као кроз желе гледао је мимо Људи, Времена, и Себе.

Орвелу, да смо се срели, могао бих рећи да је ентропија напредовала више но је стрепео. Винстона Смита мучили су по упутствима Института За Проучавање Људског Понашања, у Тавистоку, а Куч-Илију Турова, сто године пре тога, по правилима турског катилука. Орвелов Смит беше унижен не толико Собом колико мучитељима, а Илију су и Турци поштовали, дозвољавајући Арнаутима да га поје и хране, на губилишту.

Ни Орвел ни Марко Миљанов, међутим, нису могли сањати шта ће се дешавати у Дретељу, Тарчину, Лори или Лукавици, за последњих азијско-српских ратова. Да Србин, командант логора у Лукавици, заробљеницима сече пете, ране пуни срчом и завија да тако зарасту или – као балије и усташе – да неко тера мушкарце један другом да чине што не би изроди блудницама, ни један ни други писац отпора и јунаштва нису хтели замислити, камоли поменути.

2.

Помињући Дагона, божанство Кананаца, Фред Чепел је писао о Страви Пред Искони. Но Реља Новаковић, Србин, беше у Карловачком Родослову пронашао Дагона и међу Дачанима – киповима приказаног с горњим делом рибе а доњим човека. Њему су бацали заробљенике и губитнике у вир, али је Чепел свођење човека на животињу ипак препуштао биолозима, марксистима и илуминатима. Историју је, више и од Новаковића, сагледавао Вером, Надом и Искуством, увирући у Њену душу попут Роузмери Сатклиф, или Толстоја.

Дагона, наиме, било је свугде, нарочито у мочварама Луизијане, где беше очуван свињокољ као обред. Све је, изгледа, трајало испреплетано као цревца, и једино су нам истински аугури могли прочитати судбину. И у Луизијани су се Келти искупљивали жртвом а Чепел се, за разлику од свог пријатеља Конорса, није грозио тога. Другима је ваљало шуњати се мимо Чувара Капије Између Светова.

Јер, знао је Чепел, Капију су чували чифути, кербери без премца. Многобошци – Кабалом су признавали и Дагона – Неверника су залуђивали бајком о Једном Богу. Но Њима је свукуд требало чимбеника – попут Баала, или демона масонских мистерија, Јабулона.

Свој Јад, говорио сам Урукалу, Они преносе сваком, попут губе. Признати Чепелу, Галагеру, Кракову, чак мени, да је јад за јадове а за Нас Валхала – светковина беса и очаја, радости и смеха Себи и боговима – наругали би се Прецима, убогим и јадовним од Аврама.

Писцима од соја, говорио сам, Постање не престаје, а свако је Време исконско и херојско. За то ваља Вида и срца какве кукавци, од Почетка усредсређени на Превару, и стицање Вештине, немају.

Барди, говорио сам деци, морају бити јунаци. Куч-Илијину Лепоту уочио је Миљанов, мимо свих српских списатеља прошлог века. Нишчи коментаришу, просуђују, одређују – а пре свега осуђују – док Келти живе. Песмом, Речју и музиком, Ми уздижемо Смисао; левантинци се обраћају рибљим ушима Дагона, бога утопљеника.

За Нас, говорио сам својима, свако имање је нечије немање. Јунак пресипа потребитом.

У невеликој соби, претрпаној штафелајима, бојама, палетама, графичким пресама и платнима, говорио сам Урукалу, Драган Милојевић, наш Друг, сликао је Српску Коб. Његово сликарство, као Шћепановићево вајарство, не беше Производ ни Роба, већ Дело. *Commodities*-има су могли трговати Други, не он, неуплашен Модерном.

Урукало је казао: Је ли зато умро?

Огледала, рекох, морлоцима и елоима треба мање и од јунаштва. Драган Милојевић, келтски сликар, отимао је Дело од глади, беспарице и нехаја, недалеко од Патријаршије, чувара нашег Духа.

Урукало је, сећам се, и на то скренуо поглед.

Црква, рекох, беше приредила Изложбу Српске православне уметности и позвала многе а њега – сликара новог Оплакивања Христа – не. Светосавље Им је могао тумачити свако сем јунак. Ваљало Нас је, претпостављам, саобразити с Њима.

Диљем бивше СФРЈ, говорио сам деци, стотине хиљада седих, очуваних, стамених стараца дичи се Срамотом.

И роман о Батари, Србину који се зулумом опирао зулуму, говорио сам Урукалу, написао је Мираш Ђурашковић. Својој мајци и многима он је сел – не Тошић, Недић, Ђукић, Шћепановић, Милојевић или ја. Од писаца као он, или „православних" сликара као Ивањицки, Вилимонка, или Братић од Семберије, Синхедрион зна шта да очекује. Буком и бесом Нове Уметности штите се од Огледала, икаквог.

Какве то везе има с Милојевићем? питао је Урукало.

Очи му беху велике, чак тужније но по Паду Крајине.

Као Директор, рекох, Ђурашковић је надзирао и Сајам Књига, да се ко не пробуди.

А Владика Теодосије, до њега, рекох, покудио ме је због преоштрог језика, нашта сам га замолио да ме просвети.

Из његовог врдања, међутим, рекох, схватио сам да му је сметала сумња. Јавно се питао бејах, наиме, што Жарко Видовић није члан Академије Наука, а он ми ни приватно није смео рећи да Црква не воли лаичке теологе. Чиновник, јунаком је сматрао једино Исуса, и понеког свеца.

Коме веровати? питао ме је Урукало, ко зна који пут.

Ђурашковић, рекох, могао је о Батари писати шта хоће. Иначе су му Дело схватали као упутство за заштиту Поретка. Попут Вилимонке, Ивањицки, или Братића, попуњавао је потребу за Културом, учећи себре кошеру.

Залудници, самаштенија, мртваци, рекох, заокупљени стицањем и варањем, гложењем и саплитањем, побегли су у гардове од заслужене Казне. Лажном уметношћу цепљени против живота, Милојевића су убили јер Их је учио што нису хтели знати.

Художницима се, рекох, пургери смеју да не би Себи, блаворима.

(Дебели, дугачки, смеђи, хитри замицали су блавори у густиш, привидно налик змијама. Заправо, хранили су се њима – белоушкама, шаркама, поскоцима, неспособним да разлуче Привид од Истине. Блавори су јели јаче и боље од себе – као Колашинци, Београђани, или субноровци

бесловеснике загледане у Непријатељске ровове, а заборавне на сплетке, жице, мине и гас.)

У своје време, рекох Урукалу, размишљао сам да ли да убијем блавора крај Таре. Но у томе му беше спас. Стругнуо је хитар и одвратан у шипраг и оданде ми се засигурно смејао, безгласно, змијски, чедо Дагона.

Урукало ми се осмехивао, да се не наљути.

3.

Синхедриону не треба Љубави, говорио сам деци. „Страх је почетак Мудрости" каже Књига, али Старци Стравом потврђују Моћ. Срби су Им „неупотребљиви" јер се нису хтели дружити са сваким, ни слушати горе и глупље од себе. Нису, такође, обећавали да се неће полакомити на Лепоту, Истину и Правду, уместо да прате сваког новог Луга.

Јер, говорио сам, једнакости има једино међу племством. Упуштено Турцима, робље се предуго изједначавало Падом. Немоћ Срба у победи не беше великодушност, већ Страх Од Себе и Сопства. Отето је наиме ваљало држати, и показати се на дуге стазе, не само на мах и јуриш.

О Изгубљеном, рекох, дало се већ певати и нарицати. Домаћим тлачитељима – Обреновићима, Пашићима, Брозовима или Милошевићима – бесмо захвални јер су нас понижавали мање од Османлија. Предводнике к Слави – Душана, Карађорђа или Аписа – мало је ко од потомака следио.

Од Нас, рекох, друго се није очекивало.

У екипи *CIA* која ме је 1989. испитивала о Слободану Милошевићу, говорио сам Лаушу, сви су знали више но ја. Не беху ме, схватио сам, довели у Вашингтон да чују о њему, већ Нама. Занимало Их је управо што сам нехотице казивао – да Срби, заокупљени ратовима, надметањима и неправдама, не слуте да постоји Пројект.

Слушали су ме, говорио сам, расположени, но кад сам казао да Милошевића не бих поставио за трафиканта насмејали су се углас, као опасци да се Срби, углавном, осећају превареним. (*Shafted*, бејах казао.)

Све време, рекох, чудио сам се Њиховој младости. Тек у Крајини и Босни схватио сам да беху спремани за дуготрајно сечење, печење, прекрајање, исправљање или кривљење Нас, и да ме је безмало голобради шеф процењивао са Знања мени недоступног. Будућност – Њима позната бар две године пред Рат – није садржала никог мог, ни мени драгог.

Мора, рекох, да сам Им изгледао као Винстон Смит О'Брајену.

Момцима и девојкама у тој соби нисам умео казати, рекох, да су се продали Инима, не би ли стекли чега су се њихови аријевски, северњачки,

или иберски преци и својта грозили. Фаустовски, замајавали су се подчињеношћу, надчињеношћу, и заверама.

Но, рекох Лаушу, ваљало је проћи Книн и Озрен, поновљени Купрес и Бихаћ, да бих разумео шта сам годинама покушавао написати, луд и сапет.

Погледавши ме, дуго, Лауш је казао: Покушаћу што ти. Мислим да је ипак лакше викнути но изигравати луду, или заморче.

Беше, рекох му, одувек понајмање Правог. То је и Мирко Селић знао, насмешен испод жутих, брђанских бркова. Памтећи старце полегле на турске жице, мост да чине племеницима и потомцима, морао је, чини ми се, помислити да ће се Скадар поновити – рецимо Бихаћем 1994.

Права Србија, рекох, не може бити ни на Небу ни на Земљи, већ у момцима из Сижја, Бачке Паланке, Јахоринцима виђеним у сумрак како сури и големи иду низ положај на Нишићима. Србија мора бити Велика колико Њени јунаци. Што Милошевићева Србијица то није схватила, Полом је и Пад.

Лауш ме је посматрао, пажљиво.

Четујући по Доњим Крајевима, рекох, марјани су гинули један по један, нестајали, или се исељавали у Канаду, Аустралију, чак Грчку, а Синхедрионови послушници се множили, попут скакаваца.

Лауш се насмејао.

Црква, Држава, Нација, рекох, градили су се увек Људима, а Храмове је могао зидати свако, макар од блата. Ни у каквом Храму, никаквог Већа Стараца, нико није могао остати жив. Чупајући жртвама срце, Ацтеци су само потврђивали да нема Храма без Организације – погубне по Правду, Истину и Лепоту.

Лауш је ћутао.

Мој деда Љуба, рекох, у Америку није отишао јер је већ пред Други Рат престала бити Скитијом, поставши Новом Хазаријом.

Преваре је, рекох, Деда мрзео и док их је чинио. Једном беше одвео купце у туђи шљивик, узео капару и откупио род, али све његове ујдурме стајаху ништавне наспрам таворења у кутку властите куће, одузете му као „буржују" и „капиталисти". Четник од 1912, желео је да се надмеће за Част и Срећу, но отац и његови су му се због тога подсмевали. Петљати се у Божије Намере Деди беше *sacrilegio*, удар на све узвишено, истинито, праведно и, у крајњем случају, смислено, а Њима посао, као други.

Лауш ми је досуо виски, затворио флашу и вратио је на сточић између нас.

Кад смо долазили код њега, рекох, да му честитамо Божић и Ускрс, осмехујући се посматрао је мене, мајку, оца и Банета, будућег Канађанина.

Знао је, рекох, да смо безверници и то трпео, као Човек.

4.

Јаој мене Војвода Радоња! рекох, викали су Кучи по повратку из Србије. Бесан, Лауш ми је говорио: Као народ Срби неће из земље, материце!

Плаве очи су му искриле, руке, крупне, лежале на коленима.

Кукајући из гласа, ниједан од Куча, говорио сам, не беше чуо за ПЕСМУ О РОЛАНУ. Но *„Aoi"*, прастари, аријевски припев не би им био загонетан као Французима, мада о Себи нису знали сем да су Срби – старином, можда, од Мрњавчевића.

Дичећи се пореклом, рекох, нису помињали да Мрњавчевићи беху Власи са Шаре. Чувајући стара имена: Мрња, Миљо, Прел, Дрекал, Оташ, Бато и безбројна друга, зазирали су истовремено од Искони, Искорака Из Бога.

Леле нама Војвода Радоња! викали су, а Шумадинци су потом све Црногорце дочекивали тим речима, као шалом и опоменом.

Јер, рекох, Војвода Радоња с Кучима, Васојевићима, Морачанима и Ровчанима беше дошао на Јелицу да ратује уз „мађарског" „војводу" Лаудона, против Турака. Што Лаудон не беше Мађар већ Немац, *Ernst Gideon Freiherr von Loudon*, заповедник Лике средином осамнаестог века, кучко предање није забележило.

Њиме, рекох, остаде упамћено једино да је Војвода Лаудон убио Војводу Радоњу из зависти – пруживши му половину јабуке пресечене ножићем отрованим само с једне стране, здраво парче појевши сам.

Владета, Благота, Радован, Миљо, Лука, Мато и Коћа, рекох, ми је родослов. Претпостављам – збрајајући пасове – да је Коћа ишао с Војводом Вуксаном од Роваца и Кучима у Србију. Гледао је Лаудона у белој, златним везовима и ширитима украшеној униформи, накићеног орденьем и свиленом лентом, скупоценом сабљом опасаног, како, под напудерисаном перикам, уског, бледог лица Северњака, дели почасти с Радоњом, рођаком жене му Селе.

Црногорци, отворени попут Бантуа, говорио сам Лаушу, држали су ратни савет с Немцима.

По кучком предању, рекох, Лаудон беше војсковођа без премца, но злим оком смотрен на Радоњу – вишег за главу, рујавог и мрког, руку и ногу попут стабала у гори. Лаудон, преносили су Кучи кроз пасове, могао се, онако избријан и бледуњав, само дивити брковима, перчинима, и токама Срба.

У борби, рекох, Брђани су се утркивали ко ће више глава посећи, док су Аустријанци ступали уз добоше, као пред ревизором или двором. Коћа, блиставих, тамних очију мора да Их је презирао колико ценио, преплашеније од официра но непријатеља.

Два Света – Севера и Ариља, рекох, здружили се беху наспрам алтајског. Но Кучи нису веровали лацманској Вештини, а Швабе српском јунаштву и простодушности. У брђанском Срцу видели су недораслост, Црногорци у Њиховој суздржаности Превару. Да остане предање о још једној Издаји – Лаудона над Радоњом – беше неминовно. Памтећи смрт Душанову при Цариграду, самоћу Лазареву на Косову, Карађорђеву на Сави, окупацију Босне и Херцеговине, повлачење преко Албаније, солунско одуговлачење, поштеду Бугарске, стварање Југославије на уштрб Праве Србије, наметање Бановине Хрватске и Конкордата, 27. Март, напуштање Драже, бомбардовања 1944, совјетизацију Југославије, и полувековно помагање комуниста, потомци Војводе Радоње нису се чудили Дејтону, и бомбардовању 1999.

Певајући о Истоку и Западу, рекох, Киплинг није мислио на Грчку Скитију. У нашој Причи Лаудон је остао тајни агент, тровач, и све беше садржано тим Миљановљевим записом, очуваним мимо чињеница, али не Истине.

И после Другог Рата, рекох Лаушу, певали су четници о Јелици, својој планини. Помињали су је борци у маскирним униформама, црној или мркој аби, брадати и тврди попут марјана. Присећали су се свега, не памтећи ништа. То српско спомињање без свести, имена и сопства, без знања о Војводи Радоњи и Брђанима, Лаудону и вишестолетном Плану, те спрези Мештара Слова, Преваре и Лажи, коштало је и Арије из околине Ариља живота, а све Нас Слободе, до данашњег дана.

Јер, рекох, мада је Благота знао да се Слово и Реч разликују – колико узајмно од Истине – већ Владета беше то заборавио. Покушавајући да узапти Истину Архивама, Извештајима, Списковима, Анализама, беше ипак остао усмен, попут села. Неисказане Љубави, умро је не престајући да презире Варваре – своје претке и саборце – несвестан да је отрован попут Радоње, Куча.

И Тројански Рат, рекох, беше поход Варвара на Свети Град.

У њему су, рекох, учествовали он, Мирко златом опшивеног џамадана, сребрног јатагана за пасом, углачаног гасера у мркој шаци, па Коћа и отац му Секула Брацанов Влаховић, све до Ариља у меди: Ахајаца и Данајаца окомљених на Мезе и Дардане, тамне вековима.

Варвари су, рекох, јуришали на Скадар, грађен људском жртвом. Људском жртвом су га и отели, а Лаудонови и Лединови Пургери им га узели, Словом.

Масони су, рекох, рачунали на заборав.

Лауш се осмехивао.

Лица наспрам Тарабоша, рекох, као Кћиног наспрам Јелице, и Мирко Селић урлао је према Турцима, Солдатима Зла.

Бркови, рекох, смеђи и тешки прекривали су му беле, здраве и снажне зубе, а у очима пламтео палеж Троје и Рима, и будуће похаре Беча, Берлина, Лондона, Цариграда, и других забрана за сакате, узете, кусе и плашљиве.

Јер, рекох, Црногорци Скадар нису спалили, мада је нагрђивао пречисто, дивљачно лице Грчке Скитије.

Троја, рекох, беше Град тако опојан да су је и Варвари опевали. Чудесна, опседала је сваког. Тискање Варвара на жалу испод ње, њихови појеви и борбени покличи, судари штитова, беху чак Шлиману усхит и несаница.

Тројанским Ратом, рекох, враћали смо се Детињству, сви – попут оца и мене.

Штап у руци, рекох, постајао је мач, копље, пушка или лук. Непролазни, бесмо Сви тада Другови, јунаци с дракара и кораба. Јашући степом, јурећи низ камените стране, бацали смо се на Доње Крајеве, попут грабљивица.

Рат, вечити, рекох, тутњао је Светом као Небом, а само с једне стране стајао је Луг, Бог Смрти.

5.

Ни Немањино братоубиство, говорио сам Урукалу, ни Драгутиново оцеубиство, ни Милутиново сакаћање својте нису у нас упамћени. Лош Цркви беше Душан јер се посвађао с Цариградским Патријархом, незавршена посла. А тај Нам се Посао, очигледно, отимао од старине. Јер једино Завишћу могли су Кучи тумачити Лаудоново убиство Војводе Радоње.

Као за Мрњавчевића, рекох, касапили смо се по Крајини и Босни, пуни зле снаге и горега беса – наспрам брата, мајке, оца и Бога, ретко Иних. Попут Климената и Шаљана градили смо конаке за Непријатеље, да се покажемо. Код Шиптара, цела села доносила су најбоље у мусафирхане, а ми подизали хотеле, спортске и конгресне хале, ма какви били Себи.

Наш „интернационализам", рекох, најчешће беше Бег Од Себе и тражење Добра у Других – чији смрад нисмо осећали, поистовећујући се с Њима.

Ини су Нас тровали, Своји сатирали.

С екрана, понижавали су Нас фрфљањем, шушкањем, бркањем тврдих и меких сугласника, погрешним наглашавањем – од Мирјане Мар-

ковић, уплашене сибиланата, политичара недораслих српском „р", до муцавих спикера стајаху Нам казна. Готово свако лоше рођен, зло научен и одгојен беше се дао у јавни живот; без испита „шиболетом" остајали смо и без образа.

Наши Кананци – Лелези, Цинцари и остали – учили су нас мутавости, Јевреји српском. Подсећао сам се Конорса и његове бриге да ми енглески буде беспрекоран.

Ни у свом стану нисам се могао склонити од уродица. Буцмаст, Милошевић ми је личио на Хазара прерушеног у Словена. Шијан, плав и бесловесан, могао је бити Швеђанин, а Бошковић Кушан. Лоши глумци – мада бољи од Нас, никаквих – беху отерали и Урукала из земље, да ми с Новог Зеланда кука над самоћом у Пустоши.

„Фирма" – некадашња Служба – даље је ниподаштавала Пасје Гробље и његове жртве, остављајући мени да пишем ову Књигу, за друго Време и Србе. Јер све новине и часописе као да је надгледао покојни Меденица, уз Мајрона Камена, Микија Спасића, Ђурашковића, или Ковијанића.

Пишући о Новоговору, казивао сам Ани, Орвел није слутио колико је подбацио.

Новоговор, говорио сам, јесте и производња лажних банкара, саветника, бизнисмена и пропагандиста – колико писаца, новинара, академика и државника! Страначки прваци из општинских комитета и савета за безбедност, дисиденти који су напредовали док су други робијали, или бежали из земље, јесу порука јасна и глувима!

Новоговором, рекох жени, док ме је гледала огромним, зеленим, пречистим очима, казују да се не може без Пушке, уперене у Њих!

Пред нама, Синхедрион се расклапао у напуштену, безмерну Касарну, Клинику, или Забелу, а ми смо се држали заљубљени, без наде у Повратак.

Тата, схватио сам наново, беше умро на време, с Меденицом сазнавши да је Победа Пораз, непрестани. Јер Они беху надвладали Нас али не Себе; деца, одгајана као Победници, у Слободи Им беху доспела на Листу За Уништење. За то немаше правог кривца: Синхедрион је непрестано тражио нове слуге, да личе на Људе. Стални Кадар – с митисерима, брадавицама, младежима, меланомима, гукама, и осипима – допуњивали су лакомисленима из незнања, кукавичлука и глупости; и Меденичиног сина гледао сам како умире од рака пре педесете, поред све бриге Службе, лекара, и породице.

Ивановићев унук сећао се, све чешће, лажних четничких одреда основаних, вођених – потом уништених – од Организације којој још његов ђед и отац беху поверили душе, памет, част и сопство.

6.

Изгледа да смо ти и ја, говорио сам Ани, једини луди да Европу тражимо и у Врању! Као воду вилама покушавао сам Англима пренети да је Брен вековао у „нашим крајевима", пре похода на Делфе и одласка у Ирску! Запад нас не види јер нема чиме – не би иначе себе нагрдили, сатирући се да надмудре и Бога Вештином!

На отавском Карлтону, говорио сам, ниси научила ништа супротно Знању из Пете београдске! Твој историчар у Београду не беше марксиста већ либерал – на Сорбони школован Повести као Кретању Од Нижег Ка Вишем, по Законима одавно утврђеним!

Седи, говорила је Ана.

Ако смо се, готово сам викао, од Бога запутили ка Кнезу Таме, сваким веком постајући све слабији, похлепнији, похотнији – и вештији – шта ти, ја, и деца тражимо Овде?

Ћутали смо, наспрам наших књига, и телевизора црног као огледало.

Англосаксонска Правда, рекох, друкчија је од словенске, камоли српске: *„All is fair in love and war!"* давало је за право Јосипу Брозу, по свему судећи чифуту. Кога брига што смо заточени сопственом државом?

У акваријуму крај кухињских врата рибице су пливале укруг, витлајући између влати водене траве, изнад камења брижљиво опраног од наноса Вишњег Света. Чешући се о ваздушну пумпу и термометар, пролазиле су испод неонске лампе, замене за сунце.

Стан нам је озвучен! рекох.

Нека цркну, казала је Ана и осмехнула се.

Сећаш ли се, питао сам је, како нам је плава, бледуњава Рајанова жена узела кола?

Лепој, али изобличеној с потребе да нешто ућари или отме, рекох, нисам помињао договор с њим. Биће, знао сам, Дизниленда и на Дорћолу а он – насмејани, умрљани Јужњак – имао је своје муке. Жеља да остане марјан, али и усрећи њу и троје плаве, прелепе деце, млела га је, док га је она мрзела и због Будућности, кад ће се од рада повити и смежурати као Боб Баумгартнер.

Cracker Fil, рекох, исправио је Пакистанчеву грешку, а ти си све гледала и трпела, с осмехом.

Рајан се, рекох, Богу молио избразданим шакама а Пакистанац за то беше препаметан. Посвећен у тајне, трговину, превару, издају и бешчашће, презирао је Фила Рајана занетог – попут Рендија Макејба – механизмима.

Деца су, рекох, и Дизниленд прежалила ћутке. Прашину Лос Анђелеса, његове палме – лепше на слици – жичане ограде и увелу траву испред замрлих кућа осећала су више но видела, или разумела.

На Аеродрому, рекох, Пит Недић и ја смо истоваривали нашу библиотеку гледајући трудне рибе како слећу, па узлећу, ка крајевима где се још надају Дизниленду!

Гомиле се згушњавају, говорио сам, фаланге равнају, музика ратних добоша опет се чује, Зулу Инката ступа ритмом репа, хиљаде се клате као један, витлајући буздованима и асегајима. Лепршавих лављих грива и мајмунских кожа поврх најлон кошуља, кезе се несвесни да их ико гледа. Груба стопала згурана су Им у прсле ципеле од скаја, чела Им се цакле од ратничког зноја.

Зулуи, казао сам жени, кренули су у Поход, а она се осмехнула знајући што није упутно, деци за добро.

И Ацтеци, рекох, се оружају, не би ли Победили.

7.

Никола Плећаш, говорио сам јој, прао је бели кадилак пред белом кућом у Хилсајду. Гуменим цревом, благим млазом, прелазио је преко нежног лака аутомобила. Асвалт *driveway*-а црнео се усред зеленила.

Амерички Сан, говорио сам, обећавао је Све, сваком. Живети несретан, поготову лично, беше срамотно; *the pursuit of happiness* захтевао је и од њега да учини Нешто.

Хилсајд нас је, рекох, дочекао као сновиђење. Од аутопута заштићен садом, Плећаш је лебдео над нама као Сака, чак Арбанас. Нудио нас је личком ракијом, пршутом, сиром донетим преко Океана.

Гиљфердинг беше тврдио да Срби Веру траже на Ономе Свету, Рим-Папи признајући Успех на Овом! рекох му, нашта нас је, сећаш се, посматрао мирних очију, схватајући само да нам је драг, и да га поштујемо.

Ко је погинуо погинуо је, говорио сам. Остали ће, нажалост, страдати у саобраћају, од болести, похлепе или глупости – рецимо кратког споја глачалице с водом, при прању кола.

Поробљеног, рекох, сунце над Хилсајдом греје као над Велебитом, или Бјеласицом.

Има ли шта страшније и луђе, не казах ни Ани, од мене, Плећаша, или иједног Србина у потрази за Срећом? Лаудов Гај и Лика изгубљени су, Тарин Луг потопљен Злочином, поништен у чему се једино да живети: Причи, подсећању на Себе.

Тара, одељена крхким насипом од живиног и оловног отпада Брскова, чека тровање. Испод прашњаве покорице, јаловиште ври дубином, попут језера лаве.

Нема, нисам говорио ником, Среће без Памети, ни ње без Памћења! А то се ипак плаћа – урликом, Грехом, сузама, чак Смехом!

Пута, знали смо све троје, има. Америка беше сва од путева али ниједан није водио нигде. Јер битно је остајало за Нама – бензинске пумпе, супермаркети, макдоналдси, људи-мрље и крајолик, посматрани кроз прозор кола зајурених седамдесет, осамдесет, чак сто и више миља на сат.

***

У Београду,
јуна 2001.

О АУТОРУ

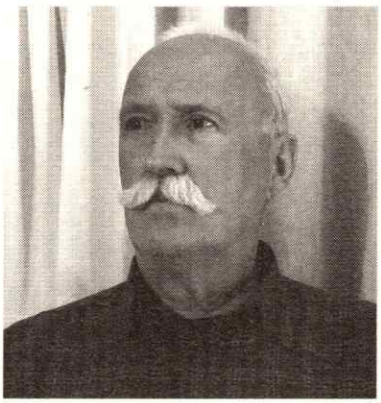

Момчило Селић рођен је у Београду 8. јануара 1946. године у предратној комунистичкој, и ратној партизанској породици. Као дете југословенског дипломате живео и школовао се у Грчкој, Канади, и САД. Дипломирао на београдском Архитектонском факултету јуна 1971.

Прву причу, о студентским Јунским демонстрацијама 1968, објавио те исте године у београдском „Студенту". Због самиздата ЧАСОВНИК, 1979. условно прекршајно кажњен. Године 1980. осуђен кривично на седам година затвора, због чланка САДРЖАЈ, такође у самиздату. После одлежаних две године и три месеца отишао у Канаду, где је 1983. добио политички азил. Посао уредника у часопису *Chronicles – A Magazine of American Culture* добио 1986. и преселио се у САД. О Васкрсу 1988. са породицом крштен у Новој Грачаници, у САД. Вратио се у Београд 1990. Од 1992. до 1995. био ратни репортер и добровољац у Републици Српској и Републици Српској Крајини.

Објавио књиге ЗАМОР МАТЕРИЈАЛА (приче, самиздат), 1978, роман ИЗГОН, 1991, ратне репортаже и приче НАПАД НА ГОРЊИ КЛАК, 1994, политичке и књижевне полемике СТРАВА, 1995 и 2020, романе РАТНИ КРСТ, 1996, ТАРИН ЛУГ, 2001, ШПИЈУНКА, 2008, ПОНТ, 2011 и СТАЗА, 2021. Награду *Pour l'imaginaire*, међународног фонда *For the Artist in the World*, добио 1985, а награду „Милош Црњански", за роман ИЗГОН, 1992. На енглески 2003. превео БЛАГО ЦАРА РАДОВАНА и ЈУТРА С ЛЕУТАРА Јована Дучића и, 2019, ПРИМЈЕРЕ ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА Марка Миљанова.

Као инжењер архитектуре, од 1971. до 1990. спорадично радио у Африци, на Средњем Истоку, и у Јужној и Северној Америци; као морнар палубе у два наврата пловио до обе Америке и натраг.

Године 2003, основао Српски клуб и исте године покренуо електронски часопис Српски лист, који је, до његовог гашења услед хакерских напада, водио десет година. Живи и ради у Београду.

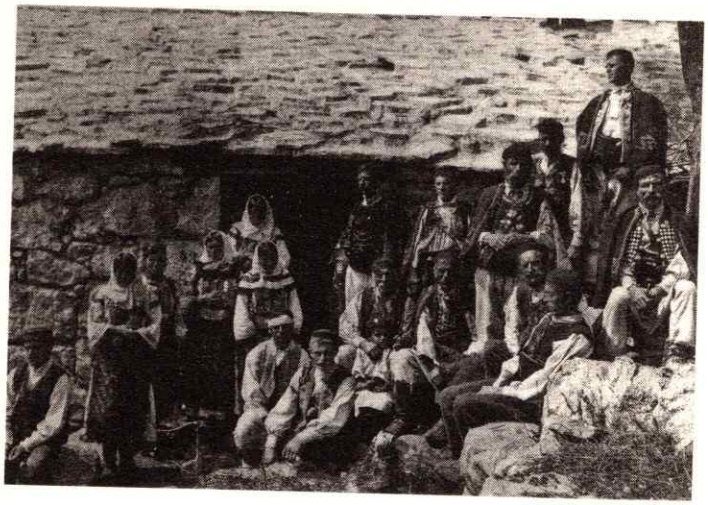

Фотографија на корицама:
Веселиновићи, највероватније из Жегара,
северна Далмација, при крсном имену.
Снимио др Радивоје Симоновић око 1910. године

САДРЖАЈ

АЗ 9

БУКИ 99

ВЈЕДИ 151

ГЛАГОЉИ 203

ДОБРО 343

ЈЕСТ 433

ЖИВЕТИ 485

ЗЕМЉА 573

О АУТОРУ 715

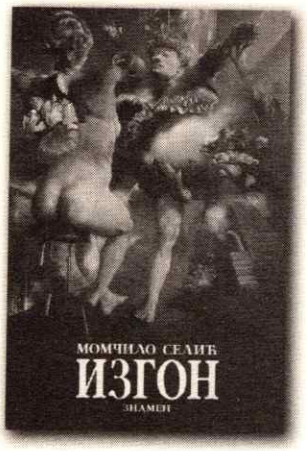

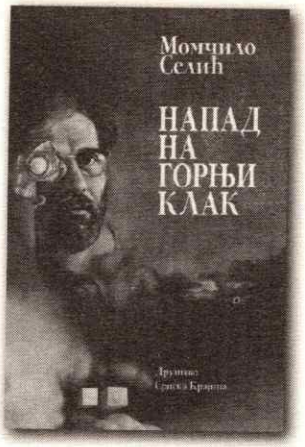

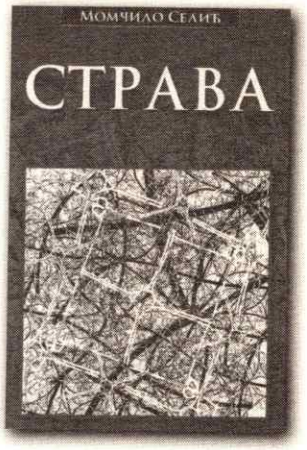

Награда
Милош Црњански

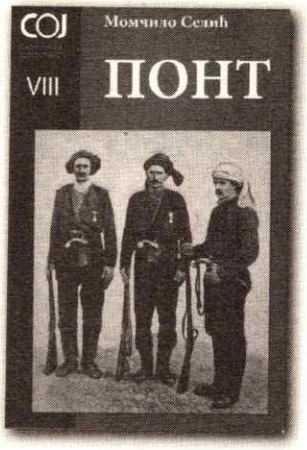

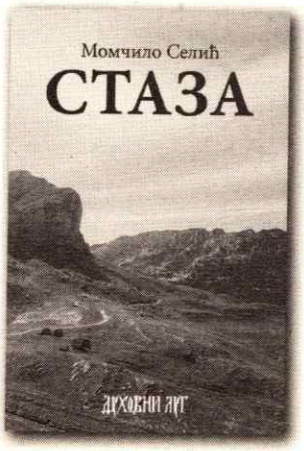

Момчило Селић
ТАРИН ЛУГ

Уредник
Горан Вељковић

Лектор и коректор
Ана Селић

Корице
Дејан Павловић

Слог
Дејан Павловић

Издавач
ДУХОВНИ ЛУГ
Немањина 16 Крагујевац
duhovnilug@gmail.com
034.30.50.70. 060.42.444.77.
од 10 до 17 сати

За издавача
Светлана Вељковић

Штампа
Пи-прес, Пирот

Тираж
500

ISBN-978-86-6038-064-9

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

СЕЛИЋ, Момчило, 1946-

Тарин Луг : роман / Момчило Селић. - Крагујевац : Духовни луг, 2022 (Пирот : Пи-прес). - 719 стр. : ауторова слика ; 24 cm
1. изд. објавило Друштво Српска Крајина 2001. - Тираж 500. - О аутору: стр. 715.

ISBN 978-86-6038-064-9
COBISS . SR-ID 58550537

„Живео сам да напишем ову Књигу, од дана кад сам схватио да би ме и Предраг Меденица убио, као кера, што сам се бунио против његовог живота. Заправо, ја нисам помишљао да Јуна 1968. одбацујемо Тарин Луг, али он јесте, увек бар корак испред нас, манкурта.

Ново Доба, наиме, ја бејах разумео како су ми га отац и он напричали, не знајући за Пасје Гробље ни Брозову бруку. За разлику од њих нисам слутио – камоли знао – да Правде нема, и да је све Право непријатељ Меденичиних надања, разлога за његове злочине.
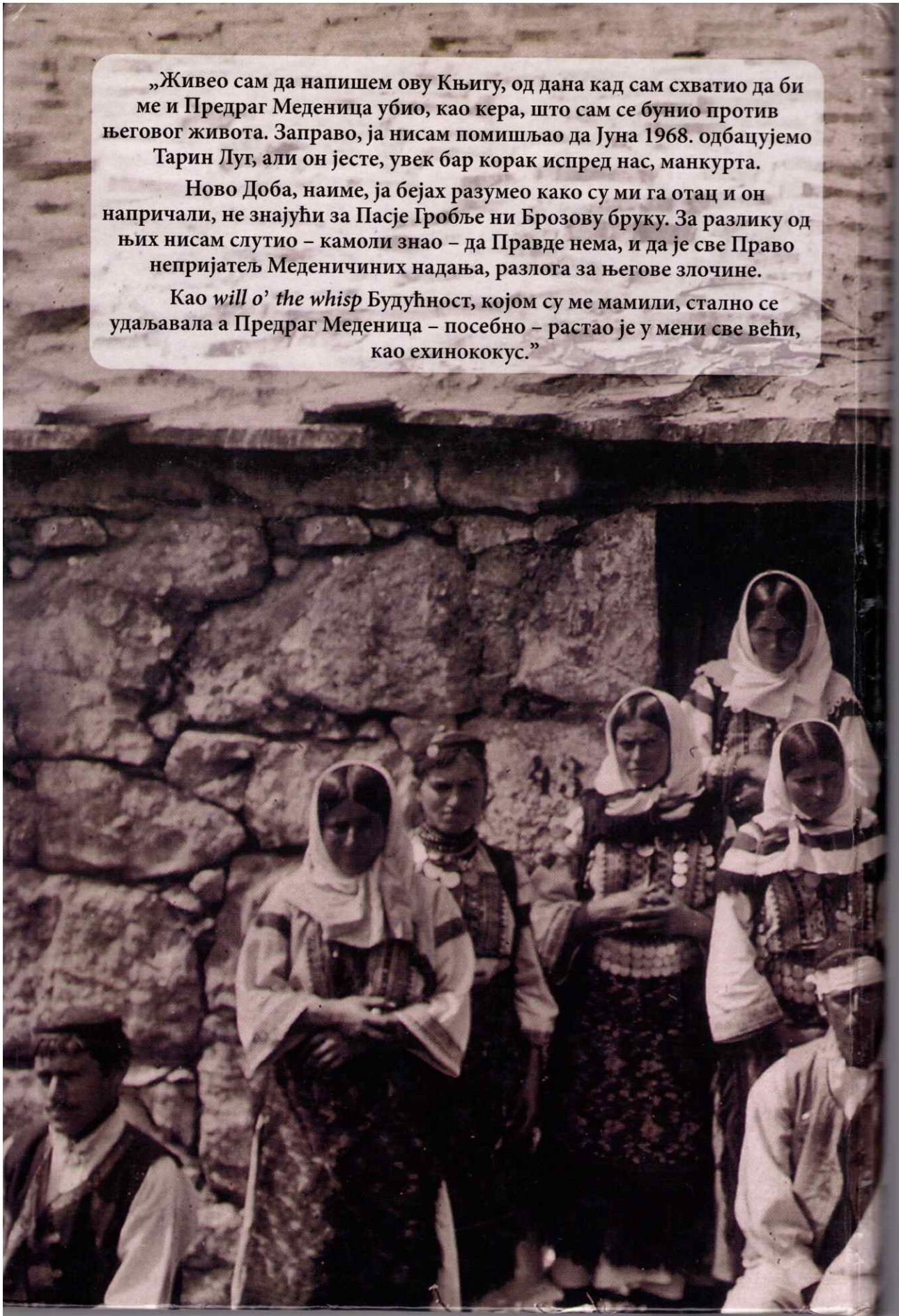
Као *will o' the whisp* Будућност, којом су ме мамили, стално се удаљавала а Предраг Меденица – посебно – растао је у мени све већи, као ехинококус."